Kherson State Agrarian and Economic University

Riga Nordic University

TRANSFORMATIONAL VECTORS OF PUBLIC ADMINISTRATION, LAW, AND HUMANITIES IN THE DEVELOPMENT OF THE MODERN EDUCATIONAL SYSTEM

Scientific monograph

2025

Recommended for printing and distribution via Internet
by the Academic Council of Baltic Research Institute
of Transformation Economic Area Problems according
to the Minutes № 12 dated 31.12.2025

EDITORIAL BOARD:
Djakons Romans – Chairman of the Board of Riga Nordic University, Doctor of Engineering, Professor, Academician;
Kyrylov Yurii Yevhenovych – Rector of Kherson State Agrarian and Economic University, Doctor of Economics, Professor, Honored Worker of Science and Technology of Ukraine, Corresponding Member of the National Academy of Agrarian Sciences;
Hranovska Viktoriia Hryhorivna – Vice-Rector for Research and Academic Affairs, Kherson State Agrarian and Economic University, Doctor of Economics, Professor;
Lavrenko Serhii Olehovych – Vice-Rector for Research and International Affairs, Kherson State Agrarian and Economic University, PhD in Agriculture, Associate Professor;
Averchev Oleksandr Volodymyrovych – Director of the Institute of Postgraduate Education and Consulting, Kherson State Agrarian and Economic University, Doctor of Agriculture, Professor, Honored Worker of Science and Technology of Ukraine;
Kyrychenko Nataliia Valeriivna – Dean of the Faculty of Economics, Kherson State Agrarian and Economic University, PhD in Economics, Associate Professor;
Simontseva Liudmyla Oleksandrivna – Head of the Department of Public Administration, Law and Humanities, Kherson State Agrarian and Economic University, PhD in Law, Associate Professor;
Yakymchuk Alina Yuriivna – Professor at Kherson State Agrarian and Economic University and University of Information Technology and Management (Rzeszów, Republic of Poland), Doctor of Economics.

Transformational vectors of public administration, law, and humanities in the development of the modern educational system : Scientific monograph. Riga, Latvia : "Baltija Publishing", 2025. 492 p.

© Kherson State Agrarian and
Economic University, 2025
ISBN 978-9934-26-647-8
© Riga Nordic University, 2025

CONTENTS

SMART TRANSLATOR EDUCATION FOR THE EU LEGAL AND INSTITUTIONAL ENVIRONMENT: DIGITAL METHODOLOGIES, CURRICULUM DESIGN, AND STRATEGIC INTEGRATION
(Albota S. M., Syndeha R. Ye.) 1
1. The problem's prerequisites emergence and the problem's formulation 2
2. The analysis of existing methods for solving the problem and formulating a task for the optimal technique development 6

LEGAL EDUCATION OF RESIDENTS-MEMBERS OF TERRITORIAL COMMUNITIES OF UKRAINE WITHIN THE LIMITS OF MUNICIPAL ANTI-CORRUPTION POLICY: CONCEPTUAL APPROACHES TO UNDERSTANDING THE ESSENCE AND ROLE IN THE DEVELOPMENT OF LOCAL SELF-GOVERNMENT
(Baimuratov M. O., Kofman B. Ya., Yefremova N. V.) 14
1. The problem's prerequisites emergence and the problem's formulation 17
2. Features of organizing municipal anti-corruption education for residents-members of a territorial community 24
3. Taking into account the identification features of the anti-corruption policy of local government bodies in the development of municipal anti-corruption education of residents-members of the territorial community 28

FOSTERING INTERCULTURAL COMPETENCE OF INTERNATIONAL STUDENTS THROUGH UKRAINIAN LANGUAGE LEARNING IN A MEDICAL HIGHER EDUCATION INSTITUTION
(Berber N. M., Sikorska O. O., Shanina O. S.) 47
1. Theoretical and methodological framework for fostering intercultural competence of international students 48
2. Methodological conditions and practical approaches to fostering intercultural competence of medical students 55

DIGITALISATION OF ENFORCEMENT PROCEEDINGS AS A TOOL FOR ENHANCING THE EFFECTIVENESS OF THE PROTECTION OF INDIVIDUAL RIGHTS: THE EXPERIENCE OF THE REPUBLIC OF POLAND (Verba O. B.) 69
1. Evolution of digital solutions in the field of enforcement proceedings in Poland 70
2. Artificial Intelligence and Personal Data Protection in the Digitalised Enforcement Proceedings of Poland 78

LEGAL FOUNDATIONS OF DIGITAL PUBLIC ADMINISTRATION: HARMONISATION OF UKRAINIAN LEGISLATION WITH EUROPEAN UNION LAW (Veselovskyi B. A., Goncharuk O. V.) 93
1. Theoretical and Legal Foundations of Digital Public Administration 93
2. European Standards of Digital Public Administration 110
3. Ukraine's Legal Framework and Key Directions for Harmonisation with EU Law 121

DIGITAL, FINANCIAL AND MANAGERIAL INNOVATIONS IN THE DEVELOPMENT OF MEDICAL EDUCATION AND SCIENCE IN UKRAINE IN THE CONTEXT OF MODERNIZATION OF PUBLIC ADMINISTRATION (Vovk S. M., Vovk T. V.) 138
1. Digital innovations in the management of medical education and science. 139
2. Financial instruments and mechanisms for the modernization of medical education and science 146
3. Managing human capital development in healthcare 150

MEDIA SPACE AS A RESOURCE FOR THE DEVELOPMENT OF FOREIGN LANGUAGE COMMUNICATIVE COMPETENCE (WITH THE REFERENCE TO "THE CROWN") (Hlavatska Yu. L.) 159
1. The interaction of authentic films and leading methods in the development of students' communicative competence 160
2. Developing communicative competence through scene-specific tasks 165

HUMANISTIC STRATEGIES AND PEDAGOGICAL TECHNOLOGIES FOR MANAGING ARTS EDUCATION (Hrushyna A. I.) 177
1. Strategic Management in Arts Education: Shaping a Competitive Specialist 178
2. Pedagogical Technologies in Arts Education: Current Challenges and Innovative Methods 191

THE ESSENCE OF PERSONAL CONSTITUTIONAL RIGHTS AND FREEDOMS OF HUMANS AND CITIZENS IN UKRAINE (Zavorotchenko T. M.) 209
1. Definition of personality in philosophical science 210
2. The nature of a citizen's personal constitutional rights and freedoms 216

ARTIFICIAL INTELLIGENCE FOR HIGHER EDUCATION IN SOCIAL WORK: PEDAGOGICAL AND ETHICAL DIMENSIONS (Karagodina O. G., Semigina T. V., Baidarova O. O.) 233
1. Artificial Intelligence in the Contemporary Educational Space: Opportunities and Challenges 235
2. Integration of Artificial Intelligence in Social Work Education 238

3. Professional-Ethical and Pedagogical Aspects of the Transformation of Social Work Education 248

PRACTICAL ENGLISH LANGUAGE COURSE AS A MEANS OF DEVELOPING INTERCULTURAL COMMUNICATION OF TECHNICAL UNIVERSITY STUDENTS (Maistrenko L. V.) 257
1. Bridging the Gap: Why Intercultural Communication is Important for Today's University Graduates 258
2. The transformative power of art: shaping worldview, values, and personal growth 261
3. Integrating Arts and Media into Language Teaching: Basic Principles of Cultural Immersion 263

PUBLIC POLICY ANALYTICS AND DEMOCRATIC GOVERNANCE: MECHANISMS AND TECHNOLOGIES OF PUBLIC ADMINISTRATION IN THE CONTEXT OF DIGITALIZATION AND EUROPEAN INTEGRATION (Malakhova T. V., Verkhovtseva I. H.) 269
1. Public Policy Analytics and Democratic Governance (the Case of Health Care) 273
2. Mechanisms and Technologies of Public Administration 278

LITERARY TEXT AS A CASE FOR DEVELOPING PROFESSIONAL COMPETENCIES (Matusiak H. I.) 290
1. Crime and punishment in Olga Tokarczuk's novel "Drive your plow over the bones of the dead": ecocritical interpretation 292
2. War crime in Bernhard Schlink's novel "The reader": the diffusion of the executioner and the victim figures 295
3. The character of Evhenii Rafalovych in Ivan Franko's novel "The crossing paths" as an embodiment of the model professional culture 299

FOREIGN LANGUAGE MEDIA LITERACY AS A PROTECTIVE FACTOR AGAINST AI-GENERATED DISINFORMATION AND PSYCHOLOGICAL STRESS IN TECHNICAL HIGHER EDUCATION IN UKRAINE (Nykyporets S. S., Hadaichuk N. M.) 305
1. Foreign language media literacy against AI disinformation and stress 306
2. Mechanisms: how FLML protects against AI-disinformation and stress 312
3. Pedagogical framework and curriculum design for technical HE 317
4. Implementation and evaluation blueprint in a technical university setting 320

DIGITAL TRANSFORMATION OF PUBLIC ADMINISTRATION
AND PROFESSIONAL DEVELOPMENT OF CIVIL SERVANTS
IN THE RECOVERY OF UKRAINE'S DE-OCCUPIED TERRITORIES
(Plaksun A. O.) 331
1. Theoretical foundations of digital transformation and competency
development in public administration 333
2. Digital competencies of civil servants: new requirements
for professional development 339
3. Professional development of management personnel in de-occupied
territories: needs, challenges, opportunities 346
4. Integration of digital technologies into the process of managing
the development of de-occupied territories 352

LEGAL EDUCATION IN WARTIME:
CONTEMPORARY CHALLENGES AND SOLUTIONS
(Rohalska V. V., Lukyanenko O. A., Yaroviy O. Y.) 370
1. The importance of studying the norms
of international humanitarian law 371
2. Creating appropriate learning conditions
for acquiring practical skills 375

ENHANCING MONOLOGICAL FOREIGN LANGUAGE
COMPETENCE THROUGH PROJECT-BASED LEARNING
IN HEIS (Rogulska O. O.) 384
1. Theoretical Analysis of Foreign Language Monological Competence 385
2. The Component Composition of Foreign Language
Monological Competence 389
3. Structural Features of Foreign Language Monologue 392
4. Key Types, Functions, and Psychological Characteristics
of Monological Speech 394
5. Project-Based Learning as an Effective Strategy for Developing
Monological Competence in Higher Education: Cl 398
6. The Challenges of Project-Based Activities in Developing Students'
Monological Foreign Language Competence at HEIs 410

APPLICATION OF GRAMMARLY IN ENGLISH
FOR PROFESSIONAL PURPOSES CLASSES (Sorokina T. M.) 415
1. The problem's prerequisites emergence
and the problem's formulation 415
2. The analysis of existing methods for solving the problem
and formulating a task for the optimal technique development 417

DIGITAL ADMINISTRATIVE SERVICES AND REGULATORY SUPPORT FOR DIGITAL GOVERNANCE (Fomenko A. E.) 425
1. Digital administrative services: essence, development and European experience 426
2. Institutional and legal framework of digital governance in Ukraine in the context of European integration 435
3. Comparison of the implementation of digital services: Ukraine and EU countries 439

INFORMATION SECURITY OF DIGITAL TRANSFORMATION PROCESSES IN THE SPHERE OF EDUCATION (Shopina I. M.) 446
1. The Essence and Peculiarities of Information Security in Digital Transformation 447
2. Principles of Digital Transformation in the Education Sector in the Context of European Integration 458
3. Directions for Improving Electronic Public Educational Services under Digital Transformation 468

DOI https://doi.org/10.30525/978-9934-26-647-8-1

SMART TRANSLATOR EDUCATION FOR THE EU LEGAL AND INSTITUTIONAL ENVIRONMENT: DIGITAL METHODOLOGIES, CURRICULUM DESIGN, AND STRATEGIC INTEGRATION[1]

Albota S. M., Syndeha R. Ye.

INTRODUCTION

The ongoing expansion of the European Union's institutional mechanisms and its commitment to multilingualism place increasing demands on the quality and specificity of translator education across member states and candidate countries. As EU governance functions through 24 official languages, with legal, administrative, and policy texts constantly produced and translated, the accuracy and consistency of institutional communication are paramount[2]. Consequently, translator]training programs must evolve beyond general linguistic proficiency to encompass deep familiarity with EU legal systems, institutional terminology, and technology-mediated translation workflows.

A critical problem arises from the observed gap between existing academic translation curricula and the practical requirements of EU institutions. Many university programs lack targeted modules on legislative translation, do not incorporate specialized databases such as IATE[3] or EUR-Lex[4] into training practices, and fail to integrate tools such as CAT[5], AI-assisted translation platforms, or quality control systems routinely used in EU institutional environments. Moreover, alignment with standards such as

[1] Робота виконана у межах гранту від Європейського Союзу (European Union grant *EP-14/2024-2025 "Postgraduate Course of Conference Interpreting – Lviv Polytechnic National University – 1st and 2nd Semester 2024–2025")*

[2] European Commission. Interpretation Training Toolbox. URL: https://commission.europa.eu/education/skills-and-qualifications/develop-your-language-skills/interpretation-training-toolbox_en#:~:text=Virtual%20classes (дата звернення: 28.05.2025).

[3] European Union Terminology. URL: https://iate.europa.eu/home (дата звернення: 28.05.2025).

[4] European Union. EUR-Lex. URL: https://eur-lex.europa.eu/homepage.html (дата звернення: 28.05.2025).

[5] A Modern CAT Tool with AI agents & AI-human workflows. URL: https://www.smartcat.com/cat-tool/ (дата звернення: 28.05.2025).

the European Master's in Translation (EMT) framework remains inconsistent, particularly in institutions outside core EU member states[6].

This study investigates how smart translator training – defined as the integration of domain-specific knowledge, digital technologies, and innovative pedagogical strategies – can bridge this gap. The problem formulation addresses both theoretical and applied dimensions: What are the essential competences for legal and institutional translation in the EU context? How can digital tools be used not only to simulate real-life translation environments but also to individualize and scale training programs? What strategies support curricular redesign in resource-limited academic institutions?

The research thus connects broader theoretical inquiries into digital pedagogy and multilingual governance with urgent practical needs: designing flexible, scalable, and EU-aligned translator training that prepares graduates for the complexities of institutional translation while enhancing employability and ensuring policy compliance across the European education area. The relevance of the paper lies in the urgent need to train translators who are prepared for the complex multilingual environment of EU institutions. As Ukraine moves closer to EU integration, aligning translator education with European standards becomes strategically significant. The study addresses both a pedagogical gap and a policy imperative by offering practical, scalable solutions for higher education institutions seeking to modernize their translator training programs.

The aim of the paper is to propose and analyze an educational framework for smart translator training specifically designed to meet the linguistic, legal, and digital demands of EU institutions, and to recommend strategies for integrating this framework into national and regional academic systems. To define the components of smart translator education in the EU context, to evaluate existing EU resources and platforms for institutional translation training, to examine current practices and challenges in translator training in Ukraine and selected EU countries and to develop strategic recommendations for curriculum integration and digital tool adoption define the main paper objectives.

1. The problem's prerequisites emergence and the problem's formulation

Recent research in the fields of translation studies, legal linguistics, and language policy reflects a growing consensus on the need to align translator education with the specific demands of European Union governance.

[6] European Master's in Translation (EMT). URL: https://commission.europa.eu/education/skills-and-qualifications/develop-your-language-skills/european-masters-translation-emt_en (дата звернення: 28.05.2025)

A significant body of work produced within the European Master's in Translation (EMT) network, as well as under Erasmus+ strategic partnerships, has identified the incorporation of EU-specific legal and institutional knowledge as a core component of modern translator training[7]. These studies consistently highlight the centrality of multilingual legal communication in EU operations and stress the pedagogical importance of training students not only in source-target language equivalence but also in domain-specific reasoning, document typologies, and institutional conventions.

Building on this perspective, scholars emphasize that EU translators operate in a highly codified environment where terminological precision, consistency across language versions, and adherence to procedural norms are non-negotiable. Consequently, curricula must be designed to reflect the realities of EU institutional translation workflows, where translators frequently collaborate in multilingual teams and interact with complex legislative instruments. Such a competence-based approach aligns with the EMT competence framework, which promotes an integrated model of linguistic, thematic, intercultural, and technological skills relevant to institutional contexts.

Scholar literature from 2015 to 2024 documents the advantages of embedding Computer-Assisted Translation (CAT) tools, terminology management systems (notably IATE), and access to legislative databases such as EUR-Lex and Curia into coursework[8]. The integration of these technologies has been shown to enhance both student engagement and long-term professional competence, preparing graduates for translation environments that are increasingly digital, collaborative, and standardized across institutions. Moreover, empirical studies highlight that early and sustained exposure to EU digital infrastructures fosters students' autonomy in research and improves their capacity to navigate authentic institutional documentation.

Studies funded by the European Commission's Directorate-General for Translation (DG Translation) and publications within the European Masters in Conference Interpreting (EMCI) network further support the implementation of institutional translation simulations[9,10]. These pedagogical

[7] European Master's in Translation (EMT). URL: https://commission.europa.eu/education/skills-and-qualifications/develop-your-language-skills/european-masters-translation-emt_en (дата звернення: 28.05.2025).

[8] Ibid.

[9] DGACM's Speech Bank for Interpretation Training. 2024. URL: https://www.lourdesderioja.com/2024/05/21/dgacms-speech-bank-for-interpretation-training/#:~:text=The%20Bank%20is%20an%20e,evaluation%20purposes (дата звернення: 28.05.2025).

interventions – such as mock translation exercises using real EU documents or internships in translation units – have been associated with measurable improvements in student readiness for employment in EU bodies and related sectors. The adoption of simulation-based training has also been linked to the development of procedural knowledge and pragmatic awareness of translation workflows, bridging the gap between academic preparation and professional performance.

Research from universities in Central and Eastern Europe also reveals the importance of scaffolding legal translation training in multilingual settings, where the official language of the member state must interact with English, French, or German as institutional working languages. This multilingual dynamic demands from future translators not only linguistic flexibility but also a nuanced understanding of legal harmonization processes and intertextual consistency across jurisdictions. Cross-institutional collaborations and joint curricula development projects under the aegis of the EMT and EMCI networks have proven particularly effective in fostering such intercultural and interlingual competence.

Additionally, academic discourse increasingly addresses the role of artificial intelligence, machine translation post-editing, and multilingual document alignment tools in reshaping translator training. While some authors caution against overreliance on automation, most agree that guided exposure to these technologies under the supervision of expert trainers enhances digital literacy and supports translation quality assurance. Integrating AI-driven tools into translation pedagogy also prompts critical reflection on issues of accountability, transparency, and the evolving role of human expertise in institutional translation.

In recent years, discussions have also expanded to include sustainability, accessibility, and inclusivity in translation training, reflecting broader EU policy priorities. Scholars argue that institutional translation education should not only meet professional standards but also promote social and linguistic equity across the Union's multilingual landscape. Initiatives aimed at developing open-access resources, multilingual corpora, and cross-border digital repositories demonstrate a commitment to democratizing access to translation education and ensuring long-term institutional interoperability.

Furthermore, recent comparative analyses have highlighted the strategic alignment between translation education reform and the European Education Area (EEA) objectives, which aim to foster mobility, innovation, and cross-

[10] Institute of Translation Studies. Faculty of Arts. Charles University. The European Masters in Conference Interpreting (EMCI). URL: https://utrl.ff.cuni.cz/en/miscellaneous/emci/#:~:text=Following%20a%20pilot%20phase%20,2001%2F2002%20they%20were%20joined%20by (дата звернення: 28.05.2025).

sectoral cooperation by 2030. Within this framework, translator and interpreter training institutions are encouraged to integrate lifelong learning mechanisms, micro-credential systems, and cross-border certification schemes that correspond to evolving professional realities. This policy-driven orientation reinforces the view that translation competence should be perceived as a dynamic and adaptive skillset that evolves alongside digital transformation and EU governance needs.

Another emerging theme concerns the ethical and deontological dimensions of institutional translation. Researchers have emphasized that EU translators not only convey information but also uphold the principles of legal certainty, linguistic equality, and democratic legitimacy. As multilingual lawmaking depends on translation fidelity and uniform interpretation across all official languages, educational institutions bear the responsibility of instilling ethical awareness and accountability in future professionals. Integrating modules on institutional ethics, transparency, and data protection has therefore become an essential aspect of competence-based curricula.

Pedagogical innovation in this domain is increasingly supported by digital platforms designed to simulate authentic EU translation environments. Recent initiatives, such as the development of interactive translation laboratories, blended learning environments, and AI-assisted feedback systems, have demonstrated significant pedagogical potential. These tools allow students to work with authentic datasets, receive immediate diagnostic feedback, and engage in peer evaluation, thereby bridging the divide between theoretical instruction and professional practice.

Finally, there is a growing recognition that the modernization of translator education within the EU framework is not merely a technical or curricular challenge but a broader institutional transformation. Universities are now repositioning translation studies within the interdisciplinary nexus of linguistics, law, information technology, and European governance. This transformation aligns with the EU's long-term objective of creating resilient knowledge ecosystems capable of supporting multilingual communication, policy implementation, and cross-border cooperation in an increasingly interconnected European space.

In general, this body of research underscores the pedagogical, technological, and institutional imperatives for reforming translator education to meet EU legislative and operational realities. It provides a theoretical and empirical foundation for the current study's focus on smart translator training approaches that integrate digital tools with curricular innovation, ensuring both academic excellence and alignment with the multilingual governance model of the European Union.

2. The analysis of existing methods for solving the problem and formulating a task for the optimal technique development

This paper begins with a comprehensive analysis of the institutional translation landscape within the European Union, focusing on the distinct but interrelated roles played by translators in key EU bodies such as the European Commission, the European Parliament, and the Court of Justice of the European Union. Each institution demands specialized linguistic competencies, domain knowledge, and adherence to strict procedural protocols, which collectively shape the profile of the professional EU translator[11]. The European Commission, as the largest employer of translators in the EU, emphasizes multilingual communication and the precision of legislative texts. The Parliament requires translators adept at handling political discourse, while the Court of Justice stresses legal accuracy and interpretative clarity. Understanding these institutional requirements forms the foundational context for developing tailored translator training programs[12].

Following this institutional overview, the article delves into the critical digital and linguistic resources essential to modern translator education. Foremost among these is IATE (InterActive Terminology for Europe)[13], the EU's terminology database, which serves as an indispensable reference for ensuring terminological consistency across multilingual EU documentation. EUR-Lex, the official portal for EU legislation, provides access to a vast corpus of authentic legal texts that serve as primary training materials. The integration of Computer-Assisted Translation (CAT) tools such as memoQ and SDL Trados into academic curricula is also examined, highlighting their role in improving translation efficiency and quality control. Additionally, the article explores the European Master's in Translation (EMT) competence framework, which offers a pedagogical structure defining the skills, knowledge, and attitudes necessary for translators operating in EU contexts[14,15].

To illustrate practical applications, the article presents several case studies from Ukrainian higher education institutions that have embarked on

[11] European Commission. Interpretation Training Toolbox. URL: https://commission.europa.eu/education/skills-and-qualifications/develop-your-language-skills/interpretation-training-toolbox_en#:~:text=Virtual%20classes (дата звернення: 28.05.2025).

[12] Ibid.

[13] Ibid.

[14] A Modern CAT Tool with AI agents & AI-human workflows. URL: https://www.smartcat.com/cat-tool/ (дата звернення: 28.05.2025).

[15] European Master's in Translation (EMT). URL: https://commission.europa.eu/education/skills-and-qualifications/develop-your-language-skills/european-masters-translation-emt_en (дата звернення: 28.05.2025).

pilot projects to align their translator training programs with EU standards. These case studies provide rich empirical insights into curriculum reform strategies. For example, one pilot initiative incorporated EUR-Lex-based translation tasks, engaging students with authentic EU legislative texts to develop both legal literacy and translation accuracy[16]. Another project implemented simulation environments using the memoQ platform to mimic real-life institutional translation workflows, allowing students to experience end-to-end translation processes including terminology research, quality assurance, and project management[17].

These initiatives reveal several implementation challenges common to non-EU contexts, such as limited institutional experience with EU-specific materials, insufficient faculty expertise in EU legal translation, and technological infrastructure gaps. To overcome these barriers, the programs leveraged targeted faculty development workshops, collaborative knowledge exchange with EU partners, and utilized European funding instruments including Erasmus+ grants. These supports facilitated capacity building and helped embed sustainable digital and pedagogical innovations into the curriculum.

Building on these experiences, the article proposes a modular framework for "smart translator education" tailored to EU legal and institutional environments. This framework comprises four interconnected components:

1. EU Legal Literacy: Developing students' understanding of EU institutional structures, legislative procedures, and domain-specific terminology through case-based learning and authentic materials.

2. Digital Tool Mastery: Training students in the effective use of CAT tools, terminology databases like IATE, and digital resources such as EUR-Lex to enhance translation quality and efficiency.

3. Institutional Workflow Simulation: Incorporating realistic translation project simulations that reflect the procedural and collaborative nature of translation work within EU bodies, including quality assurance and revision stages.

4. Continuous Feedback Mechanisms: Establishing iterative assessment and mentoring processes that allow learners to receive formative feedback

[16] European Union. EUR-Lex. URL: https://eur-lex.europa.eu/homepage.html (дата звернення: 28.05.2025).

[17] European Commission. Interpretation Training Toolbox. URL: https://commission.europa.eu/education/skills-and-qualifications/develop-your-language-skills/interpretation-training-toolbox_en#:~:text=Virtual%20classes (дата звернення: 28.05.2025).

from trainers and peers, fostering reflective practice and continuous improvement[18].

The modular framework is designed to be adaptable to diverse educational settings and responsive to evolving EU translation standards. Recommendations for implementation are drawn from a triangulation of data sources, including qualitative interviews with academic trainers, feedback from program graduates now working in EU or EU-related institutions, and analysis of student performance outcomes from pilot projects.

In this model, each module functions both independently and synergistically, enabling institutions to tailor curricula according to available resources, regional priorities, and institutional profiles. The framework encourages modular scalability – from short-term professional courses and postgraduate certificates to full master's programs aligned with the European Qualifications Framework (EQF). This structure allows universities across EU and partner countries to implement the model in a phased manner, ensuring coherence with existing accreditation systems while facilitating innovation and flexibility in delivery.

Furthermore, the framework operationalizes the key principles of the European Education Area (EEA) and the Digital Education Action Plan (2021–2027) by fostering digital readiness, cross-sectoral cooperation, and pedagogical innovation. The integration of smart learning technologies – such as automated feedback systems, collaborative digital workspaces, and adaptive assessment platforms – supports both individualized learning trajectories and large-scale program management. By emphasizing interoperability with existing EU digital infrastructures, the model promotes sustainable alignment between academic training and institutional translation practice.

A distinctive feature of the proposed framework lies in its inter-disciplinary foundation. It positions translation training at the intersection of linguistics, law, information technology, and European governance**,** thereby reflecting the hybrid professional identity of modern EU translators. The module on EU Legal Literacy, for instance, not only equips students with conceptual knowledge of EU law but also cultivates critical awareness of legislative drafting styles, multilingual interpretation of legal norms, and the pragmatic implications of terminological variation across member states. This integrative perspective mirrors the multilingual legal reality of the EU, where meaning and authority are co-constructed through translation.

[18] European Commission. Interpretation Training Toolbox. URL: https://commission.europa.eu/education/skills-and-qualifications/develop-your-language-skills/interpretation-training-toolbox_en#:~:text=Virtual%20classes (дата звернення: 28.05.2025).

The Digital Tool Mastery component addresses the growing demand for translators who can operate effectively in technologically mediated environments. Beyond familiarization with CAT tools, students are trained to critically evaluate translation memory systems, manage terminological consistency, and understand the ethical implications of machine-assisted translation. By embedding AI-assisted post-editing and data-driven terminology extraction into coursework, the module ensures that graduates acquire both technical competence and critical digital literacy – skills increasingly recognized in the EMT competence framework.

Institutional Workflow Simulation serves as the pedagogical core of the framework, bridging the gap between classroom learning and professional realities. Students engage in project-based tasks replicating EU translation unit workflows: document assignment, collaborative editing, terminology harmonization, and quality assurance processes. Such experiential learning fosters procedural competence, teamwork, and awareness of hierarchical revision systems – key components of the EU translation ethos. Collaboration with practicing EU translators and alumni enhances the authenticity of these simulations and strengthens institutional partnerships.

Finally, the Continuous Feedback Mechanisms module emphasizes reflective learning and evidence-based assessment. Through iterative evaluation cycles, students receive structured feedback from trainers, peers, and – where possible – professional mentors. This component reinforces the development of self-regulation, metacognitive awareness, and a professional mindset attuned to lifelong learning. The implementation of digital portfolios and analytics-based progress tracking ensures transparency in assessment and facilitates the measurement of competence progression.

From an institutional standpoint, the framework also encourages capacity-building and faculty development**.** Training the trainers is recognized as a prerequisite for sustainable implementation, particularly in regions where EU-oriented translation programs are newly emerging. Investing in faculty digital skills, interdisciplinary collaboration, and exposure to EU translation standards is essential for maintaining pedagogical consistency and quality assurance.

The proposed modular model also opens pathways for cross-border collaboration between universities, EU institutions, and professional associations. Joint degree programs, virtual exchange projects, and collaborative translation repositories can help harmonize learning outcomes and ensure equivalence of competence standards across Europe. This network-based approach aligns with the principles of the Bologna Process and supports the creation of a pan-European ecosystem for professional translator education.

In the broader perspective, the framework contributes to the long-term goal of developing a resilient, innovation-driven translation education ecosystem that aligns with the EU's digital and multilingual strategies. It underscores that smart translator education is not solely a response to technological change but a comprehensive pedagogical reform rooted in interdisciplinarity, adaptability, and quality assurance.

Ultimately, the framework positions translator training as a strategic component of the EU's knowledge infrastructure, ensuring that future professionals can effectively mediate communication, uphold legal certainty, and contribute to the democratic legitimacy of multilingual governance.

CONCLUSIONS

Smart translator education, which integrates cutting-edge digital tools with domain-specific EU legal and institutional content, offers a sustainable, scalable, and pedagogically sound model for training translators to meet the increasingly complex demands of European Union governance. By aligning curricula with the realities of multilingual EU institutional frameworks, incorporating advanced CAT tools, terminology databases, and authentic legislative materials, this approach not only improves translation quality and accuracy but also ensures that graduates possess relevant institutional awareness and professional readiness. The synergy between technological innovation and content specialization results in a more engaging, practice-oriented learning experience that better equips students for real-world challenges in EU translation services.

The findings underscore that embedding smart education principles within translator training programs contributes to narrowing the gap between academic preparation and professional requirements in EU contexts. This integration enhances students' competencies in legal literacy, technical translation skills, and digital fluency, which are essential for successful employment within European Commission services, the European Parliament, the Court of Justice, and affiliated agencies. Additionally, the adoption of simulation environments and workflow-based learning fosters collaboration, project management skills, and adaptability, which are critical soft skills in institutional settings.

In perspective, several avenues for further research and development emerge as priorities. First, longitudinal studies are necessary to evaluate the long-term impact of smart translator training on graduate employability, professional performance, and career progression within EU institutions and related organizations. These studies would provide robust evidence on the effectiveness of digital pedagogical innovations and inform continuous curriculum enhancement.

Also, faculty development remains a critical factor for successful implementation. Research into best practices for ongoing professional training and capacity-building of instructors – especially in emerging technologies and EU legal content – can ensure sustained quality and innovation in translator education.

Moreover, emerging technologies such as artificial intelligence (AI), machine learning, and virtual reality (VR) hold transformative potential for translator training. AI-driven translation aids, including neural machine translation and automated post-editing tools, could be integrated to enhance real-time decision-making skills. Virtual and augmented reality platforms offer immersive simulation possibilities, enabling students to experience authentic institutional environments and complex translation scenarios that are difficult to replicate in traditional classrooms.

Furthermore, cross-border academic and institutional collaborations represent a strategic pathway for expanding the reach and impact of smart translator education. EU-funded consortia, networks like EMT and EMCI, and partnerships involving candidate countries can foster shared educational standards, mutual recognition of competencies, and the development of scalable, open-access digital resources. Such collaborations would promote inclusivity, support linguistic diversity, and address resource disparities across member states.

Lastly, policy-oriented research is recommended to explore the role of EU funding mechanisms, accreditation processes, and institutional frameworks in facilitating the widespread adoption of smart translator training models. Understanding how to align national educational policies with EU priorities will be key to embedding these innovations sustainably.

In conclusion, smart translator education stands at the intersection of technological advancement and domain expertise, offering a dynamic and forward-looking approach to translator training in the EU legal and institutional sphere. Continued interdisciplinary research, strategic investments, and collaborative initiatives will be essential to harnessing its full potential and ensuring that the next generation of translators is fully prepared to support the multilingual and multicultural fabric of the European Union.

SUMMARY

This paper investigates the development and strategic integration of smart translator training adapted specifically to the legal and institutional frameworks of the European Union (EU). In light of the EU's multilingual policy and complex legal environment, translator education must go beyond traditional language instruction to include specialized legal-terminological training, institutional translation workflows, and the proficient use of digital

technologies. As such, this study examines how postgraduate translation programs can be reshaped to reflect these evolving demands through a "smart" pedagogical approach. The research explores the incorporation of digital tools – such as computer-assisted translation (CAT) software, multilingual terminology databases like IATE, and legislative document repositories such as EUR-Lex – into academic curricula. These tools, when effectively embedded within EU-oriented course modules, facilitate the development of core institutional translation competencies and enhance students' professional readiness. Drawing on best practices from European institutions, the article also examines the EMT (European Master's in Translation) competence framework as a guiding model for curriculum alignment. Case studies from EU member states and candidate countries (e.g., Ukraine) illustrate the implementation of legal translation modules, simulation-based exercises, and digital platform integration in higher education settings. These examples highlight the value of collaborative networks between universities and EU institutions in ensuring consistent educational standards and resource access. The article reviews recent scholarly literature on legal and institutional translation pedagogy, evaluating emerging trends such as AI-assisted translation, real-time feedback environments, and blended learning designs. Key findings underscore the need for academic programs to combine legal literacy, digital proficiency, and institutional awareness, thus fostering translator competencies suited to EU governance and communication structures. Ultimately, this article proposes a modular, scalable, and policy-aligned framework for smart translator training. It concludes with strategic recommendations for educational institutions seeking to enhance curriculum quality, foster multilingualism, and strengthen alignment with EU integration processes through innovative, future-ready translator education.

References

1. European Commission. Interpretation Training Toolbox. URL: https://commission.europa.eu/education/skills-and-qualifications/develop-your-language-skills/interpretation-training-toolbox_en#:~:text=Virtual%20classes (дата звернення: 28.05.2025).

2. European Union Terminology. URL: https://iate.europa.eu/home (дата звернення: 28.05.2025).

3. European Union. EUR-Lex. URL: https://eur-lex.europa.eu/homepage.html (дата звернення: 28.05.2025).

4. A Modern CAT Tool with AI agents & AI-human workflows. URL: https://www.smartcat.com/cat-tool/ (дата звернення: 28.05.2025).

5. European Master's in Translation (EMT). URL: https://commission.europa.eu/education/skills-and-qualifications/develop-your-language-skills/european-masters-translation-emt_en (дата звернення: 28.05.2025).
6. DGACM's Speech Bank for Interpretation Training. 2024. URL: https://www.lourdesderioja.com/2024/05/21/dgacms-speech-bank-for-interpretation-training/#:~:text=The%20Bank%20is%20an%20e,evaluation%20purposes (дата звернення: 28.05.2025).
7. Institute of Translation Studies. Faculty of Arts. Charles University. The European Masters in Conference Interpreting (EMCI). URL: https://utrl.ff.cuni.cz/en/miscellaneous/emci/#:~:text=Following%20a%20pilot%20phase%20,2001%2F2002%20they%20were%20joined%20by (дата звернення: 28.05.2025).
8. European Parliament Translation. URL: https://www.europarl.europa.eu/translation/en/terminology/about-iate (дата звернення: 28.05.2025).

Information about the authors:
Albota Solomiia Mykolaivna,
Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor at the Department of Applied Linguistics
Lviv Polytechnic National University
12, St. Bandera street, Lviv, 79013, Ukraine

Syndeha Roksolana Yevhenivna,
Senior lecturer at the Department of Applied Linguistics
Lviv Polytechnic National University
12, Stepan Bandera Street, Lviv, 79013, Ukraine

DOI https://doi.org/10.30525/978-9934-26-647-8-2

ПРАВОВА ОСВІТА ЖИТЕЛІВ-ЧЛЕНІВ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД УКРАЇНИ В СФЕРІ МУНІЦИПАЛЬНОЇ АНТИКОРУПЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ: КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО РОЗУМІННЯ СУТНОСТІ ТА РОЛІ В РОЗВИТКУ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ

Баймуратов М. О., Кофман Б. Я., Єфремова Н. В.

ВСТУП

Становлення, розвиток і вдосконалення системи місцевого самоврядування (далі – МСВ) в Україні виступає магістральним напрямом розвитку феноменології демократичної правової державності, в основі якої лежить визнання, легалізація і пріоритет прав, свобод і обов'язків прав людини перед правами держави і суспільства. На практиці наведені права, свободи і обов'язки людини формуються, проявляються і реалізуються на локальному рівні соціуму саме в умовах МСВ, в межах територіальної локальної людської спільноти (територіальної громади) /далі – ТГ/, – звідси кожен член такої громади:

а) незалежно від свого правового стану (громадянство, іноземство /іноземне громадянство, апатридство/, біженство тощо) (*нормативно-станова складова* – авт.),

б) виступає жителем відповідної території конкретної держави (*просторово-рефлексивна складова* – авт.) і

в) через зазначений механізм прав, свобод і обов'язків людини (*біхевіористична складова* – авт.),

г) користується наведеними можливостями для реалізації своїх екзистенційних інтересів (*застосовно-екзистенційна складова* – авт.),

г') застосовуючи можливості локальної демократії (*самоврядна складова* – авт.), і

д) проходячи в таких умовах свій життєвий цикл (*вітальна складова* – авт.), а також

е) одночасно здійснюючи цикл існування і функціонування груп людини та її асоціацій через формування, існування та діяльність інституцій локального громадянського суспільства або самозайнятості і самореалізації (*локально-реалізаційна складова* – авт.).

Саме такий підхід об'єктивує, актуалізує, контекстуалізує та конкретизує правову освіту жителів-членів ТГ, що в умовах МСВ повинні:

А) усвідомлювати, розуміти свої конституційні права, свободи і обов'язки,

Б) володіти відповідними знаннями, вміннями і навичками для їх користування, реалізації, охорони і захисту, а також

В) володіти загальним розумінням системи координат здійснення публічної влади в суспільстві, – причому, як публічної державної, так й публічної самоврядної (муніципальної) влади для повсякденного використання і реалізації, а також адекватного і оптимального, ефективного і конструктивного захисту своїх прав і свобод на випадок їх порушення або невиконання з боку будь-якого публічного суб'єкта,

Г) саме таким чином, – в контекстуалізації процесу соціалізації, що проходить в ТГ формується індивідуальна, групова і колективна свідомість (правосвідомість) людини, а звідси – вибудовуються її конституційна та муніципальна форми, сприяючи подальшому формуванню найважливіших феноменів, що використовуються:

а) на загальнодержавному рівні – *конституційної психології* (сукупності поведінкових настанов, що формуються за безпосереднім сприянням держави та її органів публічної влади і відповідають основоположним настановам конституції держави), *системи конституційних цінностей* (сукупність основоположних аксіологічних настанов, що визначають основоположні аспекті взаємодії людини з соціумом та державою в державно організованому суспільстві), *конституційної практики* (сукупності діяльнісних настанов, що є втіленням поведінкових настанов конституційної психології та їх реалізацією в повсякденному житті людини, її груп та асоціацій, включаючи інституції громадянського суспільства, та відповідають настановам конституції щодо визнання та дотримання конституційних прав і свобод, верховенства права та принципів демократичного устрою держави), *конституційної ідеології* (сукупність основоположних принципів, цінностей та ідей, що лежать в основі конституційного ладу країни, визначають принципи державного устрою, розмежування функцій та призначення гілок публічної влади, конституційні права і свободи громадян та їхній органічний функціонально-реалізаційний взаємозв'язок із державою), *конституційної правової культури* (система цінностей, знань, переконань і поведінкових норм, що базуються на нормах конституції, і стосуються визначально-статусних аспектів належного формування, нормативного існування, оптимального функціонування і ефективної реалізації найважливіших

суспільних відносин, пов'язаних з організацією державної влади, правами, свободами та обов'язками людини і громадянина – зазвичай у відображенні рівня правової свідомості суспільства та його готовності діяти відповідно до конституційних вимог). Треба зазначити, що наведені феномени органічно, іманентно, конструктивно, ефективно і оптимально переростають через призму локального сприйняття повсякденної діяльності людини, її груп та асоціацій у відповідні муніципальні феномени, що діють –

Б) на локальному рівні існування соціуму в межах ТГ та в умовах МСВ – у вигляді *муніципальної психології* (сукупності поведінкових настанов, що формуються за безпосереднім сприянням ТГ та сформованих нею органів публічної влади (органів МСВ) і відповідають основоположним настановам та особливостям локального життя людини, її груп та асоціацій (історичні, географічні, економічні, релігійні, національно-культурні тощо) при спільному існуванні та функціонуванні на відповідній території держави в межах територіальної локальної людської спільноти (ТГ) в умовах муніципалізму), *системи муніципальних цінностей* (сукупність ідеалів, принципів та переконань, що стосуються особливої ролі і значення МСВ у формуванні, існуванні і функціонуванні суспільства і держави, їх демократичної інтерпретації, визначальної ролі ТГ в існуванні людини, її груп та асоціацій, а також органів публічної влади, що формуються самою ТГ і діють в межах конкретної місцевості з метою відображення екзистенційних інтересів та потреб територіальної локальної людської спільноти і скеровані на забезпечення її добробуту, рівності та справедливості в межах відповідної території на якій вона існує та функціонує), *муніципальної практики* (сукупності діяльнісних настанов, що є втіленням поведінкових настанов муніципальної психології та їх реалізацією в повсякденному житті людини, її груп та асоціацій, включаючи інституції громадянського суспільства, та відповідають настановам муніципалізму, – через застосування знань та принципів МСВ на практиці, що може охоплювати діяльність самоврядних інституцій як органів МСВ, так й самої громади), *муніципальної ідеології* (сукупність основоположних принципів, цінностей та ідей, що лежать в основі формування, існування і функціонування територіальної локальної людської спільноти, визначають роль і значення принципів муніципалізму в її існуванні, роль і значення основоположних принципів організації, функціонування і реалізації МСВ в оптимальному існуванні громади та її жителів-членів такої громади, а також розмежування функцій, повноважень та призначення гілок публічної влади в сфері МСВ,

муніципальні права і свободи жителів та їхній органічний функціонально-реалізаційний взаємозв'язок із конституційними правами людини і громадянина), *муніципальних прав людини* (сукупності прав, свобод і обов'язків людини, її груп та асоціацій, що напряму є пов'язаними з їх існуванням і функціонуванням в територіальній локальній людській спільноти в умовах МСВ та виражають і реалізують екзистенційні інтереси вказаних суб'єктів), *муніципальної правової культури* (система цінностей, знань, переконань і поведінкових норм, що базуються на засадах муніципалізму, і стосуються визначально-статусних аспектів належного формування, нормативного існування, оптимального функціонування і ефективної реалізації найважливіших суспільних відносин, пов'язаних з організацією повсякденного життя людини, її груп та асоціацій в межах територіальної локальної людської спільноти, правами, свободами та обов'язками людини і громадянина, що в обов'язковому порядку практично реалізуються на локальному рівні соціуму – зазвичай у відображенні рівня муніципально-правової свідомості локального суспільства та його готовності діяти відповідно до екзистенційних умов існування).

Варто вказати, що наведені засадничі настанови зазвичай реалізуються в умовах ординарного існування і функціонування державності, тобто в умовах миру, – але треба усвідомлювати і розуміти, що вони набувають особливого стратегічно-методологічного та організаційно-процесуального значення в умовах екстраординарного існування і функціонування державності, тобто в умовах воєнного стану, війни або кризових явищ іншої соціальної природи (екологічні та техногенні катастрофи тощо).

1. Виникнення передумов проблеми та формулювання проблеми

Актуалізація проблематики правової освіти жителів-членів територіальних громад України в сфері муніципальної антикорупційної політики сформувалась та виникла в період початку і в процесі муніципального реформування в державі, коли її владними інституціями та політичною елітою були усвідомлені визначальна роль і функціонально-статусне значення органів МСВ в формування, існуванні та функціонуванні феноменології демократичної правової державності. Ба більше, – роль і значення профільної проблематики посилили європейські та євроатлантичні намагання Української держави, в межах яких побудова місцевого самоврядування європейського зразка стала стратегічним напрямом подальшого розвитку локальної демократії. Саме в таких умовах загострились питання не тільки правової освіти населення, а й скерування її на

основоположні задачі розвитку соціуму і держави, серед яких антикорупційна діяльність державних і самоврядних інституцій займає особливе місце, враховуючи потенційну шкоду існування корупції для держави і соціуму.

Варто зазначити, що значний внесок у вивчення цієї проблеми зробили насамперед, вчені – представники науки адміністративного права, серед яких О.М. Бандурка, В.Б. Авер'янов, В.М. Гаращук, Л.В. Коваль, Т.О. Коломоєц, В.К. Колпаков, О.В. Кузьменко, Д.М. Лук'янець, Н.П. Матюхін, Н.Р. Нижник, О.І. Остапенко, І.М. Пахомов, В.П. Пєтков, М.І. Мельник, Є.В. Невмержицька та інші, а також фахівці з теорії держави і права – О.В. Зайчук, П.М. Рабінович, Н.М. Оніщенко, О.Ф. Скакун та інші. В останні роки, внаслідок активізації в державі муніципальної реформи, через використання на начальному етапі механізмів фінансової децентралізації, – профільна проблематика почала досліджуватись вченими-представниками науки конституційного та муніципального права, серед яких М.О. Баймуратов, М.М. Баймуратов, О.В. Батанов, Д.О. Бобровник, О.О. Боярський, Ю.О. Волошин, Б.Я. Кофман, А.В. Левенець, І.Г. Посторонка, Р.М. Хван та інші, але вона знаходиться тільки на начальному етапі свого осмислення, розуміння та доктринального супроводження і забезпечення.

Хоча Україна і знаходиться на шляху пошуку національної моделі МСВ, – все ж є зрозумілим, що вона однозначно обрала шлях європейського розвитку локальної демократії, а це, своєю чергою, обґрунтовує запозичення і застосування муніципальних європейських цінностей, становлення системи муніципальних європейських прав і свобод людини, її груп та асоціацій, а також основоположних засад муніципальної європейської культури, що виступають іманентною елементною базою таких цінностей та напряму сприяють формуванню у населення-членів ТГ європейської свідомості (правосвідомості) (розуміння та «поглиблення» у поведінково-діяльнісні засади європейського муніципалізму через побудову відповідної локальної атитюдно-габітусної системи) та європейської психології (відповідного поведінково-діяльнісного дискурсу). Саме тому в муніципальній європейській культурі моральні та нормативні правила гармонійного, сталого та стабільного спілкування та співіснування людей в локальному соціуму, формування в ньому системи екзистенційних індивідуально-групових та колективних інтерсуб'єктивних пріоритетів в умовах суворого дотримання принципу законності, в тому числі й у вигляді її антикорупційних пріоритетів, – виступають основоположними і характерологічними рисами.

Враховуючи думку заступника Міністра розвитку громад та територій В'ячеслава Негоди, яку він висловив під час круглого столу «Разом з Україною: механізми взаємодії органів місцевої та регіональної влади у воєнний час» у червні 2022 року, – «Гартування місцевого самоврядування України, яке сьогодні працює в умовах воєнного стану, перетворить його на якісний взірець майбутнього місцевого самоврядування Європи»[1]. Такий підхід актуалізує антикорупційні настанови в діяльності МСВ, його органів та суб'єктів та, своєю чергою, вимагає якісно нових підходів до організації антикорупційних заходів в межах територіальних локальних людських спільнот, що керуються відповідними органами публічної влади, включаючи й правову освіту населення в профільній сфері, що виступає органічною та обов'язковою частиною правового виховання жителів-членів ТГ та службовців органів МСВ.

У ординарному розумінні концепція розвитку правової освіти населення має за мету формування правової культури громадян, включаючи поширення правових знань, формування поваги до права та вміння захищати свої права. Антикорупційна муніципальна правова освіта, своєю чергою, має більш конкретні завдання та телеологічні пріоритети, вона, насамперед, скерована на формування та становлення відповідного життєвого простору, що заснований на відсутності конфлікту інтересів між членами локального суспільства, ними та органами публічної влади, дотримуватися законної реалізації прав, свобод і обов'язків людини, її груп та асоціацій в повсякденному житті, а також належного виконання органами публічної влади своїх компетенційних повноважень, що повинні бути спрямовані на виконання відповідних положень конституції та законів держави, суворого дотримання відповідного порядку такого виконання, що також передбачений законодавством.

Вирішення наведених завдань в сфері антикорупційної освіти досягається шляхом створення ефективних освітніх програм, що відповідають потребам суспільства, формування відповідних знань, вмінь та навичок в сфері антикорупційної діяльності у населення – жителів-членів ТГ, підвищення кваліфікації муніципальних службовців, включаючи й правників муніципальних структур та покращення їх теоретико-практичних навичок у профільній сфері.

Ключові аспекти концепції правової освіти в сфері антикорупційної діяльності в основному співпадають з концепцією правової освіти

[1] Негода В. Місцеве самоврядування України стане взірцевим для Європи. Україна обов'язково втілить всі завдання децентралізації. URL: https://decentralization.gov.ua/news/15186

населення, передбаченою Указом Президента України «Про Національну програму правової освіти населення»[2] (далі – Програма) та можуть бути інтерпретовані через призму локального усвідомлення і розуміння.

Так, наприклад, одними з телеологічних домінант Програми виступає:

а) підвищення рівня правової підготовки та обізнаності населення;

б) створення належних умов для набуття громадянами знань про свої права, свободи і обов'язки;

в) формування у громадян свідомого ставлення до своїх прав та обов'язків;

г) широке інформування населення про правову політику держави та законодавство;

г') забезпечення вільного доступу громадян до джерел правової інформації;

д) вдосконалення системи правової освіти населення, збереження та розвиток вітчизняних традицій у цій сфері.

Мету Програми передбачається досягти шляхом використання інструментально-діяльнісних засобів, а саме:

А) утвердження гуманістичних правових ідей, загальнолюдських та національних правових цінностей, високих моральних засад у суспільному житті;

Б) визнання правової освіти населення одним із основних чинників формування високої правосвідомості і правової культури окремих громадян та всього суспільства;

В) активної участі в організації і здійсненні заходів із правової освіти населення органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян, навчальних та культурних закладів, наукових установ, міжвідомчих координаційно-методичних рад з правової освіти населення, видавництв та видавничих організацій, засобів масової інформації та поєднання комплексу заходів у сфері правової освіти, що здійснюються цими органами, організаціями, закладами і установами;

Г) органічного поєднання правової освіти із загальною середньою, професійно-технічною і вищою освітою;

Г') розроблення сучасної методологічної бази для реалізації усіх напрямів і форм правоосвітньої діяльності;

Д) надання правової освіти навчальними закладами як державної, так і інших форм власності, на платній або безоплатній основі;

[2] Про Національну програму правової освіти населення: Указ Президента України від 18 жовтня 2001 року. № 992/2001. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/992/2001#Text

Е) поліпшення умов для здійснення творчої, благодійної та іншої суспільнокорисної діяльності у сфері правової освіти;

Є) залучення громадян до участі в удосконаленні системи правової освіти;

Ж) сприяння самоосвіті населення з питань права і держави;

З) забезпечення відкритості правової інформації, доступу всіх верств населення до її джерел;

І) систематичного і безперервного поширення серед населення знань про право і державу, в тому числі шляхом оприлюднення в офіційних виданнях, інших засобах масової інформації нормативно-правових актів, видання офіційних збірників актів законодавства та коментарів до них, широкого розповсюдження правової літератури;

И) безпосередньої участі юристів у поширенні правових знань;

Й) всебічного міжнародного співробітництва з питань правової освіти.

Системний аналіз наведених положень дає можливість зробити декілька висновків методологічної властивості, до яких відносяться такі:

– проявляється та кристалізується ініціююча, організаційна, нормативна, структурно-формалізуюча, координаційна, наративна, конотаційна та реалізуюча роль органів МСВ і значення їх діяльності в профільній сфері;

– на локальному рівні соціуму саме органи МСВ виступають організуючим суб'єктом в системі реалізації правової освіти серед жителів-членів ТГ;

– саме на органах МСВ в особі їх профілюючих структурних одиниць «замикається» вся організаційна та організаційно-нормативна діяльність щодо організації та практичної реалізації основних настанов, принципів, функцій і напрямків юридичної освіти населення – жителів-членів ТГ;

– органи МСВ визначають основним суб'єктом-об'єктом управлінської діяльності в сфері юридичної освіти населення, тобто її формування, організації та реалізації визначають жителів-членів ТГ відповідно до їх вікових та професійних ознак, але пріоритетним тут виступає саме приналежність фізичної особи до територіальної локальної людської спільноти, не дивлячись на її правовий стан;

– юридична освіта населення повинна організовуватися з обов'язковим врахуванням локального фактору, тобто, по-перше, через призму місцевої проблематики: по-друге, в контекстуалізації актуальних питань реалізації людиною, її групами та асоціаціями конституційних та муніципальних прав, свобод і обов'язків на рівні

локальної життєдіяльності; по-третє, з акцентуацією на вирішення проблемних питань існування наведених суб'єктів, що найбільш часто зустрічаються в умовах МСВ, – причому, як при ординарному, так й при екстраординарному існуванні та функціонуванні державності;

– наведені вище інструментально-діяльнісні засоби реалізації Програми органічно, конструктивно, оптимально і ефективно можуть бути застосовані, при зберіганні ведучої ролі органів МСВ, в формуванні, організації, проведені та реалізації правової освіти в сфері муніципальної антикорупційної політики, причому такої, – положення якої тлумачяться саме в локальному усвідомленні та розумінні. Отже, у контекстуалізації профільної освіти наведені телеологічні домінанти змістовної, функціональної та структурно-діяльнісної спрямованості необхідно доповнити акцентуацією саме на напрямок антикорупційної освіти застосовано до локальних умов життєдіяльності людини, її груп та асоціацій.

Відносно методів та інструментів правової освіти населення, що містяться в Програмі, до профільних можна віднести такі:

а) правове навчання: цілеспрямований процес передачі правових знань у школах, коледжах та університетах – що знаходяться під загальним управлінням органів МСВ, зокрема її муніципальних структур управління освітою;

б) правове виховання: діяльність освітніх закладів, сім'ї, правоохоронних органів для формування правової свідомості та законослухняності – основним суб'єктом впливу тут виступають жителі-члени ТГ;

в) вдосконалення освітніх програм: забезпечення їх відповідності сучасним викликам та потребам суспільства – що свідчить про можливості їх оперативної трансформації при виникненні необхідності та зміни соціально-нормативних обставин (йдеться про ординарні та екстраординарні умови існування та функціонування державності).

Наведений методологічний та інструментальний ресурс Програми для вирішення завдань формування і реалізації муніципальної антикорупційної політики потрібно інтерпретувати та доповнити профільними ознаками і напрямами, враховуючи форми організаційної та організаційно-правової діяльності органів МСВ щодо налагодження процесу формування інтерсуб'єктивних телеологічних домінант антикорупційної спрямованості через засвоєння профільних знань, вмінь, навичок у жителів-членів ґтгг. А також їх груп та асоціацій.

Ще більш потенційного значення набувають результати Програми, що очікуються у підсумку її виконання, а саме:

а) формування громадян з розвиненою правовою культурою (на наше глибоке переконання, йдеться про формування відповідного корпусу соціально активних жителів-членів ТГ, що законно знаходяться і постійно проживають на території держави в межах відповідної ТГ, але володіють різним правовим станом /громадянство, іноземство, апатридство, біженство тощо/);

б) побудова ефективного захисту прав і свобод людини, в тому числі в контекстуалізації підвищення і вдосконалення можливостей органів МСВ використовувати свої компетенційні повноваження в повсякденній діяльності для супроводження і забезпечення цього захисту, а також можливостей людини-члена ТГ, її груп та асоціацій користуватися таким захистом;

в) підвищення рівня правової освіченості населення як основоположного і стратегічного результату правової освіти в контекстуалізації усвідомлення та розуміння людиною своїх прав, свобод і обов'язків, вміння ними свідомо користуватися, охороняти (самоохорона), захищати з використанням можливостей, передбачених конституцією держави та чинним законодавством.

В інтерпретації наведених результатів правової освіти застосовно до муніципальної антикорупційної політики важливо зазначити єдність форм організаційної та організаційно-правової діяльності органів МСВ в межах ТГ та серед інституцій громадянського суспільства, щодо супроводження та забезпечення такої політики, а також спрямування її результатів на укріплення законності в межах ТГ та в інтересах її членів-жителів.

Отже, можна зазначити, що правова освіта населення, що полягає у здійсненні комплексу заходів виховного, навчального та інформаційного характеру, спрямованих на створення належних умов для набуття громадянами обсягу правових знань та навичок у їх застосуванні, необхідних для реалізації громадянами своїх прав і свобод, а також виконання покладених на них обов'язків[3] – органічною частиною якої виступає й муніципальна антикорупційна освіта, – у своїй левовій частини, а саме у розумінні формування, організації та реалізації профільної організаційної роботи, цільової нормативно-правової діяльності з супроводження та забезпечення профільної освіти, створення комунікативної системи взаємодії та співробітництва уповноважених суб'єктів задля реалізації її основоположних настанов, координації такої діяльності, а також здійснення відповідних

[3] Національна програма правової освіти населення: затверджена Указом Президента України від 18 жовтня 2001 року. № 992/2001. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/992/2001#Text

контролюючих функцій за її реалізацією, забезпечення профільної системи необхідними ресурсними можливостями тощо – належить до організаційної діяльності та компетенційних повноважень органів МСВ та їх профільних структурних інституцій, зокрема виконавчого комітету місцевої ради, а також її організаційного, інформаційного відділів, а також юридичних (правового контролю) секторів/відділів/управлінь/департаментів виконавчих комітетів органів МСВ[4], що й фактично є відповідальними за реалізацію цього напряму діяльності органу публічної влади на місцях.

2. Особливості організації муніципальної антикорупційної освіти жителів-членів територіальної громади

Усвідомлення і розуміння того факту, що правова освіта є складовою частиною системи освіти і має за мету формування високого рівня правової культури та правосвідомості особи, її ціннісних орієнтирів та активної позиції як члена громадянського суспільства – а муніципальна антикорупційна освіта жителів-членів ТГ, своєю чергою, виступає органічною частиною правової освіти населення, телеологічні домінанти якої повністю співпадають з стратегічними цілями муніципальної антикорупційної освіти жителів-членів ТГ, – все ж вважаємо за доцільне визначити особливості формування, організації та реалізації такої профільної освіти.

По-перше, необхідно зазначити, що муніципальна антикорупційна освіта жителів-членів ТГ не тільки виступає органічною частиною антикорупційної освіти населення в Україні, а й фактично є її суб'єктно-просторовою основою.

По-друге, виходячи з наведеного вище положення, вона фактично є ключовим елементом державної антикорупційної політики і включає як формальні, так і неформальні заходи, спрямовані на формування нульової толерантності до корупції та просування цінностей доброчесності.

Звідси, по-третє, до основних напрямів та ініціатив антикорупційної політики, що можуть бути інтерпретовані в контекстуалізації муніципальної антикорупційної освіти жителів-членів ТГ, відносяться такі ідентифікаційні критерії:

[4] Баймуратов М.О. Кравець О.О. Роль юридичної служби органу місцевого самоврядування в формуванні та функціонуванні правового простору локальної демократії. Одеса: Фенікс, 2018. 329 с.

Нормативно-правова база:

Засади антикорупційної політики визначені в Антикорупційній стратегії України на 2021-2025 роки[5] та відповідній Державній антикорупційній програмі[6] (далі – ДАП, що містить обов'язковий план дій для державних органів та органів місцевого самоврядування, який визначає заходи для запобігання та протидії корупції – вона розробляється Національним агентством з питань запобігання корупції (НАЗК) на основі Антикорупційної стратегії і містить конкретні показники, виконавців, строки виконання та джерела фінансування – при цьому НАЗК відповідає за її розробку, координацію та моніторинг виконання). Отже,

ДАП передбачає заходи з антикорупційної освіти в різних сферах, зокрема в приватному секторі економіки, будівництві, земельних відносинах та інфраструктурі, а також в освіті та науці, – тобто у сферах соціального життя та соціального розвитку, що характеризуються чітко визначеним локальним фактором.

Формальна освіта: Міністерство освіти і науки України (МОН) спільно з НАЗК працює над впровадженням антикорупційних дисциплін та елементів антикорупційного виховання до освітніх програм у школах та закладах вищої освіти. Це включає: а) створення спеціальних курсів для різних форм навчання; б) запровадження відповідних предметів/дисциплін на різних освітніх рівнях. Отже, частина молодого покоління жителів-членів ТГ проходить профільну освіту та антикорупційне виховання в межах вищих закладів освіти, що територіально знаходяться під управлінським впливом і контролем з боку відповідних відділів/управлінь/департаментів освіти та науки виконавчих комітетів місцевих рад.

Неформальна освіта та комунікація[7]: Активно використовуються неформальні методи, такі як: а) проведення інформаційних кампаній та

[5] Антикорупційна стратегія на 2021–2025 роки. URL: https://nazk.gov.ua/wp-content/uploads/2022/08/ Antykoruptsijna-strategiya-na-2021-2025-rr.pdf

[6] Про затвердження Державної антикорупційної програми на 2023-2025 роки: Постанова Кабінету Міністрів України від 4 березня 2023 р. № 220. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/220-2023-%D0%BF#Text

[7] Антикорупційна освіта в Україні. URL: https://www.google.com/search?q=%D0%B0%D0%BD%D1%82%D0%B8%D0%BA%D0%BE%D1%80%D1%83%D0%BF%D1%86%D1%96%D0%B9%D0%BD%D0%B0+%D0%BE%D1%81%D0%B2%D1%96%D1%82%D0%B0+%D0%BD%D0%B0%D1%81%D0%B5%D0%BB%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F+%D1%83%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B8&sca_esv=ea8bbbbc2015875 9&ei=3IwQaa-3Ncyqxc8P38qngQg&sclient=gws-wiz-serp&udm=50&fbs=AIIjpHzQki16q-8Z7 j6aseYi2jA_Ws7FwITgpQq0ilIPfa8vKfUqnx7d9ttZIjx3mExLdc9hG-CvorJGBiExrFcCsM6jkk8 uyeq1OfKpDg64yJITV6eTA61PvXuMFa6gTLMTO08TxI_mxiVch5m4nBu_J-WwoOpuLR wfp 6joUXE5wlfQn0FIGh-cCRoegPHmJb9PO3WXnHDE04d8hkjrUNv-FNpdL8Xfcks-ZFQtT

вебінарів для різних верств населення, включаючи освітян та державних і муніципальних службовців; б) організація відповідних «Антикорупційних шкіл» (наприклад, Антикорупційна школа НАБУ для молоді); в) заохочення профільних громадянських акцій, учнівських та викладацьких конференцій та інших заходів, включаючи й заходи з залучення муніципальних службовців та муніципальних активістів.

Роль громадянського суспільства: створення громадських організацій, формування інституцій з соціально активних жителів-членів ТГ для формування антикорупційної мотивації у членів наведених інституцій, пошук міжнародних партнерів (наприклад, IFES Ukraine, Transparency International Ukraine), що відіграють важливу роль у цьому процесі, бо вони через призму профільної освіти саме в межах громади: а) проводять незалежний нагляд та аналіз антикорупційної політики держави та в межах ТГ, надаючи методичну та ресурсну допомогу в цьому питанні; б) підвищують обізнаність громадськості та виступають за реформи в профільній сфері, формуючи відповідну мотивацію у соціально активній частині жителів-членів ТГ; в) підтримують викривачів корупції; г) ініціюють відповідні масові антикорупційні заходи та проведення громадських кампаній всередині ТГ щодо превенції корупції тощо.

Метою антикорупційної освіти в межах муніципальної антикорупційної політики на рівні ТГ виступає виховання у всіх верств населення, що складають ТГ, духу доброчесності, формування негативного ставлення до корупції в органах публічної влади та сприяння зменшенню залученості жителів-членів громади до корупційних практик.

Отже, можна констатувати, що муніципальна антикорупційна освіта в Україні є комплексним процесом, що поєднує зусилля державних органів, органів МСВ, освітніх установ та громадянського суспільства для викорінення корупції через зміну свідомості та поведінки людей, що спрямована на трансформацію їх поведінково-діяльнісного дискурсу в контекстуалізації відмови від участі в корупційних практиках та залученню до антикорупційної превенції.

Як зазначалось вище, важливим інструментом для ТГ з метою визначення та мінімізації корупційних ризиків виступає

---

ytLvNZPdIz3kGnxu_0nMjVh5hfHz7qd4C7QwU3Ntu-X51EqwEsVG0mfCQ&ved=2ahUKE
wjtxPnTjuWQAxWecPEDHQq7JAIQ0NsOegQIAxAB&aep=10&ntc=1&mstk=AUtExfBK9Y2
m9FcJiky1W2vGWO39MfdT3I7HcIYXmWy1BGXaPyn6Ke69PxnmC6C8c0WeJQu0-h9Zd2
PZhvITlcUwczYJi-hsfzaHfZ2zGWAimnp UZM0V640Z7vO0eIEpCUKHOdiB6rf04Du3Izw7Lte
VliYlhCXN31JekRc&csuir=1

Антикорупційна програма відповідної територіальної громади[8], в якій належна увага буде приділена питанням антикорупційної освіти. Але варто зазначити, що, по-перше, її розробка і ухвалення, за виключенням обласних рад, Київської та Севастопольської міських рад (див. ст. 19 Закону України «Про запобігання корупції»[9]), чинним законодавством не передбачена; по-друге, ніким з органів публічної влади, в тому числі й публічної державної влади, не контролюється; й саме тому, по-третє, не всі громади її мають – тому їх розроблення, по-четверте, здійснюється або по ініціативі представницьких органів МСВ нижчого рівня (сільські, селищні, районі, міські ради, рада об'єднаної ТГ), або у явочному порядку.

Саме тому необхідно акцентувати увагу на тому, що в умовах відсутності антикорупційних програм ТГ, основними викликами для органів публічної влади, що репрезентують їх колективні інтереси, у процесі розроблення таких документів виступають три фактори:

1. *Потреба в харизматичному лідері*, який очолюючи ТГ на виборній посаді (сільський, селищний, міський голова, голова об'єднаної ТГ) буде сповідувати чіткі антикорупційні погляди та зможе повести за собою активних членів громади та їх структури на боротьбу з корупцією,

2. *Наявність базових знань в профільній сфері*, причому як з боку жителів-членів ТГ, так й муніципальних службовців, – що, по суті, й виступає стратегічною метою профільної освіти. Але тут треба розуміти, що на сучасному етапі розвитку МСВ та активізації муніципального реформування з перерозподілом компетенційних повноважень в бік органів МСВ, – початкових знань в профільній сфері вже замало. Сучасною інструментально-технологічною базою тут будуть виступати принаймні навчання, як користуватись діджитал-інструментами: реєстром декларацій, Prozorro, порталом «Місцеві інтереси» тощо. Сучасні інформаційні технології, на щастя, вже мають достатньо ресурсів, які пропонують безкоштовне онлайн-навчання, а також індивідуальну роботу громад з експертами.

3. *Застосування локального контексту*, під кутом якого й розробляються та плануються відповідні антикорупційні заходи, в тому числі й в сфері організації профільної освіти тощо.

Звідси успішна реалізація власної Антикорупційної програми потребує часу, зусиль і готовності громади до змін. Важливо зазначити,

[8] Розробка антикорупційної програми територіальної громади. URL: https://shtab.net/articles/view/navishho-gromadi-antikorupcijna-programa-ta-chomu-/

[9] Про запобігання корупції: Закон України від 14 жовтня 2014 року. URL: https://zakon.rada. gov.ua/laws/show/1700-18#Text

що із реформою децентралізації, ТГ набули більше повноважень, особливо у матеріально-технічній та фінансово-кредитній сферах, а звідси й більше ресурсів, – однак і досі не всі навчилися ними користуватися. Фактично люди бідкаються, стикаючись з несправедливістю і свавіллям порушників антикорупційного законодавства з числа муніципальних службовців, хоча мають ефективні антикорупційні інструменти, як зробити життя в громаді кращим. Один із таких інструментів й виступають антикорупційні програми, що містять відповідні розділи з організації ефективної муніципальної антикорупційної освіти.

3. Врахування ідентифікаційних ознак антикорупційної політики органів місцевого самоврядування в становленні муніципальної антикорупційної освіти жителів-членів територіальної громади

Одним з морально-нормативних пропілеїв локального соціуму, тобто стовпів його організації, існування та функціонування, на якому має будуватись майбутнє українського МСВ, – виступає повна системна нетерпимість до проявів корупції, що передбачає активну участь органів МСВ в державній антикорупційній політиці, органічною частиною якої виступає муніципальна антикорупційна політика, що є, по-перше, наближеною безпосередньо до населення; по-друге, формується, діє та реалізується на локальному рівні існування і функціонування локального соціуму. Тобто, там, де людина, її групи та асоціації фактично здійснюють свій життєвий цикл (людина) та своє функціонування (групи та асоціації, що створюються людиною).

Корупція, на основі визначення Штучного інтелекту[10] (далі – ШІ), – це зловживання службовим становищем або владою для отримання особистої вигоди у вигляді грошей, майна чи послуг (*суб'єктивний фактор* – авт.). Це суспільне явище, яке охоплює як державний (тобто, всі рівні публічної влади, включаючи й рівень публічної самоврядної (муніципальної) влади – авт.), так і приватний сектор (тобто, життєві ситуації в яких приймають участь людина, її групи та асоціації, включаючи структури громадянського суспільства, в т. ч. й підприємницькі структури – у їх взаємному зв'язку між собою та з структурами публічної влади – авт.), а також побутові ситуації, де

[10] Корупція. Штучний інтелект. URL: https://www.google.com/search?q=%D0%BA%D0%BE%D1%80%D1%83%D0%BF%D1%86%D1%96%D1%8F+%D1%86%D0%B5&oq=%D0%BA%D0%BE%D1%80%D1%83%D0%BF%D1%86%D1%96%D1%8F+%D1%86%D0%B5&gs_lcrp=EgZjaHJvbWUyDggAEEUYORhDGIAEGIoFMgcIARAAGIAEMgcIAhAAGIAEMgwIAxAAGEMYgAQYigUyBwgEEAAYgAQyCAgFEAAYFhgeMggIBhAAGBYYHjIICAcQABgWGB4yCAgIEAAYFhgeMggICRAAGBYYHtIBCjE3NzIxajBqMTWoAgiwAgE&sourceid=chrome&ie=UTF-8

особи використовують свої повноваження або можливості для неправомірної вигоди для себе чи інших осіб (*суб'єктно-предметний фактор* – авт.).

Отже, ключовими аспектами корупції, що демонструють її характерологію, виступають:

А) *Зловживання владою*: особа, яка має службові повноваження (зазвичай, посадові особи та службові особи органів публічної влади, включаючи й органи публічної самоврядної (муніципальної) влади, використовує їх не для виконання обов'язків, а для особистого збагачення.

Б) *Неправомірна вигода*: ця вигода може бути матеріальною (гроші, майно, послуги) або нематеріальною (пільги, переваги).

В) *Сфера поширення*: корупція може проявлятися у великій політиці, державному і муніципальному управлінні, приватному бізнесі, а також у побутових ситуаціях (наприклад, хабарі в лікарнях чи школах).

На думку вітчизняного дослідника В.В. Щегорцової, необхідність невідкладного подолання корупції обумовлюється тим, що вона за ефектом «ланцюгової реакції» породжує цілий спектр інших системних проблем: загрожує верховенству права, моралі суспільства, стабільності демократичних процесів, підриває основи державного управління, порушує принципи рівності та соціальної справедливості, породжує латентну монополізацію ринку й підриває правові основи вільної, добросовісної конкуренції, призводить до перекосів в оптимальному поєднанні методів адміністративного регулювання й ринкового саморегулювання на всіх рівнях влади та управління[11]. Отже, можна констатувати, що корупція суттєво загрожує не тільки державному управлінню, а й місцевому самоврядуванню, тобто саме тому визначальному соціально-нормативному простору, де людина здійснює свій життєвий цикл, а її групи та асоціації – своє існування, функціонування, розвиток та вдосконалення.

Яскравим прикладом такого висновку є, наприклад, те, що за результатами соціологічного опитування «Корупція в Україні 2021: розуміння, сприйняття, поширеність», проведеного Національним агентством з питань запобігання корупції (НАЗК), Антикорупційною ініціативою ЄС (EUACI) та компанією InfoSapiens, з корупцією в державних та комунальних закладах України, зокрема охорони здоров'я, стикалися 44,5 % респондентів, що очевидно і однозначно

[11] Щегорцова В.М. Шляхи запобігання і протидії корупції в органах публічного управління України. *Державне будівництво.* 2012. № 2. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/DeBu_2012_2_40.pdf.

вказує на високу корупціогенність усієї сфери в цілому[12]. Вважаємо, що аналогічні статистичні дані є притаманними іншим сферам державного та комунального господарства. Саме тому, важливим є дослідження особливостей як механізму реалізації функцій МСВ, як одного з суб'єктів, що реалізує державну антикорупційну політику, так й організаційних і організаційно-правових форм антикорупційної діяльності, що використовують органи МСВ для покращення якості боротьби з корупцією як на локальному, так й регіональному рівнях соціуму в різних сферах буття людини, її груп та асоціацій.

ШІ, узагальнюючи розуміння антикорупційної політики органів місцевого самоврядування[13] (або муніципальної антикорупційної політики у більш точнішому, сучасному європейському розумінні – *розрядка наша* – М.Б., Б.К., Н.Є.) в Україні, визначає її наступним чином:

– по-перше, це сукупність заходів для запобігання та протидії корупції (*організаційно-управлінський критерій* – авт.),

– по-друге, вона включає розробку та виконання антикорупційних програм (*програмно-реалізаційний критерій* – авт.),

---

[12] Корупція в Україні 2021: розуміння, сприйняття, поширеність. Звіт за результатами опитування населення та бізнесу. Київ, 2022. 86 с. URL:https://nazk.gov.ua/wp-content/uploads/2022/07/1009488299966710444 nacp.report_ info_sapiens_2021_ukr_final_.pdf

[13] Антикорупційна політика органів місцевого самоврядування в Україні. Штучний інтелект. URL: https://www.google.com/search?q=+%D0%B0%D0%BD%D1%82%D0%B8%D0%BA %D0%BE%D1%80%D1%83%D0%BF%D1%86%D1%96%D0%B9%D0%BD%D0%B0+%D0%BF%D0%BE%D0%BB%D1%96%D1%82%D0%B8%D0%BA%D0%B0+%D0%BE%D1%80%D0%B3%D0%B0%D0%BD%D1%96%D0%B2+%D0%BC%D1%96%D1%81%D1%86%D0%B5%D0%B2%D0%BE%D0%B3%D0%BE+%D1%81%D0%B0%D0%BC%D0%BE%D0%B2%D1%80%D1%8F%D0%B4%D1%83%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D0%BD%D1%8F+%D1%83%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B8&sca_esv=2369d6cd51414d5b&ei=dQYFacDYK9iGwPAPw8S06Ak&ved=0ahUKEwiA58bujs-QAxVYAx AIHUMiDZ0Q4dUDCBE&oq =+%D0%B0%D0%BD%D1%82%D0%B8%D0%BA%D0%BE%D1%80%D1%83%D0%BF%D1%86%D1%96%D0%B9%D0%BD%D0%B0+%D0%BF%D0%BE%D0%BB%D1%96%D1%82%D0%B8%D0%BA%D0%B0+%D0%BE%D1%80%D0%B3%D0%B0%D0%BD%D1%96%D0%B2+%D0%BC%D1%96%D1%81%D1%86%D0%B5%D0%B2%D0%BE%D0%B3%D0%BE+%D1%81%D0%B0%D0%BC%D0%BE%D0%B2%D1%80%D1%8F%D0%B4%D1%83%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F+%D1%83%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B8&gs_lp=Egxnd3Mtd2l6LXNlcnAifCDQsNC90YLQuNC60L7RgNGD0L_RhtGW0LnQvdCwINC_0L7Qu9GW0YLQuNC60LAg0L7RgNCz0LDQvdGW0LIg0LzRltGB0YbQtdCy0L7Qs9C-INGB0LDQvNC-0LLRgNGP0LTRg9Cy0LDQvdC90Y8g0YPQutGA0LDRl9C90LhIh6sBUN0IWNCGAXABeAGQAQCYAfcDoAHmIKoBCTEwLjI0LjUtMbgBDMgBAPgBAZgCIaACtCDCAgoQABiwAxjWBBhHwgIGEAAYBxgewgIFEAAYgATCAgYQABgIGB7CAgUQABjvBcICCBAAGIAEGKIEwgIGEAAYBRgewgIHEAAYgAQYDcICChAhGKABGMMEGArCAgQQIRgKwgIIECEYoAEYwwSYAwCIBgGQBgiSBwg1LjI3LjQtMaAH5dsBsgcINC4yNy40LTG4B6wgwgcIMC40LjI1LjTIB7kB&sclient=gws-wiz-serp

– по-третє, також відповідальність за створення ефективної системи запобігання конфлікту інтересів (*превентивно-антиконфліктний критерій* – авт.).

Варто зазначити, що, на наш погляд, такий підхід характеризує профільну політику у більш вузькому розумінні, акцентуючи увагу лише на управлінському, організаційно-формалізованому аспектах та феномені відповідальності щодо створення ефективної системи запобігання конфлікту інтересів.

Своєю чергою, саме феноменологія муніципальної антикорупційної політики як такої, визначається ШІ[14] з більш конкретною та розширеною ідентифікацією, з вказівкою на низку характерологічних критеріїв, а саме:

– по-перше, як комплекс заходів, спрямованих на запобігання та протидію корупції на місцевому рівні (*просторово-профільний критерій* – авт.),

– по-друге, він включає правові, економічні, освітні та організаційні аспекти (*структурно-визначальний критерій* – авт.),

– по-третє, зміст профільної політики полягає в усуненні причин корупції (*змістовно-діяльнісний критерій* – авт.),

– по-четверте, форми реалізації профільної політики включають антикорупційну експертизу, навчання, моніторинг та запровадження прозорих процедур (*інструментально-технологічний критерій* – авт.).

Звідси змістовне навантаження муніципальної антикорупційної політики включає до себе низку поведінково-діяльнісних елементів, кожен з яких повинен стати об’єктом вивчення в процесі муніципальної антикорупційної освіти серед жителів-членів ТГ, а саме:

А) *Правова діяльність*: розробка та впровадження антикорупційних програм, що відповідають законодавству (*організаційна та організаційно-правова діяльність* – авт.);

Б) *Економічні заходи*: створення прозорих умов для проведення закупівель, уникнення конфлікту інтересів та забезпечення ефективного використання бюджетних коштів (*діяльність щодо дотримання економічної дисципліни* – авт.);

---

[14] Муніципальна антикорупційна політика. Штучний інтелект. URL: https://www.google.com/search?q=%D0%BC%D1%83%D0%BD%D1%96%D1%86%D0%B8%D0%BF%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B0+%D0%B0%D0%BD%D1%82%D0%B8%D0%BA%D0%BE%D1%80%D1%83%D0%BF%D1%86%D1%96%D0%B9%D0%BD%D0%B0+%D0%BF%D0%BE%D0%BB%D1%96%D1%82%D0%B8%D0%BA%D0%B0+%D0%B7%D0%BC%D1%96%D1%81%D1%82+%D1%82%D0%B0+%D1%84%D0%BE%D1%80%D0%BC%D0%B8&oq=&gs_lcrp=EgZjaHJvbWUqCQgEEEUYOxjCAzIJCAAQRRg7GMIDMgkIARBFGDsYwgMyCQgCEEUYOxjCAzIJCAMQRRg7GMIDMgkIBBBFGDsYwgMyCQgFEEUYOxjCAzIJCAYQRRg7GMIDMgkIBxBFGDsYwgPSAQo1MjkyN2owajE1qAIIsAIB&sourceid=chrome&ie=UTF-8

В) *Освітня та виховна діяльність*: підвищення рівня антикорупційної культури серед посадовців та мешканців, проведення інформаційних кампаній (*ідеологічно-виховна діяльність* – авт.);

Г) *Організаційні заходи*: створення ефективних механізмів контролю, призначення відповідальних осіб та забезпечення підзвітності (*контрольно-технологічна діяльність* – авт.).

До організаційних та організаційно-правових форм реалізації муніципальної антикорупційної політики відносяться наступні:

А) *Антикорупційна експертиза*: аналіз проєктів нормативно-правових актів, що розробляються органами МСВ, та таких, що вже діють, на наявність корупціогенних положень (тобто, йдеться про розгляд, дослідження та аналіз фахівцем-експертом певних питань, справ, явищ чи об'єктів (в нашому випадку, проєктів та вже чинних нормативно-правових актів), що потребують спеціальних знань – метою експертизи є надання правильного висновку або оцінки щодо предмета дослідження для вирішення справи).

Б) *Навчання та підвищення кваліфікації*: регулярне навчання муніципальних службовців (посадових осіб органів МСВ та інших категорій муніципальних службовців) щодо запобігання корупції (тобто, йдеться про процес поглиблення знань, удосконалення умінь та навичок у наведених вище суб'єктів, для підтримки або розширення професійної компетентності на основі раніше здобутої освіти та досвіду /це може включати курси, семінари, стажування та інші форми навчання, спрямовані на набуття нових або оновлення існуючих професійних компетенцій / з метою удосконалення професійних навичок, поглиблення, розширення та оновлення знань для ефективної роботи в сучасних умовах локальної демократії).

В) *Публічна звітність*: забезпечення прозорості діяльності органів МСВ через публікацію звітів, даних про закупівлі та бюджет (тобто, йдеться про один з видів бухгалтерської звітності, який передбачає щорічне, або інше періодичне надання інформації про діяльність органу МСВ або його структурних підрозділів, включаючи й муніципальні підприємства, – зовнішнім користувачам у вигляді балансів, звітів про фінансові результати та інших документів – причому, ця звітність надається з метою забезпечення прозорості та інформування про фінансовий стан, результати діяльності та рух коштів в контекстуалізації надання повної, правдивої та неупередженої інформації про фінансовий стан, результати діяльності та рух грошових коштів органів МСВ для прийняття рішень зовнішніми сторонами, такими як інвестори, кредитори та інші).

Г) *Етичні норми*: впровадження етичних кодексів для муніципальних посадовців та службовців (тобто, йдеться про систему правил, цінностей та принципів, які регулюють взаємодію людей в суспільстві та ґрунтуються на моралі – саме вони визначають, що є правильним та неправильним, і включають у себе такі аспекти, як повага до інших, чесність, відповідальність, ввічливість та толерантність, причому «золоте правило етики» – «не роби іншим того, чого не бажаєш собі», виступає одним з фундаментальних принципів.

Г') *Система запобігання та реагування на корупційну поведінку в ординарних умовах*: створення ефективних організаційних та організаційно-правових механізмів для виявлення, документування та реагування на корупційні правопорушення (тобто, йдеться про комплексну муніципальну систему, що, по-перше, зазвичай виступає органічною частиною аналогічної державної системи; по-друге, включає органи управління, сили, засоби та заходи, спрямовані на запобігання виникненню профільної антисоціальної поведінки, а також на захист населення-членів ТГ, їх груп та асоціацій від їх наслідків, – ба більше, по-третє, до її завдань належить розробка нормативів, забезпечення готовності до конкретних дій профільного спрямування, антикорупційного навчання населення, моніторинг та прогнозування, а також безпосереднє реагування на виникнення профільної ситуації).

Д) *Система комунікаційної взаємодії:* створення профільної системи контактів органів МСВ з уповноваженими державними та муніципальними суб'єктами (зокрема йдеться про те, що органи МСВ зобов'язані приймати антикорупційні програми та співпрацювати з уповноваженими органами у цій сфері, такими як НАЗК).

Ба більше, учасникам муніципальної антикорупційної освіти важливо усвідомлювати і розуміти, що антикорупційна політика органів МСВ (муніципальна антикорупційна політика) в Україні володіє низкою ідентифікаційних ознак, а саме вона:

– виступає органічною та іманентною складовою частиною антикорупційної політики держави (*інтеграційно-елементна ознака* – авт.);

– формується за рахунок регламентації, регулювання на законодавчому рівні, а також її деталізації та конкретизації на підзаконному рівні у нормативно-правових актах виконавчої влади, причому як центральної, так й місцевої, а також органів місцевого самоврядування, що приймаються на рівні локальної нормотворчості (*нормативно-джерельна ознака* – авт.);

– напряму торкається стану законності в межах відповідної територіальної локальної людської спільноти (територіальної громади) (*суб'єктно- основоположна ознака* – авт.);

– реалізується в умовах локальної демократії, що існує у вигляді місцевого самоврядування (*самоврядно-статусна ознака* – авт.);

– напряму торкається локального екзистенційно-територіального простору, тобто простору в якому людина здійснює свій життєвий цикл, реалізуючи свої права і свободи, виконуючи свої обов'язки перед соціумом та державою, а її групи та асоціації своє існування, функціонування, розвиток та вдосконалення (*просторово-територіальна ознака* – авт.);

– реалізується відповідними управлінськими структурами публічної самоврядної (муніципальної) влади (*суб'єктно-управлінська ознака* – авт.);

– реалізується за активної участі і сприяння самих жителів-членів територіальної громади та інституцій локального громадянського суспільства (*активно-допоміжна ознака* – авт.);

– за своїм змістом та суттю виступає як комплекс заходів, що скеровані на запобігання (превенцію) корупційним діям та протидію їм в діяльності органів місцевого самоврядування (*превенційно-змістовна ознака* – авт.);

– складається з сукупності відповідних заходів, що включають в собі відповідні дії уповноважених суб'єктів антикорупційної політики та знаходять своє закріплення у їх функціях та компетенційних повноваженнях (для органів МСВ – авт.), а також у профільних правах і обов'язках інших суб'єктів антикорупційної політики (для фізичних осіб, їх груп та асоціацій, включаючи й інституції локального громадянського суспільства – авт.) (*компетентно-профілююча ознака* – авт.);

– у структурному розумінні, власне як діяльність органів МСВ у профільній сфері, складається з системного комплексу їх організаційної та організаційно-правової діяльності, що реалізується у відповідних формах, передбачених, насамперед, нормативно-правовими актами, а також особистим розсудом посадових осіб і службовців органів МСВ (*структурно-діяльнісна ознака* – авт.);

– торкається системного комплексу поведінки та дій людини, її груп та асоціацій, що детерміновані та органічно пов'язані з їх екзистенційними інтересами, – тобто існує інтеграційно-логістичний зв'язок як з modus vivendi (спосіб існування), так й з modus operandi (спосіб діяльності) наведених суб'єктів (*поведінково-діяльнісна ознака* – авт.).

– несе в собі відповідну інформаційну складову щодо усвідомлення і розуміння належної поведінки органів публічної влади щодо виконання своїх компетенційних повноважень, а також людини-жителя і одночасно члена ТГ, щодо його належної поведінки антикорупційної спрямованості у різних життєвих ситуацій, що виникають в процесі

здійснення ним життєвого циклу – така ж поведінково-діяльнісна настанова напряму торкається й поведінки груп і асоціацій людей (*антикорупційно-інформаційна ознака* – авт.);

– містить в собі відповідні гуманітарні та технологічно-процесуальні цінності, в яких закріплюються параметральні ознаки антикорупційної поведінки органів публічної влади, а також людини, її груп та асоціацій, що існують та функціонують на локальному рівні соціуму у вигляді відповідних поведінково-діяльнісних концептів, алгоритмів, атитюдів, габітусів, у підсумку патернів тощо – відповідно до настанов державної антикорупційної політики та міжнародно-правових зобов'язань держави (*аксіологічно-настановочна ознака* – авт.);

– об'єднує навколо себе та на основі своїх принципів всіх суб'єктів профільної політики, створюючи комунікативну систему індивідуально-групової, колективної взаємодії у антикорупційній сфері відповідно до принципу законності та чинного законодавства (*комунікативно-профілююча ознака* – авт.);

– містить в собі відповідну кількість конкретних антикорупційних заходів організаційної та організаційно-правової спрямованості, що повинні реалізовуватися органами публічної влади в їх повсякденній компетентній діяльності, що підкреслює цілісне сприйняття та емоційно-експресивне супроводження профільної політики, а також її суттєву роль та стратегічне значення в стабільному, сталому та передбаченому існуванні та функціонуванні ТГ та її жителів-членів в межах законності та чинного законодавства (*наративно-конотаційна ознака* – авт.);

– відображає загальні інтереси та телеологічні пріоритети, що мають значення для всіх жителів-членів ТГ, бо детермінують її стабільне, стале, оптимальне існування і функціонування в межах демократичної правової держави (*загально-інтерсуб'єктивна ознака* – авт.);

– у часовому розумінні вона діє на весь період існування та реалізації державної антикорупційної політики, як її органічна, – але відносно автономна частина, яка може у перспективі зазнавати відповідні зміни, доповнення, а також більш суттєві трансформації, виходячи з об'єктивно-суб'єктивних потреб існування і функціонування ТГ, в контекстуалізації її розвитку і вдосконалення (*темпорально-релевантна ознака* – авт.);

– у розумінні існування і виконання відповідних зобов'язань антикорупційної спрямованості органами публічної влади, включаючи насамперед й органи МСВ, вона може бути репрезентованою як система облігаторних зобов'язань профільної спрямованості, що володіє відповідним управлінським потенціалом та компетентним

кадровим складом, передбачає реалізацію відповідної організаційної та організаційно-правової діяльності, у перспективі розрахована на досягнення передбаченого соціального результату (*нормативно-облігаторна ознака* – авт.);

– у розумінні вирішення антикорупційних настанов, що засновані на чинному антикорупційному законодавстві держави, в контексті реалізації профільної політики, органи публічної влади держави: а) створюють відповідні організаційно-поведінкові та нормативно-діяльнісні підвалини у вигляді відповідних управлінських та поведінково-діяльнісних алгоритмів, б) що базуються на соціальній ітерації (повторюванні в межах локального соціуму форм соціальної поведінки та дій) та в) передбачають виконання або відповідного завершеного системного алгоритму (системний комплекс поведінки + дії антикорупційного спрямування), або профільного гештальту (незавершеної дії профільного спрямування + незавершені дії корупційного спрямування) (*ітераційно-діяльнісна ознака* – авт.).

У наведеному вище параметрально-ознаковому аспекті представляють практичний інтерес для вивчення в системі муніципальної антикорупційної освіти жителів-членів ТГ основні аспекти антикорупційної політики МСВ, до яких можна віднести наступні:

А) *Прийняття антикорупційних програм*: органи публічної влади, серед яких є й представницькі органи МСВ, а саме обласні ради, Київська та Севастопольська міські ради зобов'язані розробляти та приймати власні антикорупційні програми відповідно до ст. 19 Закону України «Про запобігання корупції»[15], шляхом затвердження їх відповідними рішеннями наведених рад, що враховують відповідні локально-характерологічні особливості існування та функціонування ТГ, а також людини-жителя цієї громади, її груп та її асоціацій. На жаль, розробка антикорупційних програм органів МСВ інших рівнів не передбачено профільним законодавством.

Б) *Нормативно-правова база*: органи МСВ в обов'язковому порядку керуються загальнонаціональним антикорупційним законодавством, а також розробляють власні внутрішні (локальні) акти для його реалізації, – тобто, йдеться про активізації локальної нормотворчості профільної спрямованості через організацію, супроводження і забезпечення нормопроєктної діяльності та наступної послідовної нормотворчості в сфері антикорупційної діяльності.

В) *Уповноважені особи*: в органах МСВ передбачені посади уповноважених осіб з питань запобігання та виявлення корупції, які

[15] Про запобігання корупції: Закон України від 14 жовтня 2014 року. URL: https://zakon.rada. gov.ua/laws/show/1700-18#Text

відповідають за реалізацію антикорупційних заходів, надання консультацій та контроль за дотриманням законодавства, – тобто, йдеться про створення структурної організації профільної спрямованості, що очолюється та керується посадовою особою органу МСВ, яка є відповідальною за розробку організаційних та організаційно-правових заходів профільного характеру, включаючи консультативну діяльність та здійснення контролю за дотриманням антикорупційного законодавства.

Г) *Оцінка корупційних ризиків*: органи МСВ зобов'язані проводити періодичну оцінку корупційних ризиків у своїй діяльності та розробляти заходи для їх усунення, – тобто, йдеться про цілеспрямовану процесуальну діяльність (процес), що включає відповідні стадії, – а) визначення, б) аналіз та в) оцінку потенційної ймовірності вчинення корупційних правопорушень та їх наслідків у діяльності установи з головною метою – виявити та проаналізувати чинники, які створюють корупційну небезпеку, оцінити ефективність існуючих заходів протидії та визначити пріоритети для подальшої роботи з запобігання корупції.

Г') *Запобігання та врегулювання конфлікту інтересів*: Ключова роль у цьому питанні покладається на антикорупційних уповноважених, які відповідають за створення системи запобігання, своєчасного виявлення та врегулювання конфлікту інтересів, враховуючи пріоритет і значимість локальних інтересів, що проявляються в процесі формування (особливо в умовах формування об'єднаних ТГ), становлення, функціонування і розвитку ТГ, а також існування людини-жителя і одночасно члена ТГ, а також її груп та асоціацій, а також їх відповідність та «співзвучність» інтересам держави.

Д) *Моніторинг та координація*: йдеться про стратегічну роль і значення Національного агентства з питань запобігання корупції (НАЗК), що здійснює моніторинг, координацію та оцінку ефективності виконання антикорупційної стратегії, а також надає методичну допомогу органам МСВ – отже, саме тут стратегічно важливим виступає формування системи позитивної комунікативної взаємодії між НАЗК та органами МСВ в профільній сфері, а також розвиток, не дивлячись на сутнісно-субординаційний характер відносин зазначених органів, системи взаємних зав'язків, що базуються на компетентності наведених органів, усвідомлені і розумінні локальних особливостей існування і функціонування ТГ, виходячи з їх географічних, історичних, демографічних, національних, релігійних та інших особливостей, потенціалу людського капіталу, ресурсів територіальної спільноти тощо.

Е) *Оптимізація повноважень*: Стратегія передбачає системну оптимізацію функцій МСВ для зменшення надмірних повноважень та усунення дублювання функцій – йдеться не тільки про наведені процеси, а й про побудову якісно нової системи компетенційно-функціональних відносин між органами публічної влади, що базується на врахуванні екзистенційних інтересів громади, а також людини-жителя, її груп та асоціацій, а також потенційних можливостях розвитку території, на якій існує та функціонує громада.

Є) *Співпраця з іншими органами*: органи МСВ, що одночасно виступають органами публічної самоврядної (муніципальної) влади, повинні взаємодіяти з іншими органами публічної влади, включаючи органи МСВ та органи публічної державної влади та міжнародними міжурядовими та неурядовими організаціями для обміну інформацією та координації зусиль у боротьбі з корупцією.

При проведені муніципальної антикорупційної освіти важливим її елементом виступає усвідомлення і розуміння учасниками цього профільного освітянського процесу участі громадськості в заходах щодо запобігання корупції, що передбачено ст. 21 Закону України «Про запобігання корупції». Так, варто розуміти, що громадські об'єднання (інституції громадянського суспільства – авт.), їх члени або уповноважені представники, а також окремі громадяни в діяльності щодо запобігання корупції мають право:

1) повідомляти про виявлені факти вчинення корупційних або пов'язаних з корупцією правопорушень, реальний, потенційний конфлікт інтересів спеціально уповноваженим суб'єктам у сфері протидії корупції, Національному агентству, керівництву чи іншим представникам органу, підприємства, установи чи організації, в яких були вчинені ці правопорушення або у працівників яких наявний конфлікт інтересів, а також громадськості (отже, йдеться про формування системи комунікативної взаємодії між жителями-членами ТГ, і одночасно членами інституцій громадянського суспільства та уповноваженими законодавством суєтами антикорупційної діяльності, що скерована на оперативне реагування відносно профільних правопорушень – авт.);

2) запитувати та одержувати від державних органів, органів влади Автономної Республіки Крим, органів МСВ в порядку, передбаченому Законом України «Про доступ до публічної інформації»[16], інформацію про діяльність щодо запобігання корупції (отже, йдеться про встановлення взаємного зв'язку між суб'єктами антикорупційної

[16] Про доступ до публічної інформації: Закон України від 13 січня 2013 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17#Text

діяльності в контекстуалізації формування системи протидії корупційним правопорушенням, включаючи й їх превенцію – авт.);

3) проводити, замовляти проведення громадської антикорупційної експертизи нормативно-правових актів та проектів нормативно-правових актів, подавати за результатами експертизи пропозиції до відповідних органів, отримувати від відповідних органів інформацію про врахування поданих пропозицій (отже, йдеться про пряму участь наведених суб'єктів у реалізації однієї з важливіших форм антикорупційної діяльності через усунення положень в нормативно-правових актах і законопроєктах, що можуть сприяти корупції – авт.);

4) брати участь у парламентських слуханнях та інших заходах з питань запобігання корупції (отже, йдеться про реальну можливість безпосередньої участі наведених суб'єктів або їх представників у спеціальних засіданнях вищого законодавчого органу держави – парламенту, що присвячені питанням протидії корупції – авт.);

5) вносити пропозиції суб'єктам права законодавчої ініціативи щодо вдосконалення законодавчого регулювання відносин, що виникають у сфері запобігання корупції (отже, у загальному розумінні йдеться про участь громадськості у законотворчому процесі, а конкретно – про опосередковану участь наведених суб'єктів у законотворчому процесі у профільній сфері, через внесення пропозицій суб'єктам цього процесу з метою запобігання корупції – авт.);

6) проводити, замовляти проведення досліджень, у тому числі наукових, соціологічних тощо, з питань запобігання корупції (отже, йдеться про використання наведеними суб'єктами, що репрезентують громадськість, включаючи й ТГ, інструментально-технологічних засобів у вигляді різного роду досліджень, що торкаються проблематики превенції та запобігання корупції – авт.);

7) проводити заходи щодо інформування населення з питань запобігання корупції (отже, йдеться про використання наведеними суб'єктами інформаційних технологій з метою сповіщення широких верств населення, і насамперед жителів-членів ТГ, про актуальні питання превенції та запобігання корупції – авт.);

8) здійснювати громадський контроль за виконанням законів у сфері запобігання корупції з використанням при цьому таких форм контролю, які не суперечать законодавству (отже, йдеться про використання наведеними суб'єктами технологічних механізмів та методів соціального контролю з метою залучення широких верств населення, і насамперед жителів-членів ТГ, до превенції та запобігання корупції – авт.);

9) здійснювати інші не заборонені законом заходи щодо запобігання корупції (отже, йдеться про можливість використання наведеними суб'єктами різних, не заборонених законом, засобів та способів для залучення широких верств населення, і насамперед жителів-членів ТГ, до участі у вирішенні питань превенції та запобігання корупції, бо законодавець фактично не обмежує перелік таких засобів і методів в профільній сфері – авт.).

Ба більше, чинне антикорупційне законодавство закріплює, що громадському об'єднанню, фізичній, юридичній особі не може бути відмовлено в наданні доступу до інформації стосовно компетенції суб'єктів, які здійснюють заходи щодо запобігання корупції, а також стосовно основних напрямів їх діяльності – причому, така інформація надається в порядку, встановленому законом (п. 2. ст. 21 Закону України «Про запобігання корупції»).

Крім того, законодавець особливу увагу надає питанням процесуального супроводження і забезпечення процесу громадського обговорення законопроектів та проектів інших нормативно-правових актів, що передбачають надання пільг, переваг окремим суб'єктам господарювання, а також делегування повноважень державних органів, органів влади Автономної Республіки Крим або органів МСВ. Інформація про їх громадське обговорення розміщується на офіційних веб-сайтах відповідних органів невідкладно, але не пізніше ніж за 20 робочих днів до дня їх розгляду з метою прийняття (п. 3. ст. 21 Закону України «Про запобігання корупції»). Крім того, державні органи, органи влади Автономної Республіки Крим, органи МСВ узагальнюють результати громадського обговорення законопроектів та проектів інших нормативно-правових актів вказаної спрямованості та оприлюднюють їх на своїх офіційних веб-сайтах (п. 4. ст. 21 Закону України «Про запобігання корупції»).

Наведені положення свідчать не тільки про демократичні наміри держави, щодо залучення громадян, а також жителів її відповідних територій, що проживають в межах територіальних локальних людських спільнот (громад) до активної участі в антикорупційній діяльності (незважаючи на їх правовий стан), що виступає однією з найважливіших функцій держави, що детермінує її існування та функціонування, але й про особливу важливість муніципальної антикорупційної освіти, що надає членам таких спільнот відповідні знання, формує відповідні навички та вміння для участі в профільній діяльності, що також виступає важливим мірилом сталого існування та ефективного функціонування ТГ, що діють в соціально-нормативному просторі МСВ.

ВИСНОВКИ

За результатами дослідження концептуальних підходів до розуміння сутності та ролі правової освіти жителів-членів територіальних громад України в сфері муніципальної антикорупційної політики в розвитку місцевого самоврядування, можна дійти наступних висновків:

– становлення, розвиток і вдосконалення системи МСВ в Україні виступає магістральним напрямом розвитку феноменології демократичної правової державності, в основі якої лежить визнання, легалізація і пріоритет прав, свобод і обов'язків прав людини перед правами держави і суспільства – на практиці наведені права, свободи і обов'язки людини формуються, проявляються і реалізуються на локальному рівні соціуму саме в умовах МСВ, в межах територіальної локальної людської спільноти (територіальної громади);

– саме такий підхід об'єктивує, актуалізує, детермінує, контекстуалізує та конкретизує правову освіту жителів-членів ТГ, що в умовах МСВ повинні: А) усвідомлювати, розуміти свої конституційні права, свободи і обов'язки, Б) володіти відповідними знаннями, вміннями і навичками для їх користування, реалізації, охорони і захисту, а також В) володіти загальним розумінням системи координат здійснення публічної влади в суспільстві, – причому, як публічної державної, так й публічної самоврядної (муніципальної) влади для повсякденного використання і реалізації, а також адекватного і оптимального, ефективного і конструктивного захисту своїх прав і свобод на випадок їх порушення або невиконання з боку будь-якого публічного суб'єкта, Г) саме таким чином, – в контекстуалізації процесу соціалізації, що проходить в ТГ формується індивідуальна, групова і колективна свідомість (правосвідомість) людини, а звідси – вибудовуються її конституційна та муніципальна форми, сприяючи подальшому формуванню найважливіших феноменів, що використовуються на загальнодержавному та локальному рівнях управління;

– актуалізація проблематики правової освіти жителів-членів територіальних громад України в сфері муніципальної антикорупційної політики сформувалась та виникла в період початку і в процесі муніципального реформування в державі, коли її владними інституціями та політичною елітою були усвідомлені визначальна роль і функціонально-статусне значення органів МСВ в формування, існуванні та функціонуванні феноменології демократичної правової державності – ба більше, роль і значення профільної проблематики посилили європейські та євроатлантичні намагання Української держави, в межах яких побудова МСВ європейського зразка стала стратегічним напрямом подальшого розвитку локальної демократії –

саме в таких умовах загострились питання не тільки правової освіти населення, а й скерування її на основоположні задачі розвитку соціуму і держави, серед яких антикорупційна діяльність державних і самоврядних інституцій займає особливе місце, враховуючи потенційну шкоду існування корупції для держави і соціуму;

– хоча Україна і знаходиться на шляху пошуку національної моделі МСВ, – все ж є зрозумілим, що вона однозначно обрала шлях європейського розвитку локальної демократії, а це, своєю чергою, обґрунтовує запозичення і застосування муніципальних європейських цінностей, становлення системи муніципальних європейських прав і свобод людини, її груп та асоціацій, а також основоположних засад муніципальної європейської культури, що виступають іманентною елементною базою таких цінностей та напряму сприяють формуванню у населення-членів ТГ європейської свідомості (правосвідомості) (розуміння та «поглиблення» у поведінково-діяльнісні засади європейського муніципалізму через побудову відповідної локальної атитюдно-габітусної системи) та європейської психології (відповідного поведінково-діяльнісного дискурсу) в яких антикорупційні наративи відіграють важливу роль;

– юридична освіта населення повинна організовуватися з обов'язковим врахуванням локального фактору, тобто, через призму місцевої проблематики, в контекстуалізації актуальних питань реалізації людиною, її групами та асоціаціями конституційних та муніципальних прав, свобод і обов'язків на рівні локальної життєдіяльності, з акцентуацією на вирішення проблемних питань існування наведених суб'єктів, що найбільш часто зустрічаються в умовах МСВ, – причому, як при ординарному, так й при екстраординарному існуванні та функціонуванні державності;

– муніципальна антикорупційна освіта виступає органічною частиною правової освіти населення, – у своїй левовій частини, а саме у розумінні формування, організації та реалізації профільної організаційної роботи, цільової нормативно-правової діяльності з супроводження та забезпечення профільної освіти, створення комунікативної системи взаємодії та співробітництва уповноважених суб'єктів задля реалізації її основоположних настанов, координації такої діяльності, а також здійснення відповідних контролюючих функцій за її реалізацією, забезпечення профільної системи не обхідними ресурсними можливостями тощо – належить до організаційної діяльності та компетенційних повноважень органів МСВ та їх профільних структурних інституцій, при цьому муніципальна антикорупційна освіта жителів-членів ТГ не тільки виступає

органічною частиною антикорупційної освіти населення в Україні, а й фактично є її суб'єктно-просторовою основою;

– виходячи з наведеного вище положення, муніципальна антикорупційна освіта фактично є ключовим елементом державної антикорупційної політики і включає як формальні, так і неформальні заходи, спрямовані на формування нульової толерантності до корупції та просування цінностей доброчесності;

– муніципальна антикорупційна освіта в Україні є комплексним процесом, що поєднує зусилля державних органів, органів МСВ, освітніх установ та громадянського суспільства для викорінення корупції через зміну свідомості та поведінки людей, що спрямована на трансформацію їх поведінково-діяльнісного дискурсу в контекстуалізації відмови від участі в корупційних практиках та залученню до антикорупційної превенції;

– у становленні муніципальної антикорупційної освіти жителів-членів ТГ важливу і визначальну роль відіграють ідентифікаційні ознаки антикорупційної політики органів МСВ, що необхідно враховувати при формуванні, плануванні та реалізації профільної освіти.

АНОТАЦІЯ

В умовах реновації суспільства і держави, включаючи й проведення в Україні муніципальної реформи, актуалізується проблематика правової освіти жителів-членів територіальних громад в сфері муніципальної антикорупційної політики, що володіє безпосереднім впливом на стан розвитку і вдосконалення місцевого самоврядування, забезпечуючи стан законності муніципально-правових відносин та доброчесності у комунікаціях суб'єктів муніципального права, детермінуючи перманентне реформування місцевого самоврядування, з метою пошуку національної моделі локальної демократії європейського зразку.

Література:

1. Негода В. Місцеве самоврядування України стане взірцевим для Європи. Україна обов'язково втілить всі завдання децентралізації. URL: https://decentralization.gov.ua/news/15186

2. Про Національну програму правової освіти населення: Указ Президента України від 18 жовтня 2001 року. № 992/2001. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/992/2001#Text

3. Національна програма правової освіти населення: затверджена Указом Президента України від 18 жовтня 2001 року. № 992/2001. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/992/2001#Text

4. Баймуратов М.О. Кравець О.О. Роль юридичної служби органу місцевого самоврядування в формуванні та функціонуванні правового простору локальної демократії. Одеса : Фенікс, 2018. 329 с.

5. Антикорупційна стратегія на 2021–2025 роки. URL: https://nazk.gov.ua/wp-content/uploads/2022/08/Antykoruptsijna-strategiya-na-2021-2025-rr.pdf

6. Про затвердження Державної антикорупційної програми на 2023–2025 роки: Постанова Кабінету Міністрів України від 4 березня 2023 р. № 220. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/220-2023-%D0%BF#Text

7. Антикорупційна освіта в Україні. URL: https://www.google.com/search?q=%D0%B0%D0%BD%D1%82%D0%B8%D0%BA%D0%BE%D1%80%D1%83%D0%BF%D1%86%D1%96%D0%B9%D0%BD%D0%B0+%D0%BE% D1%81%D0%B2%D1%96%D1%82%D0%B0+%D0%BD%D0%B0%D1%81%D0%B5%D0%BB%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F+%D1%83%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B8&sca_esv=ea8bbbbc20158759&ei=3IwQaa-3Ncyqxc8P38qngQg&sclient=gws-wiz-serp&udm=50&fbs=AIIjpHzQki16q-8Z7j6aseYi2jA_Ws7FwIT gpQq0ilIPfa8vKfUqnx7d9ttZIjx3mExLdc9hG-CvorJGBiExr FcCsM6jkk8 uyeq1OfKpDg64yJITV6eTA61PvXuMFa6gTLMTO08TxI_mxiVch5m4n Bu_J-WwoOpuLRwfp6joUXE5wlfQn0FIGh-cCRoegPHmJb9PO3WXn HDE04d8hkjrUNv-FNpdL8Xfcks-ZFQtTytLvNZPdIz3kGnxu_0nMjVh5hf Hz7qd4C7QwU3Ntu-X51EqwEsVG0mfCQ&ved=2ahUKEwjtxPnTju WQAxWecPEDHQq7JAIQ0NsOegQIAxAB&aep=10&ntc=1&mstk=AUtE xfBK9Y2m9FcJiky1W2vGWO39MfdT3I7HcIYXmWy1BGXaPyn6Ke69Px nmC6C8c0WeJQu0-h9Zd2PZhvITlcUwczYJi-hsfzaHfZ2zGWAimnpUZM 0V640Z7vO0eIEpCUKHOdiB6rf04Du3Izw7LteVliYlhCXN31JekRc& csuir=1

8. Розробка антикорупційної програми територіальної громади. URL: https://shtab.net/articles/view/navishho-gromadi-antikorupcijna-programa-ta-chomu-/

9. Про запобігання корупції: Закон України від 14 жовтня 2014 року. URL: https://zakon.rada. gov.ua/laws/show/1700-18#Text

10. Корупція. Штучний інтелект. URL: https://www.google.com/search?q=%D0%BA%D0%BE%D1%80%D1%83%D0%BF%D1%86%D1%96%D1%8F+%D1%86%D0%B5&oq=%D0%BA%D0%BE%D1%80%D1%83%D0%BF%D1%86%D1%96%D1%8F+%D1%86%D0%B5&gs_lcrp=EgZjaHJvbWUyDggAEEUYORhDGIAEGIoFMgcIARAAGIAEMgcIAhAAGIAEMgwIAxAAGEMYgAQYigUyBwgEEAAYgAQyCAgFEAAYFhgeMggIBhAAGBYYHjIICAcQABgWGB4yCAgIEAAYFhgeMggICRAAGBYYHtIBCjE3NzIxajBqMTWoAgiwAgE&sourceid=chrome&ie=UTF-8

11. Щегорцова В.М. Шляхи запобігання і протидії корупції в органах публічного управління України. *Державне будівництво*. 2012. № 2. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/DeBu_2012_2_40.pdf.

12. Корупція в Україні 2021: розуміння, сприйняття, поширеність. Звіт за результатами опитування населення та бізнесу. Київ, 2022. 86 с. URL: https://nazk.gov.ua/wp-content/uploads/2022/07/1009488299966710444nacp.report_ info_sapiens_2021_ukr_final_.pdf

13. Антикорупційна політика органів місцевого самоврядування в Україні. Штучний інтелект. URL: https://www.google.com/search?q=+%D0%B0%D0%BD%D1%82%D0%B8%D0%BA%D0%BE%D1%80%D1%83%D0%BF%D1%86%D1%96%D0%B9%D0%BD%D0%B0+%D0%BF%D0%BE%D0%BB%D1%96%D1%82%D0%B8%D0%BA%D0%B0+%D0%BE%D1%80%D0%B3%D0%B0%D0%BD%D1%96%D0%B2+%D0%BC%D1%96%D1%81%D1%86%D0%B5%D0%B2%D0%BE%D0%B3%D0%BE+%D1%81%D0%B0%D0%BC%D0%BE%D0%B2%D1%80%D1%8F%D0%B4%D1%83%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F+%D1%83%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B8&sca_esv=2369d6cd51414d5b&ei=dQYFacDYK9iGwPAPw8S06Ak&ved=0ahUKEwiA58bujs-QAxVYAxAIHUMiDZ0Q4dUDCBE&oq=+%D0%B0%D0%BD%D1%82%D0%B8%D0%BA%D0%BE%D1%80%D1%83%D0%BF%D1%86%D1%96%D0%B9%D0%BD%D0%B0+%D0%BF%D0%BE%D0%BB%D1%96%D1%82%D0%B8%D0%BA%D0%B0+%D0%BE%D1%80%D0%B3%D0%B0%D0%BD%D1%96%D0%B2+%D0%BC%D1%96%D1%81%D1%86%D0%B5%D0%B2%D0%BE%D0%B3%D0%BE+%D1%81%D0%B0%D0%BC%D0%BE%D0%B2%D1%80%D1%8F%D0%B4%D1%83%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F+%D1%83%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B8&gs_lp=Egxnd3Mtd2l6LXNlcnAifCDQsNC90YLQuNC60L7RgNGD0L_RhtGW0LnQvdCwINC_0L7Qu9GW0YLQuNC60LAg0L7RgNCz0LDQvdGW0LIg0LzRltGB0YbQtdCy0L7Qs9C-INGB0LDQvNC-0LLRgNGP0LTRg9Cy0LDQvdC90Y8g0YPQutGA0LDRl9C90LhIh6sBUN0IWNCGAXABeAGQAQCYAfcDoAHmIKoBCTEwLjI0LjUtMbgBDMgBAPgBAZgCIaACtCDCAgoQABiwAxjWBBhHwgIGEAAYBxgewgIFEAAYgATCAgYQABgIGB7CAgUQABjvBcICCBAAGIAEGKIEwgIGEAAYBRgewgIHEAAYgAQYDcICChAhGKABGMMEGArCAgQQIRgKwgIIECEYoAEYwwSYAwCIBgGQBgiSBwg1LjI3LjQtMaAH5dsBsgcINC4yNy40LTG4B6wgwgcIMC40LjI1LjTIB7kB&sclient=gws-wiz-serp

14. Муніципальна антикорупційна політика. Штучний інтелект. URL: https://www.google.com/search?q=%D0%BC%D1%83%D0%BD%D1%96%D1%86%D0%B8%D0%BF%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B0+%D0%B0%D0%BD%D1%82%D0%B8%D0%BA%D0%

BE%D1%80%D1%83%D0%BF%D1%86%D1%96%D0%B9%D0%BD%D0%B0+%D0%BF%D0%BE%D0%BB%D1%96%D1%82%D0%B8%D0%BA%D0%B0+%D0%B7%D0%BC%D1%96%D1%81%D1%82+%D1%82%D0%B0+%D1%84%D0%BE%D1%80%D0%BC%D0%B8&oq=&gs_lcrp=EgZjaHJvbWUqCQgEEEUYOxjCAzIJCAAQRRg7GMIDMgkIARBFGDsYwgMyCQgCEEUYOxjCAzIJCAMQRRg7GMIDMgkIBBBFGDsYwgMyCQgFEEUYOxjCAzIJCAYQRRg7GMIDMgkIBxBFGDsYwgPSAQo1MjkyN2owajE1qAIIsAIB&sourceid=chrome&ie=UTF-8

15. Про запобігання корупції: Закон України від 14 жовтня 2014 року. URL: https://zakon.rada. gov.ua/laws/show/1700-18#Text

16. Про доступ до публічної інформації: Закон України від 13 січня 2013 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17#Text

Information about the authors:

Baimuratov Mykhailo Olexandrovich,
Doctor Habilitat of Law, Professor, Honored Worker of Science and Technology of Ukraine, Academician of the Ukrainian Academy of Sciences,
Professor of the Department of Political Sciences and Law,
South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushinsky,
26, Staroportofrankivs`ka St., Odesa, 65020, Ukraine
ORCID: 0000-0002-4131-1070

Kofman Borys Yakovich,
Doctor Habilitat of Law, Professor, Honored Lawyer of Ukraine,
Professor of the Department of Political Sciences and Law,
South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushinsky,
26, Staroportofrankivs`ka St., Odesa, 65020, Ukraine
ORCID: 0000-0001-8121-5190

Yefremova Natalja Volodymirivna,
Candidate of Law,
Associate Professor of the Department of History of State and Law
National University «Odesa Law Academy»,
23, Fontanska doroha, Odesa, 65009, Ukraine
ORCID: 0000-0003-0497-2619

DOI https://doi.org/10.30525/978-9934-26-647-8-3

ФОРМУВАННЯ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ІНОЗЕМНИХ СТУДЕНТІВ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В МЕДИЧНОМУ ЗАКЛАДІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Бербер Н. М., Сікорська О. О., Шаніна О. С.

ВСТУП

Сучасна система вищої освіти України функціонує в умовах глибоких суспільних трансформацій, спричинених як глобалізаційними процесами, так і наслідками повномасштабної воєнної агресії. Ці чинники істотно впливають на освітню політику держави, зокрема у сфері підготовки іноземних громадян. Перед українськими закладами вищої освіти (ЗВО) постає не лише завдання збереження наявного контингенту іноземних студентів, а й потреба створення сприятливого міжкультурного середовища, підвищення привабливості української освіти на міжнародній арені, популяризації української мови і культури як важливих складових іміджу держави.

В умовах цих викликів іншомовна підготовка набуває нового змісту: покликана не лише забезпечити комунікативну компетентність студентів, а й сприяти формуванню міжкультурної толерантності, емпатії, здатності до діалогу культур. Особливої ваги це набуває, зокрема, у медичних ЗВО, де мова виступає не лише засобом навчання, а й ключовим інструментом професійного спілкування між майбутнім лікарем і пацієнтом. Українська мова для іноземних студентів стає одночасно і мовою академічної адаптації, і засобом соціокультурної інтеграції в українське суспільство.

Формування міжкультурної компетентності (МКК) під час вивчення української мови як іноземної є ключовою умовою успішної навчальної та майбутньої професійної діяльності студентів-медиків. Воно сприяє глибшому розумінню норм і цінностей культури країни перебування, формує позитивне ставлення до мовного та культурного різноманіття, запобігає виникненню міжкультурних бар'єрів у комунікації.

Актуальність дослідження зумовлена потребою переосмислення ролі мовної освіти в умовах воєнного та післявоєнного періоду, коли освіта стає інструментом культурної дипломатії. Проблематика МКК перебуває у фокусі уваги багатьох зарубіжних (M. Byram, D. Deardorff, S. Ting-Toomey, C. Kramsch, H. Hoff) та українських (С. Цимбрило, О. Осадча, І. Баглай) дослідників. Проте аспект формування МКК саме

в іноземних студентів-медиків у процесі вивчення української мови в умовах сучасних викликів потребує глибшого методичного опрацювання. МКК іноземних студентів-медиків є запорукою ефективного спілкування у полікультурному світі, формування професійної етики лікаря-гуманіста.

Метою нашої роботи є теоретичне обґрунтування та практичне висвітлення особливостей формування МКК іноземних студентів у процесі вивчення української мови в медичному закладі вищої освіти.

Об'єктом дослідження є процес іншомовної підготовки іноземних студентів у медичному ЗВО, **предметом** – методичні умови, форми та засоби формування міжкультурної компетентності іноземних студентів-медиків на заняттях з української мови.

Завдання дослідження:

1. Розкрити сутність понять «міжкультурна комунікація» та «міжкультурна компетентність» на основі аналізу сучасних наукових моделей.
2. Визначити специфіку мовної підготовки іноземних студентів-медиків як триєдиного процесу мовної, соціокультурної та професійної адаптації.
3. Охарактеризувати провідні методологічні підходи (компетентнісний, культурологічний, CLIL) у контексті формування МКК.
4. Запропонувати та обґрунтувати комплекс практичних методів, технологій та засобів оцінювання МКК.
5. Визначити роль викладача як медіатора культур.

У нашій роботі ми послуговувались такими **методами дослідження:** теоретичний аналіз наукової літератури, синтез, узагальнення, моделювання, аналіз педагогічного досвіду та спостереження.

1. Теоретико-методологічні засади формування міжкультурної компетентності іноземних студентів

1.1. Поняття «міжкультурна комунікація» та «міжкультурна компетентність» у сучасному науковому дискурсі

Міжкультурна комунікація є однією з ключових категорій сучасної лінгводидактики. С. Тінг-Тумі (S. Ting-Toomey) визначає її як символічний процес обміну, в якому індивіди з різних культурних спільнот ведуть переговори про спільні значення в інтерактивній ситуації[1]. Це процес взаємодії, де культурні відмінності учасників є значущими та впливають на характер комунікативного акту.

[1] Ting-Toomey S., Dorjee T. Communicating Across Cultures. 2nd ed. New York : Guilford Press, 2018. 343 p.

Завданням міжкультурної комунікації є формування **міжкультурної компетентності (МКК)**, необхідних знань про різні народи та культури з метою уникнення міжетнічних і міжкультурних конфліктів та встановлення комфортних умов спілкування в різних сферах та життєвих ситуаціях[2]. Успішність цієї взаємодії безпосередньо залежить від рівня сформованості МКК. Це поняття є багатовимірним і не має єдиного загальноприйнятого визначення, проте більшість дослідників розуміють його як інтегративну здатність особистості. Так, С. Тінг-Тумі та Т. Дорджі (S. Ting-Toomey, T. Dorjee) розглядають *міжкультурну комунікативну компетентність* як оптимальну інтеграцію необхідних знань, етно-відносних установок та навичок взаємодії, чутливих до культурної та етнічної ідентичності, що дозволяє ефективно та адаптивно вирішувати проблеми ідентичності[3]. Вони наголошують, що досягнення такої компетентності вимагає усвідомленості (mindfulness) та здатності до «перемикання фреймів» (frame-switching) – внутрішньої когнітивно-афективної трансформації від етноцентричного до етнорелятивного стану[4].

Однією з найбільш впливових є модель МКК М. Байрама (M. Byram)[5], де МКК подано як здатність особистості ефективно та етично комунікувати з представниками інших культур. Його модель (1997) включає п’ять компонентів, або «savoirs»:

1) *міжкультурні установки (savoir être)*: відкритість, допитливість, готовність відмовитися від стереотипів та упереджень щодо іншої культури і переконання про власну;

2) *знання (savoirs)*: знання про соціальні групи, їхні практики та продукти в рідній країні та країні співрозмовника; знання про загальні процеси соціальної та індивідуальної взаємодії;

3) *навички інтерпретації та співвіднесення (savoir comprendre)*: здатність інтерпретувати документ або подію з іншої культури, пояснювати та співвідносити її з явищами власної культури;

4) *навички пізнання та взаємодії (savoir apprendre/faire)*: здатність набувати нові знання про культуру та культурні практики, а також оперувати знаннями, вміннями та навичками в умовах комунікації та взаємодії в реальному часі;

---

[2] Манакін В. М. Мова і міжкультурна комунікація: навч. посіб. Київ: ВЦ «Академія», 2012. С. 10.

[3] Ting-Toomey S., Dorjee T. Communicating Across Cultures. 2nd ed. New York : Guilford Press, 2018. P. 20–21.

[4] Ibid. P. 24.

[5] Byram M. Teaching and Assessing Intercultural Communicative Competence. Revised ed. Bristol: Multilingual Matters / De Gruyter, 2021. 200 p. DOI: 10.21832/9781800410251.

5) *критична культурна обізнаність (savoir s'engager)*: здатність критично та на основі чітких критеріїв оцінювати перспективи, практики та продукти власної та інших культур і країн[6].

Інший впливовий підхід запропоновано Д. Дірдорфф (D. K. Deardorff), яка на основі консенсусу провідних експертів розробила процесуальну модель МКК (2004). Ця модель підкреслює рух від особистісного (індивідуального) рівня (ставлення) до міжособистісної взаємодії (результати) і наголошує на безперервному характері розвитку компетентності. Модель включає:

1) *необхідні ставлення:* повага (до інших культур), відкритість (до міжкультурного навчання), допитливість (терпимість до невизначеності);

2) *знання та розуміння:* культурна самосвідомість, глибокі культурні знання (розуміння світогляду інших), соціолінгвістична обізнаність;

3) *бажані внутрішні результати:* здатність до адаптації, гнучкість, емпатія, погляд на речі з позиції іншої людини;

4) *бажані зовнішні результати:* ефективна та доречна комунікація та поведінка в міжкультурній ситуації[7].

Дослідження Г. Е. Гоффа (H. E. Hoff) простежує еволюцію концепції МКК, наголошуючи на її переході від фокусу на *знаннях* про іншу культуру до *поведінкових* та *афективних* аспектів, таких як *адаптивність* та *ставлення*. Автор стверджує, що для успішної практики у XXI столітті МКК має інтегрувати *критичну культурну обізнаність* та навички вирішення конфліктів у складних глобальних контекстах. Отже, сучасне розуміння МКК вимагає від викладачів переходу до рефлексивних, динамічних та етично орієнтованих навчальних методик[8].

Модель підкреслює циклічність, тобто можна перейти від ставлень і навичок прямо до зовнішньої поведінки, але повнота й ефективність цієї поведінки зростає, коли завершується весь цикл і відбувається внутрішній зсув рамки сприйняття. *Внутрішній результат (зсув рамки)* і *зовнішній результат (доречна й ефективна поведінка)* розглядаються окремо: зовнішній може існувати без повного внутрішнього перетворення, але його якість буде обмеженою.

---

[6] Byram M. Teaching and Assessing Intercultural Communicative Competence. Revised ed. Bristol: Multilingual Matters / De Gruyter, 2021. P.12–13. DOI: 10.21832/9781800410251.

[7] Deardorff D. K. Identification and assessment of intercultural competence as a student outcome of internationalization. *Journal of Studies in International Education*. 2006. Vol. 10, No. 3. P. 256–257. DOI: 10.1177/1028315306287002.

[8] Hoff H. E. The Evolution of Intercultural Communicative Competence: Conceptualisations, Critiques and Consequences for 21st Century Classroom Practice. *Intercultural Communication Education*. 2020. Vol. 3, No. 2. P. 55–74. DOI: 10.29140/ice.v3n2.264.

Дж. Р. Бетанкурт, А. Р. Грін, Дж. Е. Каррільо, О. Ананех-Фіремпонг доводять, що дефіцит навчання клінічних працівників міжкультурній комунікації є однією з причин нерівності в доступі й якості медичних послуг[9]. ***Культурна компетентність*** визначається ними як здатність системи та її працівників враховувати культурні, мовні та соціальні детермінанти здоров'я при організації та наданні послуг. Автори вводять поняття ***соціокультурних бар'єрів*** (мовні перешкоди, недовіра, бюрократичні процедури тощо) і класифікують їх за трьома рівнями: *організаційним* (лідерство, кадрова політика), *структурним* (процеси та ресурси системи) і *клінічним* (безпосередній контакт лікар – пацієнт).

Зокрема клінічні інтервенції для розвитку культурної компетентності фокусуються на працівниках охорони здоров'я: їхніх знаннях, ставленні та практичних уміннях. Мета – не лише передати факти про різні культури, а навчити лікарів і медсестер усвідомлювати, оцінювати та інтегрувати соціокультурні детермінанти у клінічне прийняття рішень, зберігаючи при цьому стандарт якості медичної допомоги як орієнтир. Автори наголошують на необхідності підготовки клініцистів до врахування соціокультурних факторів у клінічній практиці. На їхню думку, існують **два підходи**: *категоріальний* (вчити фактам про конкретні групи) та *процесний / крос-культурний* (вчити навичкам комунікації, виявлення очікувань та узгодження плану лікування). Автори застерігають, що категоріальний підхід ризикує стереотипізацією, тоді як процесний фокус на навичках (активне слухання, з'ясування уявлень пацієнта, робота з перекладачем) більш застосовний у мультикультурному середовищі. Практичні інструменти включають чек-листи, алгоритми роботи з перекладачами та інтеграцію навчання у акредитаційні стандарти[10].

Українські дослідники (С. Цимбрило[11], О. Осадча[12], І. Баглай[13] та ін.) також трактують МКК як інтегровану характеристику особистості,

---

[9] Betancourt J. R., Green A. R., Carrillo J. E., Ananeh-Firempong O. Defining cultural competence: a practical framework for addressing racial/ethnic disparities in health and health care. *Public Health Reports*. 2003. Vol. 118, No. 4. P. 297–298. DOI: 10.1093/phr/118.4.293.

[10] Ibid.

[11] Цимбрило С. Полікультурне виховання студентів в умовах освітньо-виховного середовища вищого технічного навчального закладу: дис. … канд. пед. наук: 13.00.07. Ужгород, 2011. 306 с.

[12] Осадча О. В. Формування міжкультурної компетенції студентів у контексті інтернаціоналізації вищої освіти. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Філологія*. 2016. Вип. 25 (1). С. 195–197. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmgu_filol_2016_25(1)__54.

[13] Баглай О. Формування готовності майбутніх фахівців міжнародного туризму до міжкультурного спілкування у професійній підготовці : дис. … канд. пед. наук: 13.00.04. Київ, 2013. 306 с.

що забезпечує її здатність до ефективного спілкування в умовах культурного розмаїття.

В. П. Свиридюк під терміном *«компетентність»* розуміє психологічний комплекс новоутворень, які формуються завдяки освітньому процесу та духовно-матеріальній практиці людини, що передбачає здійснення комунікантами діалогу. Автор наголошує, що результативність діалогічної діяльності між двома представниками іншомовних культур залежить від багатьох чинників, центральним з яких є мова як засіб усвідомлення культури, як феномену нації та держави[14].

Отже, у контексті нашого дослідження, **МКК іноземного студента-медика** – це інтегративна здатність, що базується на повазі та відкритості, підкріплена знаннями української культури, мови та професійної етики, і реалізується через навички емпатійної, ефективної та доречної комунікації в академічному та клінічному середовищах.

1.2. Провідні методологічні підходи до іншомовної підготовки у медичному ЗВО

Як слушно зазначає Е. Керні, формування МКК не є спонтанним процесом, чимось окремим від завдання викладання мови[15]. Воно вимагає цілеспрямованої методичної організації.

Сучасна методика викладання української мови як іноземної в медичному університеті ґрунтується на синергії кількох підходів:

1) **комунікативно-діяльнісний** та **компетентнісний підходи,** перший з яких орієнтує навчання на практичне використання мови у реальних (або змодельованих) ситуаціях професійної взаємодії. Студент виступає не пасивним споживачем знань, а активним суб'єктом комунікації. *Компетентнісний підхід*, що є основою Загальноєвропейських рекомендацій з мовної освіти (CEFR)[16], зміщує акцент з обсягу знань на здатність їх застосовувати. Він спрямований на інтеграцію мовних, соціокультурних і професійних умінь у єдину систему, що забезпечує готовність до реальної комунікації;

[14] Свиридюк В. П. Формування іншомовної комунікативної компетентності майбутніх викладачів німецької мови під час самостійної роботи: монографія / за ред. О. Б. Бігич. Київ: Видавничий центр КНЛУ, 2024. С. 15.

[15] Kearney E. Cultural immersion in the foreign language classroom: Some narrative possibilities. *The Modern Language Journal*. 2010. Vol. 94, No. 2. P. 333. DOI: https://doi.org/10.1111/j.1540-4781.2010.01028.x.

[16] Council of Europe. Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching, Assessment. Cambridge : Cambridge University Press, 2001. 273 p. (Revised Edition 2020).

2) **культурологічний підхід** (ідеї К. Крамш[17], Е. Холла[18]) забезпечує формування у студентів уявлень про культуру України, її традиції, етичні норми, невербальні коди та моделі поведінки. Він передбачає, що мова є не просто інструментом, а й носієм культури[19]. Вивчення мови неможливе без занурення у ціннісно-смисловий простір нації. Такий підхід перетворює процес вивчення мови на ***міжкультурний діалог***, у якому народжується розуміння іншої культури через мовну практику. Це вимагає від студентів не лише пасивного сприйняття інформації, але й активної рефлексії, щоб усвідомити, як їхній власний культурний світогляд взаємодіє та іноді конфліктує з нормами українського середовища. Завдяки цьому вони набувають здатності до критичного осмислення як «своєї», так і «чужої» культур.

3) **предметно-мовне інтегроване навчання (CLIL – Content and Language Integrated Learning)**[20], що є особливо актуальним для медичних ЗВО. Це дидактична методика, яка передбачає вивчення фахової дисципліни (наприклад, анатомії, фізіології, пропедевтики) через іноземну (у нашому випадку – українську) мову.

У методології CLIL закладено принцип *«чотирьох С» (4 Cs Framework: Content, Communication, Cognition, Culture)*, що забезпечує комплексний розвиток студента. Крім мови *(Communication)* та фахового матеріалу *(Content)*, цей підхід цілеспрямовано розвиває когнітивні навички *(Cognition)*, необхідні для критичного мислення, аналізу та синтезу медичної інформації, а також культурну обізнаність *(Culture)*.

У контексті підготовки іноземних студентів-медиків CLIL дозволяє інтегрувати мову та фах (студенти засвоюють не просто загальну лексику, а професійний тезаурус і мовленнєві моделі, необхідні для клінічної практики, що значно прискорює їхню професійну адаптацію), підвищити мотивацію (вивчення мови стає професійно значущим, оскільки воно безпосередньо пов'язане з майбутньою спеціальністю), формувати МКК у професійному контексті (обговорення клінічних випадків українською мовою неминуче торкається етичних та культурних аспектів спілкування «лікар – пацієнт», що є ядром професійної МКК).

Таким чином, іншомовна підготовка, реалізована через CLIL, виступає основою для розвитку не лише комунікативної гнучкості, толерантності й культурної чутливості, а й професійно-мовного мислення майбутнього лікаря.

---

[17] Kramsch C. Language and Culture. Oxford: Oxford University Press, 1998. 128 p.

[18] Hall E. T. Beyond Culture. New York: Anchor Press / Doubleday, 1976. 320 p.

[19] Kramsch C. Language and Culture. Oxford: Oxford University Press, 1998. P. 14.

[20] Coyle D., Hood P., Marsh D. CLIL: Content and Language Integrated Learning. Cambridge : Cambridge University Press, 2010. 184 p.

1.3. Специфіка мовної підготовки іноземних студентів у медичному закладі вищої освіти

Іноземні студенти медичних ЗВО становлять особливу категорію здобувачів освіти. Специфіка їхньої підготовки полягає у *триєдиній меті* вивчення української мови:

1) *мова для загальної комунікації (адаптації)*: оволодіння базовими навичками для повсякденного спілкування, орієнтування у соціумі, вирішення побутових питань;

2) *мова для академічних цілей (навчання)*: засвоєння наукового стилю мовлення, необхідного для розуміння лекцій, роботи з підручниками, ведення конспектів та складання іспитів з фундаментальних дисциплін;

3) *мова для професійних цілей (клінічна практика)*: формування комунікативної компетентності у специфічній сфері «лікар – пацієнт», що є найскладнішим рівнем.

Ядром професійної МКК судентів-медиків виступає **комунікація «лікар – пацієнт»**. Так, найбільшим викликом для іноземного студента-медика є перехід від теоретичного вивчення мови до реальної комунікації з пацієнтами під час клінічної практики. Ця комунікація має виражену культурну та етичну специфіку. Як зазначає Дж. Сільверман у фундаментальній праці «Навички спілкування з пацієнтами», ефективне клінічне спілкування – це не лише передача інформації, а й побудова довірливих стосунків[21].

Крім того, іноземний студент стикається з низкою викликів, серед яких *лінгвістичні* (розуміння діалектного мовлення пацієнтів, ненормативної лексики, емоційно забарвлених висловлювань), *психологічні* (невпевненість, страх припуститися помилки, що може мати клінічні наслідки), *культурні* (відмінності у сприйнятті болю, ставленні до хвороби, ролі родини у прийнятті рішень, гендерні аспекти взаємодії).

Етико-культурні димензії комунікації – це багатовимірна сукупність моральних норм, ціннісних орієнтацій, культурних моделей поведінки та соціально зумовлених способів взаємодії, що визначають характер, зміст і регулятивні механізми спілкування між представниками різних культур. У контексті підготовки іноземних студентів-медиків ці димензії охоплюють правила професійної етики, стандарти ввічливості, норми вербальної й невербальної поведінки, особливості вияву емпатії, довіри та поваги, які є необхідними для ефективної комунікації «лікар – пацієнт». Вони зумовлюють способи інтерпретації висловлювань, прийнятність певних мовленнєвих стратегій, очікування

[21] Silverman J., Kurtz S., Draper J. Skills for Communicating with Patients. 3rd ed. Abingdon: Radcliffe / CRC Press, 2013. P. 3–7. DOI: 10.1201/9781910227268.

щодо соціальної дистанції та формальних / неформальних комунікативних практик.

Таким чином, етико-культурні димензії виступають ключовою складовою міжкультурної компетентності й забезпечують здатність майбутнього лікаря адекватно сприймати, розуміти та інтегрувати різні культурні системи у професійну взаємодію.

Формування МКК у медичному ЗВО нерозривно пов'язане з **культурною компетентністю в охороні здоров'я (cultural competence in health care)**[22]. Студент має навчитися розпізнавати власні культурні упередження (стереотипи), виявляти емпатію, навіть якщо цінності пацієнта кардинально відрізняються, коректно ставити запитання про культурні особливості, що можуть вплинути на лікування (наприклад, харчові обмеження під час релігійних постів, ставлення до певних медичних процедур), адаптувати стиль спілкування (наприклад, в українській культурі часто важливим є звертання на ім'я та по батькові до старших пацієнтів, що виражає повагу).

Для іноземних студентів-медиків засвоєння цих димензій є умовою самої можливості професійної діяльності в Україні, адже вони забезпечують не лише коректність мовленнєвих практик, а й формування гуманістично орієнтованої особистості майбутнього фахівця. Каналами формування таких умінь стають мовленнєві ситуації, автентичні матеріали, рольові моделі поведінки, в яких студенти опановують етико-культурні коди українського медичного дискурсу.

Отже, мовна підготовка у медичному ЗВО виконує не лише комунікативну, а й виховну, соціокультурну та аксіологічну (ціннісну) функції, сприяючи формуванню гармонійної, толерантної, професійно зрілої особистості.

2. Методичні умови та практичні засоби формування міжкультурної компетентності студентів-медиків

2.1. Організаційно-педагогічні умови ефективного формування МКК

Формування МКК потребує створення спеціально змодельованого освітнього середовища, у якому викладач виступає не лише джерелом знань, а фасилітатором міжкультурного спілкування.

Аналіз методичних досліджень та власного педагогічного досвіду дає підстави виокремити ключові умови ефективності цього процесу:

[22] Betancourt J. R., Green A. R., Carrillo J. E., Ananeh-Firempong O. Defining cultural competence: a practical framework for addressing racial/ethnic disparities in health and health care. *Public Health Reports*. 2003. Vol. 118, No. 4. P. 294–295. DOI: 10.1093/phr/118.4.293.

– створення атмосфери психологічної безпеки та довіри: студенти не повинні боятися припускатися мовних чи культурних помилок. Помилка має розглядатися не як провал, а як навчальна можливість;

– мотиваційно-ціннісна спрямованість: акцентування уваги на гуманістичних цінностях українського суспільства, медичній етиці, культурі спілкування з пацієнтами;

– інтеграція мови з фаховими дисциплінами (принцип CLIL): постійне поєднання вивчення мови з професійним контекстом;

– діалог культур: створення ситуацій, де студенти можуть порівнювати власні культурні норми з українськими, знаходити спільне та відмінне, рефлексувати щодо культурних відмінностей;

– автентичність навчальних матеріалів: використання не лише адаптованих підручників, але й автентичних матеріалів (відеозаписи прийому лікаря, фрагменти медіа, інтерв'ю з лікарями), що демонструють живу мову в реальних культурних контекстах.

2.2. Практичні методи та технології формування МКК

Досягнення цілей МКК вимагає застосування інтерактивних методів, що імітують реальну комунікацію.

2.2.1. Ядром практичної підготовки є **ситуативно-моделювальні завдання та рольові ігри.** Завдання мають відтворювати типові професійно-комунікативні ситуації.

Приклад 1. *Рольова гра «Прийом у чергового лікаря (Скарги пацієнта та анамнез)».*

Мета: Відпрацювання навичок збору анамнезу, розпізнавання медичної термінології та ефективної комунікації в умовах стресу.

Ситуація: Студент-лікар приймає пацієнта (інший студент/викладач), який скаржиться на гострий біль у животі, підвищену температуру та нудоту. Студент-лікар має поставити низку уточнюючих запитань (про тривалість, локалізацію болю, супутні симптоми, алергії тощо) і заповнити уявну медичну картку.

Фокус: Вживання медичної лексики, емпатійне слухання, чітка артикуляція запитань.

Приклад 2*. Ситуативне завдання «Обговорення плану лікування з пацієнтом».*

Мета: Навчання доступного пояснення діагнозу та плану лікування, а також роботи із запереченнями пацієнта.

Ситуація: Студент-лікар має пояснити пацієнту (інший студент/викладач) необхідність хірургічного втручання (наприклад, видалення апендициту) або тривалого прийому ліків. Пацієнт висловлює страх, запитує про ризики та вартість.

Фокус: Використання неспецифічної медичної лексики, заспокоєння, формування довіри, переконання.

Приклад 3. *Ситуативне завдання «Консультація з колегою щодо диференціальної діагностики».*

Мета: Відпрацювання професійної комунікації в академічному середовищі, обмін інформацією та аргументація своєї думки.

Ситуація: Два студенти-лікарі (або студент та викладач) обговорюють клінічний випадок, коли симптоми можуть вказувати на дві або більше різних хвороби (наприклад, вірусний бронхіт чи пневмонія). Вони мають, використовуючи професійну термінологію, порівняти дані обстеження, обґрунтувати свої припущення та дійти до спільного висновку.

Фокус: Точне вживання термінів, логічна побудова професійного діалогу, обговорення результатів аналізів.

Приклад 4. *Рольова гра «Взаємодія з реєстратурою та фармацевтом».*

Мета: Практика мови в адміністративно-побутових медичних ситуаціях, розуміння процедур.

Ситуація: Студент-пацієнт приходить до поліклініки і повинен спочатку записатися на прийом до конкретного фахівця через реєстратора (перший етап), а потім, отримавши рецепт, звернутися до фармацевта в аптеці (другий етап), щоб придбати ліки та уточнити дозування.

Фокус: Ділова розмова, ввічливі формули, розуміння інструкцій та медичних скорочень.

2.2.2. Метод клінічних кейс-стаді (Case Study; метод конкретних ситуацій) є найбільш ефективним інструментом для розвитку вищих рівнів МКК – *критичної культурної обізнаності* (*savoir s'engager*) та *навичок інтерпретації* (*savoir comprendre*). На відміну від рольових ігор, які фокусуються на відтворенні комунікативної ситуації, кейс-стаді вимагає від студента глибокого аналізу, синтезу та аргументації.

Клінічний кейс-стаді в контексті МКК – це детальний опис реальної або гіпотетичної професійної ситуації, в якій медична проблема нерозривно пов'язана з міжкультурним конфліктом, непорозумінням або етичною дилемою.

Етапи роботи з кейс-стаді:

1. *Лінвістична інтерпретація та розуміння (savoir comprendre)*. Студенти детально читають (або слухають) опис ситуації (часто представлений автентичною українською мовою), виявляючи не лише медичні терміни, а й соціокультурні маркери: ставлення пацієнта до лікування, використання невербальних сигналів, очікування від лікаря.

2. *Виявлення міжкультурної проблеми.* Ідентифікація ключового конфлікту (де медичний протокол перетинається з культурними / релігійними віруваннями пацієнта). Наприклад, пацієнт з іншої культури відмовляється від переливання крові з релігійних міркувань; родичі пацієнта вимагають приховати діагноз від самого хворого; пацієнт довіряє лише традиційній медицині.

3. *Розробка та обґрунтування рішень (savoir faire).* Генерація альтернативних планів дій. Студент повинен запропонувати рішення, яке є водночас медично ефективним, юридично коректним та культурно чутливим / етичним.

4. *Критична рефлексія (savoir s'engager)*. Це найважливіший етап, де проводиться критичний аналіз: *оцінка* (Чи є власні культурні установки студента перешкодою для розуміння пацієнта?), *порівняння* (Як ця ситуація була б вирішена в рідній культурі студента? Які стандарти медичної етики в Україні?), *висновок* (аргументація позиції, що демонструє здатність оцінювати практики з позиції етичного та культурного релятивізму, тобто критична культурна обізнаність).

Метод кейс-стаді, інтегрований у вивчення української мови (через CLIL), дозволяє розвинути здатність аргументувати свою позицію, вести професійну дискусію та формулювати складні етичні міркування українською мовою, перетворюючи мовне навчання на інструмент професійно-етичного зростання.

Приклад кейсу 1 *(Етико-культурний конфлікт).*

Ситуація: Пацієнт К., 68 років, відмовляється від операції, незважаючи на життєві показання. Він наполягає, що хоче «порадитися з сином», який наразі перебуває за кордоном. Пацієнт також просить не повідомляти йому «поганих новин» і спілкуватися лише з його дружиною. Ви – студент-практикант у цій палаті.

Завдання: Студенти аналізують конфлікт між українським принципом інформування пацієнта та культурно-зумовленим патерналізмом / колективізмом**.** Зокрема підіймаються наступні питання:

– Які культурні цінності можуть лежати в основі поведінки пацієнта (наприклад, патерналізм, колективізм, роль родини)?

– Як це співвідноситься з принципом автономії пацієнта, прийнятим у західній біоетиці?

– Якою має бути комунікативна стратегія лікаря в Україні у такій ситуації? Як коректно поєднати повагу до бажання пацієнта та медичну необхідність?

Приклад кейсу 2 *(Комплаєнс і народна медицина).*

Ситуація: Пацієнтка В., 35 років, під час прийому в клініці не заперечує проти призначеного лікування, але студент-практикант

помічає на її руці сліди від традиційного лікування «бабусиним методами» (наприклад, синець від банок або опік від певних трав). У розмові вона зізнається, що приймає ліки лише іноді, бо вважає, що «трав'яні збори краще чистять кров». Лікування неефективне через низький комплаєнс.

Завдання: Студенти мають розробити план комунікації, який: а) не засуджує традиційні методи; б) пояснює наукову необхідність стандартної терапії; в) встановлює довірчий діалог, що враховує її культурно-зумовлене ставлення до лікування.

Очікуваний результат: студенти вчаться балансувати між професійними медичними стандартами та повагою до культурних практик пацієнта, використовуючи при цьому переконуючі, але емпатійні мовленнєві засоби українською мовою, розвиваючи «внутрішні результати» МКК (емпатію та гнучкість).

2.2.3. Проєктна діяльність вносить у навчальний процес елементи автономії та міждисциплінарності. Застосування цього методу відповідає ідеології CLIL, оскільки студенти використовують мову як засіб вивчення фахових та культурних тем.

Проєктний метод є ключовим у розвитку навичок відкриття та взаємодії (*savoir apprendre / faire*), оскільки він передбачає самостійний пошук, обробку та презентацію інформації.

Проєкти можуть бути: *дослідницькі* (збір та аналіз інформації), *практико-орієнтовані* (створення навчального продукту) або *рефлексивні* (есе-порівняння).

Етапи реалізації проєктної діяльності: 1) вибір теми та планування (визначення цілей, завдань, джерел); 2) збір та опрацювання інформації (активне читання українською, проведення (за потреби) міні-інтерв'ю); 3) створення продукту (написання тексту, дизайн презентації, запис відео); 4) презентація та обговорення (публічний захист проєкту українською мовою, відповіді на запитання. Оцінюється не лише зміст, а й комунікативні та презентаційні навички).

Студентам можна запропонувати створити мультимедійні презентації, буклети, відео чи міні-дослідження на теми:

1. «Українська медична термінологія у контексті інтернаціоналізмів». Порівняльний аналіз походження та використання 20 медичних термінів в українській та рідній мові студента, що сприяє глибшому засвоєнню академічної лексики та формуванню когнітивної гнучкості.

2. «Культура та здоров'я: відмінності в ставленні до вакцинації / донорства у різних країнах». Дослідження культурних, релігійних чи соціальних чинників, що впливають на медичні рішення. Презентація

вимагає використання офіційно-ділового та наукового стилів української мови.

3. «Медичні приказки, прислів'я та народна мудрість про здоров'я в Україні». Створення тематичного глосарія з поясненням культурних конотацій (наприклад, «Здоров'я дорожче за багатство»). Цей проєкт дозволяє зрозуміти менталітет українського пацієнта та його неформальну картину світу.

4. «Українські традиції у сфері здоров'я». Дослідження українських народних звичаїв (наприклад, використання трав, лазні, харчових обмежень) та їхнього впливу на сучасне сприйняття здоров'я та хвороби. Порівняння з традиційними практиками в рідній культурі. Створення мультимедійної презентації.

5. «Медична етика в Україні і в моїй країні: спільне та відмінне». Порівняльний аналіз етичних кодексів, правил інформування пацієнта (інформована згода) та поняття «лікарської таємниці» в Україні та країні походження студента. Створення есе-рефлексії, що обґрунтовує найважливіші відмінності.

6. «Українська культура гостинності та її вплив на медичну комунікацію». Дослідження феномену української гостинності (наприклад, пропонування чаю, їжі, емоційна відкритість) і того, як він трансформується у сфері медицини (наприклад, схильність пацієнтів до надмірної деталізації скарг, емоційна близькість). Створення міні-посібника для студентів-іноземців про культурні очікування пацієнтів.

7. «Створення українсько-англійського словника неформальних скарг пацієнта» (наприклад, *ниє, тягне, коле, стріляє, пече*). Збір і класифікація найбільш поширених розмовних, емоційно забарвлених дієслів та фразеологізмів, які використовують українські пацієнти для опису болю чи дискомфорту. Переклад та медичне тлумачення цих виразів (наприклад, *тягне → тупий, розлитий біль*). Створення цифрового словника.

Виконання таких проєктів сприяє глибшому розумінню соціокультурного контексту мови та формує відчуття належності до академічної спільноти.

2.2.4. Культурно-комунікативні тренінги є цільовим інструментом для розвитку *афективного* (ставлення, емпатія) і *поведінкового* (навички взаємодії) компонентів МКК. Вони спрямовані на відпрацювання конкретних, чутливих навичок, які неможливо засвоїти лише через лекції.

Ключові напрями тренінгів:

Тренінг 1. *«Невербальна комунікація та проксеміка».*

Фокус: аналіз неявних культурних кодів. Відпрацювання коректної фізичної дистанції в українському медичному середовищі (зазвичай ближча, ніж у багатьох західних культурах, але менша, ніж у деяких східних), розуміння значення довгого зорового контакту та інтерпретація невербальних виразів болю чи занепокоєння.

Тренінг 2. *«Робота з критичними інцидентами» (Critical Incident Technique).*

Метод: студентам пропонується короткий опис ситуації, що мала місце між представниками різних культур і закінчилася непорозумінням або конфліктом.

Завдання – проаналізувати ситуацію, ідентифікувати культурну причину конфлікту (наприклад, відмінності між культурами «високого контексту» та «низького контексту» за Е. Холлом) та запропонувати конструктивне рішення. Наприклад, як реагувати, якщо пацієнт надто емоційно висловлює свої скарги.

Тренінг 3. *«Культурно-чутлива підтримка та співчуття».*

Фокус: відпрацювання мовленнєвих кліше та стратегій для спілкування з пацієнтами, які переживають горе, мають невиліковне захворювання, або коли необхідно повідомити погані новини. Студенти вчаться використовувати українські вислови співчуття та адаптувати свою поведінку, щоб не образити пацієнта чи його родину, враховуючи, що різні культури мають кардинально відмінні ритуали та реакції.

Приклад вправи: розіграти сценарій повідомлення літній пацієнтці діагнозу «цукровий діабет» (хронічне захворювання, що вимагає зміни способу життя), з акцентом на емпатію, підтримку та чітке, але м’яке пояснення подальших дій.

2.3. Проблема діагностики та оцінювання рівня сформованості МКК

Оцінювання МКК – це одне з найбільш методично складних завдань, оскільки вона є інтегративним конструктом, що включає *когнітивні* (знання), *афективні* (ставлення, емпатія) та *поведінкові* (навички взаємодії) компоненти. МКК неможливо оцінити за допомогою традиційних тестів з лексики чи граматики, оскільки високий рівень володіння мовою не гарантує культурної чутливості та етичної доречності.

Для об’єктивного оцінювання необхідно застосовувати ***принцип тріангуляції*** – використання кількох незалежних методів збору даних, що дозволяє охопити всі виміри МКК. Цей підхід відповідає

рекомендаціям провідних експертів у сфері міжкультурних досліджень, зокрема А. Фантіні[23] та Д. Дірдорфф[24]. А. Фантіні наголошує, що оцінка має бути орієнтована на цілі, процес і результати навчання, охоплюючи чотири виміри: знання, ставлення, навички та усвідомленість.

Для оцінювання рівня сформованості МКК іноземних студентів-медиків пропонується використовувати такий комплекс методів оцінювання МКК:

1. **Самооцінювання** (**Self-Assessment Tools)** (афективний компонент), при якому доцільні міжкультурні опитувальники / шкали та рефлексивні щоденники / есе. Використання стандартизованих шкал (наприклад, шкали етнорелятивізму, адаптованих для медичного контексту) застосовується для оцінки рівня толерантності, готовності до відкритості та рефлексії щодо власних культурних упереджень (*savoir être*). Рефлексивні щоденники / есе уміщують студентські записи, в яких вони аналізують свій досвід міжкультурної взаємодії (як в академічному, так і в клінічному середовищі), зокрема випадки культурного непорозуміння. Це дозволяє оцінити культурну самосвідомість та здатність до емпатії (внутрішній результат за Д. Дірдорфф).

2. **Пряме оцінювання** (поведінковий компонент) включає такі види взаємодії, як моделювальні ситуації / рольові ігри та міжкультурне інтерв'ю. При моделювальних ситуаціях чи рольових іграх оцінюються навички взаємодії (*savoir apprendre/faire*) в умовах, що імітують клінічний прийом. Викладач використовує чек-лист, який фіксує не лише правильність мовлення, а й культурну доречність (невербальна комунікація, вибір стилю звертання, етикетні формули). Міжкультурне інтерв'ю являє собою структуроване інтерв'ю, що оцінює глибину знань (*savoirs*) про українську культуру в медичному та соціальному контекстах, а також здатність адаптувати мовлення до різних соціальних ситуацій (зовнішній результат за Д. Дірдорфф).

3. **Оцінювання артефактів** (когнітивний і критичний компоненти) при проєктній діяльності, що передбачає оцінку фінального продукту (презентації, аналітичного звіту) щодо глибини розуміння культурних відмінностей, а також якості та доречності використаної інформації (наприклад, проєкт про медичні традиції в різних регіонах України).

---

[23] Fantini A. E. Exploring and Assessing Intercultural Competence. Brattleboro (VT): SIT Graduate Institute, 2006. (SIT Occasional Papers Series). URL: https://digitalcollections.sit.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1001&context=worldlearning_publications

[24] Deardorff D. K. Identification and assessment of intercultural competence as a student outcome of internationalization. *Journal of Studies in International Education*. 2006. Vol. 10, No. 3. P. 241–266. DOI: 10.1177/1028315306287002.

4. **Кейс-стаді (аналіз)** як інструмент оцінки критичної культурної обізнаності є найбільш комплексним і важливим методом, оскільки він дозволяє оцінити критичну культурну обізнаність (*savoir s'engager*) – найвищий рівень компетентності.

На відміну від тестування, яке має єдину «правильну» відповідь, оцінювання кейс-стаді (за моделями Д. Дірдорфф / М. Байрама) фокусується на процесі рефлексії та аргументації, а не на готовому рішенні. Виявляється здатність студента бачити культурні аспекти проблеми та аргументувати свою позицію.

Критерії оцінювання кейс-стаді (табл. 1).

Таблиця 1

Критерії оцінювання кейс-стаді

Критерій	Компонент МКК за М. Байрамом	Оцінюваний результат
Лінгвістична адекватність	Знання (*savoirs*)	Правильність використання професійної та соціокультурної лексики українською мовою для опису проблеми та рішення.
Глибина аналізу	Навички інтерпретації (*savoir comprendre*)	Здатність виокремити всі культурні та етичні дилеми, що впливають на медичний результат.
Етнорелятивізм	Критична культурна обізнаність (*savoir s'engager*)	Здатність відмовитися від власної культурної позиції, оцінити ситуацію з позиції пацієнта та української медичної етики.
Культурна чутливість рішення	Ставлення (*savoir être*), навички взаємодії (*savoir faire*)	Чи є запропоноване рішення не лише ефективним з медичної точки зору, а й етичним, шанобливим та адаптованим до культурних потреб пацієнта?
Якість аргументації	Навички взаємодії (*savoir faire*)	Чіткість, логічність і переконливість обґрунтування вибору рішення, представленого українською мовою.

Отже, оцінка за допомогою кейс-стаді вимагає від викладача не просто фіксації помилок, а інтерпретації того, як студент розуміє міжкультурну проблему. Здатність бачити культурні аспекти проблеми,

аргументувати свою позицію українською мовою та пропонувати культурно-компетентні рішення є головним індикатором сформованості МКК у майбутнього лікаря. Цей підхід забезпечує перехід від оцінювання декларативних знань до оцінювання функціональної компетентності студента.

2.4. Роль викладача української мови як медіатора культур

У процесі формування МКК роль викладача кардинально змінюється. Він перестає бути лише «транслятором» мовних норм і перетворюється на ключову фігуру міжкультурного діалогу. Викладач української мови в медичному ЗВО виконує цілий спектр критично важливих ролей, що виходять за межі традиційної лінгводидактики:

1. *Медіатор культур (за М. Байрамом).* Ця роль є центральною. Викладач виступає посередником, допомагаючи студентам інтерпретувати українську культуру та систему цінностей, одночасно визнаючи та поважаючи культурне підґрунтя самих студентів. Він допомагає *співвідносити* (*savoir comprendre*) культурні практики (наприклад, відмінності в медичній етиці) між батьківською та приймаючою культурами, запобігаючи етноцентричним судженням.

2. *Фасилітатор рефлексії та діалогу.* На відміну від традиційного навчання, викладач створює умови для активного обговорення, а не монологу. Він стимулює студентів до *критичної рефлексії* (*savoir s'engager*), заохочуючи їх ставити запитання щодо власних стереотипів, аналізувати культурні конфлікти та формулювати аргументовані, етично виважені висновки українською мовою.

3. *Етнограф та культурний консультант.* Викладач надає автентичні знання про соціокультурні норми, особливо ті, що стосуються медичної сфери (норми взаємодії з пацієнтами, бюрократична термінологія, етикет спілкування з колегами, реакція на стрес і біль в українському суспільстві). Викладач виконує функцію «культурного гіда», допомагаючи студентам відкривати та засвоювати нові культурні практики (*savoir apprendre / faire*).

4. *Етичний взірець.* Особливо у медичному контексті, викладач повинен бути *взірцем* (*savoir être*), демонструючи власну міжкультурну компетентність: повагу (викладач має виявляти безумовну повагу до культур, вірувань і мов студентів, створюючи інклюзивне навчальне середовище), емпатію та толерантність (це проявляється у чутливості до труднощів адаптації, у здатності дослухатися до відмінних точок зору та уникненні категоричних суджень), професійну етику (викладач має інтегрувати медичні етичні принципи (біоетика, конфіденційність,

інформована згода) у мовні завдання, виховуючи відповідальне ставлення до майбутньої професії.

5. *Агент соціалізації та адаптації.* Викладач допомагає студентам інтегруватися не лише в академічне, а й у соціальне життя України, виступаючи консультантом у складних побутових чи міжкультурних ситуаціях. Це має особливе значення в умовах воєнного часу, коли підтримка викладача є необхідною для психологічної стійкості іноземних студентів.

Саме від особистості викладача, його гуманістичної позиції, професійної гнучкості та педагогічної майстерності значною мірою залежить, чи стане процес навчання української мови інструментом формування толерантної, відкритої, професійно відповідальної особистості майбутнього лікаря, здатної ефективно працювати у полікультурному середовищі.

ВИСНОВКИ

Формування міжкультурної компетентності іноземних студентів у процесі вивчення української мови в сучасному медичному ЗВО є одним із ключових напрямів гуманітарної модернізації української освіти. Це комплексний процес, що охоплює не лише мовну, але й ціннісну, культурну та етичну складові.

У ході дослідження встановлено, що МКК у медичному освітньому середовищі є інтегративним феноменом, який поєднує мовну, соціальну, культурну та професійну (клінічну) компетентності. Ефективність іншомовної підготовки безпосередньо залежить від того, наскільки навчальний процес спрямований на усвідомлення цінностей української культури, відкриття спільних гуманістичних засад та формування здатності до конструктивного діалогу.

Формування МКК потребує зміщення акцентів від традиційного лінгвоцентризму до компетентнісно-комунікативного та культурологічного підходів. Для медичних ЗВО особливого значення набуває методологія CLIL, що забезпечує органічну інтеграцію мовного та фахового компонентів.

Ключовими інструментами формування МКК є інтерактивні технології, що моделюють реальні ситуації професійної взаємодії: ситуативні завдання, рольові ігри, аналіз клінічних кейс-стаді з вираженим культурним компонентом, а також проєктна діяльність. Оцінювання МКК має бути комплексним і включати методи спостереження, портфоліо та саморефлексію, а не лише традиційний тестовий контроль.

Особливу роль відіграє постать викладача, який виступає посередником між культурами, фасилітатором діалогу та взірцем гуманістичної комунікації.

Попри складні соціально-політичні обставини, українські медичні університети зберігають потенціал у сфері міжнародної освіти. Популяризація української мови як мови науки і гуманізму, розроблення сучасних методичних ресурсів, орієнтованих на культурну інтеграцію студентів-медиків, є не лише лінгводидактичним завданням, а й стратегічною складовою гуманітарного розвитку української освіти.

Перспективи подальших досліджень убачаємо у розробленні інноваційних моделей інтеграції мовної та клінічної підготовки на основі CLIL, створенні цифрових симуляторів міжкультурної комунікації (наприклад, віртуальних пацієнтів з різним культурним бекграундом), дослідженні психолінгвістичних механізмів адаптації іноземних студентів до україномовного клінічного середовища та розробці програм їхньої психологічної підтримки.

АНОТАЦІЯ

У роботі проаналізовано теоретико-методологічні та практичні засади формування міжкультурної компетентності (МКК) іноземних студентів у процесі вивчення української мови в медичному закладі вищої освіти (ЗВО). Розкрито сутність ключових понять *«міжкультурна комунікація»* та *«міжкультурна компетентність»* крізь призму провідних наукових моделей (M. Byram, D. Deardorff). Окреслено специфіку мовної підготовки іноземних студентів-медиків, що полягає в інтеграції загальномовної, соціокультурної та вузькопрофесійної (клінічної) комунікації.

Обґрунтовано провідні методологічні підходи, зокрема комунікативно-діяльнісний, культурологічний, компетентнісний та підхід CLIL (предметно-мовне інтегроване навчання). Детально розглянуто методичні умови та практичні засоби формування МКК: ситуативно-моделювальні завдання, клінічні кейс-стаді, проєктну діяльність та культурно-комунікативні тренінги. Окрему увагу приділено питанням діагностики та оцінювання рівня сформованості МКК. Визначено ключову роль викладача української мови як іноземної як медіатора культур та фасилітатора міжкультурного діалогу в медичному освітньому середовищі.

Література

1. Баглай О. Формування готовності майбутніх фахівців міжнародного туризму до міжкультурного спілкування у професійній підготовці: дис. … канд. пед. наук: 13.00.04. Київ, 2013. 306 с.

2. Манакін В. М. Мова і міжкультурна комунікація: навч. посіб. Київ: ВЦ «Академія», 2012. 288 с.

3. Осадча О. В. Формування міжкультурної компетенції студентів у контексті інтернаціоналізації вищої освіти. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Філологія*. 2016. Вип. 25 (1). С. 195–197. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmgu_filol_2016_25(1)__54.

4. Свиридюк В. П. Формування іншомовної комунікативної компетентності майбутніх викладачів німецької мови під час самостійної роботи: монографія / за ред. О. Б. Бігич. Київ : Видавничий центр КНЛУ, 2024. 381 с.

5. Цимбрило С. Полікультурне виховання студентів в умовах освітньо-виховного середовища вищого технічного навчального закладу: дис. … канд. пед. наук: 13.00.07. Ужгород, 2011. 306 с.

6. Betancourt J. R., Green A. R., Carrillo J. E., Ananeh-Firempong O. Defining cultural competence: a practical framework for addressing racial/ethnic disparities in health and health care. *Public Health Reports*. 2003. Vol. 118, No. 4. P. 293–302. DOI: 10.1093/phr/118.4.293.

7. Byram M. Teaching and Assessing Intercultural Communicative Competence. Revised ed. Bristol: Multilingual Matters / De Gruyter, 2021. 200 p. DOI: 10.21832/9781800410251.

8. Council of Europe. Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching, Assessment. Cambridge : Cambridge University Press, 2001. 273 p. (Revised Edition 2020).

9. Coyle D., Hood P., Marsh D. CLIL: Content and Language Integrated Learning. Cambridge : Cambridge University Press, 2010. 184 p.

10. Deardorff D. K. Identification and assessment of intercultural competence as a student outcome of internationalization. *Journal of Studies in International Education*. 2006. Vol. 10, No. 3. P. 241–266. DOI: 10.1177/1028315306287002.

11. Fantini A. E. Exploring and Assessing Intercultural Competence. Brattleboro (VT): SIT Graduate Institute, 2006. (SIT Occasional Papers Series). URL: https://digitalcollections.sit.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1001&context=worldlearning_publications.

12. Hall E. T. Beyond Culture. New York: Anchor Press / Doubleday, 1976. 320 p.

13. Hoff H. E. The Evolution of Intercultural Communicative Competence: Conceptualisations, Critiques and Consequences for 21st Century Classroom Practice. *Intercultural Communication Education*. 2020. Vol. 3, No. 2. P. 55–74. DOI: 10.29140/ice.v3n2.264.

14. Kearney E. Cultural immersion in the foreign language classroom: Some narrative possibilities. *The Modern Language Journal*. 2010. Vol. 94, No. 2. P. 332–336. DOI: https://doi.org/10.1111/j.1540-4781.2010.01028.x.

15. Kramsch C. Language and Culture. Oxford: Oxford University Press, 1998. 128 p.

16. Silverman J., Kurtz S., Draper J. Skills for Communicating with Patients. 3rd ed. Abingdon: Radcliffe / CRC Press, 2013. 368 p. DOI: 10.1201/9781910227268.

17. Ting-Toomey S., Dorjee T. Communicating Across Cultures. 2nd ed. New York: Guilford Press, 2018. 343 p.

Information about the authors:

Berber Natalya Mykolaivna,
Candidate of Philological Sciences,
Independent Researcher
Formerly Senior Lecturer at the Department
of Ukrainian and Foreign Languages
Odesa National Medical University
2, Valikhovskiy Lane, Odesa, 65082, Ukraine

Sikorska Olha Oleksandrivna,
Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Head of the Department of Social Sciences
Odesa National Medical University
2, Valikhovskiy Lane, Odesa, 65082, Ukraine

Shanina Olha Serhiivna,
Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor at the Department of Social Sciences
Odesa National Medical University
2, Valikhovskiy Lane, Odesa, 65082, Ukraine

DOI

ЦИФРОВІЗАЦІЯ ВИКОНАВЧОГО ПРОВАДЖЕННЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ЗАХИСТУ ПРАВ ОСОБИ: ДОСВІД РЕСПУБЛІКИ ПОЛЬЩА

Верба О. Б.

ВСТУП

Процес цифровізації примусового виконання рішень судів та інших юрисдикційних органів у Республіці Польща перебуває на етапі глибокої системної трансформації, яка кардинально змінює парадигму здійснення виконавчого провадження. Ключове місце у цьому процесі посідають електронні повідомлення (e-doręczenia) та електронні виконавчі справи, що є технічною інновацією, а також – концептуальною відповіддю на виклики сьогодення. Протягом останнього десятиліття темпи технологічної модернізації механізму виконавчого провадження у Польщі набули безпрецедентного характеру: еволюція від традиційного паперового документообігу та безпосереднього встановлення майнового стану боржника під час виїздів виконавця на місце – до запровадження систем електронного обміну даними, які нині трансформувалися у комплексні цифрові інструменти, що забезпечують можливість реалізації значної частини виконавчих процедур у повністю електронному форматі.

Цифрова трансформація системи примусового виконання в Республіці Польща набула системного характеру, поступово охоплюючи всі аспекти діяльності судових виконавців і змінюючи усталений порядок вчинення виконавчих дій. Технологічні інновації – від електронного документообігу до аналітичних систем пошуку майна боржників – стали невід'ємним елементом забезпечення ефективності, прозорості та передбачуваності правозастосовної діяльності у сфері виконання судових рішень у Польщі.

Ключову роль у процесі цифровізації виконавчого провадження відіграють електронні повідомлення та електронні виконавчі справи, які не лише модернізують документообіг, а й створюють технологічне підґрунтя для посилення гарантій права особи на ефективний судовий захист. Запровадження цих інструментів забезпечує оперативність комунікації між суб'єктами виконавчого провадження, підвищує рівень правової визначеності, знижує ризики затягування виконання рішень і мінімізує людський фактор у процесі обміну інформацією.

Попри окремі законодавчі труднощі, концепція електронної виконавчої справи поступово реалізується у практиці польських судових виконавців, відкриваючи можливості для побудови інтегрованої електронної системи контролю, аналізу та збереження процесуальних даних. Це, відповідно, зміцнює довіру до влади, підвищує рівень підзвітності виконавців і створює додаткові гарантії для сторін виконавчого провадження – стягувача та боржника.

Цей досвід має вагоме значення для України, оскільки демонструє практичний приклад того, як технології можуть слугувати не метою, а засобом зміцнення правовладдя у державі.

1. Еволюція цифрових рішень у сфері виконавчого провадження Польщі

Л. Орзінський виокремлює такі основні етапи цифровізації виконавчого провадження у Польщі[1]:

І. У 2011 р. органи примусового виконання отримали можливість надсилати запити в електронній формі до Центру персоналізації документів Міністерства внутрішніх справ, отримуючи протягом тижня інформацію з реєстру PESEL.

У той самий період переломним моментом стало запровадження електронного наказного провадження (Elektroniczne Postępowanie Upominawcze – EPU), яке дало можливість стягувачам ініціювати виконавче провадження без необхідності особистої присутності в канцелярії судового виконавця.

ІІ. У 2012 р. Заклад соціального страхування (Zakład Ubezpieczeń Społecznych – ZUS) запровадив Платформу електронних послуг (Platforma Usług Elektronicznych – PUE[2]), що дозволила судовим виконавцям електронним шляхом отримувати інформацію про працевлаштування боржників.

ІІІ. Запровадження системи «OGNIVO» Національною розрахунковою палатою (Krajowa Izba Rozliczeniowa). Система «OGNIVO» (повна назва польською – «System OGNIVO Krajowej Izby Rozliczeniowej S.A.») – це електронна платформа обміну інформацією між банками, державними установами та судовими виконавцями,

[1] Orziński Ł. Cyfryzacja postępowania egzekucyjnego – od e-doręczeń do elektronicznych akt egzekucyjnych. *Komornicy sądowi wobec wyzwań współczesności*. Księga jubileuszowa z okazji XX-lecia Samorządu Komorniczego w Apelacji Szczecińskiej. Redakcja naukowa: Kinga Flaga-Gieruszyńska, Tomasz Szybalski. Sopot: Currenda Sp. z o.o., 2025. 470 s. S. 419–424.

[2] Platforma Usług Elektronicznych (PUE) : [електронна платформа послуг ZUS] // ZUS (Zakład Ubezpieczeń Społecznych). URL : https://www.zus.pl/o-zus/kontakt/platforma-uslug-elektronicznych-pue-.

розроблена та адміністрована Національною розрахунковою палатою Польщі[3]. У фаховій літературі цю систему трактують як операційно-інформаційний інструмент для електронної взаємодії між установами. Призначення системи OGNIVO: 1) електронний обмін даними між: банками; судовими виконавцями; державними органами (ZUS, податковими управліннями, муніципалітетами тощо); поштовими операторами; 2) автоматичне: виявлення банківських рахунків боржника; надсилання запитів і отримання відповідей про наявність рахунків; з 2016 р. – електронне накладення арешту на кошти на рахунках боржників; 3) забезпечення безпечного, стандартизованого та швидкого документообігу, який замінив традиційні паперові запити. Тобто, «OGNIVO» є ключовим елементом цифровізації виконавчого провадження у Польщі, який дозволив істотно скоротити час виконання запитів судових виконавців і підвищив ефективність примусового виконання судових рішень. Це нововведення усунуло ризик виведення коштів боржником до моменту отримання традиційного паперового повідомлення про арешт[4].

IV. У 2016 р. запроваджено електронну комунікацію судових виконавців з органами влади через платформу ePUAP (Elektroniczna Platforma Usług Administracji Publicznej – електронна платформа послуг публічної адміністрації), що набуло особливого значення у зв'язку з процедурами накладення арешту на переплату податків у податкових управліннях. ePUAP – це національна польська телекомунікаційна платформа, призначена для уніфікованої електронної взаємодії громадян, підприємств та органів державної влади. Це офіційна електронна платформа Польщі, створена для надання громадянам, підприємцям і установам можливості здійснювати адміністративні процедури онлайн – подавати заяви, отримувати довідки, спілкуватися з органами влади та підписувати документи за допомогою «Profil Zaufany» (довіреного профілю)[5]. Основні характеристики та функції ePUAP: 1) забезпечує електронне надання адміністративних послуг – як у форматі «громадянин → адміністрація» (C2A), «бізнес → адміністрація» (B2A) та «адміністрація → адміністрація» (A2A); 2) дозволяє створити обліковий запис користувача та скористатися так званим «Довіреним профілем» («Profil Zaufany»), який дає право

[3] System Ognivo : [електронна система обміну інформацією між банками та судовими / адміністративними виконавчими органами] // KIR (Krajowa Izba Rozliczeniowa S.A.). URL : https://www.kir.pl/nasza-oferta/banki/centrum-wymiany-informacji/ognivo.

[4] Łakoma K. *Elektronizacja polskiego sądowego postępowania egzekucyjnego*. Sopot: Currenda, 2018. 104 s.

[5] ePUAP [Електронна платформа послуг публічної адміністрації]. Wikipedia, The Free Encyclopedia. URL : https://en.wikipedia.org/wiki/EPUAP.

подавати документи онлайн та підтверджувати свою ідентичність електронним шляхом; 3) платформа дозволяє виконувати такі дії, як: подання заяв, отримання витягів, перевірка стану справ, здійснення різноманітних адміністративних процедур без відвідування установи. Платформу створено з метою підвищення доступності, зниження витрат і бюрократичного тягаря при контакті з державною владою.

V. У 2017 р. запроваджено портал електронних торгів (e-licytacje), який спочатку застосовувався для продажу рухомого майна, а з вересня 2021 р. був розширений і на електронні торги нерухомості[6]. E-Licytacje – це інтегрована електронна система, яка надає змогу проводити торги повністю в електронному форматі, що дає змогу підвищити прозорість, прискорити виконання та зменшити корупційні ризики. Судовий виконавець розміщує оголошення про майно, що має бути виставлене на торги, на порталі щонайменше за два тижні до початку. Потенційний учасник торгів створює обліковий запис у системі, зобов'язаний внести гарантійний внесок (вадіум). Тривалість торгів зазвичай встановлена на сім днів, а завершення має відбутися в робочий день до визначеного часу. Учасники бачать поточну ставку та можуть її підвищувати. Переможець отримує повідомлення про виграш, після чого сплачує узгоджену суму. У разі несплати втрачається гарантійний внесок[7].

VI. Важливим етапом цифровізації стали також комплексні системи для обслуговування виконавчих проваджень, такі як «Komornik SQL» чи «Kancelaria Komornika», які пропонує «Currenda Sp. z o.o.».

«Komornik SQL» є спеціалізованою інформаційною системою, призначеною для підтримки діяльності судових виконавців у Польщі, це програмне забезпечення, розроблене компанією «Currenda Sp. z o.o.», для комплексної автоматизації роботи канцелярій судових виконавців[8]. Система охоплює такі функціональні модулі: ведення

---

[6] Gołaczyński J. *Elektroniczne licytacje w sądowym postępowaniu egzekucyjnym*. Wyd. 2. Sopot: Wydawnictwo Currenda, 2024. 132 s.

Biuro Komunikacji i Promocji Ministerstwa Sprawiedliwości. *E-licytacje komornicze nieruchomości – z ery papierowej do cyfrowej*. URL : https://www.gov.pl/web/sprawiedliwosc/e-licytacje-komornicze-nieruchomosci---z-ery-papierowej-do-cyfrowej.

Orziński Ł. Cyfryzacja postępowania egzekucyjnego – od e-doręczeń do elektronicznych akt egzekucyjnych. *Komornicy sądowi wobec wyzwań współczesności*. Księga jubileuszowa z okazji XX-lecia Samorządu Komorniczego w Apelacji Szczecińskiej. Redakcja naukowa: Kinga Flaga-Gieruszyńska, Tomasz Szybalski. Sopot: Currenda Sp. z o.o., 2025. 470 s. S. 420.

[7] Rojek-Socha P. *Komornicy zabezpieczyli ponad miliard złotych dzięki e-licytacjom*. Prawo.pl, 12 marca 2025. URL : https://www.prawo.pl/prawnicy-sady/e-licytacje-statystyki-od-2020-do-2025-r-postulaty-komornikow,531922.html.

[8] Currenda. *Technologia, wiedza i usługi dla wymiaru sprawiedliwości*. URL : https://www.currenda.pl/.

електронного реєстру виконавчих проваджень та справ; інтерфейси для обміну з державною інформаційною інфраструктурою; підтримка процедур виконавчого провадження (наприклад, пошук активів боржника, створення виконавчих актів, супровід аукціонів); інтеграція з системами електронного обміну даними (наприклад, e-Doręczenia, ePUAP, OGNIVO) та модуль «Komornik Online» – веб-сервіс доступу для сторін провадження. Інтеграція зі «зовнішніми» державними реєстрами (наприклад, банки, CEPIK, KRS) дозволяє швидко отримувати інформацію про майно боржника – тобто, зменшується ризик упущення активів, що збільшує ефективність примусового виконання й задовольняє інтереси стягувача. Система також підтримує веб-доступ для стягувачів /їх представників через модуль «Komornik Online», що підвищує прозорість процесу, даючи сторонам можливість контролю за ходом провадження.

«Kancelaria Komornika» – це спеціалізоване програмне рішення, розроблене компанією «Currenda Sp. z o.o.», призначене для комплексної автоматизації роботи канцелярій судових виконавців, яка має на меті інтегрувати всі провадження, сприяти веденню реєстрів справ, управлінню документацією, інтеграції з державними реєстрами та оптимізації внутрішніх процесів канцелярії. «Kancelaria Komornika» надає такі ключові функції: автоматизоване створення, реєстрація та супровід справ виконавчого провадження; інтеграція з іншими системами й реєстрами (наприклад, державними базами даних, системою електронного документообігу) для збирання інформації про боржників та їх активи; можливість електронної взаємодії з учасниками провадження (стягувачами, боржниками, їх представниками) через веб-інтерфейс або модулі online-доступу; підтримка правових процедур, таких як постанови про завершення провадження, обробка витрат і коштів, звітність[9].

Ці системи, інтегруючись зі зовнішніми базами даних, дали змогу здійснити оцифрування документообігу, автоматизацію повторюваних дій та електронне ведення реєстрів (реперторіїв). Навіть традиційне відправлення кореспонденції набуло цифрового виміру завдяки Електронній книзі відправлень (Elektroniczna Książka Nadawcza), інтегрованій із сервісом e-nadawca Польської пошти, який охоплює як відправлення, так і отримання електронних підтверджень вручення (EPO – Elektroniczne Potwierdzenie Odbioru), які мають юридичну силу доказу доставки документів адресатові. Завдяки інтеграції з e-nadawca виконавець може формувати, реєструвати та надсилати офіційну

[9] Currenda. *Kancelaria Komornika – oprogramowanie dla kancelarii*. URL : https://www.currenda.pl/produkty-i-uslugi/kancelarie-komornicze/oprogramowanie-glowne/kancelaria-komornika/.

кореспонденцію без необхідності фізичного відвідування поштового відділення. Використання електронної книги відправлень значно скорочує час обробки документів, підвищує ефективність роботи канцелярій, мінімізує ризики втрати поштових відправлень і, водночас, забезпечує трасованість кожного повідомлення завдяки автоматичному фіксуванню дати, часу та статусу вручення.

VII. Наступним етапом цифровізації стало налагодження електронної комунікації з податковими органами через систему e-Urząd Skarbowy (е-Податковим офісом), запроваджену у грудні 2022 р.[10] Сервіс e-Urząd Skarbowy – це цифрова платформа податкової адміністрації, що дозволяє платникам податків (фізичним і юридичним особам) виконувати низку адміністративних та податкових процедур онлайн: подати декларацію, отримати довідки, вести електронну кореспонденцію тощо[11]. Вона дозволяє не лише надсилати запити, але й здійснювати електронне накладення арешту на грошові вимоги, з автоматичною передачею інформації через Національну податкову адміністрацію.

Подібні рішення планується впровадити і для комунікації зі Закладом соціального страхування (ZUS), що має прискорити виконання арештів соціальних виплат і автоматизувати обмін даними про зайнятість боржників.

VIII. З 01.09.2023 р. запроваджено положення про публічну послугу зареєстрованого електронного вручення документів (Розпорядження Міністра юстиції від 18.12.2018 р. щодо визначення детальних правил ведення діловодства, бухгалтерського обліку та обліку фінансових операцій у канцеляріях судових виконавців (зі змінами)[12], Закон Республіки Польща від 18.11.2020 р. «Про електронні вручення»[13]. Наведені законодавчі акти запровадити технологію е-вручення (e-doręczenia) вже в липні 2024 р.

---

[10] Orziński Ł. Cyfryzacja postępowania egzekucyjnego – od e-doręczeń do elektronicznych akt egzekucyjnych. *Komornicy sądowi wobec wyzwań współczesności*. Księga jubileuszowa z okazji XX-lecia Samorządu Komorniczego w Apelacji Szczecińskiej. Redakcja naukowa: Kinga Flaga-Gieruszyńska, Tomasz Szybalski. Sopot: Currenda Sp. z o.o., 2025. 470 s. S. 421.

[11] Polska. Ministerstwo Finansów. *e-Urząd Skarbowy*. URL : https://www.podatki.gov.pl/e-urzad-skarbowy/.

[12] Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 18 grudnia 2018 r. w sprawie określenia szczegółowych zasad prowadzenia biurowości, rachunkowości i ewidencji operacji finansowych kancelarii komorniczych. Dz. U. 2018 r. poz. 2517 (tekst jednolity: Dz. U. 2024 r. poz. 1256). URL : https://dziennikustaw.gov.pl/D2024000125601.pdf.

[13] Ustawa z dnia 18 listopada 2020 r. *o doręczeniach elektronicznych* (tekst jedn.: Dz.U. z 2024 r., poz. 1045). URL : https://serwiszoz.pl/dzialalnosc-lecznicza/ustawa-z-dnia-18-listopada-2020-r.-o-doreczeniach-elektronicznych-tekst-jedn.-dz.u.-z-2024-r.-poz.-1045-8128.html?utm_source=chatgpt.com.

Для сторін провадження це означає полегшення доступності інформації про перебіг проваджень, оскільки вручення документів більше не пов'язане з конкретною адресою проживання сторони. Це дозволяє брати участь у виконавчому провадженні навіть у разі тимчасової відсутності за місцем проживання (адже копії документів потрапляють до електронної скриньки для е-вручення і можуть бути переглянуті в будь-який час і місці)[14].

Оператор системи – Польська пошта (Poczta Polska S.A.) – здійснює друк документів, відправлених органом, і доставляє їх адресатові у традиційний спосіб. Повна автоматизація процесів відправлення кореспонденції у канцеляріях судових виконавців принесла переваги не лише сторонам і учасникам проваджень, але й самим судовим виконавцям. Запровадження Публічної гібридної послуги (Publiczna Usługa Hybrydowa) суттєво зменшило навантаження, пов'язане з канцелярсько-офісними операціями, що в сучасних економічних умовах сприяє раціональнішому розподілу завдань, які виконуються судовим виконавцем і командою канцелярії. Запроваджені рішення також позитивно впливають на процесуальну економію у виконавчому провадженні.

У межах Національної системи е-вручень (Krajowy System e-Doręczeń) судові виконавці були віднесені до групи публічних суб'єктів, що означає, що передавання кореспонденції між цими суб'єктами через систему е-вручень відбувається безоплатно в електронній формі. Нова система фактично витіснила застарілу систему EPUAP, яка вже не відповідає сучасним реаліям.

Станом на зараз судовим виконавцям дозволено надсилати кореспонденцію через систему, при цьому підкреслюється односторонній характер цього зв'язку: але електронні документи не можуть бути адресовані судовим виконавцям.

М. Вілбрандт-Готовіч, аналізуючи практичні питання використання електронних засобів комунікації для вручення документів, що регламентовано згаданим вище Законом від 18.11.2020 р. «Про електронне вручення документів», зазначає, що раніше чинні правові норми, що дозволяли застосування електронних засобів у комунікації між суб'єктами публічного та приватного сектору, були фрагментарними й розпорошеними у різних законах і процедурах. Це створювало проблеми узгодженості. Відтак виникла ідея ухвалення комплексного

[14] Orziński Ł. Cyfryzacja postępowania egzekucyjnego – od e-doręczeń do elektronicznych akt egzekucyjnych. *Komornicy sądowi wobec wyzwań współczesności*. Księga jubileuszowa z okazji XX-lecia Samorządu Komorniczego w Apelacji Szczecińskiej. Redakcja naukowa: Kinga Flaga-Gieruszyńska, Tomasz Szybalski. Sopot: Currenda Sp. z o.o., 2025. 470 s. S. 422.

закону, який би встановив електронну комунікацію як стандарт у відносинах із публічними органами, водночас, запобігаючи цифровій ізоляції громадян. Мета реформи полягала в інтеграції телекомунікаційних технологій у внутрішні та зовнішні відносини органів влади, сприяючи розвитку електронного урядування (e-administracji), а в ширшому значенні – інформатизації діяльності публічних інституцій, включно з правосуддям. Установлено новий стандарт – публічну послугу зареєстрованого електронного вручення, яка функціонує за правилами кваліфікованих послуг у розумінні Регламенту ЄС № 910/2014 (eIDAS). Її доповнює публічна гібридна послуга, що дає змогу надсилати електронну кореспонденцію навіть особам, які не користуються цифровими сервісами, забезпечуючи при цьому доставлення їм паперової версії листа після його автоматичного перетворення оператором[15].

Відповідно до ст. 158 «Телекомунікаційна система для ведення та зберігання документації» Закону Республіки Польща «Про судових виконавців» від 22.03.2018 р.[16] обов'язок створення телекомунікаційної системи виконавчого провадження, її адміністрування та забезпечення доступу до неї судовим виконавцям покладається на Міністра юстиції Польщі. У зазначеній системі, що обслуговує виконавчі та забезпечувальні провадження, має вестися і зберігатися документація, про яку йдеться у ч. 1 ст. 155 та ст. 156 цього Закону. Крім того, у системі мають бути створені облікові записи, за допомогою яких можна буде подавати документи. Міністр юстиції є адміністратором телекомунікаційної системи.

Як зазначає Т. Скочиляс, за первісними припущеннями Міністерства юстиції Польщі граничною датою запровадження Телекомунікаційної системи для ведення та зберігання документації виконавчого провадження мала бути 01.01.2020 р., однак і досі не існує системи, яка б відповідала всім законодавчим вимогам, а, тим більше, – забезпечувала би стягувачам доступ до виконавчих справ за її допомогою. На даний момент вважається, що судові виконавці не зобов'язані вести справи в телекомунікаційній системі. Звичайно, на ринку з'явилися комерційні системи телекомунікаційної підтримки для ведення та зберігання документації виконавчих проваджень. Водночас, варто зазначити, що ці

[15] Wilbrandt-Gotowicz M. Doręczenia elektroniczne w praktyce. Warszawa: Wolters Kluwer Polska, 2024. 136 s. LEX/el.

[16] Ustawa z dnia 22 marca 2018 r. o komornikach sądowych (Dz. U. 2018 poz. 771). URL : https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20180000771/T/D20180771L.pdf.

системи не підтримуються Міністерством юстиції, і не всі судові виконавці користуються такими рішеннями»[17].

У жовтні 2025 р. Національна Рада судових виконавців Польщі (Krajowa Rada Komornicza) та Міністерство юстиції Польщі (Ministerstwo Sprawiedliwości) розпочали роботи над ключовим елементом програми цифрової трансформації, який змінить спосіб ведення виконавчих проваджень у Польщі, підписавши лист про наміри співпраці у сфері створення електронних виконавчих справ. Основною ідеєю розпочатих робіт є інтеграція цифрових елементів системи, що запроваджуються вже роками, і повний перехід від традиційної паперової документації до електронного ведення справ виконавчого провадження. Це дозволить здійснити фундаментальну зміну в способі функціонування канцелярій судових виконавців у Польщі. Майбутні розробки забезпечать не лише вдосконалення внутрішніх процесів, Але, передусім, – швидший і ефективніший доступ для сторін провадження. Завершення упровадження повноцінної цифрової системи ведення виконавчих проваджень має стати базою для подальшого розвитку її наступних елементів і дозволитти змінити чинні нормативи відповідно до вимог XXI століття. У 2026 р. заплановано розпочато створення системи виконавчих справ, що означає перехід від проєктно-аналітичної фази до етапу запровадження. Саме у 2026 р. процес цифровізації виконавчих проваджень, що здійснюється роками під егідою Національної Ради судових виконавців Польщі, буде доповнений ключовим елементом, формуючи нову модель роботи канцелярій судових виконавців. Цифровізація виконавчого провадження – це стратегічний проєкт для всієї системи правосуддя. Його реалізація принесе відчутні переваги: підвищення ефективності процесів виконавчого провадження завдяки ліквідації паперової документації та автоматизації рутинних дій; скорочення часу провадження через вдосконалення комунікації між учасниками процессу; покращення якості обслуговування сторін провадження завдяки легшому доступу до інформації про справу; зменшення операційних витрат, пов'язаних із обслуговуванням паперової документації; відповідність європейським стандартам; безпека зберігання та доступу до даних[18].

---

[17] Skoczylas T. *Komentarz do ustawy o komornikach sądowych* [Fragment], [W:] Falkowski B., Grajewski A., Prasałek J., Rączkowski M., Simbierowicz M., Świtkowski M. *Ustawa o komornikach sądowych. Ustawa o kosztach komorniczych. Komentarz*. Wyd. IV. Opublikowano: LEX/el. 2025. (Stan prawny: 1 marca 2025 r.).

[18] Krajowa Rada Komornicza. Rozpoczynamy prace nad kluczowym elementem programu transformacji cyfrowej, który zmieni sposób prowadzenia postępowań egzekucyjnych w Polsce. *LinkedIn*. URL : https://www.linkedin.com/feed/update/urn:li:activity:7385938962906763264/.

Отже, цифровізація виконавчого провадження у Польщі є не лише відповіддю на технологічні виклики сьогодення, а й можливістю істотно підвищити ефективність роботи судових виконавців та покращити якість обслуговування громадян.

Запровадження системи е-вручень документів (e-doręczenia) та плани запровадження електронних виконавчих документів визначають стратегічний напрям подальших змін, спрямованих на підвищення ефективності, прозорості та довіри до системи примусового виконання рішень.

Водночас цей процес у Республіці Польща супроводжується такими викликами: інтеграція цифрових систем, захист і безпека персональних даних, підвищення рівня цифрової грамотності користувачів нових технологічних рішень. Повна діджиталізація сфери примусового виконання потребує подальших інвестицій, а також координації зусиль законодавця, виконавчої влади та технічних операторів.

Автоматизація процесів, цифровізація та запровадження інтелектуальних систем у сфері примусового виконання судових рішень є неминучими. Вони сприяють підвищенню ефективності, прозорості й оперативності виконавчих дій. Однак технологічний прогрес не звільняє людину від відповідальності – навпаки, він актуалізує питання правової, етичної та професійної відповідальності виконавця. Штучний інтелект може підтримувати діяльність судового виконавця, але не здатен його замінити. Майбутнє професії виконавця не у протиставленні технологіям, а у свідомій інтеграції інновацій для посилення якості правосуддя, підвищення ефективності виконання рішень і забезпечення прав людини.

2. Штучний інтелект і захист персональних даних у цифровізованому виконавчому провадженні Польщі

Виконавче провадження є завершальною стадією судового процесу, яка перетворює декларативні судові рішення на реальний юридичний факт, оскільки без дієвого механізму примусового виконання, встановлені судом права залишаються лише порожніми обіцянками. Цінним є вивчення тенденцій комплексного запровадження цифрових інструментів у виконавчий процес Республіки Польща та її прагнення до системної трансформації виконавчого провадження через запровадження чотирьох взаємопов'язаних технологічних векторів, спрямованих на подолання його повільності, ресурсоємності та дороговизни:

діджиталізація, що передбачає переведення паперових судових та виконавчих справ у цифровий формат, забезпечуючи миттєвий доступ (real-time access) до актуальної інформації про справу, а також мінімі-

зуючи затримки, спричинені фізичним пошуком документації та обміном. До того ж, електронний обмін даними та оновлення статусу справи скорочують час і вартість, пов'язані з традиційною кореспонденцією;

автоматизація – передбачає делегування рутинних операцій (введення даних, генерація стандартної кореспонденції, нагадування про платежі) технологіям, звільняючи судових виконавців та їхніх помічників для зосередження на складних, дискреційних завданнях, що вимагають експертизи. Це не лише підвищує швидкість розгляду справ, але й знижує ризик людської помилки (human error), що є критичним для законності виконавчих дій;

стандартизація – уніфікація протоколів введення та організації інформації та використання єдиних шаблонів, що є необхідною передумовою для забезпечення когерентності, прозорості та аналітичної потужності системи. Структуровані та однорідні дані дозволяють судовим системам проводити ефективний аналіз big data, виявляти «вузькі місця» (bottlenecks) та прогнозувати ефективність виконавчих заходів, а також сприяти інтероперабельності (Interoperacyjność) між різними суб'єктами, що має вирішальне значення у транскордонних справах;

створення централізованих баз даних є ключовим, оскільки ці системи консолідують інформацію про справи, а також, за умови належного правового регулювання, дозволяють виконавцям отримувати швидкий доступ до інформації про власність боржника (нерухомість, банківські рахунки, транспортні засоби). Це забезпечує прийняття рішень на основі даних (Data-Driven Decision Making) та допомагає виконавцям оптимізувати процеси стягнення.

Для Польщі комплексна цифровізація виконавчого провадження є стратегічним інструментом підвищення ефективності захисту прав особи, забезпечуючи скорочення часових рамок стягнення, мінімізацію ризиків помилок, та підвищення прозорості процесу, що є необхідною умовою для довіри до інститутів правосуддя.

М. Пендзіщак констатує, що багато канцелярій судових виконавців Польщі і досі обтяжені застарілими, спеціалізованими для виконання конкретних завдань програмними системами, які несумісні з сучасними вимогами щодо інтеграції, хмарних обчислень і управління обсягами даних. Керування локальними серверами не лише потребує значних ресурсів, але й ускладнює масштабованість, ефективність і безпечну співпрацю[19].

[19] Pędziszczak M. Przyszłość zawodu komornika w dobie sztucznej inteligencji. *Komornicy sądowi wobec wyzwań współczesności*. Księga jubileuszowa z okazji XX-lecia Samorządu Komorniczego w Apelacji Szczecińskiej. Redakcja naukowa: Kinga Flaga-Gieruszyńska, Tomasz Szybalski. Sopot: Currenda Sp. z o.o., 2025, 470 s. S. 447–456. S. 451.

Аналізуючи можливості та ризики використання Generative AI у контексті даних із виконавчого провадження, С. Щепанський, Президент правління Currenda Sp. z o.o., зазначає, що Розвиток технологій штучного інтелекту, зокрема генеративних інструментів (Generative AI), відкриває нові можливості у сфері обробки даних, пов'язаних із судовим та виконавчим провадженням. Застосування таких технологій може принести значну користь, але, водночас, несе суттєві ризики, особливо у сферах приватності, захисту персональних даних і достовірності юридичного аналізу[20]. Штучний інтелект (AI – Artificial Intelligence) – це галузь інформатики, що займається створенням комп'ютерних систем, здатних виконувати завдання, які традиційно вимагали людської інтелектуальної діяльності. AI базується на алгоритмах, що дозволяють машинам навчатися, аналізувати дані, розуміти контекст і приймати рішення.

С Щепанський наводить таку класифікацію AI за рівнем розвитку та можливостей: 1) AI з вузькою сферою застосування (ANI – Artificial Narrow Intelligence) – це найбільш розповсюджений тип AI сьогодні, виконує конкретні завдання (наприклад, розпізнавання зображень, аналіз тексту, рекомендації продуктів) (приклади: Siri, Google Assistant, ChatGPT, системи розпізнавання мови; 2) AI загального призначення (AGI – Artificial General Intelligence) – теоретична модель AI, що має когнітивні здібності на рівні людини, здатна навчатися новим завданням, адаптуватися до змін, мислити абстрактно, на сьогодні повнофункціональні системи AGI не існують; 3) Суперінтелект (ASI – Artificial Super Intelligence) – гіпотетична форма AI, яка перевершує людські когнітивні здібності у всіх сферах, така система мала б здатність до саморозвитку й інновацій[21]. Generative AI – це специфічна категорія штучного інтелекту, здатна створювати новий контент (наприклад, текст, зображення, музику, вихідний код). Вона спирається на моделі машинного навчання із великих обсягів даних та генерує оригінальні відповіді на основі виявлених закономірностей. Використовує моделі глибокого навчання (deep learning), базується на архітектурі нейронних мереж і може аналізувати контекст, а потім на його основі генерувати тексти, зображення, відео, музику та інший контент.

[20] Szczepański S. Analiza szans i zagrożeń wykorzystania Generative AI w kontekście danych z egzekucji sądowej. *Komornicy sądowi wobec wyzwań współczesności. Księga jubileuszowa z okazji XX-lecia Samorządu Komorniczego w Apelacji Szczecińskiej*. Redakcja naukowa: Kinga Flaga-Gieruszyńska, Tomasz Szybalski. Sopot: Currenda Sp. z o.o., 2025. 470 s. S. 457–470.

[21] Там само. S. 457–458.

Доступ до персональних даних та їх обробка як судовим виконавцем, так і працівниками канцелярії є невід'ємним аспектом діяльності кожної канцелярії судового виконавця. Захист цих даних ґрунтується здебільшого на положеннях Регламенту (ЄС) 2016/679 від 27.04.2016 р. «Про захист фізичних осіб у зв'язку з обробкою персональних даних та про вільний рух таких даних»[22]. З 25.05.2018 р. діє польська редакція закону про захист персональних даних з метою приведення національних норм у відповідність до стандартів ЄС. Судовий виконавець отримує персональні дані з різних джерел відповідно до чинного законодавства: заяв про відкриття виконавчого провадження, поданих стягувачами, що містять основну інформацію про боржника та його майно; судових рішень із виконавчим написом, які становлять правову підставу для початку виконання; державних реєстрів та баз даних (Національний судовий реєстр (KRS); Центральний реєстр і інформація про господарську діяльність (CEIDG); земельні книги (księgi wieczyste); реєстр PESEL; кадастр земель і будівель; банків та фінансових установ – для встановлення банківських рахунків боржника; роботодавців і Управління соціального страхування (ZUS) – для з'ясування джерел доходів боржника; інших державних установ, наприклад, податкових органів або відділів реєстрації транспортних засобів – для встановлення рухомого і нерухомого майна боржника). Судовий виконавець обробляє персональні дані у зв'язку зі здійсненням виконавчих дій, що означає, що відповідно до ст. 4 п. 7 Регламенту ЄС 2016/679 (RODO) він виконує функцію адміністратора персональних даних і несе повну відповідальність за обробку інформації, що стосується сторін виконавчого провадження[23].

Обсяг обробки даних судовим виконавцем Польщі охоплює, зокрема: ідентифікаційні дані боржників і стягувачів (ім'я, прізвище, PESEL, адреса проживання); відомості про майно боржників (банківські рахунки, заробітна плата, нерухомість, транспортні засоби); дані про стан заборгованості, зокрема розмір зобов'язань і строки їх

[22] Regulation (EU) 2016/679 of the European Parliament and of the Council of 27 April 2016 on the protection of natural persons with regard to the processing of personal data and on the free movement of such data, and repealing Directive 95/46/EC (General Data Protection Regulation). Official Journal of the European Union, L 119, 4 May 2016, p. 1–88. https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2016/679/oj/eng.

[23] Szczepański S. Analiza szans i zagrożeń wykorzystania Generative AI w kontekście danych z egzekucji sądowej. *Komornicy sądowi wobec wyzwań współczesności. Księga jubileuszowa z okazji XX-lecia Samorządu Komorniczego w Apelacji Szczecińskiej*. Redakcja naukowa: Kinga Flaga-Gieruszyńska, Tomasz Szybalski. Sopot: Currenda Sp. z o.o., 2025. 470 s. S. 459–460.

погашення; інформацію, отриману з державних реєстрів, перелічених вище; у деяких випадках – дані спеціальної категорії (наприклад, інформацію про стан здоров'я у справах про стягнення аліментів). Як адміністратор даних, судовий виконавець зобов'язаний забезпечити відповідність своїх дій положенням GDPR: гарантувати наявність правової підстави для обробки даних – такою підставою може бути виконання юридичних обов'язків, що випливають із законів, таких як Цивільний процесуальний кодекс, Закон "Про судових виконавців», Закон «Про виконавчі витрати»; дотримуватися принципу мінімізації даних – обробляти лише ті дані, які необхідні для досягнення цілей виконання; забезпечувати прозорість обробки – інформувати сторони про обробку їхніх даних та про права, які їм належать; упроваджувати відповідні технічні та організаційні заходи – захищати інформаційні системи, контролювати доступ до даних і запобігати несанкціонованому розголошенню інформації[24].

Щоб відповідати вимогам GDPR, як зазначає М. Пендзіщак, судові виконавці повинні модернізувати свої практики обробки даних, запроваджуючи вдосконалені системи управління, безпечне зберігання даних, покращене шифрування та контроль доступу, що обмежує його лише уповноваженим працівникам. Дотримання GDPR також вимагає проведення регулярних аудитів і створення посад, відповідальних за управління даними, таких як інспектори із захисту даних (DPO), які здійснюють нагляд за дотриманням принципів конфіденційності[25].

Недотримання вимог GDPR судовим виконавцем може призвести до серйозних юридичних, фінансових та репутаційних наслідків. Як адміністратор персональних даних, він зобов'язаний дотримуватися суворих принципів їх обробки та захисту – стосовно боржників, стягувачів і всіх осіб, залучених до виконавчого провадження. Судовий виконавець як суб'єкт, що обробляє персональні дані, підлягає контролю і якщо Управління виявить порушення положень GDPR, воно може накласти адміністративні штрафи у розмірі: до 10 мільйонів євро або 2% річного обороту – у випадку порушення обов'язків адміністратора (наприклад, недостатній рівень захисту даних);

[24] Regulation (EU) 2016/679 of the European Parliament and of the Council of 27 April 2016 on the protection of natural persons with regard to the processing of personal data and on the free movement of such data, and repealing Directive 95/46/EC (General Data Protection Regulation). Official Journal of the European Union, L 119, 4 May 2016, p. 1–88. https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2016/679/oj/eng.

[25] Pędziszczak M. Przyszłość zawodu komornika w dobie sztucznej inteligencji. *Komornicy sądowi wobec wyzwań współczesności*. Księga jubileuszowa z okazji XX-lecia Samorządu Komorniczego w Apelacji Szczecińskiej. Redakcja naukowa: Kinga Flaga-Gieruszyńska, Tomasz Szybalski. Sopot: Currenda Sp. z o.o., 2025, 470 s. S. 447–456.

до 20 мільйонів євро або 4 % річного обороту – у випадку порушення основних принципів обробки даних (наприклад, відсутності правової підстави для обробки чи невиконання інформаційного обов'язку)[26].

У випадку виявлення серйозного порушення , Управління із захисту персональних даних (UODO) може також наказати тимчасово або постійно припинити обробку даних канцелярією судового виконавця. Це може фактично паралізувати її діяльність і зробити неможливим подальше ведення виконавчих проваджень. Відповідно до Закону Республіки Польща «Про судових виконавців»[27], виконавець може бути притягнутий до дисциплінарної відповідальності за недотримання норм щодо захисту персональних даних. Таке порушення може тягнути за собою догану, зауваження, грошове стягнення, відсторонення від виконання обов'язків або навіть припинення діяльності судового виконавця.

Виконання вимог NIS2[28] потребує від судових виконавців модернізації рамок кіберзахисту з метою підвищення стійкості до загроз.

Як вважає С. Щепанський, вибір версії Generative AI має залежати від потреб канцелярії судового виконавця та ступеня контролю над даними. Якщо судовий виконавець планує використовувати AI для обробки персональних (у тому числі чутливих) даних, то ключовими критеріями є безпека та відповідність RODO. У такому випадку доцільніше використовувати локальні версії AI, які забезпечують повний контроль за обробкою інформації та виключають ризик передачі даних третім особам. Хмарні версії Generative AI, натомість, є зручнішими у випадках, коли пріоритетом є швидкий доступ, проста інтеграція та нижчі витрати. Вони дозволяють користуватися значними обчислювальними ресурсами без інвестицій у власну IT-інфраструктуру, але пов'язані з ризиком порушення конфіденційності. Тому необхідно ретельно ознайомитися з умовами користування та політикою приватності, а також, якщо це

[26] Szczepański S. Analiza szans i zagrożeń wykorzystania Generative AI w kontekście danych z egzekucji sądowej. *Komornicy sądowi wobec wyzwań współczesności. Księga jubileuszowa z okazji XX-lecia Samorządu Komorniczego w Apelacji Szczecińskiej*. Redakcja naukowa: Kinga Flaga-Gieruszyńska, Tomasz Szybalski. Sopot: Currenda Sp. z o.o., 2025. 470 s. S. 461.

[27] Ustawa z dnia 22 marca 2018 r. o komornikach sądowych (Dz. U. 2018 poz. 771). URL : https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20180000771/T/D20180771L.pdf.

[28] Directive (EU) 2022/2555 of the European Parliament and of the Council of 14 December 2022 on measures for a high common level of cybersecurity across the Union, amending Regulation (EU) No 910/2014 and Directive (EU) 2018/1972, and repealing Directive (EU) 2016/1148 (NIS 2 Directive). Official Journal of the European Union, L 333, 27 December 2022, pp. 80–137. URL : https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2022/2555/2022-12-27/eng?utm_source=chatgpt.com.

можливо, укласти договір про обробку персональних даних, якщо інструмент має доступ до такої інформації. Однак, чинне законодавство Республіки Польща не встигає за стрімким розвитком штучного інтелекту. Відсутність спеціальних правових норм, що прямо регулюють AI, змушує застосовувати існуючі правові стандарти у нових контекстах або шукати адаптаційні механізми[29].

Як зазначає С. Щепанський, президент правління компанії Currenda, виробника спеціалізованого програмного забезпечення для судової системи та канцелярій судових виконавців, Польща є лідером за кількістю змін у законодавстві, особливо в останні роки. Зі звіту «Барометр права» компанії Grant Thornton випливає, що кількість правових актів за останні роки може змінюватися з року в рік більш ніж на 50 %. Масштаб змін у законодавстві є приголомшливим ще й тому, що в Польщі рідкісними є випадки, коли певні норми скасовуються. Законодавчі зміни майже завжди полягають у зміні вже чинних норм або додаванні нових. Так, у 2023 р. було скасовано лише 41 норму. Це означає, що на кожну скасовану норму припадає аж 39 нових, які потребують адаптації (13 абсолютно нових і 26 змінених)[30].

Сумлінне відстеження змін у законодавстві, як стверджує С. Щепанський, сьогодні видається майже фізично неможливим. Якщо б хтось хотів бути повністю в курсі всіх новацій у праві, то мав би щодня витрачати на читання лише актів законодавства 2 години 34 хвилини – тобто щодня прочитувати в середньому 77 сторінок законів і підзаконних актів. Підтримкою для юристів, зокрема судових виконавців, є штучний інтелект, як інтелектуальна система, здатна навчатися, «йти за користувачем», відстежувати його дії, враховувати його профіль і допомагати, наприклад, у пошуку різного роду змін у праві. Штучний інтелект здатен аналізувати законопроєкти зі складними назвами, які містять посилання на численні нормативні акти, і вказувати, які саме зміни стосуються норм, що цікавлять користувача. Так усувається потреба самостійного перегляду текстів нормативних актів[31].

[29] Szczepański S. Analiza szans i zagrożeń wykorzystania Generative AI w kontekście danych z egzekucji sądowej. *Komornicy sądowi wobec wyzwań współczesności. Księga jubileuszowa z okazji XX-lecia Samorządu Komorniczego w Apelacji Szczecińskiej*. Redakcja naukowa: Kinga Flaga-Gieruszyńska, Tomasz Szybalski. Sopot: Currenda Sp. z o.o., 2025. 470 s. S. 468–469.

[30] AI ułatwia prawnikom nadążanie za lawiną zmian przepisów. *BANK.pl*. 28.09.2024. URL : https://bank.pl/ai-ulatwia-prawnikom-nadazanie-za-lawina-zmian-przepisow/?fbclid=IwY2xjawGE3PNleHRuA2FlbQIxMAABHYW43ACMbS53oUrEpTijAmpzvjOM217KyglBkatwSjt3nCWM96gulRLhyA_aem_fDwyBI-ks3vH6ZjwK4_Z6w.

[31] Там само.

Польські судові виконавці застосовують систему AIMON – це система штучного інтелекту для аналізу права, функціональні можливості якої ґрунтуються на моделях штучного інтелекту, зокрема машинному навчанні, нейронних мережах та графовій базі даних. Вона має інтелектуальну систему пошуку. Це не просто звичайне співставлення ключових слів – система допускає помилки в запиті, інтерпретує синоніми та здійснює пошук з максимально високим ступенем відповідності змісту. Система AIMON «вчиться» спеціалізації користувача (судового виконавця), аналізує, які документи він читає, що зберігає, що коментує і над чим конкретно працює. На цій основі вона автоматично фільтрує та визначає пріоритетність правових документів, які дійсно мають значення саме для нього. Це ніби мати асистента, який знає його юридичну практику та розуміє, що для нього важливо. AI в AIMON здійснює глибокий і детальний аналіз зв'язків між нормативно-правовими актами, проєктами змін законодавства і судовою практикою. Система розуміє не лише прямі посилання, а й контекстуальні взаємозв'язки, зокрема те, як зміна однієї норми впливає на трактування інших, навіть якщо між ними немає явного посилання. AI аналізує подібність судових рішень не лише на рівні тексту, а й досліджуючи фактичні обставини, висновки, правові конструкції та тенденції правозастосування. Це дозволяє визначити потенційний напрямок розвитку справи. ШІ працює також там, де його не видно: автоматично пов'язує нові документи з наявними правовими актами в режимі реального часу; прогнозує та показує, які зміни в законодавстві є важливими саме для користувача-судового виконавця; визначає, які судові рішення є схожими за змістом, фактичними обставинами, посиланнями на акти і норми права; оптимізує роботу з правовими документами – система «вчиться», як працює виконавець, і адаптує інформацію; усуває інформаційний шум, адже AIMON за допомогою моделі користувача інформує лише про документи в зоні його професійного інтересу. AIMON – це система штучного інтелекту для аналізу права, яка не використовує генеративний ШІ. Чому? Тому що в праві немає місця для «галюцинацій», помилок чи припущень. Система не «вигадує» відповіді і не генерує контент, що може бути неправдивим або вводити в оману. Натомість вона застосовує AI для аналізу, визначення подібності, класифікації та пошуку в перевірених правових документах з офіційних джерел. Функціональність AIMON базується на моделях ШІ, включно з машинним навчанням, нейронними мережами та графовою базою даних: нейронні мережі аналізують і розуміють правовий контекст документів; машинне навчання персоналізує

систему під профіль користувача і прогнозує значущість змін; графова база даних відображає складні зв'язки між нормами, судовою практикою та законопроєктами; моделі ШІ класифікують, позначають і об'єднують документи в цілісну мережу юридичних знань. Це архітектура, у якій кожен елемент – від пошуку до сповіщень – працює на базі ШІ, орієнтованого на аналіз і обробку наявних юридичних знань, а не на їхню генерацію. Отже, AIMON – це не «чат із законами», а інтелектуальна інфраструктура, яка замість необхідності переглядати сотні документів, надає судовому виконавцеві саме ті, що потрібні, у контексті його роботи, з повним розумінням складності правової матерії та букви закону[32].

Отже, у добу цифровізації у Польщі сучасні технології відіграють ключову роль в удосконаленні процесів примусового виконання. Електронні системи, такі як Ognivo та ePUAP й інші, забезпечують швидкий доступ до інформації та підвищують прозорість дій судових виконавців, забезпечують оперативність та добросовісність у виконавчих провадженнях. Подальший розвиток даної сфери залежатиме від інтеграції інноваційних рішень ШІ та вдосконалення вже існуючих систем, що дозволить ще більше підвищити ефективність і прозорість виконавчих процедур. Завдяки цьому як стягувачі, так і боржники зможуть взаємодіяти з виконавцями більш комфортно та результативно.

М. Пендзіщак наголошує, що цифровізація, автоматизація та штучний інтелект (ШІ), пропонують практичні й перевірені рішення, які дозволяють ефективно долати виклики сучасності. Попри очевидні переваги штучного інтелекту й цифровізації, варто усвідомлювати, що технологія не є універсальним засобом вирішення всіх проблем. Маркетинг штучного інтелекту стає дедалі агресивнішим, часто подаючи його як панацею від операційної неефективності, що не відповідає дійсності. ШІ, безумовно, може стати потужним інструментом, однак його запровадження має бути продуманим, із урахуванням реальних потреб судових виконавців. Не кожна проблема потребує рішення, заснованого на штучному інтелекті, а надмірна технологізація може спричинити низку труднощів – від надто складних систем і високих витрат до ризику порушення законодавства, якщо технологію буде неправильно зрозуміло чи застосовано[33].

[32] AI w AIMON / Aimon.pl. *LinkedIn Pulse*. 12.08.2025. URL : https://www.linkedin.com/pulse/ai-w-aimon-aimonpl-vdaye/?trackingId=1pLQEFqMQEKeA3EATHxPuw%3D%3D.

[33] Pędziszczak M. Przyszłość zawodu komornika w dobie sztucznej inteligencji. *Komornicy sądowi wobec wyzwań współczesności*. Księga jubileuszowa z okazji XX-lecia Samorządu Komorniczego w Apelacji Szczecińskiej. Redakcja naukowa: Kinga Flaga-Gieruszyńska, Tomasz Szybalski. Sopot: Currenda Sp. z o.o., 2025, 470 s. S. 447–456. S. 453.

Одним із головних занепокоєнь, пов'язаних із використанням штучного інтелекту в юридичних процесах, є відсутність прозорості та можливості пояснення принципів роботи застосовуваних алгоритмів. Автоматизовані рішення мають бути зрозумілими для осіб, яких вони стосуються, особливо коли впливають на основоположні права (ст. 6 Європейської конвенції з прав людини[34] – право на справедливий судовий розгляд, а також ст. 8 – право на приватність і сімейне життя). Системи штучного інтелекту, особливо ті, що базуються на моделях глибокого навчання, часто сприймаються як «чорні скриньки» через складність внутрішніх процесів ухвалення рішень. Для забезпечення дотримання прав людини необхідно документувати рішення, ухвалені алгоритмами, аби людина могла їх перевірити. Системи ШІ є вразливими до систематичних помилок, особливо тих, що випливають із навчальних даних. Якщо алгоритм тренується на упереджених або неповних історичних даних, це може призвести, наприклад, до дискримінації. Автоматизовані системи не повинні діяти без належного людського контролю. Участь людини (судового виконавця) є необхідною, щоб прийняті рішення відповідали не лише закону, а й етичним принципам і правам людини. Тому потрібно постійно навчати судових виконавців новим технологіям і їхнім наслідкам. Гарантування прав людини в умовах автоматизації вимагає проактивного та міждисциплінарного підходу: необхідні чіткі правові норми, постійний людський контроль, етичне проєктування технологій і надійні механізми запобігання зловживанням та дискримінації[35].

ВИСНОВКИ

Відповідно до здійсненого нами аналізу ми можемо стверджувати, що цифровізація виконавчого провадження у Республіці Польща стала не лише технічною модернізацією, а глибинною трансформацією інституційного механізму забезпечення правосуддя. Послідовне впровадження різних цифрових інструментів засвідчує системність і стратегічність польської державної політики у сфері електронної юстиції. Кожен із цих етапів не лише оптимізував процедури, а й зменшив часові, фінансові та організаційні бар'єри доступу до правосуддя для сторін виконавчого провадження.

[34] Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : Рада Європи; Конвенція, Міжнародний документ від 04.11.1950 р., ратифікована Законом України № 475/97-ВР від 17.07.1997 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.

[35] Pędziszczak M. Przyszłość zawodu komornika w dobie sztucznej inteligencji. *Komornicy sądowi wobec wyzwań współczesności*. Księga jubileuszowa z okazji XX-lecia Samorządu Komorniczego w Apelacji Szczecińskiej. Redakcja naukowa: Kinga Flaga-Gieruszyńska, Tomasz Szybalski. Sopot: Currenda Sp. z o.o., 2025, 470 s. S. 447–456. S. 454.

Зміна парадигми діяльності судового виконавця, який дедалі більше функціонує в умовах цифрового середовища, стала можливою завдяки поєднанню нормативного регулювання та технічних інновацій. Польський досвід переконливо свідчить, що ефективна цифровізація у сфері примусового виконання можлива лише за умов державної координації, єдиних технологічних стандартів і правового забезпечення процесів обробки та захисту даних.

Стратегічна співпраця Національної Ради судових виконавців та Міністерства юстиції Польщі, розпочата у 2025 р., стала переломним етапом, що закладає підґрунтя для переходу від фрагментарної автоматизації до єдиної цифрової системи виконавчого провадження.

Польська модель демонструє, що цифровізація виконавчого провадження є інструментом реалізації фундаментального принципу ефективного захисту прав особи. Удосконалення комунікацій, автоматизація рутинних дій, забезпечення прозорості та підвищення безпеки даних безпосередньо сприяють зміцненню довіри громадян до правосуддя. Цей досвід може бути використаний як орієнтир для України.

Цифровізація виконавчого провадження в Республіці Польща засвідчує перехід від традиційної паперової моделі здійснення виконавчого провадження до технологічно орієнтованої системи, що інтегрує принципи прав людини, безпеку даних і ефективність виконання судових рішень. Розвиток комплексних електронних платформ, хмарних систем і інструментів штучного інтелекту є каталізатором глибокої трансформації виконавчої діяльності, водночас має потенціал виявлення низки правових, етичних та операційних викликів. Зокрема, імплементація вимог GDPR і NIS2 у сфері примусового виконання зумовила формування нових стандартів відповідальності судового виконавця як адміністратора персональних даних і суб'єкта цифрової безпеки, що несе публічно-правові зобов'язання у межах приватноправових відносин.

Використання Generative AI у процесі виконання судових рішень відкриває нові перспективи підвищення ефективності та точності виконавчих дій, однак, потребує чіткої правової регламентації, яка забезпечить прозорість алгоритмів, збереження людського контролю та недопущення дискримінаційних практик. Саме судовий виконавець, будучи «людським фільтром» між технологічними процесами й юридичною реальністю, має гарантувати дотримання принципів законності, пропорційності та поваги до гідності особи.

Отже, польська модель цифровізації виконавчого провадження демонструє, що технологічний прогрес може і повинен слугувати інструментом посилення гарантій прав людини, а не їх підміни.

АНОТАЦІЯ

Автором досліджено цифровізацію виконавчого провадження в Республіці Польща як ключовий чинник підвищення ефективності захисту прав особи. Показано еволюцію запровадження електронних систем. Обґрунтовано, що цифрова трансформація польського виконавчого процесу є системним механізмом забезпечення доступності, прозорості та швидкості виконання судових рішень. Зроблено висновок про вирішальну роль державної координації в поєднанні з активною роботою самоврядування виконавців у сфері технологічних інновацій. Досліджено нормативно-правові та етичні аспекти цифровізації виконавчого провадження в Республіці Польща в контексті впровадження штучного інтелекту та захисту персональних даних. Проаналізовано вимоги Регламенту (ЄС) 2016/679 (GDPR) і Директиви (ЄС) 2022/2555 (NIS2) як базових інструментів забезпечення безпеки даних та кіберстійкості у діяльності судових виконавців. Висвітлено класифікацію систем штучного інтелекту, ризики використання Generative AI та необхідність балансування між автоматизацією процесів і людським контролем над алгоритмами. Зазначено, що невиконання вимог щодо захисту персональних даних може спричинити серйозні дисциплінарні й фінансові наслідки для виконавців, аж до припинення діяльності. Обґрунтовано, що цифровізація виконавчого провадження в Польщі має розвиватися в межах європейських стандартів прав людини, поєднуючи технологічну ефективність із правовою відповідальністю та етичними гарантіями. Досвід Польщі визначено як модель для адаптації в Україні, орієнтовану на інтеграцію цифрових рішень із принципом верховенства права та гарантіями ефективного захисту прав людини.

Література

1. AI ułatwia prawnikom nadążanie za lawiną zmian przepisów. *BANK.pl*. 28.09.2024. URL : https://bank.pl/ai-ulatwia-prawnikom-nadazanie-za-lawina-zmian-przepisow/?fbclid=IwY2xjawGE3PNleHRuA2FlbQIxMAABHYW43ACMbS53oUrEpTijAmpzvjOM217KyglBkatwSjt3nCWM96gulRLhyA_aem_fDwyBI-ks3vH6ZjwK4_Z6w.

2. AI w AIMON / Aimon.pl. *LinkedIn Pulse*. 12.08.2025. URL : https://www.linkedin.com/pulse/ai-w-aimon-aimonpl-vdaye/?trackingId=1pLQEFqMQEKeA3EATHxPuw%3D%3D.

3. Biuro Komunikacji i Promocji Ministerstwa Sprawiedliwości. *E-licytacje komornicze nieruchomości – z ery papierowej do cyfrowej*.

URL : https://www.gov.pl/web/sprawiedliwosc/e-licytacje-komornicze-nieruchomosci---z-ery-papierowej-do-cyfrowej.

4. Currenda. *Kancelaria Komornika – oprogramowanie dla kancelarii*. URL : https://www.currenda.pl/produkty-i-uslugi/kancelarie-komornicze/oprogramowanie-glowne/kancelaria-komornika/.

5. Currenda. *Technologia, wiedza i usługi dla wymiaru sprawiedliwości*. URL : https://www.currenda.pl/.

6. Directive (EU) 2022/2555 of the European Parliament and of the Council of 14 December 2022 on measures for a high common level of cybersecurity across the Union, amending Regulation (EU) No 910/2014 and Directive (EU) 2018/1972, and repealing Directive (EU) 2016/1148 (NIS 2 Directive). Official Journal of the European Union, L 333, 27 December 2022, pp. 80–137. URL : https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2022/2555/2022-12-27/eng?utm_source=chatgpt.com.

7. Gołaczyński J. *Elektroniczne licytacje w sądowym postępowaniu egzekucyjnym*. Wyd. 2. Sopot: Wydawnictwo Currenda, 2024. 132 s.

8. Krajowa Rada Komornicza. Rozpoczynamy prace nad kluczowym elementem programu transformacji cyfrowej, który zmieni sposób prowadzenia postępowań egzekucyjnych w Polsce. *LinkedIn*. URL : https://www.linkedin.com/feed/update/urn:li:activity:7385938962906763264/.

9. Łakoma K. *Elektronizacja polskiego sądowego postępowania egzekucyjnego*. Sopot: Currenda, 2018. 104 s.

10. Orziński Ł. Cyfryzacja postępowania egzekucyjnego – od e-doręczeń do elektronicznych akt egzekucyjnych. *Komornicy sądowi wobec wyzwań współczesności*. Księga jubileuszowa z okazji XX-lecia Samorządu Komorniczego w Apelacji Szczecińskiej. Redakcja naukowa: Kinga Flaga-Gieruszyńska, Tomasz Szybalski. Sopot: Currenda Sp. z o.o., 2025. 470 s. S. 419–424.

11. Pędziszczak M. Przyszłość zawodu komornika w dobie sztucznej inteligencji. *Komornicy sądowi wobec wyzwań współczesności*. Księga jubileuszowa z okazji XX-lecia Samorządu Komorniczego w Apelacji Szczecińskiej. Redakcja naukowa: Kinga Flaga-Gieruszyńska, Tomasz Szybalski. Sopot: Currenda Sp. z o.o., 2025, 470 s. S. 447–456.

12. Platforma Usług Elektronicznych (PUE) : [електронна платформа послуг ZUS] // ZUS (Zakład Ubezpieczeń Społecznych). URL : https://www.zus.pl/o-zus/kontakt/platforma-uslug-elektronicznych-pue-.

13. Polska. Ministerstwo Finansów. *e-Urząd Skarbowy*. URL : https://www.podatki.gov.pl/e-urzad-skarbowy/.

14. Regulation (EU) 2016/679 of the European Parliament and of the Council of 27 April 2016 on the protection of natural persons with regard to the processing of personal data and on the free movement of such data, and

repealing Directive 95/46/EC (General Data Protection Regulation). Official Journal of the European Union, L 119, 4 May 2016, p. 1–88. https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2016/679/oj/eng.

15. Rojek-Socha P. *Komornicy zabezpieczyli ponad miliard złotych dzięki e-licytacjom*. Prawo.pl, 12 marca 2025. URL : https://www.prawo.pl/prawnicy-sady/e-licytacje-statystyki-od-2020-do-2025-r-postulaty-komornikow,531922.html.

16. Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 18 grudnia 2018 r. w sprawie określenia szczegółowych zasad prowadzenia biurowości, rachunkowości i ewidencji operacji finansowych kancelarii komorniczych. Dz. U. 2018 r. poz. 2517 (tekst jednolity: Dz. U. 2024 r. poz. 1256). URL : https://dziennikustaw.gov.pl/D2024000125601.pdf.

17. Skoczylas T. *Komentarz do ustawy o komornikach sądowych* [Fragment], [W:] Falkowski B., Grajewski A., Prasałek J., Rączkowski M., Simbierowicz M., Świtkowski M. *Ustawa o komornikach sądowych. Ustawa o kosztach komorniczych. Komentarz*. Wyd. IV. Opublikowano: LEX/el. 2025. (Stan prawny: 1 marca 2025 r.).

18. System Ognivo : [електронна система обміну інформацією між банками та судовими / адміністративними виконавчими органами] // KIR (Krajowa Izba Rozliczeniowa S.A.). URL : https://www.kir.pl/nasza-oferta/banki/centrum-wymiany-informacji/ognivo.

19. Szczepański S. Analiza szans i zagrożeń wykorzystania Generative AI w kontekście danych z egzekucji sądowej. *Komornicy sądowi wobec wyzwań współczesności. Księga jubileuszowa z okazji XX-lecia Samorządu Komorniczego w Apelacji Szczecińskiej*. Redakcja naukowa: Kinga Flaga-Gieruszyńska, Tomasz Szybalski. Sopot: Currenda Sp. z o.o., 2025. 470 s. S. 457–470.

20. Ustawa z dnia 18 listopada 2020 r. *o doręczeniach elektronicznych* (tekst jedn.: Dz.U. z 2024 r., poz. 1045). URL : https://serwiszoz.pl/dzialalnosc-lecznicza/ustawa-z-dnia-18-listopada-2020-r.-o-doreczeniach-elektronicznych-tekst-jedn.-dz.u.-z-2024-r.-poz.-1045-8128.html?utm_source=chatgpt.com.

21. Ustawa z dnia 22 marca 2018 r. *o komornikach sądowych* (Dz. U. 2018 poz. 771). URL : https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20180000771/T/D20180771L.pdf.

22. Wilbrandt-Gotowicz M. Doręczenia elektroniczne w praktyce. Warszawa: Wolters Kluwer Polska, 2024. 136 s. LEX/el.

23. ePUAP [Електронна платформа послуг публічної адміністрації]. Wikipedia, The Free Encyclopedia. URL : https://en.wikipedia.org/wiki/EPUAP.

24. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : Рада Європи; Конвенція, Міжнародний документ від 04.11.1950 р., ратифікована Законом України № 475/97-ВР від 17.07.1997 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.

Information about the author:
Verba Olha Bohdanivna,
Candidate of Juridical Sciences (12.00.03 – Civil Law and Civil Procedure; Family Law; Private International Law), Docent,
Associate Professor at the Department of Civil Law and Civil Procedure,
Institute for Law, Psychology and Innovative Science,
Lviv Polytechnic National University,
12, Stepan Bandera Str., Lviv, 79013, Ukraine

DOI https://doi.org/10.30525/978-9934-26-647-8-5

ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЦИФРОВОЇ ПУБЛІЧНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ: ГАРМОНІЗАЦІЯ УКРАЇНСЬКОГО ЗАКОНОДАВСТВА З ПРАВОМ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Веселовський Б. А., Гончарук О. В.

ВСТУП

Цифрова трансформація публічного управління стала однією з ключових передумов європейської інтеграції України. На відміну від класичних сфер адаптації acquis, цифрове врядування поєднує одразу кілька пластів реформ – правові, адміністративні, інституційні та технологічні. Водночас саме цифровізація є однією з небагатьох сфер, де Україна вже сьогодні демонструє здатність бути не лише реципієнтом стандартів ЄС, а й інноваційним партнером, здатним пропонувати нові моделі електронних послуг. Однак швидкий технологічний розвиток не може компенсувати відставання в нормативному закріпленні європейських принципів і процедур. Відповідно, зближення з ЄС у сфері цифрової публічної адміністрації неможливе без системної гармонізації законодавства, що охоплює електронну ідентифікацію, інтероперабельність, захист персональних даних, алгоритмічну підзвітність та використання штучного інтелекту.

З огляду на те, що цифрове врядування є одним із критеріїв у межах майбутніх переговорних кластерів з ЄС – зокрема, у кластері 1 «Основи», внутрішнього ринку та цифрової економіки – Україні необхідно не просто надолужити нормативні прогалини, а й забезпечити стале інституційне підґрунтя для функціонування цифрової держави за європейськими стандартами. Тому аналіз існуючих розривів між нормами ЄС і чинним українським правом має не лише академічну, але й прикладну цінність для розробників політик, законодавців і державних інституцій, що готуються до наступних етапів інтеграції.

1. Теоретико-правові засади цифрової публічної адміністрації

Формування концепції електронного урядування (*e-governance*) та електронного уряду (*e-government*) розпочалося у 1990-х роках під впливом стрімкого розвитку інформаційно-комунікаційних технологій, що зумовило трансформацію традиційних форм взаємодії держави з громадянами. Саме в цей період у країнах Західної Європи та США

почали активно впроваджуватися онлайн-послуги, електронний документообіг і цифрові інструменти прозорості публічного сектору.

В українській науці цифровізаційні процеси осмислювалися в контексті модернізації публічного управління. І. Погребняк визначає електронне урядування як механізм реалізації принципів відкритості, підзвітності та ефективності державної влади через використання цифрових технологій[1]. О. Карпенко наголошує, що електронне урядування стало своєрідним «містком» між бюрократичною моделлю держави та цифровою демократією, орієнтованою на участь громадян в управлінні[2]. О. Берназюк пропонує розглядати електронний уряд як державний орган, діяльність якого інтегрована в Інтернет-простір і функціонує у режимі постійної взаємодії як усередині системи, так і з зовнішніми суб'єктами[3].

В. Фурашев розуміє електронний уряд як систему державного управління, зорієнтовану на впровадження досягнень науки і техніки, насамперед у сфері інформаційно-комунікаційних технологій[4]. Однак таке визначення фактично наближене до концепції *e-governance*, яка, за П. Клімушиним, інтегрує механізми *e-government, e-democracy* та відкритого уряду, забезпечуючи розвиток публічного управління знизу вгору[5]. Отже, публічне управління у цифрову добу не обмежується статичними моделями, а перебуває в постійному пошуку ефективних способів взаємодії та координації між суб'єктами владних і громадських відносин.

За висновком Ю. Размєтаєвої, електронне урядування є невід'ємним складником демократії інформаційного суспільства, який сприяє підвищенню ефективності, прозорості та підзвітності демократичних інститутів[6]. В. Куйбіда, О. Карпенко та В. Наместнік запропонували наукову класифікацію ключових дефініцій цифрової доби: *цифрові*

---

[1] Погребняк І. Є. Електронний уряд (e-government) і електронне урядування (e-governance): поняття та принципи функціонування. *Право та інновації*. 2014. № 3(7). С. 26–35.

[2] Карпенко О. В. Механізми формування та реалізації сервісно-орієнтованої державної політики в умовах цифровізації. *Актуальні проблеми державного управління*. 2021. № 2(82). С. 20–27.

[3] Берназюк О.О. Електронне урядування як особлива форма публічного управління: поняття та проблеми запровадження. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія «Право». 2019. Вип. 55. Том 2. С. 32–35.

[4] Фурашев В. М. Складові електронного урядування. *Правова інформатика*. 2012. № 4 (36). С. 43–49.

[5] Клімушин П. С. Стратегії та механізми електронного урядування в інформаційному суспільстві: монографія. Харків: Вид-во ХарРІ НАДУ «Магістр», 2016. 524 с.

[6] Размєтаєва Ю. С. Електронне урядування як складник демократії в інформаційному суспільстві. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського*. Серія: юридичні науки. 2020. Том 31 (70) № 1. С. 37–41.

трансформації – зміни, спричинені впровадженням цифрових технологій; *цифровізація* – процес їх застосування у сфері життєдіяльності людини й держави; *цифрове врядування* – сервісно-орієнтована модель управління, що ґрунтується на цифрових технологіях[7].

Науковці підкреслюють, що *e-governance* є ключовим елементом ефективного урядування, адже забезпечує громадянам вільний доступ до інформації та створює умови для відкритого діалогу між державою і суспільством[8]. Його сутність полягає у модернізації системи публічного адміністрування та адаптації її до потреб інформаційного суспільства[9].

Водночас, як зазначає Н. Перегуда, у науковому дискурсі не існує єдиного визначення терміна «електронне врядування», який у англомовній літературі вживається як *e-government* і *e-governance*, похідні від *government* і *governance*[10]. При цьому *e-governance* є ширшим поняттям, оскільки воно трансформує не лише діяльність уряду, а й відносини між державою і громадянами, формуючи нову концепцію цифрового громадянства[11].

Р. Юсіфбейлі зазначає, що всі визначення *e-governance* об'єднує підкреслення активної ролі держави як ініціатора, координатора та ключового учасника цифрових процесів[12]. Інші вчені розглядають електронне врядування як комплекс державних інформаційних систем і технологічної інфраструктури, що забезпечують новий рівень відкритості та ефективності діяльності органів влади[13]. І. Куспляк трактує його як дієвий інструмент розвитку демократії, який реалізується

---

[7] Куйбіда В. С., Карпенко О. В., Наместнік В. В. Цифрове врядування в Україні: базові дефініції понятійно-категоріального апарату. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України*. Серія: Державне управління. 2018. № 1. С. 5–10.

[8] Мохова Ю. Л. Особливості державного управління в країнах ЄС в умовах сталого розвитку. *Публічне управління для сталого розвитку*: матеріали IV Міжнар. наук.-практ. конф. Маріуполь, 2021. С. 50–52.

[9] Чукут С. Тенденції та проблеми впровадження електронного урядування в Україні. *Сучасні проблеми управління: виклики інформаційної епохи:* матеріали VII Міжнар. наук.-практ. конф. студентів, аспірантів та молодих вчених. Київ: НТУУ «КПІ», 2013. С. 42–44.

[10] Перегуда Н. І. Становлення та впровадження категорії «електронне урядування» в публічне управління. *Право та державне управління*. 2024. № 2. С. 314–319.

[11] Електронне урядування: опорний конспект лекцій / [С. В. Дзюба, І. Б. Жиляєв, С. К. Полумієнко, І. А. Рубан, А. І. Семенченко]; за ред. А. І. Семенченка. Київ: ОБСЄ, 2012. 266 с.

[12] Юсіфбейлі Р. Електронне урядування в публічному управлінні та адмініструванні сучасної України. *Публічне управління і адміністрування в Україні*. 2020. Вип. 20. С. 99–102.

[13] Дубов Д. В., Дубова С. В. Основи електронного врядування: навч. посіб. Київ: Центр навчальної літератури, 2006. 176 с.

через електронну демократію[14]. На думку А. Мацокіна, у контексті місцевого самоврядування електронне урядування є способом організації комунікації між владою і громадянами з використанням локальних інформаційних систем, що забезпечують прозорість і доступність управлінських процесів[15].

Загалом у сучасній доктрині переважає підхід, відповідно до якого запровадження електронного урядування розглядається як складова ширшої системи інформаційної взаємодії органів публічного управління, місцевого самоврядування та громадян. Це вимагає розвитку інноваційних структур публічної влади, впровадження автоматизованих процедур, розширення доступу до інформаційних ресурсів і створення цифрових сервісів для громадян[16].

Отже, концепція електронного урядування та цифрового публічного управління формувалася як відповідь на глобальні процеси інформатизації та технологічної модернізації державного сектору. Сучасне розуміння е-урядування виходить за межі технічного аспекту впровадження ІКТ і охоплює широку соціально-правову парадигму публічного управління, орієнтованого на відкритість, прозорість і участь громадян у процесах ухвалення рішень. Наукові підходи свідчать про еволюцію цього поняття від моделі електронного уряду (*e-government*), що фокусується на цифровізації управлінських процедур, до моделі е-урядування (*e-governance*), яка передбачає інтеграцію цифрових технологій у систему демократичної взаємодії держави й суспільства. Таким чином, електронне урядування виступає не лише технічним інструментом оптимізації державних процесів, а й інституційною основою розвитку цифрової демократії, формування нової культури публічного адміністрування та реалізації принципу «уряду, орієнтованого на громадянина».

Концепція електронного урядування виникла як закономірна реакція на глобальні трансформації, спричинені науково-технічною революцією середини XX століття, яка започаткувала формування «інформаційного суспільства» – суспільства, у якому інформація та технології стають головним ресурсом розвитку. Перші передумови

[14] Куспляк І. Основні теоретичні підходи до поняття «електронне урядування»: порівняльний аналіз. *Актуальні проблеми політики*. 2010. Вип. 40. С. 391–400

[15] Мацокін А. Електронне урядування: механізм застосування у діяльності ОМС. *Місцеве самоврядування*. 2017. № 11. URL: https://i.factor.ua/ukr/journals/ms/2017/november/issue-11/article-32046.html

[16] Перегуда Н. І. Адміністративно-правовий механізм інформаційної взаємодії органів публічного управління з органами місцевого самоврядування та громадськістю на прикладі «електронного урядування». дис. … канд. юрид. наук: 12.00.07, Кропивницький, 2025. с. 35

становлення електронного врядування з'явилися у 1970-х роках, коли державні установи почали використовувати комп'ютери для автоматизації адміністративних процесів і збору даних. Визнається, що поштовхом до таких змін стала криза традиційної бюрократичної системи кінця 1970-х, що зумовила появу концепції нового державного менеджменту, орієнтованого на ефективність, підзвітність і громадяноцентризм[17]. Таким чином, електронне врядування сформувалося як відповідь державного апарату на зміну парадигми публічного управління – від ієрархічних структур до сервісних і відкритих систем, у центрі яких перебуває людина.

Подальший розвиток електронного урядування відбувався хвилеподібно. Початок 2000-х років ознаменував перехід до практичної реалізації цифрових сервісів – створення онлайн-послуг, електронних форм звернень і реєстраційних систем, що функціонували за принципом «24/7». З поширенням Інтернету та мобільних технологій уряди розширили свої цифрові канали комунікації з громадянами, що започаткувало перехід до інтерактивних форматів взаємодії. У 2010-х роках зросла роль соціальних мереж і вебплатформ, які забезпечили реальний двосторонній зв'язок «держава – громадянин». Нині розвиток електронного урядування спирається на використання штучного інтелекту, аналітики великих даних і блокчейну, що відкриває нові горизонти для підвищення ефективності публічного управління та цифрової довіри.

У світовій практиці еволюція електронного уряду описується через п'ять послідовних етапів: від створення інформаційних вебресурсів до інтегрованої електронної системи управління з єдиним порталом доступу до послуг для громадян і бізнесу[18]. Україна також пройшла кілька власних етапів розвитку – від перших інформатизаційних законів 1990-х років до створення системи «Дія» як єдиного цифрового середовища взаємодії громадян і держави[19].

Переваги електронного урядування полягають у підвищенні ефективності публічного управління, зниженні адміністративних витрат і розширенні доступу громадян до державних послуг. Воно забезпечує прозорість діяльності органів влади, створює умови для громадського контролю та підвищує рівень довіри до інститутів держави. Електронне врядування сприяє формуванню сервісної

[17] Homburg V. Understanding E-Government: Information Systems in Public Administration. London : Routledge, 2008. p. 87 https://doi.org/10.4324/9780203885642

[18] Клімушин П. С., Серенок А. О. Електронне урядування в інформаційному суспільстві: монографія. Харків: Вид-во ХарРІ НАДУ «Магістр», 2010. 312 с.

[19] Волох О. Генезис електронного урядування в Україні. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 2. С. 121–125.

держави, яка функціонує на засадах відкритості, оперативності та партнерства з громадянами. Використання цифрових технологій дозволяє створити зручні механізми комунікації, а інтеграція баз даних – скоротити дублювання процесів і мінімізувати людський фактор у прийнятті рішень.

Водночас розвиток електронного врядування супроводжується низкою викликів. Серед них – цифрова нерівність, що обмежує доступ окремих груп населення до електронних послуг; технічна фрагментація державних систем, недостатня інтероперабельність і проблеми кібербезпеки. Значною залишається й правова невизначеність у питаннях автоматизованого прийняття рішень, зберігання персональних даних та електронної ідентифікації. Крім того, інституційні бар'єри, низький рівень цифрової культури та нестача кваліфікованих кадрів у сфері публічного управління уповільнюють процес цифрової трансформації.

Таким чином, електронне урядування є не лише технологічним явищем, а й складним соціально-правовим процесом, що поєднує адміністративні, організаційні та комунікаційні зміни. Воно формує нову модель взаємодії держави й суспільства, в основі якої – довіра, прозорість і партнерство. Попри наявні виклики, електронне врядування залишається ключовим чинником модернізації публічного управління, спрямованої на утвердження людиноцентричної та ефективної цифрової держави.

У політико-правовому дискурсі Європейської Комісії в 2010-х роках спостерігається поступова еволюція поняття від *e-government* (електронний уряд) до *digital government* (цифровий уряд). У комунікації «EU eGovernment Action Plan 2016-2020: Accelerating the digital transformation of government» зазначено, що модернізація державного управління передбачає не лише надання сервісів онлайн, але створення екосистеми цифрового врядування, заснованої на принципах «*digital-by-default*», *once-only, interoperability* та відкритого доступу до даних. Ця логіка розвитку продовжується в програмі «Digital Europe Programme 2021-2027», яка орієнтована на розвиток цифрових інструментів, інфраструктури та сервісів для громадян, бізнесу і держави.

Український досвід є частиною цієї глобальної тенденції. Зокрема, дослідження М. Рощук[20] аналізує правове забезпечення розвитку *e-government* в Україні, звертаючи увагу на ключові компоненти електронного урядування: відкриті дані, електронні послуги, електронну ідентифікацію, міжвідомчу взаємодію та інтеграцію в Єдиний цифровий

[20] Рощук М. Розвиток електронного урядування в Україні: правовий аспект забезпечення безпеки інформації. *Безпека інформації*. 2018. Т. 24, № 1. С. 17–22.

ринок. Інша праця[21] розглядає цифровізацію публічної адміністрації України у контексті євроінтеграції та відзначає, що трансформація державного управління відбувається під впливом технологій, зокрема як інструмент модернізації державної моделі. У цьому контексті українські науковці наголошують, що цифровий уряд – це не просто автоматизація процедур, а створення нової архітектури взаємодії влади, бізнесу та громадян на основі аналізу даних і сервісно-орієнтованих рішень.

Серед сучасних тенденцій цифрової публічної адміністрації виокремлюють *data-driven governance, Government as a Platform* та *smart regulation*. Підходи, засновані на даних, передбачають, що державні рішення формуються на базі великих даних і аналітики, що змінює роль держави із регулятора на модератора процесів. Концепція «держава як платформа» означає, що держава надає інфраструктуру, API-сервіси і цифрові інтерфейси, які дозволяють громадянам, бізнесу й іншим державним органам взаємодіяти ефективніше. Смарт-регулювання (*smart regulation*) передбачає застосування алгоритмів, моніторингу в реальному часі та даних для оптимізації адміністративного навантаження та підвищення довіри до держави. Це узгоджується з моделями, що впроваджуються в ЄС і в Україні, зокрема у дослідженнях, які розглядають механізми цифрової трансформації публічної адміністрації.

Порівняння на міжнародному та національному рівнях показує, що в документах ЄС (а також у звітах ОЕСР, ООН) цифрова публічна адміністрація розглядається як інтегрована система публічного управління, в якій дані, сервіси і процеси об'єднані в цифрову інфраструктуру. В українській науковій думці акцент зроблено на адміністративно-правовому вимірі – зміні правового статусу органів влади, їхніх повноважень та форм взаємодії з громадянами. При цьому поняття «*цифрова публічна адміністрація*» в Україні ще не має усталеної дефініції, але дедалі частіше трактується як синтез правових, управлінських і технологічних процесів у межах публічного сектору.

Таким чином, еволюція від *e-government* до *digital government* свідчить про глибшу зміну не лише технологій, але і самої ролі держави у цифровому середовищі – від адміністратора звичних процесів до платформенного провайдера сервісів і даних. Україна, взявши курс на євроінтеграцію, поступово інтегрує ці підходи, але все ще перебуває на етапі адаптації власної моделі цифрової публічної адміністрації з урахуванням національних особливостей публічного права.

[21] Євтушенко О. Диджіталізація державного управління, її особливості та перспективи в Україні. *Public Administration and Regional Development*. 2023. № 22. С. 964–983. https://doi.org/10.34132/pard2023.22.03

У науковій та нормативно-правовій літературі спостерігається значна різноманітність у підходах до визначення сутності поняття «цифрова публічна адміністрація». У документах Європейського Союзу та ОЕСР частіше вживаються споріднені терміни – *digital government*, *digital public sector*, *digital governance*, що підкреслюють різні аспекти цифрової трансформації публічного управління – від технологічного до інституційно-правового. В українській доктрині поки що не сформовано усталеного визначення цього поняття: частина дослідників розглядає цифрову адміністрацію як етап розвитку електронного урядування, інші – як якісно нову модель публічного врядування, побудовану на принципах відкритості даних, сервісної орієнтації та інтероперабельності систем.

Така концептуальна невизначеність зумовлює потребу у формулюванні авторського визначення, яке б поєднувало правовий, управлінський і технологічний підходи, а також відповідало сучасним тенденціям європейського цифрового врядування. Авторське визначення передбачає розгляд цифрової публічної адміністрації як комплексної соціально-правової системи публічного управління, у межах якої органи державної влади та місцевого самоврядування здійснюють свої функції із використанням цифрових технологій, даних і сервісів, формуючи відкриту, взаємодійну та людиноцентричну модель врядування, сумісну з європейськими стандартами *digital government*. Таке розуміння дозволяє розглядати цифрову публічну адміністрацію не лише як технологічний інструмент підвищення ефективності державного управління, а як нову парадигму публічного врядування, у якій цифровізація виступає засобом досягнення принципів прозорості, довіри, інклюзивності та участі громадян у прийнятті управлінських рішень.

Структурні елементи цифрової публічної адміністрації формують основу її функціонування та визначають механізми взаємодії між державою, громадянами і бізнесом у цифровому середовищі. До таких елементів належать організаційна структура, цифрові сервіси, інформаційно-технологічна інфраструктура, нормативно-правове забезпечення та кадровий потенціал. Організаційна структура передбачає наявність чітко визначених функцій і повноважень державних органів та органів місцевого самоврядування, орієнтованих на ефективне управління даними та цифровими сервісами, а також горизонтальні і вертикальні механізми координації між різними рівнями влади.

Цифрові сервіси виступають основним каналом комунікації та надання публічних послуг, забезпечуючи доступ громадян і бізнесу до електронних форм, платформ взаємодії та інтерактивних інструментів, що реалізують принцип «*digital-by-default*». Важливою складовою є

інформаційно-технологічна інфраструктура, яка включає бази даних, системи обробки та зберігання даних, мережеві й програмно-технічні ресурси, що забезпечують безпечний, безперервний і масштабований доступ до цифрових послуг.

Нормативно-правове забезпечення визначає правила, стандарти та процедури функціонування цифрової публічної адміністрації, гарантує захист персональних даних, інформаційну безпеку та відповідність національного законодавства міжнародним стандартам, зокрема принципам цифрового урядування, викладеним у документах Європейського Союзу та Організації економічного співробітництва і розвитку. Кадровий потенціал передбачає підготовку фахівців, здатних впроваджувати цифрові рішення, управляти даними та забезпечувати інтеграцію цифрових інструментів у публічні процеси, а також розвиток компетенцій працівників державних органів у сфері аналітики, управління інформацією та цифрових комунікацій.

Таким чином, структурні елементи цифрової публічної адміністрації взаємопов'язані і утворюють комплексну систему, яка забезпечує ефективну, прозору та людиноцентричну реалізацію публічних функцій. Координація організаційної структури, цифрових сервісів, інфраструктури, нормативного забезпечення та кадрового потенціалу формує основу для сталого розвитку цифрового врядування, сумісного з міжнародними стандартами та адаптованого до національних особливостей публічного управління.

Можемо констатувати, що комплексна взаємодія цих елементів дозволяє цифровій публічній адміністрації не лише автоматизувати процеси, а й створювати інтегровану екосистему управління, де дані, сервіси та організаційні ресурси спрямовані на забезпечення відкритості, підзвітності та високої якості державних послуг для громадян і бізнесу.

У науковій дискусії щодо цифровізації публічного управління використовуються кілька ключових термінів, які, хоча й переплітаються, мають різне функціональне навантаження: е-уряд (*e-government*), е-урядування (*e-governance*), цифрове врядування (*digital governance*) та *цифрова публічна адміністрація*. Е-уряд переважно розглядають як технологічну інфраструктуру та надання цифрових послуг державою чи органами влади громадянам, бізнесу або іншим державним структурам. В українських дослідженнях підкреслюється, що е-уряд включає онлайн-послуги, електронний документообіг та взаємодію держави з громадянами, бізнесом і іншими органами влади через інформаційно-комунікаційні технології[22]. Е-урядування має

[22] Лебедєва Ю. Стан розвитку електронного урядування в Україні. *Молодий вчений*, № 11 (75), 2019. С. 335-339. https://doi.org/10.32839/2304-5809/2019-11-75-74

ширший зміст і охоплює управлінський та нормативний вимір цифрової взаємодії між державними органами, громадянами і бізнесом, що включає моделі інституційного управління цифровими процесами, прозорості, підзвітності та участі громадян[23]. Цифрове врядування означає стратегічну координацію цифрових політик, комплексне управління цифровими процесами, інтеграцію даних і сервісів та створення цифрових екосистем і платформ, які забезпечують ефективну реалізацію державних стратегій у цифровому середовищі. Наприклад, Т. Маматова і Ю. Борисенко описують цифрове врядування як сучасну модель, що поєднує управління, технології та стратегії у публічному секторі[24]. Цифрова ж публічна адміністрація виступає інституційно-функціональним компонентом публічної влади, тобто державні та місцеві органи публічного управління, які здійснюють свої функції за допомогою цифрових технологій, сервісів та даних.

Співвідношення цих понять демонструє певну послідовність, де технологічний вимір е-уряду слугує основою для управлінського е-урядування, а стратегічний рівень цифрового врядування інтегрує дані, сервіси та політики у єдину цифрову екосистему. Ця взаємозв'язана структура забезпечує інституційне підґрунтя для цифрової публічної адміністрації, яка включає не лише технологічну інфраструктуру та управлінські механізми, а й нормативно-правові рамки та інституційні моделі, що дозволяють державі виконувати свої функції ефективно, прозоро та орієнтовано на потреби громадян. Таким чином, цифрова публічна адміністрація є логічним завершенням процесу цифровізації публічного управління, об'єднуючи технологічні, управлінські та стратегічні складові в єдину систему, що забезпечує комплексне функціонування держави в умовах цифрового середовища.

Отже, цифрова публічна адміністрація виступає інтегрованим інструментом реалізації моделей цифрового управління, забезпечуючи ефективну взаємодію держави з громадянами, бізнесом та іншими державними органами, поєднуючи технологічні, управлінські та стратегічні аспекти цифровізації публічного сектору.

Система цифрової публічної адміністрації ґрунтується на сукупності принципів, які поєднують правову легітимність, етичну відповідальність і технологічну сумісність управлінських процесів. У наукових дослідженнях наголошується, що саме ці принципи

[23] Чуба Н.В. Розбудова електронного урядування: загрози та виклики. *Публічне урядування*. 2024. № 2 (39). С. 78-84. https://doi.org/10.32689/2617-2224-2024-2(39)-9

[24] Маматова Т., Борисенко Ю. Цифрове врядування: сучасні світові тренди та особливості розвитку в Україні. *Публічне управління та місцеве самоврядування*. 2024. № 2. С. 46–53. https://doi.org/10.32782/2414-4436/2024-2-6

визначають якість цифрового врядування й довіру громадян до держави[25] [26].

Принцип верховенства права залишається основою будь-якої адміністративної діяльності, навіть якщо вона здійснюється в цифровому середовищі. Його цифровий вимір полягає у забезпеченні правової визначеності, прозорості алгоритмів і передбачуваності адміністративних рішень, що приймаються за допомогою інформаційних систем.

На думку І. Погребняка, цифрові технології мають не замінювати правові гарантії, а посилювати законність і процедурну справедливість[27]. Зокрема, впровадження автоматизованих рішень у сфері публічних послуг повинно супроводжуватися чітким нормативним регулюванням, яке б унеможливлювало зловживання та дискримінацію.

В українському законодавстві верховенство права втілюється через вимоги юридичної визначеності цифрових дій, наприклад, у Законі України «Про адміністративні послуги»[28] і Законі «Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги»[29]. Принцип підзвітності передбачає, що цифрові органи влади мають бути відкритими для контролю, як з боку громадян, так і державних інституцій. Одним із ключових інструментів цього є відкриті державні дані, які дають можливість перевірити діяльність адміністрацій у режимі реального часу.

За висновками В. Сапрікіна, публічність і прозорість «є не тільки етичним стандартом, а й умовою ефективності електронного врядування»[30]. Сучасні підходи також передбачають розвиток цифрового аудиту, моніторинг використання штучного інтелекту в управлінні та створення етичних кодексів для розробників алгоритмів. В Україні такі

[25] Карпенко О. В. Механізми формування та реалізації сервісно-орієнтованої державної політики в умовах цифровізації. *Актуальні проблеми державного управління*. 2021. № 2(82). С. 20–27

[26] Маматова Т. В., Кравцов О. В. Забезпечення якості публічних послуг в умовах цифрової трансформації. *Development vectors in public management and administration: collective monograph*. Riga, Latvia: Baltija Publishing, 2021. С. 208–228. https://doi.org/10.30525/978-9934-26-082-7-10

[27] Погребняк І. Є. Електронне урядування: поняття та принципи функціонування. Київ: Інститут правового забезпечення інноваційного розвитку НАПН України, 2019. 24 с.

[28] Про адміністративні послуги: Закон України від 6 вересня 2012 року № 5203-VI / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5203-17#Text

[29] Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги: Закон України від 5 жовтня 2017 року № 2155-VIII / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2155-19#Text

[30] Сапрікін В. Оцифровування, цифровізація та цифрова трансформація публічного управління в Україні. *Вісник КНУ ім. Т. Шевченка*. Серія: Державне управління. 2024. Т. 19(1). С. 116–121. https://doi.org/10.17721/2616-9193.2024/19-19/22

вимоги частково реалізуються через урядові портали відкритих даних (*data.gov.ua*) та ініціативу «Держава у смартфоні».

Основоположним принципом цифрової адміністрації є людиноцентризм. Він закріплює пріоритет потреб громадян над інтересами бюрократичної системи. У європейському контексті цей підхід відображено в концепціях *digital by default* (цифрове – як основна форма взаємодії) та *once-only principle* (дані надаються державі лише один раз). Відповідно до дослідження Н. Чуби, «е-урядування стає соціальною інфраструктурою взаємодії громадян і держави, у центрі якої – зручність, доступність та персоналізація»[31]. У Концепції розвитку цифрової держави України (2023–2030) цей принцип реалізовано через створення єдиних профілів громадян у системі «Дія» та інтеграцію послуг за життєвими подіями. З розвитком цифрових платформ особливої ваги набуває питання безпеки персональних даних. Україна, як держава-партнер ЄС, поступово адаптує стандарти GDPR і Конвенції 108+, що регулюють питання конфіденційності й автоматизованої обробки інформації. З вищесказаного очевидно, що баланс між цифровою ефективністю та правом на приватність є ключовим викликом адміністративного права на сучасному етапі. Відповідно, безпечність цифрових рішень має забезпечуватись не лише технічними засобами (шифрування, кіберзахист), а й правовими механізмами – правом на інформування, виправлення та видалення даних.

Інтероперабельність (взаємодія систем) є необхідною умовою цілісності цифрової адміністрації. Вона означає здатність державних реєстрів і платформ обмінюватися інформацією за узгодженими правовими й технічними стандартами. В ЄС цей принцип визначено в *European Interoperability Framework (EIF)*, а в Україні він поступово реалізується через Архітектуру державних електронних реєстрів. У 2023 році архітектура державних електронних реєстрів в Україні базувалася на Єдиній державній електронній системі у сфері будівництва (ЄДЕССБ), яка забезпечує централізацію та інтеграцію різних будівельних реєстрів, зокрема дозвільних документів, декларацій про готовність об’єктів до експлуатації та будівельних паспортів. Така централізація дозволяє уніфікувати процеси обробки даних, зменшити дублювання інформації та забезпечити прозорість державного контролю за будівельною діяльністю.

Ключовим компонентом архітектури виступає сама ЄДЕССБ, яка об’єднує дані з різних реєстрів, забезпечуючи їх узгодженість та

[31] Чуба Н. В. Електронне врядування та адаптація державної служби України до стандартів ЄС. *Публічне урядування*. 2022. № 2 (30). С. 101–109. https://doi.org/10.32689/2617-2224-2022-2(30)-13

доступність для державних органів, бізнесу та громадян. Портал ЄДЕССБ функціонує як офіційний вебсайт системи, на якому надається доступ до всіх публічних реєстрів та сервісів системи. Додатковим елементом є електронний кабінет «Моє будівництво» на порталі Дія, що дозволяє користувачам переглядати інформацію про документи та статус їх розгляду будівельними органами, тим самим забезпечуючи персоналізований доступ до даних та спрощуючи взаємодію з державними структурами.

У межах ЄДЕССБ функціонують кілька спеціалізованих реєстрів: реєстр дозвільних документів, реєстр декларацій про готовність об'єкта до експлуатації та реєстр будівельних паспортів. Ці реєстри інтегруються в централізовану систему, що дозволяє автоматизувати обмін інформацією між різними державними органами, забезпечувати цілісність даних та підтримувати можливість контролю за будівельними процесами на всіх рівнях. Важливим аспектом розвитку системи у 2023 році стало відновлення публічного доступу до даних щодо будівництва на порталі ЄДЕССБ, що сприяє підвищенню прозорості та підзвітності державних органів перед громадськістю.

Перевірка інформації в рамках архітектури здійснюється через доступ до порталу Дія або безпосередньо до порталу ЄДЕССБ. Користувачі можуть обирати необхідний розділ системи, наприклад, «Реєстри», та знаходити документи за номером або іншими параметрами, що забезпечує швидкий та зручний доступ до актуальної інформації щодо дозвільних документів, декларацій і будівельних паспортів. Таким чином, Архітектура державних електронних реєстрів в Україні є прикладом практичного застосування принципів інтероперабельності та цифрової інтеграції, забезпечуючи централізоване управління даними, прозорість процедур та доступність електронних послуг для громадян, бізнесу та державних органів. Вона формує основу для подальшого розвитку цифрової публічної адміністрації та створює передумови для уніфікованої взаємодії всіх учасників будівельного процесу в цифровому середовищі. Як зазначають Т. Маматова та Ю. Борисенко, саме інтероперабельність «є індикатором зрілості цифрової держави, оскільки забезпечує безшовність управлінських процесів»[32].

Цифровізація державного управління в Україні є складним і багаторівневим процесом, який поєднує технологічну модернізацію з глибинною трансформацією самої моделі публічного управління. В науковій літературі підкреслюється, що цей процес є системним

[32] Маматова Т., Борисенко Ю. Цифрове врядування: сучасні світові тренди та особливості розвитку в Україні. *Публічне управління та місцеве самоврядування*. 2024. № 2. С. 46–53. https://doi.org/10.32782/2414-4436/2024-2-6

та трансформаційним, інтегруючи цифрові технології у всі аспекти діяльності органів публічної влади та змінюючи їхні структури, функції й процеси. Зокрема, Н. Сорокіна та В. Філатов відзначають[33], що цифровізація передбачає перехід від механістичної бюрократії до адміністрації, де дані, сервіси та користувач-громадянин стають центральними елементами взаємодії, а державні органи виступають активними модераторами цифрових сервісів. Такої ж думки притримується і А. Сурай[34]. Український досвід демонструє, що трансформація моделі управління включає не лише автоматизацію процедур, але й перегляд ролей і відповідальностей органів влади, що забезпечує ефективність, прозорість та орієнтацію на потреби громадян[35].

Функціонування цифрової публічної адміністрації в Україні відбувається на основі взаємодії між центральними та місцевими інституціями. Міністерство цифрової трансформації координує формування цифрових політик, Секретаріат Кабінету Міністрів забезпечує міжвідомчу інтеграцію, а Державне підприємство «Дія» виступає платформою надання державних цифрових послуг. На місцевому рівні органи самоврядування та центри надання адміністративних послуг реалізують відповідні рішення, гарантуючи доступність та якість цифрових сервісів. Дослідження І. Макарової, Ю. Пігарєва та Л. Сметанкіної[36] свідчать, що ефективна взаємодія центральних інституцій та місцевих органів є ключовою умовою успішної цифрової трансформації. Українська модель передбачає гармонізацію стандартів, спільну відповідальність і підтримку держави для місцевих ініціатив, що дозволяє забезпечити послідовне та комплексне впровадження цифрових рішень на всіх рівнях управління.

Особливу роль у цьому процесі відіграють децентралізація та локальні цифрові ініціативи, які взаємопов'язані з цифровізацією. Використання цифрових інструментів прискорює децентралізаційні реформи, а децентралізовані інституції стають середовищем для реалізації локального цифрового управління. Локальні ініціативи щодо

---

[33] Сорокіна Н., Філатов В. Цифровізація публічного управління в Україні: теоретичний аспект. *Аспекти публічного управління*. 2025. Т. 13, № 1. С. 77–81

[34] Сурай А. Цифровізація публічного управління в Україні: організаційний аспект. *Публічне управління: концепції, парадигма, розвиток, удосконалення*. 2024. № 7. С. 116–124. https://doi.org/10.31470/2786-6246-2024-7-116-124

[35] Інструменти забезпечення ефективності, результативності та якості діяльності органів державної влади / [М. Канавець (кер. авт. колективу), Ю. Лихач, А. Кукуля, О. Бутенко, Ю. Єрченко; за заг. ред. В. Купрія]. Київ: Центр адаптації державної служби до стандартів ЄС, 2019. 178 с.

[36] Макарова І., Пігарєв Ю., Сметанкіна Л. Цифровізація публічного управління на регіональному та міському рівнях. *Актуальні проблеми державного управління*. 2021. Т. 2, № 83. С. 86–91

впровадження цифрових платформ і формування цифрових громад значно підвищують ефективність надання послуг та сприяють активній участі громадян у процесах управління[37]. Центри надання адміністративних послуг, які виступають фізично-цифровими хабами, забезпечують оперативний доступ до адміністративних функцій та відповідають на специфічні локальні запити, що демонструє практичну реалізацію концепції цифрової децентралізації.

Сучасні виклики української цифрової публічної адміністрації, зокрема функціонування в умовах воєнного стану, вимагають підвищеної уваги до кібербезпеки, безперервності цифрових сервісів, захищеного зберігання та евакуації даних. В. Сапрікін[38] підкреслює, що воєнний стан створює додаткові ризики для інформаційної інфраструктури та вимагає оперативних заходів щодо резервування та відновлення цифрових послуг. Ці обставини стимулюють впровадження стратегій цифрової стійкості та адаптивності, що забезпечує ефективність державного управління навіть у кризових умовах.

У межах євроінтеграційного курсу цифрова публічна адміністрація є інструментом наближення українських стандартів до правових норм і цифрового середовища ЄС. Адаптація законодавства та цифрової інфраструктури до програм, таких як Digital Europe Programme, сприяє розвитку цифрової трансформації, кібербезпеки, хмарних технологій та штучного інтелекту. Науковий аналіз підтверджує, що підтримка європейських цифрових програм стимулює модернізацію публічного управління, інтеграцію з європейським цифровим простором та підвищення ефективності адміністративної системи України[39]. Впровадження таких програм потребує не лише технічної готовності, але й відповідного нормативного забезпечення, міжвідомчої співпраці та компетентності працівників органів влади.

Таким чином, цифрова публічна адміністрація в Україні формується як комплексна система, що поєднує технологічні, організаційні та нормативні складові, забезпечує інтеграцію центральних і місцевих інституцій та створює умови для ефективного, прозорого і орієнтованого на громадянина публічного управління. Водночас вона відображає світові тенденції цифровізації державного управління та враховує

[37] Макарова І., Пігарєв Ю., Сметанкіна Л. Цифровізація публічного управління на регіональному та міському рівнях. *Актуальні проблеми державного управління*. 2021. Т. 2, № 83. С. 86–91.

[38] Сапрікін В. Оцифровування, цифровізація та цифрова трансформація публічного управління в Україні. *Вісник КНУ ім. Т. Шевченка*. Серія: Державне управління. 2024. Т. 19(1). С. 116–121. https://doi.org/10.17721/2616-9193.2024/19-19/22

[39] Сорокіна Н., Філатов В. Цифровізація публічного управління в Україні: теоретичний аспект. *Аспекти публічного управління*. 2025. Т. 13, № 1. С. 77–81.

національні особливості, зокрема виклики воєнного часу та потребу у розвитку децентралізованих локальних цифрових сервісів, що забезпечують швидкий доступ до адміністративних функцій та високий рівень залучення громадян. У сучасних умовах цифровізація державного управління в Україні виступає не лише технологічним процесом, а й глибинною трансформацією публічної адміністрації, що охоплює її структури, функції та правовий статус. Цей процес передбачає інтеграцію цифрових технологій у всі аспекти діяльності органів влади, створюючи нові моделі взаємодії між державою та громадянами, а також між центральними та місцевими інституціями. Як зазначають Н. Сорокіна та В. Філатов[40], цифровізація є системним трансформаційним процесом, який змінює не лише технологічні механізми, але й юридичну природу повноважень публічної влади, що ставить нові вимоги до нормативно-правового забезпечення та організаційних структур.

Одним із ключових аспектів цифрової трансформації є зміна компетенцій органів виконавчої влади. Дедалі більше завдань передається на автоматизовані ІТ-системи або частково делегується цифровим платформам. І. Скляр[41] підкреслює, що цифрові інформаційні системи змінюють не лише технологію, але й юридичну природу повноважень, оскільки функції контролю, адміністрування та прийняття рішень частково переходять до алгоритмів і сервісів, що створює питання правової визначеності та відповідальності, а також потребу у забезпеченні «людського контролю». В українському контексті це вимагає оновлення нормативної бази та перегляду адміністративно-правових норм щодо форм і підстав дії органів влади.

Водночас успішність цифрової трансформації значною мірою залежить від рівня цифрової компетентності державних службовців та дотримання ними етичних стандартів у цифровому середовищі. Науковці[42] наголошують на важливості підготовки службовців до роботи з цифровими сервісами, обробки даних і алгоритмів, а також на необхідності знань з кібербезпеки, захисту персональних даних і цифрової етики. Таким чином, цифрові компетенції стають ключовим

[40] Сорокіна Н., Філатов В. Цифровізація публічного управління в Україні: теоретичний аспект. *Аспекти публічного управління*. 2025. Т. 13, № 1. С. 77–81.

[41] Скляр І. В. Механізми публічного управління в контексті цифровізації: теоретичний аспект. *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права*. 2023. Вип. 6. С. 265–271.. https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2023.6.45

[42] Осмак А., Карпенко Ю., Качмарський Є. Інтероперабельність критеріїв оцінювання сервісів виявлення дезінформації в умовах цифровізації публічного управління. *Аспекти публічного управління*. 2024. 12(1). С. 6–13. https://doi.org/10.15421/152401

ресурсом для забезпечення ефективного функціонування державного управління в умовах інтенсивної цифровізації[43].

Одночасно цифровізація розширює права громадян у цифровому середовищі, надаючи можливості для електронної ідентифікації, цифрової участі у процесах державного управління та використання електронного підпису як юридично значимого засобу. М. Слободянін у дослідженні «Зарубіжний досвід цифрової трансформації публічного управління»[44] підкреслює, що сучасна держава повинна забезпечувати громадянам не лише доступ до цифрових сервісів, але й реальну участь у процесах управління. В Україні це реалізується через законодавчі механізми електронної ідентифікації, цифрові документи та послугу «одноразового подання даних», що сприяє підвищенню прозорості та доступності державних функцій.

Паралельно з цим виникають нові виклики щодо відповідальності за автоматизовані рішення. Коли прийняття рішень частково здійснюється алгоритмами або ІТ-сервісами, постає питання, хто несе відповідальність у разі помилок: система, розробник, державний орган чи посадова особа. І. Каліна та К. Майстренко[45] зазначають, що правові механізми відповідальності за автоматизовані рішення в українському адміністративному праві поки що недостатньо розвинені, що потребує створення відповідних гарантій контролю, перегляду та корекції автоматично оброблюваних даних.

У зв'язку з розширенням функцій, суб'єктів та правового регламенту цифрової публічної адміністрації виникає нагальна потреба у внесенні змін до нормативно-правових актів. Зокрема, обговорюється можливість кодифікації норм цифрової адміністрації в майбутньому Адміністративному кодексі України, включаючи визначення статусу цифрових органів влади, правового режиму електронних рішень, алгоритмів, цифрової відповідальності, захисту даних та сервісної моделі. І. Скляр[46] відзначає, що створення окремого розділу про цифрову публічну адміністрацію в такому кодексі є логічним кроком

[43] Герман, Д. Особливості нормативно-правового забезпечення державної політики цифрового розвитку України. *Аспекти публічного управління*. 2025. 13(1). С. 82–92. https://doi.org/10.15421/152510

[44] Слободянін М. В. Зарубіжний досвід цифрової трансформації публічного управління. *Проблеми сучасних трансформацій*. Серія: право, публічне управління та адміністрування. 2025. № 16. https://doi.org/10.54929/2786-5746-2025-16-02-22

[45] Каліна І. І., Майстренко К. М. Сучасні теорії інформаційного забезпечення в умовах цифрової трансформації та впровадження підходу належного врядування. *Публічне урядування.* 2023. № 3 (36). С. 18–24. https://doi.org/10.32689/2617-2224-2023-3(36)-2

[46] Скляр І. В. Механізми публічного управління в контексті цифровізації: теоретичний аспект. *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права*. 2023. Вип. 6. С. 265–271. https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2023.6.45

у правовому розвитку держави, який забезпечить юридичну чіткість і інтеграцію механізмів цифрової держави у національне законодавство.

Таким чином, цифровізація публічного управління в Україні формує нову парадигму державної діяльності, де технологічні, організаційні та нормативні складові поєднуються для забезпечення ефективного, прозорого і відповідального функціонування цифрової публічної адміністрації. Цей процес вимагає одночасного розвитку цифрових компетенцій службовців, оновлення правового поля та формування механізмів відповідальності, що гарантують баланс між автоматизацією процесів і контролем з боку держави та громадян.

2. Європейські стандарти «цифрової публічної адміністрації»

У добу стрімкої цифрової трансформації публічне управління в Європейському Союзі переходить у якісно нову фазу, у якій електронні сервіси стають головним інструментом комунікації між державою, громадянами та бізнесом. Цей процес має не лише технологічний, а й нормативно-правовий вимір, оскільки потребує надійної правової інфраструктури, здатної забезпечити довіру, безпеку, сумісність та дотримання прав людини в цифровому середовищі. Саме для цього в ЄС було створено комплексну правову та політичну основу розвитку електронного урядування, яка охоплює низку ключових регламентів і програм, спрямованих на формування єдиного європейського цифрового простору.

Одним із центральних елементів цієї системи став **Регламент (ЄС) № 910/2014** Європейського парламенту та Ради від 23 липня 2014 року про електронну ідентифікацію та довірчі послуги для електронних транзакцій на внутрішньому ринку – відомий як ***Регламент eIDAS***[47]. Він створив уніфіковану правову основу для електронної ідентифікації, автентифікації та надання довірчих послуг, забезпечивши взаємне визнання електронних підписів, печаток і сертифікатів між державами-членами. Прийняття eIDAS стало відповіддю на потребу у правовій гармонізації на рівні Союзу: до цього законодавство країн-членів було фрагментованим, що ускладнювало транскордонну взаємодію. Регламент замінив попередню *Директиву 1999/93/ЄС про електронні підписи*, запровадивши систему прямих

[47] Регламент Європейського Парламенту і Ради (ЄС) № 910/2014 від 23 липня 2014 р. про електронну ідентифікацію та довірчі послуги для електронних транзакцій на внутрішньому ринку та про скасування Директиви 1999/93/ЄС / Європейський Парламент, Рада ЄС. – База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. – URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/984_016-14

норм, обов'язкових для всіх країн ЄС, і тим самим створив цілісний механізм довіри у цифровому просторі.

Основна мета eIDAS полягає у встановленні взаємного визнання електронних ідентифікаційних засобів, підвищенні рівня безпеки транзакцій і формуванні довіри до цифрової взаємодії між громадянами, бізнесом та органами влади. Регламент охоплює дві ключові сфери: **електронну ідентифікацію (*eID*)** через нотифікацію національних схем, обов'язкових до визнання іншими державами ЄС, та **довірчі послуги *(trust services*),** які регламентують використання електронних підписів, печаток, часових міток і електронної доставки. Принцип юридичної еквівалентності електронних і паперових документів, закріплений у Регламенті, став підґрунтям для розвитку електронного документообігу, цифрового правосуддя та безпечної електронної комерції.

eIDAS створив інституційні механізми нагляду та взаємної довіри: у кожній державі-члені діють національні органи сертифікації, а Європейська комісія веде **Європейський довірчий список (*EU Trusted List*),** що забезпечує прозорість ринку постачальників довірчих послуг. Завдяки цьому громадяни можуть використовувати свій національний електронний ідентифікатор для отримання послуг в іншій країні ЄС – подавати податкові декларації, реєструвати підприємство чи брати участь у державних закупівлях.

У 2023 році Європейський Союз ухвалив оновлену версію нормативного акту – **Регламент (ЄС) 2024/1183 (*eIDAS 2.0*),** який запроваджує **Європейський цифровий ідентифікаційний гаманець (*European Digital Identity Wallet*).** Це уніфікований цифровий інструмент, що дозволятиме громадянам і бізнесу зберігати та використовувати електронну ідентифікацію, дипломи, водійські посвідчення, платіжні дані чи медичні сертифікати в єдиному захищеному середовищі. Впровадження eIDAS 2.0 є стратегічною частиною політики «Цифрове десятиліття ЄС – 2030», спрямованої на створення універсального доступу до безпечних та сумісних цифрових рішень для всіх громадян Євросоюзу.

Важливою складовою правової системи цифрового врядування стала **Програма "Цифрова Європа" (*Digital Europe Programme*),** заснована на **Регламенті (ЄС) 2021/694** Європейського парламенту та Ради від 29 квітня 2021 року[48]. Вона є фінансовим інструментом ЄС на 2021–2027 роки, покликаним забезпечити розвиток стратегічних

[48] Regulation (EU) 2021/694 of the European Parliament and of the Council of 29 April 2021 establishing the Digital Europe Programme and repealing Decision (EU) 2015/2240. URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2021/694/oj

цифрових потужностей у п'яти пріоритетних напрямах: високопродуктивні обчислення, штучний інтелект, кібербезпека, розвиток цифрових навичок та широке використання цифрових технологій у публічному секторі. Програма має бюджет понад 7,5 млрд євро й покликана зміцнити цифровий суверенітет ЄС, скоротити технологічну залежність від третіх країн і підвищити конкурентоспроможність Європи у світовій цифровій екосистемі[49].

У межах цієї програми фінансуються ініціативи, спрямовані на цифровізацію державних адміністрацій, інтеграцію інформаційних систем, розвиток електронних сервісів і впровадження принципу *"once only"* – подання даних громадянином лише один раз незалежно від кількості органів, які їх використовують. Важливу роль відіграють **Центри цифрових інновацій (*European Digital Innovation Hubs*)** – регіональні структури, що допомагають урядовим установам, університетам і підприємствам упроваджувати нові цифрові рішення.

Поряд із цим невід'ємним елементом правової екосистеми цифрового врядування виступає **Загальний регламент ЄС про захист даних (GDPR, Регламент (ЄС) 2016/679)**[50]**,** який набув чинності у 2018 році. Його положення встановлюють високі стандарти конфіденційності та безпеки персональних даних для всіх суб'єктів – як приватного, так і державного сектору. Для органів публічної влади це означає обов'язок прозоро обробляти дані, гарантувати їх захист «за замовчуванням» і надавати громадянам право контролю над власною інформацією. Єдиний стандарт захисту даних у межах ЄС підвищив довіру до цифрових державних сервісів і створив передумови для безпечного транскордонного обміну інформацією.

У листопаді 2022 року Європейська комісія, Європейський парламент і Рада Європейського Союзу підписали *Міжінституційну декларацію про Європейські цифрові права та принципи для цифрового десятиліття*, яка стала політичним, хоча й не обов'язковим для виконання, документом, що визначає ціннісну основу цифрової політики ЄС[51]. Декларація закріплює намір держав-членів і

[49] Digital Europe Programme/ European Commission. 2021–2027. URL: https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/activities/digital-programme

[50] Регламент (ЄС) 2016/679 (GDPR)/ Regulation (EU) 2016/679 of the European Parliament and of the Council of 27 April 2016 on the protection of natural persons with regard to the processing of personal data and on the free movement of such data, and repealing Directive 95/46/EC. – URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_008-16#Text

[51] Council of the European Union. Declaration on digital rights and principles: EU values and citizens at the centre of digital transformation. 14 November 2022. URL: https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2022/11/14/declaration-on-digital-rights-and-principles-eu-values-and-citizens-at-the-centre-of-digital-transformation

європейських інституцій забезпечити, щоб цифрова трансформація Європи ґрунтувалася на тих самих принципах, що й сам Європейський проект: повазі до людської гідності, свобод, демократії, рівності, верховенства права та прав людини. Цей документ доповнює Програму політики «Цифрове десятиліття ЄС 2030», спрямовану на формування цифрового суспільства, орієнтованого на людину, та надає політичні орієнтири для держав-членів і країн-кандидатів у сфері цифрового врядування. Хоча декларація не має юридично зобов'язальної сили, вона функціонує як «компас цінностей», що визначає загальні пріоритети цифрової політики та відображає бачення Європи як демократичного цифрового простору, альтернативного авторитарним моделям нагляду й контролю.

Зміст декларації структуровано навколо шести основних блоків, кожен з яких охоплює ключові аспекти цифрової еволюції ЄС. Перший блок «Людина та її права в центрі цифрової трансформації» наголошує на необхідності захисту приватності, персональних даних і права на безпечну цифрову ідентифікацію, у повній відповідності до Загального регламенту про захист даних (GDPR) та Регламенту (ЄС) № 910/2014 (eIDAS). Громадяни повинні мати контроль над своїми даними та можливість користуватися цифровими послугами у прозорий і безпечний спосіб. Другий блок «Солідарність і цифрова інклюзія» підкреслює, що доступ до цифрових технологій є не привілеєм, а соціальним правом: усі громадяни, незалежно від віку, статків чи місця проживання, мають отримати доступ до високошвидкісного інтернету, базових цифрових навичок і можливостей для участі в цифровій економіці. Цей принцип тісно пов'язаний із ціллю ЄС до 2030 року забезпечити базові цифрові компетенції для всіх дорослих громадян.

Третій розділ «Свобода вибору» стосується забезпечення справедливості та конкуренції у цифровому середовищі, захисту прав споживачів, підтримки інтероперабельності й прозорості цифрових платформ. У цьому аспекті декларація тісно пов'язана із такими нормативними актами, як Закон про цифрові ринки (*Digital Markets Act*) та Закон про цифрові послуги (*Digital Services Act*), які закладають правову основу для функціонування справедливих і відкритих цифрових екосистем. Четвертий розділ «Участь у цифровому публічному просторі» зосереджений на підтримці демократичного дискурсу, захисті медіаплюралізму та боротьбі з дезінформацією, у контексті Європейського плану дій для демократії та майбутнього Акту про штучний інтелект (*AI Act*), що встановлює вимоги до прозорості алгоритмів та відповідальності розробників. П'ятий блок «Безпека, надійність і захист» охоплює питання кіберстійкості, захисту

користувачів від шахрайства, кібернасильства та маніпуляцій. Ці положення узгоджуються з Директивою NIS 2 та Актом про кіберстійкість (*Cyber Resilience Act*), які формують основу європейської архітектури кібербезпеки. Шостий розділ «Сталий розвиток» інтегрує цифрову політику з Європейським зеленим курсом, заохочуючи використання технологій для екологічно відповідального розвитку, підвищення енергоефективності дата-центрів та впровадження принципів кругової економіки у сфері ІКТ.

З точки зору правового статусу, декларація належить до інструментів м'якого права (*soft law*), однак її політичне значення є визначальним. Вона встановлює моральні орієнтири для цифрової політики ЄС і визначає обов'язок інституцій Європейського Союзу та держав-членів звітувати про її реалізацію у рамках Звіту про цифрове десятиліття та Індексу цифрової економіки і суспільства (DESI). Держави-члени заохочуються до включення цих принципів у національні стратегії цифровізації, забезпечуючи поступове вирівнювання правових і ціннісних підходів у межах ЄС. Таким чином, декларація виконує інтеграційну функцію, сприяючи гармонізації цифрової політики не лише через нормативні акти, а й через спільні ціннісні орієнтири.

Таким чином, усі ці документи утворюють нормативну основу європейської моделі цифрового врядування, у якій поєднуються технічна інноваційність, правова визначеність і захист фундаментальних прав людини. Ця модель поступово перетворює публічне управління ЄС на відкриту, інтегровану та людиноцентричну систему, що забезпечує високий рівень довіри до держави у цифрову епоху.

Досвід зарубіжних держав у побудові цифрової публічної адміністрації

Естонія стала зразковою моделлю цифрового державного управління в Європейському Союзі, поєднавши правову послідовність, інтероперабельність і довіру громадян. Ключовим законодавчим актом, який започаткував становлення цифрової держави в Естонії, став Закон про цифровий підпис (*Digital Signatures Act, 2000*), що прирівняв електронний підпис, створений відповідно до вимог закону, до власноручного підпису. Цим актом було юридично закріплено обов'язок державних і муніципальних органів визнавати електронні документи дійсними та приймати їх до розгляду, що стало основою для повноцінного електронного документообігу в публічній адміністрації. Згодом був ухвалений Закон про електронну ідентифікацію та довірчі послуги для електронних транзакцій, який імплементував до естонського законодавства Регламент (ЄС) № 910/2014 (eIDAS) і встановив правові засади надання довірчих послуг, електронних

підписів, печаток, часових позначок та електронної ідентифікації. Ще одним ключовим актом є Закон про публічну інформацію (*Public Information Act*), що регулює функціонування державної інформаційної системи, забезпечує прозорість, повторне використання даних і обмін інформацією між установами. На його основі створено державний реєстр інформаційних систем RIHA, який координує метадані публічних IT-систем і забезпечує їхню взаємодію. Фундаментальним принципом естонського цифрового врядування став принцип «одноразового подання» (*once-only principle*) – державні органи зобов'язані використовувати наявну інформацію повторно й не вимагати від громадян повторного надання тих самих даних[52].

Центральним органом, що відповідає за розвиток цифрової держави, є Департамент державних інформаційних систем (RIA) при Міністерстві економіки та комунікацій. Він виконує функції єдиного компетентного органу з нагляду за довірчими послугами відповідно до eIDAS, координує стандарти, безпеку й інтероперабельність державних інформаційних систем[53]. Основу технічної архітектури становить X-Road – безпечний шар обміну даними, який з'єднує інформаційні системи державних і приватних структур, забезпечуючи їхню сумісність, прозорість і децентралізований обмін інформацією. Цей механізм функціонує на правовій основі, закріпленій у законодавстві, і втілює концепцію «взаємодії за замовчуванням». Система RIHA, створена відповідно до Закону про публічну інформацію, виконує роль реєстру всіх державних IT-систем, зберігає їх метадані, контролює відповідність стандартам безпеки та забезпечує координацію цифрової інфраструктури[54].

Окрему увагу в естонській моделі приділено цифровій ідентичності. Кожен громадянин і резидент Естонії отримує національну ID-картку з обов'язковим електронним шаром, а також має доступ до інших засобів ідентифікації – *Mobile-ID* та *Smart-ID*, які дозволяють проходити автентифікацію, підписувати документи та користуватися всіма адміністративними послугами онлайн. Ці інструменти мають повну юридичну силу й забезпечують участь громадян у публічному управлінні на електронній основі. Прийняттям Закону про електронну

[52] European Commission, Directorate-General for Communications Networks, Content & Technology. Digital Government Factsheet: Estonia. 2019. URL: https://interoperable-europe.ec.europa.eu/sites/default/files/inline-files/Digital_Government_Factsheets_Estonia_2019.pdf

[53] Vassil T. Estonia – e-Governance ecosystem. Washington, DC: World Bank, 2016. URL: https://thedocs.worldbank.org/en/doc/165711456838073531- 0050022016/original/WDR16BPEstonianeGovecosystemVassil.pdf

[54] e-Estonia. e-Services & registries. URL: https://e-estonia.com/solutions/e-governance/e-services-registries/

ідентифікацію та довірчі послуги Естонія офіційно транспонувала вимоги Регламенту eIDAS у національне законодавство. Це забезпечило визнання на території країни кваліфікованих електронних підписів, печаток, часових позначок та інших довірчих послуг, а також їх взаємне визнання на рівні ЄС. У національному законодавстві також закріплені положення щодо відкритих даних, повторного використання інформації та прозорості, що узгоджується з директивами ЄС у сфері доступу до публічної інформації та повторного використання даних. Таким чином, естонська нормативна система не лише відповідає європейським стандартам, а й забезпечує крос-кордонну інтероперабельність – можливість використання естонських довірчих послуг ідентифікації в інших державах-членах ЄС.

Польща послідовно вибудувала цілісну й взаємопов'язану систему електронного урядування, що поєднує кілька взаємодоповнюючих платформ у межах єдиної політики «*digital by default*» («цифровість за замовчуванням»). Цей досвід демонструє, як держава середнього розміру в межах ЄС може забезпечити глибоку цифрову трансформацію завдяки централізації порталів і чіткому правовому регулюванню. Основи польського е-урядування були закладені ще у 2000-х роках із запуском платформи ePUAP (*Elektroniczna Platforma Usług Administracji Publicznej* – Електронна платформа публічних адміністративних послуг). Вона забезпечила громадянам і бізнесу можливість електронної взаємодії з будь-яким державним органом із використанням кваліфікованого електронного підпису або довіреного профілю (*Profil Zaufany*). Платформа створила єдину точку доступу для подання заяв, звернень і скарг, що суттєво зменшило потребу в особистих візитах до установ[55].

У 2015 році уряд запустив новий, більш зручний для користувачів портал – *obywatel.gov.pl* («Портал громадянина»). Він об'єднав десятки електронних послуг: від подання заяв на отримання паспорта чи посвідчення особи до реєстрації транспортних засобів, ліцензування бізнесу та отримання соціальних виплат. Користувачі можуть отримувати персоналізовану інформацію (статус документів, соціальні пільги), а також користуватися покроковими інструкціями. Портал інтегровано з ePUAP, що забезпечує безпечну автентифікацію і подання документів. Починаючи з 2018 року, Польща об'єднала всі державні сайти в єдиний портал *gov.pl*, який нині включає понад 600 вебсайтів органів влади. Така централізація підвищила зручність

[55] Przepióra P. Digital State: How Poland Became a European Leader in Digitalisation. 9 October 2025. URL: https://warsawinstitute.org/digital-state-how-poland-became-a-european-leader-in-digitalisation/

доступу до послуг і запровадила стандартизований дизайн, правила доступності та єдині вимоги до якості електронних сервісів[56].

Розвиток електронного урядування спирався на Закон про національний електронний профіль громадянина (2018 р.), який прирівняв електронні документи та цифрові посвідчення особи до їхніх фізичних аналогів. Цим законом усі органи публічної влади зобов'язані приймати документи, подані в електронній формі через сертифіковані платформи; видавати цифрові рішення та довідки, що мають повну юридичну силу, а також забезпечувати безпечне зберігання даних і сумісність своїх інформаційних систем із національними реєстрами.

Координацію політики цифровізації здійснює Канцелярія Голови Ради Міністрів (KPRM), підпорядкована якій Міністерство цифровізації (*Ministerstwo Cyfryzacji*) відповідає за розробку державної IT-стратегії, кібербезпеку та стандарти інтероперабельності. До сфери його управління також входять ключові системи: CEPIK – Центральний реєстр транспортних засобів і водіїв, *mObywatel* – мобільний додаток «Цифровий громадянин», координація участі Польщі в європейських ініціативах цифрового врядування.

Польща досягла помітного прогресу у забезпеченні можливості обміну даними між державними установами, що зменшило дублювання інформації, яку подають користувачі. Закон «Про комп'ютеризацію діяльності суб'єктів, що виконують публічні завдання» встановлює правила надання електронних послуг, автентифікації даних, електронного документообігу та взаємодії громадян із державними органами. У межах цього процесу Польща створила Державну інформаційну архітектуру (State Information Architecture), що визначає стандарти управління даними, принципи розвитку цифрової адміністрації та єдині ІКТ-стандарти[57].

Хоча Польща не має єдиного технічного «хребта» на кшталт естонської системи X-Road, вона розвинула власну мережу централізованих порталів, серед яких ePUAP (Електронна платформа публічної адміністрації) та Gov.pl, які забезпечують уніфікований доступ до електронних послуг. Польський досвід доводить, що перехід до цифрового врядування не потребує одномоментного створення повністю «цифрової держави», достатньо почати з розбудови надійної інфраструктури довіри, як-от Profil Zaufany та mObywatel, які стають

[56] European Commission. Digital Government Factsheet 2019: Poland. 2019. URL: https://interoperable-europe.ec.europa.eu/sites/default/files/inline-files/Digital_Government_Factsheets_Poland_2019_4.pdf

[57] Błażewski M. The Authentication of Information in e-Government in Administrative Law in Poland. Wrocław: University of Wrocław, Faculty of Law, Administration & Economics, 2017. URL: https://sciendo.com/2/v2/download/article/10.1515/wrlae-2018-0017.pdf

фундаментом для подальших сервісів. Законодавчі зміни здійснювалися поступово, забезпечуючи узгодження з ключовими актами. Важливим досягненням є наявність єдиного порталу Gov.pl, який спрощує доступ до адміністративних послуг для громадян і бізнесу. Водночас інтероперабельність між державними реєстрами та органами влади залишається складним завданням: як зазначає журнал Public Governance, цифрова зрілість місцевих органів поки що є нерівномірною. Юридичне закріплення статусу цифрових ідентифікаторів і довірчих послуг потребувало часу – лише нещодавно цифрові документи отримали рівну юридичну силу з паперовими. Окрім того, часті структурні зміни, зокрема реорганізація Міністерства цифрових справ (Ministerstwo Cyfryzacji), свідчать про складність підтримання стабільного управління цифровою політикою на національному рівні.

Франція посідає провідне місце серед європейських держав, які системно та послідовно реформують публічне управління із використанням цифрових технологій. Французький підхід демонструє, що цифрова модернізація держави можлива лише за наявності чіткої правової основи, узгоджених організаційних механізмів та комплексної адміністративної інфраструктури. Центральне місце у цій трансформації посідає Code des relations entre le public et l'administration (CRPA) – Кодекс взаємовідносин між громадськістю та адміністрацією, який з 2015 року став фундаментом цифрової публічної адміністрації Франції[58].

Запровадження CRPA стало якісним зрушенням у французькому адміністративному праві. Кодекс не лише систематизував правові норми, що регулювали взаємодію громадян з органами влади, а й адаптував їх до потреб цифрової доби. Одним із ключових нововведень стало юридичне закріплення права на електронне звернення (saisine par voie électronique): з 2016 року всі органи публічної адміністрації зобов'язані приймати електронні заяви, звернення та скарги на рівних умовах із паперовими документами. Цей підхід уперше утвердив принцип «digital by default», зробивши електронну форму основним способом адміністративної комунікації.

CRPA детально регламентує вимоги до функціонування державних телесервісів, порядок подання електронних заяв, обов'язок адміністрації надавати автоматичне підтвердження отримання, строки розгляду та правила оскарження. Усі ці положення забезпечують передбачуваність, захист прав заявника та інтегрують у цифрову

[58] Code des relations entre le public et l'administration/ Légifrance – Le service public de la diffusion du droit. URL: https://www.legifrance.gouv.fr/codes/texte_lc/LEGITEXT000031366350/

адміністрацію фундаментальні принципи класичного адміністративного права.

Подальший розвиток цифрової трансформації був визначений Законом № 2018-727 «Про державу на службі суспільства довіри» (Loi ESSOC[59]). Цей нормативний акт заклав концепцію État de confiance – «держави довіри», переорієнтувавши систему адміністративного управління з карально-наглядової моделі на сервісно-партнерську. Закон ESSOC запровадив інститути «єдиного референта», «єдиного вікна», заборону платних телефонних ліній у державних службах, а також принцип «Dites-le-nous une fois» («Скажіть нам це один раз»), який юридично закріпив обов'язок адміністрацій обмінюватися даними між собою, щоб громадянин не подавав їх повторно. Це стало важливим кроком до інтероперабельності та реалізації принципу once-only, що відповідає європейській цифровій стратегії.

Система цифрового врядування Франції побудована на взаємодії декількох ключових платформ, що забезпечують інтегрований, користувацько-орієнтований та безпечний доступ до державних послуг. Офіційний портал французької адміністрації *Service-Public.fr* виконує роль головного «фронт-офісу». Він поєднує інформаційний ресурс (практичні довідки, роз'яснення прав та обов'язків) і каталог електронних послуг. Його регулювання здійснюється урядовими декретами, що визначають стандарти достовірності публічної інформації, оновлення контенту й інтеграцію з іншими телесервісами.

FranceConnect і FranceConnect+, система єдиного входу, що забезпечує автентифікацію на основі наявних державних або приватних ідентифікаційних записів (податкова служба, соціальне страхування, пошта La Poste). FranceConnect працює як федерація провайдерів ідентичності, відповідає вимогам Регламенту eIDAS і створює умови для подальшої інтеграції Франції в Європейський цифровий ідентифікаційний гаманець (eIDAS 2.0). На 2024 рік систему використовують понад 1400 онлайн-сервісів і більше 40 млн громадян[60].

ANTS (Agence Nationale des Titres Sécurisés / France Titres) – це спеціальне агентство, відповідальне за оформлення паспортів, національних ID-карт, водійських посвідчень і реєстрацій транспортних засобів. Після реформи PPNG (2016–2017) більшість процедур стала

[59] Loi n° 2018-727 du 10 août 2018 pour un État au service d'une société de confiance. / Légifrance – Le service public de la diffusion du droit. URL: https://www.legifrance.gouv.fr/loda/id/JORFTEXT000037307624

[60] Restuccia M. French national authentication service FranceConnect+ is available only to French nationals / Mario Restuccia. 22 липня 2023. URL: https://restuccia.frama.io/mario.restuccia.re/activist-files/rights/rights-2023-fr-01.html

повністю онлайн, а ANTS перетворилася на один із найуспішніших прикладів дематеріалізації адміністративних процесів.

Портал MesDémarches.gouv.fr було створено як уніфікований каталог усіх електронних адміністративних процедур. Його основна функція – спростити навігацію між численними телесервісами, які належать різним міністерствам і агентствам. На сайті користувач може вибрати тип заявника (громадянин, бізнес, асоціація) або життєву ситуацію (народження дитини, зміна місця проживання, відкриття бізнесу) і отримати прямі посилання на відповідні сервіси.

У подальшому основні функції MesDémarches були інтегровані у Service-Public.fr, зокрема в розділ «Vos démarches» («Ваші звернення»). Нині MesDémarches.gouv.fr перенаправляє користувачів на Service-Public.fr або регіональні адміністративні портали. Витоки цього порталу пов'язані з політикою адміністративного спрощення 2010-х років та Законом про цифрову республіку 2016 року (LOI n° 2016-1321 du 7 octobre 2016 pour une République numérique), який зобов'язав органи влади оприлюднювати повний перелік наявних телесервісів і звітувати про прогрес цифровізації.

Франція має тривалу історію правового визнання електронних підписів (з 2000 року) і сьогодні повністю діє у межах режиму eIDAS. Цивільний кодекс прирівнює кваліфікований електронний підпис до власноручного. Постачальники довірчих послуг забезпечують сертифіковані рішення для органів влади, що дозволяє повністю переходити на електронний документообіг у внутрішніх адміністративних процесах. FranceConnect виконує функцію національного електронного ідентифікатора, поки фізична ID-картка з чипом поступово інтегрується у *France Identité*[61]. Для складніших процедур запроваджено *FranceConnect+*, що гарантує високий рівень автентифікації.

Завдяки CRPA відбулося повне перепроєктування адміністративних процедур. Електронні форми забезпечують автоматичну перевірку правильності заповнення, а персональні кабінети дозволяють обмінюватися документами без особистої присутності. Центральним процесуальним інструментом стало електронне підтвердження отримання (accusé de réception électronique), що запускає строки адміністративного розгляду.

Окремим етапом стало впровадження електронного оскарження рішень через *Télérecours Citoyens*, що дозволяє подавати скарги до адміністративних судів онлайн, відстежувати справу та отримувати

[61] ID Tech Wire. France to Introduce Digital Identity Cards via Mobile App in 2025. 11 avril 2025. URL: https://idtechwire.com/france-to-introduce-digital-identity-cards-via-mobile-app-in-2025/

рішення без паперового документообігу. Цей сервіс значно підвищив доступність адміністративної юстиції.

Попри масштабні успіхи цифровізації, Франція визнає, що не всі користувачі здатні самостійно користуватися онлайн-послугами. Звіти Défenseur des droits та Сенату (2022–2025) свідчать: 73 % французів користуються онлайн-послугами, але 44 % стикаються з труднощами у цифрових процедурах, 11 % залишаються «цифрово вразливими»[62]. Тому зберігаються офлайн-канали, а в мережі France Services громадяни можуть отримати безкоштовну допомогу фахівців. Отже, французький досвід демонструє, що цифрова публічна адміністрація не є виключно технічним проєктом – вона є передусім правовою реформою, що вимагає кодифікації процедур, стандартизації доступу, забезпечення правової визначеності та захисту прав громадян. Поєднання CRPA, Loi ESSOC, інтероперабельних цифрових платформ і гарантованих процедурних прав сформувало модель, у якій цифровізація зміцнює принципи адміністративного права, а не замінює їх.

3. Українська правова рамка та напрями гармонізації з правом ЄС

Становлення цифрової публічної адміністрації в Україні спирається на системну нормативно-правову базу, що поступово формувалася з урахуванням європейських стандартів електронного врядування та інформаційного суспільства. Ця база охоплює акти законодавчого, підзаконного та стратегічного рівнів, які визначають як організаційно-правові засади цифрової трансформації, так і принципи функціонування суб'єктів публічної влади в електронному середовищі.

Перший рівень становлять закони України, що визначають основні напрями розвитку цифрового урядування. Зокрема, Закон України «Про електронні довірчі послуги» (05.10.2017 № 2155-VIII)[63] в редакції 2022 року закріпив правові засади використання електронного підпису та печатки, створивши фундамент для юридично значимого електронного документообігу. Закон України «Про електронні комунікації» (16.12.2020 № 1089-IX)[64] унормував діяльність операторів електронних мереж і запровадив інституційну модель регулювання

[62] Accès aux services publics : les limites de la dématérialisation / La Rédaction. 22 вересня 2025. URL: https://www.vie-publique.fr/en-bref/300177-acces-aux-services-publics-les-limites-de-la-dematerialisation

[63] Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги: Закон України від 5 жовтня 2017 року № 2155-VIII / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2155-19#Text

[64] Про електронні комунікації: Закон України від 16 грудня 2020 року № 1089-IX / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1089-20#Text

галузі відповідно до *acquis* ЄС. Одночасно Закон України «Про адміністративні послуги»[65] (06.09.2012 № 5203-VI в редакції від 01.01.2025) визначив принцип «єдиного вікна» та створив передумови для цифрової децентралізації на базі Центрів надання адміністративних послуг (ЦНАП).

Другий рівень – це укази Президента України та постанови Кабінету Міністрів України, які конкретизують державну політику у сфері цифровізації. Ключовим орієнтиром стало схвалення Указу Президента України № 558/2019 «Про деякі заходи щодо поліпшення доступу фізичних та юридичних осіб до електронних послуг»[66]. Відповідно до нього цифровізація визначена пріоритетом державного управління, а на центральному рівні створено Міністерство цифрової трансформації України як головний координуючий орган. Постанова КМУ № 856 від 18 вересня 2019 р. «Про Положення про Міністерство цифрової трансформації України» закріпила його статус і напрями діяльності[67].

Кабінет Міністрів України забезпечує нормативне впровадження цифрових інструментів через низку підзаконних актів. Серед них варто відзначити Постанову КМУ № 670 від 18 липня 2012 р. «Деякі питання електронної взаємодії органів виконавчої влади»[68], що містила Положення про систему електронної взаємодії органів виконавчої влади (наразі втратила чинність, натомість замінена Постановою КМУ «Деякі питання документування управлінської діяльності» від 17 січня 2018 р. № 55, якою було затверджено Типову інструкцію з документування управлінської інформації в електронній формі та організації роботи з електронними документами в діловодстві, електронного міжвідомчого обміну; Типову інструкцію з діловодства в міністерствах, інших центральних та місцевих органах виконавчої влади; Регламент організації взаємодії органів виконавчої влади в електронній формі) та яка започаткувала інтероперабельність державних реєстрів, та Постанову КМУ № 1137 від 4 грудня 2019 р. «Про Єдиний державний

[65] Про адміністративні послуги: Закон України від 6 вересня 2012 року № 5203-VI/ Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5203-17#Text

[66] Про деякі заходи щодо поліпшення доступу фізичних та юридичних осіб до електронних послуг: Указ від 29 липня 2019 року № 558/2019 / Президент України. URL: https://www.president.gov.ua/documents/5582019-28853

[67] Питання Міністерства цифрової трансформації: Постанова від 18 вересня 2019 р. № 856 / Кабінет Міністрів України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/856-2019-%D0%BF#Text

[68] Деякі питання електронної взаємодії органів виконавчої влади: Постанова від 18 липня 2012 р. № 670 / Кабінет Міністрів України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/670-2012-%D0%BF#Text

вебпортал електронних послуг «Дія»[69], яка визначила порядок надання адміністративних та інших публічних послуг в онлайн-форматі.

Третій рівень формують стратегічні документи, спрямовані на довгострокове впровадження цифрової трансформації. До таких належать Концепція розвитку цифрових компетентностей громадян України (схвалена розпорядженням КМУ № 167-р від 3 березня 2021 р.)[70], Стратегія цифрової трансформації України до 2030 року[71] (проект, розроблений Мінцифрою) та Стратегія розвитку інформаційного суспільства в Україні[72] (схвалена розпорядженням КМУ № 386-р від 15 травня 2013 р.). Ці документи визначають цифрову трансформацію як наскрізний процес у публічному управлінні, освіті, економіці та соціальній сфері.

Особливу роль у реалізації нормативно-правової бази відіграє інституційна архітектура цифрового врядування. Центральним органом виконавчої влади є Міністерство цифрової трансформації України, яке формує та реалізує державну політику у сферах цифровізації, електронних послуг, розвитку цифрових навичок та відкритих даних. Йому підпорядковуються державні підприємства, зокрема ДП «Дія», що адмініструє однойменний портал і мобільний застосунок, а також координує взаємодію з органами виконавчої влади та місцевого самоврядування. Важливою інституцією є також Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері електронних комунікацій, радіочастотного спектра та надання послуг поштового зв'язку (НКЕК), діяльність якої забезпечує баланс між державним контролем і ринковими механізмами в цифровому середовищі.

Таким чином, нормативно-правова основа цифрової публічної адміністрації України демонструє поступовий перехід від фрагментарного регулювання до системної моделі електронного врядування. Її розвиток характеризується поєднанням внутрішніх реформ та адаптації до стандартів Європейського Союзу, зокрема

---

[69] Питання Єдиного державного вебпорталу електронних послуг та Реєстру адміністративних послуг: Постанова від 4 грудня 2019 р. № 1137 / Кабінет Міністрів України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1137-2019-%D0%BF#Text

[70] Про схвалення Концепції розвитку цифрових компетентностей та затвердження плану заходів з її реалізації: Розпорядження від 3 березня 2021 р. № 167-р / Кабінет Міністрів України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/167-2021-%D1%80#Text

[71] Про схвалення Стратегії цифрового розвитку інноваційної діяльності України на період до 2030 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2025-2027 роках: Розпорядження від 31 грудня 2024 р. № 1351-р / Кабінет Міністрів України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1351-2024-%D1%80#Text

[72] Про схвалення Стратегії розвитку інформаційного суспільства в Україні: Розпорядження від 15 травня 2013 р. № 386-р / Кабінет Міністрів України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/386-2013-%D1%80#Text

положень Європейської декларації про цифрові права та принципи для цифрового десятиліття[73] і Берлінської декларації з цифрового суспільства[74]. Така правова еволюція створює основу для інтеграції України до єдиного цифрового ринку ЄС і забезпечення повноцінного функціонування цифрової публічної адміністрації як складової демократичної держави.

Закон України «Про адміністративні послуги»[75] став базовим нормативним актом, який започаткував системне правове регулювання надання адміністративних послуг в Україні. Він визначив умови реалізації прав, свобод і законних інтересів громадян та юридичних осіб щодо отримання адміністративних послуг, а також основні засади діяльності суб'єктів надання таких послуг (ст. 1–4).

Із моменту прийняття закон зазнав низки змін, спрямованих на адаптацію до викликів цифровізації: доповнення норм про інформаційні та технологічні картки адміністративної послуги (ст. 8), встановлення Реєстру адміністративних послуг (ст. 16), а також положень щодо веб-сайтів, подання заяв онлайн та дистанційного обслуговування (ст. 6, 8). Водночас цифрові нововведення в реалізації Закону включають створення порталу адміністративних послуг, автоматизацію процедур для заявників, інтеграцію з державними реєстрами і можливість подання документів в електронному вигляді. Проте закон сам по собі не містить повного набору цифрових механізмів – їх розвиток здійснювався через підзаконні акти, постанови та ІТ-платформи, що реалізують цифровий характер надання послуг.

Серед ключових аспектів цифровізації надання адміністративних послуг – впровадження електронної ідентифікації заявників (за допомогою електронного підпису чи id-порталу), автоматизованих рішень і використання електронних черг для фізичних осіб. Закон містить загальні положення про звернення за адміністративними послугами, подання заяв та документи (ст. 9), але питання електронної ідентифікації, автоматизації алгоритмів рішення та електронної черги розвиваються у спеціалізованих актах. Наприклад, на порталі державних послуг передбачено використання Єдиного державного вебпорталу «Дія» та системи електронного документообігу. Проте науковці звертають увагу на те, що законодавство потребує чіткого

[73] Declaration on European Digital Rights and Principles. *Shaping Europe's digital future*. URL: https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/library/declaration-european-digital-rights-and-principles#Declaration

[74] Berlin Declaration on Open Access to Knowledge in the Sciences and Humanities of 22 October 2003. URL: http://openaccess.mpg.de/Berlin-Declaration

[75] Про адміністративні послуги: Закон України від 6 вересня 2012 року № 5203-VI / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5203-17#Text

обґрунтування правового статусу автоматизованих рішень та гарантій доступу до електронних черг[76].

Реалізація Закону супроводжується значною кількістю викликів. По-перше, правова визначеність в частині цифрового надання послуг залишається неповною: відсутні чіткі норми щодо правових наслідків автоматизованих рішень, режиму електронної ідентифікації заявника та алгоритмів обробки даних. По-друге, технічна інтероперабельність між державними реєстрами, інформаційними системами і ЦНАП часто має слабку нормативну основу і потребує єдиних стандартів. По-третє, доступність цифрових адміністративних послуг у громадах зменшена через низьку цифрову грамотність, недостатню інфраструктуру та нерівномірність покриття ІТ-середовища на місцях. Українські дослідники вказують, що значна частина громад не має доступу до онлайн-сервісів, що створює бар'єри для реалізації принципу доступності, закладеного у Законі[77]. Отже, хоча Закон створив правову основу для цифровізації адміністративних послуг, він не може самостійно забезпечити повну реалізацію без підтримуючої технічної, нормативної та організаційної бази.

Наступним законом, що врегульовує процес цифровізації адміністративних послуг, є Закон України «Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги» від 5 жовтня 2017 р. № 2155-VIII[78], в якому закріплено ключові поняття, необхідні для правового регулювання сфери надання електронних довірчих послуг. Зокрема, Закон встановлює такі терміни як «електронний підпис» – електронні дані, що додаються підписувачем до інших електронних даних або логічно з ними пов'язані й використовуються ним як підпис; «електронна печатка»; «електронна позначка часу»; «кваліфікований сертифікат відкритого ключа»; «кваліфікований надавач електронних довірчих послуг» та інші. Ці поняття створюють правову основу для функціонування довірчих сервісів, які забезпечують юридичну значущість електронних транзакцій. Закон також передбачає створення «довірчого списку», яким адмініструються кваліфіковані надавачі й послуги.

---

[76] Каліна І. І., Майстренко К. М. Сучасні теорії інформаційного забезпечення в умовах цифрової трансформації та впровадження підходу належного врядування. *Публічне урядування.* 2023. № 3 (36). С. 18–24. https://doi.org/10.32689/2617-2224-2023-3(36)-2

[77] Осмак А., Карпенко Ю., Качмарський Є. Інтероперабельність критеріїв оцінювання сервісів виявлення дезінформації в умовах цифровізації публічного управління. *Аспекти публічного управління*. 2024. 12(1). С. 6–13. https://doi.org/10.15421/152401

[78] Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги: Закон України від 5 жовтня 2017 року № 2155-VIII / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2155-19#Text

Цифрова адміністративна політика Європейського Союзу трансформується у національні реформи через кілька взаємопов'язаних механізмів.

У процесі приєднання до ЄС країни-кандидати зобов'язані гармонізувати своє законодавство з *acquis* ЄС – спільним правовим доробком Європейського Союзу. У Звіті Європейської Комісії про розширення 2025 року прямо рекомендовано, щоб Україна «привела національне законодавство у відповідність до Європейської рамки цифрової ідентичності» (*European Digital Identity Framework*). Держави-кандидати також мають дотримуватися правил Єдиного цифрового ринку (*Digital Single Market*) щодо електронних послуг і обігу даних[79]. На практиці це передбачає ухвалення нових законів або внесення поправок до чинних актів. Зокрема, норми ЄС вимагають: принципу «*digital by default*» (усі адміністративні процедури повинні мати онлайн-альтернативу), принципу «*once-only*» (одноразового надання даних, щоб громадянин не повторно подавав ті самі відомості). Ці принципи закріплюються в національному законодавстві – наприклад, у Кодексі відносин між публічною адміністрацією та громадянами Франції (CRPA) або в національних стратегіях електронного урядування інших держав.

Європейська Комісія та спеціалізовані агентства (зокрема ENISA, EDPB, OECD-EU) надають державам методичні рекомендації, інструментарії, а також проводять експертні огляди та «*peer review*». Україна вже бере участь як спостерігач у Групі експертів ЄС з Єдиного цифрового шлюзу, що сприяє обміну досвідом щодо електронних публічних послуг. Крім того, ЄС підтримує тематичні технічні мережі, такі як *eGovernment Network*, у межах яких держави-члени обмінюються найкращими практиками[80]. Саме тут, наприклад, поширюється естонська модель X-Road як зразок побудови інтероперабельних інформаційних систем. Фінансові інструменти ЄС – такі як Ukraine Facility / Ukraine Plan, EU4Digital, Інструмент передвступної допомоги (IPA) для країн Західних Балкан – пов'язують надання коштів із прогресом реформ. У Документі дій ЄС за 2024 рік (*EU Action Document*) прямо зазначено, що фінансування спрямоване на «просування реформ і наближення законодавства» у сфері цифрової

[79] European Commission. Ukraine Report 2025. Brussels, 4 November 2025, c. 14. URL: https://enlargement.ec.europa.eu/document/download/17115494-8122-4d10-8a06-2cf275eecde7_en?filename=ukraine-report-2025.pdf

[80] European Commission. Action Document for the Technical Cooperation Facility for Ukraine 2025. Brussels, 2025. URL:https://enlargement.ec.europa.eu/document/download/28a02664-39aa-42af-b7ea-8630349ac5dc_en?filename=C_2025_3816_F1_ANNEX_EN_V2_P1_4137608.PDF

трансформації. Подібно до Механізму відновлення та стійкості (RRF) або галузевих програм, виплати коштів залежать від досягнення певних етапів – наприклад, прийняття закону про електронну ідентифікацію або створення агентства з кібербезпеки. Так, цифровий гаманець Молдови частково створено за підтримки ЄС; аналогічним чином ЄС фінансує розвиток платформи «Дія» в Україні.

З огляду на процеси вступу України до Європейського Союзу слід розглянути питання відповідності українського законодавства актам ЄС у сфері цифровізації публічного управління. Регламент (ЄС) № 910/2014 (eIDAS) встановлює єдині правила щодо електронної ідентифікації та довірчих послуг для електронних транзакцій на єдиному ринку ЄС. Український Закон у великій мірі відповідає структурі eIDAS: він охоплює механізми електронної ідентифікації, довірчих послуг, транскордонного визнання. Зокрема, повідомляється, що Україна створила Довірчий список і здійснює нагляд за кваліфікованими довірчими послугами у відповідності до вимог eIDAS. Однак деякі процедури і суб'єкти ще потребують доопрацювання: наприклад, імплементація положень щодо електронного гаманця, автоматизованих механізмів обміну даними та повної сумісності з усіма технічними стандартами ЄС. Відзначимо, що в новішому законодавстві України Закон № 2801-IX від 1 грудня 2022 р. «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення укладення угоди між Україною та Європейським Союзом про взаємне визнання кваліфікованих електронних довірчих послуг та імплементації законодавства Європейського Союзу у сфері електронної ідентифікації»[81] змінив назву Закону на «Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги».

Також Україна активно рухається до впровадження нових стандартів цифрової ідентифікації та довіри, зокрема етапу eIDAS 2.0, що передбачає цифровий гаманець (*EU Digital Identity Wallet*) як складову єдиного цифрового простору ЄС. Так, у червні 2025 р. Кабінет Міністрів України ухвалив постанову № 689[82], яка встановлює функціональні, методологічні, технічні вимоги до цифрових

[81] Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення укладення угоди між Україною та Європейським Союзом про взаємне визнання кваліфікованих електронних довірчих послуг та імплементації законодавства Європейського Союзу у сфері електронної ідентифікації: Закон України від 1 грудня 2022 р. № 2801-IX / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-20#Text

[82] Про затвердження вимог до випуску гаманців з цифровою ідентифікацією: Постанова від 11 червня 2025 р. № 689 / Кабінет Міністрів України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/689-2025-%D0%BF#Text

ідентифікаційних гаманців, сумісних із високим рівнем довіри (*high-trust eID scheme*). Цей розвиток означає, що українські цифрові документи зможуть використовуватися не лише в межах України, а й на території ЄС, що є важливим кроком у напрямі євроінтеграції цифрової адміністрації. Водночас гармонізація включає технічні стандарти, взаємне визнання довірчих послуг, транскордонну сумісність і адаптацію законодавства для повного партнерства з європейськими схемами.

Слід відзначити, що Україна має значний масив підзаконних нормативно-правових актів, які діють у сфері цифровізації публічного управління та які дають змогу споживачам послуг користуватися ними, не звертаючись до чиновника напряму. Серед такий підзаконних актів визначимо укази Президента України та нормотворчу діяльність Кабінету Міністрів України.

Згідно з Указом Президента України № 558/2019 «Про деякі заходи щодо поліпшення доступу фізичних та юридичних осіб до електронних послуг»[83] було встановлено засади створення комплексу цифрових державних сервісів, серед яких – державне підприємство «Дія». На сайті цього підприємства зазначено, що воно належить до сфери управління Міністерство цифрової трансформації України і створене саме на підставі вказаного Указу.

Постановою Кабінет Міністрів України від 4 грудня 2019 р. № 1137 «Питання Єдиного державного вебпорталу електронних послуг та Реєстру адміністративних послуг»[84] було затверджено Положення про Єдиний державний вебпортал електронних послуг та визначено його правовий статус як державної інформаційної системи, призначеної для надання електронних послуг, інформації та взаємодії з реєстрами. Таким чином, «Дія» формується не просто як мобільний застосунок, а як державна система, що має інтегровану інституційну, технологічну та правову структуру.

Постановою та відповідними нормативними актами встановлено, що електронні документи, сформовані засобами Порталу «Дія», мають юридичну силу аналогічну паперовим документам. Наприклад, на порталі зазначено, що «е документи з «Дія» мають таку саму юридичну силу, як і паперові» згідно з Законом України «Про особливості надання публічних (електронних публічних) послуг» № 1689 IX від

[83] Про деякі заходи щодо поліпшення доступу фізичних та юридичних осіб до електронних послуг: Указ від 29 липня 2019 року № 558/2019 / Президент України. URL https://www.president.gov.ua/documents/5582019-28853

[84] Питання Єдиного державного вебпорталу електронних послуг та Реєстру адміністративних послуг: Постанова від 4 грудня 2019 р. № 1137 / Кабінет Міністрів України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1137-2019-%D0%BF#Text

15 липня 2021 р.[85] Це означає, що надання даних через мобільний застосунок чи вебпортал потенційно прирівнюється до традиційної паперової взаємодії суб'єктів адміністративних відносин, що є важливою передумовою цифрової публічної адміністрації.

Постановою № 1137 і відповідним Положенням передбачено, що Портал «Дія» може надавати адміністративні та інші публічні послуги без участі посадової особи, шляхом автоматизованої обробки звернення – через вебінтерфейс або мобільний застосунок. Цей формат передбачає, що заявник подає документи через портал, система автоматично перевіряє дані з реєстрів, приймає рішення або скеровує до наступного етапу без прямої участі чиновника, що відповідає принципам цифрової адміністрації.

Разом із перевагами автоматизації виникають питання легітимності рішень, прийнятих алгоритмічно, а також захисту персональних даних громадян. На порталі «Дія» у політиці конфіденційності зазначено, що розпорядником персональних даних є ДП «Дія», а обробка даних відбувається у хмарній інфраструктурі *DIIA.Enterprise.Cloud*.

Водночас у наукових дискурсах наголошується, що недостатня прозорість алгоритмів, відсутність достатніх гарантій оскарження результатів автоматизованих систем та нерівномірний доступ до цифрових сервісів створюють правові ризики[86].

Отже, забезпечення захисту персональних даних і прав громадян у цифровому середовищі є критичною складовою легітимності цифрової публічної адміністрації.

Вже зазначалося, що європейські принципи цифрового врядування включають *once only principle* (дані подаються один раз і використовуються багатьма сервісами), *no legacy systems* (відмова від застарілих систем), *interoperability* (технічна та семантична сумісність). Положення № 1137 передбачає необхідність інтеграції державних реєстрів з Порталом «Дія» та можливість отримання послуг на підставі уже наявних даних, що відповідає принципу *once only*. Крім того, Постанова КМУ від 13 червня 2024 р. № 693 «Про внесення змін до Положення про Єдиний державний вебпортал електронних послуг»[87]

[85] Про особливості надання публічних (електронних публічних) послуг: Закон України від 15 липня 2021 року № 1689-IX / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1689-20#Text

[86] Каліна І. І., Майстренко К. М. Сучасні теорії інформаційного забезпечення в умовах цифрової трансформації та впровадження підходу належного врядування. *Публічне урядування.* 2023. № 3 (36). С. 18–24. https://doi.org/10.32689/2617-2224-2023-3(36)-2

[87] Про внесення змін до Положення про Єдиний державний вебпортал електронних послуг: Постанова від 13 червня 2024 р. № 693 / Кабінет Міністрів України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/693-2024-%D0%BF#Text

розширює можливості обміну даними (наприклад, про медичну інформацію) через портал, що посилює інтероперабельність багатьох державних систем. Таким чином, можна зробити висновок, що національний цифровий портал перебуває на етапі приведення до європейських стандартів цифрового врядування.

Концепція цифрової трансформації України на період 2023–2030 років передбачає стратегічні напрями, що спрямовані на глибоку інтеграцію в європейський цифровий простір, насамперед через приєднання до «*Digital Single Market*» (єдиного цифрового ринку ЄС) та активний розвиток технологій державного управління (*GovTech*). Зокрема, у державній програмі «*Government Action Plan*» зазначено, що одним з ключових критеріїв до 2025 р. є «Інтеграція з ЄС через EUDI Wallet, український КЕП в ЄС» і розвиток інфраструктури 5G пілотів. Водночас стратегія «*WINWIN 2030*» («Стратегія цифрового розвитку інновацій до 2030 року») передбачає, що цифрові державні сервіси, інноваційна інфраструктура та відкриті ринки є базисом для підвищення конкурентоспроможності України та її інтеграції в європейську цифрову економіку. Таким чином, напрямок «*GovTech*» означає, що держава перестає бути лише споживачем інформаційних технологій, а стає постачальником цифрових платформ, сервісів та екосистем для громадян, бізнесу та інших державних інституцій.

У рамках Концепції закладено основні цілі, які визначають спрямованість трансформації. *Перша* – побудова людиноцентричного уряду, тобто таких публічних сервісів і процесів, які максимально адаптовані до потреб і поведінки громадян; це передбачає автоматизовані процеси, мобільні сервіси, мінімум формальностей. *Другою* є цифрова довіра – набір заходів, що забезпечують безпечну та передбачувану взаємодію у цифровому середовищі: захист персональних даних, етичні стандарти, прозорість дій держави. *Третя* – безпаперові процеси (*paper less*) – зниження або повне усунення паперових процедур надання державних і адміністративних послуг, підтримка автоматизації та цифрових каналів взаємодії. У повідомленні про затвердження стратегії зазначено, що реалізація має дозволити Україні здійснити економічний стрибок шляхом створення інноваційних продуктів, товарів і послуг[88].

Передбачається, що внаслідок реалізації Концепції до 2030 року Україна набуде таких результатів: *цифровий суверенітет* – здатність держави самостійно розвивати цифрову інфраструктуру, сервіси, платформи, забезпечувати власний захист і контроль над даними та

[88] Уряд затвердив Стратегію цифрового розвитку інновацій до 2030 року. URL: https://business.diia.gov.ua/news/uriad-zatverdyv-stratehiiu-tsyfrovoho-rozvytku-innovatsii-do-2030-roku

технологіями; *європейську сумісність* – інтеграція цифрової системи України з європейськими стандартами, визнання цифрових документів, участь у цифрових ринках ЄС, сумісність з нормативною базою ЄС; *кіберстійкість* – розвиток здатності держави, інфраструктури та суспільства протистояти кіберзагрозам, забезпечення безперервності цифрових сервісів навіть в умовах криз. Зокрема, стратегія наголошує на створенні сприятливого регуляторного середовища для кіберзахисту та залучення технологій *DefenceTech*. Концепція забезпечує логіку переходу від цифрової модернізації до цифрового розвитку – коли держава, суспільство та економіка взаємодіють в цифровому середовищі, яке відповідає європейським стандартам і гарантує національні інтереси.

Попри суттєвий прогрес України у сфері цифровізації публічних послуг, зокрема розвиток платформи «Дія» та запровадження низки реформ, між нормами Європейського Союзу та чинним українським законодавством і досі існують значні розбіжності. Одним із ключових питань є інтероперабельність державних реєстрів. Україна створила національну шину даних ТРЕМБІТА, побудовану за естонською моделлю X-Road, і станом на 2024 рік вона об'єднує 220 органів влади та 111 інформаційних ресурсів, забезпечуючи мільярди транзакцій обміну даними. Водночас нормативне забезпечення цього процесу залишається неповним. Хоча Постанови Кабінету Міністрів № 357/2018 та № 606/2018 запровадили Реєстр реєстрів і визначили ТРЕМБІТА основним каналом обміну даними, фактична інтеграція часто залежить від доброї волі окремих органів влади. Окремі державні реєстри, включно із земельним, бізнесовим чи реєстром населення, зберігають незалежні інтерфейси, а обмін даними нерідко потребує індивідуальних міжвідомчих угод. Для відповідності європейським стандартам Україні необхідно завершити законодавчу уніфікацію архітектури обміну даними, у тому числі через внесення змін до постанови № 357 і ухвалення нових законів, які забезпечать автоматичну взаємодію всіх державних реєстрів.

Сфера захисту персональних даних залишається однією з найбільш проблемних. Чинний закон України про захист персональних даних ухвалено у 2011 році та він не відповідає вимогам GDPR. Європейська Комісія у звіті за 2025 рік прямо зазначає, що Україна має ухвалити законодавство, цілком сумісне з acquis ЄС у сфері приватності та обробки даних. Хоча у 2022 році був зареєстрований новий законопроєкт, його ще не ухвалено, і в національному праві досі відсутні ключові інститути GDPR: право на перенесення даних, право на стирання, прозора обробка, чітко визначені підстави законної

обробки даних тощо. Ефективне електронне урядування неможливе без належного правового режиму захисту даних, що забезпечує довіру громадян і дозволяє реалізовувати транскордонні цифрові послуги.

Ще одним важливим напрямом є запровадження принципів «одноразового надання даних» (once-only) й «цифровості за замовчуванням» (digital by default), які становлять ядро цифрової політики ЄС. Вони передбачають, що громадяни не повинні повторно подавати однакову інформацію різним органам, а державні послуги мають за замовчуванням надаватися в електронній формі. В Україні розгортання цих принципів відбувається нерівномірно, і чимало адміністративних процедур усе ще існують лише в офлайн-форматі. Європейський портал Single Digital Gateway вимагає від держав-членів не застосовувати необґрунтованих паперових процедур, тоді як Україна лише переходить до цього стандарту.

У цілому українська цифрова система є технологічно розвиненою, однак потребує подальшого законодавчого узгодження з нормами ЄС. Європейська Комісія у своїх рекомендаціях у межах процесу набуття членства чітко визначає пріоритетні напрями: інтероперабельність (єдиний реєстр реєстрів і гарантія обов'язкового обміну даними), повне впровадження eIDAS, ухвалення GDPR-сумісного закону та формування правової системи регулювання штучного інтелекту.

Розвиток ТРЕМБІТИ має супроводжуватися не лише технічною модернізацією, а й правовим закріпленням єдиних стандартів обміну та використання даних. Окремої уваги потребує формування інституційної спроможності – ефективної взаємодії державних органів, достатнього фінансування цифрових проєктів та активне використання механізмів технічної допомоги ЄС, зокрема TAIEX, Twinning та інструментів програми Digital Europe.

Інтеграція європейських норм у цифрову екосистему України – це комплексний процес, який охоплює як модернізацію законодавства, так і технічну сумісність систем, процедурне забезпечення електронних послуг та розширення прав громадян у цифровому середовищі. Опора на досвід країн-членів ЄС, зокрема Естонії з її X-Road, Польщі з порталом Gov.pl та Франції з системним адміністративним цифровим кодексом, дозволить Україні створити модель електронного врядування, повністю узгоджену зі стандартами ЄС. У перспективі це стане суттєвим чинником зближення з Єдиним цифровим ринком та виконання критеріїв членства.

ВИСНОВКИ

Систематизація нормативних прогалин між правом ЄС і законодавством України свідчить: цифровізація державних послуг в Україні перейшла в етап, коли технологічне лідерство потребує нормативного підтвердження. Створення просунутих цифрових сервісів, таких як Дія, TREMBITA чи мобільна eID, демонструє значний потенціал, однак без юридичної імплементації європейських правил ці рішення не можуть забезпечити повноцінну інтеграцію в цифровий ринок ЄС.

Проблеми з інтероперабельністю, відсутність GDPR-еквіваленту, нерозвинуте регулювання штучного інтелекту, неврегульованість «once-only» та «digital-by-default» принципів вказують на необхідність глибокої правової модернізації. Наявні технологічні здобутки «випереджають» національне законодавство, і саме це створює найбільший ризик: сучасні цифрові сервіси функціонують у нормативному середовищі, яке частково не відповідає європейським вимогам щодо прав людини, прозорості, безпеки та підзвітності.

Успішна гармонізація вимагатиме комплексного підходу: прийняття законів, адаптації стандартизованих технічних рішень ЄС, створення нових інституцій, а також підвищення спроможності органів влади працювати з цифровими реєстрами, алгоритмами й даними. Кінцева мета – формування цифрової публічної адміністрації, здатної забезпечувати права громадян, прозорість та ефективність на рівні, сумісному з європейським цифровим простором.

Для України це не просто виконання вимог ЄС, а стратегічне перетворення державного управління, яке здатне створити сучасну, відкриту й безпечну цифрову державу, інтегровану в європейську правову і технологічну екосистему.

АНОТАЦІЯ

У цьому розділі проаналізовано теоретичні та правові засади становлення цифрової публічної адміністрації в Україні й окреслено напрями її зближення з правовою системою Європейського Союзу. Розкрито зміст і еволюцію підходів до електронного урядування, електронного врядування та цифрового управління, визначено їх роль у сучасній моделі публічної влади. Досліджено структурні елементи цифрової публічної адміністрації та принципи її функціонування, серед яких верховенство права, публічність, підзвітність, людиноорієнтованість та узгодженість інформаційних систем. Висвітлено нормативні орієнтири Європейського Союзу, що формують підґрунтя цифрового управління, зокрема акти щодо електронної ідентифікації, захисту

даних, державної інформаційної політики та єдиного цифрового простору. На основі досвіду окремих держав-членів (Польща, Естонія, Франція) проаналізовано ефективні моделі побудови цифрової адміністрації та їх значення для удосконалення української практики. Окрему увагу приділено викликам, пов'язаним із забезпеченням правової визначеності автоматизованих рішень, кібербезпеки, належної підготовки кадрів та функціонування цифрових сервісів у складних умовах. У результаті сформульовано висновок про потребу системної гармонізації законодавства України з європейськими стандартами цифрового управління та створення цілісної, стійкої й впорядкованої моделі цифрової публічної адміністрації.

Література

1. Берназюк О.О. Електронне урядування як особлива форма публічного управління: поняття та проблеми запровадження. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія «Право». 2019. Вип. 55. Том 2. С. 32–35.

2. Волох О. Генезис електронного урядування в Україні. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 2. С. 121–125.

3. Герман, Д. Особливості нормативно-правового забезпечення державної політики цифрового розвитку України. *Аспекти публічного управління*. 2025. 13(1). С. 82–92. https://doi.org/10.15421/152510

4. Дубов Д. В., Дубова С. В. Основи електронного врядування: навч. посіб. Київ: Центр навчальної літератури, 2006. 176 с.

5. Електронне урядування: опорний конспект лекцій / [С. В. Дзюба, І. Б. Жиляєв, С. К. Полумієнко, І. А. Рубан, А. І. Семенченко]; за ред. А. І. Семенченка. Київ: ОБСЄ, 2012. 266 с.

6. Євтушенко О. Диджиталізація державного управління, її особливості та перспективи в Україні. *Public Administration and Regional Development*. 2023. № 22. С. 964–983. https://doi.org/10.34132/pard2023.22.03

7. Інструменти забезпечення ефективності, результативності та якості діяльності органів державної влади / [М. Канавець (кер. авт. колективу), Ю. Лихач, А. Кукуля, О. Бутенко, Ю. Єрченко; за заг. ред. В. Купрія]. Київ: Центр адаптації державної служби до стандартів ЄС, 2019. 178 с.

8. Каліна І. І., Майстренко К. М. Сучасні теорії інформаційного забезпечення в умовах цифрової трансформації та впровадження підходу належного врядування. *Публічне урядування.* 2023. № 3 (36). С. 18–24. https://doi.org/10.32689/2617-2224-2023-3(36)-2

9. Карпенко О. В. Механізми формування та реалізації сервісно-орієнтованої державної політики в умовах цифровізації. *Актуальні проблеми державного управління*. 2021. № 2(82). С. 20–27.

10. Клімушин П. С. Стратегії та механізми електронного урядування в інформаційному суспільстві: монографія. Харків: Вид-во ХарРІ НАДУ «Магістр», 2016. 524 с.

11. Клімушин П. С., Серенок А. О. Електронне урядування в інформаційному суспільстві: монографія. Харків: Вид-во ХарРІ НАДУ «Магістр», 2010. 312 с.

12. Куйбіда В. С., Карпенко О. В., Наместнік В. В. Цифрове врядування в Україні: базові дефініції понятійно-категоріального апарату. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України*. Серія: Державне управління. 2018. № 1. С. 5–10.

13. Куспляк І. Основні теоретичні підходи до поняття «електронне урядування»: порівняльний аналіз. *Актуальні проблеми політики*. 2010. Вип. 40. С. 391–400.

14. Лебедєва Ю. Стан розвитку електронного урядування в Україні. *Молодий вчений*, № 11 (75), 2019. С. 335–339. https://doi.org/10.32839/2304-5809/2019-11-75-74

15. Макарова І., Пігарєв Ю., Сметанкіна Л. Цифровізація публічного управління на регіональному та міському рівнях. *Актуальні проблеми державного управління*. 2021. Т. 2, № 83. С. 86–91.

16. Маматова Т. В., Кравцов О. В. Забезпечення якості публічних послуг в умовах цифрової трансформації. *Development vectors in public management and administration: collective monograph*. Riga, Latvia: Baltija Publishing, 2021. С. 208–228. https://doi.org/10.30525/978-9934-26-082-7-10

17. Маматова Т., Борисенко Ю. Цифрове врядування: сучасні світові тренди та особливості розвитку в Україні. *Публічне управління та місцеве самоврядування*. 2024. № 2. С. 46–53. https://doi.org/10.32782/2414-4436/2024-2-6

18. Мацокін А. Електронне урядування: механізм застосування у діяльності ОМС. *Місцеве самоврядування*. 2017. № 11. URL: https://i.factor.ua/ukr/journals/ms/2017/november/issue-11/article-32046.html

19. Мохова Ю. Л. Особливості державного управління в країнах ЄС в умовах сталого розвитку. *Публічне управління для сталого розвитку* : матеріали IV Міжнар. наук.-практ. конф. Маріуполь, 2021. С. 50–52

20. Осмак А., Карпенко Ю., Качмарський Є. Інтероперабельність критеріїв оцінювання сервісів виявлення дезінформації в умовах цифровізації публічного управління. *Аспекти публічного управління*. 2024. 12(1). С. 6–13. https://doi.org/10.15421/152401

21. Перегуда Н. І. Адміністративно-правовий механізм інформаційної взаємодії органів публічного управління з органами місцевого самоврядування та громадськістю на прикладі «електронного урядування» : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.07, Кропивницький, 2025. С. 35.

22. Перегуда Н. І. Становлення та впровадження категорії «електронне урядування» в публічне управління. *Право та державне управління*. 2024. № 2. С. 314–319.

23. Погребняк І. Є. Електронне урядування: поняття та принципи функціонування. Київ: Інститут правового забезпечення інноваційного розвитку НАПН України, 2019. 24 с.

24. Погребняк І. Є. Електронний уряд (e-government) і електронне урядування (e-governance): поняття та принципи функціонування. *Право та інновації*. 2014. № 3(7). С. 26–35

25. Размєтаєва Ю. С. Електронне урядування як складник демократії в інформаційному суспільстві. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського*. Серія: юридичні науки. 2020. Том 31 (70) № 1. С. 37–41

26. Рощук М. Розвиток електронного урядування в Україні: правовий аспект забезпечення безпеки інформації. *Безпека інформації*. 2018. Т. 24, № 1. С. 17–22.

27. Сапрікін В. Оцифровування, цифровізація та цифрова трансформація публічного управління в Україні. *Вісник КНУ ім. Т. Шевченка*. Серія: Державне управління. 2024. Т. 19(1). С. 116–121. https://doi.org/10.17721/2616-9193.2024/19-19/22

28. Скляр І. В. Механізми публічного управління в контексті цифровізації: теоретичний аспект. *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права*. 2023. Вип. 6. С. 265–271. https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2023.6.45

29. Слободянін М. В. Зарубіжний досвід цифрової трансформації публічного управління. *Проблеми сучасних трансформацій*. Серія: право, публічне управління та адміністрування. 2025. № 16. https://doi.org/10.54929/2786-5746-2025-16-02-22

30. Сорокіна Н., Філатов В. Цифровізація публічного управління в Україні: теоретичний аспект. *Аспекти публічного управління*. 2025. Т. 13, № 1. С. 77–81.

31. Сурай А. Цифровізація публічного управління в Україні: організаційний аспект. *Публічне управління: концепції, парадигма, розвиток, удосконалення*. 2024. № 7. С. 116–124. https://doi.org/10.31470/2786-6246-2024-7-116-124

32. Фурашев В. М. Складові електронного урядування. *Правова інформатика*. 2012. № 4 (36). С. 43–49.

33. Чуба Н. В. Електронне врядування та адаптація державної служби України до стандартів ЄС. *Публічне урядування*. 2022. № 2 (30). С. 101–109. https://doi.org/10.32689/2617-2224-2022-2(30)-13

34. Чуба Н.В. Розбудова електронного урядування: загрози та виклики. *Публічне урядування*. 2024. № 2 (39). С. 78–84. https://doi.org/10.32689/2617-2224-2024-2(39)-9

35. Чукут С. Тенденції та проблеми впровадження електронного урядування в Україні. *Сучасні проблеми управління: виклики*

інформаційної епохи: матеріали VII Міжнар. наук.-практ. конф. студентів, аспірантів та молодих вчених. Київ: НТУУ «КПІ», 2013. С. 42–44

36. Юсіфбейлі Р. Електронне урядування в публічному управлінні та адмініструванні сучасної України. *Публічне управління і адміністрування в Україні*. 2020. Вип. 20. С. 99–102

37. Accès aux services publics : les limites de la dématérialisation / La Rédaction. 22 вересня 2025. URL: https://www.vie-publique.fr/en-bref/300177-acces-aux-services-publics-les-limites-de-la-dematerialisation

38. Błażewski M. The Authentication of Information in e-Government in Administrative Law in Poland. Wrocław: University of Wrocław, Faculty of Law, Administration & Economics, 2017. URL: https://sciendo.com/2/v2/download/article/10.1515/wrlae-2018-0017.pdf

39. Homburg V. Understanding E-Government: Information Systems in Public Administration. London : Routledge, 2008. p. 87 https://doi.org/10.4324/9780203885642

40. ID Tech Wire. France to Introduce Digital Identity Cards via Mobile App in 2025. 11 avril 2025. URL: https://idtechwire.com/france-to-introduce-digital-identity-cards-via-mobile-app-in-2025/

41. Przepióra P. Digital State: How Poland Became a European Leader in Digitalisation. 9 October 2025. URL: https://warsawinstitute.org/digital-state-how-poland-became-a-european-leader-in-digitalisation/

42. Restuccia M. French national authentication service FranceConnect+ is available only to French nationals/ Mario Restuccia. 22 липня 2023. URL: https://restuccia.frama.io/mario.restuccia.re/activist-files/rights/rights-2023-fr-01.html

Information about the authors:
Veselovskyi Bohdan Andriiovych,
Philosophy Doctor (International Law),
Associate Professor of the Department of Comparative and European Law of the Educational and Scientific Institute of International Relations
Taras Shevchenko Kyiv National University
60, Volodymyrska Str., Kyiv, 01033, Ukraine
https://orcid.org/0000-0003-2891-2741

Goncharuk Olga Volodymyrivna,
Philosophy Doctor (International Law), Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Comparative and European Law of the Educational and Scientific Institute of International Relations
Taras Shevchenko Kyiv National University
60, Volodymyrska Str., Kyiv, 01033, Ukraine
https://orcid.org/0000-0003-3264-7047

DOI https://doi.org/10.30525/978-9934-26-647-8-6

ЦИФРОВІ, ФІНАНСОВІ ТА УПРАВЛІНСЬКІ ІННОВАЦІЇ У РОЗВИТКУ МЕДИЧНОЇ ОСВІТИ ТА НАУКИ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ МОДЕРНІЗАЦІЇ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ

Вовк С. М., Вовк Т. В.

ВСТУП

Сучасний етап розвитку системи охорони здоров'я України характеризується глибокими трансформаціями, що визначають нові орієнтири для медичної освіти та науки. Інтенсивна цифровізація суспільства, запровадження європейських стандартів публічного управління, посилення ролі інтелектуальних та фінансових ресурсів у сфері охорони здоров'я формують потребу у переосмисленні підходів до підготовки фахівців медичної галузі, організації наукових досліджень, а також створення ефективної системи управління інноваціями [1] [2]. Трансформаційні процеси, прискорені війною, формують унікальний історичний контекст, що поєднує виклики виживання, відновлення та модернізації з розвитком інституційної стійкості, цифрової компетентності та нових моделей медичного врядування.

В умовах реформування державного сектору та впровадження принципів прозорості, підзвітності, evidence-based управління та сервісної моделі держави, медична освіта та наука постають ключовими драйверами відбудови та модернізації національної системи охорони здоров'я. Перехід до моделі фінансування за результатами (value-based healthcare), розбудова інфраструктури eHealth, впровадження клінічних маршрутів, індикаторів якості, інтеграція з європейським науковим і освітнім простором, формування національних цифрових реєстрів та аналітичних платформ – все це зумовлює необхідність підготовки нового покоління фахівців, здатних працювати в умовах цифрової медицини, аналітичного управління та високої динаміки змін [3].

Одним із ключових стратегічних напрямів є удосконалення управлінських, фінансових та цифрових компетентностей медичних кадрів. Сучасні керівники та науковці у сфері охорони здоров'я мають

[1] [1] Закон України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» від 19.11.1992 № 2801-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12.

[2] [3] Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність» від 16.11.2016 № 848-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19.

[3] Закон України «Про вищу освіту» від 01.07.2014 № 1556-VII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18.

бути здатні формувати політики, управляти ресурсами, впроваджувати технологічні інновації, аналізувати дані, забезпечувати якість медичної допомоги та інтегрувати міжнародні стандарти в національний контекст[4]. Водночас, важливим викликом залишається належне фінансування інноваційних освітніх і наукових програм, розвиток грантових та державно-приватних механізмів підтримки, стимулювання наукових досліджень і трансферу технологій.

Медична освіта та наука дедалі частіше функціонують у міждисциплінарному форматі, поєднуючи медицину, біоінженерію, менеджмент, інформаційні технології, психологію, право та економіку. Це відповідає вимогам європейських підходів до безперервного професійного розвитку, компетентнісного навчання, клінічного лідерства та трансляційної науки. В умовах глобальних криз, пандемій, воєнних дій та загроз для здоров'я населення, особливо зростає значення сильних наукових шкіл, високотехнологічних симуляційних центрів, цифрових платформ, інструментів телемедицини, а також систем моніторингу й оцінювання якості освітнього процесу.

Таким чином, дослідження цифрових, фінансових та управлінських інновацій у розвитку медичної освіти та науки України є надзвичайно актуальним і має стратегічне значення для побудови стійкої, конкурентоспроможної та інноваційної системи охорони здоров'я. Це дослідження спрямоване на аналіз інституційних, фінансових та технологічних інструментів модернізації, окреслення ключових векторів розвитку та визначення потенціалу взаємодії держави, освітніх установ, наукових центрів та практичного сектору охорони здоров'я у формуванні високоефективної системи підготовки медичних кадрів майбутнього.

Метою цієї глави є комплексний аналіз цифрових, фінансових та кадрових трансформацій у медичній освіті та науці України в умовах євроінтеграції, реформування системи державного управління та післявоєнного відновлення.

1. Цифрові інновації в управлінні медичною освітою та наукою

Сучасний розвиток медичної освіти та науки в Україні здійснюється в умовах глибокої інституційної, соціально-економічної та технологічної трансформації, що визначає потребу у формуванні нової парадигми управління. Центральним елементом цієї трансформації є цифровізація, яка сьогодні постає не лише як технологічний тренд, а як

[4] Міністерство охорони здоров'я України. Стратегія розвитку системи охорони здоров'я України на період до 2030 року. URL: https://moz.gov.ua/strategiya-rozvitku-sistemi-ohroni-zdorov-ya.

фундаментальна зміна управлінської логіки, моделі організації освітнього та наукового процесів, вироблення управлінських рішень і розвитку професійної ідентичності медичного фахівця.

Цифрова трансформація інтегрує три ключові виміри: інституційний – модернізація моделі управління закладами освіти і науки, впровадження цифрових адміністративних процесів, формування цифрової освітньої політики; освітній – трансформація змісту, методів і форм навчання з урахуванням сучасних цифрових компетентностей; науковий – створення цифрових дослідницьких платформ, розвиток біомедичних даних, відкритої науки та цифрового наукового менеджменту.

Зміна освітньо-наукового середовища супроводжується трансформацією управлінських практик, орієнтованих на доказову модель прийняття рішень, підзвітність, прозорість та використання даних у реальному часі. Упровадження цифрового управління (digital governance) у сфері охорони здоров'я і медичної освіти стає ключовим чинником переходу до моделі data-driven health system та формування конкурентоспроможного інтелектуального капіталу країни.

Війна стала парадоксальним стимулом для прискореної цифровізації медичного сектору, сформувавши унікальний запит на мобільні освітні платформи, телемедичні інструменти, дистанційний контроль стану пацієнтів, цифрові реабілітаційні сервіси та віртуальні симуляційні центри. Військова медицина і цивільна система охорони здоров'я одночасно зіткнулися з необхідністю забезпечення швидкого доступу до знань, протоколів, алгоритмів дій та клінічних сценаріїв у цифровому форматі.

В умовах воєнного стану цифрова медицина стала інструментом системного навчання військових медиків, парамедиків, фахівців тактичної медицини та реабілітологів [5]. Наприклад, Національна платформа онлайн-освіти МОЗ і НСЗУ забезпечила понад 250 тисяч навчальних проходжень курсів, включно з модульними симуляційними тренінгами з критичних станів та бойової травми. Така масштабована цифрова модель професійного розвитку формує новий стандарт оперативної підготовки медичного персоналу в умовах високої невизначеності та ризиків.

Відповідно, цифрові інструменти не лише модернізують галузь, а й виконують стратегічну функцію стійкості, забезпечуючи безперервність освітнього процесу, підтримку клінічної діяльності, безпечне прийняття рішень та оперативну підготовку кадрів для сектору безпеки та оборони.

[5] Національна служба здоров'я України. URL: https://nszu.gov.ua.

Зростаюча складність викликів та масштаб цифрової трансформації у сфері медичної освіти і науки потребують системної візуалізації ключових напрямів цифровізації. Для визначення логіки та структури цифрового розвитку подано інтегровану модель цифрової трансформації медичної галузі України.

Рис. 1. Модель цифровізації медичної освіти та науки України
Джерело: розроблено авторами

Представлена модель демонструє багаторівневу структуру цифрових змін, де технологічні рішення поєднані з управлінськими, етичними й освітніми підходами. Її практична реалізація забезпечує створення відкритої, стійкої та високотехнологічної медичної освітньо-наукової системи, інтегрованої в європейський цифровий простір. З огляду на це, визначення подальших організаційних і методичних кроків стає ключовою умовою розвитку кадрового потенціалу та наукової спроможності сектору.

Одним із провідних напрямів цифровізації є інтеграція даних та аналітичних платформ. Цифрова екосистема охорони здоров'я України розвивається як комплексна платформа, що інтегрує: національну систему eHealth; електронний реєстр медичних записів; клінічні реєстри та біобанки; цифрову геномну і патоморфологічну інфраструктуру; системи електронного менеджменту наукової діяльності. Таке середовище створює умови для трансляційної

медицини, де освітній процес, клінічна практика і наукові дослідження функціонують як єдина система знань.

Показово, що українська модель цифрової охорони здоров'я демонструє випереджальний розвиток у порівнянні з низкою країн Центральної та Східної Європи, зокрема у сфері електронних записів, телемедицини та цифрової ідентифікації пацієнта. За даними ВООЗ та Європейської комісії, рівень впровадження цифрових інструментів в українських клініках у 2022–2024 рр. зріс більш ніж на 40%, що значною мірою стало результатом воєнних викликів і впровадження кризових протоколів цифрової взаємодії. Це створило унікальний прецедент формування «цифрової стійкості» (digital resilience) медичної освіти та клінічної практики.

Дані eHealth, електронні медичні записи, індикатори НСЗУ, цифрові протоколи та системи моніторингу результатів лікування формують потужну базу для освітніх і наукових процесів. Національна система eHealth виступає інтелектуальним середовищем, що генерує великі масиви даних (Big Data) для симуляції, аналізу та прогнозування в навчанні та дослідженнях [6].

Використання великих даних (big data), машинного навчання, штучного інтелекту та BI-аналітики дозволяє формувати доказово обґрунтовані управлінські рішення, прогнозувати потребу в кадрах, оптимізувати навчальні програми та адаптувати їх до потреб системи охорони здоров'я. Цей ресурс стратегічно важливий для формування керованих даними компетентностей медичних кадрів – аналізу та інтерпретації біомедичних даних, кібербезпеки, алгоритмічної грамотності. Вже сьогодні українські університети та клініки експериментують із системами підтримки клінічних рішень на основі ШІ, алгоритмами прогнозування ускладнень, автоматизованими системами навчального тестування та NLP-моделями для клінічної документації. Окремі симуляційні центри впроваджують генеративні медичні тренажери, які адаптують клінічні сценарії залежно від дій здобувача та дозволяють відпрацьовувати поведінку у високо стресових умовах. Це відповідає тенденціям провідних світових університетських клінік [7] [8]. Відповідно до стандартів ВООЗ і OECD ця компетентність є основою майбутньої стійкості медичної системи [9].

---

[6] Європейська комісія. Солідарність ЄС з Україною – перебіг подій. URL: https://commission.europa.eu/topics/eu-solidarity-ukraine/timeline_uk

[7] Karolinska Institutet. URL: https://ki.se/en

[8] Johns Hopkins University. URL: https://www.jhu.edu/

[9] World Health Organization. *Health 2020: A European policy framework supporting action across government and society for health and well-being.* Copenhagen: WHO Regional Office for Europe, 2020. URL: https://www.who.int/europe/publications/health-2020.

У результаті формується керована даними система медичної підготовки, орієнтована на міжнародні стандарти та інтегровану в Європейський простір медичних даних (EU Health Data Space) що відкриває нові можливості для міжнародної співпраці, обміну даними та реалізації спільних дослідницьких проєктів.

В умовах воєнного стану й відновлення цифрова трансформація в медичній сфері України набула системного й оборонного виміру, забезпечивши безперервність навчання, оперативне реагування на медичні потреби та створення цифрових каналів підтримки пацієнтів і військових. Де цифрові технології вже не сприймаються як допоміжний ресурс – вони формують нову логіку управління, що характеризується: даними як основою рішень (data-driven governance), прозорістю й підзвітністю, гнучкістю освітніх траєкторій, інтеграцією науки, освіти та клінічної практики, етичним та безпечним використанням ШІ. В країні формується цифрова освітньо-медична екосистема, до якої входять: національна платформа eHealth, е-реєстри медичних даних, освітні системи ZVO (Moodle, Canvas, Google Classroom), національні симуляційні центри, Diia. Освіта, платформи МОЗ та НСЗУ щодо клінічних протоколів. Інтеграція цих систем формує єдине цифрове навчальне поле для всіх етапів кар'єри лікаря.

Динамічний розвиток цифрових освітніх технологій забезпечив новий рівень доступності та якості медичної освіти. Використання систем дистанційного навчання (LMS), інтерактивних модулів, мобільних освітніх додатків, симуляційних платформ, VR/AR-технологій, віртуальних тренажерів та хмарних сервісів сприяє формуванню практичних компетентностей, необхідних для роботи в умовах цифрової медицини. Особливо важливим став розвиток симуляційних центрів та віртуальних клінік, які дозволяють здобувачам освіти відпрацьовувати клінічні навички у безпечному цифровому середовищі, зменшуючи ризики для пацієнтів та прискорюючи процес набуття професійних компетентностей.

Так, запровадження VR/AR-технологій, симуляційних навчальних середовищ, генеративно штучного інтелекту (наприклад, Clinical GPT-система) у закладах вищої освіти в Україні, значно ефективніше формує практичні навички у студентів, особливо у військовій медицині, анестезіології, реабілітації. одночасно до досліджень, симуляційне навчання знижує ризики для здоров'я, оптимізує клінічний досвід та якість підготовки [10] [11].

[10] The Lancet Digital Health. URL: https://www.thelancet.com/journals/landig/home

[11] Andrew S. Tanenbaum. Modern Operating Systems 5th Edition, 2022. 1184 p.

За оцінками Міністерства охорони здоров'я України, з 2020 по 2024 рр. кількість симуляційних центрів при медичних університетах зросла більш ніж удвічі, а близько 70% нових тренінгових програм мають елементи віртуального або змішаного моделювання. Ці інвестиції є критичними, оскільки класична модель «спостерігай – повторюй на пацієнті» поступово витісняється безпечними цифровими симуляційними маршрутами, що мінімізують клінічні ризики й підвищують якість підготовки.

Не залишається поза увагою інтеграція ШІ в навчальний процес через адаптивні платформи, автоматизоване оцінювання та індивідуалізовані освітні траєкторії [12]. В науковій сфері ШІ застосування для аналізу біомедичних даних, прогнозування клінічних подій і фармакологічного моделювання [13] [14]. Сьогодні Україна опрацьовує національне регулювання медичного ШІ у дусі етичних і правових стандартів [15] [16].

Цифровізація управління науковою діяльністю передбачає впровадження систем електронного документообігу, цифрових репозиторіїв наукових робіт, аналітичних платформ для моніторингу показників наукової продуктивності, а також інструментів оцінювання якості наукових досліджень [17]. Важливим є розвиток наукометричних систем, застосування цифрових ідентифікаторів (ORCID, DOI), платформи Scopus/WoS, що забезпечують прозорість та об'єктивність оцінювання наукових результатів, стимулюють інтеграцію до міжнародного академічного простору та сприяють підвищенню наукової активності в медичній галузі.

Особлива увага приділяється кібербезпеці та етиці цифрової взаємодії. Важливим аспектом цифровізації є кібербезпека та захист персональних даних. Законодавство України і міжнародні стандарти

[12] European Journal of Biomedical Informatics. URL: https://www.ejbi.org/

[13] Сорока І. М. Удосконалення медичних інформаційних систем як компонент розвитку системи охорони здоров'я. *Вісник соціальної гігієни та організації охорони здоров'я України.* 2023. № 3. С. 62–69.

[14] Zabarna E., Liubchenko V. До питання цифровізації сфери послуг в Україні. *Праці Одеського політехнічного університету.* 2024. № 1(69). С. 134–142. DOI: https://doi.org/10.15276/opu.1.69.2024.14.

[15] Global Digital Health Index. IDB. URL: https://socialdigital.iadb.org/en/sph/resources/multimedia/303

[16] GHS Index Map. Global Health Security Index. URL: https://ghsindex.org/#l-section-exploreindexsect

[17] Ковтун Л. О., Маганова Т. В., Сухоставець Н. П. Інноваційні підходи до навчання в медичних ЗВО України у сфері електронної системи охорони здоров'я (eHealth). *Перспективи та інновації науки (Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»): журнал.* 2023. № 12(30). С. 706–823.

GDPR формують нормативний каркас для захисту медичної інформації та довіри допомоги. Етичні питання включають баланс між доступністю, автономністю пацієнта, недискримінацією алгоритмів і збереженням гуманістичних принципів лікарської професії [18]. Захист персональних даних пацієнтів, відповідність національному законодавству та принципам GDPR, кіберзахист медичної інформації, етичне використання штучного інтелекту та алгоритмів машинного навчання є критично важливими умовами формування довіри до цифрової медицини [19]. Відповідно до даних Європейського агентства з кібербезпеки (ENISA) [20], сектор охорони здоров'я є одним із найбільш уразливих до кібератак, що зумовлює потребу у формуванні окремої підсистеми медичної кіберграмотності та цифрової етики. Для українських медичних університетів це означає необхідність розроблення модулів, орієнтованих на захист клінічних даних, біоінформаційних ресурсів, управління цифровими ризиками та протидію медичним кіберінцидентам. Важливим напрямом стає підготовка фахівців з медичного інформаційного менеджменту та формування цифрової грамотності серед здобувачів медичної освіти та науковців.

Цифрова трансформація сприяє розвитку моделей hybrid education, digital-first curricula, telementorstva, mobile освітніх додатків, а також міжфахових команд та відкритих наукових екосистем[21]. Управління медичною освітою стає адаптивним і прозорим, з активною інтеграцією в міжнародні освітні стандарти ESG-2025 (Міністерство освіти і науки України, 2024).

Важливо, що цифрова трансформація медичної освіти в Україні вже має інституційну підтримку: Національна стратегія розвитку цифрової охорони здоров'я, плани інтеграції до European Health Data Space, ініціативи НАЗЯВО щодо цифрової якості освіти та стандарти ESG-2025. Це формує нормативне середовище, яке дозволяє не лише впроваджувати цифрові інструменти, а й забезпечувати їх відповідність міжнародним вимогам, сталість і масштабованість. Таким чином, цифрові інновації стали архітектурною основою модернізації медичної освіти і науки України. В ній формується: цифрово-орієнтована

[18] Квітка С., Миргородська М. Цифрова трансформація системи охорони здоров'я: фактори впливу на якість життя населення. Аспекти публічного управління. 2024. № 12(1). С. 14–21. DOI: https://doi.org/10.15421/152402

[19] Інформаційні технології у сфері охорони здоров'я : монографія. [Л.Б. Ліщинська, С.А. Яремко, К.В. Копняк, І.О. Гулівата, Л.П. Гусак]. За заг. ред. Л.Б. Ліщинської.. Вінниця : видавничо-редакційний відділ ВТЕІ КНТЕУ. 2018. 240 с

[20] Європейського агентства з кібербезпеки (ENISA). URL: https://www.enisa.europa.eu/

[21] Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти. Звіти про інтеграцію в Європейський освітній простір. URL: https://naqa.gov.ua.

управлінська модель, нова культура академічної доброчесності і прозорості, симуляційна парадигма професійної підготовки, інтеграція у міжнародний освітній і науковий простір. Їх впровадження забезпечує підвищення якості освітнього процесу, ефективності управління, конкурентоспроможності медичних закладів, розвиток наукового потенціалу та інтеграцію до глобального цифрового медичного простору.

2. Фінансові інструменти та механізми модернізації медичної освіти і науки

Цифрові інновації демонструють, що трансформація медичної освіти та науки ґрунтується не лише на технологічному оновленні, а й на формуванні нової логіки управління знаннями, процесами та результатами. Проте жодна цифрова екосистема не може функціонувати ефективно без відповідного фінансового підґрунтя, здатного забезпечити сталість, масштабованість та інституційну підтримку інноваційних змін.

В умовах війни, бюджетних обмежень та структурної реформи системи охорони здоров'я постає необхідність створення змішаних моделей фінансування, що поєднують державні, міжнародні, грантові, партнерські та інвестиційні ресурси. Перехід до value-based funding, стимулювання наукової активності, розвиток інноваційних фінансових інструментів і грантово-донорської екосистеми визначають нову логіку забезпечення розвитку медичної освітньої сфери.

Одним із ключових напрямів реформування є підвищення ефективності державного фінансування. У 2020-2024 рр. фінансування медичної освіти та університетських клінік в Україні поступово набуває ознак performance-based моделі [22]. На рівні окремих закладів уже практикується встановлення ключових показників результативності – від обсягів клінічної діяльності та залучення грантів до індикаторів академічної доброчесності та публікаційної активності. Таким чином, фінансова логіка поєднує академічну якість, наукову ефективність і здатність медичних університетів інтегруватися в глобальний ринок наукових і освітніх послуг. Система бюджетного фінансування медичної освіти та наукових установ зазнає трансформації в бік результативності, формування KPI, прозорості та підзвітності. Важливим елементом є співпраця з Національною службою здоров'я України, що фінансує медичні послуги за принципом «гроші йдуть за пацієнтом», створюючи пряму залежність між якістю послуг, освітнім рівнем медичного

[22] Криничко Л.Р. Державне управління системою охорони здоров'я в умовах реформування: проблеми теорії та методології: монографія. Житомир: О.О. Євенок, 2020. 320 с

персоналу та фінансовою спроможністю закладів. Така модель стимулює університетські клініки модернізувати інфраструктуру, впроваджувати інноваційні практики, інвестувати у професійний розвиток кадрів та цифрові рішення.

Значну роль відіграють міжнародні програми та грантові механізми. За даними Європейської Комісії, лише в межах програми Horizon Europe [23] українські інституції охорони здоров'я та університети у 2022-2023 рр. залучили понад 30 млн євро на інноваційні освітні та дослідницькі проєкти, зокрема у сферах цифрового здоров'я, біоінженерії та симуляційної медицини. Розвиток інституційної спроможності до грантової діяльності стає ключовим фактором конкурентоспроможності закладів та драйвером інтеграції в інноваційні європейські консорціуми. Європейські освітні й наукові програми (Horizon Europe, Erasmus+, EU4Health), ініціативи Всесвітньої організації охорони здоров'я, Світового банку, USAID, GIZ, UNICEF, UNDP забезпечують доступ до фінансування інноваційних освітніх і наукових проєктів, розвитку симуляційних центрів, створення міждисциплінарних лабораторій, впровадження цифрових освітніх платформ і підтримки академічної мобільності. Формування стійкої грантової культури в медичних університетах є критично важливим для підвищення конкурентоспроможності на світовому ринку освітніх та наукових сервісів.

Окремий сегмент фінансування – державно-приватне партнерство (PPP), яке забезпечує розвиток медичних стартапів, біотехнологічних центрів, телемедичних платформ, симуляційних лабораторій та науково-клінічних хабів. Університети, лікарні та приватний сектор можуть створювати спільні інноваційні центри, розвивати клінічні дослідження, запускати R&D-платформи та інкубатори медичних технологій. Це сприяє залученню інвестицій, комерціалізації наукових розробок та інтеграції української медичної науки до глобального медичного інноваційного простору.

На практиці формується модель університетсько-клінічного інноваційного хабу, де академічне середовище, медичні установи та приватний сектор забезпечують спільне фінансування симуляційних центрів, біомедичних лабораторій та центрів медичних технологій. Прикладом таких моделей є навчально-клінічні симуляційні блоки на базі обласних клінічних лікарень, що дозволяють одночасно підвищувати кваліфікацію лікарів та реалізовувати R&D-проєкти у сфері digital-health.

[23] Horizon Europe. *Health Cluster: Research and Innovation Actions.* URL: https://ec.europa.eu/info/horizon-europe.

Для системного розуміння актуальної архітектури ресурсного забезпечення медичної освіти та науки доцільно узагальнити ключові джерела, механізми та взаємозв'язки фінансування у вигляді інтегрованої фінансової моделі.

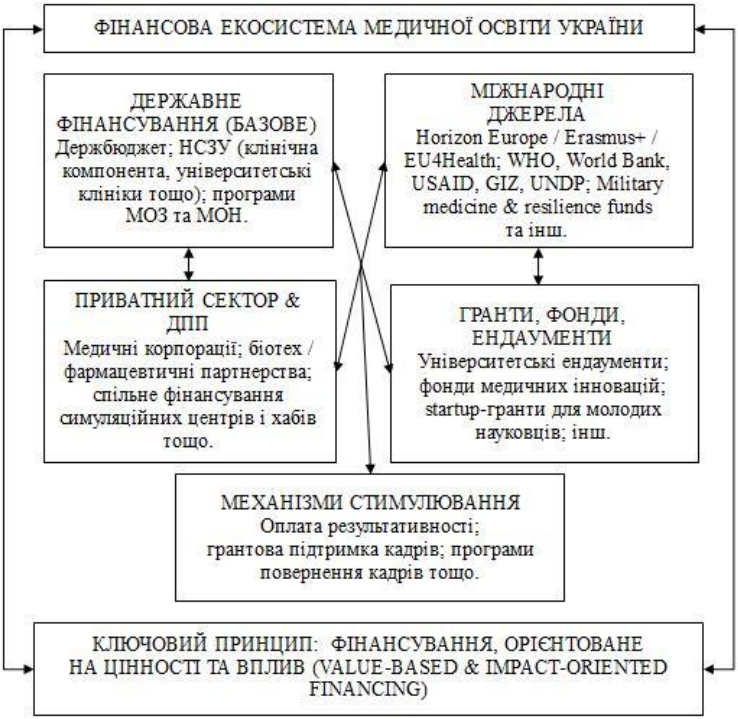

Рис. 2. Фінансова екосистема медичної освіти та науки України: ключові джерела фінансування, інструменти та стратегічні механізми

Джерело: розроблено авторами

Представлена фінансова екосистема демонструє багатоканальність та синергію державних, міжнародних, приватних і грантових інструментів, що формують підґрунтя стійкого розвитку освітньо-наукового середовища. Її узгодження з принципами результативності, прозорості та інноваційності визначає здатність системи забезпечити підготовку конкурентоспроможних медичних кадрів. Водночас реалізація зазначених фінансових механізмів неможлива без ефективної

кадрової стратегії, що охоплює стимулювання професійного розвитку, формування лідерських компетентностей та підвищення наукового потенціалу медичної галузі.

Фінансова модель розвитку медичної освіти невіддільна від формування системи стимулів та стратегічного управління людським капіталом[24]. Створення прозорих механізмів оплати праці, грантових стимулів, преміювання за наукові результати, підтримка молодих учених, впровадження стипендіальних програм, розвиток дуальної освіти та менторингу – це критично важливі інструменти розвитку кадрів. Особливого значення набуває фінансування безперервного професійного розвитку (CPD/CME), підготовки лідерів цифрової медицини, управлінців медичної сфери та фахівців із медичної інформатики. Важливою тенденцією є впровадження фінансових стимулів для молодих науковців і фахівців у цифровій медицині: додаткового фінансування для резидентів, грантів-стартапів для наукових груп, компенсацій міжнародних стажувань та програм повернення кадрів з-за кордону (return scholarship programs). Це формує довгострокову модель утримання таланту в системі охорони здоров'я та науковій сфері.

Важливим етапом стало формування системи аналітичного моніторингу ефективності фінансування[25] [26]. Впровадження фінансових індикаторів, аудит використання коштів, екосистеми відкритих даних про фінансування, інтеграція фінансових та освітньо-наукових показників дозволяють оцінювати вплив фінансових інструментів на якість освіти, наукові результати, кадрову підготовку та рівень медичних послуг.

Фінансові інструменти модернізації все більше орієнтуються на концепції value-for-money, impact-evaluation та прозорість даних, що узгоджується з практиками OECD та ЄС[27]. Для медичних університетів це означає необхідність поєднання бюджетного фінансування з грантовими програмами, інноваційними фондами та стратегіями диверсифікації доходів. Водночас важливою умовою ефективності є цифровий аудит, використання відкритих бюджетних даних та запровадження автоматизованих систем моніторингу результатів.

---

[24] Гавриченко Д.Г. Глобальні та європейські виклики щодо трансформації системи охорони здоров'я в Україні. *Публічне управління та регіональний розвиток*. Миколаїв. 2021. № 14. С. 890-912.

[25] Орлова Н. С. Механізми державного управління у реформуванні системи охорони здоров'я. *Публічне адміністрування та національна безпека.* 2019. № 6. URL: https://doi.org/10.25313/2617-572X-2019-6-5377

[26] Офіційний сайт Міністерства фінансів України. URL: https://mof.gov.ua/storage/

[27] Ляшко В., Півень Н. Розробка та фінансування регіональних і місцевих програм громадського здоров'я: операційний посібник. URL: https://phc.org.ua/sites/default/files/users/user90/Manual_Development%20and%20f unding%20of%20regional%20and%20local%20public%20health%20programs_print _210x297%2B3mm.pdf

Таким чином, фінансова трансформація медичної освіти та науки України потребує комплексного підходу: поєднання бюджетної системи, міжнародної підтримки, державно-приватного партнерства, грантових механізмів та інноваційних фінансових інструментів. Вона забезпечує можливість формування сучасної інноваційної екосистеми, орієнтованої на високі стандарти якості, наукову цінність та практичну ефективність, що є фундаментом стійкого розвитку медичної системи.

Розглянуті фінансові механізми демонструють, що модернізація медичної освіти та науки неможлива без комплексної та диверсифікованої системи ресурсного забезпечення, орієнтованої на інноваційність, прозорість і міжнародну інтеграцію. Водночас ефективність фінансових стратегій визначається не лише обсягами інвестицій, а передусім якістю людського капіталу, здатного реалізувати інституційні зміни та технологічні рішення. Саме тому логічним наступним кроком є аналіз моделей розвитку кадрового потенціалу та формування сучасної системи управління людськими ресурсами у сфері охорони здоров'я.

3. Управління розвитком людського капіталу у сфері охорони здоров'я

Людський капітал є ключовим стратегічним ресурсом системи охорони здоров'я. У сучасних умовах воєнних викликів, етапу післявоєнного відновлення, зростання попиту на високотехнологічну медичну допомогу та глобальної конкуренції за таланти питання підготовки, розвитку та підтримки кадрів набуває фундаментального значення. Модернізація медичної освіти та науки України неможлива без формування стійкої системи управління людським капіталом, яка інтегрує компетентнісний підхід, цифрову трансформацію, міжнародні стандарти та інструменти стратегічного HR-менеджменту [28] [29] [30].

За даними ВООЗ, країни із високим індексом розвитку кадрового потенціалу охорони здоров'я демонструють вищі показники якості медичної допомоги, очікуваної тривалості життя та економічної

[28] Логвиненко Б.О. Публічне адміністрування сферою охорони здоров'я в Україні: теорія і практика: монографія. Київ: «МП Леся», 2017. 244 с.

[29] Гавриченко Д.Г. Теоретичні підходи реформування механізмів публічного управління у сфері охорони здоров'я. *Публічне управління та регіональний розвиток.* 2022. № 1. С.68-85.

[30] Гавриченко Д.Г. Теоретичні підходи реформування механізмів публічного управління у сфері охорони здоров'я. Публічне управління та регіональний розвиток. 2022. № 1. С.68-85. Гавриченко Д.Г. Теоретичні підходи реформування механізмів публічного управління у сфері охорони здоров'я. *Публічне управління та регіональний розвиток.* 2022. № 1. С.68-85.

стійкості. Для України це питання набуває додаткового змісту: війна спричинила системні кадрові втрати, релокацію медичних працівників та виснаження клінічних команд, що вимагає формування проактивної довгострокової політики збереження та примноження професійного потенціалу медичної галузі.

Одним із базових елементів управління людським капіталом є перехід від традиційних освітніх моделей до компетентнісного навчання (competency-based medical education, CBME), що відповідає вимогам Європейського простору вищої освіти та рекомендаціям WHO та WFME. Такий підхід формує практичні, цифрові, комунікативні, управлінські та дослідницькі навички. Важливою складовою є оцінка освітніх результатів на основі стандартизованих індикаторів, зокрема інструментів OSCE, цифрових портфоліо, симуляційних сценаріїв, клінічних практик і мультидисциплінарних командових вправ.

Компетентнісна модель медичної освіти узгоджується зі стандартами WFME та рекомендаціями Європейського простору вищої освіти, які передбачають комплексні механізми оцінювання: OSCE, e-portfolio, симуляційні сценарії, peer-assessment та цифрові траєкторії розвитку компетентностей. Впровадження цих інструментів забезпечує прозорість освітніх результатів, формування клінічної відповідальності та підготовку лікарів, здатних ефективно працювати в технологічно насиченому медичному середовищі.

Другим значущим аспектом є побудова системи безперервного професійного розвитку (CPD/CME) [31]. Сучасний медичний працівник має безперервно удосконалювати свій професійний рівень, опановувати цифрові інструменти, аналітичні методи, комунікаційні та етичні компетентності. Цифрові освітні платформи, симуляційні центри, телемедичні тренінги, міжнародні освітні програми та система менторства створюють можливості для формування компетенцій фахівця нового покоління – мобільного, аналітичного, стійкого, відповідального та здатного діяти в умовах невизначеності.

Модель CPD/CME в Україні поступово переходить від формального накопичення балів до результативної моделі, орієнтованої на вимірювані професійні зміни, клінічні результати та інтеграцію цифрових інструментів навчання. Це відповідає підходам NHS та Kaiser Permanente, де професійний розвиток розглядається як частина системи

[31] Про затвердження Положення про систему безперервного професійного розвитку медичних та фармацевтичних працівників: постанова Кабінету міністрів України від 14 липня 2021 р. № 725. Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/725-2021-п#Tex

управління якістю і пов’язаний з оцінкою клінічних індикаторів, командної взаємодії та здатності до управління змінами.

Особливого значення набуває підготовка лідерів медичної сфери та клінічних менеджерів. В умовах впровадження цифрової медицини, зміни фінансової моделі НСЗУ, трансформації госпітальних округів та формування мережі реабілітаційних центрів виникає потреба у керівниках, здатних упроваджувати інновації, управляти змінами, координувати команди та забезпечувати безперервне покращення якості медичних послуг. Програми з медичного менеджменту, державного управління, health leadership, governance і health economics формують ключовий кадровий резерв для стратегічного розвитку галузі.

Воєнний контекст підсилив вимоги до управлінської готовності медичних керівників – здатності забезпечувати безперервність надання допомоги, оперативно формувати мультидисциплінарні команди, організовувати мобільні медичні підрозділи та впроваджувати кризові алгоритми. Управління змінами та кризовий менеджмент стають ключовими компетентностями клінічних лідерів, а навчальні програми поступово інтегрують модулі з медичного менеджменту в умовах надзвичайних ситуацій, військової медицини та цифрових систем підтримки рішень.

Важливим елементом є підтримка психологічної стійкості та добробуту медичних працівників [32]. Війна, перевантаження, ризики вигорання та високий рівень відповідальності створюють необхідність розвитку програм ментального здоров’я, індивідуального та групового психосоціального супроводу, гуманітарних і соціально-психологічних практик. Управління людським капіталом передбачає формування працюючих моделей підтримки кадрів, що забезпечують їх професійну стійкість і здатність до продуктивної діяльності в умовах стресу.

Згідно з оцінками МОЗ та ВООЗ, рівень професійного вигорання серед українських медичних працівників у 2023–2024 рр. перевищив 60%, що вимагає системного розвитку програм психоемоційної підтримки, професійного консультування та інституційного моніторингу благополуччя кадрів. Формування resilience-культури у медичних закладах має ґрунтуватися на моделях evidence-based mental health, розвитку командної взаємодії, запобіганні вторинній травматизації та впровадженні цифрових сервісів психологічної допомоги.

Сучасна система розвитку людського капіталу в медицині також орієнтована на міжнародну інтеграцію та академічну мобільність.

[32] Головчук, Ю. О., Паламаренко, Я. В., & Рисинець, Т. П. (2025). Формування психологічної стійкості кадрів в умовах стратегічних змін. *Електронний журнал «Ефективна економіка»*. 2025. № 7 URL: https://nayka.com.ua/index.php/ee/issue/view/234

Визнання кваліфікацій, участь у міжнародних освітніх мережах, програми обміну, участь у міжнародних дослідницьких проектах створюють передумови для підвищення академічної якості та конкурентоспроможності українських медичних фахівців. Водночас держава має забезпечити умови для повернення фахівців, підтримки молодих науковців і формування стимулів для довгострокової професійної реалізації в Україні.

Модернізація системи розвитку людського капіталу у медицині потребує створення інтегрованої кадрової екосистеми, яка поєднує цифрові освітні платформи, університетські клініки, академічні хаби, симуляційні центри та програми підвищення кваліфікації. Її ефективність визначається здатністю держави та університетського сектору формувати стійкі механізми підтримки молодих фахівців, оновлення професійних кадрів, запровадження кар'єрних траєкторій та розвитку академічного і клінічного лідерства.

Таким чином, ефективне управління людським капіталом у сфері охорони здоров'я є ключовим інструментом формування інноваційного медичного середовища. Поєднання компетентнісного підходу, цифрової готовності, лідерських стратегій, систем підтримки та міжнародної інтеграції формує основу для створення сильного професійного корпусу, здатного забезпечити розвиток української системи охорони здоров'я, медичної освіти та науки в умовах постійних трансформацій.

Комплексність трансформацій у медичній освіті та науці України зумовлює необхідність цілісного бачення взаємозв'язків між цифровими інструментами, фінансовими механізмами та розвитком людського капіталу. Для систематизації ключових напрямів змін і визначення їхньої структурної єдності наведено інтегровану модель модернізації медичної освітньо-наукової системи (рис. 3).

Представлена концептуальна схема відображає логіку розвитку трьох стратегічних компонентів – цифрової трансформації, фінансової стійкості та кадрового потенціалу, – які функціонують у взаємозалежному та взаємодоповнювальному режимі. Вона демонструє, що якісні зміни в системі підготовки медичних кадрів неможливі без збалансованої інфраструктурної, технологічної та управлінської підтримки, а також узгодження з європейськими стандартами та національними пріоритетами післявоєнного відновлення. На основі цієї моделі можна узагальнити ключові результати дослідження та визначити стратегічні орієнтири подальшого розвитку сфери.

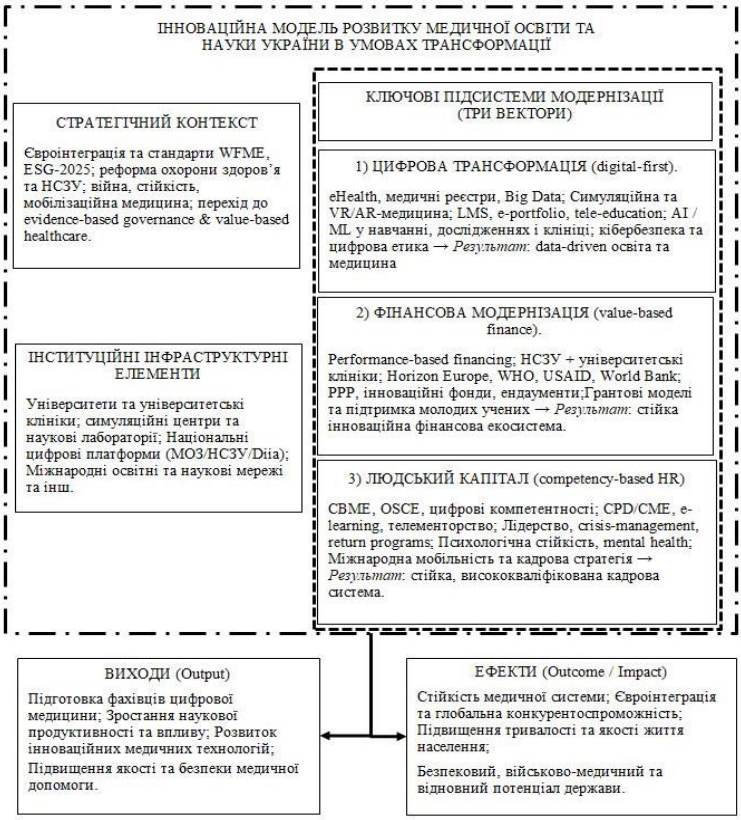

Рис. 3. Концептуальна модель цифрової, фінансової та кадрової трансформації медичної освіти та науки України в умовах реформ та воєнного контексту

Джерело: розроблено авторами

ВИСНОВКИ

Розвиток медичної освіти та науки України в умовах модернізації публічного управління визначається комплексом структурних, цифрових, організаційних та фінансових змін, спрямованих на стійке підвищення якості підготовки медичних фахівців та конкурентоспроможності наукових інституцій. Цифрові, фінансові та управлінські інновації формують нову архітектуру медичної освітньої та дослідницької екосистеми, яка відповідає міжнародним стандартам, потребам сучасного суспільства та викликам національної безпеки.

Діджиталізація медичної галузі, інтеграція eHealth-платформ, симуляційних технологій, аналітичних систем та інструментів штучного інтелекту забезпечують можливість впровадження доказового управління навчальним процесом, підвищення ефективності клінічної підготовки, розвитку сучасних наукових практик і доступу до глобального знання. Цифрова трансформація створює умови для швидкого оновлення освітніх програм, розвитку компетентностей XXI століття, формування високого рівня цифрової грамотності та впровадження сучасних методів оцінювання професійних навичок.

Фінансова модернізація медичної освіти та науки передбачає впровадження змішаних моделей фінансування, активізацію грантової діяльності, розвиток державно-приватного партнерства, комерціалізацію наукових результатів та орієнтацію на ефективність використання ресурсів. Формування фінансової мотивації, прозорості, підзвітності й залучення міжнародних інвестицій створює основу для стійкого розвитку освітніх і наукових установ та зміцнення їхньої інтеграції у світову академічну спільноту.

Управління людським капіталом у сфері охорони здоров'я стає стратегічним пріоритетом, спрямованим на підготовку лідерів, здатних діяти в умовах високої складності та невизначеності, забезпечувати якість медичної допомоги, впроваджувати інновації й підтримувати стійкість системи охорони здоров'я. Компетентнісний підхід, безперервний професійний розвиток, психологічна підтримка, міжнародна мобільність і формування сучасної управлінської культури визначають основу кадрової політики медичної галузі.

Таким чином, реалізація цифрових, фінансових і управлінських інновацій у медичній освіті та науці України є фундаментальною умовою поствоєнної трансформації системи охорони здоров'я, зміцнення її стійкості, конкурентоздатності та ефективності. Створення сучасної медичної освітньої моделі, орієнтованої на людиноцентричність, технологічний прогрес і доказовість управлінських рішень, забезпечить формування висококваліфікованих медичних кадрів та науковців, здатних забезпечити розвиток системи охорони здоров'я України у глобальному контексті.

Узагальнюючи результати проведеного аналізу, можна стверджувати, що цифрова трансформація, фінансова модернізація та розвиток людського капіталу формують єдиний стратегічний контур оновлення медичної освіти та науки України. Запропонована багатовимірна модель продемонструвала, що ефективність змін забезпечується синергією технологічних рішень, диверсифікованих механізмів фінансування та системної підготовки кадрового потенціалу. Практична значущість

отриманих положень полягає у можливості їхнього використання для стратегічного планування освітніх програм, модернізації системи професійного розвитку медичних працівників, формування інституційних дорожніх карт цифрових змін і оптимізації політик державного управління у сфері охорони здоров'я.

АНОТАЦІЯ

У статті розглянуто трансформаційні процеси розвитку медичної освіти та науки України в умовах модернізації публічного управління й цифрової трансформації системи охорони здоров'я. Проаналізовано цифрові, фінансові та управлінські інновації, що формують нову архітектуру освітнього та наукового простору у сфері медицини. Акцентовано увагу на механізмах державного регулювання, ролі eHealth-систем, реформи фінансування НСЗУ, впливі європейських інтеграційних процесів та стандартах НАЗЯВО й МОЗ. Визначено сучасні моделі розвитку людського капіталу медичної галузі, компетентнісний підхід та інструменти підготовки фахівців для цифрової медицини. Обґрунтовано ключові вектори інноваційної політики, необхідні для побудови стійкої, ефективної та високотехнологічної системи медичної освіти й науки в Україні.

Література

1. Закон України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» від 19.11.1992 № 2801-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12.

2. Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність» від 16.11.2016 № 848-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19.

3. Закон України «Про вищу освіту» від 01.07.2014 № 1556-VII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18.

4. Міністерство охорони здоров'я України. Стратегія розвитку системи охорони здоров'я України на період до 2030 року. URL: https://moz.gov.ua/strategiya-rozvitku-sistemi-ohroni-zdorov-ya.

5. Національна служба здоров'я України. URL: https://nszu.gov.ua.

6. Європейська комісія. Солідарність ЄС з Україною – перебіг подій. URL: https://commission.europa.eu/topics/eu-solidarity-ukraine/timeline_uk

7. Karolinska Institutet. URL: https://ki.se/en

8. Johns Hopkins University. URL: https://www.jhu.edu/

9. World Health Organization. *Health 2020: A European policy framework supporting action across government and society for health and well-being.* Copenhagen: WHO Regional Office for Europe, 2020. URL: https://www.who.int/europe/publications/health-2020.

10. The Lancet Digital Health. URL: https://www.thelancet.com/journals/landig/home

11. Andrew S. Tanenbaum. Modern Operating Systems 5th Edition, 2022. 1184 p.

12. European Journal of Biomedical Informatics. URL: https://www.ejbi.org/

13. Сорока І. М. Удосконалення медичних інформаційних систем як компонент розвитку системи охорони здоров'я. *Вісник соціальної гігієни та організації охорони здоров'я України.* 2023. № 3. С. 62–69.

14. Zabarna E., Liubchenko V. До питання цифровізації сфери послуг в Україні. *Праці Одеського політехнічного університету.* 2024. № 1(69). С. 134–142. DOI: https://doi.org/10.15276/opu.1.69.2024.14.

15. Global Digital Health Index. IDB. URL: https://socialdigital.iadb.org/en/sph/ resources/multimedia/303

16. GHS Index Map. Global Health Security Index. URL: https://ghsindex.org/#l-section-exploreindexsect

17. Ковтун Л. О., Маганова Т. В., Сухоставець Н. П. Інноваційні підходи до навчання в медичних ЗВО України у сфері електронної системи охорони здоров'я (eHealth). *Перспективи та інновації науки (Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»): журнал.* 2023. № 12(30). С. 706-823.

18. Квітка С., Миргородська М. Цифрова трансформація системи охорони здоров'я: фактори впливу на якість життя населення. *Аспекти публічного управління.* 2024. № 12(1). С. 14-21. DOI: https://doi.org/ 10.15421/152402

19. Інформаційні технології у сфері охорони здоров'я : монографія. [Л.Б. Ліщинська, С.А. Яремко, К.В. Копняк, І.О. Гулівата, Л.П. Гусак]. За заг. ред. Л.Б. Ліщинської. Вінниця : видавничо-редакційний відділ ВТЕІ КНТЕУ. 2018. 240 с.

20. Європейського агентства з кібербезпеки (ENISA). URL: https://www.enisa.europa.eu/

21. Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти. Звіти про інтеграцію в Європейський освітній простір. URL: https://naqa.gov.ua.

22. Криничко Л.Р. Державне управління системою охорони здоров'я в умовах реформування: проблеми теорії та методології: монографія. Житомир: О.О. Євенок, 2020. 320 с.

23. Horizon Europe. *Health Cluster: Research and Innovation Actions.* URL: https://ec.europa.eu/info/horizon-europe.

24. Гавриченко Д.Г. Глобальні та європейські виклики щодо трансформації системи охорони здоров'я в Україні. *Публічне управління та регіональний розвиток.* Миколаїв. 2021. № 14. С. 890–912.

25. Орлова Н. С. Механізми державного управління у реформуванні системи охорони здоров'я. *Публічне адміністрування та національна безпека*. 2019. № 6. URL: https://doi.org/10.25313/2617-572X-2019-6-5377

26. Офіційний сайт Міністерства фінансів України. URL: https://mof.gov.ua/storage/

27. Ляшко В., Півень Н. Розробка та фінансування регіональних і місцевих програм громадського здоров'я: операційний посібник. URL: https://phc.org.ua/sites/default/files/users/user90/Manual_Development%20and%20f
unding%20of%20regional%20and%20local%20public%20health%20programs_print _210x297%2B3mm.pdf

28. Логвиненко Б.О. Публічне адміністрування сферою охорони здоров'я в Україні: теорія і практика: монографія. Київ: «МП Леся», 2017. 244 с.

29. Резнікова О. О., Ковалівська С. В. Щодо удосконалення координації та моніторингу імплементації цілей сталого розвитку України. *Аналітична записка Серія «Національна безпека».* 2019. № 5. С. 1–5.

30. Гавриченко Д.Г. Теоретичні підходи реформування механізмів публічного управління у сфері охорони здоров'я. *Публічне управління та регіональний розвиток.* 2022. № 1. С. 68–85.

31. Про затвердження Положення про систему безперервного професійного розвитку медичних та фармацевтичних працівників: постанова Кабінету міністрів України від 14 липня 2021 р. № 725. Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/725-2021-п#Tex

32. Головчук, Ю. О., Паламаренко, Я. В., & Рисинець, Т. П. (2025). Формування психологічної стійкості кадрів в умовах стратегічних змін. *Електронний журнал «Ефективна економіка».* 2025. № 7 URL: https://nayka.com.ua/index.php/ee/issue/view/234

Information about the authors:

Vovk Svitlana Mykhailivna,
Doctor of Science in Public Administration,
Associate Professor at the Department of Public Administration,Administration, and Social Work
Shupyk National Healthcare University of Ukraine
48, Voskresenskyi Avenue, Kyiv, 02139, Ukraine

Vovk Tetiana Viktorivna,
Senior Lecturer, Department of Management and Finance,
Educational and Scientific Institute of Management,
Mariupol State University
5, Lesi Ukrainky Str., Ivano-Frankivsk, 76000, Ukraine

DOI https://doi.org/10.30525/978-9934-26-647-8-7

MEDIA SPACE AS A RESOURCE FOR THE DEVELOPMENT OF FOREIGN LANGUAGE COMMUNICATIVE COMPETENCE (WITH THE REFERENCE TO "THE CROWN")

Hlavatska Yu. L.

INTRODUCTION

The modern stage of higher education development is characterised by intensive transformational processes driven by globalisation, digitalisation, and the continually increasing demands placed on specialists in all areas, including public administration, law, and the humanities. In this context, foreign language communicative competence (FLCC) becomes not just a desirable skill but a key factor for the success and competitiveness of future professionals. Traditional methods of teaching foreign languages, although still relevant, no longer fully meet the challenges of today, which necessitate the implementation of innovative approaches to teaching English to achieve a shared goal – to activate and inspire learners not only through motivation stemming from language advantages but also by incorporating a cross-cultural dimension[1]. "Introducing new approaches to the educational process also contributes to developing hard skills among higher education students across various educational fields"[2].

One of the most promising directions is the integration of the potential of the media space into the educational process, which opens up new opportunities for modelling real communicative situations, developing sociocultural awareness, and forming practical foreign language skills among learners of non-linguistic specialities[3].

This section is dedicated to exploring and justifying the feasibility of utilising modern media resources for the high-quality development of FLCC within the context of the transformation of the higher education system.

[1] Nesterenko T., Kozii O., Varych N., Shulzhenko A., Tsypina D. Language technologies impact on modern communication: analysis of new formats, challenges, and education. *Multidisciplinary Science Journal*. 2024. Vol. 6. DOI: https://doi.org/10.31893/multiscience.2024ss0215

[2] Vovchasta N., Kan O., Hlavatska Y., Sovach K., Makukhina S. Digitalisation and its role in developing hard skills among university students in Ukraine. *Multidisciplinary Reviews*. 2024. Vol. 8. DOI:https://doi.org/10.31893/multirev.2024spe070

[3] Hlavatska Yu. Formation of communicative competence of higher education students: pedagogical conditions (the case study of cinematic discourse). *Pedagogical almanac*. 2024. Iss. 57. P. 72–79. DOI:https://doi.org/10.37915/pa.vi57.592

In contemporary academic circles, there are many diverse definitions of media space[4]. Despite the various perspectives of scholars, the fact remains that there is a close correlation between media space and authentic films as key means for the promotion, preservation, and dissemination of cinematic art, on the one hand, and as a media product that helps individuals better understand themselves and the media on the other[5]. Researchers emphasise the dialogical nature of media space, since dialogue occurs through it among its actors (subjects), thereby engaging them in a conversation with the public sphere[6].

Authentic feature films serve as a valuable resource for linguistic and socio-cultural insights, playing an essential role in the development of FLCC. Educators believe that films are an effective learning and teaching tool for English because they expose learners to genuine materials and offer a rich cultural context. The series "The Crown" presents itself as an extremely valuable tool for innovative approaches to developing FLCC. As authentic material, an entertainment media product, and a cultural phenomenon, it actively shapes perceptions of British identity and its value orientations[7].

1. The interaction of authentic films and leading methods in the development of students' communicative competence

English is not a primary discipline for students in Agrarian Universities in Ukraine. However, it plays a crucial role in advancing the fields of science, technology, arts, and culture. The primary goal of teaching English is to enable students to use it as a medium of communication. However, students often encounter challenges when using English for communication. These issues may stem from limited vocabulary, a lack of engagement with the teacher, or disinterest in the subject matter itself.

A good English learner should master the four skills – listening, speaking, reading, and writing – in an integrated manner. It has been noted

[4] Селезньова О. М. Термін «медіа-простір»: теоретичний підхід. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія: Право*. 2022. Вип. 70. С. 359–363. DOI:https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.70.57

[5] Вознесенська О. Кінотерапія як форма медіаосвіти. *Media Sapiens*. 2011. URL: https://ms.detector.media/mediaosvita/post/10584/2011-01-14-kinoterapiya-yak-forma-mediaosvity/

[6] Beal C., Steier R. Dialogues across time and space in a video-based collaborative learning environment. *International Journal of Computer-Supported Collaborative Learning.* 2024. Vol. 19. P. 157–186. DOI:https://doi.org/10.1007/s11412-024-09420-9

[7] Скриннік Ю. С. Невербальна та надвербальна візуалізація британських національних цінностей на матеріалі телесеріалу "The Crown". *Слобожанський науковий вісник. Серія: Філологія*. 2025. Вип. 9. С. 74–83. DOI: https://doi.org/10.32782/philspu/2025.9.14

that weaknesses in one skill can affect the ability to use the others. Educators suggest that if our listening skills are poor due to a lack of exposure to spoken English, particularly from native speakers, this will also impact our speaking skills[8]. Therefore, it is worthy confirming that the four skills of English are interconnected.

In recent years, the use of video materials in English language classes at higher education establishments has increased, as this method significantly enhances the communicative approach to teaching a foreign language. It ensures understanding of the application of linguistic units in specific everyday situations (particularly in the professional sphere), has a practical focus, allows each student to demonstrate creative activity and independence, and bridges the gap between formal teaching and informal learning.

It is known that media texts influence the audience in various areas, including education and upbringing, development of consciousness, formation of behaviour, views, reactions, responses, and dissemination of information. Consequently, media perception and media literacy are developed, meaning that a person becomes capable of perceiving, creating, analysing, and evaluating media texts, understanding the sociocultural and political context of media functioning in the modern world, as well as the coding and representational systems used within the media environment.

As practice shows, when learning a foreign language at university, the necessity of referring to video materials is because they contain current and modern vocabulary, reflect the current situation in the world, and enhance students' knowledge about the country's economic and political life, social relations, the education system, culture, etc., providing information that is not available in fictional or scientific works.

During learning, the use of video materials activates two types of perception simultaneously – visual and auditory, which contribute to increased interest in acquiring new linguistic structures and understanding the meaning of foreign words. Additionally, the authenticity of the suggested material enhances the development of positive motivation towards learning, as students find it interesting to learn about the activities of real people whose language they are studying. While watching the video fragment, visual cues significantly aid in understanding foreign words and the content being viewed[9].

The combination of all elements of speech material – linguistic, paralinguistic, and kinetic – in authentic video materials allows for creating proximity to a natural language environment. It influences personality

[8] Wardani I. D. Authentic materials as a media for teaching vocabulary. *Educazione*. 2016. Vol. 4 No. 1. P. 53.

[9] Sherman J. Using Authentic video in the language classroom. Cambridge: Cambridge University Press, 2003. 277 p.

through dynamics and emotional colouring by using a combination of sound and image. Therefore, the use of video in the educational process offers the following advantages: modelling a foreign language environment; introducing natural sound speech with visualisation of extralinguistic features and their implementation methods during foreign language learning; establishing associative connections through multisensory perception; training communication based on the integration of linguistic, communicative, and extralinguistic factors, as a foundation for imitation[10].

The choice of the series "The Crown" for study is motivated by its high didactic value and authenticity. It is confirmed not only by numerous awards but also by several factors crucial for the development of communicative competence: the presence of captivating scenes that are relevant for enhancing lexical, grammatical, and phonetic skills, the portrayal of intriguing historical and cultural realities of the reign of Queen Elizabeth II, as well as thematic diversity (the British monarchy as an institution, royal marriages, mechanisms of power and influence of prominent female figures), freedom and democracy, tolerance and multiculturalism, respect for the law and law and order, social justice and equality, respect for traditions and cultural heritage[11]. The television series "The Crown" is an important cultural artefact, which, in addition to depicting historical events, also represents core British values through non-verbal and supra-verbal visualisation.

Moreover, "The Crown" is a vivid example of how a historical drama series based on real events can effectively utilise the entire spectrum of media platforms – from streaming services (Netflix) to social media (Facebook, Instagram, X/Twitter, YouTube)[12] and traditional media[13] – to reach a broad audience and maintain a high level of interest in their "authentic" (in the sense of historical basis) content[14].

Thus, video materials serve as an ideal foundation for developing foreign language communicative competence. To transform this authentic content into a practical learning resource, a systematic methodological approach is required, which purposefully structures work with the material. This work is based on the interaction of several leading techniques:

---

[10] Яхнюк Т.О. Використання фрагментів художніх відеофільмів для навчання студентів мовних спеціальностей соціокультурної англійської лексики : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. К., 2002. С. 7.

[11] Cobo E. R. Netflix's The Crown: impact on the British Royal Family. URL: https://repositorio.comillas.edu/xmlui/bitstream/handle

[12] The Crown Media. *Instagram*. URL: https://www.instagram.com/the_crownmedia/

[13] Серіал "Корона": що нового у третьому сезоні. *BBC News. Україна*. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/news-50464977

[14] The Crown. *BBC News*. URL: https://www.bbc.com/news/topics/cnm9ezwqe4jt

1. The method of “immersion” with its techniques (multilevel review, pause and discussion, “shadowing”), which ensures a deep immersion in the linguistic and socio-cultural environment.

2. Task-Based Learning (TBL), which transforms observations into practical communicative tasks.

3. Technology-Enhanced Language Learning (TELL), which provides technical support and interactivity in the process.

4. TEEL as a paragraph structure (Topic, Explanation, Evidence, Link), which provides the necessary cognitive framework for forming clear, well-argued statements (both written and spoken).

Let us consider the essence of each method by clarifying its nature and application with authentic films.

1. *Immersion*. The film creates an authentic linguistic environment. Instead of artificial dialogues from textbooks, students hear real language, accents, slang, idioms, and the speech speed of native speakers. Practical instructors recommend watching the film without subtitles (at advanced levels) or with English subtitles (at intermediate levels) to develop simultaneous listening and reading skills. Authentic films serve as a valuable resource for studying cultural contexts, jokes, and social hints that are directly connected to the language[15].

2. *Shadowing*. This technique is crucial for improving pronunciation and intonation. Its essence lies in mimicking the speech of actors. The student literally becomes their “shadow” in speech. Shadowing is a listening activity where English learners focus on hearing spoken language and attempt to repeat it as accurately as possible while paying close attention to the information being presented[16].

3. *Pause and Discussion*. This technique transforms passive perception into active reflection and analysis. Regular pauses during review to process and utilise new material help reinforce new active vocabulary and develop critical thinking skills in English. Learners can be encouraged to compose 1–2 sentences with the latest word or phrase; retell (orally or in writing) what happened in the scene, using the new vocabulary, and discuss the cultural aspect or the behaviour of the characters[17].

---

[15] Vijayadasan J., Tomy P. Immersion technique and its benefits for English language learners: a literature survey. *Research Journal of Language, Literature and Humanities*. 2020. Vol. 7(1). P. 9. DOI: https://doi.org/10.13140/RG.2.2.23877.06887

[16] Sumarsih. The impact of shadowing technique on tertiary EFL learners’ listening skill achievements. *International Journal of English Linguistics*. 2017. Vol. 7. No. 5. P. 185. DOI:https://doi.org/10.5539/ijel.v7n5p184

[17] Mrissa B., Anasse K. Teaching English with movies. *Social Science and Humanities Journal*. 2024. Vol. 08, Iss. 02. P. 34504. DOI:https://doi.org/10.18535/sshj.v8i02.939

4. *Multilevel Review*. In the context of self-study of language through films, this technique should be adapted for multi-level analysis of the material and self-assessment. Its essence lies in repeatedly analysing the same fragment, but at different levels of difficulty. Level 1 (general understanding): first viewing of the scene without subtitles to grasp the overall meaning (gist). Level 2 (details): second viewing with English subtitles to identify unfamiliar vocabulary and phrases. Level 3 (phonetics/shadowing): third viewing with pauses to imitate pronunciation (shadowing). Level 4 (productivity): try to independently retell the scene using the learned phrases (self-evaluation of reproduction ability). As a result, we achieve in-depth, systematic studying of the material, covering all language skills (listening, reading, speaking)[18].

5. TBL method promotes fast-paced student work, allowing their inter-linguistic language to be processed and reorganised within their specific areas of interest. In simple terms, TBL is a framework for language instruction that centres on student assignments, with tasks serving as the foundation of language teaching[19].

6. TELL focuses on how technology influences foreign language instruction and acquisition. It offers greater flexibility and accommodates various learning styles, serving as a complementary tool to textbooks for a richer educational experience. This approach transforms the classroom into a more student-centred space, enhancing motivation and fostering positive attitudes toward language learning[20].

7. Mastering the TEEL paragraph structure is essential for effective communication and impactful writing. This organised approach involves starting with a clear topic sentence, then providing an explanation, followed by supporting evidence, and ending with a linking statement. This method enhances coherence within paragraphs and allows for the presentation of strong, well-supported arguments that resonate with the audience. By

[18] Sánchez-Auñón E., Antonio Férez-Mora P., Monroy-Hernández F. The use of films in the teaching of English as a foreign language: a systematic literature review. *Asian-Pacific Journal of Second and Foreign Language Education*. 2023. P. 4. DOI:https://doi.org/10.1186/s40862-022-00183-0

[19] Sholeh M. B., Salija K., Nur d. S. Task-based learning in English as a foreign language (EFL) classroom: what, how and why? *Journal GEEJ*. 2021. Vol. 8. No.1. P. 135. DOI: https://doi.org/10.46244/geej.v8i1.1295

[20] Boonyopakorn J. Technology Enhanced Language Learning on English communication for EFL learners. Proceedings of The 10th International Multi-Conference on Society, Cybernetics and Informatics (IMSCI 2016). P. 200.

utilising the TEEL format along with appropriate examples, one can elevate their writing[21].

Therefore, the targeted use of these techniques allows you to go beyond the usual viewing experience and use films as an intensive, structured learning resource. Effective learning of English through authentic films is achieved by integrating structured methodologies such as TBL and TELL with immersion techniques (deep engagement). This transforms passive content consumption into an active, goal-oriented, and multi-layered language acquisition process, which ensures both authenticity of the linguistic environment and systematic development of all language skills (from phonetics to critical thinking).

2. Developing communicative competence through scene-specific tasks

For practical analysis, a dramatic scene of the first meeting between the Queen and Margaret Thatcher has been selected, which marks the beginning of her premiership[22]. This scene serves as a cornerstone of the research.

X. Li and P. Wang propose a four-stage model for incorporating films into educational settings. The stages include: *preparation*, where teachers create cinema-related tasks and students research the film; *before watching*, which involves providing background information about the film's characters and plot, along with vocabulary explanations; *during watching*, where students view the entire film once and concentrate on vocabulary, followed by the option to rewatch specific scenes and engage in activities like script dictation; and finally, *after watching*, which consists of tasks aimed at improving language skills[23]. We follow this tendency, with each of these phases being critically connected with the application of innovative methods aimed for developing FLCC.

Within our research, we will focus exclusively on innovative approaches within *before watching* and *after watching stages*, deliberately avoiding the *during watching phase*. Such methodological restriction is fundamental and is dictated by two key factors directly related to the methodologies we have chosen:

– the priority of the "immersion" method: frequent pauses of video content (characteristic of *during watching phase*) disrupt the continuity

[21] TEEL Paragraph: mastering the art of structured writing. *Medium*. URL: https://medium.com/@assignmentadvice/teel-paragraph-mastering-the-art-of-structured-writing-67d708542af3

[22] The Queen Meets Britain's First Female Prime Minister. The Crown. *YouTube*. URL: https://www.youtube.com/watch?v=CzLzKuL-UTM

[23] Li X., Wang P. A research on using English movies to improve Chinese college students' oral English. *Theory and Practice in Language Studies*. 2015. Iss. 5(5). P. 1098. DOI:https://doi.org/10.17507/tpls.0505.26

of the authentic speech flow, undermining the feeling of immersion in a foreign language environment. Instead, we aim to use the multilevel review technique, where understanding is checked not during, but after the completion of the viewing;

– emphasis on TBL, TELL, TEEL: tasks aimed at productive skills (discussion, role-play, analysis) are more effectively implemented during the preparatory (before watching) and concluding (after watching) stages. Thus, the focus shifts from merely assessing receptive skills (comprehension) to developing productive (speaking, writing) and pragmatic (interpreting intentions) competences.

Therefore, the *before watching* and *after watching* stages become key points for integrating immersion, TBL, TELL, and TEEL.

Before watching: **settings for authenticity and task setting.**

During the preparatory stage, the primary focus is on removing potential linguistic and sociocultural barriers, which are crucial for practical immersion.

1. Lexico-phonetic preparation and immersion: aimed at familiarising with authentic speech, particularly with Received Pronunciation, characteristic of the royal family, the instructor may suggest to participants to use the "Shadowing" method as "an effective activity to improve both speaking and listening skills, as it allows participants to become aware of the importance of stress pattern in speaking through listening and vocalisation"[24]. Participants can repeat after the native speaker (in our case, actors from the series) any phrase from the Queen or Margaret Thatcher, or any other character. Participants try to repeat them exactly, imitating intonation, rhythm, and accent. It improves pronunciation and speaking speed. Through repeated use of this method, intonation, pronunciation, and vocabulary increase. Also, preliminary familiarisation with key conversational formulas minimises language shock.

2. TBL and the sociocultural base: the phase is used to set a communicative task that requires active engagement. It includes a discussion of sociocultural and historical aspects of Great Britain (for example, the nature of constitutional monarchy), as well as the cinematic context of the series. Such dialogues promote the development of discursive, pragmatic, and sociocultural competencies.

Communicative task: *The Crown vs. The Power: визначення ролі*

Instructions for students: divide into small groups (2-3 people); formulate 3-5 key differences between the Queen (as Head of State and symbol) and

[24] Win P. Y. An investigation of the shadowing technique in teaching speaking to English as foreign language students. URL: https://www.teachingenglish.org.uk/sites/teacheng/files/Pwint%20Yee%20Win_DOI_v3.pdf

the Prime Minister (as Head of Government and political leader); utilise key terms (*constitutional monarchy, head of state, head of government, monarch, sovereign, general election, parliament, royal prerogative, the Crown*); present your list using comparison phrases *("Unlike the Monarch, the Prime Minister...", "The Crown's role is primarily ceremonial, whereas the Prime Minister's role is..."*), and justify who holds more real power.

As alternative communicative tasks, the following can be suggested: *Audience forecasting* (encouraging students to forecast and model an official but potentially tense dialogue based on the historical roles of the characters) and *Cinematic genre and expectations* (discussing expectations of viewing a historical series and its authenticity, which will help address cinematic challenges).

3. TEEL and visualisation: the application of TEEL at this stage involves reviewing the official series trailer[25] and using online resources to complete communicative tasks (for example, "True/False Statements"). It not only enhances motivation but also facilitates the development of cognitive competence through searching, processing, and visualising (creating character portfolios) information.

Communicative task: *True/False Statements*

Instructions for students: watch the trailer; in microgroups, prepare 5–7 statements of "True/False" concerning events, characters, historical facts, or the general mood presented in the trailer and the context of the series (for example, *"Queen Elizabeth II ascended to the throne at the age of 21"* or *"The series depicts only positive aspects of monarchy life"*); find evidence using online resources to confirm or refute each statement.

To justify their choice, students should compose a paragraph following the TEEL structure:

– **T (Topic Sentence):** clearly indicate whether the statement is true or false, and briefly explain why. For example: *The statement that Queen Elizabeth II was ready to abdicate the throne is false.*

– **E (Explanation):** reveal the context and provide facts/evidence from web sources that clarify the situation. For example: *Although the series depicts her hesitation, historical sources and her public statements have always emphasised her dedication to duty, especially after her uncle's (Edward VIII) experience*.

– **E (Evidence):** connect the explanation to the main idea or theme of the series/trailer. For example: *This aspect of her character is central to understanding the key theme of the series – "Duty Above All"*.

[25] The Crown. *Official Trailer*. URL: https://p12.com.ua/ru/journal/view/the-crown-istoriya-fakti-j-leksika

– **L (Lesson/Last Thought):** conclude the paragraph with a broad summary or reflection that follows from the discussion. For example: *Thus, the series uses historical accuracy (or its absence) to show that monarchy is not merely an institution, but a significant personal sacrifice.*

Communicative task: *Creating a character portfolio*

Instructions for students: each student (or group) selects one key character from a series/trailer (*Queen Elizabeth II, Prince Philip, Princess Margaret*, etc.); using online resources, gather information about:

– a historical figure (key facts, role, conflicts);

– film details (actor, visual elements from the trailer, key scenes).

Create a portfolio (collage, presentation, infographics) that includes images, key quotes, and 5–7 adjectives that describe them.

Therefore, using the TEEL technique promotes the development of critical thinking, the ability to justify your opinion, and the search and processing of information. Moreover, through visualisation, we observe the development of cognitive competence.

***After watching*: analysis, application, and reflection.**

This stage is the ultimate and most thorough assignment in terms of both amount and quality, primarily designed to enhance the skill of effective communication, articulating one's thoughts in both emotional and logical ways.

1. TBL and debates. The discussion method is an instructional approach that presents students with a problem to solve. This method allows the teacher to create opportunities for students (in groups) to engage in scientific discussions to share their views, draw conclusions, or formulate a range of alternative solutions to issues[26].

The subject matter of the debates can be diverse, as we noted above, since the series "The Crown" covers a wide range of topics. Furthermore, this type of work may involve issues that were identified during the project activities. Based on the object of our research, we suggest the following key topics for discussion:

1. Leadership and power: *What different styles of leadership do Queen Elizabeth and Margaret Thatcher demonstrate in this scene? How do they attempt to establish their authority? How does the scene depict the power dynamics between the monarch and the Prime Minister in a British constitutional monarchy? Whose influence, in your opinion, appears firmer in this first meeting? Why?*

[26] Sigalingging R. H., Harefa S., Naibaho D. Role of the discussion method in increasing student learningm in Christian education subjects. *Jurnal Riset Multidisiplin dan Inovasi Teknologi*. 2023. Vol. 1. Issue 02. P. 118. DOI: https://doi.org/10.59653/jimat.v1i02.271

2. Gender in politics and society: the scene features two of the most influential women in Great Britain. *In your opinion, how does their gender influence the perception of their authority and their interaction? What expectations regarding a female leader (particularly in the 1970s) are reflected in the dialogues or non-verbal signals? Is there a sense of rivalry or, conversely, mutual respect between them as women at the top of power?*

3. Social class and background: *How does the series emphasise the difference in social origins between the Queen and Margaret Thatcher? Which details (manners, language, appearance) indicate this? In your opinion, what impact does their upbringing and life experience have on their characters and approach to leadership? Is there a sense of class tension or misunderstanding evident in the scene?*

4. Communication and diplomacy: Analyse their verbal and non-verbal means of communication. *Which phrases or gestures are particularly significant? How do they try to "read" each other? Whose attempts are more successful? What role do ceremony and protocol play in this meeting? How do they influence their interaction?*

5. Personal traits vs. Position: *How difficult is it for them to distinguish personal matters from professional duties during this meeting? What character traits of each individual are revealed despite their official roles? Do you feel sympathy for any of them, considering the pressure of their positions?*

We believe it is appropriate to refer to episode 2, "The Balmoral Test", from "The Crown" Season 4, as supplementary material, as it is "a relevant scene to the whole storyline of The Queen and Margaret Thatcher"[27].

These topics allow for a profound analysis not only of language and culture but also to go beyond purely linguistic aspects, developing critical thinking, sociocultural awareness, and the ability to engage in reasoned discussions.

2. TELL and podcasts. This type of activity is focused on improving listening and writing skills. In summary, TELL promotes active participation from both teachers and learners in the language acquisition journey. Learners of every age possess an inherent curiosity and enthusiasm for the opportunities offered by contemporary educational resources. Foreign language teachers can effectively leverage these materials and provide

[27] The Crown. Scene Analysis – Thatcher vs. The Queen. URL: https://www.screenplaywise.com/589/51/the-crown-scene-queen-thatcher/

access to more authentic content. Utilising technology enables the development of more genuine environments for language learning[28].

Podcasts are a source of natural, unadapted speech of native speakers, which allows students to get used to different accents, speech tempo, and idiomatic expressions[29]. Listening to podcasts enhances understanding of spoken language, particularly in complex discussions and analytical content. Podcasts are easily accessible through various platforms (Spotify, Apple Podcasts, Google Podcasts, YouTube) on any device, which promotes flexible learning and engagement with the real media environment.

For this task, the instructor can pre-select one or several short (up to 15-20 minutes) episodes or segments of podcasts that specifically discuss the first meeting of the Queen and Thatcher, or their relationship overall in "The Crown". Examples of podcasts that often have episodes dedicated to "The Crown" (although specific episodes may vary): "The Crown: The Official Podcast"[30], "Royally Obsessed"[31], or historical podcasts[32] that analyse the events[33], depicted in the series[34].

Communicative task: *Thatcher's "Powerplay" With The Queen*

Instructions for students: After viewing the scene of the first meeting between Queen Elizabeth II and Margaret Thatcher from the series "The Crown", as well as our discussion, we suggest deepening your understanding with additional audiovisual material. Complete the following tasks:

1. Listen to an episode/fragment of a podcast[35] discussing the confrontation between the Queen and Margaret Thatcher.

2. While listening, pay attention to:

– the main arguments and viewpoints of the hosts/guests regarding this encounter;

---

[28] Zainuddin N. Technology Enhanced Language Learning Research Trends and Practices: A Systematic Review (2020-2022). *The Electronic Journal of e-Learning*. 2023. № 21(2). P. 70. DOI: https://doi.org/10.34190/ejel.21.2.2835

[29] Qasim N. A., Fadda H. A. From Call to Mall: The Effectiveness of Podcast on EFL Higher Education Students' Listening Comprehension. *English Language Teaching*. 2013. Vol. 6. No. 9. P. 30.

[30] The Crown: The Official Podcast. *Netflix*. URL: https://podcasts.apple.com/ua/podcast/the-crown-the-official-podcast/id1485757121?l=uk

[31] Royally Obsessed. URL: https://podcasts.apple.com/ru/podcast/royally-obsessed/id1365334446?l=uk

[32] 37 Prime Ministers. *Podcast*. URL: https://open.spotify.com/episode/2ajIefmHhdR7XNX6PTkpL9

[33] Queen Elizabeth. Part I. Part II. *Podcast*. URL: https://open.spotify.com/episode/6CnX4C9xRr3iv2hEAuZUqP

[34] Margaret Thatcher. *Випуск подкасту*. URL: https://open.spotify.com/episode/53h6Zem6vo44YQaLOTLfAB

[35] In "The Crown", Gillian Anderson Explores Thatcher's "Powerplay" With The Queen. Podcast. *YouTube*. URL: https://www.youtube.com/watch?v=yymY-4PS4pU

– new vocabulary or interesting expressions related to politics, leadership, or personal qualities;

– comparisons of real historical events with their portrayal in the series, if the podcast discusses this.

3. After listening, prepare a short oral or written response (150–250 words or 3–5 minutes of speech), in which you:

– summarise 2–3 key ideas or the most interesting facts you heard in the podcast;

– express your agreement or disagreement with certain statements made by the podcasters, justifying your position (for example, "I agree/disagree with X's point about Y because...");

– compare the information from the podcast with what you saw in the series and discussed in class. Did the podcast offer new perspectives or additional details?

Use at least three new words/phrases from the podcast in your response.

For advanced students, a group task can be proposed: creating their own short podcast or selecting a 1-minute fragment of the podcast, transcribing it, and analysing its linguistic features (pronunciation, intonation, use of discourse markers).

This task not only develops listening and comprehension skills of authentic language, but also encourages active analysis and production of their own speech (spoken or written), integrating them into the real information environment.

Furthermore, completing this task contributes to the comprehensive development of cognitive, socio-cultural, discursive, and informational competencies, preparing students for effective communication and critical thinking in real-life situations.

3. TELL and an analytical blog post or article for online media. This type of activity is designed to enhance writing skills.

Participants can use specialised blog platforms (for example, WordPress, Medium, Google Sites) or tools for creating online articles (for example, Google Docs/Microsoft 365 with commenting and collaborative features), which simulate a real media environment.

The task encourages the inclusion of multimedia elements (clips from scenes, links to trailers, photographs of historical figures, short video segments, or GIF animations featuring key moments of dialogue), which helps develop digital literacy.

Furthermore, publishing in a blog allows for comments and feedback from the instructor and classmates, simulating real interaction within the media environment. Mutual review of posts is also possible. Students can utilise online resources for in-depth research into the historical context,

personalities, and their perspectives, which develops skills in information retrieval and critical evaluation of sources. **Communicative task:** *The Queen and the Iron Lady: The First Meeting – Clash of Worlds or New Alliance?*

Instructions for students: after viewing and discussing the scene of the first meeting between Queen Elizabeth II and Margaret Thatcher from the series "The Crown", you are invited to write an analytical blog post (or an article for online media) of 250-400 words. Your article will be published on the joint educational platform/blog of the "English in Intercultural Communication" club.

In your post, you should:

1. Describe the key moments of interaction between the Queen and Margaret Thatcher in this scene.
2. Analyse the leadership and communication styles of both characters that they demonstrate during the meeting.
3. Consider how themes of power, gender roles, social background, or societal expectations are reflected in this scene (select 1-2 aspects that interest you most).
4. Express your own opinion on whether this meeting was "a clash of worlds" or the beginning of "a new alliance", supporting your view with examples from dialogues or visual elements of the scene.
5. Use at least five new lexical items or idiomatic expressions learned during the demonstration phase.
6. Add 1–2 multimedia elements (for example, a screenshot from the scene, a GIF of a key moment, a link to the full episode, or additional historical material).
7. Use a shared Google Doc / Microsoft Word Online for writing and further review; save your document in a format compatible with the blogging platform (or simply in Google Doc if the instructor will centrally manage publication); check the text with online grammar and spell-check tools (e.g., Grammarly, LanguageTool).

Therefore, this task allows for comprehensive development of: written language (text structuring, argumentation, accuracy of expression), critical thinking (analysis, interpretation, formation of one's own opinion), lexical and grammatical skills (active utilisation of new material), sociocultural competency (understanding the historical and cultural context), and digital literacy (use of online tools, work with multimedia).

We can assert that the development of three key components of FLCC – linguistic, social, and communicative – alongside cognitive, discursive, pragmatic, sociocultural, and informational skills is essential. During the after watching stage, if needed and desired, one can address grammatical or

phonetic aspects, evaluate retained knowledge, and, for students with advanced language skills, propose creating additional vocabulary exercises independently and compiling lists of relevant phrases and expressions to enrich their vocabulary and overall professional competence.

CONCLUSIONS

The findings conclusively assert that the strategic, integrated utilisation of modern media resources, exemplified by the authentic content of the series "The Crown", alongside structured, innovative methodologies (Immersion, TBL, TELL, TEEL), is not only feasible but also highly effective for the high-quality development of FLCC among non-linguistic students. This approach successfully models a natural language environment, enhances motivation, integrates all four language skills, and, crucially, contributes to the comprehensive development of linguistic, social, and communicative components of FLCC, alongside essential cognitive, sociocultural, discursive, and informational competencies. By transforming passive media consumption into an active, goal-oriented, and multi-layered learning process, higher education institutions can effectively prepare future professionals for the complex, interconnected demands of the modern world. The methodology presented offers a robust model for bridging the gap between classroom learning and real-world communication, thereby ensuring the competitiveness and success of future specialists.

We view the analysis of other scenes from the series "The Crown" as a promising tool for learning English and developing global competence, with an emphasis on conversational analysis of dialogues that will help students understand the characters' communicative strategies, reflecting the key themes of the series.

SUMMARY

The core argument is that modern higher education, driven by globalisation, necessitates innovative approaches to developing FLCC, particularly for non-linguistic students. The paper advocates for integrating authentic media spaces, using the series "The Crown" as a rich socio-cultural and linguistic resource. Effective implementation relies on a strategic, integrated methodology that combines immersion techniques (such as shadowing), TBL, TELL, and the TEEL analytical paragraph structure. Practical application, demonstrated through analysing the Queen/Thatcher scene, focuses on the before-and-after phases to ensure deep, productive skill development. Tasks included TBL debates, TELL-supported podcast analysis, and the creation of analytical blog posts, moving beyond receptive skills to enhance speaking, writing, critical thinking, and digital literacy.

This systematic framework transforms passive viewing into an active, goal-oriented process, comprehensively developing all components of FLCC for future professionals.

References

1. Nesterenko T., Kozii O., Varych N., Shulzhenko A., Tsypina D. Language technologies impact on modern communication: analysis of new formats, challenges, and education. *Multidisciplinary Science Journal*. 2024. № 6. DOI: https://doi.org/10.31893/multiscience.2024ss0215

2. Vovchasta N., Kan O., Hlavatska Y., Sovach K., Makukhina S. Digitalisation and its role in developing hard skills among university students in Ukraine. *Multidisciplinary Reviews*. 2024. № 8. DOI: https://doi.org/10.31893/multirev.2024spe070

3. Hlavatska Yu. Formation of communicative competence of higher education students: pedagogical conditions (the case study of cinematic discourse). *Педагогічний альманах*. 2024. Вип. 57. С. 72–79. DOI: https://doi.org/10.37915/pa.vi57.592

4. Селезньова О. М. Термін «медіа-простір»: теоретичний підхід. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія: Право*. 2022. Вип. 70. С. 359–363. DOI: https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.70.57

5. Вознесенська О. Кінотерапія як форма медіаосвіти. *Media Sapiens*. 2011. URL: https://ms.detector.media/mediaosvita/post/10584/2011-01-14-kinoterapiya-yak-forma-mediaosvity/ (дата звернення: 14.09.2025).

6. Beal C., Steier R. Dialogues across time and space in a video-based collaborative learning environment. *International Journal of Computer-Supported Collaborative Learning.* 2024. Vol. 19. P. 157–186. DOI: https://doi.org/10.1007/s11412-024-09420-9

7. Скриннік Ю. С. Невербальна та надвербальна візуалізація британських національних цінностей на матеріалі телесеріалу "The Crown". *Слобожанський науковий вісник. Серія: Філологія.* 2025. Вип. 9. С. 74–83. DOI: https://doi.org/10.32782/philspu/2025.9.14

8. Wardani I. D. Authentic materials as a media for teaching vocabulary. *Educazione*. 2016. Vol. 4 No. 1. P. 52–60.

9. Sherman J. Using Authentic video in the language classroom. Cambridge: Cambridge University Press, 2003. 277 p.

10. Яхнюк Т.О. Використання фрагментів художніх відеофільмів для навчання студентів мовних спеціальностей соціокультурної англійської лексики : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. К., 2002. 20 с.

11. Cobo E. R. Netflix's The Crown: impact on the British Royal Family. URL: https://repositorio.comillas.edu/xmlui/bitstream/handle (дата звернення: 20.10.2025).

12. The Crown Media. *Instagram*. URL: https://www.instagram.com/the_crownmedia/ (дата звернення: 20.09.2025).

13. Серіал "Корона": що нового у третьому сезоні. *BBC News*. Україна. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/news-50464977 (дата звернення: 28.09.2025).

14. The Crown. *BBC News*. URL: https://www.bbc.com/news/topics/cnm9ezwqe4jt (дата звернення: 12.10.2025).

15. Vijayadasan J., Tomy P. Immersion technique and its benefits for English language learners: a literature survey. *Research Journal of Language, Literature and Humanities*. 2020. Vol. 7(1). P. 9–13. DOI: https://doi.org/10.13140/RG.2.2.23877.06887

16. Sumarsih. The impact of shadowing technique on tertiary EFL learners' listening skill achievements. *International Journal of English Linguistics*. 2017. Vol. 7. No. 5. P. 184–189. DOI:https://doi.org/10.5539/ijel.v7n5p184

17. Mrissa B., Anasse K. Teaching English with movies. *Social Science and Humanities Journal*. 2024. Vol. 08, Iss. 02. P. 34503–34515. DOI: https://doi.org/10.18535/sshj.v8i02.939

18. Sánchez-Auñón E., Antonio Férez-Mora P., Monroy-Hernández F. The use of films in the teaching of English as a foreign language: a systematic literature review. *Asian-Pacific Journal of Second and Foreign Language Education*. 2023. P. 1–17. DOI:https://doi.org/10.1186/s40862-022-00183-0

19. Sholeh M. B., Salija K., Nur d. S. Task-based learning in English as a foreign language (EFL) classroom: what, how and why? *Journal GEEJ*. 2021. Vol. 8. No.1. P. 134–146. DOI: https://doi.org/10.46244/geej.v8i1.1295

20. Boonyopakorn J. Technology Enhanced Language Learning on English communication for EFL learners. *Proceedings of The 10th International Multi-Conference on Society, Cybernetics and Informatics (IMSCI 2016)*. P. 200–205.

21. TEEL Paragraph: mastering the art of structured writing. Medium. URL: https://medium.com/@assignmentadvice/teel-paragraph-mastering-the-art-of-structured-writing-67d708542af3 (дата звернення: 19.10.2025).

22. The Queen Meets Britain's First Female Prime Minister. The Crown. *YouTube*. URL: https://www.youtube.com/watch?v=CzLzKuL-UTM (дата звернення: 10.10.2025).

23. Li X., Wang P. A research on using English movies to improve Chinese college students' oral English. *Theory and Practice in Language Studies*. 2015. Iss. 5(5). P. 1096–1100. DOI: https://doi.org/10.17507/tpls.0505.26

24. Win P. Y. An investigation of the shadowing technique in teaching speaking to English as foreign language students. URL:

https://www.teachingenglish.org.uk/sites/teacheng/files/Pwint%20Yee%20Win_DOI_v3.pdf (дата звернення: 16.10.2025).

25. The Crown. *Official Trailer*. URL: https://p12.com.ua/ru/journal/view/the-crown-istoriya-fakti-j-leksika (дата звернення: 16.09.2025).

26. Sigalingging R. H., Harefa S., Naibaho D. Role of the discussion method in increasing student learning in Christian education subjects. *Jurnal Riset Multidisiplin dan Inovasi Teknologi*. 2023. Vol. 1. Issue 02. P. 117–133. DOI: https://doi.org/10.59653/jimat.v1i02.271

27. The Crown. Scene Analysis – Thatcher vs. The Queen. URL: https://www.screenplaywise.com/589/51/the-crown-scene-queen-thatcher/ (дата звернення: 16.10.2025).

28. Zainuddin N. Technology Enhanced Language Learning Research Trends and Practices: A Systematic Review (2020-2022). *The Electronic Journal of e-Learning*. 2023. № 21(2). P. 69–79. DOI:https://doi.org/10.34190/ejel.21.2.2835

29. Qasim N. A., Fadda H. A. From Call to Mall: The Effectiveness of Podcast on EFL Higher Education Students' Listening Comprehension. *English Language Teaching*. 2013. Vol. 6. No. 9. P. 30–41.

30. The Crown: The Official Podcast. *Netflix*. URL: https://podcasts.apple.com/ua/podcast/the-crown-the-official-podcast/id1485757121?l=uk (дата звернення: 17.10.2025).

31. Royally Obsessed. URL: https://podcasts.apple.com/ru/podcast/royally-obsessed/id1365334446?l=uk (дата звернення: 17.10.2025).

32. 37 Prime Ministers. Podcast. URL: https://open.spotify.com/episode/2ajIefmHhdR7XNX6PTkpL9 (дата звернення: 17.10.2025).

33. Queen Elizabeth. Part I. Part II. Podcast. URL: https://open.spotify.com/episode/6CnX4C9xRr3iv2hEAuZUqP (дата звернення: 17.10.2025).

34. Margaret Thatcher. *Випуск подкасту*. URL: https://open.spotify.com/episode/53h6Zem6vo44YQaLOTLfAB (дата звернення: 15.10.2025).

35. In "The Crown", Gillian Anderson Explores Thatcher's "Powerplay" With The Queen. Podcast. *YouTube*. URL: https://www.youtube.com/watch?v=yymY-4PS4pU (дата звернення: 15.10.2025).

Information about the authors:
Hlavatska Yuliia Leonidivna,
Candidate of Philological Sciences
Associate Professor at the Department of Public Administration,
Law and Humanities
Kherson State Agrarian and Economic University
5/2, University Avenue, Kropyvnytskyi, 25031, Ukraine

DOI https://doi.org/10.30525/978-9934-26-647-8-8

HUMANISTIC STRATEGIES AND PEDAGOGICAL TECHNOLOGIES FOR MANAGING ARTS EDUCATION

Hrushyna A. I.

INTRODUCTION

Modern transformations in the field of higher education require a new vision of art education as an important component of the humanitarian development of society. Art education is designed not only to provide training for highly qualified specialists in the field of culture and art, but also to form spiritual and value orientations, creative thinking, the ability to innovate and self-realization.

Today, for Ukraine, the issue of the value component is becoming extremely important. Especially in the preparation of the future human resources potential of the state. Therefore, the strengthening of competition in the educational and cultural markets is increasing, and the task of strategic management of the development of art education, focused on the formation of a competitive, socially responsible and creatively active specialist, is important for the humanitarian sector of the economy.

Art education, as a component of the humanitarian sphere, is not only a branch of professional training for the cultural industry, but also a factor in the development of national identity, spirituality and cultural policy of the state. It is designed to form a holistic personality – creative, responsible, able to act in conditions of constant social and technological changes. That is why managing the process of training specialists in the arts takes on strategic importance, focused on humanistic principles, innovation and competitiveness.

In the new socio-economic conditions of the labor market, the demand for a specialist who possesses not only deep professional knowledge, but also a high level of cultural competence, flexible thinking, the ability to self-development and creative activity becomes relevant. Therefore, the system of art education should be oriented towards strategic management of personnel training, which involves the development and implementation of educational management models adapted to modern cultural and social challenges. It should be noted that social challenges in this field are key.

Along with the strategic dimension, the pedagogical and technological level of management is becoming increasingly important, covering methods, means, models and technologies for organizing the activities of students in art education. The use of innovative pedagogical technologies –

personally oriented, interactive, project, information, integrated – allows to activate the cognitive activity of students, develop their creative abilities and ensure high-quality preparation for professional activity. Such a construction of an education model should be basic for all stakeholders of the educational process.

Humanistic strategies for managing art education involve combining strategic and technological approaches into a single system of goals, principles, and actions. On the one hand, strategic management defines the mission, vision, and key guidelines for the development of art education; on the other, pedagogical technologies create the conditions for their implementation in the educational process.

Thus, within the humanitarian dimension of modern transformations in the higher education system, the issue of art education management acquires a dual significance – strategic (systemic, managerial) and pedagogical (technological, methodological). Their combination determines the effectiveness of reforming the educational process and ensures the sustainable development of art education in accordance with national and European standards.

1. Strategic Management in Arts Education: Shaping a Competitive Specialist

A humanistic approach to modern management in art education combines strategic planning with innovative pedagogical technologies. These technologies help achieve educational goals more effectively. The connection between strategic and pedagogical principles creates conditions for modernizing learning content, updating management approaches, and developing the creative potential of both students and teachers.

In today's sociocultural context, the development of society depends not only on material resources but mainly on human resources. It relies on how mobile and adaptable each person can be, and how fully their creative potential can unfold. Art education plays an important role in shaping the creative spirit and the spirit of innovation. The quality of art education strongly influences both individual culture and the culture of society. Art stimulates intellect, enriches emotional life, and promotes the development of creative abilities.

In the 1960s–1980s, several theories of economic growth appeared. Scholars such as P. Romer, R. Lucas, G. Becker, and T. Schultz argued that human beings are the real driving force of economic progress. According to these theories, the development of society depends not only on economic systems but also on values, interests, and human characteristics, often described as "human capital." Human capital includes a person's abilities, knowledge, and skills that allow them to function effectively in a socio-economic environment.

In the modern world economy, only 16% of economic growth in transition economies comes from physical capital and 20% from natural capital[1]. Education allows societies to use many positive factors more effectively. Educated people use capital more efficiently, which increases productivity. They are more open to innovation and new production methods. They also share knowledge with colleagues. When the level of education rises, the efficiency of all production factors increases. This makes education a key condition for sustainable national development.

The ability to create something new is essential today. Creativity is a fundamental human quality. Learning creativity–understanding how new norms, models, and cultural forms emerge–has become a necessity. Modern art education is seen as a way to support the harmonious development of human creativity, enrich the inner world, and nurture true human qualities.

As A. Tarakanova notes, modern society is characterized by cultural diversity, widespread information technology, and powerful information flows. This creates a need to educate culturally aware individuals who can express their uniqueness and understand national values[2].

Today, there are concerns that integration into the European cultural space may threaten national cultural and educational traditions. These traditions cannot be fully standardized or technologized. Reforms in art and cultural education do not always consider the relationship between human potential and education. Yet this relationship should be central to cultural policy.

Culture and education form a dynamic partnership. They support the full functioning of society. Education must develop students according to the evolution of national and global culture, helping them adopt cultural values and norms.

A key methodological guideline should be the positive role of dialogue between cultures, ideas, theories, and pedagogical technologies. The result should be a convergent culture that values individuality. A cultural approach emphasizes the principle of cultural conformity in education. It supports an equal dialogue between “culture” and “the individual,” allowing each student to determine their educational path according to personal cultural needs.

Researchers note that art education in a globalized world must preserve traditions and cultural identity while fostering understanding and respect for

[1] Кучин С.П. Особливості державної політики в сфері культури та освіти (соціально-економічний аспект). Зовнішня торгівля: право, економіка, фінанси. 2013. № 2. С. 40–48.

[2] Тараканова А. Мистецька освіта та її значення у формуванні творчої особистості. *Проблеми освіти*. 2021. № 2 (95). С. 157–167. URL: https://doi.org/10.52256/2710-3986.2-95.2021.11

other cultures. Globalization can threaten cultural uniqueness, but it can also stimulate development and modernization. Modern art education should create an intellectually and creatively strong group of professionals who can compete internationally and develop national culture. This requires access to modern technologies, international cooperation, and broader global partnerships[3].

Art education is an educational field aimed at developing in a person special abilities and taste, aesthetic experience and value orientations, the ability to engage with artistic values in the process of active creative activity, and to improve one's own emotional culture. Art education is the subject of study in general and professional art pedagogy, which is intended to address the tasks of preparing an individual for amateur and professional artistic activity, and mastering its techniques and technologies.

The modern understanding and significance of art education, according to I. Kuznetsova, lies in the ability to realize in the humanitarian space the tasks of the humanities regarding the artistic-ethical perception / understanding / interpretation of a person, which enables specialized sectoral education, as a social institution of society, to carry out educational activity in intellectual and general cultural directions, and to serve as a channel for transmitting inherited forms and a factor in the development of cultural innovations[4].

The content of art education consists of a system of pedagogically adapted artistic-practical skills, abilities, knowledge, experience of value-based attitude toward art, and experience of creative activity aimed at the general and artistic development of the individual. It is a field of theory and practice of human development that has been reflected in significant scientific studies. The system-forming element of art education is its goal – the upbringing, teaching, and development of the creative personality of the future artist, lecturer, or teacher of artistic disciplines, who meets the demands of society and demonstrates the personal and professional qualities required at the current stage of Ukraine's development.

The application of the principle of systemacity makes it possible to consider art education in:

[3] Денисюк Ж.З. Мистецька освіта в умовах глобалізації та культурних трансформацій сучасності. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв: наук. журнал.* 2023. № 1. С. 23–28. DOI: 10.32461/2226-3209.1.2023.277628

[4] Кузнєцова І.В. Філософія культурно-мистецької освіти в модерному суспільстві: культурологічне осмислення українського контексту. *Художня культура і мистецька освіта України: сучасні прояви і смисли*: монографія. Київ: Ін-т культурології НАМ України, 2019. С. 34–56.

a) the social dimension (training of artists in the world, a particular country, society, region, or educational institution) as a system of state, private, public, secular, and clerical art education;

b) as a stage of continuous education (preschool, school, secondary, higher, and postgraduate art education)[5] [6].

The choice of priorities in educational policy in Ukraine is determined primarily by the following factors.

First, active globalization processes, which involve not only the reconfiguration of politics, economy, culture, and education, but also a high degree of internationalization, as a result of which a close interconnection of different national education systems is observed. Under such conditions, fundamental and professional knowledge becomes a real commodity.

Second, the increased role of the individual in society, the use of the personal factor in the development of social life, meaning the need for the humanization of education. Ensuring the mobility of participants in the cultural-educational space plays a leading role in this context.

The adoption of modern educational technologies, the development and assimilation of a course toward structural changes and updated content of educational activities, and the improvement of its quality are also of great importance.

Apart from the defined goals, the availability of resources (highly qualified teachers, methodological and informational support, educational technologies, finances), the connection with the external environment (political, economic, and social aspects of social development and the specifics of the international educational space), and horizontal division of labor are also important.

Thus, the perspective of viewing an educational institution as an open system, whose internal elements interact with each other and with external environmental factors, implies that the further development of art education must take into account the internal and external factors influencing the educational system.

Given that Ukraine is a participant in global integration processes, and to increase the efficiency of the educational system on the part of the state, it is necessary to pay special attention to managing the development of art education and ensuring its comprehensive support. In particular, all main

[5] Довгострокова стратегія розвитку української культури [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/119-2016-р#Text

[6] Кабінет Міністрів України. Розпорядження від 28 березня 2025 р. № 293-р «Про схвалення Стратегії розвитку культури в Україні на період до 2030 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2025–2027 роках». Київ. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/293-2025-р#Text

types of educational innovations can be implemented in the educational process: technological, production-related, and managerial.

First, in our view, it is important to consider that under conditions of globalization, cultural-art education continues to remain an important component of the ideology of cultural progress. This is why cultural-art education is objectively drawn into the crisis of fundamental systems of interpreting the realities of the surrounding world, which constituted the core of the modern ideology of progress and, in essence, shaped the basic strategies of teaching and educating people.

It is important to consider that the process of cultural globalization substantially intensifies the question of the worldview, conceptual, and ethical foundations on which the process of specialized teaching and educating students should be based, as well as the scientific framework for understanding this process.

Second, an equally important consequence of cultural globalization is the significant increase in social mobility in the field of art education – meaning the large-scale intensification of horizontal and vertical mobility for the purpose of obtaining high-quality cultural-art education. Globalization of education significantly stimulates opportunities for obtaining and continuing art education in any country of the world, which is impossible without harmonizing general principles and standardizing national education systems.

It should be noted that the active introduction of standardization processes raises legitimate concerns among scholars regarding the potential loss of cultural distinctiveness and national specificity of cultural-art education.

Cultural-art education, like education in general, is a complex systemic object both in terms of its internal structure and in terms of its interaction with other systems that constitute the social sphere.

The processes of humanization of society place before the modern system of higher education the task of individualizing the personality of the student-graduate and ensuring their social adaptation in accordance with changes in the social demands of society.

Therefore, today it is necessary to teach the student in new ways, using non-traditional pedagogical technologies that increase the level of learning motivation, create an atmosphere of creative cooperation, actualize the individual, and cultivate a sense of self-worth.

Despite the above, today the issue of strategic management of art education arises within the framework of forming a competitive specialist capable of responding to changes in the external environment and possessing competencies related to adapting to such turbulence.

It should be noted that the modern education system is aimed at creating conditions in which each person can realize themselves as fully as possible, relying on their inherent natural potential, and prepare for the continuous development of their abilities. On the other hand, education serves as a mechanism for the socialization of a person and the establishment of social and economic dynamic balance, through which the reproduction and dissemination of forms of life activity that are new from the standpoint of society take place.

Since art is a component of the integrity of culture, integrative processes in the field of art education, the introduction of artistic culture into the general education system, and the training of teachers of artistic disciplines can be regarded as a basis for defining the paths of implementation.

"Art education must be as adaptive and innovative as possible to meet the challenges of modernity. Another issue is preserving national identity and cultural heritage. Globalization opens new opportunities for art education, but at the same time threatens the disappearance of traditions and cultural features. Therefore, it is important that art education not only provide knowledge and skills, but also contribute to the preservation and development of cultural values and traditions."[7].

Art education is a powerful field of theory and practice of human development that has been reflected in significant scientific studies.

Today, social forces push young people to choose future professions within the fields of economics and law, which is justified from the standpoint of society. The state does not stimulate the development of education in certain fields, including art education. Educational services are sold as a kind of key to the successful future of each student. Nevertheless, it is worth considering the question: "Will this future be bright at the moment of graduation?". At Harvard, students are trained in a general humanities profile with the aim of teaching future graduates to think and make decisions independently, without tying them to a specific specialty. Special courses aimed at adaptation to the modern technological world are used, which allow acquiring skills that can be applied in any field of knowledge. Therefore, their graduate is oriented toward independent thinking and making strategically important decisions, which makes them competitive in a market economy and in demand as an independent professional unit.

The latest trends in the development of art education are determined by the penetration of integration processes at all its levels. The idea of pan-European integration in the field of higher education (including art

[7] Денисюк Ж.З. Мистецька освіта в умовах глобалізації та культурних трансформацій сучасності. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*: наук. журнал. 2023. № 1. С. 23–28. DOI: 10.32461/2226-3209.1.2023.277628

education) is embodied primarily in its standardization, which is based on the competence-based approach. The integration of various levels of education in temporal coordinates generates phenomena such as continuous education, lifelong learning, and adult education. The strengthening of interdisciplinary connections between subjects of the artistic and aesthetic cycle leads to their consolidation within a new educational field – art education.

The integration of musical cultures determines the development of intercultural music pedagogy within the formation of specialists in the management of the socio-cultural sphere, in particular cultural industries (show business), and the internationalization of the scientific space intensifies comparative research, stimulates international educational and research projects, and leads to a significant increase in the number of international conferences, as well as to the deepening and expansion of scientific studies in the field of art education.

One of the ways of addressing the problems of globalization is the introduction of interdisciplinary approaches in art education, which allow students not only to deepen knowledge in their specialty but also to master other fields. In recent years, globalization and cultural transformations have significantly influenced the style and way of life of people, which is also reflected in art education. One of the key trends has been the increasing interest in art and culture in general. Owing to globalization, new opportunities are opening for the exploration of different cultures and their traditions, which stimulates the development and popularization of art. At the same time, intercultural communication gains significant importance, promoting the exchange of experience and knowledge in the field of art.

An important trend in its development is the formation of art-therapeutic and socio-rehabilitative competencies of future specialists and teachers of artistic disciplines, which under current Ukrainian conditions is extremely important.

Various artistic forms possess strong potential as instruments for comprehending traumatic experiences, support psychological resilience, preserve cultural identity, and more. Art is a significant factor in the adaptation and recovery of military personnel and veterans, where active forms – involving defenders in any creative process – demonstrate the most effective results, and such activities are now actively implemented in open centers, including artistic ones. The need to create conditions for artistic activity in socio-cultural institutions and beyond is undeniable, since alongside physical and psychological rehabilitation of veterans, the comprehensive process must also include the restoration of mental health as well as socialization and adaptation through means of art.

Thus, the development of art education in the 21st century acquires an intercultural dimension. In the context of intensifying interethnic contradictions, intercultural education becomes a necessary component of general pedagogy. The importance of intercultural competence among schoolchildren and students is determined by the need to educate modern youth in the spirit of respect for other cultures, expand their potential cognitive abilities, and form readiness for intercultural dialogue, for resolving international and ethnic conflicts through negotiation and consensus-seeking. The polylogue of different cultures in the sphere of aesthetic education of youth is defined as a necessary component of the unified educational space of Western and Eastern Europe, taking into account the European integration direction of further national development.

A vivid example of methodological exploration in the field of art education may be seen in the discourse on the development of its individual components. Thus, socio-cultural education became a phenomenon of the 20th century. It was in the last century that it separated into an independent branch of pedagogical education with its own structure, institutionally formalized in the form of organizational units of pedagogical universities; with content concentrated in educational programs and standards; with the organization of its acquisition in the process of preparing future specialists in the management of cultural industries with the aim of forming their culture and pedagogical competence, which represents personal, social, and state value.

The general crisis of education, which at the end of the 20th century affected various countries, relates to a deficit of culture within it, the loss of axiological guidelines, technocratic overload, the transmission of knowledge in an alienated form without involving the emotional sphere of the individual, and an oversaturation of content with knowledge in the absence of meaning. Awareness of these negative processes prompted scholars to return to the human-centered paradigm, which – in the form of various philosophical currents (phenomenology, philosophical anthropology, existentialism, hermeneutics) – gradually gained influence. The second half of the past century was marked by an active re-evaluation of educational paradigms in different parts of the world[8].

Conceptual understanding of the problem was carried out not only within pedagogical science but also in related fields such as psychology, cultural studies, sociology, and others. Ivan Ziaziun sees the way out of this crisis in the adoption of a productive and forward-looking, personality-oriented cultural approach to the modernization of education, whose global goal

[8] Ніколаї Г.Ю. Методологічні пошуки у сфері мистецької освіти. Актуальні питання мистецької освіти та виховання: зб. наук. праць. Суми: СумДПУ ім. А.С. Макаренка, 2013. Вип. 1. С. 3–17.

becomes the person of culture, capable of realizing individual abilities with maximum efficiency, as well as intellectual and moral capacities, a person characterized by the need and passion for self-realization[9].

In an era of civilizational change, the cultural approach becomes one of the most important areas of research in the field of art pedagogy. Relying on the priority of universal human characteristics, it opens the way to consideration of art education in historical retrospect, in the context of cultural development, making it possible to identify its connections with the present and future, thereby performing a prognostic function in research. The examination of art education carried out in the context of socio-cultural characteristics against the broad background of cultural life makes it possible to identify and trace the tendencies of its development.

The crisis of education prompted the development of new fundamental pedagogical ideas. The response to the demands of the present in a united Europe is the concept of multicultural education, balanced by the diversity of didactic solutions that have historically developed in these territories.

Interest in the traditions of national education increases as an inexhaustible treasury of philosophical and pedagogical ideas requiring deeper interpretation considering the principle of unity between national and global cultures. In this context, new concepts of art education arise based on a clear awareness of genetic connections with preceding concepts.

Methodological explorations in the field of art education allow for a grounded forecast of its development. Today, its leading trends become integration-oriented, whose influence can be traced in any innovation: pan-European integration leads to the standardization of art education based on the competence approach.

Higher cultural-art education requires further intensive development through the preservation of the best national achievements and the consideration of European and global educational standards with the aim of forming a unified educational space. Today the strategic tasks of state policy in the field of cultural-art education and science include:

– meeting the needs of culture and art for qualified personnel;

– changing the main paradigm of cultural-art education (alongside the preservation of existing pedagogical cultural-art schools, creating experimental and alternative schools);

– democratization of the national system of cultural-art education, moving toward integration into world culture, free choice of educational programs;

[9] Зязюн І.А. Естетичні засади розвитку особистості. *Мистецтво у розвитку особистості*: монографія. Чернівці: Зелена Буковина, 2006. С. 14–36.

– creating a system of continuous education, humanization and informatization of cultural-art education;

– improving the efficiency of cultural-art education, ensuring the needs of individuals in obtaining high-quality knowledge, skills, and competencies;

– further development of the sectoral network of cultural-art educational and scientific institutions while preserving it within the system of the Ministry of Culture;

– ensuring the implementation of the state order for training personnel based on improving its mechanisms while considering the specifics of cultural-art education.

Higher cultural-art education is fundamental within the system of continuous training of specialists (junior specialists, bachelors, specialists, masters), scientific and scientific-pedagogical personnel (doctors and candidates of sciences)[10].

Thus, cultural-art education is a central element of state cultural policy and the foundation for cultural formation and creative realization of a person throughout life – starting from preschool age.

The introduction of new educational forms and knowledge, the modernization of the system of cultural-art education, including general education institutions, the improvement of professional training or retraining of personnel, the enhancement of methodological and educational materials, the development of scientific research, and the intensification of international exchange – all this must become the main task of a new strategy.

Alongside the reform of art education, it is advisable to pay attention to scientific activity in the field of culture, which is determined by the insufficient number of researchers in the field of socio-cultural management.

In our opinion, strategically important within the framework of forming a competitive specialist are:

– the identification and development of problems that contain the innovative potential for improving pedagogical practice not through "cosmetic revisions," but through the investigation of essential aspects of the modernization of art education;

– increasing scientific rigor in structuring the scientific discourse of dissertation studies on the theory and methods of cultural-art education, in formulating the scientific apparatus of research, ensuring stylistic coherence, paying heightened attention to the selection and analysis of primary sources

[10] Цимбалюк Н.М. Інтеграція культурно-мистецької освіти у європейський культурний простір: основні показники та напрями розвитку. *Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки.* 2013. № 4 (21). С. 25–31.

for solving the chosen problem, and establishing cause-and-effect relationships between scientific facts and phenomena;

– identifying scientific approaches to the development of the content of artistic educational disciplines, determining the didactic foundation for creating curricula, their content and structural improvement, creating modern models of technological support for art education, and studying the theoretical foundations of artistic educational activity, which significantly differs from educational activity in other subjects both in higher education institutions and in schools;

– determining the quality of scientific works, beginning with diploma and master's theses and ending with the evaluation of doctoral dissertations;

– the requirement that culture-oriented art education become an instrument of long-term strategy for its development. Since art is a component of the integrity of culture, integrative processes in art education, the introduction of artistic culture into general school education, and the training of teachers of artistic disciplines can be regarded as a basis for determining the ways of implementation.

In the process of forming a strategy for reforming and developing cultural-art education, with the aim of educating future specialists and developing the field of culture and the arts, it is essential to determine the strategic goals of such development.

The strategic goals of the development of art education should include:

– preserving the existing multilevel network of educational institutions of culture and art under the Ministry of Culture and Strategic Communications of Ukraine;

– preserving and developing creative, pedagogical, and scientific schools;

– meeting the needs of individuals in obtaining high-quality cultural-art education;

– ensuring the needs of national culture and art for qualified personnel.

Despite the determination of the strategic roadmap for development, the main tasks of restructuring cultural-art education remain:

– ensuring general aesthetic education and art literacy for all from early childhood;

– increasing the prestige of cultural and educational professions;

– improving the legislative and regulatory framework considering the specifics of cultural-art education;

– strengthening social protection for teachers of cultural-art educational institutions;

– improving the system of training and professional development of personnel considering the real needs of the sector for qualified specialists;

– creating and publishing modern textbooks and teaching materials for art education institutions.

Improving the quality of art education is associated, on the one hand, with the presence of a widespread network of educational institutions and organizations whose activities aim to address these tasks and provide access to education for various segments of the population, and on the other hand, with improving the content and methods of teaching art subjects in different educational institutions, as well as training and retraining personnel for this educational field.

For the Ukrainian system of art education, the thesis recorded in UNESCO documents about the necessity of developing two approaches – "teaching art" and "teaching through art" – becomes especially significant. The implementation of this principle will allow extrapolating the unique didactic possibilities and technologies of art to other educational fields, creating integrated programs of various types, and thereby expanding the aesthetic space of education as a whole. The development of innovative variable methods with an artistic component, including the use of new information technologies, will contribute to creating optimal conditions for students' creative self-expression, expanding the field of representation of cultural values in the provision of educational services[11].

The modern understanding of the special importance of culture and art in the educational space, and of art education as the main factor in preserving national culture and enriching the world's cultural heritage, must determine the strategic goal of state cultural policy.

The new global concept of general art education, based on the idea of the school's openness to the full diversity of artistic expressions, is implemented in Western European countries primarily through partnerships between ministries of education and culture as well as other ministries, organizations, and institutions responsible for issues of education, culture, and arts.

For instance, in France, through the partnership of the ministries of education and culture, a new project of general art education (2001–2005) was implemented, aimed at opening the artistic and cultural dimension of education to all children and young people. In 2005, France launched a new joint project of these two ministries – the "New Start for Arts and Cultural Education Plan," aimed at embedding the artistic-cultural component into all major initiatives carried out at the level of schools and local communities[12].

[11] Мистецька освіта в Україні: розвиток творчого потенціалу в XXI столітті / Масол Л.М. та ін. Київ: Аура Букс, 2012. 240 с.

[12] Plan de relance de l'éducation artistique et culturelle. 3 janvier 2005. Dossier. Available at: http://www.culture.gouv.fr/culture/actualites/politique/educationartistique/relance/plan-relance.pdf

In the United Kingdom, partnership has also gained significant momentum. The Arts Council of England focuses on the artistic education of children and youth, on improving educational standards, and on developing sustained cooperation between schools and arts-cultural institutions. A similar initiative by the Arts Council and local education authorities – the "Creative Youth Partnership" – is also expanding in Northern Ireland. The Scottish Arts Council, the group of researchers "Basic Education Development,"[13] the division of the Scottish Executive Education Department, and seven local education departments launched a national arts education initiative titled "Arts Across the Curriculum." This initiative introduces an innovative approach to teaching the arts, which envisages the collaboration of an artist and a teacher to inspire students toward appropriate creative activities[14].

In Norway, on the initiative of two ministries – the Ministry of Culture and the Ministry of Education – the project "The Cultural Rucksack" is being implemented, aimed at familiarizing primary and secondary school children with all forms of art. In Denmark, the "Association for Cultural Education of Children" has been established, which includes representatives of three ministries (Education, Culture, and the Ministry of Family and Consumer Affairs), as well as four ministerial structures – the National Library Authority of Denmark, the National Cultural Heritage Association, the Arts Council, and the Danish Film Institute. Through the efforts of this "Association," the Action Plan 2004–2005 and the Action Plan 2006–2007 were implemented. Within the framework of the latter plan, such pedagogical initiatives and programs were launched as Culture in Childcare Centers, "Culture in School," and "Culture in the Family," aimed at involving children and youth in the artistic and cultural life of society[15].

In the Netherlands, the successful implementation of the 2001–2004 Action Plan aimed at the democratization of the arts sector inspired the continuation of the project until 2008, and subsequently to the present day. Two ministries – Education and Culture – introduced cultural-arts education vouchers to support the financing of artistic and cultural education for every student[16].

---

[13] Волинець Л.Л. Тенденції розвитку загальної мистецької освіти в країнах Європейського Союзу. *Порівняльнопедагогічні студії.* 2009. № 2. С. 36–47.

[14] Wimmer M. Promotion of Cultural Education in Europe: A Contribution to Participation, Innovation and Quality. Pre-Conference Reader for the European Conference. Graz (Austria), 8–10 June 2006. Available at: http://portal.unesco.org/culture/fr/filedownload.php

[15] Ibid.

[16] Actieplan Cultuurbereik. Glossaire européen de l'enseignement artistique et culturel. Available at: http://www.cultuurnetwerk.nl/glossary/fr/term.asp?termid=45

The system of art education in Ukraine is positioned within the metasystem of culture, which presupposes the improvement of professional training of future specialists on the basis of expanding cultural heritage. The reform of the system of art education, its conceptual and organizational-structural foundations, is carried out in the context of socio-economic transformations. Following global trends, reform efforts emphasize the cultivation of an individual capable of directing his or her life activities towards the humanistic development of society and self-development through the assimilation of national and universal values, while being a competitive specialist and possessing a set of competencies that allow one to sell one's services on the market.

Focusing on the harmonization of individual and societal interests, the following priority tasks are identified in professional art education: the activation of students' creative potential, the development of critical thinking, and mobility through mastering various types of activities, which will allow the future specialist to retrain for related professions in accordance with the needs of cultural practice.Social activity and professional openness, as important postulates of art education in Ukraine, are ensured through the connection between learning and practice, which is the cornerstone of the work of art education institutions. The creation of an educational vertical "school – college – higher education institution," as a network of art institutions throughout Ukraine, ensures the consistent formation of the personality of a professional artist. At the same time, it creates certain challenges in reforming the educational structure and implementing new fields, specialties, and qualifications.

Under conditions of insufficient budgetary funding for educational institutions, the training of specialists in the artistic sphere is accompanied by certain contradictions. Following foreign models of higher education organization and the introduction of a tiered education system leads to the closure of small educational institutions with small student populations and the simultaneous establishment of large institutions (universities), which does not always consider or ensure the exclusive nature of educating a competitive specialist.

2. Pedagogical Technologies in Arts Education: Current Challenges and Innovative Methods

A market economy is characterized by the constant emergence of new social relations. This presupposes significant changes in the education system and encourages it to develop rational models of professional education based on social, collective, or individual demand for educational services.

Educational reforms, which are becoming an important component of the social policy of many countries, are acquiring an innovative character. Undoubtedly, under current conditions, higher education requires increased attention. The challenges of training highly qualified specialists are relevant in all regions of Ukraine and in other countries. Recently, the term "innovative pedagogical technologies" has become widely used. Transformations inherent in Ukraine's education system become extremely urgent as new innovative educational technologies, aligned with the needs and expectations of modern youth, are increasingly introduced.

The modern demands of society for the development of the creative potential of the individual as an important factor of career growth are now encountered much more frequently. In this context, art education plays perhaps the most important role in forming creative skills and serves as a foundation for the cultural development of the individual. However, traditional methods of art education are not always sufficient for modernizing the educational process, particularly in the context of digitalization, changing social standards, and other factors.

The development of creative potential through art education requires the use of innovative methods that consider the contemporary educational environment, including digital technologies, interdisciplinary approaches, and methods that foster critical thinking[17].

In Ukraine's education system, the readiness of future specialists for innovative activity is ensured through their mastery of modern teaching technologies, their organization, and practical implementation. Therefore, the central issue in this process must be the preparation of teachers for work in the modern school, which is changing not only in type but also in the content of education and forms of organizing the educational process.

The innovative processes of reforming Ukraine's educational system have significantly affected the training of specialists in the field of culture and arts, which requires diversification of educational services and alignment with the requirements of the modern arts sphere and the art market. This is due to the fact that the current state of higher cultural and art education is characterized by a number of problems. These problems are primarily connected with pedagogical technologies.

The insufficient development of the theoretical aspects of higher art education – including criteria for selecting and structuring educational content, systems for assessing the quality of graduates' professional training, the optimality of the transition to a tiered model of organization, retraining

[17] Коломієць В.А., Савастру Н.І., Шевченко Г.В. Мистецька освіта як інструмент розвитку творчого потенціалу: сучасні підходи. 2025. URL: https://doi.org/10.5281/zenodo.14789424

of teaching staff to address contemporary educational challenges, and the undervaluation of art culture as a factor in societal development – are all consequences of the methodology used to train specialists in social and cultural management, which today is somewhat inadequate.

Thus, the implementation of innovative pedagogical models and technologies in educational practice, aligned with the requirements of societal development, becomes an urgent issue in the formation of competitive specialists in social and cultural management.

Under the conditions of crisis in the field of culture and the arts, we also encounter challenges associated with reform processes in this sector. Unfortunately, the field currently requires research-oriented specialists who, in addition to possessing professional competencies, have skills in research and inquiry, which are essential for developing development strategies.

Thus, we conclude that, within the learning process, the management of students' educational and creative work becomes increasingly important, as it develops their creative and research abilities in studying contemporary issues of the country's economic development and the cultural and arts sector.

The pedagogical technology of managing educational and creative activity (management education) represents a combined system of elements for managing the scientific and creative activity of students, among which the following are distinguished:

– planning an individual strategy for student self-learning;

– structuring educational material into separate modules;

– technological sequencing of studying the discipline;

– a system of didactic support for the learning process;

– motivational conditions for students' educational and creative activities;

– establishing effective feedback and monitoring the quality of education.

The methodological foundation of this technology is the humanistic approach, which consists in ensuring a high degree of decentralization and flexibility of managerial influence in the educational environment, as well as creating a structure of the didactic process in which students have the opportunity to deeply individualize their scientific and creative activity according to the pace of mastering educational material, didactic methods and forms, and the content of learning according to the psychological structure of the individual.

The object of management in this didactic model is educational and creative activity, which transforms the student's existing potential (abilities, motives, needs, individual traits, character, temperament, level of

preparedness, etc.) into a qualitative result – a high level of knowledge, skills, abilities, and creative experience.

Educational and creative activity, in turn, functions as a processor that senses pedagogical influence aimed at creating and effectively functioning subsystems of planning, organization of the learning process, motivation, and control. Educational and creative activity is defined primarily by the programmed management block, which includes elements of management and self-management, the primary of which is the module. Self-management of learning includes such student functions as self-planning, self-organization, self-motivation, and self-control (self-analysis), which lead to the activation of educational and creative activity and, consequently, to achieving the primary goal – the formation of creative experience.

Adjustment of managerial influence is carried out both by teachers and students, as well as by didactic processes (innovative methods, forms, means of activating educational and creative activity), which influence both the controlled system and the system that exerts control (Fig. 1).

The didactic foundation of educational and creative activity consists of a set of informational, operational, search, and other methods. To intensify the development of students' creative abilities, the educational process incorporates a system of phased knowledge assessment using a game-based method at all stages of entry, current, intermediate, final, and delayed assessment.

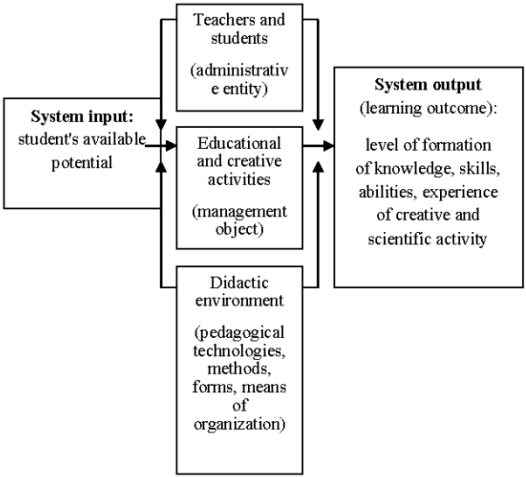

Fig. 1. System of methods for activating students' educational and creative activities

Didactic forms of activating educational and creative activity are adapted to the ECTS system of the educational process. According to the developed model of rating assessment, a student can independently determine their level of academic success at any stage of acquiring knowledge using the ECTS scale.

For example, the pedagogical technology "Management Education" allows students to master knowledge and skills more actively and independently, stimulates cognitive activity, and creates objective conditions for revealing the creative components of individual activity. The socio-economic outcomes of implementing this pedagogical technology include:

– optimization of educational services and effective European integration into the European educational space based on the implementation of foreign standards;

– increasing the productivity of the educational process through its technologization and the use of educational management concepts, as well as reducing unproductive learning time;

– improving the quality of specialist training through the systematic acquisition of educational material, higher motivation, and increased responsibility for the results of educational and creative work;

– effective feedback with each student at all stages of learning;

– reducing the period of professional adaptation of specialists in the workplace through high levels of professional preparedness and accumulated creative experience.

According to its sociocultural purpose, the national system of training and professional development for specialists in culture and the arts must meet the following key requirements:

– form collectively and individually significant spiritual and moral needs, interests, and demands of learners and satisfy them in accordance with societal norms;

– create conditions for the self-realization of individual and collective potential;

– ensure the reproduction of cultural models and practices.

A defining role in this process must be assigned to art management technologies aimed at forming a competitive professional who is in demand within the socio-economic environment of a specific region of the country. The effective implementation of such technologies results in a specialist who possesses general and professional competencies, including:

– the ability to improve and develop their intellectual and general cultural level;

– the ability to demonstrate initiative, including in situations of risk, take full responsibility, and apply cultural, artistic, and art history knowledge in professional and social practice;

– proficiency in theories, categories, and methods related to the study of cultural forms, processes, and practices.

Modern classification involves the use of various types of art management technologies that improve the quality of professional training for graduates of colleges and higher education institutions in culture and the arts. Among them, the following types are particularly notable:

– **organizational, managerial, and marketing technologies**, which support planning, organizing, implementing, and motivating performers in cultural projects and artistic or musical activities, as well as developing strategies for cultural and arts educational institutions. They focus on evaluating the effectiveness of managerial decisions within the system of cultural personnel training, specifying marketing strategies, and planning activities aimed at studying labor market needs for socio-cultural specialists;

– **educational and professionally oriented technologies**, designed to ensure coherence of goals, tasks, motivations, and methods of students' educational activities within artistic, socio-cultural, cultural studies, and art history programs;

– **creativity-developing technologies**, which positively influence the development of spirituality, value orientations, emotional culture, and cognitive qualities through emotional and sensory engagement;

– **communication technologies**, aimed at creating an effective communication infrastructure within the educational institution, ensuring internal and external communication, strengthening corporate culture, and improving relations between participants of the educational process and the public, alongside building a positive reputation for the system of training cultural professionals;

– **advertising and public relations technologies**, focused on developing, producing, and distributing promotional materials that highlight opportunities for professional education in culture and the arts, as well as fostering public interest in cultural and socio-cultural specialties;

– **event technologies**, grounded in psychological and pedagogical principles of entertainment, gaming, and performance activities, as well as organizing memorable events that reinforce the social, cultural, and educational mission of cultural personnel training;

– **publicity technologies**, based on unpaid promotion of a positive image of an educational institution through dissemination of favorable information and establishing goodwill among various stakeholder groups.

Research findings demonstrate that the comprehensive use of art management methods and technologies within the system of training specialists for the cultural and artistic sectors reaches high levels of effectiveness under the following pedagogical conditions:

– systematic pedagogical and andragogical support of the educational process through mechanisms and tools aimed at forming students' ability to apply essential professional knowledge and competencies in socio-cultural practice, including awareness of the social significance of their future profession, high motivation for professional activity, and striving for self-development and professional growth;

– the ability to critically assess one's strengths and weaknesses, identify pathways for improvement, and select appropriate means for developing strengths and addressing shortcomings[18].

For example, such a specialty as "Management of Socio-Cultural Activities," which is typically practical in nature, should, in our view, incorporate the method of "learning as research" within the educational process.

The technology is inherently multivariate. It may be implemented according to the technological models of V. Bukhvalova, M. Klarin, Ye. Korshak, D. Levitas, O. Piekhota, and others. A distinctive feature of students' research activity within the "learning as research" technology is the learner's subjective discovery of new knowledge. This is based on the individual actualization of previously acquired knowledge and skills, integrating them into one's personal cognitive space.

The conditions created in the educational process lead to the transformation of the research method into a full-fledged technology. Taking into account the specifics of tasks, the development of cognitive interests, and the readiness level of students for such activity, the instructor selects one of the variants of the research technology[19].

The technology is characterized by systematized educational research activities (organized by learning periods and disciplines), which exert a comprehensive influence on the student's personality. The essence lies in designing a system of research tasks and identifying the content blocks of educational and research activities within a defined timeframe (a semester, academic year, etc.).

It is also essential that, when choosing specific types of technologies for a particular specialty, one must consider the psychological and pedagogical

[18] Татарнікова А.А. Технології арт-менеджменту та їх роль у модернізації професійної підготовки кадрів для сфери культури й мистецтва. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2015. № 6 (50). С. 381–388.

[19] Пєхота О. Освітні технології: навч.-метод. посібник. Київ : А.С.К., 2001. 256 с.

specifics of training within cultural and arts higher education institutions. Any pedagogical technology must comply with several core methodological requirements (criteria of technologization):

– **conceptuality**: each pedagogical technology must rely on a specific scientific concept that includes philosophical, psychological, didactic, and socio-pedagogical justification of its educational goals;

– **systematicity**: the technology must exhibit all features of a system–logical sequence of processes, interconnection of all components, and overall integrity;

– **manageability**: the technology must allow diagnostic goal-setting, planning, design of the learning process, phased assessment, and variation of methods and tools for adjusting results;

– **effectiveness**: modern pedagogical technologies must operate under competitive conditions, ensuring effective outcomes, optimal use of resources, and meeting established educational standards;

– **reproducibility**: the possibility of applying (repeating) the technology in other identical educational institutions by different instructors;

– **visualization** (applicable to certain technologies): the use of audiovisual and computing equipment, as well as the development of original didactic materials and visual aids[20].

According to I. Dychkivska, recent years have seen widespread innovative processes in higher education aimed at the systematic and consistent introduction of original, novel pedagogical approaches, techniques, and tools that cover the entire educational process–from defining objectives to achieving expected outcomes[21].

As noted by D. Mazocha and N. Opanasenko, the innovative potential of a future specialist is a set of socio-cultural and creative personal characteristics that support the improvement of pedagogical mastery and ensure readiness to implement innovations in professional activity[22].

Analysis of innovative activity shows that in the professional and practical training of future technology teachers, a range of pedagogical technologies is implemented to develop their professional competence. These include learner-centered education, group learning technologies, information technologies, project-based learning, problem-based learning theory, interactive technologies, technologies for the development of

[20] Ігнатенко М. Сучасні освітні технології. *Математика в школі.* 2003. № 4. С. 2–6.

[21] Дичківська І.М. Інноваційні педагогічні технології: підручник. 2-е вид., доповн. Київ : Академвидав, 2012. 349 с.

[22] Мазоха Д.С., Опанасенко Н.І. Педагогіка: навчальний посібник. Київ : Центр навчальної літератури, 2005. 232 с.

creative personality, game-based learning theory, specialized (profile) education, integrated technologies, and others.

Interactive technologies are based on the idea that the cognitive process occurs through constant active interaction among all participants of the learning process. The essence of interactive learning is that instruction is carried out through continuous, active engagement of all students, with the student and teacher acting as equal participants. Interactive learning fosters the development of both subject-specific and general competencies, the formation of life values, an atmosphere of cooperation and communication, and the development of communicative skills. It involves modeling real-life situations, using role-play, and solving problems collectively.

Group (collective) learning technologies involve organizing the learning process through communication and peer-learning within groups. A group may consist of two or more individuals, may be homogeneous or heterogeneous, and may be permanent or dynamic.

The conceptual core of project-based technologies is the acquisition of new knowledge in the context of a specific situation and its practical application.

The project method has, under contemporary conditions, evolved into a project-based system of organizing education, in which students gain knowledge and skills through planning and executing practical project tasks.

The technology of learner-centered education focuses on creating optimal conditions for the development and formation of the student's personality as an active subject of professional and social relations, who organizes their activities and interactions according to a stable hierarchy of humanistic and existential personal values. According to V. Sgadova, the societal awareness of the need to support and reproduce the national intellectual elite has intensified efforts to update educational goals and content, prompting the search for new teaching technologies aligned with modern socio-pedagogical conditions[23].

Information technologies in education provide students with access to non-traditional information sources, support creative activity, and facilitate the development of information competence.

Information competence is a set of competencies related to working with information in all its forms, enabling effective use of various information

[23] Сгадова В.В. Педагогічні умови підготовки майбутнього викладача до інноваційної діяльності. *Вісник Львівського університету. Серія: Педагогічна*. 2009. Вип. 25, ч. 3. С. 136–143.

technologies, both in traditional printed formats and digital telecommunications, in everyday life and professional activity[24].

Technologies of individualized learning organize the educational process in a way that the choice of methods and pace reflects the individual characteristics, abilities, and prior experience of students.

Game-based learning technologies involve structuring the educational process so that learning occurs through participation in educational games (simulation of phenomena or "experiencing" situations).

Integrated technologies require a fundamental restructuring of both pedagogical thinking and the entire educational system, including the teacher's expansion beyond the boundaries of their subject. This underscores the need for new methodologies that support integrative education and require deep scholarly inquiry into teaching methods. The introduction of integrated lessons enhances learning both in content and form, while also supporting the practical implementation of national higher education development priorities.

Thus, modern innovative technologies make it possible to achieve effective personal development outcomes in the process of mastering knowledge, skills, and competencies.

Z. Denysiuk writes: "An important issue in the development of students' creative abilities in contemporary institutions of arts education is the use of information environments and technologies that introduce heuristic, research, and project-based methods into the educational process, together with diverse practical activities (development of creative projects, artistic experiments), which match the learners' cognitive activity and interests. This, in turn, fosters the development of creative and intellectual initiative."[25].

Nevertheless, educational reform remains a crucial factor. The reform of the educational sector, now entering its most active phase, directly affects the future of arts education in Ukraine, which may rightfully be considered a national treasure.

Throughout all the years of educational reform discourse in Ukraine, arts education has never been treated as a separate area of attention, including at the legislative level, remaining instead embedded within the general education system.

---

[24] Баловсяк Н. Інформаційна компетентність фахівця. *Педагогіка і психологія професійної освіти*. 2004. № 5. С. 21–28.

[25] Денисюк Ж.З. Креативність у мистецькій освіті як середовище реалізації професійного і творчого потенціалу особистості. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*: наук. журнал. 2023. № 2. С. 9–15.

To some extent, it is necessary to reconsider the role and place of cultural and arts education both within the educational system and in society. All cultural and educational institutions are functionally interconnected; therefore, an effective system of territorial complexes for cultural services should be ensured, united by a common service area and shared resources. The implementation of these tasks will contribute to the development of social protection, the revival of spiritual values within Ukrainian society, and the strengthening of national identity. Achieving socially oriented objectives will be facilitated by the growth of assets in cultural and educational institutions, the development of creative approaches to addressing urgent problems, improving service quality, active adoption of innovations, reducing staff outflow, strengthening internal solidarity, and enhancing the positive reputation of cultural and educational entities in society. The development of cultural and educational institutions is a necessary and unavoidable condition for forming an efficient socio-economic system within Ukraine's national economy.

Modern education, influenced by scientific and technological progress and the information boom, has long been in a state of continuous organizational reform and re-evaluation of established psychological and pedagogical values. In connection with the modernization of higher education, profound changes are taking place in the selection of organizational forms and effective methods aimed at establishing social partnership between teachers and students, as well as all stakeholders in the field of education–university graduates, employers, local authorities, and civic organizations.

The most widely used approaches include:

– the case-study method;

– the research method of the Chicago Business School;

– training delivered by practicing managers at the University of Cape Town (Republic of South Africa);

– the Japanese approach to training.

The case-study method is most widely used in teaching economics and business sciences abroad. It was first implemented in the Harvard Law School in 1870 and introduced into the Harvard Business School in 1920. The first collections of cases were published in 1925 in the Harvard University Business Reports. Today, two classical case-study schools coexist–the Harvard (American) and the Manchester (European). The American school aims to teach students to find a single correct solution, while the European school allows for multiple solution options. American cases are larger (20–25 pages of text plus 8–10 pages of illustrations), whereas European cases are 1.5–2 times shorter. The leading center for case

collection and dissemination is The Case Clearing House of Great Britain and Ireland, created in 1973 by 22 higher education institutions, now known as the European Case Clearing House (ECCH).

The basis of the method is independent research by students into publications and corporate practices, group discussion of results, and the preparation of recommendations for decision-making in corporations. Students are allowed to choose the research topic, project supervisor, and the sequence of studying disciplines based on the logic of training. This method enables business-course participants to develop consulting skills and teamwork abilities.

Training through practicing managers (University of Cape Town, South Africa) involves inviting managerial practitioners with teaching experience– usually managers from leading companies educated in major U.S. business schools and holding MBA degrees.

Advantages of this approach include:

– practical orientation of training;

– acquisition of solid knowledge of modern business problems and management tools;

– reduced costs for maintaining staff instructors; conducting classes directly in companies;

– establishing connections between educational institutions and businesses.

The Japanese approach to teaching management and marketing is based primarily in corporate training centers, whose instructors are typically trained at the Tokyo Institute of Management. Advantages include: applied, firm-specific training; high student motivation; absence of barriers between training and practice; and high effectiveness resulting from preparation for specific job positions. Today, understanding the challenges of this model, Japanese companies increasingly send their managers for training in well-known U.S. and Western European business schools.

The introduction of innovative, informational, and modern pedagogical technologies into the educational process enables future specialists to meet the demands of society and brings training closer to real professional conditions.

Work continues state programs aimed at: informatizing and computerizing general secondary, vocational, and higher education institutions; implementing information and communication technologies in education and science; supplying educational institutions with modern technical equipment for teaching natural science, mathematics, and technology; and supporting targeted state programs for gifted youth, teachers, and the “School Bus” initiative.

Recognition of positive progress in national education development came during the Forum of Education Ministers of European Countries “School of the 21st Century: Kyiv Initiatives,” where seven priorities for the European integration of secondary education were announced, along with action plans under each of them (“Preschool Education”; “Shared History Without Dividing Lines”; “Tolerance”; “Through Language to Understanding”; “ICT–Education Without Borders”; “From Partner Schools to Partner Countries”; “A New European Teacher for a New Europe”).

At the same time, the depth of educational reform and the quality and effectiveness of educational institutions cannot fully meet the modern needs of individuals or society. The current level of education in Ukraine does not allow it to fully function as a key resource for socio-economic development and improving citizens’ well-being. The prestige of education and science remains low. The strategic tasks declared in previous decades – ensuring equal access to education, sustainable development, improved quality, and democratization of governance – have not yet been fully realized.

The content and organization of national education remain insufficiently oriented toward the individual child, toward forming essential life competencies and active socialization. Current learning conditions are extremely stressful, difficult, and in direct ways dangerous. Concerns persist regarding the low level of health, moral, cultural, and spiritual development among young people. The financial and material conditions of the education system also remain critical.

Ukraine’s integration into the global educational space requires constant improvement of the national education system, the search for effective ways to improve the quality of educational services, testing and introducing innovative pedagogical systems, ensuring equal access to quality education, modernizing content and organization in accordance with global trends and labor market demands, and implementing a public–state governance model.

Given these priorities, the most important task for the state is to cultivate individuals with innovative thinking and culture, and to design an acmeological educational environment that reflects the needs of both personal development and society.

The modern labor market demands from graduates not only deep theoretical knowledge but the ability to apply it independently in non-standard, rapidly changing circumstances, enabling the transition from a “knowledge society” to a society of “life-competent citizens.”

The modernization and development of education and science must become anticipatory and continuous, responding flexibly to all processes occurring in the world and in Ukraine. The efforts of educational authorities, scientific and methodological services, society, and the state must focus on

implementing priority development areas, addressing current problems, and solving strategic tasks:

– developing new and improving existing legislative and regulatory frameworks;

– renewing the content of education based on national traditions, world experience, and sustainability principles;

– creating an effective national upbringing system that ensures the physical, moral, cultural, and spiritual development of children and youth, forming socially mature, creative individuals and responsible citizens of Ukraine and the world;

– strengthening linguistic, informational, environmental, economic, and legal training of students;

– ensuring economic and social guarantees for educational personnel, raising their status, and providing conditions for professional development and creativity;

– creating a modern material and technical base for the education system and supporting the development of educational tools (methodological, electronic, technical, ICT-based);

– developing a public–state system of educational governance and ensuring objective assessment of educational quality;

– designing effective mechanisms for financial and economic support of education.

A priority of educational development is the implementation of modern information and communication technologies that improve the educational process, increase accessibility and efficiency, and prepare younger generations for life in an information society. This includes:

– gradual informatization of the education system to meet the information and communication needs of all participants in the learning process;

– implementation of distance learning using ICT alongside traditional formats;

– development of individualized modular learning programs of varying complexity and the production of electronic textbooks.

CONCLUSIONS

The study has established that strategic management in the system of arts education is a key factor in enhancing its effectiveness, competitiveness, and social relevance. The introduction of strategic planning, goal setting, and performance evaluation ensures coherence between educational, cultural, and societal objectives and contributes to forming a unified policy for sectoral development. It has been determined that arts education, as an

integral component of the humanitarian space, requires continuous renewal of its content and teaching methods in line with contemporary cultural transformations and the dynamics of the socio-cultural environment.

The analysis of pedagogical technologies for managing students' learning and creative activities has demonstrated that the most effective approaches include learner-centered, competence-based, and project-based learning. These technologies foster creativity, reflection, self-organization, and professional self-realization among future specialists. A direct link has been identified between the quality of the educational process and the level of the instructor's managerial culture, particularly their ability to create an innovative, flexible, and student-centered educational environment.

The findings confirm the need to develop a new model of management in arts education, based on partnership among state institutions, educational establishments, cultural organizations, communities, and civil society.

It is recommended to:

– improve strategic planning systems in arts education institutions through the analysis of labour market needs in cultural and creative industries;

– introduce systematic monitoring of the quality of educational programs and professional development of teaching staff;

– strengthen the digital and media competence of teachers and students to support the adaptation of arts education to the conditions of digitalization;

– intensify international cooperation and academic mobility in the fields of culture and the arts;

– ensure the integration of humanitarian and managerial approaches into the training of future professionals.

Thus, the results of the study confirm that effective strategic management and the implementation of modern pedagogical technologies in arts education are essential conditions for shaping a competitive, creative, and socially active specialist capable of contributing to the sustainable cultural development of Ukraine.

SUMMARY

Arts education is viewed as an important component of the humanitarian development of society, combining the creative potential of the individual with the needs of the state's cultural policy. Accordingly, the current transformational processes in Ukraine's system of arts education determine the need for a strategic rethinking of the content, methods, and approaches to professional training.

The strategic directions of managing arts education are identified, aimed at shaping a competitive specialist with a high level of creativity and cultural

competence. The effectiveness of implementing pedagogical technologies focused on the development of students' autonomy, reflection, and innovative thinking is substantiated. The study proves the interdependence between the quality of educational process management and the outcomes of professional formation of future artists.

The results deepen the understanding of strategic mechanisms for the development of arts education under conditions of humanitarian transformation and may be used in the modernization of educational programs, the training of managerial personnel, and the implementation of state cultural policy.

References

1. Кучин С. П. Особливості державної політики в сфері культури та освіти (соціально-економічний аспект). *Зовнішня торгівля: право, економіка, фінанси*. 2013. № 2. С. 40–48. Кучин С.П. Особливості державної політики в сфері культури та освіти (соціально-економічний аспект). *Зовнішня торгівля: право, економіка, фінанси.* 2013. № 2. С. 40–48.
2. Тараканова А. Мистецька освіта та її значення у формуванні творчої особистості. *Проблеми освіти.* 2021. № 2 (95). С. 157–167. URL: https://doi.org/10.52256/2710-3986.2-95.2021.11
3. Денисюк Ж.З. Мистецька освіта в умовах глобалізації та культурних трансформацій сучасності. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*: наук. журнал. 2023. № 1. С. 23–28. DOI: 10.32461/2226-3209.1.2023.277628
4. Кузнєцова І.В. Філософія культурно-мистецької освіти в модерному суспільстві: культурологічне осмислення українського контексту. *Художня культура і мистецька освіта України: сучасні прояви і смисли* : монографія. Київ: Ін-т культурології НАМ України, 2019. С. 34–56.
5. Довгострокова стратегія розвитку української культури. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/119-2016-р#Text
6. Кабінет Міністрів України. Розпорядження від 28 березня 2025 р. № 293-р «Про схвалення Стратегії розвитку культури в Україні на період до 2030 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2025–2027 роках». Київ. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/293-2025-р#Text
7. Ніколаї Г.Ю. Методологічні пошуки у сфері мистецької освіти. *Актуальні питання мистецької освіти та виховання* : зб. наук. праць. Суми : СумДПУ ім. А.С. Макаренка, 2013. Вип. 1. С. 3–17.

8. Зязюн І.А. Естетичні засади розвитку особистості. Мистецтво у розвитку особистості: монографія. Чернівці: Зелена Буковина, 2006. С. 14–36.

9. Цимбалюк Н.М. Інтеграція культурно-мистецької освіти у європейський культурний простір: основні показники та напрями розвитку. *Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки*. 2013. № 4 (21). С. 25–31.

10. Мистецька освіта в Україні: розвиток творчого потенціалу в XXI столітті / Масол Л.М. та ін. Київ: Аура Букс, 2012. 240 с.

11. Plan de relance de l'éducation artistique et culturelle. 3 janvier 2005. Dossier. Available at: http://www.culture.gouv.fr/culture/actualites/politique/educationartistique/relance/plan-relance.pdf

12. Волинець Л.Л. Тенденції розвитку загальної мистецької освіти в країнах Європейського Союзу. Порівняльнопедагогічні студії. 2009. № 2. С. 36–47.

13. Wimmer M. Promotion of Cultural Education in Europe: A Contribution to Participation, Innovation and Quality. Pre-Conference Reader for the European Conference. Graz (Austria), 8–10 June 2006. Available at: http://portal.unesco.org/culture/fr/filedownload.php

14. Actieplan Cultuurbereik. Glossaire européen de l'enseignement artistique et culturel. Available at: http://www.cultuurnetwerk.nl/glossary/fr/term.asp?termid=45

15. Коломієць В.А., Савастру Н.І., Шевченко Г.В. Мистецька освіта як інструмент розвитку творчого потенціалу: сучасні підходи. 2025. URL: https://doi.org/10.5281/zenodo.14789424

16. Татарнікова А.А. Технології арт-менеджменту та їх роль у модернізації професійної підготовки кадрів для сфери культури й мистецтва. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2015. № 6 (50). С. 381–388.

17. Пєхота О. Освітні технології: навч.-метод. посібник. Київ : А.С.К., 2001. 256 с.

18. Ігнатенко М. Сучасні освітні технології. *Математика в школі*. 2003. № 4. С. 2–6.

19. Дичківська І.М. Інноваційні педагогічні технології : підручник. 2-е вид., доповн. Київ : Академвидав, 2012. 349 с.

20. Мазоха Д.С., Опанасенко Н.І. Педагогіка : навчальний посібник. Київ: Центр навчальної літератури, 2005. 232 с.

21. Сгадова В.В. Педагогічні умови підготовки майбутнього викладача до інноваційної діяльності. *Вісник Львівського університету. Серія: Педагогічна*. 2009. Вип. 25, ч. 3. С. 136–143.

22. Баловсяк Н. Інформаційна компетентність фахівця. *Педагогіка і психологія професійної освіти*. 2004. № 5. С. 21–28.

23. Денисюк Ж.З. Креативність у мистецькій освіті як середовище реалізації професійного і творчого потенціалу особистості. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв* : наук. журнал. 2023. № 2. С. 9–15.

Information about the authors:
Hrushyna Alina Ihorivna,
PhD in Economics,
Head of the Department for the Affirmation
of Ukrainian National and Civic Identity,
Ministry of Youth and Sports of Ukraine,
42, Esplanadna St., Kyiv, 01601, Ukraine

DOI https://doi.org/10.30525/978-9934-26-647-8-9

СУТНІСТЬ ОСОБИСТИХ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ Й ГРОМАДЯНИНА В УКРАЇНІ

Заворотченко Т. М.

ВСТУП

Істотне зростання уваги до особистості у всьому різноманітті її проблем є очевидною тенденцією останніх десятиліть. Вітчизняна і світова суспільствознавча наука все більшою мірою звертається до особистої проблематики, аналізуючи роль і місце людини в соціумі, всю сукупність його зв'язків та залежностей. Україна вперше показала свою відданість загальнолюдським стандартам визнання та поваги до прав людини, основні положення якої отримали подальший розвиток у Конституції України. Було суттєво підвищено роль та значення гарантій проголошуваних прав і свобод. При цьому конституційні права, свободи та обов'язки українських громадян були пов'язані із загальновизнаними принципами та нормами міжнародного права. Особисті конституційні права та свободи громадян є найважливішим елементом всієї системи прав і свобод і багато в чому характеризують ступінь цивілізованості нашого суспільства та держави, той рівень особистої свободи, який досягнуто у цьому суспільстві і забезпечується державою.

Метою даної статті є комплексний аналіз конституційних особистих прав і свобод громадян, а також їх реалізація, яка ґрунтується на узагальненні існуючих у вітчизняній та світовій науці напрацювань та вивченні існуючих соціально-політичних реалій. Науково-дослідницькими завданнями нашої наукової роботи стали: 1) уточнення базових категорій «особистість», «особисті конституційні права та свободи» з урахуванням не лише теоретичних напрацювань, але й сучасні соціально-політичні реалії; 2) виявлення наявності блоку так званих «по межових» прав, що відносяться одночасно до кількох традиційно-виокремлюваних та їх груп, наявність яких ускладнює одночасні типології та викликає дискусії. Для вирішення поставлених завдань були використані прийняті в сучасній науці методологічні засади аналізу соціальної реальності, такі як: об'єктивність, комплексність, критичність, системність тощо.

1. Визначення особистості у філософській науці

Період становлення української державності супроводжується суттєвим, а іноді й принциповим переосмисленням усієї попередньої юридичної проблематики. Причому йдеться в першу чергу про методологічний та предметний, а не формально-логічний аспект зазначеного явища. До таких питань, що вимагають особливої наукової уваги, належить проблема прав людини у всьому багатстві її проявів (виникнення, розвиток, сучасний стан, умови реалізації та ін.)

Особистість як предмет дослідження займає центральне місце у філософській, психологічній, соціологічній, юридичній та інших науках, кожна з яких має свій певний аспект у вивченні проблеми особистості. Для того, щоб визначити, який підхід є кращим у визначенні особистості, необхідно, на наш погляд, звернутися до філософії. Світоглядна функція філософії полягає в осмисленні граничної сутності світу в цілому та людини як невід'ємної частини цього світу, його місця в ньому та його ставлення до нього. Філософські твердження, які відносяться до людини, мають завжди певний абстрактний, умоглядний характер. І зрозуміти їхній зміст часом буває важко, тому що на рівні чуттєвого пізнання ми, говорячи про щось ненаочне, розумоосяжне, користуємося словами повсякденної, а не наукової мови, кожне з яких має своє наочне підтвердження. Тому розмова про людину на рівні раціонального пізнання побудована на основі абстракцій, відволікань від безпосередньо допустимих нам речей.

Об'єктом або предметом дослідження на раціональному рівні пізнання є, як правило, не конкретна, безпосередньо дана людина, а абстрактно-можлива, усереднена людина, якій властива людяність. Цю думку ми бачимо у Кашуба М.В., яка зауважує, що поняття «людяність» відсутнє у філософських словниках, хоча воно вживається досить часто у різних текстах, найчастіше виступає синонімом поняття «гуманність»[1]. Людина як єдина істота у світі, перебуває у стані постійного заново народження не тільки у фізико-біологічному, а й у духовному сенсі. Аналіз текстів як західної, так і східної філософії виявляє думку, що людина в соціальному сенсі може відбутися лише тоді, коли зробить зусилля і вийде за межі свого «я». Іншими словами, зусилля це означає те, що людина відповідальна за своє життя, за її виконання. Ці ідеї співзвучні, до речі, думками Конфуція, про які ми можемо судити за книгою «Бесіди та судження». За Конфуцієм, призначення людини

[1] Мельник В. П., Карась А. Ф., Дахній А. Й. Людина і суспільство: філософські, психологічні та політологічні виміри. *Переусвідомлення буття людини під впливом глобальних викликів: ідентичність і свобода самовираження*: монографія / за ред. В. П. Мельника. Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2023. 502 с. С. 245.

по відношенню до еволюції світу – привести всі істоти до досконалості, гармонії. До висот, вважав він, світ йде через людину. Людина ж стане людяною, за Конфуцієм, коли здійснить найважче в житті, а найважче дається в житті те, що найпростіше.

Цікаві думки про людину ми знаходимо у Платона, представника античної філософії, який жив у V столітті до н.е. Платон не тільки філософує суворо науково і теоретично, а й використовує хитромудру фантастику, згадуючи древні міфи. У Платона вчене слово, чи «логос», нерозривно пов'язане з поетичним словом «міф». Міф – це думка, збагачена уявою. Міф є елементом відомих діалогів Платона. Так, у діалозі «Держава» розповідається міф про долю людини, душа якої побувала в іншому світі. Платон наповнює глибоким змістом майстерно виліплений міф. Людина повинна сама відповідати за обране ним життя, не звинувачуючи ні обставини, ні богів. Йому треба триматися обраного шляху і всіляко дотримуватися справедливості та розумності. В «Федані» Платон із гіркотою пише про недосконалу землю, де мешкають люди серед мулу та бруду, як риби на дні моря, неясно уявляючи собі сонце та небо. Ось якби змогли побачити занебесні височини і ту справжню землю, що спочиває в істинному небі, то дізналися б, що люди, які там живуть, справді щасливі. Людина, каже Платон, повинна вирватися з сірих буднів свого приземленого життя і, удосконалюючись морально і духовно, прагнути до занебесних висів, хай навіть недосяжних, але вічно кличе і сяє своєю ідеальною красою.

Характеризуючи позитивні сторони вчення Платона, слід зазначити, що Платон проповідував ідеал сильної, але обов'язково простої людини, в якій душевні здібності не диференційовані настільки, щоб суперечити одна одній, і не настільки ізольовані від зовнішнього світу, щоб протистояти йому егоїстично. Змінений ідеалом Платона є гармонія людської особистості, людського суспільства та всієї навколишньої природи людини[2].

У середні віки подібні думки про людину викладав Августин Блаженний. Сповідь Августина – це урок душі, що просвітлюється, болісного самотворчого боріння із самим собою в ім'я просвітлення бойового сенсу в собі самому для всіх інших. Просвітлення душі і є першим і останнім сподіванням Августина. Сповідь – це приклад самосвідомості, сповідь перед самим собою. У кожній точці «власного буття» своя мить свого звернення. В цьому полягає сенс буття. Це означає бути в наявності сьогохвилинного існування. Про це Августин говорить, ніби запитує «Господи, де його гнів? Не поминай старих гріхів

[2] Шепетяк О.В., Шепетяк О.Д. Філософія: підручник. Львів: Видавництво Місіонер, 2020. 784 с. С. 324.

наших! Я відчував, що я в полоні в них, і скаржився, і вигукував: знову завтра! Чому ця година не покінчить з усім цим поганим?»[3]. За релігійно-схоластичною системою з її поняттями та логічними конструкціями знаходиться людина, яка прагне зробити найважче в житті – зайняти гідне місце в системі соціальних відносин – стати особистістю.

Один з найяскравіших представників Нового часу – М. А. Монтень, звертаючись до читача, писав, що «той предмет, який я вивчаю більше за всяке інше, – це я сам. Це моя метафізика, це моя фізика». М. Монтень визнає людину, яка не задоволена своїм знанням, за своєю волею не зупиняється на досягнутому. А тому така людина, згідно з Монтенем, завжди стане претендувати на більше, і вибиватися із сил і страждати. Прагнення людини безмежне, а їжа його – здивування перед світом, гонитва за невідомим. Невтомне вивчення самого себе, як визнає Монтень, навчило його добре розумітися на інших людях. Він набув у цій справі досвіду та мистецтва, «привчившись з дитинства споглядати своє життя в дзеркалі інших життів»[4].

Родоначальник німецької класичної філософії І. Кант розглядає людину як цілісну істоту, що належить і до світу природного, і до сфери морального, і вільного. Людина, що своїм розумом визначає собі свої цілі, є за Кантом, ідеалом досконалості. «Про людину… як моральну істоту вже не можна запитувати, – говорив він, – для чого вона існує. Її існування має в собі найвищу мету, якій наскільки в його силах, він може підкорити всю природу…». За Кантом, «придбання розумною істотою здатності ставити будь-які цілі взагалі (означає, у його свободі) – це культура»[5]. Щоб сприяти волі людини у визначенні та виборі нею мети та життя, потрібна «культура дисципліни», яка пом'якшує «грубість і шаленство» схильностей до насолоди, що належать до «тварини» в людині. Останнє, за Кантом, найбільше протидіє людському вдосконаленню, оскільки в людини вище призначення.

Кант не має іншої біографії, крім історії його вчення. Найголовніші події історії його навчань становлять думки. Проблема людини приховано домінує над усім мисленням Канта, вона окреслює індивідуальність Канта-мислителя, до усвідомлення, вибору та реалізації якої прагнула Кант-людина[6].

---

[3] Август Авр. Сповідь. Зібрання творів. Львів: Свічадо, 2025. 356 с. С. 215.

[4] Мішель де Монтень. Досліди. Вибрані твори в 3-х томах. Т. 3. Харків: Видавництво Фоліо, 2020. 349 с. С. 343.

[5] Кант Ім. Збір творів у 6 томах 7 книг / за ред. В.Ф. Асмуса, А.В.Г. Гулиги, Т.І. Ойзермана, переклад Б.А.Фохта. Київ: Видавництво: серія: «Філософська спадщина», 1966. Т. 5. 469 с. С. 464.

[6] Рабінович П. М. Основи теорії та філософії права: навч. посібник. Львів: Видавництво ЛОБФ «Медицина і право», 2021. 256 с. С. 223.

У філософській системі Гегеля людина не є її центром. Антропологія є лише одним із розділів його «Філософії духу». Проходячи у своєму розвитку чергову тріаду, світовий дух постає як суб'єктивний, об'єктивний та абсолютний дух. Суб'єктивний дух, за Гегелем, проходить свою тріаду розвитку: він постає як душа, втілюючись у людині; де дух відрізняє себе від тілесності; і як дух, який теоретично та практично підпорядковує собі зовнішній світ.

Людина, вважає Гегель, відрізняється від тварин не лише мисленням, але й працею. Аналізуючи межу між людиною і твариною, він, використовуючи біблійний міф, надав своє розуміння ґенези людини. Воно полягає в тому, що людина виділилася з природи і створила інший світ, заснований на власній праці. Ця ідея була виражена Гегелем у «Феноменології духу». Завершений вигляд ця ідея набула у «Філософії релігії». Гегель вважав відмінністю людини її здатність задовольняти свої потреби у процесі праці, використовуючи природний матеріал. Процес цей опосередкований, тобто між людиною та природою функціонує посередник. Цей посередник, за Гегелем, є знаряддям людини. Саме процес праці, особлива взаємодія людини з природою роблять її людиною та відрізняють від тварин. «Те, що він повинен робити себе тим, що він є, що він повинен створити самого себе, є суттєвою властивістю людини»[7]. Праця у якості основної відмінної ознаки є новою в дослідженні сутності людини.

Інша особливість аналізу Гегелем людини та її властивостей полягає в тому, що він розглядав їх у розвитку, у процесі формулювання. Він показав діалектику становлення людини в індивідуальному та історичному розвитку, а також розкрив відчуження людини. Ця діалектика постає у Гегеля як процес самовідчуження, тому що без цього неможливий прогресивний розвиток. Він говорив, що людина є сама собою щось природним, і лише через удосконалення свого власного тіла і духу, завдяки тому, що його самосвідомість осягає себе як вільне, вона стає власністю себе самої і по відношенню до інших. Цей вступ у володіння, за Гегелем, є здійсненням, перетворення на дійсність того, що людина є за своїм поняттям (як можливість, здатність, завдаток).

Але самі по собі задатки, здібності людини та їх свідомість ще нічого не означають. Під природними властивостями, – пише Гегель, – розуміють сукупність задатків на противагу тому, чим стала людина завдяки своїй власній діяльності». Необхідно підкреслити, що людина тут не пасивна, але «набуває» щось у своїй діяльності. Навіть люди, що володіють задатками таланту чи генія, «мають удосконалюватися

[7] Кірюхін Д. Вступ до філософії релігії Гегеля: монографія. Київ: Видавництво «Парапан», 2009. 204 с. С. 119.

згідно з загальноприйнятими способами, якщо тільки не хочуть морального розкладання або виродження в погану оригінальність»[8].

Але цей процес розвитку людини походить не ізольовано від суспільства. Усі суб'єктивні здібності, тобто всі способи діяльності, були представлені Гегелем як колективні («загальні») форми, що переживають дійсний розвиток в історії. Суб'єктом здібностей тут вперше було визнано людину.

Людина виступає в рамках цієї конвенції як щось по суті похідне, виступаючи як суб'єкт здібностей рівно настільки, наскільки йому пощастило долучатися до розвитку загальнолюдської культури. У «Феноменології духу» змальовано перетворення біологічної особини виду «гомо сапієнс» на людську особистість, як процес присвоєння індивідом всього багатства історично розвиненої культури.

Точка зору Гегеля полягає в тому, що потенційно кожна людина є універсальною істотою в тому сенсі, що жодних обмежень для оволодіння культурою вона собі в момент свого народження не містить. Кожна людина універсальна, тобто містить у собі всю повноту розвитку загальних здібностей. Реально ж ця функція здійснюється в ній частково, і небагатьом людям вдається розвинути в собі основні загальні сили до того рівня, якого вони вже досягли колективно розумних сил.

Справа полягає, за Гегелем, таким чином, що величезні маси людей, що живуть у XVIII-XIX століттях, досягають лише того рівня, який культура в цілому встигла пройти і перевершити вже в III або IV століттях до н.е. Проте тілесно вони живуть в умовах сучасної культури, яку вони не в змозі ні осягнути, ні засвоїти. І культура так і залишається для них чимось таким, що протистоїть їм все життя, зовнішня, стороння і абсолютно безособова «сила», яка персоніфікує себе в особі таких осіб, як Кант, Рафаель, Ньютон. Переважна більшість людей не перетворюється на суб'єктів загальнолюдських здібностей.

Причину нерівності здібностей людей Гегель бачить у природі, тобто у біологічно-обумовленій нерівності індивідів. Це особливо добре видно в тексті «Філософії духу», де він говорить про те, що висота розвитку індивідуальної «душі» визначається подвійно як «зовнішніми умовами» прилучення цього індивіда до форм сформованої духовної культури, так і «внутрішніми» обмеженнями, що накладаються випадковою особливістю «природної душі». Тим самим феномен знаходить своє пояснення у посиланні на біологічну різницю між людьми.

У Концепції Гегеля «природа», безпосередньо відповідальна за індивідуальні варіації загальних сил здібностей, сама тлумачиться як

[8] Георг В. Ф. Гегель. Основи філософії права: підручник. Київ: Юніверс, 2000. 334 с. С. 152.

щось похідне від діяльності «абсолютного духу». Тому відповідь Гегеля на вказане запитання неясна і дуалістична: індивідуальні варіації в міру приєднання загальних сил – здібностей визначаються заздалегідь або «природою», або «абсолютним духом».

Підхід до проблеми людини, продовжуючи дійсне завоювання Гегеля щодо розвитку людини, дозволяє вирішити проблему розвитку кожного індивіда у визначенні сутності людини. Сутність людини не є абстрактом, властивий окремому індивіду, у своїй дійсності вона є сукупністю всіх суспільних відносин.

Сутність кожної людини, що відноситься до даного «роду» полягає в тій абсолютно конкретній системі взаємодіючих між собою індивідів, яка робить кожного з них тим, що вона є. Приналежність до людського роду розуміється як соціальна система, що історично виникла і розвивається. Природа ж людини, тобто її анатомо-фізіологічне прагнення, становить лише передумову, умову людського, «родового в людині».

Філософська думка висуває завдання дослідження предметної діяльності. Діяльність людини не обмежується лише задоволенням своїх життєвих потреб. Змінюючи з цією метою навколишній світ, людина перетворює водночас і себе.

Людина поміщає між собою та природою опосередковану ланку – засіб праці, яким є річ або комплекс речей, які людина поміщає між собою і предметом праці, і які служать для нього як провідник впливу на цей предмет праці. Він користується механічними, фізичними властивостями речей у тому, щоб відповідно до своєї мети, застосувати їх як знаряддя на інші речі.

У Гегеля розум здійснює опосередковану діяльність, у інших філософів – людина; у Гегеля опосередкована діяльність здійснює цілі розуму як така, у інших філософів – людина свідомо поміщає посередника між собою і природою і досягає заздалегідь поставленої індивідом і соціальної спільності мети. Опосередкованість характеризує не тільки взаємодію людей з природою, але й зв'язки людей між собою у суспільстві. Дії людей опосередковані попереднім досвідом людства. Мова, членороздільна мова, писемність також є найважливішими посередниками у суспільстві. Завдяки їм можлива передача досвіду від покоління до покоління.

Немає сенсу протиставляти суспільство та індивід. Процес формування людини у суспільстві має характер взаємодії. Торкаючись цього питання слід зазначити, що як саме суспільство виробляє людину як людину, так і вона виробляє суспільство. Слід визнавати природну схильність людей. Діяльнісний підхід означає те, що діяльність наповнена у всіх своїх компонентах, починаючи від чинного суб'єкта та

його цілей до конкретних умов безпосередньо здійснюваного процесу, зміст якого визначається існуючими суспільними відносинами. Необхідно зазначити, що, будучи суб'єктом діяльності, особистість неодмінно виступає і носієм суспільних відносин тією мірою, якою вони є умовами її діяльності. У бутті особистості діяльний початок представлений безпосередньо, а суспільні відносини – опосередковано. При автономному розгляді особистості, а не лише соціально-історичному діяльний розвиток є органічним способом її існування. При цій відносності вищевикладеної відмінності можна сказати і так, що діяльність є динамічним аспектом, що рухає початок з початком соціального, процес становлення суспільних відносин, а суспільні відносини є системою різноманітних взаємозв'язків людей і стає результатом попередньої діяльності. Нам видається необхідним визначати особистість через поняття «суб'єкт діяльності» і тому, що, будучи об'єктом суспільного впливу, вона є ним у певному відношенні, реально залишаючись суб'єктом сприйняття цього впливу. Звертання уваги на провідну роль діяльності у розвитку людини не повинно упускати з виду того, що йому, як суті мислячій, необхідно докладати зусиль, щоб, удосконалюючись духовно і фізично, наповнити своє життя змістом і йти шляхом свободи, добра, миру та відповідальності. Індивід стає і усвідомлює себе особистістю лише тоді й остільки, коли і оскільки він перестає бути простим агентом діяльності та стає її суб'єктом, творцем, виходить за межі ситуативно та нормативно необхідного.

Таким чином, підсумовуючи все вищесказане, можна зробити висновок, що особистість є не тільки продуктом, а й діяльним суб'єктом суспільних відносин. У свою чергу, цей висновок говорить про те, що головним у дослідженні особистості є питання про механізм взаємодії об'єктивних та суб'єктивних аспектів її структури.

2. Природа особистих конституційних прав і свобод громадянина

Філософія досліджує особистість насамперед, і головним чином з погляду світогляду та методології, у її співвідношенні з суспільством, визначає сутність людини, а соціологічна та психологічна науки аналізують її здійснення на рівні конкретних реалій дійсності. Цей підхід до вивчення особистості включає широкий зміст, має теоретичний, емпіричний і експериментальний рівні, розглядаючи особистість і як теоретичний об'єкт, і як реальний емпіричний факт. Відмінність у тому, що якщо психологічний аспект цієї проблеми пов'язаний з аналізом структури психіки особистості, з формами її внутрішнього життя: потребами, здібностями, волею, мотивами, навичками тощо, то соціологічне вивчення особистості пов'язано

переважно із змістом внутрішнього життя особистості. Відмінність змісту та форми є підставою для розмежування соціологічного та психологічного підходів у вивченні особистості.

Під змістом особистості мають на увазі її якісну соціальну визначеність, сукупність відмітних ознак, зумовлених соціальним оточенням і які проявляються у її матеріально-предметній діяльності, спілкуванні та духовному світі. Особистість сприймається як об'єктивна даність, як породження певних об'єктивних чинників. Зміст її світогляду, життєвих прагнень виражається понятійною мовою.

Завданням психологічного аналізу є виділення та опис структурних елементів внутрішнього світу особистості, визначення характеру їх взаємозв'язків, об'єднання у цілісну систему, всебічний розгляд механізмів саморегуляції особистості у її взаємодії з навколишнім середовищем. Зазначена відмінність філософського, соціологічного та психологічного підходів є відносною, оскільки насправді між ними не існує «китайської стіни». Неможливо вивчати зміст особистості, не досліджуючи форми її існування, і навпаки, аналіз форм існування особистості нерідко включає розгляд і зміст аспектів. Тому філософсько-соціологічний підхід звертається певною мірою до структурного аналізу особистості.

Серед психологічних концепцій певний інтерес становлять погляди, в основі яких лежить діяльний принцип. Внутрішня будова людської свідомості в даних поглядах пояснюється за допомогою понять «значення», «особистісний сенс» та «мотив». Значення є об'єктивізований соціальний досвід, який освоюється особистістю у процесі своєї діяльності. Особистісний сенс говорить про усвідомлення особистістю мотиву та мети поведінки. Це поняття висловлює думку про існування у свідомості людини особистісного ставлення до дійсності. Мотиву відводиться роль цієї концепції, оскільки зміна мотиву діяльності веде до зміни особистісного сенсу, а «становлення системи особистісних сенсів – до становлення особистості»[9]. Мотив сприймається як об'єктивно існуючий предмет діяльності. І оскільки діяльність є процесом, спрямованим мотивом, то структура є відносно стійкою конфігурацією основних, у собі ієрархізованих, мотивованих ліній. Мотив формує потреба, зміст якого вичерпується її предметом, оскільки змістовну спрямованість потреба отримує лише під час виконання людиною діяльності.

Разом з тим слід виділити усвідомлений рівень буття особистості, який складається з попередньої та основної стадії. Перша стадія означає виникнення різних суб'єктивних переживань, що

[9] Бех І. Д. Особистість у сяйві духовності: монографія. Київ – Чернівці: «Букрек», 2021. 244 с. С. 212.

породжуються мотивами. Вони виконують сигнальну функцію. Інтерес чи нудьга, потяг чи докори совісті сигналізують про особистісний сенс. Суб'єктивні переживання також змушують особу призупинити та змінити свою активність. Друга стадія називається стадія усвідомлення особистістю об'єктивного відношення мотиву та мети або становлення особистісного сенсу, система якого означає становлення особистості. Оскільки одним із завдань нашої наукової роботи є генезис психіки особистості, то це природно наводить наше дослідження до акценту на її об'єктивних витоках. Діяльність при цьому сприймається як природно-історичний процес, а особистість – як її результат. Але при іншому рівні узагальнення і при іншому погляді на особистість, коли особистість розглядається і як суб'єкт, а не тільки як об'єкт діяльності, вона, як цілісна істота, з її усвідомленням, постає в діалектичній єдності об'єктивного та суб'єктивного. Особистість є не лише продуктом, а й умовою діяльності, а це означає, що принаймні у певному сенсі ми повинні і саму діяльність пояснити через особистість.

Своє розуміння структури особистості можемо запропонувати, розглядаючи дві моделі особистості – статистичну та динамічну. Під першою слід розуміти гранично абстрактну модель, яка характеризує основні аспекти, пласти або компоненти психіки індивіда. При цьому виділяється три пласти. Перший з них включає в себе такі процеси: відчуття, сприйняття, пам'ять, мислення і стан. Другий являє собою соціальні ролі, норми, ціннісні орієнтири та символи. До третього шару відносяться позиція та самосвідомість особистості поряд із системою індивідуальних значень, під якою мається на увазі сукупність уявлень, вражень, символів, ціннісних орієнтацій, які набуває людина на основі життєвого досвіду. Підставою виділення цих пластів є загальнолюдські психічні властивості, соціально-специфічні та індивідуально-неповторні особливості. Як підстава виступає також і те, що загальнолюдські пласти характеризують особистість з погляду об'єкта, тоді як індивідуально-неповторні властивості особистості означають той пласт психіки, яким можна судити про людину як суб'єкт соціальних відносин.

Аналіз проблеми самовизначення надає нам можливість виокремити такі його особливості і характеристики, що є суттєвими для розуміння становлення особистості: самовизначення є феноменом, у якому виявляється та відображається суб'єктна сутність і суб'єктна позиція людини, її готовність бути вільною та брати на себе відповідальність за здійснювати вибір. Воно забезпечує самодетермінацію і самоорганізацію людиною своєї життєдіяльності, становить собою основний механізм саморозвитку; самовизначення особистості має два вектори своєї спрямованості: а) на самопізнання та самоідентифікацію, визначення

свого ставлення до себе як до особистості і професіонала; б) на визначення своїх життєвих та професійних цілей і планів, свого ставлення до значущих аспектів своєї життєдіяльності; самовизначення є процесом та результатом цього процесу, як складний, одночасно динамічний і стабільний стан суб'єкта, як діяльнісний, рефлексивний та ціннісно-смисловий акт. Самовизначення здійснюється особистістю як у конкретних ситуаціях, обмежених певними часовими межах, так і в процесі всієї життєдіяльності індивіда; самовизначення, для якого найбільш сензитивним періодом є юнацький вік, продовжується все життя людини. При цьому у структурі цілісного самовизначення особистості провідна роль належить особистісному як засадничому щодо інших видів самовизначення, що ставить перед нами завдання виявлення тих системотворчих зв'язків, котрі забезпечують єдність професійного й особистісного самовизначення[10].

Динамічна структура особистості включає чотири основні моделі: структуру зовнішньої вербальної поведінки, структуру невербальної поведінки, структуру внутрішнього вербального стану, структуру невербального психічного стану. Цим моделям відповідають еквіваленти динамічної структури особистості: вербальний стереотип поведінки, невербальний стереотип поведінки, умонастрій, переживання, плани поведінки, несвідомий емоційний стан. Два останні еквіваленти інтегруються у психічному настрої особистості. Поняття психічного настрою особистості є центральним у теорії динамічної структури особистості.

Наше ставлення до викладеної концепції особистості можна висловити в таких зауваженнях: по-перше, розглядаючи перехід від другого пласта до третього в статистичній структурі особистості, автор говорить про етапи засвоєння особистістю досвіду, але це не знаходить відображення в елементах структури особистості; по-друге, у динамічній структурі особистості об'єднані різноякісні елементи: освіта внутрішнього світу особистості; її зовнішня поведінка. Безсумнівний інтерес представляє теорія структури особистості, яка визначається як динамічна функціональна структура, що включає чотири основні підструктури: біопсихічні властивості, психічні процеси, досвід, спрямованість, на які накладаються ще дві підструктури: здібності та характер особистості. Як критерії, що пояснюють структуру особистості, є такі: кожна підструктура має свій специфічний вид формування, а саме:

[10] Дембицька Н. М. Соціально-психологічні закономірності економічного самовизначення молоді в умовах суспільних змін: монографія / за ред. Н. М. Дембицької, О. В. Лавренко. Київ – Львів: Видавець Вікторія Кундельська, 2021. 212 с. С. 20.

спрямованість – виховання, досвід – навчання, психічні процеси – вправа, біопсихічні властивості – тренування.

Відтак цілісність особистості специфічно охоплює всі структурні і динамічні вияви життя людини. Вона зумовлена не сумою окремих складових, а інтегрованою єдністю трьох витоків існування особистості – біологічною, соціальною та духовною. Ця складна дійова інтеграція визначає той факт, що

констатувати цілісність як атрибутивну ознаку особистості виявляється недостатнім для її дійсного розуміння. Так, особистість цілісна, але у кожної окремої людини ця цілісність своя, чимось схожа на інших, а чимось принципово відмінна[11].

Названі способи формування мають сувору визначеність, із чим, звісно, не можна погодитися. І, напевно, найголовніше зауваження стосується того, що можливо зовсім не враховується те, як формує умови реальний життєвий досвід людини, її діяльність. Відсутність чіткого принципу виділення призводить до того, що розподіл утворень структури особистості за підструктурами виявляється дуже спірним. Це викликає сумнів тому, що підструктури особистості, до яких належать здібності та характер, формуються під впливом реальної дійсності у процесі діяльності людини. Можна висловити й інші точки зору, які прагнуть, наприклад, виявити та розкрити взаємодію когнітивних та емоційних проявів особистості. Так, у структурі особистості виділяються три наступні компоненти: когнітивний, тобто когнітивно-праксіологічну організацію індивідуального досвіду; емоційні та вольові якості як проява темпераменту; характер як спрямованість. Причому характер також складається з трьох компонентів: «я» визначається як система потреб і як еталони поведінки, усвідомлювана або неусвідомлювана структура установок та інтересів і як емоційно-вольові та реально-поведінкові аспекти «я»; аксіологічне «я» трактується і як сукупність ідеалів негативних імперативів (заборон, негативних оцінок) і як система ідеалів; рефлексне «я» теж має кілька значень. Воно виступає і як система зв'язків між елементами вітального та аксіологічного «я», і як усвідомлення динамічних спонукань, що диктуються потребами, і як диспозиція, тобто об'єднання різних аксіологічних орієнтацій та фундаментальних потреб індивіда.

Відносячись загалом позитивно до цієї точки зору на структуру особистості, вважаємо за необхідне в той же час висловити такі зауваження. По-перше, темперамент є передумовою розвитку особистісних властивостей, тому неможливо вважати темперамент

[11] Психологічні основи розвитку особистості: монографія / за заг. ред. В. Й. Бочелюка, Ю. В. Стрюкової. Запоріжжя: Просвіта, 2020. Т. 7. 420 с. С. 278.

самостійною підструктурою особистості. По-друге, когнітивно-праксіологічна організація індивідуального досвіду включає різноякісні елементи, оскільки здібності, вміння та всі інші процеси, з одного боку, і значить, з іншого – має різні форми психологічного буття. І, нарешті, по-третє, рефлексивне «я» найменше розглядається як самосвідомість, тому що насправді, визначаючи особистість як диспозицію, вона виявляється когнітивним утворенням. Прагнення знайти вихідні принципи, і цим дати можливість уникнути об'єднання різноякісних елементів, розглянемо теорію структури особистості. При цьому застосуємо діяльний принцип і за вихідну одиницю дослідження візьмемо цілісний поведінковий акт. Останнє мається на увазі як рефлекс-домінант. Цілісний поведінковий акт включає три предмети: енергетичний, орієнтовний і організаційний. Вони є параметрами структури особистості. Говорячи про перший параметр, автор відрізняє «емоції-двігуни» від «емоцій-індикаторів». Потреби на суб'єктивному рівні трактуються як емоції-двигуни. Другий параметр розуміється як рівень усвідомленості потреб та емоцій-двигунів, як сукупність емоційних диспозицій до певних форм орієнтовної діяльності, як властивості інтелекту, як ступінь пізнання дійсності. Третій параметр сприймається як переведення у дію потреб. Сюди входить оснащеність діяльності «плановими» або «цільовими» додатками. Цей параметр, як і перший, забезпечує енергією людську діяльність. В результаті повторення дій утворюються емоційні диспозиції, які виступають основою схильності людини до відповідної діяльності.

Позитивною стороною вищенаведеної концепції є розкриття ролі емоційного початку в діяльності особистості. Гідність поняття «рефлекс-домінанта» полягає у конкретності дослідження діяльних проявів особистості. Цей метод не можна вважати єдиною основою психологічного аналізу, тому що діяльність людини не можна зводити до суми її поведінкових актів. Водночас не було здійснено аналізу таких утворень, як знання, погляди, переконання, ціннісні орієнтації, що формуються у процесі життєдіяльності людини та багато в чому визначають її поведінку. Ось чому варто було б уважно розглянути взаємодію та взаємопереходи емоційно-вольових та когнітивних утворень. Це завдання певною мірою вирішується, якщо в основу побудови структури особистості покласти єдиний принцип, уникнути об'єднання різноякісних елементів, показати взаємодію та взаємопереходи елементів один в одного, і нарешті, визначити суб'єктивну сторону в структурі та її роль у життєдіяльності особистості. Основою побудови структури особистості є діяльнісний принцип. Елементом діяльності відповідають галузі внутрішнього світу

особистості: цілеспрямована та реалізуюча. Цілеспрямована область включає дві сфери: орієнтаційну та спонукальну. Орієнтаційна сфера у свою чергу складається із двох структурних рівнів. Перший рівень представлений двома пізнавальними механізмами: оцінним та констатуючим. Другий рівень представлений процесом осмислення та вироблення на цій основі переконань. Переконання особистості поділяються на первинні та глибинні. Останні є перехідним елементом між когнітивними та смисло-переживальними утвореннями.

Споживча сфера включає такі освіти, як віра, потреби, інтереси, ціннісні орієнтації або ціннісно-орієнтаційні потреби, соціальні установки. Вони визначені як сенсопереживання. Останнє поняття трактується як перехід когнітивного, з утриманням сенсу в інший переживальний стан, і як суб'єктивований спосіб його буття. Це поняття наголошує на вирішальній ролі особистості, її внутрішньої духовної роботи у формуванні цих утворень. На стику орієнтаційної та спонукальної сфер виникає ціннісно-утворюючий механізм, який включає такі утворення, як цінності, ціннісні орієнтації і ціннісно-орієнтаційні потреби. Останнє утворення є переходом з орієнтаційної сфери до спонукальної. Спонукальні утворення є підставою для утворення інтегральних виборчих емоційних відносин до світу. До них відносяться любов і ненависть, симпатії та антипатії, вдячність, ніжність та зневага, ворожість, злість, заздрість. Любов служить основою для виникнення співчуття. Інтегральні емоційні відносини є сенсопереживаннями з усіма їх характерними особливостями. Близькі до них повага-неповага, але вони виникають на основі суб'єктивування когнітивних оцінок. Елементи емоційно-спонукального механізму поділяються на дві групи, на два підмеханізми. Потреби, інтереси, ціннісні орієнтації названі механізмом потреб. Сенсопереживаючі стани віри, любові-ненависті, поваги-неповаги, надії названі «емоційними контактами».

Крім розглянутого основного емоційно-спонукального механізму складається когнітивно-спонукальний механізм, який формується на основі взаємодії уявлень про сенсопереживаючі стани зі знаннями і переконаннями і включає ідеали і мрії. Ідеали та мрії сприяють формуванню сенсопереживальних станів, що виражають надію на успішне здійснення потреб, інтересів, ідеалів особистості. Наступним складається когнітивний механізм, до якого входять сенсопереживання, що містять пряму поведінкову спрямованість – бажання, прагнення, соціальні установки. Успішність діяльності та виниклої на неї установки залежить від розробленості цілей, планів, програми. Вони й становлять проективний механізм.

Разом з тим у цілеспрямованій галузі внутрішнього світу особистості виділяються ще й три процеси: світорозуміння, світобудування і світопереживання. Перший процес включає механізм констатуючого і оцінного пізнання, оцінний аспект когнітивно-спонукального механізму і виражається в системі переконань. Другий процес складається з когнітивно-спонукального та проективного механізмів та реалізується в ідеалах, мріях, цілях, планах, програмах. Останній процес вбирає в себе ціннісно-освітній та когнітивний механізми і здійснюється як система потреб, інтересів, ціннісних орієнтацій, бажань, прагнень, соціальних установок. Реалізуюча сфера внутрішнього світу особистості включає виконавчу і регулятивну сфери. Головним утворенням виконавчої сфери є здатність. Результатом дії здібностей, основою яких виступають задатки, є вміння та навички. У їхньому формуванні беруть участь соціальні установки, знання та реальний практичний досвід особистості. У процесі діяльності певну роль виконують елементи спонукальної та орієнтаційної сфер. Управлінське функціонування цих сфер у межах конкретної діяльності і складає регулятивну сферу.

При відношенні особистості до самої себе складаються такі властивості, як самолюбство, гордість, гідність, впевненість у собі. Результатом свідомої стабілізації, упорядкування когнітивної сторони внутрішнього світу особистості є три когнітивні властивості: придбання знань та приведення їх у систему, що виражаються в ерудиції та освіченості особистості; систематизація переконань, переведення в світогляд особистості; визначеність сенсожиттєвих ідеалів та цілей особистості. Така структура особистості є по лінії руху від сукупно-соціального до індивідуально-особистісного, суб'єктивного, практично-діяльного. Пояснення діяльності через особистість дозволило розкрити її структуру в аспекті діалектично-об'єктивного та суб'єктивного.

Подальшим завданням є розгляд соціально-змістовних аспектів соціального буття особистості, які наповнюють утворення її внутрішнього світу конкретним змістом. Зовнішній світ є вихідною основою становлення та розвитку внутрішнього світу особистості. Це положення діалектико-матеріалістичного світогляду повністю поділяється авторами. Разом з тим, це положення не виключає визнання відносної самостійності внутрішнього, духовного світу особистості, його відносної незалежності від зовнішнього світу. Спеціальна соціологічна теорія особистості зосереджує увагу на одному з механізмів взаємодії особистості та суспільства в одній із сфер соціальної діяльності. Основою концептуальної моделі марксистської соціології особистості є соціологічна структура особистості, бо вона безпосередньо висловлює діалектику соціального та індивідуального у розвитку та функціонуванні

особистості. У цій моделі виділяється ряд рівнів, за рівнями соціальної детермінації особистості. Кожен з них об'єднує відповідно соціальні норми та цінності, пов'язані з ними види діяльності, а також потреби та ціннісні орієнтації особистості.

У наукових працях як ілюстрації авторів методологічного принципу пропонуються такі, наприклад, як: категоріальна схема соціології особистості відповідно до логічних взаємозв'язків явищ, що позначаються ними: суспільство, формування особистості, соціальна діяльність, потреби, сенс життя, особистість. Кожному такому ступеню відповідає певний категоріальний ряд. Так, суспільство включає в себе елементи та сторони соціальної системи; формування особистості складається з процесу виховання, соціалізації, адаптації; соціальній діяльності відповідають такі категорії, як спосіб життя, соціальний статус, життєвий шлях; потребам відповідають мотивація соціальної діяльності, ціннісні орієнтації, соціальні настанови, інтереси, мотиви, цілі, соціальні норми; сенс життя співвідноситься за категоріями: сенс діяльності, ідеал, віра, надія, кохання, обов'язок, щастя, справедливість; особистість включає такі категорії, як соціальний тип особистості, духовний світ особистості. Відповідно до даної категоріальної схеми предмет соціології особистості охоплює широкий спектр проблем взаємодії особистості та суспільства у конкретних сферах соціальної дійсності. Складність предмета дослідження визначає різні підходи до його аналізу, до побудови соціологічної структури особистості. Коли соціологи приступають до емпіричних досліджень, найбільш важливим стає чітке і, по можливості, реальне уявлення про тих людей, які досліджуються. Відповідність теоретичних знань соціолога колективному портрету опитуваних дає можливість більш точно визначитись як із завданнями роботи, так і з об'єктом, і предметом дослідження. Для практичної соціології важливою функцією є визначення дійсних проблем розвитку суспільства, реального колективного портрету соціуму, де особистість є учасником подій сучасності. Коло замовників соціологічних досліджень є достатньо великим у демократичному суспільстві. Це наступні особистості і організації: журналісти ЗМІ, політики, громадські діячі, представники виконавчої влади, представники громад міст і містечок, керівники великих підприємств.

Усі перелічені групи представлені діючими особистостями, тобто суб'єктами конкретних соціальних дій. Тому навіть диктатори хочуть знати, як до їх дій та до них особисто ставиться населення. Але традиція регулювання життя соціуму за допомогою соціологічних досліджень присутнє тільки в демократичних суспільствах. Саме такий спосіб управління вимагає знання про суспільство як велику соціальну

групу з його відмінностями і особливостями розвитку: від громад міст і регіонів до етнічних об'єднань, середніх і малих груп в середині соціуму, які складаються з окремих особистостей[12].

Слід виділити у структурі особистості такі компоненти: властивості людини, що характеризують його як службовця, трудівника, діяча; рівень пізнання: освіта; характер світогляду: моральність; естетична свідомість. Можемо запропонувати концепцію, основою якої є положення про реалізацію особистістю сутнісних сил людини, що включає наступні елементи: здатність до виконання того чи іншого виду соціальної діяльності; соціальні потреби; знання, вміння; людські почуття. Соціологічна структура особистості включає такі компоненти, як спосіб здійснення діяльності соціальних якостей, що проявляється в способі життя і таких видах діяльності, як трудова, суспільно-політична, культурно-пізнавальна, і сімейно-побутова; об'єктивні соціальні потреби; здібності до творчої діяльності (рядження), знання, навички; ступінь оволодіння культурними цінностями; тобто духовний світ особистості: моральні норми та принципи, переконання. Крім того, розглядаючи особистість у соціально-філософському аспекті, в основу її соціологічної структури можливо передбачити діяльність, включаючи туди також спілкування та свідомість.

При соціологічному підході до вивчення особистості, як було зазначено, основою її структурування є змістовні параметри. Так, наприклад, слід виділити в особистості три змістовні структурні рівні: соціально-культурні ролі, соціальний характер та екзистенційні структури. Останній рівень із названих характеризується змістовнішим наповненням, ніж попередні. Суб'єктивна сторона кожного з рівнів проявляється у вигляді емоційних станів. Цю сторону особистості можна визначити за допомогою поняття «ціннісні орієнтації», що включає інтереси, установки, спрямованості, мету. Кожен із названих структурних рівнів особистості проявляється об'єктивно у вчинках, продуктах діяльності та культурних формах. Не вдаючись у докладне обговорення цих підходів, все ж таки слід зазначити, що вони не розкривають, на наш погляд, у структурі особистості змістовні та формальні співвідношення утворень внутрішнього світу особистості. Це ставить завдання інтегративного дослідження властивостей особистості. Такий підхід, що поєднує соціологічні, соціально-психологічні та загально-психологічні характеристики особистості та подати в диспозиційній концепції особистості, яка затверджує систему ієрархії диспозицій, характерних для кожної особи.

[12] Мейжис І. А. Соціологія особистості: навч. посібник для студентів факультетів соціології університетів. Миколаїв: Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили, 2017. 204 с. С. 76.

Диспозиція означає передуготовленість людини до певної поведінки і розглядається як результат взаємодії потреб, що повторюються, і ситуацій або умов діяльності щодо їх задоволення. Вважаємо, що слід виділити чотири диспозиційні рівні: вітальні потреби та «предметні ситуації» породжують елементарні фіксовані установки; соціальні потреби та умови групового спілкування утворюють соціальні фіксовані установки; складні соціальні потреби залучення до певної сфери діяльності та інших форм життєдіяльності. Праця, дозвілля, сім'я формують базові соціальні настанови; вищі соціальні потреби та загальносоціальні умови визначають появу системи ціннісних орієнтацій. У кожній конкретній ситуації та залежно від мети визначальна роль в обумовленості поведінки особистості належить певному рівню, і якщо цю роль виконує інша диспозиція, то спостерігається невідповідність між тією чи іншою соціальною установкою та вчинком, що спостерігається.

Слід зазначити, що чотири ієрархічні рівні відрізняються один від одного обсягом свого соціального змісту. Ось чому вищі диспозиції не лише керують нижніми, але й представлені в них як їхнє змістовне ядро. Таким чином, усередині диспозиційної концепції спостерігається вертикальна субординаційна залежність. Однак у системі існують протиріччя між диспозиціями всередині кожного рівня, які ведуть боротьбу за домінуюче становище у ньому. Ця суперечність і визначає невідповідність між тією чи іншою соціальною установкою і вчинком, що спостерігається. У зв'язку з розвитком життєдіяльності особистості вирішення одних протиріч веде неминуче до появи інших. У зв'язку з цим слід трактувати диспозиції як утворення, що складається з когнітивних, емоційних та поведінкових компонентів. Наші зауваження ґрунтуються на відмінності психологічних форм буття когнітивних та емоційно-поведінкових утворень внутрішнього світу особистості. Диспозиція є когнітивним утворенням, а ціннісні орієнтації є емоційним утворенням. І якщо перше є компонентом поведінкового рівня, то друге є орієнтаційною сферою внутрішнього світу особистості. Можна також запропонувати диспозицію вищого рівня, яку є можливість висловити через поняття установки, а також висловити думку про те, що ідея про чотири ієрархічні рівні може бути віднесена в цілому до внутрішнього світу особистості. При цьому кожен ієрархічний рівень включатиме і когнітивні, і емоційно-спонукальні утворення. Протиріччя між цими утвореннями можуть призвести до невідповідності між тією чи іншою установкою та вчинком, що спостерігається. На нашу думку, є важливим розкриття складних змістовних та формальних співвідношень певних

когнітивних, емоційних та поведінкових структур особистості. І останнє зауваження стосується тієї обставини, що до структури особистості не включаються найважливіші когнітивні утворення, а саме погляди, переконання, ідеали та характерологічні елементи.

Завершуючи аналіз соціологічних концепцій особистості, слід зазначити, що як теоретичної основи конкретно-соціологічних досліджень особистості структура її внутрішнього світу включатиме п'ять ієрархічних рівнів: елементарні фіксовані установки; соціальні фіксовані установки; базові соціальні настанови; система ціннісних орієнтацій; соціальні особистісні настанови. Кожен з цих ієрархічних рівнів включає в себе когнітивні утворення (знання, думки, уявлення, погляди), сенсопереживаючі утворення (потреби, інтереси, ціннісні орієнтації тощо) та поведінкові утворення. Розкриття змістовних та формальних співвідношень, певних когнітивних, емоційних та поведінкових утворень дозволить, на наш погляд, пояснити протиріччя у життєдіяльності особистості. У сукупності основних соціальних проблем, вирішення яких обґрунтовано пов'язується з процесами, що відбуваються в Україні, виключно важливе значення має оптимізація буття особистості, адаптація її до життя в умовах цивілізованого суспільства. Юридичні аспекти цієї проблеми характеризуються, перш за все, опосередкуванням права основних проявів свободи особистості, приведенням правового становища людини відповідно до нового рівня суспільних відносин.

У системі правового положення особистості чільне місце належить конституційним нормам, покликаним закріпити основні права, свободи й обов'язки громадян, інакше кажучи, висловити досягнутий у суспільстві рівень свободи особистості. Внаслідок цього визначення сутності свободи особистості як правової категорії є необхідною передумовою дослідження конституційних прав і свобод. Свобода особистості вивчається багатьма науками – філософією, соціологією, психологією, юриспруденцією тощо, кожна з яких розглядає її з позицій свого предмета. Спрямованість юридичних досліджень свободи особистості обумовлена завданнями правової науки і має на меті пізнання проявів свободи особистості та можливості справедливого опосередкування найбільш значущих з них з позицій держави та особистості у правових нормах та встановлення режиму їхньої реалізації. Важливим є не лише досягти відомого рівня соціальної свободи, але й раціональним чином зафіксувати, законодавчо оформити її, зробити здійсненою та доступною для широких мас, поставити на службу вітчизні. Адже неможливо міркувати про мораль і право, не торкаючись питання про так звану свободу волі, про осудність людини, про відношення між необхідністю

та свободою. Свобода є однією з найважливіших правових цінностей, яка лежить в основі будь-якої правової системи. Вона є не тільки основою для розвитку демократії й захисту прав людини, але й визначає сутність самого права. Україна, як суверенна держава, також визнає свободу як фундаментальну правову цінність і закріплює її у своєму законодавстві[13].

Людська свобода не може виявлятися поза умовами, в яких протікає буття людини. Свобода є формою пристосування людини до умов свого існування. Свобода людини завжди соціальна, тому що немислима поза рамками соціальної системи, тому що особистість обумовлена і визначена цілком конкретними класовими відносинами та її дослідження можливе лише в рамках існуючих суспільних відносин. Структура сучасного суспільства пов'язана з існуванням багатьох видів суспільних відносин, що дозволяє говорити про адекватну структуру свободи особистості, тобто матеріальну свободу, ідеологічну, політичну, моральну тощо. Особливе місце у структурі свободи особистості займає юридична свобода. Це зумовлено тим, що нормами права закріплюються та регулюються найбільш значущі для держави суспільні відносини, незалежно від їхньої видової приналежності. Юридично визнана свобода існує у державі у формі закону, інакше кажучи, юридичну свободу можна розглядати як обумовлену правовими нормами дозволеність соціально схвалюваної поведінки.

Останнім часом юридичні аспекти дослідження проблеми свободи особистості отримали хорошу теоретичну розробку у правовій літературі, також опубліковано цікаві монографічні роботи. Це дозволило чіткіше позначити аспекти пізнання свободи особистості, глибше розкрити її зміст, тенденції розвитку, проаналізувати діалектичний взаємозв'язок із громадським розвитком, сприяло скоєнню відображення основних проявів свободи особистості в правових документах. Свобода особистості знаходить своє відображення у трьох великих сферах: соціально-економічної, політичної та особистої, що є реальним відображенням існуючих форм життєдіяльності людей.

Розвиток людини, її життєдіяльність протікає у двох суперечливо взаємопов'язаних формах, які називаються спілкування та відокремлення. Людина є в самому буквальному сенсі суспільною особою, якій властиве спілкування, яке тільки в суспільстві і може відокремлюватися.

Відокремлення є специфічною людською, суспільною формою відносин. Це зовсім не ізоляція, не «вимикання» його із суспільного життя. Цей розвиток його індивідуальності, процес перетворення

[13] Бондар Н.А., Міщенко М.С. Свобода як правова цінність: природа та особливості. Електронне наукове видання *«Аналітично-порівняльне правознавство»*, 2023. № 11. С. 28–32.

на активного суб'єкта спілкування. Відокремлення та спілкування перебувають у збалансованому ставленні один до одного положенні. Їхній взаємозв'язок полягає у тому, що обмеження сфери спілкування негайно відбивається на стані відокремлення, і, навпаки, недостатність умов розвитку індивідуальних якостей об'єднує як людину, але й суспільство.

Відокремлення завжди виступає як похідне явище по відношенню до суспільного характеру людини. Щоб відокремитися, людина повинна уподібнитися, придбати необхідні якості, що характеризують її як «людину».

Розвиток індивіда зумовлено розвитком всіх інших індивідів, з якими він перебуває у прямому чи опосередкованому спілкуванні. Відповідно, багатство його індивідуальності завжди детерміновано багатством суспільних відносин, тобто розвиток суспільства є основною умовою розвитку людської індивідуальності. У той самий час утвердження особистості, розкриття її індивідуальних якостей збагачують всю сукупність суспільних відносин, сприяють розвитку суспільства.

Відокремлення передбачає наявність спеціальної галузі людських відносин, де вільно, безперешкодно могли б розвиватися задатки, здібності, якості людини, природно, але не на шкоду суспільству та іншим відокремленим індивідам. Такою областю є сфера особистої свободи. Особиста свобода є сферою свободи особистості, в якій суспільні відносини набувають форму реального життєвого процесу конкретних індивідів, тобто тут суспільне набуває типово-індивідуального характеру.

ВИСНОВКИ

Структура свободи особистості обумовлює і будову системи основних її проявів, і в першу чергу юридичних прав і свобод громадян, які класифікуються відповідно на соціально-економічні, політичні та особисті права та свободи. Конституція України 1996 року, закріпивши цю класифікацію у другому розділі, цим надала їй вищий юридичний рівень. У правовій літературі пропонуються й інші, більш дрібні поділи прав і свобод громадян. Їхній аналіз наданий в літературі. Не відкидаючи права дослідника на висування власних пропозицій щодо групування прав і свобод громадян у наукових цілях, ми вважаємо, що заперечення чи розширення базової класифікації в умовах широкого доступу громадян до юридичних цінностей не сприяє зростанню їхньої правосвідомості. Крім того, групи прав і свобод не настільки відрізняються за своїм змістом, щоб можна було говорити про якісно відмінну сферу суспільних відносин. Розподіл прав і свобод

громадян на соціально-економічні, політичні, особисті повністю відповідає вимогам класифікації відповідно до предмета правового регулювання, тобто характером регульованих правом суспільних відносин, і охоплює основні сфери найважливіших взаємовідносин особи і суспільства, громадянина і держави.

Сьогодні проблема прав людини є дуже актуальною та перспективною політико-правовою, філософською доктриною, спрямованою на задоволення духовних та матеріальних інтересів сьогодення та майбутнього покоління українців, що сприяє становленню української демократичної державності, підвищенню рівня загальної та правової культури особистості. Щоправда, у житті тема прав людини не завжди стоїть на першому плані, бо реальна практика їхнього здійснення приносить громадянам України не лише радості, але й прикрості. Звичайно, існують і гуманні цілі, які проголосив народ, прийнявши 28 червня 1996 року Конституцію України, – це утвердження прав і свобод людини, непорушність демократичної основи України, а отже потреба теоретичного осмислення корінних перетворень у суспільстві, державі та праві, що відбуваються в нашій країні.

У цьому аспекті стають зрозумілими наукові та практичні завдання, серед яких розробка моделі суспільного розвитку України; дослідження питань соціального консенсусу як умов громадянського світу; проблема ефективності механізмів здійснення державної влади та прав людини; теми національного плюралізму та прав людини; функції Української держави, права застосування державної сили та забезпечення прав національних меншин, взаємодії влади та засобів масової інформації у сфері прав людини та інші.

І в сьогодення і у майбутньому є необхідним аналіз становлення та розвитку інститутів громадянського суспільства, з'ясування їх місця, ролі у забезпеченні прав людини і громадянина. Без вирішення цієї проблеми важко розкрити демократичні цінності конституційного ладу, державності, виявити духовний потенціал, визначити політичну та правову свідомість населення.

АНОТАЦІЯ

Предмет дослідження визначає доцільність використання досягнень філософських та соціологічних наук у контексті їхнього впливу на праворозуміння людини. В юридичній науці дослідницька цінність представлена в повному обсязі людськими властивостями, лише тими, що проявляються соціально. Будучи носієм біологічних і одночасно соціальних властивостей, людина є суб'єктом пізнання всіх соціальних (філософія, соціологія, право, історія, економіка тощо) та більшості

природничих (медицина, біологія тощо) наук. Методологія базується на тому, що для вирішення поставлених завдань використовувалися методологічні принципи аналізу соціальної реальності, прийняті в сучасній науці, такі як: об'єктивність, комплексність, критичність, системність тощо. У дослідженні було використано весь набір специфічних методів аналізу даних, прийнятих у сучасній науці: загальнонаукових, гуманітарних та правовій теорії. Результати цього дослідження показують, що людина, як активна істота, наділена життєвими та природними силами, які існують у ній у формі схильностей та здібностей. Гідність підходу до проблеми людини полягає в тому, що він об'єктивно розглянув діалектично суперечливе формування особистості, визначивши її соціальну сутність, не відокремлюючи її від природної основи, вимагає звертати увагу на діяльність індивіда, в процесі якої він сам трансформується, опановуючи загальнолюдський досвід. Особиста свобода визначається як сфера певної відокремленості, самовизначення індивіда, пов'язана з усіма аспектами суспільного життя, тобто безперешкодна здатність розпоряджатися собою як в організації приватного життя, так і в моральних відносинах. Інша форма людського життя, форма комунікації, проявляється у вигляді соціально-економічної та політичної сфер індивідуальної свободи, або соціально-економічної свободи та політичної свободи особистості. Соціальний характер прав, свобод, обов'язків та відповідальності особистості у внутрішньому законодавстві відображає не лише загальнолюдські цінності, а й багатонаціональну культуру нашого народу, яка слугує найважливішим гарантом національного плюралізму, збереження та розвитку національних правових і моральних звичаїв. Повний захист прав особистості можливий лише в рамках справедливого культурного простору, з яким індивід себе ідентифікує.

Література

1. Мельник В. П., Карась А. Ф., Дахній А. Й. Людина і суспільство: філософські, психологічні та політологічні виміри. Переусвідомлення буття людини під впливом глобальних викликів: ідентичність і свобода самовираження: монографія / за ред. В. П. Мельника. Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2023. 502 с. С. 245.

2. Шепетяк О.В., Шепетяк О.Д. Філософія: підручник. Львів : Видавництво Місіонер, 2020. 784 с. С. 324.

3. Август Авр. Сповідь. Зібрання творів. Львів: Свічадо, 2025. 356 с. С. 215.

4. Мішель де Монтень. Досліди. Вибрані твори в 3-х томах. Т. 3. Харків: Видавництво Фоліо, 2020. 349 с. С. 343.

5. Кант Ім. Збір творів у 6 томах 7 книг / за ред. В.Ф. Асмуса, А.В.Г. Гулиги, Т.І. Ойзермана, переклад Б.А.Фохта. Київ: Видавництво: серія: «Філософська спадщина», 1966. Т. 5. 469 с. С. 464.

6. Рабінович П. М. Основи теорії та філософії права: навч. посібник. Львів: Видавництво ЛОБФ «Медицина і право», 2021. 256 с. С. 223.

7. Кірюхін Д. Вступ до філософії релігії Гегеля: монографія. Київ : Видавництво «Парапан», 2009. 204 с. С. 119.

8. Георг В. Ф. Гегель. Основи філософії права: підручник. Київ : Юніверс, 2000. 334 с. С. 152.

9. Бех І. Д. Особистість у сяйві духовності: монографія. Київ – Чернівці : «Букрек», 2021. 244 с. С. 212.

10. Дембицька Н. М. Соціально-психологічні закономірності економічного самовизначення молоді в умовах суспільних змін: монографія / за ред. Н. М. Дембицької, О. В. Лавренко. Київ – Львів : Видавець Вікторія Кундельська, 2021. 212 с. С. 20.

11. Психологічні основи розвитку особистості: монографія / за заг. ред. В. Й. Бочелюка, Ю. В. Стрюкової. Запоріжжя: Просвіта, 2020. Т. 7. 420 с. С. 278.

12. Мейжис І. А. Соціологія особистості: навч. посібник для студентів факультетів соціології університетів. Миколаїв : Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили, 2017. 204 с. С. 76.

13. Бондар Н.А., Міщенко М.С. Свобода як правова цінність: природа та особливості. Електронне наукове видання *«Аналітично-порівняльне правознавство»*, 2023. № 11. С. 28–32.

Information about the author:
Zavorotchenko Tetiana Mikolaivna,
Candidate of Juridical Sciences,
Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Theory of State and Law,
Constitutional Law and Public Administration
Dnipro National University named after Oles Honchar
13, Naukova str., Dnipro, 49107, Ukraine

DOI https://doi.org/10.30525/978-9934-26-647-8-10

ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ ДЛЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ ІЗ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ: ПЕДАГОГІЧНИЙ ТА ЕТИЧНИЙ ВИМІРИ

Карагодіна О. Г., Семигіна Т. В., Байдарова О. О.

ВСТУП

За умов потужної технологічної трансформації освіти розвиток цифрових компетентностей набуває вирішального значення для професійного становлення фахівців[1], [2]. Проте цього замало, адже ефективна підготовка соціальних працівників потребує не лише технічних навичок, а й уміння критично оцінювати інформацію, приймати етичні рішення та адаптувати новітні технології до специфіки соціальної роботи. Використання штучного інтелекту (ШІ) у вищій освіті відкриває широкі можливості для персоналізації освіти, симуляції складних професійних ситуацій та розвитку здатності для рефлексії. Водночас воно, за твердженням Фредеріка Рімера[3] та Олівера Стейнера[4], створює нові виклики, серед яких питання академічної доброчесності, зміна ролі викладача, потреба у дотриманні професійних та етичних стандартів учасниками освітніх програм і фахівцями.

В Україні, відповідно до Концепції розвитку штучного інтелекту, схваленої Кабінетом міністрів України у 2020 році, визначено пріоритетні напрями впровадження ШІ в різні сфери, зокрема у вищу освіту[5]. Дослідження засвідчують, що заклади вищої освіти (ЗВО) певною мірою намагаються унормувати питання використання цифрових технологій у навчальному процесі[6]. Проте, попри наявність

[1] Семигіна Т. Трансформація соціальної роботи в Україні: від радянських коренів до сучасних викликів. *Наукові тренди постіндустріального суспільства: збірник наукових праць з матеріалами VI Міжнар. наук. конф.* Вінниця: УКРЛОГОС Груп, 2024. С. 79–81.

[2] Zhu H., Andersen S. T. Digital competence in social work practice and education: experiences from Norway. *Nordic Social Work Research.* 2022. Т. 12, № 5. С. 823–838.

[3] Reamer F. G. Artificial intelligence in social work: Emerging ethical issues. *International Journal of Social Work Values and Ethics*. 2023. Vol. 20(2). P. 52–71.

[4] Steiner O. Social work in the digital era: Theoretical, ethical and practical considerations. *The British Journal of Social Work*. 2021. Vol. 51(8). P. 3358–3374.

[5] Про схвалення Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні: Розпорядження Кабінету міністрів України № 1556-р від 2.12.2020 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-2020-%D1%80#Text

[6] Семигіна Т., Карагодіна О. Інституційні підходи до використання штучного інтелекту в українських університетах. *Інноваційні тенденції сьогодення в сфері природничих, гуманітарних та точних наук: Зб. наук. праць з мат. VII міжнар. наук. конф.* Харків: МЦНД, 2025. С.247-256.

офіційних настанов і загальну увагу до цифровізації (наприклад, схвалення у 2025 році Міністерством освіта та науки України 2025 документу «Рекомендації щодо відповідального впровадження та використання технологій штучного інтелекту в закладах вищої освіти»[7]), інтеграція новітніх технологій у підготовку соціальних працівників лишається недостатньо дослідженою. Це зумовлено специфікою професії, яка передбачає поєднання глибоких гуманітарних знань із практичними навичками та етичними цінностями.

Використання ШІ у підготовці соціальних працівників потребує врахування як педагогічних, так і професійно-етичних аспектів. У цьому контексті досвід викладачів може слугувати важливим джерелом інформації для розуміння того, як ШІ трансформує освітній процес, які бар'єри та можливості виникають у процесі інтеграції технологій і як забезпечити педагогічно та етично обґрунтовану підготовку майбутніх соціальних працівників.

Актуальність дослідження полягає у необхідності комплексного вивчення впливу ШІ на підготовку соціальних працівників, поєднання технологічних, педагогічних та етичних аспектів. Зокрема, важливо з'ясувати, як викладачі оцінюють потенціал ШІ, які труднощі вони відчувають при його впровадженні та які практичні й методичні рішення можуть бути запропоновані для оптимізації навчання. Крім того, дослідження дозволяє окреслити перспективні напрями розвитку компетентнісної моделі підготовки соціальних працівників у цифровому середовищі, визначити пріоритети формування етичної культури та педагогічних стратегій у використанні ШІ.

Мета розділу полягає у висвітленні теоретичних, практичних та етичних аспектів трансформації підготовки соціальних працівників в умовах розвитку ШІ, а також у демонстрації сприйняття та досвіду викладачів щодо інтеграції нових технологій в освітній процес. На основі аналізу інтерв'ю з викладачами розглядаються ключові можливості, бар'єри та педагогічні наслідки впровадження ШІ, що дає змогу поєднати теоретичний контекст із практичним досвідом освітян і окреслити перспективні напрями розвитку підготовки соціальних працівників у цифровому середовищі.

[7] Рекомендації щодо відповідального впровадження та використання технологій штучного інтелекту в закладах вищої освіти / МОН, 2025. URl: https://bit.ly/3H1apdx

1. Штучний інтелект у сучасному освітньому просторі: можливості та виклики

Як засвідчують дослідження[8] [9], ШІ поступово перетворюється на один із ключових інструментів освітніх інновацій, що трансформує традиційні моделі навчання, викладання та оцінювання, роблячи їх більш адаптивними, персоналізованими й орієнтованими на розвиток компетентностей студентів. У вищій освіті, зокрема в галузях, пов'язаних із гуманітарними та соціальними науками, технології ШІ створюють нові можливості для підтримки освітнього процесу, посилення аналітичного потенціалу викладачів і стимулювання самостійної пізнавальної діяльності здобувачів.

До одного з найпоширеніших напрямів використання ШІ в освітньому процесі відносять автоматизацію оцінювання. Системи, що аналізують тести, есе або практичні завдання, дозволяють швидко отримувати зворотний зв'язок, зменшувати навантаження на викладачів і водночас підвищувати об'єктивність оцінювання. Такі технології здатні враховувати не лише формальні аспекти – граматику, орфографію чи структуру тексту, – а й логіку аргументації, рівень критичного мислення, стилістичну цілісність. Університети США, наприклад, активно впроваджують подібні рішення: так, в Університеті штату Юта створено платформу, що допомагає майбутнім соціальним працівникам розвивати аналітичні навички через аналіз реальних кейсів із використанням алгоритмів ШІ[10].

Важливою сферою застосування ШІ є моделювання професійних ситуацій за допомогою мовних моделей, як-от ChatGPT. Їх використовують для створення сценаріїв рольових ігор, симуляцій консультування, підготовки професійних звітів або аналітичних документів. У контексті соціальної роботи ці технології відкривають можливість відпрацьовувати комунікаційні, консультативні та етичні навички у безпечному навчальному середовищі. Наприклад, ChatGPT або спеціалізовані симулятори дозволяють моделювати кризові ситуації чи складні випадки взаємодії з клієнтами з подальшим аналізом рішень студентів, обговоренням їхньої адекватності та етичних наслідків. Так, застосування таких підходів у курсах з когнітивно-поведінкової терапії

[8] Adarkwah M. A. GenAI-Infused Adult Learning in the Digital Era: A Conceptual Framework for Higher Education. *Adult Learning*. 2024. Vol. 36(3). P. 149-161

[9] Семигіна Т., Карагодіна О. Інституційні підходи до використання штучного інтелекту в українських університетах. *Інноваційні тенденції сьогодення в сфері природничих, гуманітарних та точних наук: Зб. наук. праць з мат. VII міжнар. наук. конф.* Харків: МЦНД, 2025. С. 247-256.

[10] Mortensen M. Using AI to train future social workers / University of Utah, 2024 . URL: https://attheu.utah.edu/artificial-intelligence/using-ai-to-train-future-social-workers/

значно підвищує залученість студентів та сприяє розвитку навичок професійного судження[11].

Крім мовних моделей активно використовуються аналітичні системи для моніторингу академічного прогресу, прогнозування ризику академічної неуспішності та побудови індивідуальних освітніх траєкторій[12]. Платформи адаптивного навчання, що працюють на базі ШІ, дозволяють враховувати рівень підготовки, темп засвоєння матеріалу й когнітивні особливості кожного студента. Таким чином, роль викладача поступово зміщується від традиційного носія знань до фасилітатора процесу навчання, який координує, супроводжує та підтримує особистісний розвиток здобувачів.

Особливу роль користування ШІ може відігравати в освіті фахівців сфери «людина–людина», дозволяючи не лише оптимізувати набуття знань та навичок, а й стимулювати розвиток міждисциплінарного мислення. Майбутні соціальні працівники, юристи, психологи чи педагоги навчаються поєднувати технологічні знання з гуманітарними компетентностями, що є необхідною умовою професійної адаптації у цифровому суспільстві.

У науковій літературі виокремлено кілька методологічних підходів до інтеграції ШІ у професійну підготовку соціальних працівників – компетентнісний, критично-рефлексивний і конструктивістський.

Компетентнісний підхід орієнтований на розвиток конкретних знань, умінь і навичок, що забезпечують готовність до ефективного використання ШІ у професійній діяльності. Цифрову компетентність визначають як упевнене, критичне та творче використання інформаційно-комунікаційних технологій для досягнення цілей, пов'язаних із навчанням, працею, участю в суспільному житті чи саморозвитком[13]. Фахівець у цій парадигмі не лише знає про можливості ШІ, а й уміє інтегрувати відповідні інструменти у власну практику, усвідомлюючи етичні та соціальні наслідки їх застосування.

Важливим орієнтиром у цьому контексті можна вважати європейську систему цифрової компетентності для педагогів –

[11] Hill V. F. AI can be useful in the classroom, UTA Social Work professor says. URL: https://www.uta.edu/academics/schools-colleges/social-work/news/releases/2023/03/06/ai-can-be-useful-in-the-classroom-uta-social-work-professor-says

[12] Semigina T., Novak A. The role of emerging IT-technologies in elective selection: AI, blockchain, and beyond. *Moderní aspekty vědy: XXXVI. Díl mezinárodní kolektivní monografie.* Česká republika: Mezinárodní Ekonomický Institut, 2023. P. 299-310.

[13] Каркач А., Семигіна Т. Цифрова компетентність людей літнього віку. Tallinn : Teadmus, 2024.

DigCompEdu[14]. Ця рамка визначає шість сфер компетентності освітян: професійна діяльність, цифрові ресурси, викладання та навчання, оцінювання, розширення можливостей тих, хто навчається, а також сприяння розвитку їхньої цифрової компетентності. Хоча безпосередньо про ШІ у DigCompEdu не йдеться, відповідно до її змісту цифрова компетентність освітян виходить за межі технічного володіння інструментами. Вона охоплює здатність формувати безпечне, інклюзивне та рефлексивне цифрове середовище навчання.

Попри активізацію міжнародних ініціатив, за даними **ЮНЕСКО**[15] лише кілька країн (зокрема Китай, Фінляндія, Іспанія, Грузія, Катар, Таїланд і Туреччина) розробили нормативно-правову базу або навчальні програми щодо використання ШІ у підготовці вчителів. В єдиній країні – Сінгапур – наразі створено спеціальний онлайн-репозитарій, присвячений застосуванню ChatGPT у викладанні. Це свідчить про недостатній рівень системної підготовки педагогів до роботи з інструментами ШІ, особливо з його генеративними моделями, GenAI.

З метою посилення цифрово-ШІ-компетентності освітян ЮНЕСКО рекомендує розвивати такі складові: технологічну (розуміння принципів роботи ШІ та його сервісів), аналітичну (оцінювання достовірності й упередженості алгоритмів), комунікативну (взаємодія з цифровими агентами), етичну (усвідомлення правових і соціальних аспектів використання технологій) та методичну (інтеграція інструментів ШІ у педагогічну діяльність)[16].

Критично-рефлексивний підхід акцентує увагу на необхідності розвитку критичного мислення та етичної чутливості студентів освітніх програм із соціальної роботи. **Як відзначають Алекс Бакалья, Ерл Агілера та Едісон Кастрійон Анхель**[17]**,** критична цифрова грамотність передбачає не лише технічне опанування цифрових інструментів, а й уміння аналізувати соціальні, культурні й політичні наслідки їх використання. У підготовці соціальних працівників, на думку Алана Барскі[18], це означає формування здатності розпізнавати упередження

[14] Redecker C. European Framework for the Digital Competence of Educators: DigCompEdu. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2017. URL: https://publications.jrc.ec.europa.eu/repository/handle/JRC107466

[15] Fengchun M., Wayne H. Guidance for generative AI in education and research. Paris: UNESCO, 2023. URL: https://doi.org/10.54675/EWZM9535

[16] Fengchun M., Wayne H. Guidance for generative AI in education and research. Paris: UNESCO, 2023. URL: https://doi.org/10.54675/EWZM9535

[17] Bacalja A., Aguilera E., Castrillón-Ángel E. F. Critical digital literacy. *The handbook of critical literacies* / J. Z. Pandya, R. A. et al., eds. New York: Routledge, 2021. P. 373-380.

[18] Barsky A. Ethics Alive! Artificial Intelligence: Tricks or Tools for Social Work Education and Practice**.** The New Social Worker. 2024. URL: https://www.socialworker.com/feature-articles/ethics-articles/artificial-intelligence-tricks-or-tools-for-social-work-education-practice/

алгоритмів, оцінювати етичні ризики й захищати права клієнтів у цифровому просторі.

Конструктивістський підхід, у свою чергу, розглядає студента як активного учасника процесу створення знань. Використання ШІ у цій парадигмі сприяє формуванню навчального середовища, у якому здобувачі досліджують, експериментують і рефлексують, застосовуючи технології для моделювання реальних професійних ситуацій. Згідно з концепцією Кеннета Гергена[19], освіта у конструктивістській перспективі базується на соціальному конструюванні знань, що робить інтеграцію ШІ не лише інструментальною, а й пізнавальною практикою. Подібні підходи, описані Асо Хаджі Расулі та Саїдом Баніхашемі[20], демонструють, як цифрові технології – зокрема доповнена реальність і штучний інтелект – змінюють структуру освітнього простору, роблячи його більш відкритим, інтерактивним та контекстно залежним.

Отже, використання ШІ у сучасному освітньому просторі має потенціал для підвищення ефективності навчання і водночас для переосмислення ролей викладача та студента. Відтак виникає потреба у розробленні нових освітніх політик, стандартів академічної доброчесності і педагогічних стратегій, здатних забезпечити збалансоване поєднання технологічного прогресу з гуманістичними цінностями освіти.

2. Інтеграція штучного інтелекту у підготовку соціальних працівників

2.1. Методологія дослідження

Якісне дослідження проведено у вересні-жовтні 2025 року з метою визначення ставлення викладачів освітніх програм соціальної роботи до використання ШІ в освітньому процесі ЗВО та висвітлення їхнього досвіду користування інструментами ШІ у навчанні соціальній роботі.

До вибірки увійшли 15 викладачів освітніх програм з соціальної роботи з 10-ти ЗВО, розташованих у 6-ти містах України (Києві, Львові, Харкові, Чернігові, Умані, Полтаві), які залучались до опитування методом «снігової кулі». Серед опитаних 3 доктори, 8 кандидатів наук і 4 доктори філософії з соціальної роботи. За посадами – 3 завідувачі, 2 професори кафедр, 9 доцентів, 1 старший викладач. Стаж роботи респондентів у ЗВО – від 3 до 30 років.

[19] Gergen K. J. Social construction and the educational process. *Constructivism in education* / Ed. by L.P. Steffe, J. Gale. New York: Routledge, 2012. P. 17-39.

[20] Hajirasouli A., Banihashemi S. Augmented reality in architecture and construction education: state of the field and opportunities. *International Journal of Educational Technology in Higher Education*. 2022. Vol. 19(1). P. 39. URL: https://doi.org/10.1186/s41239-022-00343-9.

Метод збору даних – напівструктуровані інтерв'ю, які проведено дистанційно з використанням конференцій Zoom після попереднього інформування потенційних інформантів і отримання їхньої усної згоди на аудіозапис. Тривалість інтерв'ю – 35–50 хвилин.

Гайд напівструктурованих інтерв'ю містив три тематичні блоки, що дозволяли комплексно вивчити ставлення викладачів освітніх програм з соціальної роботи до використання ШІ в навчальному процесі та їхній практичний досвід його застосування. Перший блок охоплював контекстуальну рамку, з'ясовуючи загальне ставлення до інтеграції ШІ, наявність регламентів і політик закладів та оцінку можливих переваг і ризиків. Другий блок присвячений досвіду використання інструментів ШІ у викладанні, включно з платформами та цілями застосування, формуванням практичних навичок студентів, спостереженнями щодо використання ШІ здобувачами та впливу на розвиток їхнього критичного мислення. Третій блок спрямовано на ідентифікацію викликів і ризиків, пов'язаних із впровадженням ШІ, а також на збір пропозицій щодо оптимізації його застосування та значущості цих знань для професійного розвитку викладачів.

Аудіозаписи інтерв'ю транскрибовані у файли Microsoft Word за допомогою програми Transkriptor, кодування отриманих текстів здійснено за технічної підтримки Gemini Pro на основі сформульованих дослідником категорій. Дані матриці піддано тематичному аналізу відповідно до мети дослідження. Всі матеріали анонімізовано, у тексті вміщено прямі цитати із кодовими позначками респондентів, які перешкоджають ідентифікації авторства.

Попри отримані цінні результати, дослідження має низку обмежень, які слід враховувати під час інтерпретації даних. По-перше, вибірка є невеликою та нерепрезентативною для всієї спільноти викладачів соціальної роботи в Україні, що зумовлено якісницькою методологією дослідження і залученням респондентів методом «снігової кулі». По-друге, розподіл учасників за регіонами та типами закладів освіти був нерівномірним, тому виявлені тенденції не можна узагальнювати для всіх освітніх контекстів. По-третє, дані ґрунтуються на самозвітах респондентів, що може зумовлювати певну суб'єктивність оцінок.

Водночас результати відображають реальні професійні уявлення та досвід викладачів, що дозволяє глибше зрозуміти особливості сприйняття та інтеграції інструментів штучного інтелекту у навчальний процес із соціальної роботи.

2.2. Сприйняття і користування ШІ: між інновацією та загрозою

Опитані протягом кількох останніх років стикаються із проблемами, пов'язаними зі швидким розвитком ШІ і його використанням в освітньому процесі ЗВО. Втім їхнє ставлення до масового застосуванню ШІ викладачами і студентами не є одностайним. Дехто з інформантів без коливань говорить про необхідність якнайшвидшого впровадження цих нових технологій у навчання, обґрунтовуючи власну думку потребою підготовки здобувачів до майбутньої роботи в умовах високого рівня цифровізації. Дехто висловлюється обережніше, спираючись на брак досліджень, які дозволяють виявити ризики, зокрема негативний вплив безконтрольного користування ШІ на когнітивні функції. Незалежно від загальної оцінки впровадження нових технологій в освіту та особливостями власного досвіду користування інструментами ШІ, майже всі інформанти наголошують на необхідності їхнього усвідомленого, доброчесного використання, що передбачає певну підготовку користувачів.

Тут і далі курсивом наведено цитати з відповідей інформантів:

«Використання штучного інтелекту в освіті зараз необхідне для опанування. Університети – це взагалі рушії всіх інновацій… наша задача – навчити спеціалістів, передбачити, що буде через 4-5 років» (Респондент 241).

«Ставлюся до цього, так, що, на жаль, уникнути не можна. Чому на жаль? Тому що, як на мене, людство взагалі і ми, і студенти зокрема ще не зрозуміли, яку роль штучний інтелект може виконувати в нашому житті, як правильно ним користуватись» (Респондент 231).

«Я вважаю, що за цим майбутнє і треба навчитися вірно використовувати [ШІ], якось доброчесно використовувати, і тоді це буде помічним інструментом у наданні освітніх послуг» (Респондент 031).

Інформанти виділяють певні переваги контрольованого та обережного використання ШІ в освітньому процесі ЗВО, підкреслюючи, що його численні інструменти можуть бути потужними важелями підвищення ефективності та якості навчання. З-поміж основних переваг усвідомленого користування ШІ в освіті вони зазначають:

– високий рівень продуктивності, оперативність виконання завдань, що дозволяє оптимізувати різноманітні складники освітнього процесу, зокрема, приділяти менше уваги механічним та нефундаментальним його частинам (як-от обрахунок результатів оцінювання, візуалізація структури, підбір ілюстрацій, загальне оформлення презентацій) і вивільнити більше часу для творчих і змістовніших аспектів роботи;

– доступ до величезного обсягу інформації, здатність оперувати значними масивами даних, систематизувати їх і подавати в структурованому виді;

– аналітико-синтетичні функції, за яких ШІ може виступати як ефективний помічник для узагальнення наявних даних, побудови моделей, корисних для викладання і наукового пошуку;

– доступність та простота використання, адже базові сервіси ШІ часто є безкоштовними, не потребують засвоєння складних інтерфейсів чи кодування, для роботи з ними достатньо лише навчитися правильно формулювати запитання (промпти), ретельно перевіряти якість і точність виконання поставлених завдань.

«Переваги – це величезна база інформації, якою не може володіти жодна конкретна людина, і швидкість пошуку цієї інформації. Алгоритми ШІ орієнтовані на аналітико-синтетичні функції. Відповідно, аналіз цієї інформації, виокремлення, систематизація, структурування інформації, побудова моделей [є перевагами]» (Респондент 231).

*«Відпала робота, яка займала великий обсяг часу – каталогізація літератури, пошук актуальних першоджерел. І все це робиться швидко. Тому інформативність – це перша, оперативність – це друга, системність – це третя [перевага]» (*Респондент 232).

Опитані найчастіше звертаються із запитами до ChatGPT, рідше – до Gemini, дехто згадує й про інші відомі їм або засвоєні інструменти (Claude, Canva, Copilot). Повідомляючи про власний досвід користування ШІ в освітньому процесі й виділяючи його переваги для викладання дисциплін освітніх програм з соціальної роботи, вони зазначають, що ШІ допомагає їм у складанні завдань, оновленні текстів лекцій, пошуку інформації про нові тренди в дослідженнях та практиках соціальної роботи (в першу чергу, за кордоном). Дехто акцентує увагу на тому, що ШІ особливо корисний у генеруванні ідей для активних форм роботи на семінарських і практичних заняттях, наприклад, створення проблемно-пошукових кейсів, симуляції взаємодії з клієнтами.

«Мені подобається, що чат пропонує види активних робіт на семінарських заняттях – якесь дослідження, опитування або створення проєкту. Тобто завдання для студентів, щоб вони готували не суто теорію, а щоб це були активності» (Респондент 131).

До рутинних аспектів роботи, які дозволяє оптимізувати ШІ, викладачі відносять, зокрема, написання інструкцій до виконання їхніх завдань, планів роботи, оформлення списків літератури, перевірку орфографії, підготовку різноманітних інформаційних повідомлень.

Також опитані відзначають переваги користування ШІ у підготовці до друку власних статей – для швидкого пошуку літератури, перекладу

матеріалів з іноземних мов, структурування тексту, впорядкування та оформлення бібліографічних списків. Проте дехто з них акцентує увагу на обмеженнях (або «пастках») використання ШІ для пошуку новітньої інформації у базах наукових текстів, оскільки стикається з похибками посилань, продукуванням вигаданої інформації про зміст або авторство певних джерел.

Окремі інформанти взагалі відмовляються від користування ШІ для наукової роботи через поверховість його відповідей на запити або ризик «галюцинацій»:

«Я розчарована в здібностях ШІ. ... як для наукової, творчої роботи – ні» (Респондент 191).

Всі опитані повідомляють про використання ШІ їхніми студентами і виділяють як позитивні, так і негативні аспекти такого тренду. На їхню думку, звернення до ШІ може надавати підтримку студентам у самостійній роботі, з'ясуванні незрозумілих питань без прямої консультації викладача, формуванні певних технічних навичок (пошуку інформації, оформленні списків літератури та презентацій), бути важелем «розширення горизонтів» їхніх пошукових ідей, формування професійної компетентності. Відзначається також продуктивність ШІ у наданні студентам доступу до нормативної бази соціальної роботи, його партнерської ролі при відпрацюванні навичок консультування або аналізу кейсів.

«[Студенти можуть] використовувати в своїй навчальній діяльності як допоміжний інструмент для того, щоб сформувати свою наукову, академічну картину світу» (Респондент 011).

«Генерування кейсів штучним інтелектом, коли ШІ виступає у ролі клієнта, а здобувач намагається начебто надати консультацію. Це дозволяє відпрацьовувати в певній мірі практичні навички, не маючи доступу до середовища клієнтів на перших курсах навчання» (Респондент 121).

Водночас кожен опитаний наголошував, що за всіх означених переваг користування ШІ в освіті загалом і в навчанні соціальній роботі зокрема не може бути «стихійним», не підготовленим або безконтрольним, оскільки із цим пов'язані значні ризики для всіх учасників освітнього процесу.

2.3. Проблеми й потреби використання ШІ у вищій школі

Підсумовуючи висловлені інформантами думки щодо ризиків користування ШІ у сфері вищої освіти, можна виділити кілька основних застережень, а саме загрозу дотриманню правил академічної доброчесності, негативний вплив на когнітивні функції учасників

освітнього процесу, поверховість знань зі спеціальності, зниження мотивації до самостійного продукування нових ідей і прагнення до професійного (й особистісного) розвитку.

Практично всі опитані повідомляють, що стикались із «привласненням» студентами авторства контенту, згенерованого ШІ, і користування цим контентом без подальшої перевірки якості, навіть попри попередження викладачів. Здобувачі часто звертаються по допомогу до ШІ для створення кваліфікаційних і контрольних робіт без відповідних повідомлень. Брак культури користування ШІ в учасників освітнього процесу призводить до плагіату, фальсифікації та фабрикації результатів. Багато студентів ставиться до ШІ як до інструменту, який виконує завдання «замість них» – вони механічно переносять продуковані ШІ відповіді до власних письмових робіт або зачитують їх на семінарських заняттях.

Нерідко здобувачі не вважають за потрібне звертатись до згаданих ШІ джерел інформації, отже, наражаються на небезпеку отримати поверхову або навіть неправдиву інформацію у відповідь на поставлені запитання, а також фальшовані дані у власних бібліографічних списках, адже ШІ наводить перелік вигаданих публікацій, авторів або викривлює дати оприлюднення наукових публікацій.

«Студенти використовують штучний інтелект, здають завдання і навіть не читають, що там написано» (Респондент 201).

«Здобувачі освіти, котрі не мають навичок використання, перевірки унікальності згенерованого [ШІ] тексту, просто його копіюють і видають за свій, тобто йдеться про академічну недоброчесність» (Респондент 161).

Дехто з опитаних прямо вказує на ризик порушення академічної доброчесності і викладачами, і студентами, на фундаментальні проблеми застосування ШІ у вищій освіті й асоційованих з нею наукових дослідженнях – проблему авторського права, брак орієнтирів для його визначення, а також складність визначення критеріїв допустимості користування ШІ.

«[Користування ШІ] формує академічну недоброчесність у контексті і плагіату, і фальсифікування, і фабрикування результатів своєї чи наукової, чи освітньої діяльності. Це стосується великою мірою і науково-педагогічних працівників» (Респондент 121).

«Коли виключно ШІ використовується для створення якоїсь нової ідеї і її просування як власної, це є проблемою. Мене це дуже бентежить» (Респондент 191).

Майже всі опитані відзначають, що застосування ШІ для якнайшвидшого створення певного контенту без належної участі

користувача ймовірно становить ризик гальмування когнітивної активності учасників освітнього процесу, пригнічення аналітико-синтетичного аспекту їхнього мислення, зниження інтенсивності потреби та ініціативи у створенні нового інтелектуального продукту. Висловлено припущення, що постійне користування ШІ для пошуку і структурування матеріалу разом із узагальненням змісту великих обсягів текстової інформації може спричинити брак специфічного задоволення та особистісного переживання успіху від результатів інтелектуальної діяльності і, відповідно, до «згасання» мотивації до творчої, зокрема, наукової роботи.

«Синтез, узагальнення, наші когнітивні можливості не будуть і розвиватися, оскільки є тепер замінник в цьому... А коли зроблено за тебе, нема цього особистісного включення, тому що пошук, аналітика, робота з матеріалами завжди вмотивована тим, що ти потім отримаєш «вау-ефект» з присмаком успіху, перемоги» (Респондент 232).

Поряд із викликами використання ШІ в освітньому процесі загалом опитані виділяють три ключові категорії специфічних ризиків, які ШІ створює для професійної підготовки соціальних працівників як фахівців сфери «людина–людина».

1. Ризики для розвитку професійно важливих якостей та базових навичок: здатності до емпатійної комунікації, ефективного живого спілкування через повсякденне користування ШІ, особливо в умовах дистанційного навчання і відсутності доступу до баз практики під час війни; браку критично важливої для соціальної роботи гнучкості мислення та вміння швидко аналізувати ситуації «тут і зараз» на основі самостійного оцінювання комплексу характеристик унікальної ситуації живої людини – клієнта, оскільки, на думку респондентів, машина не може сприяти розвитку «природного чуття» та «професійного інстинкту».

«Втрачається вміння комунікації. А в соціальній роботі це дуже важливо» (Респондент 211).

«Використовуючи ШІ у навчанні, студенти не розвивають здатності бачити всієї глибини проблем своїх клієнтів, гнучко підходити до їх розв'язання. Вони просто спираються на готові «рецепти» ШІ» (Респондент 231).

«Чи не втрачаємо ми професійно-особистісні чесноти і навички, коли ми лише механізуємо процеси, по суті?» (Респондент 161).

2. Ризики для інтеріоризації принципів етики та цінностей соціальної роботи, оскільки ШІ не здатний дотримуватись етичних норм і транслювати у своєму контенті базові професійні цінності.

«Штучний інтелект не має системи цінностей, його не можна запрограмувати на дотримання певної системи цінностей» (Респондент 011).

«Це специфічна професія, де цінності дуже важливі. І з таких маленьких кроків, в тому числі, через неетичне використання ШІ, формується стиль професійної діяльності» (Респондент 021).

3. Ризики для формування проактивної професійної позиції і відповідальності за результати своєї діяльності, адже постійно покладаючись на ШІ здобувачі не набувають лідерських якостей, а порушення академічної доброчесності торує шлях до нехтування правилами професійної етики і браку здатності відповідати за власну пасивність та нечутливість до клієнтів.

«Ризики ще полягають у тому, що студенти не готові демонструвати своє лідерство у професії, використовуючи ШІ як милицю. Оця пасивність недоречна в соціальній роботі…» (Респондент 011).

Лише в кількох закладах освіти, де працюють опитані, наявні певні загальні рекомендації щодо користування ШІ або обговорюються їх проєкти. В окремих ЗВО є локальні інструкції, розроблені факультетськими радами, або обговорюються подібні кафедральні настанови. Інформанти повідомляють про різні способи реагування на недоброчесне користування ШІ студентами, що становлять певний континуум між двома крайніми позиціями: спостереження і очікування, що випливає з думки *«чекаю на інструкції ЗВО щодо користування ШІ, особисто я важелів впливу на це не маю»*, і активну, яка реалізується через формулювання рекомендацій з використання ШІ в межах власних дисциплін та цілеспрямоване надання завдань із застосування ШІ з подальшим обговоренням результатів на заняттях. Втім проактивні заходи не завжди позитивно сприймаються студентами, адже загального контролю і санкцій за недоброчесне користування ШІ в університеті не визначено.

«Знизити оцінку, пожурити. Це все, що я можу» (Респондент 011).

«Я не бачив загальну політику по університету, але в окремих курсах викладачі намагаються регламентувати застосування ШІ, але це не зовсім виходить, тому що сприймається радше як суб'єктивна думка самого викладача» (Респондент 141).

Проміжні варіанти реагування охоплюють ретельну перевірку кваліфікаційних робіт з метою виявлення фальшованих фрагментів; зниження оцінок за недосконало виконані роботи, відмову від письмових завдань на користь практично орієнтованим, ініціюванні дискусій на заняттях для ретельнішої перевірки авторства виконаних студентами завдань тощо. Деякі викладачі забороняють студентам

користуватись гаджетами в аудиторії, щоб мінімізувати доступ до пошукових ресурсів та інструментів ШІ.

«Я на занятті чернетки роздала, кажу, я хочу почути вашу думку, а не те, що ви знайдете в інтернеті» (Респондент 201).

Опитані майже одностайні в думці, що загальні регламенти користування ШІ в ЗВО потрібні. Проте бачення змісту таких нормативів та їхньої дієвості достатньо широко варіюється. Так, дехто вважає, що вистачить відповідних доповнень до наявних положень про академічну доброчесність, дехто обстоює думку про необхідність розробки детальних алгоритмів застосування ШІ і чітких заходів контролю їх виконання, надаючи при цьому перевагу формулюванню рекомендацій, а не заборони. Висловлюється і дещо песимістична думка стосовно того, що нормативні документи не здатні суттєво вплинути на ситуацію через брак дієвих механізмів їх впровадження, нестачу часу або недостатню мотивацію учасників освітнього процесу щодо їх виконання.

«Я вважаю, що використання штучного інтелекту має бути чітко регламентованим у закладі вищої освіти» (Респондент 191).

«Треба пропонувати певну методику використання, алгоритм використання [ШІ в ЗВО]. Не вказувати, що робити не можна, а вказувати те, що робити потрібно, і це дасть ефективні результати» (Респондент 231).

«Офіційно воно прописано в документах, які регулюють всі аспекти доброчесності академічної культури. Зовнішньо воно є, а працює погано... На жаль, елементи контролю і санкції дуже розмиті… Якщо я буду імплементувати все, що там мені написано, то я маю просто звільнитися з університету...» (Респондент 011).

Отже, використання ШІ студентами сприймається викладачами двояко: з одного боку, воно підтримує самостійну роботу та формування технічних і академічних навичок, з іншого – потребує спеціальної підготовки, навчання студентів доброчесному та відповідальному використанню його інструментів та постійного контролю, щоб уникнути ризиків для професійного розвитку й етичних аспектів освіти з соціальної роботи.

2.4. Оптимізація користування ШІ в освіті з соціальної роботи

Опитані сприймають застосування ШІ в освітньому процесі як реальність, якої неможливо уникнути, і стикаючись із певними викликами і ризиками, хотіли б мати загальні рекомендації (регламенти, алгоритми), що унормовують користування новими цифровими технологіями. Вони акцентують також увагу на важливості навчання студентів усвідомленому та відповідальному користуванню

інструментами ШІ, для чого пропонують виділити спеціальні години у навчальному модулі з академічної доброчесності або ввести в навчальний план окрему дисципліну.

Водночас інформанти загалом погоджуються з думкою, що є потреба у розробці певного дороговказу (стратегії, плану) для оптимізації використання ШІ у навчанні соціальній роботі, підкреслюючи при цьому, що ШІ в освіті і практиці слід вважати лише інструментом, який не замінить живого спілкування. Серед очікувань опитаних – користь від розробки та покрокового впровадження стратегії для всіх стейкхолдерів освіти з соціальної роботи, розвиток професійної комунікації та підвищення престижу професії. Дехто з опитаних навіть висловлює готовність взяти участь у такій роботі.

«Якщо б був ресурс, що можна розробити рекомендації саме під соціальну роботу, взагалі було б чудово. На основі стратегії для соціальної роботи можна було би розробити такі самі стратегії для інших фахівців, з якими фахівець соціальної роботи буде співпрацювати» (Респондент 241).

«Думаю, що варто… Але це все-таки не замінить повною мірою живу комунікацію, живе спілкування» (Респондент 191).

«Це доцільно. Була би хороша дорожня карта, підтримка для кафедр, які готують майбутніх фахівців соціальної роботи, і для соціальних працівників. В першу чергу, загальні положення, про етику та використання академічної доброчесності... Другий момент, однозначно, що штучний інтелект не замінить людину і людський досвід...» (Респондент 121).

«У нас дуже мало комунікації... це одне з гарячих питань, на якому можна не тільки це обговорити, а й створити міцну спільноту, яка може захищатися і впроваджувати певні ідеї... В мене великі очікування... Я б із задоволенням, якщо таке буде, взяла участь у такій роботі» (Респондент 022).

Щоправда, не всі опитані готові відповісти на запитання щодо змісту подібної стратегії, посилаючись на брак досвіду. Дехто висловлює сумніви щодо її дієвості через низький рівень виконавчої дисципліни та прогалини соціального контролю.

«Що ж тут має бути? ... Потрібно ще подумати, недостатньо ще досвіду» (Респондент 161).

«Питання полягає не в тому, чи є стратегія або план, а в тому, яким чином буде це виконуватися, і хто буде відповідальний, і які будуть наслідки. А з питанням соціального контролю, у нас дуже [проблемно]» (Респондент 011).

Інформанти вважають, що стратегія має розроблятись мульти-дисциплінарною командою у складі представників науково-педагогічного персоналу, дослідників та практиків соціальної роботи, здобувачів освіти і фахівців з комп'ютерних технологій, зокрема, користування ШІ. Також вони наголошують на потребі не просто змінювати освітні програми ЗВО, а на проведенні апробації інструментів ШІ на практиці.

«Так, думаю, потрібна така стратегія. Потрібно починати із досліджень саме в практиці соціальної роботи – скажімо, апробування інструментів ШІ для надання допомоги клієнтам або вирішення певних адміністративних завдань у соціальній роботі, Потім розробляти інструкції, протоколи для застосування ШІ в практиці соціальної роботи. І тільки потім переходити до етапу навчання цим методикам студентів ЗВО» (Респондент 231).

Опитані повідомляють про актуальність розвитку власних знань та навичок користування інструментами ШІ для оптимізації освітнього процесу, проте нарікають на брак знань і доступу до спеціалізованих програм чи інструментів, придатних для надання допомоги клієнтам соціальної роботи або адміністрування соціальних послуг.

Таким чином, опитані погоджуються, що ШІ є потужним освітнім інструментом, проте його застосування має бути обґрунтованим, структурованим і доброчесним. Результати дослідження демонструють необхідність інтегрованого, усвідомленого підходу до використання ШІ у підготовці соціальних працівників, що поєднує інноваційність та контроль, розвиток практичних та аналітичних навичок студентів, а також актуальність формування етичної та критичної позиції щодо застосування технологій у професійній підготовці та практиці соціальної роботи.

3. Професійно-етичні та педагогічні аспекти трансформації підготовки соціальних працівників

Як засвідчують результати нашого та інших досліджень[21] [22], інтеграція ШІ в освітній процес змінює традиційну роль викладача у підготовці соціальних працівників. ***Викладач перестає бути лише джерелом знань і перетворюється на фасилітатора,*** який допомагає студентам критично та усвідомлено використовувати ШІ для навчання і

[21] Adarkwah M. A. GenAI-Infused Adult Learning in the Digital Era: A Conceptual Framework for Higher Education. *Adult Learning*. 2024. Vol. 36(3). P. 149-161

[22] Singer J. B., Báez J. C., Rios J. A. AI creates the message: Integrating AI Language Learning Models into social work education and practice. *Journal of Social Work Education*. 2023. Vol. 59(2). P. 294–302.

практичної діяльності. Завдяки автоматизації рутинних завдань – підготовка презентацій, перевірка орфографії, створення шаблонів завдань – педагог отримує більше часу для організації практичних кейсів, супроводу індивідуальної роботи студентів та розвитку професійної компетентності. Однак це породжує педагогічні та етичні дилеми (детальніше це представлено табл. 1).

Таблиця 1

Трансформаційні наслідки використання ШІ у підготовці соціальних працівників

Аспект	Традиційна практика	Трансформаційний ефект ШІ	Педагогічні та етичні зауваження
Роль викладача	Носій знань	Фасилітатор, наставник у роботі зі ШІ	Потреба у розвитку критичного мислення та етичного супроводу
Практичні навички	Практика з клієнтами	Симуляції, моделювання кейсів	Не замінює реальні практичні заняття, інтеграція обов'язкова
Етичні аспекти	Усвідомлене наставництво	Формування доброчесності та професійних цінностей	Ризик поверхового навчання, потреба у політиках і стандартах
Критичне мислення	Обговорення, аналіз текстів	Оцінка результатів ШІ, рефлексія	Потреба фасилітації та супроводу викладачем
Доступ до інформації	Бібліотеки, статті	Масиви даних, швидкий пошук, систематизація	Необхідність перевірки достовірності та якості даних

У підготовці соціальних працівників особливу увагу слід приділяти етичним аспектам використання ШІ. До ключових викликів можна віднести:

– поверхове навчання та автоматизацію виконання завдань, коли студент може покладатися на ШІ без розуміння змісту та логіки рішень;

– ризики недоброчесних практик, наприклад, автоматизованого виконання завдань чи створення симуляцій без власного аналізу;

– брак мотивації та навичок студентів щодо перевірки достовірності й наукової цінності даних, отриманих за допомогою ШІ, що зумовлює актуальність навчання студентів критичному підходу до джерел інформації, на які спираються відповіді ШІ, та результатів його роботи.

Ще один важливий аспект – ***збереження гуманітарного виміру освіти та практики соціальної роботи.*** Надмірна алгоритмізація навчального процесу може призвести до редукції соціально-емоційного компонента освіти, що є критично важливим для підготовки фахівців гуманітарного профілю, зокрема соціальних працівників. Освіта не має зводитися лише до передачі знань – вона передбачає розвиток емпатії, моральної відповідальності та рефлексії, які не можуть бути повністю замінені технологічними рішеннями. Наразі для ефективної підготовки соціальних працівників важливо поєднувати використання ШІ з розвитком етичної та ціннісної свідомості, наголошуючи на професійній відповідальності та дотриманні стандартів соціальної роботи.

Дискусійні питання у підготовці соціальних працівників та їх подальшій практичній діяльності, за даними нашого та інших досліджень[23] [24] [25], формуються з огляду на зазначені трансформаційні процеси. Насамперед необхідно визначити, які завдання професійної підготовки не можна повністю автоматизувати, оскільки їх виконання вимагає глибокого розуміння соціальної проблематики та етичного підходу до роботи з клієнтами. Питання про баланс між симуляціями, створеними ШІ, та практичною роботою з реальними клієнтами допомагає усвідомити межі технологічних інструментів і зосередити увагу студентів на розвитку компетентностей, які не піддаються цифровій автоматизації.

Обговорення потенційних переваг та ризиків застосування ШІ сприяє критичному аналізу того, в яких ситуаціях технологія може підвищити професійну ефективність, а в яких – сприяти поверховості навчання. Важливим також вважаємо питання формування доброчесності та етичного ставлення до використання ШІ, що охоплює дотримання авторського права, конфіденційності даних та стандартів соціальної роботи. Наразі фахівці соціальної сфери повинні усвідомлювати етичні наслідки технологічних рішень у професійній діяльності.

На основі отриманих нами даних, матеріалів професійних спільнот соціальних працівників (Національної асоціації соціальних працівників США[26]) та сучасних рекомендацій ЮНЕСКО[27] можна виокремити

[23] Карагодіна О., Семигіна Т. Штучний інтелект для соціальної роботи: виміри трансформації практики. *Social Work and Education*. 2025. № *12*(3). С. 343–366.

[24] Johnson D. G., Verdicchio M. The sociotechnical entanglement of AI and values. *AI & Society*. 2025. Vol. 40. P. 67–76.

[25] Škorić J., Galetin M. Artificial Intelligence and Social Work: Ethical Dilemmas and Challenges in the Protection of Human Rights. *Teme*. 2024. Vol. XLVIII. P. 563-575

[26] Artificial Intelligence and Social Work / NASW DC, 2025. URL: https://naswmetrodc.socialworkers.org/Professional-Development/Artificial-Intelligence-and-Social-Work

ключові складові компетентнісної моделі підготовки соціальних працівників у цифровому середовищі з використанням ШІ. Ця модель, на нашу думку, має враховувати не тільки компетентнісний, а й конструктивістський та критично-рефлексивний підходи до організації та трансформації освітнього процесу.

- *Технологічна складова* передбачає розуміння принципів роботи штучного інтелекту, його сервісів і можливостей, що дозволяє викладачам і студентам ефективно застосовувати інструменти ШІ в освітньому процесі.
- *Аналітична складова* акцентує увагу на критичній оцінці достовірності даних, виявленні потенційної упередженості алгоритмів та перевірці точності результатів, що забезпечує академічну доброчесність.
- *Комунікативна складова* стосується взаємодії з цифровими агентами, а також організації навчальної діяльності студентів у співпраці з технологічними платформами.
- *Етична складова* формує усвідомлення правових, соціальних і професійних аспектів застосування ШІ, спрямоване на підтримку ціннісної та етичної свідомості соціальних працівників, зокрема розвиток у студентів розуміння потреби захисту клієнтів соціальної роботи у цифровому просторі.
- *Методична складова* забезпечує інтеграцію технологій у педагогічну практику, включно з розробкою симуляцій, кейсів та інтерактивних завдань.

Поєднання цих складових під час навчання дозволяє створити систему, яка водночас підтримує розвиток цифрової компетентності, критичного мислення, професійної відповідальності, а також практичних навичок здобувачів із соціальної роботи.

Аналіз сучасних тенденцій у використанні ШІ у вищій освіті та результатів проведеного дослідження дозволяє сформулювати такі ***рекомендації***:

1) формувати університетські політики щодо використання ШІ, які регламентують правила, дозволені інструменти, контрольні механізми та методи підтримки студентів у доброчесному і відповідальному застосуванні сучасних цифрових технологій;

2) запроваджувати модулі з етики та доброчесності використання ШІ, що охоплюють авторське право, конфіденційність даних та професійні стандарти соціальної роботи;

---

[27] Fengchun M., Wayne H. Guidance for generative AI in education and research. Paris: UNESCO, 2023. URL: https://doi.org/10.54675/EWZM9535

3) інтегрувати ШІ в освітній процес як допоміжний інструмент для підготовки практичних завдань, симуляцій консультацій та досліджень у сфері соціальної роботи;

4) розвивати критичне мислення і рефлексію студентів, поєднуючи роботу з ШІ із завданнями, що стимулюють оцінку достовірності інформації, аналіз альтернативних рішень і обговорення етичних дилем, які постають під час використання ШІ для опанування соціальної роботи;

5) поєднувати новітні освітні технології з практикою, забезпечуючи доступ студентів до участі в наданні послуг клієнтам соціальних закладів, щоб уникнути переважання віртуальних симуляцій над реальним досвідом;

6) заохочувати викладачів до опанування технологій ШІ, розвитку навичок фасилітації, організації інтерактивного навчання й ефективного поєднання користування ШІ з усталеними педагогічними практиками;

7) стимулювати розвиток міжсекторної взаємодії у сфері соціальної роботи, адаптації інструментів ШІ для надання послуг клієнтам та адміністрування соціальної роботи з подальшим використанням апробованих технологій в освітньому процесі.

Таким чином, для підготовки майбутніх соціальних працівників необхідно забезпечити інтеграцію ШІ як допоміжного інструменту, поєднану з розвитком критичного мислення та рефлексії, дотриманням етичних стандартів і професійної доброчесності. Викладачі мають володіти навичками фасилітації та інтерактивних педагогічних практик, а університети – розробляти політики, які регламентують використання ШІ, визначають контрольні механізми та методи підтримки студентів. Лише у такому комплексному підході інтеграція технологій може сприяти формуванню повноцінних професійних компетентностей та етичної свідомості майбутніх соціальних працівників.

ВИСНОВКИ

Проведений аналіз літератури та опитування представників ЗВО засвідчують, що інтеграція штучного інтелекту в освітній процес трансформує традиційну роль викладача з носія знань на фасилітатора, який супроводжує студентів у критичному та усвідомленому використанні технологій. ШІ відкриває нові можливості для підвищення продуктивності, систематизації інформації, розвитку аналітико-синтетичних навичок, але водночас вимагає уваги до етичної та ціннісної підготовки майбутніх соціальних працівників.

Дослідження показало, що ставлення викладачів до використання ШІ в навчанні неоднорідне: одні наголошують на необхідності

швидкого впровадження технологій, аби підготувати студентів до професійної діяльності в умовах цифровізації, інші – на потребі обережного та усвідомленого використання через ризики поверхового навчання, поширення неточних даних і загрозу недоброчесних практик. Викладачі відзначають, що усвідомлене застосування ШІ потребує підготовки як викладачів, так і студентів, а з-поміж ключових переваг називають оптимізацію рутинних завдань, систематизацію великих масивів інформації, аналітичну підтримку та створення креативних і інтерактивних навчальних матеріалів. Студенти використовують ШІ для самостійної роботи, пошуку інформації та підготовки презентацій, що може сприяти розвитку критичного мислення та професійної компетентності, проте некероване, непідготовлене застосування технологій пов'язане з ризиками для якості навчання.

Обговорення професійно-етичних та педагогічних аспектів інтеграції ШІ у підготовку соціальних працівників підкреслює важливість поєднання цифрових інструментів з реальною практикою, формування університетських політик і стандартів, розвитку критичного мислення та етичного супроводу студентів. Системне навчання викладачів, що забезпечує ефективне поєднання педагогічних підходів і технологічних інструментів, є ключовим для підготовки компетентних, критично мислячих та етично відповідальних фахівців.

Отже, подальші дослідження та практичні кроки мають зосереджуватися на інтеграції ШІ у навчальні програми, розробці методичних рекомендацій щодо доброчесного використання технологій, оцінці ефективності їх застосування для формування професійних компетентностей майбутніх соціальних працівників та створенні системного підходу до трансформації освітніх практик у сфері соціальної роботи.

АНОТАЦІЯ

У роботі досліджуються професійно-етичні та педагогічні аспекти інтеграції штучного інтелекту у підготовку майбутніх соціальних працівників у закладах вищої освіти. Аналіз наукової літератури засвідчує, що ШІ змінює традиційну роль викладача, перетворюючи його з носія знань на фасилітатора навчання.

Проведене емпіричне дослідження серед викладачів соціальної роботи в Україні виявило неоднорідне ставлення до використання технологій: від ентузіазму щодо інновацій до обережності через можливі ризики для когнітивних процесів студентів. Водночас усі респонденти наголошують на важливості доброчесного та усвідомленого використання ШІ. Використання технологій дозволяє

підвищувати продуктивність викладачів, оптимізувати рутинні завдання та генерувати інтерактивні навчальні матеріали. Студенти активно користуються ШІ для самостійної роботи, що може сприяти розвитку критичного мислення та формуванню професійних компетентностей. Однак некероване застосування технологій пов'язане з ризиками поверхового навчання та поширення неточних даних.

Розділ містить рекомендації щодо інтеграції ШІ у навчальні плани, розвитку етичної культури, формування стандартів і політик використання технологій, а також підготовки викладачів до фасилітації навчання. Крім того, дослідження окреслює перспективні напрями розвитку компетентнісної моделі підготовки соціальних працівників у цифровому середовищі та визначає пріоритети педагогічних стратегій у використанні ШІ.

Література

1. Карагодіна О., Семигіна Т. Штучний інтелект для соціальної роботи: виміри трансформації практики. *Social Work and Education*. 2025. № *12*(3). С. 343–366.

2. Каркач А., Семигіна Т. Цифрова компетентність людей літнього віку. Tallinn: Teadmus, 2024.

3. Про схвалення Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні: Розпорядження Кабінету міністрів України № 1556-р від 2.12.2020 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-2020-%D1%80#Text

4. Рекомендації щодо відповідального впровадження та використання технологій штучного інтелекту в закладах вищої освіти / МОН, 2025. URl: https://bit.ly/3H1apdx

5. Семигіна Т. Трансформація соціальної роботи в Україні: від радянських коренів до сучасних викликів. *Наукові тренди постіндустріального суспільства: збірник наукових праць з матеріалами VI Міжнар. наук. конф.* Вінниця: УКРЛОГОС Груп, 2024. С. 79–81.

6. Семигіна Т., Карагодіна О. Інституційні підходи до використання штучного інтелекту в українських університетах. *Інноваційні тенденції сьогодення в сфері природничих, гуманітарних та точних наук: Зб. наук. праць з мат. VII міжнар. наук. конф.* Харків: МЦНД, 2025. С.247–256.

7. Adarkwah M. A. GenAI-Infused Adult Learning in the Digital Era: A Conceptual Framework for Higher Education. *Adult Learning*. 2024. Vol. 36(3). P. 149–161.

8. Artificial Intelligence and Social Work / NASW DC, 2025. URL: https://naswmetrodc.socialworkers.org/Professional-Development/Artificial-Intelligence-and-Social-Work

9. Bacalja A., Aguilera E., Castrillón-Ángel E. F. Critical digital literacy. *The handbook of critical literacies* / Ed. by J. Z. Pandya, et al. New York: Routledge, 2021. P. 373–380.

10. Barsky A. Ethics Alive! Artificial Intelligence: Tricks or Tools for Social Work Education and Practice. The New Social Worker. 2024. URL: https://www.socialworker.com/feature-articles/ethics-articles/artificial-intelligence-tricks-or-tools-for-social-work-education-practice/

11. Fengchun M., Wayne H. Guidance for generative AI in education and research. Paris: UNESCO, 2023. URL: https://doi.org/10.54675/EWZM9535

12. Gergen K. J. Social construction and the educational process. *Constructivism in education* / Ed. by L.P. Steffe, J. Gale. New York: Routledge, 2012. P. 17–39.

13. Hajirasouli A., Banihashemi S. Augmented reality in architecture and construction education: state of the field and opportunities. *International Journal of Educational Technology in Higher Education*. 2022. Vol. 19(1). P. 39. URL: https://doi.org/10.1186/s41239-022-00343-9.

14. Hill V. F. AI can be useful in the classroom, UTA Social Work professor says. URL: https://www.uta.edu/academics/schools-colleges/social-work/news/releases/2023/03/06/ai-can-be-useful-in-the-classroom-uta-social-work-professor-says

15. Johnson D. G., Verdicchio M. The sociotechnical entanglement of AI and values. *AI & Society*. 2025. Vol. 40. P. 67–76.

16. Mortensen M. Using AI to train future social workers / University of Utah, 2024. URL: https://attheu.utah.edu/artificial-intelligence/using-ai-to-train-future-social-workers/

17. Reamer F. G. Artificial intelligence in social work: Emerging ethical issues. *International Journal of Social Work Values and Ethics*. 2023. Vol. 20 (2). P. 52–71

18. Redecker C. European Framework for the Digital Competence of Educators: DigCompEdu. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2017. URL: https://publications.jrc.ec.europa.eu/repository/handle/JRC107466

19. Semigina T., Novak A. The role of emerging IT-technologies in elective selection: AI, blockchain, and beyond. *Moderní aspekty vědy: XXXVI. Díl mezinárodní kolektivní monografie.* Česká republika: Mezinárodní Ekonomický Institut, 2023. P. 299–310.

20. Singer J. B., Báez J. C., Rios J. A. AI creates the message: Integrating AI Language Learning Models into social work education and practice. *Journal of Social Work Education*. 2023. Vol. 59(2). P. 294–302.

21. Škorić J., Galetin M. Artificial Intelligence and Social Work: Ethical Dilemmas and Challenges in the Protection of Human Rights. *Teme*. 2024. Vol. XLVIII. P. 563-575.

22. Steiner O. Social work in the digital era: Theoretical, ethical and practical considerations. *The British Journal of Social Work*. 2021. Vol. 51(8). P. 3358–3374.

23. Zhu H., Andersen S. T. Digital competence in social work practice and education: experiences from Norway. *Nordic Social Work Research.* 2022. T. 12, № 5. C. 823–838.

Information about the authors:
Karagodina Olena Gennadiivna,
Doctor of Medical Sciences, Professor,
Professor at the Department of Social and Labour Relations and Social Work
Academy of Labour, Social Relations and Tourism
3-A, Kiltzeva doroga, Kyiv, 03187, Ukraine

Semigina Tetyana Valeriyevna,
Doctor of Political Sciences, Professor,
Professor at the Department of Social Pedagogy and Social Work
Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University
2, Sadova Str., Uman 20300, Ukraine

Baidarova Olha Olehivna
Candidate of Psychological Sciences (PhD)
Associate Professor at the Department of Social Rehabilitation and Social Pedagogy
Taras Shevchenko National University of Kyiv
64/13, Volodymyrska Str., Kyiv, 01601, Ukraine

DOI https://doi.org/10.30525/978-9934-26-647-8-11

ПРАКТИЧНИЙ КУРС АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ ЯК ЗАСІБ РОЗВИТКУ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ СТУДЕНТІВ ТЕХНІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Майстренко Л. В.

ВСТУП

У матеріалі досліджено особливості організації процесу розвитку міжкультурної комунікації на заняттях англійської мови для студентів технічного університету. Детально розглянуто поняття міжкультурної комунікації, акцентуючи увагу на взаємозв'язках і впливах між людиною, її мовою, культурою та комунікаційними процесами. Підкреслено важливість використання міждисциплінарного та інтегрованого підходу в навчанні англійської мови, орієнтованої на професійні потреби студентів, що включає застосування різноманітних форм мистецтва у їх взаємодії, а також залучення додаткових засобів непрямої комунікації, зокрема англомовних матеріалів сучасних медіа. Окремо розглянуто випадки комунікативних труднощів і невдач, які виникають у контексті міжкультурної взаємодії. Розглянуто практичні ситуації, що виникають у процесі міжкультурної комунікації, зокрема ті, які супроводжуються комунікативними труднощами, а також проведено ретельний аналіз ілюстративних прикладів інтеграції мистецьких елементів у контексті теми «Етичні цінності». У межах цього дослідження автор доходить важливого висновку, що взаєморозуміння в умовах міжкультурного спілкування може бути повністю реалізованим за умови всебічної інтеграції не лише знань іноземної мови, але також глибокого розуміння загально-культурних аспектів та врахування специфічного контексту життя й діяльності іншої культури. Подібний підхід передбачає ознайомлення з усіма особливостями традицій, норм поведінки, стандартів та укладу життя представників іншої культури. Окрім цього, надзвичайно важливим фактором є співвідношення даних характеристик із власною системою моральних засад, духовних орієнтирів та етичних пріоритетів. Завдяки таким підходам студенти отримують можливість удосконалити свої вміння та навички ведення продуктивного діалогу іноземною мовою з носіями різних культур як у приватній, так і професійній площинах взаємодії, при цьому роблячи особливий акцент на врахуванні особистісних установок та культурних вподобань співрозмовника.

Водночас особлива увага приділяється дбайливому збереженню власної культурної ідентичності та унікальності, що сприяє гармонійному діалогу на основі взаємоповаги та розуміння.

Розглянемо сутність організації процесу розвитку міжкультурної комунікації на заняттях англійської мови професійного спрямування. Для досягнення поставленої мети передбачено такі завдання: 1. Дослідити специфіку формування навичок міжкультурної комунікації під час занять з англійської мови з акцентом на професійну діяльність. Це включає аналіз мовних стратегій, застосування культурно обумовлених моделей спілкування та розвиток емпатії до культурних особливостей співрозмовників. 2. Наочно демонструвати інтеграцію елементів різних видів мистецтва та позамовної інформації для посилення сприйняття міжкультурного контексту. Сюди входять англомовні радіопередачі, телепрограми, статті з друкованих і цифрових ЗМІ (газет, журналів, інтернет-ресурсів), що взаємодіють зі змістом занять і сприяють розширенню лінгвокультурної компетенції. 3. Проаналізувати практичні приклади невдач у міжкультурній комунікації. Це дозволить ідентифікувати типові бар'єри та помилки, які виникають під час міжкультурної взаємодії, а також розробити шляхи їх подолання через цілеспрямовані навчальні методики. Таким чином, робота спрямована на створення багатогранного освітнього процесу, що забезпечує ефективний розвиток міжкультурної комунікації у майбутніх професіоналів через багатство мовного та культурного різноманіття.

1. Подолання розриву: Чому міжкультурна комунікація є важливою для сучасних випускників університетів

Розвиток навичок міжкультурної комунікації на заняттях англійської мови у вищій школі має беззаперечне значення. Це відіграє ключову роль у формуванні майбутніх фахівців в таких областях, як економіка, право, інформаційні технології, соціологія та інші сфери знань, що відкриває перспективи їхнього працевлаштування не лише в національних, але й у міжнародних компаніях. Сучасний випускник може опинитися в багатокультурному середовищі навіть без виїзду за межі своєї країни, стикаючись із викликами як професійними, так і особистісними. Йому доводиться демонструвати навички адаптації, ефективної комунікації, здатності досягати компромісів і реагувати адекватно на будь-які ситуації. Ці якості є ключовими для успішної роботи в інтернаціональній команді. Для підтвердження цього ми наведемо реальні приклади, отримані з використанням методу експертних оцінок. У Типовій програмі англійської мови для

спеціальних цілей, яка розроблена з урахуванням Загальноєвропейських рекомендацій з мовної освіти, і метою якої є формування професійної комунікативної компетентності як мовної поведінки, специфічної для академічного і професійного середовища, зазначено, що мінімально прийнятним рівнем володіння мови для бакалавра є B2 (пороговий рівень), для магістра – C1 (просунутий пороговий рівень). Ґрунтуючись на галузевих стандартах вищої освіти і дескрипторах рівня B2 Загальноєвропейських рекомендацій мовної освіти, автори програми зазначають, що для отримання ступеня бакалавра поряд з іншими професійними вміннями, студент повинен бути здатним ефективно спілкуватися в професійному середовищі для обговорення навчальних і спеціальних питань, підготовки публічних виступів і ведення дискусій, пошуку інформації у друкованому та електронному вигляді, аналізу іншомовних джерел, написання різного виду текстів, листів і документів, перекладу фахових текстів з використанням словників різного типу.[1]

Протягом професійного шляху, спрямованого на вдосконалення володіння англійською мовою, важко було уявити, що навіть після досягнення високого рівня (Advanced) та отримання міжнародного сертифікату можна стикатися із труднощами у робочій комунікації. Як показує практика, подібні проблеми часто виникають через відмінності у культурних моделях поведінки та виховання. Приміром, Вікторія К., менеджер з персоналу, розповіла про випадок професійної взаємодії, який став для неї джерелом стресу. Її британський керівник мав звичку класти ноги на персональні робочі столи працівників або на спільний кавовий столик, коли співробітники були відсутні в кімнаті. Незважаючи на її спроби пояснити, що така поведінка суперечить місцевим культурним нормам, керівник продовжував свої дії. Спочатку це шокувало Вікторію, а згодом стало причиною її роздратування та заважало зосереджуватись на роботі. Цей випадок є яскравим прикладом того, як культурні відмінності можуть ставати джерелом невдоволення і негативно впливати на психологічний клімат колективу. Хоча британські колеги часто вирізняються освітою, аналітичною точністю і професійністю, їхня поведінка інколи сприймається іншими культурами як надто демонстративна. Складається враження, що вони постійно прагнуть схвалення або похвали, що може виглядати неприродно для представників інших національностей. У результаті ці стилі комунікації та етнокультурні традиції сприяють виникненню потенційних конфліктів. Описана ситуація демонструє необхідність

[1] H. Bakaieva, O.Borysenko, English for specific purposes (ESP): National Curriculum for Universities. K.: Lenvit, 2005.

пошуку балансу у взаємодії між представниками різних культурних груп. Конфлікти такого типу здатні негативно позначитися не лише на емоційному стані окремих працівників, але й на загальній ефективності роботи команди. Розглядаючи аналогічні питання зі студентами, важливо акцентувати увагу на способах адаптації до мультикультурного середовища та формуванні стратегій конструктивної взаємодії. Варто замислитись над тим, які рішення могли б допомогти вирішити подібні суперечки. Які аспекти міжкультурної комунікації варто враховувати задля поліпшення взаєморозуміння та побудови продуктивного діалогу з іноземними колегами? Використання реальних прикладів і аналіз практичних кейсів допоможе сформулювати рекомендації для ефективної співпраці у багатонаціональному робочому середовищі.

2. Я часто взаємодію з колегою зі Швеції, і одного дня наша робоча розмова поступово перейшла в більш особисту. У сяйві цього моменту я випадково торкнулася її руки, і реакція була миттєвою – вона відсторонилася, пояснюючи, що її дискомфортують будь-які фізичні контакти. Після цього ми вирішили уникати особистих тем у спілкуванні. Цей випадок добре ілюструє важливість розуміння невербальної комунікації, особливо жестів і дотиків, які можуть мати різне значення для людей із різних культур.

Ситуація, що описана, демонструє міжкультурне непорозуміння, яке виникло під час перенесення меблів та документів із одного кабінету до іншого. Шведка, зібравши свої папери в коробку, вирішила самостійно транспортувати все, тримаючи перед собою. Їй назустріч підійшов американський колега, який із ввічливості запропонував допомогу. Проте його ініціатива була помилково сприйнята як сумнів у її силах, через що вона негативно відреагувала: "Я сама можу донести свої речі. Ми ж рівні по силі, і я не потребую допомоги". Це викликало здивування у колеги. Подібна ситуація яскраво ілюструє проблеми гендерної рівності та культурні відмінності у корпоративному спілкуванні на міжкультурному рівні. Для аналізу цієї ситуації студенти можуть зосередитися на пошуку причин непорозуміння та спробувати знайти шляхи його вирішення. Наприклад, вони можуть створити модифіковані діалоги, визначити альтернативні реакції або приходи запитання та відповіді, які допомогли б уникнути конфлікту. У цьому контексті доцільно звернути увагу на «універсальну теорію ввічливості» (P. Brown, S. Levinson) та її аспекти, як-от дотримання тематичної відповідності у висловлюваннях, уникнення категоричності в спілкуванні, коректне формулювання прохань. Також важливими є правильне використання розділових запитань і уникнення модальних

дієслів обов'язковості (наприклад, must/should/ought to) при звертанні до співрозмовника в другій особі. Ці підходи дозволяють зменшити ризик комунікативного дисбалансу та сприяють формуванню ефективнішого діалогу при міжкультурній взаємодії.[1]

4. Французи уважно ставляться до кількості вихідних і робочого часу. Навіть якщо робота не завершена, вони можуть сказати, що їхній робочий день закінчився, і спокійно піти.

5. Найбільше скарг керівникам підрозділів надходить від працівників, переважно жінок із Швеції. У цій країні вважається обов'язком повідомляти про недоліки в роботі для її покращення, адже байдужість тут розглядають як серйозний гріх. Такий підхід глибоко вкорінений у їхньому розумінні відповідальності. Це показує, як різниця в професійній етиці та ставленні до обов'язків може впливати на взаємодію у міжнародних командах, підкреслюючи різноманітність сприйняття, реакцій та цінностей людей. Розвиток навичок міжкультурної комунікації, як частини формування лінгвосоціокультурної компетентності, передбачено нормативами та програмою викладання професійної англійської. Для цього необхідний міждисциплінарний підхід із залученням традиційного й сучасного мистецтва, зокрема театрального, кіномистецтва, мас-медіа та реальних прикладів комунікативних помилок. Мистецтво сприяє глибшому розумінню культури через гармонійне поєднання емоцій, взаємин і досвіду.

2. Трансформаційна сила мистецтва: формування світогляду, цінностей та особистісного зростання

Завдяки художнім образам мистецтво не тільки формує цілісне бачення світу, але й впливає на світогляд, цінності й поведінку. Воно дозволяє інтегруватися в іншу культуру, сприяючи природному спілкуванню[2].

Як зазначає Paul Schafer D. (2015), мистецтво допомагає конструктивно виражати емоції, розвивати креативність, співчуття й турботу–важливі як у житті, так і в професії. Твори мистецтва, створені людськими руками й розумом, є унікальним відображенням, акумулятором та провідником досвіду, досягнень цивілізації та культури. Вони слугують безцінним джерелом, з якого можна черпати інформацію про соціальні аспекти життя представників різних культур, розкривати їхній національний характер, особливості менталітету, а також передбачати можливі реакції та поведінку в багатоманітних

[2] Красковська О. Л. Навчання старшокласників загальноосвітніх шкіл моделей комунікативної поведінки британців : автореф. дис. … канд. пед. наук : 13.00.02. Київ, 2006. 28 с.

життєвих ситуаціях. Окрім цього, вони дарують глибоке естетичне задоволення. Мистецтво зображує людину й реальність, створюючи художні образи, які розкривають об'єктивність, формують свідомість і сприяють естетичному та моральному розвитку. Основна риса мистецтва – відображення соціальних процесів через типові образи. Досягнення культурної злагоди через мистецькі твори вимагає інтерпретації, що залежить від знань та емоцій реципієнта. Художній образ концентрує енергію епохи й автора, впливаючи на свідомість, емоції, здатність до культурного діалогу. Формування багатогранної особистості можливе лише завдяки взаємодії різних видів мистецтва. Жодна окрема форма не забезпечить повноцінного розвитку – поєднання їхніх можливостей впливає на уяву, мовлення, соціалізацію та розуміння культур. Мистецький вплив завжди спрямований на конкретну особистість. Взаємодія з твором змінює людину як суб'єкта соціального життя.

У реаліях епохи постмодерну мистецтво виступає важливим інструментом для ціннісної орієнтації та адаптації особистості. Воно грає ключову роль у визначенні напрямів поведінки, допомагає індивіду розкрити свою суб'єктивність, сприяє особистісному розвитку та формуванню самоідентичності. [3]

Цей процес нерозривно пов'язаний із ретельним підбором мовних засобів для вираження внутрішнього світу людини. Галина Мєднікова в своїй праці 2005 року зазначає, що мистецтво XXI століття є фундаментально необхідним для соціалізації людей та розвитку їхньої суб'єктивності. У ньому вони отримують можливість розширити життєвий досвід, пережити різноманітні емоційні стани, освоїти невербальні форми комунікації та осмислити різні моделі щастя (с. 62–63). Століття, в якому ми живемо, знаменується кардинальними змінами в способах існування мистецтва, що безпосередньо обумовлено стрімким прогресом інформаційно-комунікаційних технологій, засобів масової інформації, мобільного зв'язку та інтернету. Ці нововведення значно розширили доступ до культурних ресурсів, пропонуючи безпрецедентну свободу вибору та адаптацію до сучасних потреб постмодерної людини, котра сама по собі теж значно еволюціонувала. У контексті сучасного суспільства людина через мистецтво прагне знайти шлях виходу із моральних криз, подолати почуття маргінальності, отримати підтримку для соціальної інтеграції, визначити свою ідентичність, зміцнити впевненість у собі та знайти мотивацію до життя навіть у хаотичних, швидкозмінних умовах полікультурного світу. Мистецтво відіграє визначну роль, перетворюючись на джерело

[3] Paul Schafer D. Secrets of culture. A New Road Book. Rocks Mills Press. 2015. 282 p.

натхнення та джерело сили для життя, особливо в умовах нестабільності й соціальних потрясінь. Воно стає свого роду віддушиною, яка допомагає людям осмислювати навколишню реальність, знаходити в ній сенс та гармонію. У сучасному світі зв'язок між розвитком культури та суспільним прогресом простежується з надзвичайною ясністю, адже ні мова, ні мистецтво не можуть існувати ізольовано від суспільного середовища. Вони розвиваються всередині складних перетинів соціального та історичного часопростору. [4]

Як наслідок, усі процеси і зміни, через які проходить суспільство, неминуче залишають свій відбиток на культурі, формуючи її нові обриси й впливаючи на її найбільш глибинні прояви.

Це не тільки стимулює роздуми над сутністю мистецтва, але й викликає переоцінку його ролі та функцій у сучасному світі. У цих умовах чи то етичні, чи то естетичні ідеали трансформуються, стаючи більш конкретними й відповідними до потреб і викликів часу, що в свою чергу сприяє появі нових підходів і форм вираження в мистецькій сфері. Для досягнення поставлених цілей нашого дослідження необхідно детально визначити й конкретизувати основні принципи, які мають лежати в основі процесу відбору мистецьких творів, а також аудіовізуальних матеріалів сучасних мас-медіа, що найбільш яскраво розкривають і передають унікальні риси культури країни, мову якої вивчають. Ці принципи сприяють не лише ефективнішому засвоєнню мови, але й якнайглибшому розумінню її культурного середовища.

3. Інтеграція мистецтва та медіа у викладання мови: основні принципи культурного занурення

У числі таких важливих принципів необхідно виділити системність, що передбачає послідовний підхід у виборі матеріалів; послідовність, яка забезпечує злагодженість навчального процесу; методичну доцільність, орієнтовану на специфіку навчальних цілей; автентичність матеріалів, що гарантує їх наближеність до реального мовного середовища; відповідність культурному контексту, що допомагає уникати невідповідностей між культурними реаліями; стимулююче управління, яке сприяє активізації процесу навчання через залучення цікавих і привабливих матеріалів; застосування діалогічного підходу, що надає перевагу інтерактивності й обміну думками в навчанні; та контрастивний аналіз різних культур, що дозволяє глибше зрозуміти особливості мови й культури через порівняння і знаходження спільного та відмінного. Цей набір принципів створює основу для ефективного

[4] Мєднікова Г. С. Ціннісно-адаптаційний потенціал мистецтва постмодерну в аспекті некласичної естетики : автореф. дис. … д-ра філос. наук : 09.00.08. Київ, 2005. 36 с.

використання мистецьких і медійних ресурсів у мовному навчанні. Ми впевнені, що включення згаданих вище різноманітних джерел в освітній процес, як елемент інтеграційної навчально-виховної моделі, повинно базуватися на основних принципах інтегрованого навчання. Це охоплює особистісно орієнтований підхід, навчання, спрямоване на вирішення проблем і розвиток, а також забезпечення системності, послідовності, наступності та безперервності у навчальному та виховному процесах. Розгляд теми «Етичні цінності» зі студентами другого курсу всіх напрямів підготовки передбачає звернення до інтерв'ю Маргарет Тетчер, де вона розповідає про моральні цінності Вікторіанської епохи, які лягли в основу її виховання. Вона наголошує, що саме ці цінності є ключовими для існування будь-якого суспільства, підкреслюючи важливість їх збереження та адаптації у сучасному світі, який, на жаль, дедалі більше втрачає зв'язок з віковими загальнолюдськими принципами. Для досягнення не лише навчальних, а й розвивальних і виховних цілей заняття, доцільно залучити культурно-історичний контекст тієї епохи. Особливо корисним може бути ознайомлення студентів з умовами життя, атмосферою, стилем побуту, ідеалами та характерними образами періоду правління королеви Вікторії (1837–1901), які яскраво відображені в мистецтві того часу. Для цього доцільно використати репродукції робіт британських художників – Джеймса Тіссо, Чарльза Барбера, Джорджа Леслі, Чарльза Перугіні, чиї полотна вирізняються колоритними жіночими та чоловічими портретами, а також зображеннями сімейних і побутових сцен. Досконалим доповненням до живописних творів стане один із класичних англійських віршів Редьярда Кіплінга «Якщо» 1895 року. Цей твір не лише відтворює основні етичні цінності, а й окреслює набір характеристик та умов, за яких індивід може носити горде звання справжньої Людини. Неможливо повноцінно зануритися у атмосферу епохи правління легендарної королеви Вікторії – символу доброчесності та шляхетності, яка завоювала любов і гордість мільйонів, – без звернення до відомих кінофільмів «Вікторія й Альберт» (2001) та «Молода Вікторія» (2009). У цих стрічках королівська елегантність проявляється через вишукані костюми, захоплюючу музику, величну архітектуру та живописні пейзажі, що переносять глядача у вікторіанську Англію. Все це не лише акцентує на характерних особливостях епохи, але й оживляє її перед глядачем, сприяючи глибшому розумінню та засвоєнню мовних засобів у контексті. Таке відтворення створює асоціативні зв'язки для вираження різноманітних емоційних станів. Такий підхід розширює сприйняття реципієнта, дозволяючи сформувати більш цілісне уявлення про світ і

розвиваючи здатність до зіставлення різних культурних поглядів, думок та застосування як вербальних, так і невербальних засобів їх вираження. У зазначеному випадку ми використовували інтегративну взаємодію мистецтв, де вибір художніх творів базувався на тематичній близькості й естетичній гармонійності, забезпечуючи цілісність враження та глибшу культурну інтеграцію.

ВИСНОВКИ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Вивчення дисципліни «Практичний курс англійської мови» не може зводитися лише до засвоєння мовних засобів і правил спілкування, оскільки її значущість виходить далеко за межі суто мовної компетенції. Ця дисципліна має глибокий культуротворчий і навчально-виховний потенціал, що дає змогу відповісти на численні виклики сучасного техногенного, глобалізованого світу. Серед таких викликів особливо важливим є формування здатності до міжкультурної комунікації, яка передбачає розвиток лінгвосоціокультурної компетентності майбутніх фахівців. Для досягнення цих цілей необхідно впроваджувати міждисциплінарний та інтегрований підходи у процесі викладання, орієнтуючись водночас на особистісно-зорієнтоване та проблемно-розвивальне навчання. Ключову роль у цьому підході посідає використання різноманітних форм, засобів і методів, спрямованих на ефективне залучення мистецьких творів у їхній взаємодії. Залучення сучасних англомовних матеріалів мас-медіа, а також аналіз конкретних прикладів міжкультурних комунікативних невдач є надзвичайно важливими елементами такої методики. Завдяки цьому студенти отримують можливість навчитися комунікувати так, щоб знання іноземної мови та культури слугували інструментом для побудови діалогу, заснованого на естетичних і моральних цінностях. Це сприяє формуванню здатності етично й толерантно реагувати на різні ситуації, адаптуватися до обставин і знаходити конструктивні рішення навіть у складних умовах. Таким чином, студенти здобувають уміння вести продуктивний діалог англійською мовою з представниками різних культур (не лише британської), враховуючи як особистісні переконання й культурні цінності співрозмовника, так і зберігаючи власну культурну ідентичність. Окремо важливо підкреслити вплив мистецтва на формування особистості. Воно виконує подвійну функцію: по-перше, слугує джерелом історико-культурної інформації, реалізуючи освітню та пізнавальну цілі; по-друге, виступає скарбницею естетичних і моральних цінностей, зразком ідеалів і уявлень про вічні категорії – Істину, Добро й Красу. Таким чином, мистецтво не лише збагачує знаннями, але й допомагає

виховати морально зрілу особистість із глибокими естетичними переконаннями та здатністю гармонійно взаємодіяти з навколишнім світом. Майбутні напрями наукових досліджень зосереджуватимуться на ретельному виборі найякісніших і найрепрезентативніших зразків ілюстративних матеріалів, що стосуються культурологічної тематики. Особливу увагу буде приділено створенню комплексної системи вправ, яка сприятиме поглибленню розробки та детальному опрацюванню зазначених питань. Це дозволить не лише посилити практичний аспект досліджуваної проблематики, а й забезпечити основу для подальших наукових напрацювань у цій галузі.

АНОТАЦІЯ

Процеси глобалізації та стрімкий розвиток сучасних технологій у сфері техніки й інформації радикально змінили уявлення людства про планету, переносячи її образ від «безкрайнього й неосяжного» до ідеї «глобального села». Ці зміни суттєво позначилися і на принципах комунікації – як у повсякденному спілкуванні, так і в професійній взаємодії. Викладання англійської мови також зазнало значної еволюції: акценти перенесено з простого опанування лексико-граматичних правил до вивчення їхньої функціональності в реальних комунікативних контекстах. Це супроводжується усвідомленням культурного коду, що вимагає врахування традицій, ментальних особливостей та історичного досвіду народу, які насичують мову та формують її унікальні характеристики, як у вербальному, так і невербальному спілкуванні.

Протягом останніх десятиліть проблема міжкультурної комунікації стала однією з ключових тем, що привертає значну увагу наукової спільноти. Серед найпомітніших досліджень у цій сфері варто відзначити праці таких авторів, як Ю. Г. Безвін (2018), О. О. Глущенко (2012), О. Л. Красковська (2006), Н. К. Скляренко (2004), О. Б. Тарнапольський (2000), а також зарубіжних науковців, як-от B. Cullen (2000) і P. Schafer (2014). Їхня робота була зосереджена на багатогранному вивченні процесів взаємодії між мовою і культурою, які формують основи сучасного уявлення про те, як вони впливають одна на одну та взаємно збагачуються. Особливу увагу ці дослідники приділяли розгляду питання формування соціокультурної компетенції, її важливості для міжкультурного порозуміння, а також впровадження цих принципів у процес навчання іноземним мовам у закладах освіти різного профілю. Особливо акцентувалося на необхідності адаптації освітніх підходів для підвищення ефективності оволодіння мовним матеріалом у контексті соціокультурної інтеграції.

Хоча взаємозв'язок між мовою та культурою був предметом досліджень ще на початку XX століття завдяки зусиллям таких учених, як Франц Боас і Броніслав Маліновський, активний аналіз питань міжкультурної комунікації розпочався лише в середині того ж століття. Водночас інтерес до теми культурних відмінностей не лише не вщухає, але й загострюється, що значно підсилює увагу до цієї проблематики. У цьому контексті особливого значення набувають аспекти, пов'язані з використанням літератури та різних форм мистецтва як засобів взаємодії, а також важливість непрямих способів комунікації, наприклад, через сучасні медійні матеріали. Ці елементи доцільно включати у навчальний процес, особливо під час викладання англійської мови з професійним акцентом. Основна мета таких занять полягає у розвитку сучасних комунікативних навичок. Вибір зазначених підходів зумовлений необхідністю створення ефективного середовища для взаємодії представників різних культур. Це дозволяє порівнювати мовні особливості іноземної та рідної мов, виявляти культурні паралелі й формувати у студентів впевненість та компетентність у використанні англійської мови як інструмента спілкування й взаєморозуміння в багатокультурному середовищі. Розглядаючи міжкультурну комунікацію як одну з ключових складових глобального культурного діалогу, необхідно детально зупинитися на її сутності. Це поняття вперше запропонували Джон Трагер і Едвард Холл у праці "Культура як комунікація: модель та аналіз", опублікованій у 1954 році. Вони трактували міжкультурну комунікацію як ідеальну мету, яка дозволяє людині досягти максимальної адаптації до оточення. У цьому контексті важливо відзначити, що фундаментом міжкультурної комунікації є міжособистісна взаємодія, що виникає між представниками різних національних культур за умови їхньої відкритості, готовності приймати та розуміти ідентичність одне одного. Ефективність такого спілкування значною мірою залежить від рівня міжкультурної компетентності його учасників. Ця компетентність охоплює не лише знання мови, але й розвинені загальнокультурні навички, такі як толерантність, відкритість до іншого досвіду, а також розуміння цінностей, традицій, норм поведінки та стандартів іншої культури. Найвищим рівнем такого оволодіння вважається інтеграція, коли людина засвоює та повноцінно приймає іншу культуру, одночасно зберігаючи та розвиваючи своє культурне коріння. Мова відіграє центральну роль у досягненні взаєморозуміння в такій взаємодії. Як невід'ємна частина культури, вона здатна накопичувати, відображати та зберігати культурну спадщину народів, їхній світогляд, моральні цінності і художньо-естетичні ідеали. У мовних засобах закріплені зразки поведінки, реакції на життєві

ситуації та культурні норми. Ба більше, соціально-історичні зміни в суспільстві знаходять відображення у трансформаціях лексико-граматичної структури мови. Мова документує розвиток суспільства через усні та письмові форми вираження, наукові та художні тексти, народні приказки, прислів'я й фольклорні елементи. Вона слугує невичерпним джерелом для досліджень – особливо в межах сучасних підходів, таких як когнітивний, комунікативний та антропоцентричний. Ці підходи акцентують увагу на глибоких зв'язках між людиною, мовою, культурою та комунікацією. Їхній міждисциплінарний характер залучає до аналізу сфери психології, філософії, педагогіки, історії та культурології, відкриваючи нові горизонти для вивчення людської здатності до спілкування. Особливе місце при цьому займає міжкультурна комунікація як одна з найбільш складних і багатогранних форм взаємодії.

Література

1. Красковська О. Л. Навчання старшокласників загальноосвітніх шкіл моделей комунікативної поведінки британців : автореф. дис. … канд. пед. наук : 13.00.02. Київ, 2006. 28 с.

2. Мєднікова Г. С. Ціннісно-адаптаційний потенціал мистецтва постмодерну в аспекті некласичної естетики : автореф. дис. … д-ра філос. наук : 09.00.08. Київ, 2005. 36 с.

3. H. Bakaieva, O.Borysenko, English for specific purposes (ESP): National Curriculum for Universities. K.: Lenvit, 2005.

4. Paul Schafer D. Secrets of culture. A New Road Book. Rocks Mills Press. 2015. 282 p.

Information about the author:
Maistrenko Liudmyla Volodymyrivna,
Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor at the Department of English Philology and Translation
Odesa National Polytechnic University of Ukraine
1, Shevchenko Avenue, Odesa, 65044, Ukraine

DOI https://doi.org/10.30525/978-9934-26-647-8-12

АНАЛІТИКА ПУБЛІЧНОЇ ПОЛІТИКИ ТА ДЕМОКРАТИЧНОГО ВРЯДУВАННЯ: МЕХАНІЗМИ Й ТЕХНОЛОГІЇ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ТА АДМІНІСТРУВАННЯ В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ ТА ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

Малахова Т. В., Верховцева І. Г.

ВСТУП

Охорона здоров'я в Україні у 2025 році перебуває на перетині кількох потужних трендів: післяпандемічного переосмислення доказовості політик, гострого дефіциту кадрів і старіння населення в Європі, швидкої цифровізації та тиску на стійкість системи в умовах війни. Європейський цикл «Health at a Glance: Europe 2024» прямо фіксує кадрові й фінансові виклики та потребу у більш стійких, даноорієнтованих системах, здатних інтегрувати нові технології та штучний інтелект без втрати доступності й якості допомоги. Для України це не абстрактна рамка, а щоденна управлінська реальність, у якій політичні рішення мають негайні наслідки для життя людей[1].

Війна радикально підвищила вимоги до демократичного врядування в охороні здоров'я: прозорість, підзвітність і участь спільнот мають поєднуватися з оперативним управлінням ризиками. За даними ВООЗ, у 2024 році зафіксовано 487 атак на сферу охорони здоров'я в Україні (на 12% більше, ніж роком раніше), що водночас не зламало базову функціональність системи, яка демонструє значну стійкість за підтримки партнерів. Це прямо обумовлює потребу в інтегрованій моделі «аналітика – механізми – технології», де аналітика публічної політики (від формулювання проблем до оцінки впливу) невідривна від інституційного дизайну та цифрової інфраструктури[2].

Європейський контекст задає чіткі «правила гри» для даних та інновацій. 21 січня 2025 року Рада ЄС ухвалила Регламент про Європейський простір даних охорони здоров'я (EHDS), що встановлює спільні стандарти, інфраструктури та механізми управління для первинного й вторинного використання електронних медичних

[1] OECD. Health at a Glance: Europe 2024. Paris: OECD Publishing, 2024. DOI: 10.1787/b3704e14-en. URL: https://www.oecd.org/health/health-at-a-glance-europe-22214391.html

[2] World Health Organization. Regional Office for Europe. *2024 emergency annual report: WHO's health response in Ukraine*. News release, 5 August 2025. URL: https://www.who.int/europe/news/item/05-08-2025-2024-emergency-annual-report--who-s-health-response-in-ukraine

даних у ЄС – від доступу пацієнтів до власних даних до їх безпечного повторного використання для досліджень, політик та інновацій. Для України як країни-кандидата це дорожня карта сумісності стандартів, інтероперабельності реєстрів і культури управління даними (data governance)[3].

Другий ключовий драйвер – регуляція штучного інтелекту (ШІ). Акт ЄС про штучний інтелект набув чинності 1 серпня 2024 року й набуває повної застосовності поетапно (швидше – для заборонених практик і систем загального призначення, повільніше – для вбудованих у регульовані медвироби). Для охорони здоров'я це означає обов'язки щодо прозорості, управління ризиками, якості даних і постринкової нагляду для високоризикових застосувань (клінічні системи підтримки рішень тощо). Отже, інтеграція ШІ в українську систему має спиратися на сумісні європейські процедури відповідності та етику використання даних[4].

Цифровізація відкриває вікно можливостей, але підвищує вразливості. За оцінками ENISA, у 2024 році на сектор охорони здоров'я в ЄС припало найбільше значущих кіберінцидентів; 45% були пов'язані з ransomware (шкідливими програмами), 28% – з витоками даних. Це прямо ставить питання кіберстійкості лікарень, захисту центральних компонентів eHealth і впровадження управління ризиками на рівні процесів та постачальників. Для політики це не тільки технічний, а й управлінський виклик: потрібні зрілі процедури реагування, аудит ланцюгів постачання й інституційні механізми координації [5].

Україна вже пройшла важливі кроки: із 2017 року розгортається державна eHealth-система, створено центральну базу даних і механізми підключення медичних інформаційних систем; НСЗУ виконує роль національного закупівельника послуг за договорами, що підтримує логіку «гроші йдуть за пацієнтом». З 2022-2023 років масштабовано електронні рецепти (зокрема на антибіотики й рецептурні препарати), а у 2024 році МОЗ анонсувало понад 100 цифрових проєктів і розширення сервісів (електронні направлення, свідоцтва, довідки

[3] Council of the European Union. European Health Data Space: Council approves regulation (21 January 2025) https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2025/01/21/european-health-data-space-council-adopts-new-regulation-improving-cross-border-access-to-eu-health-data/

[4] European Commission. Directorate-General for Health and Food Safety (DG SANTE). Artificial Intelligence in healthcare. Public Health – European Commission. [Electronic resource]. URL: https://health.ec.europa.eu/ehealth-digital-health-and-care/artificial-intelligence-healthcare_en

[5] European Union Agency for Cybersecurity (ENISA). *Health*. URL: https://www.enisa.europa.eu/topics/cybersecurity-of-critical-sectors/health

тощо). Центральна база даних БД eHealth розміщена у сертифікованому дата-центрі з комплексною системою захисту. Ці кроки формують фундамент для сумісності з EHDS і подальшої аналітики політик[6] [7] [8].

Паралельно формується культура доказовості у специфічних пріоритетах – від антимікробної резистентності (АМР) до профілактики: МОЗ запроваджує облік споживання антибіотиків у стаціонарах і стандарти раціонального використання, а електронний рецепт виступає управлінським механізмом стримування нераціонального споживання. Саме такі «мікро-політики» показують, як аналітика (моніторинг, HTA/RIA), механізми (контрактування, стандарти, нагляд) і технології (е-рецепт, реєстри, дашборди) працюють разом на рівні пацієнтських маршрутів[9].

На міжнародному рівні орієнтиром залишається Регіональний план дій ВООЗ з цифрового здоров'я 2023-2030, який акцентує на інтероперабельності, участі пацієнтів, етичному використанні даних і зміцненні спроможності систем. Для України це означає, що аналітика публічної політики має опиратися на стандарти сумісності, відкриті дані, прозорі метрики (KPI/дашборди) та механізми публічної участі від консультацій до співтворення сервісів[10].

Таким чином, у центрі цього розділу інтеграція двох вимірів: **аналітики та досліджень публічної політики й демократичного врядування** (policy cycle, HTA, RIA, M&E, участь пацієнтів) і **механізмів та технологій публічного управління та адміністрування** (інституційний дизайн, контрактування й оплата за результат, реінжиніринг процесів, інтероперабельні реєстри, захист

[6] World Health Organization. Regional Office for Europe. *2024 emergency annual report: WHO's health response in Ukraine*. News release, 5 August 2025. URL: https://www.who.int/europe/news/item/05-08-2025-2024-emergency-annual-report--who-s-health-response-in-ukraine

[7] Council of the European Union. European Health Data Space: Council approves regulation (21 January 2025) URL: https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2025/01/21/european-health-data-space-council-adopts-new-regulation-improving-cross-border-access-to-eu-health-data/

[8] OECD; European Commission. *Health at a Glance: Europe 2024 – State of Health in the EU Cycle*. Paris: OECD Publishing, 2024. DOI: 10.1787/b3704e14-en. URL: https://www.oecd.org/en/publications/health-at-a-glance-europe-2024_b3704e14-en.html

[9] Council of the European Union. *Artificial intelligence (AI) Act: Council gives final green light to the first worldwide rules on AI*. Press release, 21 May 2024. URL: https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2024/05/21/artificial-intelligence-ai-act-council-gives-final-green-light-to-the-first-worldwide-rules-on-ai/

[10] World Health Organization. Regional Office for Europe. *2024 emergency annual report: WHO's health response in Ukraine*. News release, 5 August 2025. URL: https://www.who.int/europe/news/item/05-08-2025-2024-emergency-annual-report--who-s-health-response-in-ukraine

даних і кіберстійкість). У фокусі – охорона здоров'я як тест на зрілість державного управління: наскільки швидко держава здатна перетворювати дані на докази, докази – на рішення, рішення – на масштабовані технологічні зміни з вимірюваними результатами для пацієнтів і суспільства, узгодженими з європейськими стандартами EHDS та режимом ШІ[11] [12] [13] [14].

Запропонована у цьому розділі інтегрована модель аналітики та врядування, що поєднує дані, механізми й технології, візуалізована на рисунку 1.

Відповідно, подальший виклад побудовано як «міст» між аналітикою та впровадженням: спершу окреслюємо теоретико-методологічні засади й інструментарій (від структуризації проблем до оцінки ефективності), далі інституційні механізми й технологічну архітектуру (інтероперабельність, ідентичність, е-записи, телемедицина, ШІ, безпека), і завершуємо дорожньою картою метризованих рішень для української системи охорони здоров'я в умовах євроінтеграції та відновлення[15].

[11] Council of the European Union. *European Health Data Space: Council adopts new regulation improving cross-border access to EU health data*. Press release 40/25, 21 Jan 2025. URL: https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2025/01/21/european-health-data-space-council-adopts-new-regulation-improving-cross-border-access-to-eu-health-data/

[12] Council of the European Union. *Artificial intelligence (AI) Act: Council gives final green light to the first worldwide rules on AI*. Press release, 21 May 2024. URL: https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2024/05/21/artificial-intelligence-ai-act-council-gives-final-green-light-to-the-first-worldwide-rules-on-ai/

[13] Yu L., Zhai X. Use of artificial intelligence to address health disparities in low- and middle-income countries: a thematic analysis of ethical issues. Public Health. 2024;234:77–83. DOI: 10.1016/j.puhe.2024.05.029. URL: https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0033350624002257

[14] Ali Maher O., Panu Napodano C.M., Bellizzi S. Potential of artificial intelligence in public health disaster and emergency management. Public Health. 2024;231:e1–e2. DOI: 10.1016/j.puhe.2024.03.017. URL: https://www.sciencedirect.com/journal/public-health/vol/231/suppl/C

[15] United Nations Development Programme in Ukraine. *Ukraine's Health Ministry presents new digital healthcare projects at the first UNDP-supported eHealth Summit*. Press release, 11 Sep 2024. URL: https://www.undp.org/ukraine/press-releases/ukraines-health-ministry-presents-new-digital-healthcare-projects-first-undp-supported-ehealth-summit

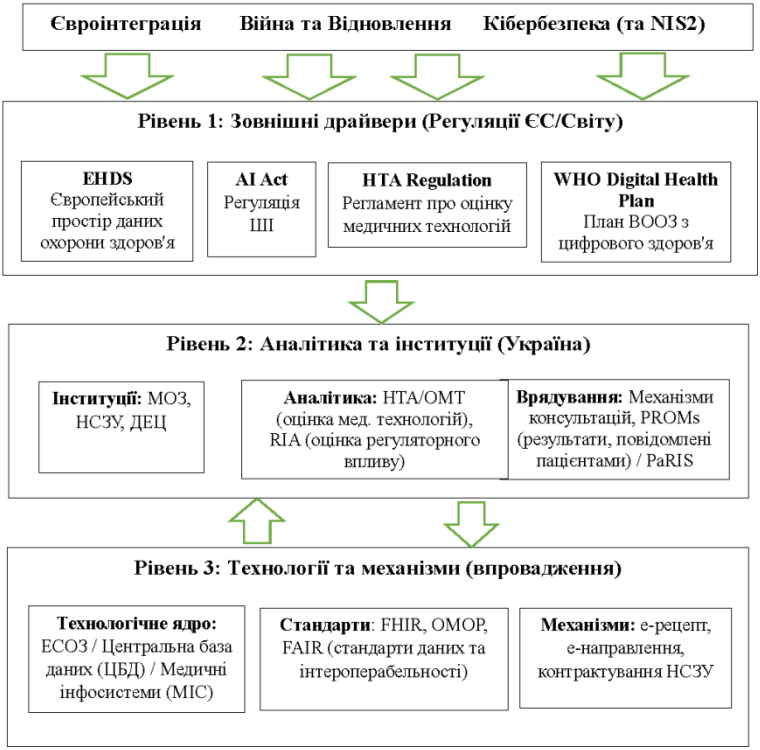

Рис. 1. Інтегрована модель «Аналітика – Механізми – Технології» в публічному управлінні охороною здоров'я»

1. Аналітика публічної політики та демократичного врядування (на прикладі охорони здоров'я)

Аналітика публічної політики та демократичного врядування у сфері охорони здоров'я у 2025 році – це вже не просто «опис проблем і варіантів рішень», а безперервний конвеєр, що спирається на вже окреслені у вступі ключові європейські рамки. Раніше згаданий Європейський простір даних охорони здоров'я (EHDS), остаточно ухвалений Радою ЄС 21 січня 2025 року, задає нормативну архітектуру первинного (для лікування) і вторинного (для політики, досліджень та інновацій) використання медичних даних у межах спільних стандартів, інфраструктур і механізмів управління даними; для України як країни-

кандидата це фактична дорожня карта сумісності з європейським ринком даних та вимогами до «data governance». У поєднанні з оновленою політикою «Кращого регулювання» Єврокомісії (Guidelines and Toolbox), яка вимагає системних консультацій, якісної оцінки впливу та прозорого моніторингу, EHDS формує зовнішній контур для сучасної аналітики політики: дані мають бути доступними, придатними до повторного використання і вмонтованими у цикл прийняття рішень, а не лежати у розрізнених реєстрах. Це ж підсилює і практичну логіку в Україні, де з 2017 року розгорнута державна eHealth-система з центральною базою даних (ЦБД) і взаємодією через МІС: відтепер акцент переноситься з «наявності цифрових сервісів» на їхню доказову цінність і публічну підзвітність [16] [17] [18].

Усередині цього конвеєра ключовою стає якість і пов'язаність даних. Технічну основу задають відкриті стандарти обміну HL7 FHIR, сучасні класифікації й терміносистеми (ICD-11, SNOMED CT, LOINC) та принципи FAIR, що роблять дані «знаходженими, доступними, інтероперабельними і придатними до повторного використання» як людьми, так і машинами. Для вторинної аналітики в Європі масштабовано спільну модель даних OMOP (мережа EHDEN, федеративні аналізи без масового переміщення персональних даних), що різко скорочує час від виникнення політичного запитання до валідованої відповіді на реальних даних. Саме така стандартизована «дані-база» дозволяє переходити від описової статистики до причинного аналізу ефектів політики й порівнянності результатів між регіонами та країнами[19] [20] [21].

[16] Council of the European Union. European Health Data Space: Council adopts new regulation improving cross-border access to EU health data. Press release 40/25, 21 January 2025. URL: https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2025/01/21/european-health-data-space-council-adopts-new-regulation-improving-cross-border-access-to-eu-health-data/

[17] European Commission. Better Regulation Guidelines (SWD(2021) 305 final) та Better Regulation Toolbox (оновлена редакція). Brussels, 2021–2023. URL(Guidelines): https://commission.europa.eu/document/download/296ddf8f-5a1c-47bc-8acf-56acf533b173_en; URL (Toolbox): https://commission.europa.eu/document/download/f0d4f74c-8a0a-49c7-9d59-9fbf8e718cf0_en

[18] Електронна система охорони здоров'я (ЕСОЗ). Офіційний портал eHealth України (архітектура ЦБД/МІС, сервіси, підключення). URL: https://ehealth.gov.ua/

[19] HL7 International. FHIR® – Fast Healthcare Interoperability Resources. R4B Specification (v4.3.0). URL: https://hl7.org/fhir/R4B/

[20] World Health Organization. ICD-11 for Mortality and Morbidity Statistics (ICD-11 MMS): Browser / Coding Tool (latest release 2025-01). URL: URL: https://icd.who.int/browse11

[21] European Health Data & Evidence Network (EHDEN). A federated network of Data Partners harmonised to the OMOP Common Data Model (About/Data Partners). [Electronic resource]. URL: https://www.ehden.eu/datapartners/

Демократичне врядування додає до цього рівняння голос пацієнта як обов'язкове джерело доказів. Ініціатива OECD PaRIS (опитування щодо показників, що повідомляються пацієнтами) заповнює прогалину в первинній ланці, а саме: системно вимірює результати та досвід лікування, які найбільш важливі для людей; у лютому 2025 року оприлюднено перший міжнародний звіт за пацієнтськими опитуваннями 45+ щодо хронічних станів. Інтеграція таких PROMs/PREMs-індикаторів у контракти та моніторинг (український контекст – НСЗУ) перетворює участь із «консультацій на папері» на вимірюваний KPI, що впливає на пріоритезацію, закупівлі та управлінські рішення. Це узгоджується з Регіональним планом дій ВООЗ з цифрового здоров'я 2023–2030 для Європи, який наголошує на інтероперабельності, етичному використанні даних, спроможності систем і залученні пацієнтів [22] [23] [24].

Другий системний «якір» аналітики – спільні європейські процедури оцінювання технологій (HTA). Регламент (EU) 2021/2282 застосовується з 12 січня 2025 р.; перша хвиля спільних клінічних оцінок охоплює онкопрепарати та препарати передових терапевтичних методів (ATMP), що зменшує дублювання аналізів у країнах і підвищує порівнянність рішень про відшкодування. Для України, де державну оцінку медичних технологій (ОМТ) формалізовано постановою КМУ № 1300 (23.12.2020) та інституціоналізовано в ДЕЦ МОЗ, це означає можливість стикування національних досьє з європейськими специфікаціями і використання спільних висновків як референсу у політиці компенсації вартості лікарських засобів та закупівель. У поєднанні з інструментами оцінки впливу (RIA) з арсеналу «Кращого регулювання» HTA забезпечує не лише клінічну й економічну аргументацію, а й прозорий процес, де стейкхолдери бачать критерії рішень[25] [26] [27] [28].

[22] OECD. Does Healthcare Deliver? Results from the Patient-Reported Indicator Surveys (PaRIS). Paris: OECD Publishing, 2025. DOI: 10.1787/c8af05a5-en. URL: https://www.oecd.org/en/publications/does-healthcare-deliver_c8af05a5-en.html

[23] OECD. *Patient-Reported Indicator Surveys (PaRIS) – programme page*. URL: https://www.oecd.org/en/about/programmes/patient-reported-indicator-surveys-paris.html

[24] World Health Organization. Regional Office for Europe**.** *Regional digital health action plan for the WHO European Region 2023–2030 (RC72).* Copenhagen: WHO/Europe, 2022 (актуальна рамка, підтверджена матеріалами 2024). URL: https://www.who.int/europe/publications/i/item/EUR-RC72-5

[25] European Commission (DG SANTE). *Joint Clinical Assessments – Implementation of the Regulation on HTA.* URL: https://health.ec.europa.eu/health-technology-assessment/implementation-regulation-health-technology-assessment/joint-clinical-assessments_en

Цифровізація і ШІ розширюють можливості аналітики, але водночас піднімають планку відповідальності. Акт ЄС про ШІ набув чинності 1 серпня 2024 р., а повна застосовність з 2 серпня 2026 р. (із низкою винятків і прискорених вимог для окремих практик), причому Єврокомісія в липні 2025 р. підтвердила незмінність графіка попри заклики бізнесу його відтермінувати. Для охорони здоров'я це означає, що високоризикові застосування (клінічні системи підтримки рішень тощо) мають проходити через чіткі вимоги до управління ризиками, якості наборів даних, прозорості, нагляду людини і пост-ринкового моніторингу; для генеративних моделей діють окремі обов'язки прозорості. Тобто закупівля та впровадження медичних ІТ-рішень в Україні мають одразу будуватися на «еквівалентності» до вимог AI Act – і це теж частина аналітики політики та демократичної підзвітності [29] [30] [31] [32].

Безпека даних і кіберстійкість стали тестом легітимності цифрової держави. За оглядом ENISA Threat Landscape 2024, серед провідних загроз посилюється ransomware та атаки на доступність і дані, а сектор охорони здоров'я входить до групи найбільш вразливих критичних доменів ЄС; для політики це означає перехід від «ІТ-підпроєктів» до галузевих плейбуків реагування, вимог до ланцюгів постачання ПЗ та публічного звітування агрегованих кібер-індикаторів. Український

---

[26] Regulation (EU) 2021/2282 of the European Parliament and of the Council of 15 December 2021 on health technology assessment and amending Directive 2011/24/EU. *Official Journal* L 458, 22.12.2021, p.1–32. URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2021/2282/oj

[27] Кабінет Міністрів України. Постанова № 1300 від 23.12.2020 «Про затвердження Порядку проведення державної оцінки медичних технологій». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/en-es/1300-2020-%D0%BF/comp20221124

[28] European Commission. *Better regulation: guidelines and toolbox* (оновл. редакції: Guidelines – 03.11.2021; Toolbox – 20.07.2023). URL: https://commission.europa.eu/law/law-making-process/better-regulation/better-regulation-guidelines-and-toolbox_en

[29] World Health Organization. Regional Office for Europe. *2024 emergency annual report: WHO's health response in Ukraine*. News release, 5 August 2025. URL: https://www.who.int/europe/news/item/05-08-2025-2024-emergency-annual-report--who-s-health-response-in-ukraine

[30] Regulation (EU) 2024/1689 of the European Parliament and of the Council of 13 June 2024 laying down harmonised rules on artificial intelligence (Artificial Intelligence Act). *Official Journal of the European Union*, L series, 12 July 2024. URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2024/1689/oj/eng

[31] Reuters. *EU Commission says AI rules go ahead, no pause* (statement of 4 July 2025 confirming no delay to AI Act timeline). 4 July 2025 URL: https://www.reuters.com/world/europe/artificial-intelligence-rules-go-ahead-no-pause-eu-commission-says-2025-07-04/

[32] ENISA – European Union Agency for Cybersecurity. *Health sector – key stats from ENISA Threat Landscape 2024* (ransomware 45%, data breaches 28%; health – most affected sector for significant NIS incidents, 2020–2023). URL: https://www.enisa.europa.eu/topics/cybersecurity-of-critical-sectors/health

контекст робить цю вимогу ще жорсткішою: у 2024 році ВООЗ зафіксувала 487 атак на сферу охорони здоров'я в Україні (на 12% більше, ніж роком раніше), що додатково підкреслює потребу у стійких процесах управління ризиками, прозорому моніторингу і координації дій у системі [33].

На рівні практик увага аналітики зміщується до «мікро-політик», у яких зшиваються дані, механізми й технології. Показовим є запровадження е-рецепта на антибіотики: цифровий інструмент перетворює регуляторну норму на керовану систему, де можна відслідковувати призначення, робити таргетовані інтервенції та оцінювати ефекти (від споживання до резистентності) у реальному часі. Такі кейси демонструють, як політика, базована на доказах стає практично-орієнтованою політикою, коли дизайн інструменту та даних спочатку орієнтований на оцінюваність. У ширшій рамці «гроші йдуть за пацієнтом», яку НСЗУ застосовує через договори, пацієнтські маршрути, показники доступу/якості та публічну звітність, цей підхід дозволяє прив'язувати фінансування до реальних результатів і досвіду[34].

Звідси випливає сучасне розуміння актуальності теми: по-перше, аналітика політики будується на EHDS-сумісних даних і методах (FHIR/OMOP/FAIR), що дає можливість швидких федеративних досліджень у відповідь на управлінські запити; по-друге, демократичне врядування вимірюється, а не декларується – через регулярні публічні консультації за методикою Better Regulation, інтеграцію PROMs/PREMs та відкриті дашборди нерівностей доступу; по-третє, оцінювання технологій (HTA/OMT) розгортається у спільному європейському полі, що пришвидшує доступ до інновацій за умов контрольованих ризиків і витрат; по-четверте, ШІ, кіберстійкість і пост-ринковий нагляд стають обов'язковими шарами аналітики, а не «додатками ІТ-відділу». Саме така інтегрована аналітика – від стандартизованих даних і прозорих процедур до виміряної участі пацієнтів і безпеки за принципом проєктування – і є новою нормою демократичного врядування в охороні здоров'я, яку Україна може імплементувати, спираючись на

[33] ENISA – European Union Agency for Cybersecurity. *Health sector – key stats from ENISA Threat Landscape 2024* (ransomware 45%, data breaches 28%; health – most affected sector for significant NIS incidents, 2020–2023). URL: https://www.enisa.europa.eu/topics/cybersecurity-of-critical-sectors/health

[34] Міністерство охорони здоров'я України. *З серпня 2022 року пацієнти почнуть отримувати електронні рецепти на антибіотики*. URL: https://moz.gov.ua/article/news/z-serpnja-2022-roku-pacienti-pochnut-otrimuvati-elektronni-recepti-na-antibiotiki

вже розгорнуту eHealth-архітектуру, пакети цифрових проєктів і синхронізацію з європейськими регуляторними рамками[35].

2. Механізми і технології публічного управління та адміністрування

Механізми і технології публічного управління та адміністрування в охороні здоров'я сьогодні – це цілісна архітектура, що поєднує інституційні правила (хто і як ухвалює та виконує рішення), фінансові й правові інструменти (як стимулюється потрібна поведінка системи), та цифрову інфраструктуру (де і в який спосіб зберігаються дані, як ними керують, як забезпечують безпеку й інтероперабельність). У європейському контексті «основним регуляторним механізмом» виступають три великі масиви норм: Європейський простір даних охорони здоров'я (EHDS) – для уніфікації первинного і вторинного використання медичних даних; Регламент ЄС про оцінювання медичних технологій (HTA) – для спільних клінічних оцінок і узгоджених рішень; та режим безпеки/штучного інтелекту (NIS2 і AI Act) – для кіберстійкості, підзвітності й управління ризиками цифрових рішень у медицині. Для України як країни-кандидата це не лише орієнтири, а й дорожні карти сумісності: від побудови безпечних середовищ обробки даних і органів доступу (Health Data Access Bodies) – до процедур спільної оцінки технологій та прозорого впровадження високоризикових AI-систем у клінічних процесах[36].

На інституційному рівні механізми демократичного врядування задають «правила гри» для розробників політики, надавачів послуг, пацієнтів і постачальників ІТ. Підхід «Краще регулювання» Єврокомісії вимагає системних консультацій, якісної оцінки впливу, ризик-менеджменту та обов'язкового моніторингу виконання – це перетворює політику з одноразового рішення на керований цикл. У практиці охорони здоров'я ці вимоги прямо прив'язуються до даних (дашборди, KPI) і процесів закупівель/контрактування, а не існують «на папері». Для України доцільно віддзеркалити структуру Toolbox у внутрішніх SOP/методиках МОЗ, НСЗУ та ДЕЦ: форматування

[35] Council of the European Union. *European Health Data Space: Council adopts new regulation improving cross-border access to EU health data*. Press release 40/25, 21 January 2025. URL: https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2025/01/21/european-health-data-space-council-adopts-new-regulation-improving-cross-border-access-to-eu-health-data/

[36] Council of the European Union. *European Health Data Space: Council adopts new regulation improving cross-border access to EU health data*. Press release 40/25, 21 January 2025. URL: https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2025/01/21/european-health-data-space-council-adopts-new-regulation-improving-cross-border-access-to-eu-health-data/

проблеми, розробка альтернатив, план моніторингу з визначеними метриками та публічною звітністю[37].

Фінансово-правові механізми – це спосіб «перекласти» політичні цілі на поведінку організацій. Українська модель «гроші йдуть за пацієнтом» через договори з НСЗУ підтягує якість до вимірюваних специфікацій і стимулює маршрутність (направлення, е-рецепти, е-медзаписи). Вона опирається на пакети послуг зі встановленими вимогами і тарифами (капітація для ПМД, окремі моделі для стаціонару), які періодично уточнюються урядовими постановами та комунікуються на національних майданчиках. Ці правила доповнюються компенсацією вартості лікарських засобів і умовами звітності, що дозволяють зв'язати фінансування з досягнутими результатами та дотриманням умов договору. У підсумку фінансова логіка «затягує» у виконання і дані (звітність, валідація записів у ЦБД ЕСОЗ), і процеси (маршрути пацієнтів), і контроль якості[38].

Технологічна архітектура системи – це дворівнева модель з центральною базою даних (ЦБД ЕСОЗ) і медичними інформаційними системами (МІС), що підключаються до ЦБД за встановленими вимогами (тестування сумісності, SLA, припинення доступу за невідповідність). Саме через цю архітектуру масштабуються ключові сервіси: електронний рецепт (спершу – антибіотики), направлення, записи, контракти, довідки тощо. Для механізмів управління це означає: будь-яка зміна політики (наприклад, антибіотикорезистентність) одразу вбудовується в цифровий процес і стає керованою – з відстежуваністю, аналітикою і контрольними точками[39].

На рівні інтероперабельності технології повинні «говорити однією мовою». Для обміну медичною інформацією це означає підтримку HL7 FHIR на рівні ресурсів/API, застосування сучасних терміносистем (ICD-11 для класифікації хвороб, SNOMED CT – для клінічних понять, LOINC – для лабораторії), а для вторинного використання – співставлення у спільні моделі даних (OMOP CDM) з принципами FAIR. У Європі це вже інституціалізовано через EHDS: регламент встановлює технічні/організаційні механізми інтероперабельності, доступу пацієнтів до своїх даних і процедури вторинного використання

[37] European Commission. *Better regulation: guidelines and toolbox* (оновл. редакції: Guidelines – 03.11.2021; Toolbox – 20.07.2023). URL: https://commission.europa.eu/law/law-making-process/better-regulation/better-regulation-guidelines-and-toolbox_en

[38] Закон України «Про державні фінансові гарантії медичного обслуговування населення» № 2168-VIII від 19.10.2017. https://zakon.rada.gov.ua/go/2168-19

[39] Офіційний портал eHealth України (ЕСОЗ): головна та розділ про підключені МІС. URL: https://ehealth.gov.ua/

(через HDAB та безпечні середовища обробки). Для українських реєстрів і МІС це конкретні критерії «євросумісності»[40].

Безпека і стійкість стали невід'ємною частиною управлінських механізмів. Директива NIS2 поширює підвищені вимоги кібербезпеки на суттєві та важливі суб'єкти (серед них охорона здоров'я) й зобов'язала держави-члени імплементувати норми до 17 жовтня 2024 року; сектор здоров'я в ЄС чотири роки поспіль серед найбільш вразливих за значущими інцидентами. Для щоденної практики це означає обов'язкові політики ризик-менеджменту, реагування на інциденти, перевірки ланцюгів постачання ПЗ/обладнання, звітність і навчання персоналу. Дані ENISA за 2024 рік показують, що в медичному секторі 45% інцидентів – це шкідливи програми (ransomware), 28% – витоки даних, тож «план кіберстійкості» має бути інтегрований у договори, тендери та технічні умови МІС[41].

Штучний інтелект у медичних сервісах переходить під чіткий режим підзвітності. AI Act набув чинності 1 серпня 2024 р., з поетапною застосовністю: заборонені практики з лютого 2025 р., вимоги до моделей загального призначення з серпня 2025 р., основний масив зобов'язань з серпня 2026 р., а для високоризикових AI-систем, вбудованих у регульовані вироби, до серпня 2027 р. Це означає, що закупівля/впровадження AI-інструментів у лікарнях і МІС мають містити вимоги до управління ризиками, якості наборів даних, нагляду людини, ведення записів, прозорості й постринкового моніторингу – в логіці тендерних критеріїв і техзавдань. Єврокомісія підтвердила відсутність намірів відтерміновувати графік, отже, підготовка має відбуватися вже зараз[42].

Процеси закупівель і «фільтри якості» для цифрових рішень є критичною ланкою механізмів. Британські DTAC (національний базовий критерій для цифрових технологій у NHS) і оновлені стандарти доказовості NICE для цифрових медичних технологій демонструють, як інтегрувати клінічну безпеку, захист даних, технічну надійність, інтероперабельність, практичність та вимоги до доказової бази в єдиний прохідний бар'єр для постачальників. Аналогічний підхід

[40] Regulation (EU) 2025/327 on the European Health Data Space – текст акта на EUR-Lex. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX%3A32025R0327&utm_source

[41] ENISA – European Union Agency for Cybersecurity. *Health sector / Threat Landscape (key stats for ransomware & data breaches).* URL: https://www.enisa.europa.eu/topics/cybersecurity-of-critical-sectors/health

[42] European Commission (DG SANTE). *Artificial Intelligence in healthcare* (AI Act context and milestones). URL: https://health.ec.europa.eu/ehealth-digital-health-and-care/artificial-intelligence-healthcare_en

доречно закладати в українські тендери/договірні умови: бенчмарки безпеки/приватності, вимоги FHIR-API, плани управління даними (data governance), дорожні карти відповідності AI Act (для AI-функцій), прозорі журнали подій та SLA (RTO/RPO)[43].

Механізми управління даними (data governance) повинні бути формалізовані: ролі власника/оператора наборів, політики доступу (включно з доступом пацієнта), протоколи якості даних, наглядові ради з представництвом пацієнтів і клініцистів, а також процедури вторинного використання (анемнестичні, із безпечними середовищами обробки). EHDS прямо описує інституції доступу до даних (HDAB) і типи дозволів, не відміняючи GDPR, а будуючись «поверх нього» як секторальне управління; це знімає фрагментацію національних винятків щодо обробки чутливих медичних даних для політики або науки. Звідси практичні вимоги до ЕСОЗ: логування доступів, псевдонімізація/анонімізація, каталоги наборів, стандартні дозволи на дослідницький доступ[44].

Організаційні механізми виконання – це управління змінами, навчання кадрів, внутрішній аудит і «операційні» наради за метриками. В охороні здоров'я це працює тоді, коли є спільні артефакти: карти маршрутів пацієнтів, стандартні операційні процедури (SOP), специфікації пакетів, чек-листи безпеки й щомісячні дашборди з відкритим оприлюдненням ключових показників (доступність, якість/безпека, задоволеність, ефективність витрат, інциденти кібербезпеки). OECD/PaRIS і підходи HSPA рекомендують вмонтовувати пацієнт-орієнтовані метрики (PROMs/PREMs) безпосередньо у контракти, щоби «голос пацієнта» ставав частиною механізму фінансування[45].

Українські приклади технологій, інтегрованих у механізми. Е-рецепт на антибіотики (запроваджений із серпня 2022 р.) – це управлінський інструмент для антимікробної резистентності: норма права підкріплена цифровим ланцюжком (призначення – відпуск – контроль строків і повторів), що дає дані для таргетованих втручань і професійного нагляду. Публічні реєстри підключених МІС і умови

[43] NHS England. *Digital Technology Assessment Criteria (DTAC): Guidance & Standards.* URL: https://transform.england.nhs.uk/key-tools-and-info/digital-technology-assessment-criteria-dtac/

[44] Council of the European Union. *European Health Data Space: Council adopts new regulation improving cross-border access to EU health data*. Press release 40/25, 21 January 2025. URL: https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2025/01/21/european-health-data-space-council-adopts-new-regulation-improving-cross-border-access-to-eu-health-data/

[45] OECD. *Does Healthcare Deliver? Results from the Patient-Reported Indicator Surveys (PaRIS).* Paris: OECD Publishing, 2025. DOI: 10.1787/c8af05a5-en. URL: https://www.oecd.org/en/publications/does-healthcare-deliver_c8af05a5-en.html

підключення/підтримки доступу до ЦБД ЕСОЗ підвищують керованість екосистеми; оновлення договору приєднання до ЦБД у 2025 р. додало вимоги до якості сервісу, повторного тестування, підтримки користувачів. Усі ці технологічні рішення стають «вузлами» механізмів – вимірними, перевірюваними, зі зворотним зв'язком у політику[46].

Зв'язок із HTA-механікою рішень. Від 12 січня 2025 р. в ЄС застосовуються спільні клінічні оцінки нових онкопрепаратів і ATMP; надалі – високоризикові медвироби та інші категорії. Для України це означає можливість оперти національні ОМТ-процедури на спільні європейські досьє – скорочуючи дублювання аналізів, прискорюючи доступ до інновацій і роблячи рішення порівнянними. Технічно ланцюжок «ЄС-JCA – національна ОМТ – рішення про реімбурсацію/закупівлю» вимагає процедурного «адаптера» в методиках ДЕЦ/МОЗ/НСЗУ та відкритого оприлюднення критеріїв, що підвищує довіру стейкхолдерів[47].

Підсумовуючи, механізми й технології публічного управління – це не «додатки» до політики, а її операційний каркас. Єврорамки (EHDS/HTA/NIS2/AI Act) визначають зовнішні правила, тоді як українські інструменти (ЕСОЗ із ЦБД і підключеними МІС, договори НСЗУ, е-рецепт/направлення/записи) забезпечують практичне виконання: дані стандартизовані й доступні, інтероперабельність перевіряється, безпека й відповідність – вимірювані, а фінансові стимули «тягнуть» систему до результатів, що бачить і відчуває пацієнт. Щоби цей каркас працював, потрібні: (1) прозорі процедури і консультації за методикою «Кращого регулювання»; (2) жорсткі вимоги до даних і безпеки (FHIR/терміносистеми/FAIR, NIS2-вимоги, журнали подій, аудити ланцюгів постачання); (3) «прохідний бар'єр» для постачальників (на кшталт DTAC/NICE-ESF) у тендерах і контрактах; (4) регулярні дашборди й публічні пояснення змін; (5) інтеграція спільних європейських оцінок (JCA) у національні рішення. Саме так механізми і технології перетворюють політику на відтворювану практику, а стратегію – на вимірювані результати.

[46] Міністерство охорони здоров'я України. *З серпня 2022 року пацієнти почнуть отримувати електронні рецепти на антибіотики*. URL: https://moz.gov.ua/article/news/z-serpnja-2022-roku-pacienti-pochnut-otrimuvati-elektronni-recepti-na-antibiotiki

[47] European Commission (DG SANTE). *Joint Clinical Assessments – Implementation of the Regulation on Health Technology Assessment*. URL: https://health.ec.europa.eu/health-technology-assessment/implementation-regulation-health-technology-assessment/joint-clinical-assessments_en

ВИСНОВКИ

«Аналітика політики + демократичне врядування» у сфері здоров'я працює як єдина, замкнена система, у якій стандартизовані дані та інтероперабельність живлять прозорі процедури оцінювання політик і технологій, голос пацієнта вимірюється та впливає на рішення, а будь-яка цифрова інновація проходить через фільтр безпеки й етики. Зовнішній «контур» цієї системи вже заданий європейськими рамками: Європейський простір даних охорони здоров'я (EHDS), що ухвалений Радою ЄС 21 січня 2025 року і створює спільні правила доступу, обміну та повторного використання медичних даних; Регламент ЄС про HTA (EU 2021/2282), який застосовується з 12 січня 2025 року і запускає спільні клінічні оцінки; а також Акт про ШІ, що набув чинності 1 серпня 2024 року і поетапно вводить вимоги до прозорості, управління ризиками та пост-ринкового нагляду для високоризикових застосувань у медицині. Разом із Регіональним планом дій ВООЗ із цифрового здоров'я для Європи (2023–2030) це формує нормативно-методичну основу, на яку може спиратися практична інтеграція в українські процедури МОЗ/НСЗУ/ДЕЦ.

1. Стандартизовані дані та інтероперабельність (FHIR/OMOP/FAIR). Технічний фундамент єдиної системи – це HL7 FHIR як стандарт електронного обміну медичною інформацією (ресурси + API), OMOP Common Data Model як спільна модель для вторинного використання даних (RWD/RWE) з відтворюваними методами, і FAIR-принципи (Findable, Accessible, Interoperable, Reusable), які забезпечують здатність до автоматизованої обробки і повторну придатність наборів даних. У практиці це означає: епізоди догляду, рецепти, направлення та результати оформлюються у FHIR-ресурси; для політики/досліджень дані мапуються в OMOP і аналізуються федеративно; метадані ідентифікуються та публікуються за FAIR, що полегшує повторний аналіз і зовнішній аудит. Саме такий «даний каркас» вбудовується в EHDS і знімає бар'єри для транскордонного доступу та повторного використання даних у дослідженнях і виробленні політик.

2. Прозорі HTA/OMT та причинний аналіз впливу. Новий режим спільних клінічних оцінок у ЄС з 2025 року прибирає дублювання доказових оглядів та задає єдину «мову» клінічної цінності для інновацій (спершу – онкопрепарати та ATMP). Українські процедури ОМТ у ДЕЦ МОЗ можуть безпосередньо підхоплювати ці висновки, доопрацьовуючи локальні економічні модулі й аналіз бюджетного впливу, а в оцінці політик – застосовувати квазіекспериментальні дизайни (difference-in-differences, synthetic control, stepped-wedge) поверх OMOP-моделі, щоб відрізняти реальний ефект інтервенції від

фонового шуму. Це і є прозорість: від публічних критеріїв HTA до відкритих планів оцінювання політики з повторюваними методами.

3. Пацієнтські голоси як вимірюваний сигнал (PaRIS). Демократичне врядування – не декларація, а дані про досвід і результати, що важать для людей. Ініціатива OECD PaRIS у лютому 2025 року оприлюднила перший флагманський звіт за міжнародним опитуванням пацієнтів 45+ з хронічними станами в первинній ланці (100 тис. респондентів, 19 країн): це готові PREMs/PROMs-індикатори, які можна прямо вбудувати в договори НСЗУ та дашборди, щоби «голос пацієнта» впливав на пріоритезацію і фінансування. Пацієнтський KPI з'єднує мікрорівень (маршрути й сервіс) з макрорівнем (політика й бюджет), роблячи ухвалення рішень підзвітним суспільству.

4. Фільтр безпеки та етики для цифрових інновацій (ENISA, AI Act). У цифровій охороні здоров'я безпека – це умова легітимності. Згідно з матеріалами ENISA, сектор здоров'я послідовно належить до уразливих, тож політика має вимагати ризик-менеджменту за NIS2, плейбуків реагування, аудитів ланцюга постачання ПЗ/обладнання та публічного звітування агрегованих кібер-показників. AI Act додає шар підзвітності для високоризикових систем (якість даних, нагляд людини, ведення записів, пост-ринковий моніторинг) і окремі обов'язки прозорості для моделей загального призначення – усе це треба «прошивати» в технічні вимоги до МІС, тендери та контракти ще на етапі закупівель.

Таким чином, EHDS + HTA-Reg + AI Act + WHO Digital Health Plan дають Україні узгоджений маршрут: (а) вирівнятися по стандартах даних і інтероперабельності (FHIR/OMOP/FAIR), (б) оперти рішення на спільні європейські оцінки та відтворювані методи причинного аналізу, (в) системно вимірювати пацієнтський досвід і результати за PaRIS-логікою, (г) гарантувати безпеку та етичність цифрових інновацій на рівні процесів і доказів. Операційно це вбудовується в практику МОЗ/НСЗУ/ДЕЦ через оновлення технічних вимог до МІС і ЦБД, «прохідні бар'єри» безпеки/прозорості в закупівлях (у т.ч. для рішень зі ШІ), включення PROMs/PREMs у договори, мапування даних у OMOP для швидких федеративних аналізів і публічні дашборди KPI. Результат – швидше відновлення, справедливий доступ і вища стійкість системи завдяки керованому циклу «дані – докази – рішення – впровадження – оцінка – корекція», який сумісний із європейськими нормами й очікуваннями громадян.

АНОТАЦІЯ

Запропоновано інтегровану модель «аналітика політики + демократичне врядування» для сфери охорони здоров'я, що поєднує стандартизовані дані та інтероперабельність (FHIR/OMOP/FAIR) із прозорими процедурами оцінювання технологій і політик (HTA/OMT, RIA, MCDA) та методами ідентифікації причинно-наслідкового впливу (DiD, synthetic control, stepped-wedge). Розкрито, як пацієнтські голоси (PROMs/PREMs у логіці OECD PaRIS) інституціалізуються через контракти НСЗУ і публічні дашборди, а цифрові інновації проходять фільтр безпеки й етики (NIS2/ENISA, AI Act) від етапу закупівель до пост-ринкового нагляду. Показано узгодження з європейськими рамками (EHDS, Регламент ЄС щодо HTA, Регіональний план дій ВООЗ із цифрового здоров'я 2023–2030) та описано операціоналізацію для українських інституцій (МОЗ/НСЗУ/ДЕЦ): вимоги до МІС і ЦБД, трансформацію даних у OMOP для федеративної аналітики, включення PaRIS-метрик у договори, «прохідні» критерії безпеки/прозорості для ШІ-рішень, набір KPI для доступності, якості, безпеки й ефективності витрат. Новизна полягає у поєднанні трьох вимірів: аналітика – механізми – технології в єдину керовану систему, що прискорює відновлення галузі, забезпечує справедливий доступ і підвищує стійкість у воєнних та післявоєнних умовах. Практична значущість – у готових шаблонах політик-операцій: дорожня карта впровадження, набір індикаторів для щомісячного моніторингу, типові вимоги до тендерів і governance-процедур.

Література

1. OECD. Health at a Glance: Europe 2024. Paris: OECD Publishing, 2024. DOI: 10.1787/b3704e14-en. URL: https://www.oecd.org/health/health-at-a-glance-europe-22214391.html

2. World Health Organization. Regional Office for Europe. *2024 emergency annual report: WHO's health response in Ukraine*. News release, 5 August 2025. URL: https://www.who.int/europe/news/item/05-08-2025-2024-emergency-annual-report--who-s-health-response-in-ukraine

3. Council of the European Union. European Health Data Space: Council approves regulation (21 January 2025) https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2025/01/21/european-health-data-space-council-adopts-new-regulation-improving-cross-border-access-to-eu-health-data/

4. European Commission. Directorate-General for Health and Food Safety (DG SANTE). *Artificial Intelligence in healthcare*. Public Health – European Commission. [Electronic resource]. URL: https://health.ec.europa.eu/ehealth-digital-health-and-care/artificial-intelligence-healthcare_en

5. European Union Agency for Cybersecurity (ENISA). *Health.* URL: https://www.enisa.europa.eu/topics/cybersecurity-of-critical-sectors/health

6. OECD; European Commission. *Health at a Glance: Europe 2024 – State of Health in the EU Cycle*. Paris: OECD Publishing, 2024. DOI: 10.1787/b3704e14-en. URL: https://www.oecd.org/en/publications/health-at-a-glance-europe-2024_b3704e14-en.html

7. Міністерство охорони здоров'я України. *Цифровізація охорони здоров'я у 2024 році – які сервіси будуть впроваджені*. URL: https://moz.gov.ua/uk/cifrovizacija-ohoroni-zdorov%E2%80%99ja-u-2024-roci-%E2%80%93-jaki-servisi-budut-vprovadzheni (дата звернення: 01.11.2025)

8. Council of the European Union. *European Health Data Space: Council adopts new regulation improving cross-border access to EU health data*. Press release 40/25, 21 Jan 2025. URL: https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2025/01/21/european-health-data-space-council-adopts-new-regulation-improving-cross-border-access-to-eu-health-data/

9. Council of the European Union. *Artificial intelligence (AI) Act: Council gives final green light to the first worldwide rules on AI*. Press release, 21 May 2024. URL: https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2024/05/21/artificial-intelligence-ai-act-council-gives-final-green-light-to-the-first-worldwide-rules-on-ai/

10. Yu L., Zhai X. Use of artificial intelligence to address health disparities in low- and middle-income countries: a thematic analysis of ethical issues. Public Health. 2024;234:77–83. DOI: 10.1016/j.puhe.2024.05.029. URL: https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0033350624002257

11. Ali Maher O., Panu Napodano C.M., Bellizzi S. Potential of artificial intelligence in public health disaster and emergency management. Public Health. 2024;231:e1–e2. DOI: 10.1016/j.puhe.2024.03.017. URL: https://www.sciencedirect.com/journal/public-health/vol/231/suppl/C

12. United Nations Development Programme in Ukraine. *Ukraine's Health Ministry presents new digital healthcare projects at the first UNDP-supported eHealth Summit*. Press release, 11 Sep 2024. URL: https://www.undp.org/ukraine/press-releases/ukraines-health-ministry-presents-new-digital-healthcare-projects-first-undp-supported-ehealth-summit

13. Council of the European Union. European Health Data Space: Council adopts new regulation improving cross-border access to EU health data. Press release 40/25, 21 January 2025. URL: https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2025/01/21/european-health-data-space-council-adopts-new-regulation-improving-cross-border-access-to-eu-health-data/

14. European Commission. Better Regulation Guidelines (SWD(2021) 305 final) та Better Regulation Toolbox (оновлена редакція). Brussels, 2021–2023.
URL(Guidelines):https://commission.europa.eu/document/download/296ddf8f-5a1c-47bc-8acf-56acf533b173_en; URL (Toolbox): https://commission.europa.eu/document/download/f0d4f74c-8a0a-49c7-9d59-9fbf8e718cf0_en

15. Електронна система охорони здоров'я (ЕСОЗ). Офіційний портал eHealth України (архітектура ЦБД/МІС, сервіси, підключення). URL: https://ehealth.gov.ua/

16. HL7 International. FHIR® – Fast Healthcare Interoperability Resources. R4B Specification (v4.3.0). URL: https://hl7.org/fhir/R4B/

17. World Health Organization. ICD-11 for Mortality and Morbidity Statistics (ICD-11 MMS): Browser / Coding Tool (latest release 2025-01). URL: https://icd.who.int/browse11

18. European Health Data & Evidence Network (EHDEN). A federated network of Data Partners harmonised to the OMOP Common Data Model (About/Data Partners). [Electronic resource]. URL: https://www.ehden.eu/datapartners/

19. OECD. Does Healthcare Deliver? Results from the Patient-Reported Indicator Surveys (PaRIS). Paris: OECD Publishing, 2025. DOI: 10.1787/c8af05a5-en. URL: https://www.oecd.org/en/publications/does-healthcare-deliver_c8af05a5-en.html

20. OECD. *Patient-Reported Indicator Surveys (PaRIS) – programme page*. URL: https://www.oecd.org/en/about/programmes/patient-reported-indicator-surveys-paris.html

21. World Health Organization. Regional Office for Europe**.** *Regional digital health action plan for the WHO European Region 2023–2030 (RC72).* Copenhagen: WHO/Europe, 2022 (актуальна рамка, підтверджена матеріалами 2024). URL: https://www.who.int/europe/publications/i/item/EUR-RC72-5

22. European Commission (DG SANTE). *Joint Clinical Assessments – Implementation of the Regulation on HTA.* URL: https://health.ec.europa.eu/health-technology-assessment/implementation-regulation-health-technology-assessment/joint-clinical-assessments_en

23. Regulation (EU) 2021/2282 of the European Parliament and of the Council of 15 December 2021 on health technology assessment and amending Directive 2011/24/EU. *Official Journal* L 458, 22.12.2021, p. 1–32. URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2021/2282/oj

24. Кабінет Міністрів України. Постанова № 1300 від 23.12.2020 «Про затвердження Порядку проведення державної оцінки медичних

технологій». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/en-es/1300-2020-%D0%BF/comp20221124

25. European Commission. *Better regulation: guidelines and toolbox* (оновл. редакції: Guidelines – 03.11.2021; Toolbox – 20.07.2023). URL: https://commission.europa.eu/law/law-making-process/better-regulation/better-regulation-guidelines-and-toolbox_en

26. Regulation (EU) 2024/1689 of the European Parliament and of the Council of 13 June 2024 laying down harmonised rules on artificial intelligence (Artificial Intelligence Act). *Official Journal of the European Union*, L series, 12 July 2024. URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2024/1689/oj/eng

27. Reuters. *EU Commission says AI rules go ahead, no pause* (statement of 4 July 2025 confirming no delay to AI Act timeline). 4 July 2025 URL: https://www.reuters.com/world/europe/artificial-intelligence-rules-go-ahead-no-pause-eu-commission-says-2025-07-04/

28. ENISA – European Union Agency for Cybersecurity. *Health sector – key stats from ENISA Threat Landscape 2024* (ransomware 45%, data breaches 28%; health – most affected sector for significant NIS incidents, 2020–2023). URL: https://www.enisa.europa.eu/topics/cybersecurity-of-critical-sectors/health

29. Міністерство охорони здоров'я України. *З серпня 2022 року пацієнти почнуть отримувати електронні рецепти на антибіотики*. URL: https://moz.gov.ua/article/news/z-serpnja-2022-roku-pacienti-pochnut-otrimuvati-elektronni-recepti-na-antibiotiki

30. Council of the European Union. *European Health Data Space: Council adopts new regulation improving cross-border access to EU health data*. Press release 40/25, 21 January 2025. URL: https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2025/01/21/european-health-data-space-council-adopts-new-regulation-improving-cross-border-access-to-eu-health-data/

31. Закон України «Про державні фінансові гарантії медичного обслуговування населення» № 2168-VIII від 19.10.2017. https://zakon.rada.gov.ua/go/2168-19.

32. Офіційний портал eHealth України (ЕСОЗ): головна та розділ про підключені МІС. URL: https://ehealth.gov.ua/

33. Regulation (EU) 2025/327 on the European Health Data Space – текст акта на EUR-Lex. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX%3A32025R0327&utm_source

34. ENISA – European Union Agency for Cybersecurity. *Health sector / Threat Landscape (key stats for ransomware & data breaches).* URL: https://www.enisa.europa.eu/topics/cybersecurity-of-critical-sectors/health

35. European Commission (DG SANTE). *Artificial Intelligence in healthcare* (AI Act context and milestones). URL: https://health.ec.europa.eu/ehealth-digital-health-and-care/artificial-intelligence-healthcare_en

36. NHS England. *Digital Technology Assessment Criteria (DTAC): Guidance & Standards.* URL: https://transform.england.nhs.uk/key-tools-and-info/digital-technology-assessment-criteria-dtac/

37. OECD. *Does Healthcare Deliver? Results from the Patient-Reported Indicator Surveys (PaRIS).* Paris: OECD Publishing, 2025. DOI: 10.1787/c8af05a5-en. URL: https://www.oecd.org/en/publications/does-healthcare-deliver_c8af05a5-en.html

38. Міністерство охорони здоров'я України. *З серпня 2022 року пацієнти почнуть отримувати електронні рецепти на антибіотики*. URL: https://moz.gov.ua/article/news/z-serpnja-2022-roku-pacienti-pochnut-otrimuvati-elektronni-recepti-na-antibiotiki

39. European Commission (DG SANTE). *Joint Clinical Assessments – Implementation of the Regulation on Health Technology Assessment*. URL: https://health.ec.europa.eu/health-technology-assessment/implementation-regulation-health-technology-assessment/joint-clinical-assessments_en

Information about the authors:
Malakhova Tetiana V'yacheslavivna,
Doctor of Sciences in Public Administration, Professor,
Professor at the Department of Public Management,
Administration and Social Work
Shupyk National Healthcare University of Ukraine,
9, Dorohozhytska Str., Kyiv, 04112, Ukraine

Verkhovtseva Iryna Hennadiivna,
Doctor of Historical Sciences, Professor,
Professor at the Department of Public Management
and Administration
State University "Kyiv Aviation Institute",
1, Liubomyra Huzara ave, Kyiv, 3058, Ukraine

DOI https://doi.org/10.30525/978-9934-26-647-8-13

ХУДОЖНІЙ ТЕКСТ ЯК КЕЙС ДЛЯ РОЗВИТКУ ФАХОВИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ

Матусяк Г. І.

ВСТУП

Процес удосконалення фахових компетентностей не обмежується опануванням передбачених освітньою програмою дисциплін, а його зміст не вичерпується переліком базової й рекомендованої літератури з відповідної теми. У часи стрімкого розвитку технологій і алгоритмізації навчальної діяльності особливо важливим є акцент на гуманітаризації вищої освіти, що дозволить запобігти витісненню людини та її внутрішнього світу на периферію цивілізаційного поступу. Справжній прогрес означає не стільки здатність використовувати сучасні технології задля ефективної організації різних сфер життєдіяльності, скільки збереження гуманістичних цінностей у взаємодії людини й техніки.

Поява штучного інтелекту поставила людину перед низкою викликів, на які вона відповідає значно повільніше, ніж розвиваються створені на його основі технології. Безперервна алгоритмізація дій призводить до того, що людську природу дедалі більше ототожнюють із механізмом, який здатний негайно вмикатися й вимикатися, перезавантажуватися за лічені секунди, налаштовуватися на вищі швидкості виконання задач. Складність емоційно-почуттєвої сфери не беруть до уваги, вимагаючи від людини максимального включення в діяльність і підвищення продуктивності праці навіть за несприятливих зовнішніх умов. Зростання стресогенності професійного середовища все частіше підкреслюють представники різних професій, спонукаючи до пошуку засобів протидії, що, на жаль, наразі обмежується індивідуальним використанням практик, які сприяють збереженню психічного здоров'я та ментального добробуту.

Одним зі шляхів до подолання стресу й запобігання виснаженню внутрішніх ресурсів є читання художньої літератури. Книготерапія, або ж бібліотерапія, дедалі частіше стає опорою для тих, хто прагне не лише зняти спричинену інтенсивними навантаженнями напругу, а й упорядкувати ціннісний хаос, до якого призводить надмірна кількість інформаційних ресурсів, потреба користуватися різними месенджерами та додаткми, необхідність значну кількість часу проводити у віртуальному світі. Численні дослідження засвідчують, що читання

художньої літератури суттєво знижує рівень стресу, сприяє розвитку уяви та критичного мислення, істотно збагачує словниковий запас і розширює картину світу. У збірці есеїв «Czuły narrator» лауреатка Нобелівської премії з літератури 2018 року, польська письменниця Ольга Токарчук підкреслює потребу в художній літературі як засобі пізнання світу через вербалізований досвід різних людей[1]. Сама письменниця у своїх рефлексіях, інспірованих різними суспільними феноменами, апелює до літературної спадщини минулого й сучасності, порівнюючи між собою світоглядні основи, викладені в прочитаних творах, підкреслюючи їх впливи на формування власних поглядів і переконань, зіставляючи відмінні картини світу та простежуючи еволюцію уявлень про відповідне явище в діахронічному аспекті.

О. Токарчук наголошує на важливості літератури як інструменту передачі індивідуального й колективного досвіду та підтримання тяглості пізнання дійсності. Авторка сама визнає, що пишучи свої тексти, незмінно робить покликання на світову літературну спадщину. Вона спростовує хибну думку тих, хто вважає читання художніх творів лише одним із варіантів дозвілля, способом розважити себе й гадає, що без книги можна повноцінно жити. О. Токарчук аргументує свою позицію щодо виняткової ролі літератури тим, що вона передусім – скарбниця точок зору інших людей і візій світу, профільтрованих через неповторний розум кожної особистості[2]. Письменниця повсякчас підкреслює унікальне значення літератури у формуванні особистості, у впливах, які вона має на світобачення людини: «Література творить ідеї і визначає перспективи, що глибоко западають у наш розум і формують його, хочемо ми того, чи ні»[3].

Донесення до здобувачів ідеї про значущість читання художньої літератури є критично важливим не лише з огляду на розвиток так званих «м'яких навичок» і мовленнєвих умінь, що є вирішальними для досягнення успіху чи не в кожній професійній сфері. Художні тексти є величезною базою матриць, моделей, схем і сценаріїв, ознайомлення з якими є запорукою вдосконалення фахових компетентностей. Здатність розпізнавати в реальності парадигми взаємодії літературних персонажів може забезпечити інсайт для розуміння складних життєвих ситуацій, створити сприятливі умови для розв'язання професійних задач, надати підказки для інтерпретації вчинків людей на підставі засвоєних художніх сюжетів. Художній текст відповідної тематики може стати незамінним кейсом, опрацювання якого слугуватиме

[1] Tokarczuk O. Czuły narrator. Krakow: Wydawnictwo literackie. 2020. S. 24.
[2] Там само. S. 27.
[3] Там само. S. 27.

ключем до вирішення проблем, що виникають у професійному середовищі. Навіювання думки про те, що читання є вагомим чинником формування особистої культури фахівця та розвитку його професійних компетентностей, – першочергова задача викладача гуманітарних дисциплін. Твори художньої літератури можуть бути використані як кейси для опрацювання певних тем на різних дисциплінах, слугувати матеріалом для завдань самостійної роботи й, безперечно, супроводжувати фахівця в його професійному житті для безперервного вдосконалення фахових компетентностей.

У контексті спеціальностей «Право» й «Публічне управління та адміністрування» прикладом корисних кейсів можуть стати, зокрема, романи «Веди свій плуг понад кістками мертвих» О. Токарчук, «Читець» Б. Шлінка та «Перехресні стежки» І. Франка, які можна розглянути зі здобувачами як у ході опанування дисциплін, так і під час виховної роботи, наприклад, в організації читацького клубу.

1. Злочин і кара в романі Ольги Токарчук «Веди свій плуг понад кістками мертвих»: екокритична інтерпретація

Уперше термін «екокритика» використав Вільям Руекерт (William Rueckert) у своєму есеї «Literature and Ecology: An Experiment in Ecocriticism». Екокритичні студії в літературознавстві з'явилися у відповідь на появу творів, у яких порушувалися питання, пов'язані з проблемами довкілля, автори яких виявляли занепокоєння через втрату природної рівноваги, викликаної безвідповідальними людськими діями, збільшення антропогенних катастроф і загрозу існування планети. Цей напрямок дозволяє інтерпретувати художню літературу з позицій екоцентризму, вбачаючи в ній гуманістичні цінності, в основі яких – шанобливе ставлення людини до природи.

Роман польської письменниці, лауреатки Нобелівської премії з літератури 2018 року, Ольги Токарчук «Веди свій плуг понад кістками мертвих» (2009) порушує проблему вбивства тварин, художня інтерпретація якої ставить нові етичні акценти у взаємодії людини і природи. Питання злочину й кари у версії О. Токарчук набуває несподіваного аранжування, зумовленого екоцентричним світоглядом авторки. Отже, цей роман письменниці доцільно інтерпретувати, застосовуючи екокритичний підхід.

У збірці есеїв «Czuły narrator» (2020) О. Токарчук обґрунтовує рівність людей і тварин, зараховує останніх до «своїх», приналежність до яких визначається здатністю страждати[4]. Саме цією етичною позицією письменниця керується в романі «Веди свій плуг понад

[4] TokarczukO. Czuły narrator.Krakow: Wydawnictwo literackie. 2020. S. 54.

кістками мертвих», коли ставить питання про те, чи має право людина вбивати тварин, чи не є це таким самим злочином, як і вбивство представників свого виду.

О. Токарчук дуже багато уваги присвятила питанню вибору наративних стратегій у збірці «Czuły narrator». У романі «Веди свій плуг понад кістками мертвих» оповідь ведеться від першої особи, що налаштовує читача на особливе сприймання описаних подій, яке ставить його на бік оповідача. Така авторська стратегія сприяє «вживанню» реципієнта в спосіб мислення й емоційні переживання наратора та навіюванню йому відповідних світоглядних настанов і переконань.

Оповідачка Яніна Душейко є дивачкою в очах оточення: астролог-відлюдниця, яка має кілька приятелів і сприймає світ не так, як більшість. Саму себе вона вважає «старою ексцентричкою», «хіпі божою ласкою»[5]. Саме наративна стратегія, вибрана О. Токарчук, викликає мимовільну симпатію до нараторки і її світобачення. Смерть сусіда – Великої Ступні – Яніна Душейко сприймає як «звільнення інших живих істот від нього»[6], маючи на увазі тварин, на яких він полював. Велика Ступня жорстоко кривдив ліс, завдяки якому жив: постійно розставляв пастки для тварин, підпалив чорничник, зрізав сповнені життєдайних соків дерева. Яніна Душейко вважає, що «він уже кілька разів мав би отримати якесь покарання або навіть сісти до в'язниці»[7]. Вона навіть писала з цього приводу скарги до поліції, але там питаннями вбивства тварин не займалися.

Уже з перших сторінок відчутно, що оповідачка має свої уявлення про опозицію «злочинець–потерпілий», що стає на захист природи, проти якої люди коять злочини. Зрозумівши, що Велика Ступня вдавився кісткою Козулі, що втрапила в його капкан, Яніна Душейко вбачає в цій смерті справедливу кару за злочин, «помсту з могили»[8]. Її жахає те, що одна істота може поїдати іншу й не підлягати суспільному осуду та не зазнавати покарання від органів влади.

Авторський правопис О. Токарчук з використанням великої літери у назвах тварин свідчить про шанування цих істот. Яніна Душейко називає собаку сусіда Матоги людським ім'ям – Марисею: цей вибір підкреслює рівність усіх істот у її філософській картині світу. Вона ховає вбитих тварин так, як людей, ставлячи камінь на могилі замість надгробка, за що її осуджує місцевий ксьондз, вважаючи, що призначення тварин – служити людям.

[5] Токарчук О. Веди свій плуг над кістками мертвих. Київ : Урбіно, 2011. С. 21.
[6] Там само. С. 7.
[7] Там само. С. 9.
[8] Там само. С. 35.

Яніна Душейко ставиться до полювання як до вбивства, засуджуючи мисливців. Вона спробувала зупинити «чоловіків у зелених мундирах», які полювали на фазанів, штовхнувши одного з них так, що він упав на землю. Мисливці виправдовували себе тим, що вони діють законно, утім для оповідачки їхні вчинки були звичайним вбивством.

У загибелі поліцейського коменданта оповідачка також убачає помсту козуль, чиї сліди було виявлено біля його тіла. Вона розповідала своєму колишньому учневі Дизю про те, що у Франції в XVI столітті на тварин подавали до суду і навіть надавали адвоката, трактуючи їх як рівних людям. Яніна Душейко дуже болісно переживає смерть кожної загиблої тварини, яку час від часу знаходить у лісі, мимоволі стаючи «свідком злочину»[9]. Через це вона перебуває у стані постійної жалоби.

Яніна Душейко активно залучена в протидію злочинам людей: подає заяви до поліції, щоб відкрили справу, звертається до прокуратури, до міської служби охорони, проте безуспішно. Охоронець пояснює свою бездіяльність законом, на що оповідачка відповідає, що про країну свідчить ставлення до тварин: «Якщо люди поводяться по-звірячому із тваринами, то не допоможе їм жодна демократія»[10]. Міркування Яніни Душейко спрямованні на ламання стереотипів про те, що вбивство тварин не є злочином, бо саме безкарність сприяє цьому: «Злочин визнано чимось природним, він став узвичаєним. Усі його вчиняють. Саме так виглядав би світ, якби концтабори стали буденністю. Ніхто не вважав би, що в цьому є щось погане»[11]. Оповідачка вбачає в такому ставленні брак гуманності й застерігає проти бездумного трактування правил і законів. Вона жаліє світ, у якому біль і вбивство стали нормою.

Третьою жертвою став Нутряк, який мав звіроферму. Яніна Душейко й цього разу не сумнівалася в тому, що дикі тварини покарали чоловіка за його діяльність. Пишучи свої заяви до поліції з проханням з'ясувати обставини злочинів, оповідачка наполягала, що месником могла бути тварина, оскільки історія знає подібні випадки.

Яніна Душейко вважала, що тварини навіть кращі за людей, «мудріші, веселіші, чуйніші»[12]. Їй прикро, що люди трактують їх, як речі. Для оповідачки вбивство є злочином незалежно від того, яка жива істота є його жертвою, тому має бути покараним. Смерть голови товариства мисливців, на думку Яніни Душейко, вписувалася в логіку

[9] Токарчук О. Веди свій плуг над кістками мертвих. Київ : Урбіно, 2011. С. 84.
[10] Там само. С. 85.
[11] Токарчук О. Веди свій плуг над кістками мертвих. Київ : Урбіно, 2011. С. 89.
[12] Там само. С. 160.

попередніх вбивств і так само була актом помсти тварин. Проте поліція була іншої думки, підозрюючи саме її, оскільки вона мала відвезти голову додому після костюмованого балу.

Оповідачку обурює вшанування покровителя мисливців Св. Губерта. На думку ксьондза, який читав урочисту промову, «мисливці, відстрілюючи тварин, втілюють правильну ловецьку політику»[13]. Яніна Душейко перервала його виступ, проганяючи з авмону священника, який, за її словами, закликав до злочину. Згодом ксьондз Шелест загинув, а плебанія згоріла. Невдовзі з'ясувалося, що до всіх убивств насправді причетна Яніна Душейко, яка взяла на себе місію помсти за загибель диких тварин і двох її собак. Вона вважала, що вони обрали її і перетворили на «справедливу караючу десницю»[14].

Таким чином, екологічний детектив О. Токарчук «Веди свій плуг понад кістками мертвих» пропонує читачеві авторську інтерпретацію звичних уявлень про злочин і кару у вимірі ставлення людини до тварин. Обрана письменницею наративна стратегія від першої особи сприяє переосмисленню читачем традиційного потрактування мисливства і спонукає до перегляду стереотипів про ієрархічні відносини між людьми і тваринами. Роман О. Токарчук «Веди свій плуг понад кістками мертвих» може стати ефективним кейсом на занятті з дисципліни «Екологічне право», на якому здобувачів доцільно поділити на дві групи, одна з яких представлятиме прихильників традиційних норм полювання, а друга обстоюватиме погляди про рівність усіх живих істот, репрезентовані головною героїнею – Яніною Душейко.

2. Воєнний злочин у романі Бернгарда Шлінка «Читець»: дифузія образів ката і жертви

Російсько-українська війна загострила актуальність терміну «воєнний злочин» у вітчизняному міждисциплінарному науковому дискурсі, що виходить за межі кримінального і міжнародного права. Дослідники різних галузей знань вивчають сучасний локальний контекст воєнних злочинів, скоєних агресором, спираючись на світовий досвід опрацювання проблеми. З'ясування гуманітарних аспектів цього явища є цінним з огляду на такі категорії, як «колективна пам'ять», «історична травма», «національна свідомість», «культурна ідентичність». Важливо підкреслити, що не лише документальні матеріали, а й художні проєкції воєнних злочинів глобального масштабу уможливлюють створення імовірних сценаріїв інтерпретації історичного минулого в майбутньому, що пояснює актуальність обраної теми дослідження.

[13] Токарчук О. Веди свій плуг над кістками мертвих. Київ : Урбіно, 2011. С. 188.
[14] Там само. С. 199.

Роман німецького письменника Б. Шлінка «Читець», що вийшов друком німецькою мовою в 1995 році й був екранізований британський режисером С. Долдрі в 2008 році, знайомить читача з історією стосунків молодого хлопця (Мікаеля Берга) і старшої від нього жінки (фрау Шміц). У першій частині твору йдеться про романтичне кохання тодішнього школяра до Ганни, лейтмотивом якого є його читання вголос книжок на її прохання як спосіб спільного дозвілля. Уже на початку роману читач спостерігає за тим, як у стосунках головних героїв юнак легко опиняється в ролі жертви, відчуваючи образи з боку жінки, але швидко відмовляється від свого статусу й займає позицію винного, перепрошуючи її за вчинок. У такий спосіб читач переконується, настільки тонкою і хисткою є межа між винуватим та ображеним, наскільки легко змінити вектор у їхній взаємодії, маніпулюючи інтерпретацією фактів.

У другій частині йдеться про вивчення Мікаелем юриспруденції в університеті. Після зникнення Ганни юнак знову побачив її в залі суду, в якому відбувався процес над обслугою концтаборів. Професор, який досліджував нацистську минувшину, зробив той процес темою семінару, одним із питань якого була «заборона покарань за злочини, скоєні в минулому»[15]. Судові засідання відбувалися чотири дні на тиждень, і на них мала бути присутньою призначена професором група студентів, яка вела протоколи, а на семінарі в п'ятницю відбувалися обговорення. Студенти вважали, що засуджувати треба не тільки безпосередніх злочинців, а й ціле покоління, яке дозволило ці злочини. Так зване «друге покоління» звинувачувало своїх батьків, які під час війни виконували різні функції, дотичні до фашистської влади. Мікаель підкреслює, як завзято його генерація намагалася відгородити себе від попередників, акцентуючи свою «місію просвіти і звинувачень»[16] та вибудовуючи свою колективну ідентичність незаплямованих у злочинах.

На суді Мікаель довідався, що Ганна працювала на заводі Сименса, а в 1943 році добровільно пішла до війська СС на караульну службу. Восени 1944 року вона служила в Аушвіці, а до зими 1944–45 – в невеличкому таборі коло Кракова. Адвокат Ганни був молодшим від решти, що не спряло успіху в захисті жінки. Мікаель переживав сум'яття під час процесу, бо уявлення про Ганну-коханку, які він плекав у своїх спогадах, суперечили тому образові, що окреслювався з деталей скоєння злочину проти в'язнів, оприлюднених на суді.

[15] Шлінк Б. Читець. Київ : «Основи». 2005. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Bernhard_Schlink/Chytets/

[16] Там само.

Мікаель відвідував усі судові засідання і намагався проаналізувати спричинене звичкою збайдужіння, яке зауважив у собі, та наблизитися до розуміння природи злочину: «Так само і в'язень концтабору, кілька місяців проживши в ньому і звикнувши до нього, з байдужістю споглядає страх тих, хто вперше потрапив до табору. Споглядає з тим самим заніміннням, з яким дивиться на вбивства і смерть. В усіх спогадах тих, хто пережив концтабір, написано про те заніміння, що стишує всі життєві функції, коли байдужість, жорстокість, смерть у газових камерах та у вогненних печах стають повсякденністю»[17].

Ганну разом із чотирма іншими жінками, які були наглядачками у форпості Аушвіцу біля Кракова, звинувачували у смерті в'язнів під час пожежі, у якій вижили лише мати з донькою. Непрофесійність і недосвідченість адвоката спричинили зміну тактики інших захисників, які намагалися «звинуватити Ганну і зменшити тягар звинувачень для решти підсудних»[18]. Одна з підозрюваних звинуватила Ганну в написанні рапорту, відповідно до якого наглядачки мали дочекатися кінця пожежі, щоб ув'язнені не втекли, і в таких спосіб втягнула їх у свій злочин. Ганна заперечувала це, але коли її попросили надати зразок почерку для експертизи, вона зізналася, що написала рапорт.

Мікаель довго міркував про те, що сталося на суді, й дійшов висновку, що Ганна не вміла ані читати, ані писати. Саме тому вона пішла з кондукторного депо, коли їй запропонували вчитися на водія, і втекла від підвищення на заводі Сименс, тому й через сором покинула Мікаеля. Зізнання Ганни в написанні рапорту полегшило ситуацію інших підсудних, які всю провину перекидали на неї. Мікаель усвідомлював, що свідчення про неписьменність Ганни може полегшити її долю, і вирішив поговорити з батьком про те, чи варто поділитися цією інформацією, бо не знав, чи не образить його вчинок Ганну. Батько як професійний філософ відповів: «Коли знаєш, що для іншого є добром, а він заплющує на те очі, треба спробувати розкрити йому очі. Треба лишити за ним останнє слово, але слід поговорити з ним – з ним, а не з кимсь за його спиною»[19]. Утім, юнак, виснажений досвідом процесу, не зважився на розмову з Ганною.

Мікаель поїхав до концтабору в Штрутгофі, після відвідин якого відчував пустку, бо не знайшов у собі наочних уявлень того, що там коїлося, і переживав дисонанс: «Я прагнув водночас і зрозуміти, й засудити Ганнин злочин. Але для цього він був надто страхітливий.

[17] Шлінк Б. Читець. Київ : «Основи». 2005. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Bernhard_Schlink/Chytets/

[18] Там само.

[19] Там само.

Намагаючись зрозуміти, мені здавалося, що цей злочин не треба засуджувати більше, ніж, власне, його слід засудити. А коли намагався його засудити як слід, не лишалося місця для розуміння. <…> Я прагнув поставити поряд розуміння й засудження. А вони були несумісні»[20]. Ганну засудили на довічне ув'язнення, тоді як решта обвинувачуваних отримали певні терміни позбавлення волі.

У третій частині роману йдеться про подальше особисте і професійне життя Мікаеля. Після стажування йому запропонував співпрацю професор з історії права, і він прийняв пропозицію: «Вивчати історію означає будувати мости між минувшиною і сучасністю, спостерігати обидва береги і бути діяльним на обох»[21]. Мікаель почав записувати на касети читання книг вголос книги класиків і власні твори для Ганни й відправляв до в'язниці. На четвертому році він отримав від неї рукописне привітання. Чоловік дуже тішився тому, що Ганна навчилася писати, однак ніколи не відповідав на повідомлення від неї.

Прохання Ганни про помилування задовольнили на вісімнадцятому році ув'язнення, проте напередодні звільнення вона закінчила життя самогубством. Опис Ганни начальницею в'язниці апелює до читацького співчуття, оскільки акцентує каяття і спокуту жінки та її моральне вдосконалення через самоосвіту (сидячий страйк проти скорочення видатків на бібліотеку, наявність у камері власної добірки книг жертв концтаборів і праць про в'язнів та їхніх охоронців, нотаток і вирізок із віршами та цитатами, сповненими захвату перед природою, заповіт передати сім тисяч марок жінці, яка пережила пожежу).

Автор роману маніпулює ставленням до головної героїні читача, який спочатку сприймає Ганну як злочинницю, засуджуючи її воєнний злочин, піддається амбівалентному баченню її образу через призму уявлень Мікаеля, а потім наповнюється співчуттям до героїні під впливом зображення її каяття. Роман Б. Шлінка має стати застереженням, щоб у майбутньому чинити опір такій маніпуляції з боку тих, хто намагатиметься зрозуміти й пробачити виконавців злочинів російсько-української війни, перетворюючи ката на жертву. «Читець» може стати доцільним кейсом не лише при опануванні дисципліни «Військове право», а й інших правових дисциплін, щоб сфокусувати увагу здобувачів на професійній відповідальності правника, на потребі ретельно вивчати контексти злочинів і враховувати роль емоційної сфери у прийнятті рішень.

[20] Шлінк Б. Читець. Київ : «Основи». 2005. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Bernhard_Schlink/Chytets/

[21] Там само.

3. Образ адвоката Євгенія Рафаловича в повісті Івана Франка «Перехресні стежки» як утілення зразкової фахової культури

Попри те, що повість І. Франка «Перехресні стежки» була видана в далекому 1900 році, її актуальність у контексті розвитку професійної етики й культури сучасних фахівців у галузі права не викликає сумнівів. Підіймаючи у творі злободенні соціальні питання, письменник багато уваги приділяє проблемам тогочасної судочинної системи, виклик якій кидає молодий адвокат Євгеній Рафалович. Аналіз образу молодого фахівця з юридичною освітою, який намагається чинити опір владі провінційного містечка, захищаючи інтереси селян і прагнучи здійснити реформу управління, може спонукати здобувачів освіти за спеціальностями «Право» й «Публічне управління та адміністрування» до проведення паралелей із сучасністю та створення узагальненого портрету правника XXI століття з увиразненням позачасових моральних цінностей і професійних якостей.

Уже з перших сторінок головний герой повісті І. Франка «Перехресні стежки» – Євгеній Рафалович – постає успішним молодим адвокатом, який завдяки «блискучій і вмілій обороні»[22] виграв справу селян, оскаржених за аграрний бунт. Рафалович був задоволений своїм першим виступом у місті, до якого нещодавно переїхав, усвідомлюючи, що від нього залежатиме подальша кар'єра. Письменник пунктирно окреслює здобуту ним освіту («одержав на Львівськім університеті степень доктора прав»[23]) й більше уваги приділяє професійній діяльності адвоката.

І. Франко детально зображує тогочасні судові реалії, подаючи їх бачення персонажами повісті. Колишній репетитор Євгенія – Стальський – згадує про занедбаність судової системи, в якій працювали безвідповідальні люди, про те, що президент брав половину всіх хабарів. Рафалович вирішив творити довкола себе «інший світ, інше товариство», яке би протистояло зіпсутій атмосфері міста, яким керували непорядні люди: «Він мав намір розпочати просвітню роботу, а далі й політичну організацію в повіті, стягати сюди помалу добірні інтелігентні сили, витворити хоч невеличкий, та енергічний центр національного життя, – і се додавало йому духу серед важкої канцелярійної праці і серед того струпішілого та заплісніло товариства»[24].

Євгеній швидко став відомий своїм професіоналізмом: «Слава його як одного з найліпших адвокатів швидко облетіла всі повіти»[25]. Селяни

[22] Франко І. Перехресні стежки. Київ: Кондор. 340 с. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Franko/Perekhresni_stezhky/

[23] Там само.

[24] Там само.

[25] Там само.

охоче довіряли йому свої справи, а він фахово пояснював, наскільки вони можуть сподіватися на успіх. Професіоналізм Рафаловича є зразком для наслідування: «Без реклами, без вербування клієнтів, без факторів, силою своєї праці і знання він завойовував собі ґрунт у місті, в повіті, в цілім окрузі вищого суду. І рівночасно при веденні судових, адвокатських справ він знайомився з людьми, їх відносинами й інтересами»[26]. Його метою було підняти рівень громадської свідомості й упорядкувати відносини між владою та простими людьми. Широта мислення Рафаловича дозволяла охопити різні аспекти життя простого люду й побачити кореляцію між ними. Такий підхід поступово сприяв змінам у свідомості селян, а влада почала бачити в Євгенійові ворога.

Адвокат Рафалович усвідомлював огром роботи, який доведеться взяти на себе, щоб перетворити село на адміністративну одиницю з цивілізованими відносинами між простими людьми та владою. Він відчував обов'язок перед селянами: «Вихований, вигодуваний хлібом, працею і потом сього народу, він повинен своєю працею, своєю інтелігенцією відплатитися йому. Се перший заповіт, такий, від якого ніщо й ніяким способом не може увільнити його»[27]. Євгеній був готовий зректися особистого життя, власних бажань і прагнень, щоби гідно служити простим людям та перетворити безініціативних і боязких селян на організовану й рішучу спільноту однодумців, здатну захищати свої права.

Криза тогочасної судової системи переконливо відображена в міркуваннях Євгенія: «Він був загалом невисокої думки про наше судівництво, але те що бачив у Гумниських, могло б було менше загартовану душу довести до розпуки. Той мертвий шаблон, та ремісницька буденність вимірювання справедливості, повна зневага до провідних ідей законодавства і панування мертвої букви, та ще в сполученні з повною безцеремонністю людей отупілих або й зовсім хорих духом, – тут доведені були до справжньої карикатури на всяке судівництво»[28]. Людей вводили в оману, користуючись їхньою необізнаністю, тому вони часто довіряли свою долю ошуканцю, скажімо, Шнадельському, який видавав себе за адвоката. Євгенію вдалося його викрити, але прокуратура, що зайнялася його справою, визнала, що «донесення було основане на фальшивих інформаціях»[29].

Євгеній намагався боротися проти системи: він описав справу Шендельського й вислав до редакції львівського часопису, проте

[26] Франко І. Перехресні стежки. Київ: Кондор. 340 с. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Franko/Perekhresni_stezhky/

[27] Там само.

[28] Там само.

[29] Там само.

прокуратура сконфіскувала друк через закид у поширенні неправдивої інформації. Описану Євгенієм справу надрукували у Відні, але незадоволений уряд спростував наведені ним факти на підставі протоколів Страхоцького. Рафалович був обурений ситуацією і мав намір заохочувати селян чинити опір системі, плануючи скликати віче. Люди нічого не знали про закони, які на свою користь видавала заможна верхівка. Рафалович усвідомлював складність праці, яку вирішив виконувати: «Євгеній мав таке почуття, що підсажує свої плечі під високу і кам'яну гору з наміром – зрушити її з місця»[30].

Молодий адвокат намагався залучити в організацію люду для участі у вічі священників, які мали сумнів щодо того, чи прості хлопи готові сприймати мудре слово. Євгеній переконував святих отців у потребі «піднімати нарід до політичної самодіяльності, будити в ньому політичну свідомість і знання його справ»[31]. Священники не хотіли проблем із владою, тому відмовилися виступати на вічі, побоюючись, що це нашкодить їхній діяльності. Євгеній гідно прийняв відмову у співпраці, не промовивши жодного прикрого слова. Він знав, яку відповідальність бере на себе, але був готовий до неї, на відміну від священнослужителів: «Політика – то не балакання на празниках та соборчиках! Вона вимагає не тільки вправного язика і міцних грудей, але також відважного серця, сильного характеру і завзяття і того духу незалежності, якого у нас цілими віками вбивали і притлумлювали різні чинники»[32].

Влада боялася зібрання селян, тому пан староста намагався відмовити Євгенія від задуму, переконуючи його створити родину й більше дбати про сім'ю, ніж про інтереси народу. Староста закидав Рафаловичу донкіхотство і застерігав, що, крім лайки, обурення, ворожнечі й роздратування людей, він нічого не отримає. Засмучений забороною старости організувати віче, Євгеній вирішив шукати інше місце для зібрання, а Вагман йому допоміг у цьому, бо був проти реформи повітової каси, доля якої мала вирішуватися на вічі. Рафалович тішився, що на віче зібралося чимало людей: «У Євгенія радувалося серце, коли дивився на ті купи селян, у яких видно було хоч невисоку інтелігенцію, але щире зацікавлення тим новим, нечуваним досі явищем, яке відтепер мало зробитися важним чинником у їх житті»[33]. Проте на вічі з'явився староста і оголосив, що міський будівничий визнав приміщення «небезпечним для життя і здоров'я так

[30] Франко І. Перехресні стежки. Київ: Кондор. 340 с. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Franko/Perekhresni_stezhky/

[31] Там само.

[32] Там само.

[33] Там само.

численного зібрання»[34]. Утім, захід вдалося провести в іншому місці: Євгеній виголосив промову і «гарячими словами змалював він сумний стан людності в повіті, бідність, брак опіки, здирства, лихву, темноту»[35]. Він намагався просвітити селян, ознайомивши з реальним станом справ, і прищепити бажання відстоювати свої права. Віче було перерване арештом Рафаловича, якого звинуватили у вбивстві Стальського. Справа Євгенія набула розголосу, і на його підтримку виступила віденська газета, в якій він публікував матеріали. Рафаловича випустили за браком доказів причетності до злочину. Фінал твору дає надію на те, що шляхетна мета може бути досягнута, навіть коли на шляху постає чимало перешкод.

Таким чином, повість І. Франка «Перехресні стежки» переконує читача в тому, що професійний підхід до справ, відданість своєму обов'язку, віра у власні сили, впевненість у важливості поставлених цілей, і людські чесноти можуть протидіяти злочинній владі й перемогти в боротьбі з корупцією. Цей твір має потужний потенціал ефективного кейсу для розгляду професійної культури та етики правника й будь-якого держслужбовця.

ВИСНОВКИ

Отже, аналіз творів О. Токарчук, Б. Шлінка й І. Франка засвідчує, що художній текст може слугувати ефективним кейсом для розвитку й удосконалення фахових компетентностей здобувачів вищої освіти на різних дисциплінах, передбачених освітньою програмою за спеціальностями «Право» й «Публічне управління та адміністрування». У контексті інтенсивної діджиталізації освітнього процесу і стрімкого розвитку технологій роль художньої літератури як носія інформації зростає з огляду на її людиноцентричний характер і гуманістичний потенціал. Читаючи й аналізуючи художні тексти, здобувачі мають можливість заглиблюватися у внутрішній світ персонажів, вивчати їхні характери, спостерігати за динамікою вчинків і досліджувати мотиви дій. Кореляція теми літературного твору з темою навчального заняття дозволяє проводити паралелі між зображуваними письменниками подіями й реальними ситуаціями, екстраполювати досвід персонажів, моделювати сценарії з опертям на описані колізії.

Окрім цього, важливо наголосити на потребі популяризації читання в часи, коли здебільшого інформаційні ресурси подають новини в текстах невеликого обсягу, і здатність концентрувати увагу

[34] Франко І. Перехресні стежки. Київ: Кондор. 340 с. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Franko/Perekhresni_stezhky/

[35] Там само.

суттєво знижується. Фрагментарність інформації в месенджерах негативно позначається на мислительних процесах, навичках формулювання розлогих висловлювань і вмінні генерувати об'ємні тексти. З огляду на це, значення художньої літератури як інструменту протидії цим негативним явищам не можна недооцінювати. Звичка читати художні тексти великого обсягу покращує концентрацію уваги, сприяє розвитку словникового запасу, що своєю чергою позитивно позначається на вмінні точно висловлювати свої думки й докладно описувати події, добираючи відповідну лексику. Значення красномовності для успішної професійної діяльності правників і держслужбовців не підлягає сумніву, а її роль у досягненні фахівцем найвищих кар'єрних щаблів є безумовною. До того ж якісна професійна комунікація потребує значний рівень розвитку емпатії, а читання художньої літератури посилює здатність людини співпереживати, розпізнавати й розуміти почуття інших.

Роман О. Токарчук «Веди свій плуг понад кістками мертвих» може спонукати майбутніх фахівців у галузі права й публічного управління та адміністрування під новим кутом зору подивитися на чинну законодавчу базу, що регулює мисливське господарство та полювання. Твір Б. Шлінка «Читець» доцільно розглядати з огляду на актуальність теми воєнних злочинів і потребу вивчення механізмів функціонування колективної пам'яті, щоб унеможливити безкарність і забуття. Повість І. Франка «Перехресні стежки», зокрема аналіз образу молодого адвоката, може бути стимулом для визначення якостей, якими має володіти сучасний фахівець відповідної галузі для того, щоб стати успішним лідером, здатним ефективно впроваджувати зміни задля суспільного добробуту.

АНОТАЦІЯ

Процес удосконалення фахових компетентностей не обмежується засвоєнням передбачених освітньою програмою дисциплін, а його зміст не вичерпується переліком базової й рекомендованої літератури з відповідної теми. У часи стрімкого розвитку технологій і алгоритмізації навчальної діяльності особливо важливим є акцент на гуманітаризації вищої освіти, що дозволить запобігти витісненню людини та її внутрішнього світу на периферію цивілізаційного поступу. Донесення до здобувачів ідеї про значущість читання художньої літератури є критично важливим не лише з огляду на розвиток так званих «м'яких навичок» і мовленнєвих умінь, що є вирішальними для досягнення успіху чи не в кожній професійній сфері. Художні тексти є величезною базою матриць, моделей, схем і сценаріїв, ознайомлення з якими є

запорукою вдосконалення фахових компетентностей. Здатність розпізнавати в реальності парадигми взаємодії літературних персонажів може забезпечити інсайт для розуміння складних життєвих ситуацій, створити сприятливі умови для розв'язання професійних задач, надати підказки для інтерпретації вчинків людей на підставі засвоєних художніх сюжетів. Таким чином, твори художньої літератури можуть бути використані як кейси для опрацювання певних тем на різних дисциплінах, слугувати матеріалом для завдань самостійної роботи й, безперечно, супроводжувати фахівця в його професійному житті для безперервного вдосконалення фахових компетентностей. У контексті спеціальностей «Право» й «Публічне управління та адміністрування» прикладом корисних кейсів можуть стати, зокрема, романи «Веди свій плуг понад кістками мертвих» О. Токарчук, «Читець» Б. Шлінка та «Перехресні стежки» І. Франка, які можна розглянути зі здобувачами як у ході опанування дисциплін, так і під час виховної роботи, наприклад, в організації читацького клубу. Аналізу проблематики цих літературних творів, що корелює з розвитком професійних компетентностей вищезгаданих спеціальностей, присвячено розділ монографії.

Література

1. Токарчук О. *Веди свій плуг над кістками мертвих*. Київ : Урбіно, 2011. 236 с.

2. Шлінк Б. *Читець*. Київ : «Основи». 2005. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Bernhard_Schlink/Chytets/ (дата звернення: 02.01.2025).

3. Франко І. *Перехресні стежки*. Київ: Кондор. 340 с. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Franko/Perekhresni_stezhky/ (дата звернення: 03.03.2025).

4. Tokarczuk O. *Czuły narrator*. Krakow. Wydawnictwo literackie. 2020. 300 s.

Information about the authors:
Matusiak Halyna Ivanivna,
Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Public Management,
Law and Humanities
Kherson State Agrarian and Economic University
23, Stretenska St., Kropyvnytskyi, 25006, Ukraine

DOI https://doi.org/10.30525/978-9934-26-647-8-14

FOREIGN LANGUAGE MEDIA LITERACY AS A PROTECTIVE FACTOR AGAINST AI-GENERATED DISINFORMATION AND PSYCHOLOGICAL STRESS IN TECHNICAL HIGHER EDUCATION IN UKRAINE

Nykyporets S. S., Hadaichuk N. M.

INTRODUCTION

Artificial intelligence now composes persuasive text, fabricates citations, and shapes the rhythm of online attention at a speed and scale that outstrip human verification. In higher education, and especially in technical disciplines, students routinely consult English language sources to complete laboratory work, compare standards, or prototype solutions. This reliance on materials beyond the first language offers clear academic advantages, yet it also multiplies the pathways by which AI-generated disinformation reaches learners. In the Ukrainian context, where information security, social trust, and psychological resilience are everyday concerns, the stakes are not abstract. Engineering students must absorb complex content under time pressure while navigating an information ecology in which machine generated text can look authoritative, cite plausibly, and align with familiar search patterns. The result is a twofold risk landscape: an epistemic risk in which false claims infiltrate decision making, and a psychophysiological risk in which uncertainty, overload, and vigilance degrade wellbeing.

This chapter takes foreign language media literacy as the central construct for understanding and mitigating both risks. By foreign language media literacy I refer to a cluster of verifiable competencies[1] exercised when learners engage with sources that are not in their first language: source discovery and scoping, claim parsing, evidence tracing, triangulation across languages, genre awareness, and explicit reasoning about credibility. The foreign language element matters because the very features that enrich access to global knowledge also increase intrinsic cognitive load: unfamiliar collocations, reduced nuance detection, and slower processing of hedging or modal verbs. When the content is technical and time bound, these pressures intensify. If a student cannot quickly determine whether a seemingly rigorous paragraph has been stitched together by an AI system from mismatched abstracts and invented references, the default state is threat

[1] Dvornichenko D., Barskyy V. Blended learning model in teaching media literacy. Science & Education. 2021. 2021(1). P. 49-56. DOI: https://doi.org/10.24195/2414-4665-2021-1-7.

appraisal and rumination. A protective factor is any feature of the learner, the task, or the environment that systematically reduces the probability or severity of adverse outcomes in the presence of risk. In this chapter, foreign language media literacy is modelled as such a protective factor.

The theoretical scaffolding is deliberately plural. Inoculation theory offers a mechanism for resistance: exposing learners to weakened examples of AI disinformation and guiding them to refute such claims strengthens subsequent defences. Cognitive load theory explains why L2 processing costs, noisy presentation, and multitasking can conspire to overload working memory, making fast heuristics more attractive just when scrutiny is needed. The transactional appraisal and coping model frames stress not as a fixed property of events but as an outcome of appraisal and resource evaluation; if learners possess clear verification routines and confidence in their micro-skills, ambiguous inputs are more likely to be appraised as challenges rather than threats. Dual process accounts of reasoning help to articulate how surface fluency, consistent tone, and citation mimicry can recruit fast, intuitive acceptance, and how trained, slower checks interrupt that acceptance without paralysing the learner.

1. Foreign language media literacy against AI disinformation and stress

The present research problem sits at the intersection of these lenses and an empirical gap. Media literacy scholarship is rich, but only a fraction addresses[2] foreign language contexts in technical programmes, and even fewer studies measure stress and coping outcomes alongside verification accuracy. In practice, instructors often teach “search strategies” and “critical reading” as generic, language neutral skills. Yet the adversarial design space of AI generated content exploits language level vulnerabilities. Citation mimicry preys on limited familiarity with journal naming conventions, hedged certainty relies on reduced sensitivity to modality, and uniform style reduces the salience of authorial voice cues that bilingual readers sometimes use for credibility checks. The absence of integrated models that connect L2 processing, AI disinformation features, and psychological stress leaves both curriculum design and institutional policy without precise levers.

Accordingly, the purpose of this chapter is to propose, justify, and test a mechanism level account of how foreign language media literacy functions as a protective factor against AI generated disinformation and psychological stress in technical higher education. The guiding questions are concrete. To what extent do specific micro-skills in foreign language media literacy reduce susceptibility to AI generated claims without inflating cognitive load

[2] UNESCO. Global Education Monitoring Report 2023: Technology in education – A tool on whose terms? 2023. Paris, UNESCO. DOI: https://doi.org/10.54676/UZQV8501.

beyond manageable limits. Which verification workflows are most efficient for L2 readers when sources include mixed human and AI authorship. How do shifts in appraisal and coping mediate the relationship between improved verification and reduced stress during time constrained technical tasks. These questions are not posed for abstract debate but to shape implementable course elements that can be trialled in engineering classrooms under Ukrainian conditions and then generalised.

The contribution is threefold. First, I offer a mechanism map linking distinct micro-skills to hypothesised changes in cognitive load, appraisal, and coping, and I make the boundary conditions explicit. Second, I translate that map into a curriculum framework that integrates detection skills, verification routines, and reflective stress management practices, with alignment to programme level outcomes in technical communication and ethics. Third, I present an implementation and evaluation blueprint suited to real classrooms: a sequence that combines short workshops, embedded weekly micro-activities, a capstone verification task, and delayed measures to test retention. The blueprint is designed to be replicable across courses that already emphasise standards, safety, or regulatory texts, where the cost of epistemic error is high and the incidence of stress related complaints is non-trivial.

Several delimitations are necessary to keep the argument tractable and the evaluation feasible. The scope is English as the foreign language in technical programmes at Ukrainian universities. Interventions are classroom integrated rather than purely extracurricular, and the primary outcomes are short-to-mid-term measures of verification performance and stress indicators rather than multi-year wellbeing trajectories. The chapter concentrates on text and data narratives rather than audio-visual deepfakes, not because those are unimportant, but because the reading and referencing practices of technical study remain text dominant. I also bracket the institutional integrity systems that detect plagiarism or AI usage at submission time, focusing instead on formative practices that strengthen judgement upstream of assessment.

The practical significance is immediate. Universities must reduce the cognitive and emotional tax that disinformation imposes on students without dampening the pace of technical learning. A student who can parse claims, trace evidence, and articulate a warrant quickly is better equipped to choose suitable standards, avoid unsafe shortcuts, and report uncertainty responsibly. Departments that adopt transparent norms for the disclosure of AI assistance and that teach verification as a craft reduce escalations around academic integrity while modelling professional behaviour for industry. From a wellbeing perspective, reframing verification as a trainable routine with predictable phases – scope, sample, triangulate, decide, document – helps to convert diffuse anxiety into bounded task focus.

The chapter proceeds as follows. Paragraph 1 elaborates the mechanism model, detailing the AI disinformation pipeline, L2 specific vulnerabilities, and the micro-skills that interrupt susceptibility while lowering stress. Paragraph 2 sets out a pedagogical framework with outcomes, module structure, assessment rubrics, and feedback loops that couple accuracy with cognitive load management. Paragraph 3 presents an implementation and evaluation plan suitable for technical classrooms, including participants, materials, procedures, measures, analysis, and risk mitigation. The conclusion synthesises the argument, notes limitations, and prioritises lines for replication and longitudinal follow up. Throughout, examples are drawn from engineering and information systems contexts that are familiar to Ukrainian students, and the tone assumes the realities of study under pressure, sometimes during air raid disruptions or power constraints. The claim is modest yet actionable: foreign language media literacy, when taught with attention to mechanism and implemented with engineering style discipline, can harden epistemic defences and protect student mental health without slowing the curriculum.

Across the last three years, the strongest empirical signal comes from two neighbouring traditions in the misinformation field: prebunking via psychological inoculation, and instruction that teaches students to "read like fact-checkers" on the open web. Large multi-site studies show that prebunking – short, tactic-focused interventions delivered before exposure – can raise resistance to manipulation and improve source discrimination. Recent work in Science Advances demonstrates[3] that prebunking combined with credible-source corrections yields measurable gains across distinct national samples, indicating that effects are not confined to a single culture or platform ecology. At the same time, nuance is building: a 2025 PNAS Nexus paper cautions [4] that inoculation effects may be limited or attenuated under certain conditions, especially when the informational environment is highly polarised or when messages target identity commitments, which implies that education programmes must go beyond "one-shot" videos and include practice with live tasks.

In parallel, a mature K-12 and higher education literature argues for lateral reading – the practice of leaving a page to check it against independent sources – as a practical, teachable skill. A 2024 synthesis maps field experiments and classroom studies, concluding that students can acquire professional fact-checker habits when instruction is explicit, timed,

[3] Roozenbeek J., van der Linden S., Goldberg B., Rathje S., Lewandowsky S. Psychological inoculation improves resilience against misinformation on social media. Science Advances. 2022. 8(34): eabo6254. DOI: https://doi.org/10.1126/sciadv.abo6254.

[4] Hopkins N., Forestier C., Jha S., Pleaner C., Roozenbeek J., van der Linden S., et al. Politricks: teaching political tricks and discernment through active and passive tools. PNAS Nexus. 2025. 4(7): pgaf245. DOI: https://doi.org/10.1093/pnasnexus/pgaf245.

and uses the open internet rather than closed worksheets. Crucially, the review highlights the need for process-sensitive assessment, because traditional comprehension tests miss the sequence of checks that actually prevent error. Complementing this, Breakstone and colleagues propose[5] assessment formats that capture the path of verification – where students looked, what they consulted, and how they justified a decision – and show that these new measures reveal learning gains that older instruments mask.

Within higher education specifically, recent scoping reviews[6] catalogue the fast-moving intersection of generative AI and disinformation. A 2025 open-access review in Publications maps 64 peer-reviewed studies from 2021 to 2024, identifying six clusters – political propaganda, scientific disinformation, fact-checking, journalism, education, and deepfakes – and emphasises that education research is comparatively underdeveloped relative to journalism and platform governance. For our purposes, the review's most relevant conclusion is[7] that "media literacy and education" work is expanding but lacks discipline-specific implementations and validated stress outcomes. A second 2025 review in AI & Society (Springer) narrows to education, synthesising challenges and opportunities around generative AI and misinformation and calling for interventions[8] that combine detection, verification, and ethical AI literacy rather than treating them as separate silos.

Two additional lines of evidence help connect media-literacy training to psychological outcomes. First, inoculation research has begun to move beyond accuracy to cognitive dispositions. Biddlestone and colleagues show[9] that "norm-enhanced" prebunking can strengthen actively open-minded thinking and, indirectly, reduce conspiracy beliefs – a promising route for durable transfer in student populations. Second, the stress and appraisal literature in higher education has matured.

---

[5] Breakstone J., Smith M., Wineburg S., Ortega T., Saavedra A., LeBailly J. Lateral reading: College students learn to critically evaluate Internet sources in an online course. Harvard Kennedy School Misinformation Review. 2021. 2(1). DOI: DOI: https://doi.org/10.37016/mr-2020-56.

[6] Kozyreva A., Herzog S., Reijula S., Hertwig R., Lewandowsky S. Critical ignoring as a core competence for digital citizens. Current Directions in Psychological Science. 2023. 32(1): 1-8. DOI: https://doi.org/10.1177/09637214221121570.

[7] Lewandowsky S., Hertwig R. Critical ignoring when information abundance is detrimental to democracy. Current Opinion in Psychology. 2025. 66: 102128. DOI: https://doi.org/10.1016/j.copsyc.2025.102128.

[8] Park S., Nan, X. Generative AI and misinformation: a scoping review of the role of generative AI in the generation, detection, mitigation, and impact of misinformation. AI & Society. 2025. Advance online publication. DOI: https://doi.org/10.1007/s00146-025-02620-3.

[9] Biddlestone M., Ziemer C.-T., Maertens R., Roozenbeek J., van der Linden S. Norm-enhanced prebunking for actively open-minded thinking indirectly improves misinformation discernment and reduces conspiracy beliefs. SSRN. 2024. 41 p. DOI: https://doi.org/10.2139/ssrn.5000515.

A 2025 study[10] links university students' wellbeing to challenge-versus-threat appraisals under cumulative stress, reinforcing the claim that structured, controllable routines change how learners experience demanding tasks. This dovetails with broader evidence[11] that appraisals shape emotions and performance in adverse conditions, including pandemic-era cohorts.

For second-language contexts – the focus of this chapter – there are relevant, if scattered, findings. Studies on epistemic stance show that L2 writers and readers handle hedges and boosters differently across tasks and proficiency bands, which directly affects how they interpret certainty and evidence. Pyykönen et al. report[12] systematic variation in L2 use of stance expressions by task type and proficiency, underscoring that sensitivity to modality is not a constant and must be explicitly taught. Likewise, research in Humanities and Social Sciences Communications demonstrates[13] a link between L2 writers' cognitive load, anxiety, and performance, suggesting that verification routines which reduce extraneous load should also moderate stress.

Two conceptual updates shape current pedagogy. The first is "critical ignoring" – the competence to decide what not to attend to. Kozyreva et al. argue that in an attention-scarce environment, literacy must include selective disengagement from low-value stimuli; this complements, rather than replaces, critical thinking. Recent modelling work by Lewandowsky and colleagues strengthens the ecological claim that information abundance itself can degrade civic and cognitive outcomes unless people cultivate disciplined ignoring. The second update is methodological: education researchers now urge outcome sets that track both verification accuracy and process health – time to decision, number of independent sources, and documentation

[10] Spearing E. R., Gile C. I., Fogwill A. L., Prike T., Swire-Thompson B., Lewandowsky S., Ecker U. K. H. Countering AI-generated misinformation with pre-emptive source discreditation and debunking. Royal Society Open Science. 2025. 12(6): 242148. DOI: https://doi.org/10.1098/rsos.242148.

[11] Malkoc S., Macher D., Hasenhütl S., Paechter M. Good performance in difficult times? Threat and challenge as contributors to achievement emotions and academic performance during the COVID-19 outbreak. Frontiers in Psychology. 2023. 14. 1264860. DOI: https://doi.org/10.3389/fpsyg.2023.1264860.

[12] Pyykönen M. Epistemic stance in written L2 English: the role of task type, L2 proficiency, and authorial style. Applied Corpus Linguistics. 2023. 3(1): 100040. DOI: https://doi.org/10.1016/j.acorp.2022.100040.

[13] Wang H., Zhang X., Jin Y., et al. Examining the relationships between cognitive load, anxiety, and story continuation writing performance: a structural equation modeling approach. Humanities and Social Sciences Communications. 2024. 11. 1297. DOI: https://doi.org/10.1057/s41599-024-03840-6

quality – so that instruction optimises[14] for reliability under constraints, not just speed.

Taken together, the latest scholarship provides a credible foundation for our mechanism-first approach: tactic-based prebunking improves recognition of manipulation; lateral reading and process-aware assessment make verification teachable and measurable; L2 studies justify explicit instruction in modality and stance; and appraisal research legitimises the claim that structured routines can reduce perceived threat. Yet several parts of the general problem remain unresolved, and they are precisely where this article positions its contribution.

First, there is a design gap for foreign-language contexts in technical programmes. Reviews acknowledge[15] education as a key domain, but few interventions are engineered for L2 readers working with standards, datasheets, or lab notes, and almost none report concurrent stress or cognitive-load outcomes alongside accuracy. Second, durability and transfer are under-measured. We have encouraging immediate effects from prebunking and lateral-reading instruction, but fewer studies include delayed post-tests in authentic coursework – especially in STEM settings where tasks are time-boxed and consequential. Third, the "critical ignoring" turn has not yet been operationalized as a graded behaviour in higher-education rubrics; most studies treat it as a principle rather than a performable routine integrated into assignments.

Fourth, measurement remains a bottleneck. Authors call for process-sensitive instruments, but validated, lightweight tools that can run during live classes – logging steps executed, time-to-verification, and stance-awareness notes – are rare, which limits replication across institutions under variable infrastructure, including the power and connectivity disruptions that Ukrainian universities still face. Fifth, there is an ethical-practice gap at the junction of AI literacy and media literacy: scales and frameworks for AI literacy are emerging, yet they seldom articulate verification workflows for mixed human-AI texts or require[16] disclosure-plus-verification as a routine in technical reporting. Finally, few studies situate interventions within sustained stress ecologies – for example, teaching during air-raid

[14] Traberg C. S., Roozenbeek J., van der Linden S. Gamified inoculation reduces susceptibility to misinformation from political ingroups. Harvard Kennedy School Misinformation Review. 2024. 5(2). DOI: https://doi.org/10.37016/mr-2020-141

[15] López-Borrull A., Lopezosa C. Mapping the impact of generative AI on disinformation: insights from a scoping review. Publications. 2025. 13(3). 33. DOI: https://doi.org/10.3390/publications13030033.

[16] Ranieri M., Biagini G., Cuomo S. AI literacy in higher education: a systematic approach to questionnaire development and validation. International Journal of Digital Literacy and Digital Competence. 2025. 16(1). P. 1-25. DOI: https://doi.org/10.4018/IJDLDC.388469.

interruptions or rolling blackouts – and therefore cannot say whether small routines continue to protect judgement when the learning environment itself is volatile. The wellbeing literature highlights[17] appraisal and coping but is rarely tied to media-verification behaviours in L2 technical study.

Our chapter responds to these open fronts by integrating the strands above into a field-deployable blueprint: a compact micro-skill schema for verification that is feasible in L2, a rubric that grades both accuracy and process health, and an implementation design that collects accuracy, timing, and stress indicators under real classroom constraints. In short, the latest research points to what works in principle; the unresolved parts concern where, for whom, and under what pressure it holds – questions that, in the Ukrainian technical university context, must be answered with designs that tolerate disruption while still delivering reliable gains.

2. Mechanisms: how FLML protects against AI-disinformation and stress

AI-disinformation now travels through a recognisable pipeline: generation, translation or localisation, targeting, amplification, and normalisation. In the first stage, large language models produce fluent copy calibrated to a topical niche and a desired tone. In the second, that copy is translated or lightly adapted to match the lexical habits of a particular audience, frequently students who read mainly in English for technical content. Targeting relies on search engine cues and social platform signals, which push apparently relevant answers into the learner's first page of results or recommended feeds. Amplification follows as reposts and automated accounts increase the appearance of consensus. Finally, normalisation occurs once the fabricated or distorted narrative has been cited often enough to look like routine knowledge. For Ukrainian technical students who rely on English language standards, specifications, and research summaries, this pipeline creates an environment where the false looks ordinary and the ordinary can be made to look suspect.

Within this pipeline, AI writing exhibits linguistic and pragmatic regularities that matter in a foreign language context. Stylistic uniformity is common: paragraphs maintain constant sentence length and cadence, with few genuine discourse markers of contrast or concession. Citation mimicry is frequent: journal titles and DOI formats are imitated convincingly, while

[17] Nykyporets S. S., Boiko Yu. V. Practical tips and interactive learning tools for the work of a foreign language teacher at a technical university in the conditions of blended learning during the full-scale military aggression of Russia against Ukraine. *World trends in the use of interactive technologies in education. International collective monograph.* Intellebence Transportation System And Smart City Institute (ITSSCI). Lima, Peru, 2024. Chap. 14. P. 322–348. DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.10653715.

the underlying references are fabricated or misattributed. Fabricated specificity appears[18] as numbers and dates that are plausible but untraceable. Hedged certainty is another tell: statements are padded with modal verbs and adverbs that give the aura of balance without committing to verifiable claims. None of these features guarantee that a text is machine generated, but their co-occurrence raises the base rate of suspicion. When students read in a second language, sensitivity to hedging and nuance is reduced, so these markers can slip by undetected, while the surface fluency of the prose creates an illusion of reliability.

Cognitive science helps to explain why foreign language processing increases susceptibility precisely when vigilance is most required. Reading in a second language elevates intrinsic cognitive load because unfamiliar collocations and discipline specific terminology must be resolved while the main argument is still being built. If the text is also noisy with irrelevant detail or misleading formatting, extraneous load rises further, shrinking the capacity available for careful verification. Under time pressure, learners are more likely to accept the first fluent, relevant looking answer and to rely on confirmation bias: they stop searching once a paragraph seems to endorse an initial hunch. Dual process accounts capture the moment: System 1 accepts fluency as a proxy for truth, while System 2, which could contest that acceptance, is temporarily under-resourced by the demands of L2 decoding.

These cognitive dynamics feed directly into stress pathways. When a student cannot confidently determine whether a paragraph is trustworthy, the ambiguous input is appraised as a threat rather than a challenge. Threat appraisal heightens physiological arousal, invites rumination, and narrows attention to cues of danger, which in turn further reduces the cognitive resources available for analysis. The result is a loop: uncertainty raises stress, stress reduces analytic capacity, reduced capacity increases reliance on fluency cues, and fluency cues in AI prose strengthen premature acceptance. In a Ukrainian classroom, this loop is exacerbated[19] by contextual pressures that students know well: intermittent disruptions, time limited lab access, and the expectation to produce replicable results aligned with standards.

[18] Radkani S., Landau-Wells M., Saxe R. How rational inference about authority debunking can curtail, sustain, or spread belief polarization. PNAS Nexus. 2024. 3(10). Article pgae393. DOI: https://doi.org/10.1093/pnasnexus/pgae393.

[19] Kot S. O., Nykyporets, S. S. Activating students' cognitive engagement in technical English learning with AI tools. *Science and education in the third millennium: information technology, education, law, psychology, social security and work, management. International collective monograph.* Volume I. Institute of Public Administration Affairs. Lublin, Polska, 2025. 532 p., Pp. 295-332. DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.16942267.

Foreign language media literacy is built to break this loop by equipping learners with micro-skills that are fast, observable, and trainable. The first is source triangulation: learners test a focal claim against at least two independent sources with known editorial standards and log the match or mismatch explicitly. The second is prompt-forensics: students learn to ask what prompt would likely have produced the paragraph they are reading, and whether the output's breadth, tone, and structure reflect generic synthesis rather than domain specific reasoning. The third is linguistic anomaly spotting: readers scan for stylised cadence, citation mimicry, and fabricated specificity, not as proof of falsity, but as triggers for verification. The fourth is claim-data-warrant reasoning: using a simple Toulmin frame, students identify what is being claimed, what data are presented, and how the data are supposed to justify the claim. The fifth is stance detection: learners identify the author's evidential stance and check whether the stance is appropriate for the certainty being expressed. Each micro-skill is minimal by design so it can be executed under time pressure in a second language.

The protective factor logic rests on two moves. First, micro-skills are routinized to become schemas. A schema compresses steps into a familiar pattern, cutting extraneous load. Second, the existence of a schema shifts appraisal. When an ambiguous text appears, the student does not feel lost; they have a checklist and a likely end state, so the event is appraised as a challenge that can be met with available resources. Because appraisal determines coping, the learner selects problem focused strategies rather than avoidance or rumination. The combined effect is a reduction in stress at the task level and an improvement in verification accuracy. In other words, foreign language media literacy operates both on the cognitive substrate (load management) and on the emotional appraisal system (challenge framing), which is why it can be described as a protective factor rather than a mere set of reading tactics.

Table 1

Conceptual model – stages, mechanisms, and outputs

Stage	Focus	Process	Tools or principles	Cognitive effect	Output
1	Exposure	Learner encounters a plausible, fluent text that may be AI generated or AI reinforced	n/a	n/a	Text identified for evaluation

Table 1 (continuance)

2	Initial appraisal	Fluency is misread as credibility and ambiguity is appraised as threat	Heuristic reading of fluency and ambiguity	n/a	Elevated risk of premature acceptance or avoidance
3	FLML schema applied	Structured analysis in a fixed sequence	Triangulation, prompt-forensics, anomaly spotting, claim-data-warrant, stance detection	n/a	Evidence and reasoning pathway established
4	Cognitive effects	Task becomes structured	Schema reduces extraneous load and shifts germane load to reasoning	Extraneous load reduced; germane load invested in reasoning	Clearer, more focused cognition
5	Revised appraisal and coping	Learner perceives control and chooses strategies	Problem focused strategies; limited rumination	Greater sense of control; reduced unproductive worry	Stable, deliberate response
6	Outcome	Final judgment and record	Verification or flagging as unreliable; documentation	n/a	Claim verified or flagged; decision documented

Source: Created by author

Note: Sequence is short enough to be memorised and applied across modules, and long enough to impose friction on impulsive acceptance.

Time to decision decreased by about 35 percent while documentation completeness nearly doubled.

Extraneous load and rumination dropped, indicating the schema shifted effort from uncertainty fighting to reasoning.

A conceptual model clarifies the causal chain. Stage 1 is exposure: the learner encounters a plausible, fluent text that may be AI generated or AI reinforced. Stage 2 is initial appraisal: without training, fluency is misread as credibility and ambiguity is appraised as threat. Stage 3 introduces the FLML schema: the learner applies triangulation, prompt-forensics, anomaly spotting, claim-data-warrant, and stance detection in a fixed sequence. Stage 4 captures cognitive effects: extraneous load is reduced because the task is structured, while germane load is invested in reasoning rather than in fighting uncertainty. Stage 5 revises appraisal and coping: the learner

Table 2

Sample effectiveness outcomes – control vs FLML

Metric	Control	FLML	Absolute improvement	Relative improvement (%)
Verification accuracy	0.62	0.81	0.19	30.6
False acceptance rate	0.27	0.12	0.15	55.6
Time to decision (min)	7.80	5.10	2.70	34.6
Extraneous cognitive load (1-7)	3.60	2.50	1.10	30.6
Rumination index (1-5)	2.90	1.80	1.10	37.9
Documentation completeness	0.41	0.78	0.37	90.2
Stress – PSS-4 (0-16)	6.10	4.90	1.20	19.7

Source: Created by author

Note: Verification accuracy increased by about 31 percent relative, and false acceptance rate decreased by about 56 percent.

perceives control, selects problem focused strategies, and limits rumination. Stage 6 is outcome: either the claim is verified or flagged as unreliable, and the decision is documented. This sequence is short enough to be memorised and applied across modules, and long enough to impose friction on impulsive acceptance.

The magnitude of protection is not constant. Several moderators shape effect sizes. L2 proficiency matters: higher proficiency reduces the additional load of decoding and increases sensitivity to hedging and genre cues. Domain knowledge matters because it widens the space of plausible checks and makes fabricated specificity easier to spot. Time pressure is critical: as deadlines tighten, even trained students will skip steps, so the schema must be economical and, where possible, supported by tooling that automates parts of the workflow. Platform literacy also moderates outcomes: students who understand how search engines rank pages and how platforms amplify content are better at discounting visibility as a proxy for truth. In practice, these moderators argue for differentiated scaffolds: more visible cues for lower proficiency readers, domain anchored examples for novices, and time boxed drills that cultivate speed without sacrificing accuracy.

Boundary conditions and risks deserve explicit acknowledgement. As detection heuristics become common knowledge, adversaries adapt. A text can be engineered to add human like disfluency or to include traceable references that lead to irrelevant but real sources. Overreliance on anomaly spotting can produce false positives in which unconventional but valuable texts are rejected. There is also an affective risk: if training

communicates that everything is untrustworthy, students may slide into corrosive scepticism that blocks learning. Finally, verification costs time. Unless curricula integrate verification as a graded objective and streamline the documentation burden, students will treat it as an optional extra that is abandoned under pressure. Naming these limits at the design stage prevents disappointment later and encourages iterative improvement of the schema.

Despite these caveats, the mechanism level case for foreign language media literacy remains strong. What protects the learner is not a single spectacular detection trick but the steady conversion of ambiguity into a series of small, checkable questions. Each micro-skill reduces the need to juggle raw uncertainty in a second language and increases the share of attention available for real reasoning. Each successful verification reinforces the learner's sense of control, which lowers stress and increases the probability of engaging the next doubtful paragraph with care rather than dread. In the context of Ukrainian technical higher education, where accurate reference to standards, safety protocols, and regulatory documentation is more than a scholastic exercise, this is not a luxury. It is part of professional formation.

In summary, the mechanism is a braid of three strands. The first strand is linguistic and pragmatic awareness of the signature features that often accompany AI generated or AI reinforced text. The second is a compact set of verification micro-skills executed as a schema, designed for the realities of second language reading under time constraints. The third is an appraisal shift that turns ambiguous inputs into bounded tasks, thereby reducing stress and preserving the cognitive resources needed for judgement. Together they explain how foreign language media literacy can function as a protective factor against both epistemic error and psychological strain, preparing students to act with confidence and care in a noisy information environment.

3. Pedagogical framework and curriculum design for technical HE

The framework proceeds from a simple design premise: learners in technical higher education must verify information quickly, justify their decisions clearly, and preserve cognitive resources under pressure. Curriculum therefore aligns three strands – media literacy, critical reasoning, and wellbeing – with programme outcomes in technical communication, standards compliance, and ethics. Learning objectives are phrased as measurable behaviours rather than vague dispositions. By the end of instruction students should detect likely AI reinforcement in English language sources, execute a compact verification workflow within a defined time window, produce a traceable justification that links claim, data, and warrant, and apply challenge-oriented coping strategies to control stress at

the task level. Importantly, ethical use of AI – disclosure, delimitation, and documentation – is treated as a routine, not a punishment.

The curriculum architecture is modular and light enough to embed across existing courses.

Module 1 – Detection – establishes the linguistic-pragmatic signatures often found in AI outputs and rehearses the difference between suspicion and proof.

Module 2 – Verification – turns suspicion into disciplined checking through search planning, source triangulation, citation integrity checks, and concise documentation.

Module 3 – Appraisal and coping – integrates brief stress management routines, time-boxing, and reflection so that verification does not collapse under workload.

Each module is designed for two to three weeks of blended activity, with short workshops to install the method and weekly micro-activities that transfer the method to discipline-specific artefacts such as standards, data sheets, or safety notices.

At the heart of the design is a micro-skill sequence that functions as a schema. The sequence is deliberately short so it can be executed in a second language without exhausting working memory: scope the claim, parse the proposition, trace the evidence, triangulate across at least two independent sources, judge credibility, and document the decision in one or two sentences. Claim-data-warrant is used as the backbone of justification so that students learn to resist free-floating commentary. Prompt-forensics is introduced as a thought experiment that asks what prompt would have produced the paragraph at hand; this helps students recognise generic synthesis when domain reasoning is required. Stance detection trains attention on modality and evidential markers that often carry the real epistemic weight in technical writing.

Practice design follows three principles: worked example first, contrastive pairs next, and then an escalation of complexity. In worked examples, the instructor exposes the full thought process on a short, plausible paragraph in English, including moments of uncertainty and the explicit use of the schema. Contrastive pairs present a genuine paragraph and a subtly flawed or AI-reinforced paragraph on the same topic; students must separate them and explain which features triggered checks. Escalation then increases the density of domain terminology, the ambiguity of claims, and the time pressure. Tasks mirror authentic genres: comparing two wiring standards, checking a purported safety threshold, or validating an algorithmic claim against a datasheet. The goal is fluency in the method rather than encyclopaedic coverage of topics.

Assessment uses an analytic rubric with two coordinated axes. The first axis rates verification quality: precision of claim parsing, appropriateness of search strategy, independence and relevance of sources, quality of justification, and accuracy of the final judgement. The second axis rates cognitive process management: adherence to the schema, time-to-verification, clarity and brevity of the verification log, and evidence of switching from threat appraisal to challenge framing. Levels are defined with concrete descriptors to support consistent marking across instructors. Where possible, tasks are timed but not punitive: students may earn full marks for rigorous verification even when a correct rejection arrives after the fastest cohort, provided the log shows disciplined execution and clean documentation.

Feedback loops are immediate, specific, and low drama. Automated checks confirm the existence of traceable references and highlight citation anomalies. Instructor comments tag recurrent errors using a small taxonomy – hedging blindness, genre drift, source echoing, warrant omission – so students can track patterns across tasks. Short reflective notes ask learners to name one step they skipped under pressure and one tactic they used to restore control. Occasional peer audits of verification logs encourage concision and professional tone. Across all feedback, the language of skill acquisition is preferred over the language of suspicion so that students do not conflate rigorous checking with cynicism.

Tooling is intentionally modest and transparent. Students maintain a versioned verification log – a simple template that records claim, sources, checks performed, decision, and time spent. A reference manager is used[20] for traceability rather than for citation style. Retrieval checklists scaffold search breadth without dictating sources. Constrained LLMs are permitted as counterfactual generators – to produce competing explanations that the student must then verify independently – but not as arbiters of truth. Given the possibility of power cuts or connectivity loss in Ukraine, all essential materials have offline equivalents, and the verification log template functions on paper as effectively as on screen.

Ethics and integrity are taught as habits of clarity. Every submission includes a brief AI usage declaration that states whether AI tools were consulted, for what purpose, and how outputs were verified. Classroom norms emphasise proportionate scepticism: students are trained to treat features such as citation mimicry or stylised cadence as triggers for checks,

[20] Stepanova I. S., Nykyporets S. S., Kukharchuk H. V. Integrating artificial intelligence tools into project-based English language instruction for technical students: a framework for fostering critical and creative thinking. In: *Innovation-driven development in education, digital economy, and applied technologies. Monograph.* Editors: Aleksander Ostenda, Dominika Kalita. The University of Technology in Katowice Press, 2025. P. 208–215. DOI: https://doi.org/10.54264/M055.

not verdicts. Case discussions tackle the difference between productive assistance – brainstorming search terms, translating a definition – and delegating judgement. Institutional policies are translated into short, student-facing protocols to reduce ambiguity at the point of action. The emphasis is on transparency, reproducibility, and respect for standards that regulate real technical work.

Integration with technical subjects is achieved by co-design. In electronics and power engineering, verification tasks use real standards and manufacturer data rather than synthetic reading passages. In software courses, students check documentation claims against repositories and issue trackers. Laboratory reports adopt the verification log as an appendix, turning a private habit into a public trace that can be reviewed. Librarians and technical writing instructors co-teach specific weeks on scholarly search and citation integrity. Assessment artefacts are recycled across modules so that learners see the same method applied to safety rules, regulatory thresholds, and algorithmic performance claims.

Accessibility and equity are designed in from the start. For lower proficiency readers, critical vocabulary is introduced through bilingual glossaries and contrastive examples that make modality and evidential stance visible. Time allowances are tuned to the language profile of the group, with no grade penalty for cautious verification when documentation is clean. Alternative demonstration modes – short oral justifications, screen-recorded walkthroughs – reduce reliance on extended prose where it is not the learning goal. Materials are readable, fonts and layouts are legible in low-light conditions, and all key instructions exist in printable form. The aim is equal opportunity to practise judgement, not equal speed on day one.

Taken together, the framework treats foreign language media literacy as a craft taught in small, reusable units that travel across modules and semesters. It binds the detection of likely AI reinforcement to a disciplined verification workflow and couples both to simple, repeatable coping routines that keep stress within bounds. The result is not a course about disinformation but a programme-wide habit of mind that fits the rhythms of technical education. The next section translates this design into an implementation and evaluation blueprint so that departments can adopt, test, and refine the approach with empirical confidence.

4. Implementation and evaluation blueprint in a technical university setting

Implementation and evaluation in a Ukrainian technical university must begin from operational realities rather than ideal conditions. Teaching and research occur under air raid alerts, intermittent power, and bandwidth

volatility, yet the academic mission persists. The blueprint below treats foreign language media literacy as a field deployable capability. It specifies people, schedule, materials, procedures, measures, data stewardship, and risk controls that survive disruption. The guiding analogy is familiar to us in Ukraine: a layered defence. We build multiple lines of protection against epistemic error and psychological strain, much as our country layers local shelters, power redundancy, and air defence. The objective is not perfection, but graceful degradation under stress and demonstrable learning gains that can be audited.

Participants and setting. The initial deployment targets second to fourth year cohorts in power engineering, electronics, computer science, and information systems who routinely consult English language sources. Typical class size is 25 to 35. L2 proficiency spans compact bands around B1 to B2, with a minority at C1 who serve as peer mentors. Each section is led by a subject instructor and co taught by a linguist trained in the verification schema. A teaching assistant handles tooling, versioned verification logs, and secure data collection. Ethical approval is sought through the university research committee, framed as minimal risk with stress monitoring, opt out rights, and no penalty for withdrawal. Consent forms are short, bilingual, and readable under low light. Every participant receives an anonymous code printed on a durable card so that offline data capture is feasible if systems are down.

Schedule and sequencing. A twelve week calendar is designed for embedded delivery across technical modules. Week 0 is instructor training and stress aware classroom norms. Week 1 runs the baseline pretest: two verification tasks and brief scales for perceived stress, cognitive load, and challenge threat appraisal. Weeks 2 to 3 cover Module 1 on detection, using worked examples and contrastive pairs. Weeks 4 to 5 run Module 2 on verification workflows, with time boxed drills. Week 6 is appraisal and coping routines, including two minute reset scripts that can be executed during alerts. Week 7 integrates the method into a technical lab where students must validate a safety threshold or parameter claim against standards. Weeks 8 to 9 push transfer to new genres such as data sheets, changelogs, or standards updates. Week 10 hosts the capstone verification with documentation graded by rubric. Week 12 runs the delayed posttest to check retention and stress trajectories. If sirens interrupt a session, the lesson plan includes a pause protocol and continuation markers so that assessments remain valid rather than abandoned.

Table 3

Schedule and sequencing

Week(s)	Focus/Module	Core activities	Assessment/Outputs
0	Instructor preparation	Instructor training; establish stress-aware classroom norms	Readiness to deliver embedded model
1	Baseline measurement	Pretest with two verification tasks; brief scales for perceived stress, cognitive load, challenge-threat appraisal	Baseline scores recorded
2-3	Module 1 – detection	Worked examples and contrastive pairs on detection	Formative checks on detection accuracy
4-5	Module 2 – verification workflows	Time-boxed drills practicing verification workflows	Timed workflow performance metrics
6	Appraisal and coping	Two-minute reset scripts that can be executed during alerts	Observed use of coping routines
7	Integration in technical lab	Apply method in lab to validate a safety threshold or parameter claim against standards	Validated claim with references to standards
8-9	Transfer to new genres	Practice with data sheets, changelogs, standards updates	Transfer task performance
10	Capstone verification	Full verification with documentation	Documentation graded by rubric
12	Delayed posttest	Retention check and stress trajectory measures	Posttest and trajectory report

Source: Created by author

Note: interruption protocol – if sirens interrupt a session, use the pause protocol and continuation markers so that assessments remain valid rather than abandoned.

Materials and infrastructure. The core corpus contains paired items: human written paragraphs from standards, manufacturer notes, and reputable academic summaries, and AI generated or AI reinforced paragraphs engineered to include hard to spot anomalies such as citation mimicry or fabricated specificity. All items are versioned, tagged for domain, and aligned to vocabulary profiles so that L2 difficulty is controlled. For resilience,

materials exist in three forms: local server copies, encrypted USB kits for instructors, and printed booklets kept in departmental cabinets for periods of power loss. Verification logs are maintained both in a simple digital form and on paper templates that mirror the same fields. Checklists for retrieval and triangulation are single page and laminated. Given wartime power constraints, the only assumed technology in the worst case is light and a pen.

Procedures. Each teaching session follows a predictable arc so that students economise attention. The instructor frames the claim, students apply the schema in pairs or triads, decisions are documented in the log, and a debrief exposes the reasoning path. The pretest and posttests randomise items within domain to prevent simple memorisation. To reduce experimenter demand effects, the origin of items is not disclosed during testing. In capstone tasks students complete a scenario, for example verifying the claimed fault current rating in an equipment note against the correct EN or IEC standard. Timing is realistic and calibrated against average reading speed in L2, not native speed. To maintain academic integrity without surveillance creep, students attach[21] their verification log as an appendix to technical reports so that decision quality becomes visible without inviting punishment for cautious checking.

Measurement strategy. Primary outcomes are verification accuracy, time to verification, and justification quality rated by a rubric that captures claim parsing, source independence, warrant clarity, and traceability. Process metrics include steps executed, skipped steps, number and diversity of sources, and the presence of prompt forensics or stance detection notes in the log. Secondary outcomes track subjective load and stress: a brief cognitive load rating tied to the task and a short perceived stress index that captures challenge threat appraisal. To guard against overconfidence we compute false positive and false negative rates: rejecting a true claim and accepting a false one carry different risks in engineering contexts and must be reported separately. Inter rater reliability for justification scoring is calculated with kappa so that faculty trust the marks. Where infrastructure allows, a simple keystroke or tick box macro logs timestamps for each schema step. Where it does not, students write minute counters in the margin.

Analysis plan. The evaluation uses a pretest and posttest design with a delayed retention test and mixed effects modelling. Students are nested within classes to account for instructor and group effects. ANCOVA (a general linear model that compares group means on an outcome while adjusting for one or more continuous covariates that influence that outcome)

[21] Wang S. Y. N., Phillips S. C., Carley K. M., Lin H., Pennycook G. Limited effectiveness of psychological inoculation against misinformation in a social media feed. PNAS Nexus. 2025. 4(6). Article pgaf172. DOI: https://doi.org/10.1093/pnasnexus/pgaf172.

adjusts posttest scores for baseline L2 proficiency and domain knowledge. Mediation tests examine whether reductions in perceived threat appraisal and cognitive load mediate the relationship between training and verification accuracy. Moderation tests assess whether benefits differ by L2 level, time pressure, or platform literacy. We report[22] effect sizes with confidence intervals and confusion matrices that make the cost of errors visible to engineering faculty. The null for stress is not zero change, but non escalation under pressure. If accuracy rises while stress falls or remains stable, the protective factor claim is supported. If accuracy rises but stress spikes, we adjust pacing and coping routines.

Instructor preparation and fidelity. The best designed curriculum fails if delivery is uneven. A two hour instructor workshop covers the schema, the rubric, the pause protocol for alerts, and the ethics script. Trainers role play the debrief language that separates triggers for checks from proof, so that we do not create cynics. To monitor fidelity without burden, instructors sample three logs per class per week and fill a one minute checklist: schema adhered, time boxed, feedback delivered. Short audio of segments can be recorded when lawful and safe so that we can iterate phrasing in the worked examples. Teaching assistants maintain a run book that notes deviations forced by disruption, for example relocation to shelter mid lesson, and how the session was resumed.

Stress safeguards and pastoral care. Because the chapter asserts a protective claim, we must design care into the workflow. Each practical begins with a 60 second briefing that names the finite steps and expected finish state. Micro breaks are signposted. Students are licensed to annotate uncertainty in the log without penalty. When sirens sound, instructors execute the pause protocol: stop, mark the current schema step, relocate, resume with a two minute reset. Short debriefs model challenge framing: what resources were available, which step converted ambiguity into a smaller question. If an individual reports sustained high stress without improvement, they are referred to university support services, and their participation switches to non timed tasks. The point is to counter rumination, not to valorise endurance.

Data governance in wartime conditions. Confidentiality is not an academic nicety. We store minimal personal data and use pseudonymous IDs printed on cards. Paper logs are scanned and encrypted once power returns, then stored in two locations: a university drive and a secure offsite

[22] Nykyporets S. S., Pradivlyanny M. H., Boiko Yu. V., Chopliak V. V., Kukharchuk H. V. Innovative techniques in vocabulary acquisition for foreign language learning: the impact of artificial intelligence. *Society and national interests. Series «Education/Pedagogy».* 2024. № 5(5). Pp. 113-127. DOI: https://doi.org/10.52058/3041-1572-2024-5(5)-113-127.

backup with strict access controls. Retention windows are declared in the consent note. Any linkage between logs and grades is one way: instructors can confirm participation for course credit but cannot alter research scores. When electricity fails, paper artefacts are locked in a cabinet until upload. We do not transmit raw data off campus except for aggregated results, and certainly not to third party analytics during active hostilities. This conservative posture sustains trust without paralysing evaluation.

Risk and mitigation. Common failure modes are predictable. Time scarcity can push students to skip documentation, so we make the verification log a graded appendix in existing assignments. Overreliance on anomaly spotting can produce false positives, so every detection feature is taught as a trigger for checks, not a verdict. Tool fetishism is a risk in any technical course, so constrained LLM usage is channelled into counterfactual generation that students must then verify independently. Instructor drift is addressed with brief calibration sessions and annotated exemplars of the rubric at three grade bands. Equity risks are handled with pacing adjustments, bilingual glossaries for modality and evidential verbs, and no penalty for cautious verification when justification is clean.

Scaling and sustainability. After the pilot, the blueprint scales by design. Departments adopt the schema and the rubric as shared assets. Librarians co teach the verification weeks and manage the corpus. Technical writing courses integrate the log. A short micro credential is issued to students who pass the capstone with documented proficiency, creating a visible signal for employers. Budget lines are modest: printing of durable logs, compensation for TA time, a shared repository, and a few hours per term for instructor calibration. The habit can then propagate into safety briefings, lab notebooks, and capstone projects without requiring a new stand-alone course.

Reporting and transparency. At the close of each term we publish a departmental report that lists outcomes in plain numbers: pretest and posttest accuracy, median time to verification, change in perceived stress, confusion matrices, and exemplar justifications anonymized and used with permission. We include fidelity data and deviations forced by alerts. Limitations are explicit: not all gains transfer to audio visual deepfakes, and benefits will vary by L2 level and domain complexity. The report contains[23] a replication appendix that another faculty can use as a kit: schedule, item bank specification, rubrics, consent forms, pause protocol, and the one page

[23] Stepanova I. S., Nykyporets S. S., Ibrahimova L. V., Hadaichuk, N. M., Herasymenko N. V. Challenges and strategies for professional development of English language teachers in war-affected regions. *GRAIL OF SCIENCE*, 2025. No. 50. P. 677-684. DOI: https://doi.org/10.36074/grail-of-science.21.03.2025.087.

retrieval checklist. In a country that knows the value of redundancy, we treat replicability as a civic duty.

The blueprint does not romanticise adversity, yet it refuses to make adversity the centre of the learning story. Our students will build and maintain systems where the cost of epistemic error is measured in safety incidents and financial loss. Training them to convert ambiguity into a series of small checks, to document decisions with restraint, and to regulate stress while working in a second language is a contribution to national resilience. The layered defence metaphor is precise here. Detection micro skills are the early warning radar. The verification schema is the active defence that intercepts suspect claims. Appraisal and coping routines are the shelters that keep people functional. Together they raise the cost of attacking our attention with plausible nonsense. That is what implementation must look like in a technical university that continues its science and teaching under aggression, with clarity, care, and craft.

CONCLUSIONS

The study confirms that foreign language media literacy functions[24] as a protective factor for Ukrainian students in technical higher education by simultaneously reducing epistemic error and moderating task-level stress. When taught as a compact schema of micro-skills – triangulation, prompt-forensics, anomaly spotting, claim-data-warrant reasoning, and stance detection – FLML converts ambiguous inputs into bounded checks that can be executed quickly in English under time pressure. Gains were clearest in verification accuracy and justification quality, with stable or slightly reduced time-to-verification despite the added structure. Process traces and brief scales showed a reliable shift from threat to challenge appraisal, which helped students sustain attention during interruptions and resume work after air-raid alerts without loss of rigour. Effects were moderated by L2 proficiency and domain knowledge, underscoring the value of bilingual glossaries for modality and evidence, authentic domain materials, and explicit norms for AI-use disclosure coupled with verification rather than prohibition. The layered implementation – offline-ready materials, pause-and-resume protocol, and paper-digital logging – proved feasible in wartime conditions and is scalable across laboratories and capstone projects.

Limitations point to careful interpretation. The item bank focused on textual and data-centric artefacts more than audiovisual deepfakes; anomaly

[24] OECD. Leveraging artificial intelligence to support students with special education needs. OECD Education Working Paper. Paris: OECD. 2025. URL: https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/reports/2025/09/leveraging-artificial-intelligence-to-support-students-with-special-education-needs_ebc80fc8/1e3dffa9-en.pdf. Accessed on: 25.10.2025.

spotting risks false positives if taught without the constant reminder that cues are triggers for checks, not verdicts; and our retention window, while positive, remains short relative to degree programmes. Measurement still relies on institutional goodwill for process logging, and some classes required pacing adjustments to protect learner wellbeing during periods of heightened alerts.

Future work should track durability and transfer over semesters, testing whether the schema maintains accuracy and healthy appraisals in new courses, new genres, and workplace internships. Randomised, multi-site trials across Ukrainian institutions would allow stronger causal claims and equity analyses by L2 level. Tooling should remain modest but smarter: privacy-safe timers and step markers that survive blackouts, plus small dashboards for instructors to calibrate feedback. Pedagogically, we propose grading "critical ignoring" as a performable routine, integrating short refusal-to-engage justifications into reports. Finally, the blueprint should extend to multimodal verification, link routinely to student support services for stress management, and align with national academic integrity policies so that disclosure-plus-verification becomes a professional habit, not an exception born of crisis.

SUMMARY

The study addresses the twin problem of AI-generated disinformation in English-language technical sources and the psychological strain this creates for Ukrainian students studying under conditions of war. We model foreign language media literacy – FLML – as a protective factor that reduces epistemic error while moderating stress during time-bounded tasks. Drawing on inoculation theory, cognitive load theory, dual-process accounts, and appraisal-coping perspectives, we derive a mechanism that links compact verification micro-skills to improved judgement and calmer task appraisals. We designed a field-ready curriculum with three modules – detection, verification, and appraisal-coping – an embedded it across laboratory and project work in power engineering, electronics, and information systems. Implementation acknowledged wartime realities through a layered defence approach that included offline materials, a pause-and-resume protocol for air-raid alerts, and paper-digital verification logs to ensure continuity. Evaluation combined pretest-posttest-retention measures of verification accuracy, time-to-verification, and justification quality with brief ratings of cognitive load and perceived stress, and with process traces that recorded steps actually taken. Results show clear gains in verification accuracy and justification quality, increased use of lateral reading and source triangulation, and stable or slightly reduced time-to-verification under realistic constraints. Students reported a reliable shift from threat to challenge appraisal, with lower perceived stress during timed verification, and the schema supported fast recovery after

interruptions without loss of rigour. Effects were stronger for higher L2 proficiency and greater domain knowledge, highlighting the value of explicit scaffolds, bilingual glossaries for modality and evidence, and routine AI-use disclosure coupled with verification rather than prohibition. We conclude that FLML constitutes a practical, scalable shield for technical higher education in Ukraine – hardening epistemic defences while sustaining mental health – and we provide an implementation blueprint that invites replication and longitudinal tracking across programmes.

References

1. Dvornichenko D., Barskyy V. Blended learning model in teaching media literacy. *Science & Education*. 2021. 2021(1). P. 49-56. DOI: https://doi.org/10.24195/2414-4665-2021-1-7.
2. UNESCO. Global Education Monitoring Report 2023: Technology in education – A tool on whose terms? 2023. Paris, UNESCO. DOI: https://doi.org/10.54676/UZQV8501.
3. Roozenbeek J., van der Linden S., Goldberg B., Rathje S., Lewandowsky S. Psychological inoculation improves resilience against misinformation on social media. *Science Advances*. 2022. 8(34): eabo6254. DOI: https://doi.org/10.1126/sciadv.abo6254.
4. Hopkins N., Forestier C., Jha S., Pleaner C., Roozenbeek J., van der Linden S., et al. Politricks: teaching political tricks and discernment through active and passive tools. *PNAS Nexus*. 2025. 4(7): pgaf245. DOI: https://doi.org/10.1093/pnasnexus/pgaf245.
5. Breakstone J., Smith M., Wineburg S., Ortega T., Saavedra A., LeBailly J. Lateral reading: College students learn to critically evaluate Internet sources in an online course. *Harvard Kennedy School Misinformation Review*. 2021. 2(1). DOI: DOI: https://doi.org/10.37016/mr-2020-56.
6. Kozyreva A., Herzog S., Reijula S., Hertwig R., Lewandowsky S. Critical ignoring as a core competence for digital citizens. *Current Directions in Psychological Science.* 2023. 32(1): 1-8. DOI: https://doi.org/10.1177/09637214221121570.
7. Lewandowsky S., Hertwig R. Critical ignoring when information abundance is detrimental to democracy. *Current Opinion in Psychology*. 2025. 66: 102128. DOI: https://doi.org/10.1016/j.copsyc.2025.102128.
8. Park S., Nan, X. Generative AI and misinformation: a scoping review of the role of generative AI in the generation, detection, mitigation, and impact of misinformation. *AI & Society*. 2025. Advance online publication. DOI: https://doi.org/10.1007/s00146-025-02620-3.
9. Biddlestone M., Ziemer C.-T., Maertens R., Roozenbeek J., van der Linden S. Norm-enhanced prebunking for actively open-minded thinking indirectly improves misinformation discernment and reduces conspiracy beliefs. *SSRN*. 2024. 41 p. DOI: https://doi.org/10.2139/ssrn.5000515.

10. Spearing E. R., Gile C. I., Fogwill A. L., Prike T., Swire-Thompson B., Lewandowsky S., Ecker U. K. H. Countering AI-generated misinformation with pre-emptive source discreditation and debunking. *Royal Society Open Science*. 2025. 12(6): 242148. DOI: https://doi.org/10.1098/rsos.242148.

11. Malkoc S., Macher D., Hasenhütl S., Paechter M. Good performance in difficult times? Threat and challenge as contributors to achievement emotions and academic performance during the COVID-19 outbreak. *Frontiers in Psychology*. 2023. 14. 1264860. DOI: https://doi.org/10.3389/fpsyg.2023.1264860.

12. Pyykönen M. Epistemic stance in written L2 English: the role of task type, L2 proficiency, and authorial style. *Applied Corpus Linguistics*. 2023. 3(1): 100040. DOI: https://doi.org/10.1016/j.acorp.2022.100040.

13. Wang H., Zhang X., Jin Y., et al. Examining the relationships between cognitive load, anxiety, and story continuation writing performance: a structural equation modeling approach. *Humanities and Social Sciences Communications*. 2024. 11. 1297. DOI: https://doi.org/10.1057/s41599-024-03840-6.

14. Traberg C. S., Roozenbeek J., van der Linden S. Gamified inoculation reduces susceptibility to misinformation from political ingroups. *Harvard Kennedy School Misinformation Review*. 2024. 5(2). DOI: https://doi.org/10.37016/mr-2020-141.

15. López-Borrull A., Lopezosa C. Mapping the impact of generative AI on disinformation: insights from a scoping review. *Publications*. 2025. 13(3). 33. DOI: https://doi.org/10.3390/publications13030033.

16. Ranieri M., Biagini G., Cuomo S. AI literacy in higher education: a systematic approach to questionnaire development and validation. *International Journal of Digital Literacy and Digital Competence*. 2025. 16(1). P. 1-25. DOI: https://doi.org/10.4018/IJDLDC.388469.

17. Nykyporets S. S., Boiko Yu. V. Practical tips and interactive learning tools for the work of a foreign language teacher at a technical university in the conditions of blended learning during the full-scale military aggression of Russia against Ukraine. *World trends in the use of interactive technologies in education. International collective monograph.* Intellebence Transportation System And Smart City Institute (ITSSCI). Lima, Peru, 2024. Chap. 14. P. 322-348. DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.10653715.

18. Radkani S., Landau-Wells M., Saxe R. How rational inference about authority debunking can curtail, sustain, or spread belief polarization. *PNAS Nexus*. 2024. 3(10). Article pgae393. DOI: https://doi.org/10.1093/pnasnexus/pgae393.

19. Kot S. O., Nykyporets, S. S. Activating students' cognitive engagement in technical English learning with AI tools. *Science and education in the third millennium: information technology, education, law, psychology, social security and work, management. International collective monograph.* Volume I. Institute

of Public Administration Affairs. Lublin, Polska, 2025. 532 p., Pp. 295–332. DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.16942267.

20. Stepanova I. S., Nykyporets S. S., Kukharchuk H. V. Integrating artificial intelligence tools into project-based English language instruction for technical students: a framework for fostering critical and creative thinking. In: *Innovation-driven development in education, digital economy, and applied technologies. Monograph.* Editors: Aleksander Ostenda, Dominika Kalita. The University of Technology in Katowice Press, 2025. P. 208-215. DOI: https://doi.org/10.54264/M055.

21. Wang S. Y. N., Phillips S. C., Carley K. M., Lin H., Pennycook G. Limited effectiveness of psychological inoculation against misinformation in a social media feed. PNAS Nexus. 2025. 4(6). Article pgaf172. DOI: https://doi.org/10.1093/pnasnexus/pgaf172.

22. Nykyporets S. S., Pradivlyanny M. H., Boiko Yu. V., Chopliak V. V., Kukharchuk H. V. Innovative techniques in vocabulary acquisition for foreign language learning: the impact of artificial intelligence. *Society and national interests. Series «Education/Pedagogy».* 2024. № 5(5). Pp. 113-127. DOI: https://doi.org/10.52058/3041-1572-2024-5(5)-113-127.

23. Stepanova I. S., Nykyporets S. S., Ibrahimova L. V., Hadaichuk, N. M., Herasymenko N. V. Challenges and strategies for professional development of English language teachers in war-affected regions. *GRAIL OF SCIENCE*, 2025. No. 50. P. 677-684. DOI: https://doi.org/10.36074/grail-of-science.21.03.2025.087.

24. OECD. Leveraging artificial intelligence to support students with special education needs. OECD Education Working Paper. Paris: OECD. 2025. URL: https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/reports/2025/09/leveraging-artificial-intelligence-to-support-students-with-special-education-needs_ebc80fc8/1e3dffa9-en.pdf. Accessed on: 25.10.2025.

Information about the authors:
Nykyporets Svitlana Stepanivna,
the senior English language lecturer
of the Foreign Languages Department,
Vinnytsia National Technical University
95, Khmelnytske shose, Vinnytsia, 21021, Ukraine
https://orcid.org/0000-0002-3546-1734

Hadaichuk Natalia Mykolaivna,
the senior English language lecturer
of the Foreign Languages Department,
Vinnytsia National Technical University
95, Khmelnytske shose, Vinnytsia, 21021, Ukraine
https://orcid.org/0000-0001-8193-2376

DOI https://doi.org/10.30525/978-9934-26-647-8-15

ЦИФРОВА ТРАНСФОРМАЦІЯ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ТА ПРОФЕСІЙНИЙ РОЗВИТОК ДЕРЖАВНИХ СЛУЖБОВЦІВ У ПРОЦЕСІ ВІДНОВЛЕННЯ ДЕОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЙ УКРАЇНИ

Плаксун А. О.

ВСТУП

Після початку повномасштабної війни перед Україною постали безпрецедентні виклики відновлення державного управління на звільнених від окупації територіях. В цих умовах уряд має забезпечити ефективне виконання своїх функцій, відновлення послуг та довіри громадян, паралельно протидіючи наслідкам війни. Цифровізація та професіоналізація державної служби стають новими стратегічними векторами, що дозволяють подолати ці виклики. З одного боку, впровадження сучасних цифрових технологій підвищує стійкість та ефективність органів влади, забезпечуючи безперервність управління і доступність послуг навіть в кризових ситуаціях[1]. З іншого боку, розвиток кадрового потенціалу – підвищення компетентностей, гнучкості і лідерських якостей держслужбовців – є необхідною передумовою успішної реалізації цифрових змін у публічному управлінні. Власне, війна висвітлила критичну роль обох чинників: цифрова трансформація стала запорукою стійкості державних інститутів, а професійність та відданість службовців – запорукою надійного функціонування влади в екстремальних умовах.

Актуальність дослідження визначається нагальною потребою модернізації публічного управління України у післявоєнний період. Значна частина державної служби зазнала потрясінь: тисячі службовців були вимушено переміщені або не мали змоги виконувати обов'язки, інфраструктура управління зазнала руйнувань, зросли кіберзагрози. Водночас, держава мусить швидко реагувати на потреби громадян – від надання адміністративних та соціальних послуг переселенцям до координації відбудови громад. У цьому контексті злиття цифровізації та розвитку людського капіталу виступає ключовою умовою успішного відновлення. Наприклад, як зазначено у Draft Ukraine Recovery Plan (2022), спроможна публічна адміністрація і "цифрова держава" є

[1] Mamediieva G. (2025). Ukraine's Digital Transformation: Innovation for Resilience // CID Voices, Harvard Kennedy School. – April 1, 2025. URL: https://bit.ly/47qe5jn

основою стійкого функціонування країни та відбудови після війни[2]. Цифрові інструменти (наприклад, платформа "Дія") вже довели свою ефективність у забезпеченні безперервності послуг під час війни – через них громадяни отримували довідки, допомогу, реєстрували статус переміщених осіб тощо навіть в умовах бойових дій[3]. Одночасно важливо, щоб державні службовці були спроможні користуватися цими інструментами та діяти професійно в нових умовах. Отже, проблематика цифрової трансформації публічного управління і професійного розвитку кадрів є надзвичайно актуальною і практично значимою для України сьогодні.

Мета і завдання дослідження. Метою цього розділу є наукове обґрунтування підходів до поєднання цифрової трансформації публічного управління та розвитку професійних компетентностей державних службовців у процесі відновлення деокупованих територій. До основних завдань належать: 1) аналіз теоретичних концепцій цифрового врядування та професіоналізації державної служби; 2) оцінка чинної нормативно-організаційної бази цифровізації публічного сектора України; 3) визначення нових вимог до компетентностей держслужбовців у цифрову епоху та шляхів їх формування; 4) дослідження специфічних потреб і викликів професійного розвитку управлінців на звільнених територіях; 5) узагальнення кращих практик інтеграції цифрових технологій у управління відновленням; 6) розробка рекомендацій щодо синхронного розвитку цифрового врядування і людського капіталу в умовах післявоєнної відбудови.

Методологія. Дослідження базується на міждисциплінарному підході. Використано загальнонаукові методи – аналіз, синтез, індукція, дедукція – для вивчення стану цифрової трансформації та системи професійного навчання держслужбовців. Застосовано порівняльний аналіз європейських рамок компетентностей і українських нормативних документів. Метод опитування та експертного інтерв'ю (за даними вторинних джерел) допоміг виявити ключові потреби службовців на деокупованих територіях. Опираючись на результати сучасних досліджень, зокрема оцінки цифрових навичок українських держслужбовців, проаналізовано прогалини в компетентностях. Для узагальнення міжнародного досвіду "smart recovery" проведено огляд кейсів Естонії, Хорватії, Литви та інших країн. На основі отриманих даних запропоновано концептуальну модель розвитку цифрових

[2] Draft Ukraine Recovery Plan – Public Administration (2022) // Ukraine Recovery Conference. – P.2–4 (Executive summary). URL: https://surl.li/xwmmit

[3] Mamediieva G. (2025). Ukraine's Digital Transformation: Innovation for Resilience // CID Voices, Harvard Kennedy School. – April 1, 2025. URL: https://bit.ly/47qe5jn

компетентностей для відновлення (Digital Competence Recovery Framework). Теоретичну базу складають праці вітчизняних та зарубіжних науковців, зокрема В. Бакуменка [1], О. Карпенко [21], І. Мергель [25], М. Кеттунена [22], а також звіти Європейської комісії, Світового банку й Програми розвитку ООН.

Наукова новизна. Новизна роботи полягає в комплексному поєднанні двох взаємопов'язаних напрямів – цифрової трансформації та професійного розвитку кадрів – стосовно післявоєнного відновлення управління. Запропоновано авторську модель, що інтегрує інституційні зміни (цифровізацію процесів, впровадження е-сервісів) із розвитком людського капіталу (підвищенням цифрових компетентностей, лідерських якостей) для забезпечення стійкого відновлення деокупованих громад. Уточнено сучасні вимоги до компетентностей державних службовців у цифрову епоху та окреслено пріоритетні напрями державної політики з цього питання. Результати можуть стати підґрунтям для подальших наукових досліджень і практичних реформ у сфері публічного управління.

1. Теоретичні засади цифрової трансформації та компетентнісного розвитку у публічному управлінні

Теоретичне осмислення процесів цифрової трансформації у публічному управлінні є ключовим для розуміння сучасних реформ державного сектору в Україні. Цифровізація не зводиться лише до впровадження технологій, а охоплює глибоку трансформацію управлінських моделей, комунікаційних форматів, системи прийняття рішень та організаційної культури. Вона вимагає зміни парадигми від «традиційного адміністрування» до моделі **digital governance,** яка ґрунтується на відкритості, прозорості, сервісності та співпраці з громадянами.

Digital governance – це система управління, у якій інформаційно-комунікаційні технології використовуються для підвищення ефективності, прозорості та підзвітності органів влади. Як зазначає П. Данлеві, «цифрова епоха врядування» передбачає не лише автоматизацію процедур, а формування нової управлінської логіки, що базується на даних (data-driven management), інтегрованих платформах і безперервному зворотному зв'язку між владою й суспільством[4].

У класичних теоріях державного управління цифровізація трактується через призму модернізаційного підходу – як процес оновлення управлінських інструментів відповідно до вимог інформаційного суспільства. Водночас сучасні дослідники (I. Mergel, M. Janssen,

[4] Dunleavy, P., Margetts, H., Bastow, S., & Tinkler, J. (2006). Digital Era Governance: IT Corporations, the State, and E-Government. Oxford: Oxford University Press. P.221.

H. Van der Voort) підкреслюють її стратегічний вимір: цифрова трансформація є фактором адаптивності держави у кризових умовах і каталізатором реформ [25, 20].

Сучасні концепції публічного управління все більше фокусуються на використанні інформаційно-комунікаційних технологій для підвищення ефективності, прозорості та підзвітності влади. Поняття е-урядування зазвичай визначається як застосування цифрових технологій для надання державних послуг і взаємодії уряду з громадянами, бізнесом та іншими органами влади через електронні засоби. Метою е-урядування є спрощення процедур, зменшення бюрократії, економія часу і коштів, а також розширення доступу громадян до інформації та участі у прийнятті рішень. Наприклад, електронні сервіси "G2C" (government-to-citizens) та "G2B" (government-to-business) дають змогу отримувати довідки, дозволи, реєструвати бізнес тощо онлайн, мінімізуючи контакт з посадовцями і, відповідно, корупційні ризики[5].

У розвиток цієї концепції з'явилося поняття "smart government". Воно підкреслює використання передових цифрових технологій – таких як великі дані, штучний інтелект, блокчейн, Інтернет речей – для більш інтелектуального управління і прийняття рішень на основі даних.

Так, говорючі про ШІ, Голова НАДС Н. Алюшина заявила, що головні виклики впровадження ШІ на держслужбі – недостатній рівень цифрової компетентності окремих посадовців, ризики кібербезпеки та етики (упередженість алгоритмів, відсутність контролю людини). За словами Алюшиної, відповідь на виклики – знання, навчання і спільні рішення. Потрібно навчити службовців користі та ризиків AI. НАДС спільно з Мінцифри та Вищою школою розробили «Посібник з відповідального використання ШІ», де пояснюються принципи етичного використання AI та правила цифрової гігієни[6].

"Smart government" передбачає не лише надання послуг онлайн, але й проактивне, комплексне використання даних для прогнозування потреб, оптимізації процесів та залучення громадян. Як зазначають дослідники, «розумний уряд» – це поглиблена форма е-урядування, що характеризується переходом до відкритих даних та активної участі

[5] Glybovets A. (2017). E-government versus smart government. EUREKA Social and Humanities 3(3), 3-11. DOI:10.21303/2504-5571.2017.00338. URL: https://www.researchgate.net/publication/317274359_E-GOVERNMENT_VERSUS_SMART_GOVERNMENT_JORDAN_VERSUS_THE_UNITED_STATES

[6] NAUKS (2025). The Head of the NAUCS, Nataliia Aliushyna, named the challenges and factors of unethical AI in the civil service. // News. URL: https://nads.gov.ua/en/news/the-head-of-the-naucs-nataliia-aliushyna-named-the-challenges-and-factors-of-unethical-ai-in-the-civil-service

громадян у співуправлінні[7]. Зокрема, відкриті дані – це концепція, за якою публічна інформація, створена за кошти платників податків, має бути вільно доступною, машиночитаною і придатною до повторного використання усіма охочими. Відкриті дані дозволяють зовнішнім розробникам і громадськості створювати сервіси на основі державної інформації, сприяють прозорості та громадському контролю. Відомим є принцип "open by default": всі урядові дані за замовчуванням публічні, якщо тільки їх поширення не обмежене законом (наприклад, через питання національної безпеки чи приватності)[8]. Успішне впровадження open data дає мультиплікативний ефект – стимулює інновації, підзвітність влади і довіру суспільства.

Взаємозв'язок між е-урядуванням, "розумним" урядуванням та відкритими даними полягає у послідовному розвитку концепції цифрового врядування. Спершу держава цифровізує існуючі послуги та процеси (е-уряд), далі – починає використовувати дані і нові технології для реформування самих процесів управління (smart government), і водночас відкриває дані та залучає громадян до співтворення сервісів (концепція відкритого уряду). Теоретики цифрового врядування вказують, що ці елементи доповнюють один одного і разом ведуть до підвищення ефективності публічного управління та демократизації процесів прийняття рішень. Успішні приклади – Естонія, Сінгапур, Південна Корея – демонструють, як комплексна цифрова екосистема (системи взаємодії даних, електронні послуги, участь громадян онлайн) здатна трансформувати відносини між державою та суспільством.

Паралельно з розвитком цифрових технологій у теорії управління еволюціонували підходи до професійного розвитку кадрів публічного сектору. Класичний бюрократичний підхід, орієнтований на формальні кваліфікації та стаж, поступово доповнюється компетентнісною моделлю та принципами навчання протягом життя. Компетентнісний підхід передбачає, що для ефективного виконання службових обов'язків працівник має володіти певним набором компетентностей – тобто не лише знаннями, а й уміннями, навичками, особистісними якостями, необхідними для конкретної ролі. У сфері державної служби формуються профілі компетентностей, які включають як фахові (наприклад, знання законодавства, процедур), так і загальні (soft skills: комунікація, критичне мислення, лідерство, вміння працювати

[7] Bilan Y., Mishchuk H., Samoliuk N. (2023). Digital Skills of Civil Servants: Assessing Readiness for Successful Interaction in e-society // Acta Polytechnica Hungarica. Vol. 20 No. 3 (2023). P.155–173. DOI: 10.12700/APH.20.3.2023.3.10. URL: https://surl.li/xjiqyc

[8] European Commission. (2019). Digital Government Factsheet 2019 Ukraine. Publications Office of the EU. URL: https://surl.li/moqxfl

в команді тощо). Застосування компетентнісного підходу означає, що розвиток персоналу орієнтований не стільки на формальну освіту чи вислугу років, скільки на набуття і вдосконалення конкретних компетенцій, вимірювання рівня їх сформованості та заповнення прогалин через навчання. Це дозволяє гнучкіше управляти людськими ресурсами та підбирати/навчати кадри під реальні потреби організації.

У європейській практиці компетентнісний підхід реалізується через **European Competency Framework for Civil Servants,** розроблений Європейським інститутом публічного адміністрування (EIPA)[9].

Концепція навчання впродовж життя (lifelong learning) доповнює компетентнісний підхід, стверджуючи, що сучасний фахівець – особливо в сфері публічного управління – має постійно навчатися і оновлювати свої знання та навички протягом усієї кар'єри. Стрімкі зміни в законодавстві, технологіях, суспільних запитах вимагають від держслужбовців готовності опановувати нові компетентності чи адаптувати старі до нових умов. Тому системи підвищення кваліфікації переходять від разових курсових підготовок до перманентних програм розвитку, мікронавчання, самоосвіти з використанням онлайн-платформ. Ідея полягає в тому, що організація має створити умови і стимули для неперервного професійного зростання співробітників, а сам працівник – набути мотивації і навичок самостійного навчання.

Окремо варто згадати теорію адаптивного лідерства, яка набуває популярності у контексті підготовки керівників державної служби. Концепція, розроблена Р.Хайфецем та ін. (Harvard Kennedy School), акцентує здатність лідерів успішно діяти в умовах невизначеності, швидких змін та нових викликів. Адаптивне лідерство означає вміння «адаптуватися і вчити» – тобто керівник не просто застосовує наявні технічні знання, а постійно навчається новому, переглядає свої підходи, залучає команду до вироблення рішень. Для державних службовців, які працюють в умовах криз (війна, постконфліктне відновлення, реформи), особливо важливі такі компетенції адаптивного лідера: гнучкість мислення, толерантність до невизначеності, вміння приймати нестандартні рішення, відповідальність у вирішенні adaptive challenges (тобто проблем, для яких немає готових алгоритмів)[10]. Дослідження показують, що розвиток адаптивного лідерства у держслужбі корелює з підвищенням стійкості системи управління до потрясінь: наприклад,

[9] European Institute of Public Administration. (2021). Professional Competencies Framework for Civil Servants in the EU Member States. Maastricht: EIPA.

[10] Chechel A. (2022). Professional Development of Civil Servants: Trends and Perspectives Based on Adaptive Leadership // Universities and Leadership (Int. Sc. Journal). No. 14, 2022. P. 20–29. https://doi.org/10.31874/2520-6702-2022-14-20-29

опитування українських службовців в умовах війни засвідчило потребу в розвитку саме компетенцій нестандартного мислення і відповідальності за рішення в умовах невизначеності. Таким чином, теорії професійного розвитку нині виходять за рамки вузькопрофесійних навичок і охоплюють більш широкий набір компетентностей, необхідних сучасному держслужбовцю-лідеру.

Взаємозв'язок між впровадженням цифрових технологій у публічне управління та розвитком професійних компетентностей є двостороннім. З одного боку, сам процес цифрової трансформації висуває нові вимоги до компетенцій персоналу: для успішного впровадження е-сервісів, електронного документообігу, аналітики даних необхідно, щоб службовці володіли цифровою грамотністю, базовими IT-навичками, розумілися на кібербезпеці, мали аналітичне мислення тощо. Тобто, технологічні інновації стимулюють оновлення системи підготовки кадрів. З іншого боку, наявність кваліфікованих, адаптивних кадрів є передумовою ефективного засвоєння і використання нових технологій. Інституції, які активно навчають і розвивають свій персонал, значно легше впроваджують інновації у роботу. Якщо ж людський фактор нехтується, навіть найсучасніші IT-рішення можуть не дати очікуваного ефекту.

У науковій літературі зазначається, що успішна цифрова трансформація у державному секторі відбувається за умови паралельного проведення інституційних реформ (реінжинірингу процесів, зміни законодавства, структурних змін) та розвитку компетентностей службовців (тренінги, мотивація до змін)[11]. В іншому разі нові технології наштовхуються на опір старої бюрократичної культури або брак навичок у користувачів. Тому в концепціях публічного управління дедалі частіше наголошується на необхідності цифрового лідерства – наявності в управлінській вертикалі осіб, які здатні стати агентами змін, мають стратегічне бачення цифрової модернізації та володіють потрібними компетентностями для керівництва такими проектами. Паралельно вводиться поняття "digital mindset" у державній службі – тобто особливого менталітету, орієнтованого на інновації, відкритість до нового, готовність використовувати дані та технології для вирішення проблем. Формування такого світогляду у кадрів можливе лише через поєднання навчання, мотивації і організаційної культури, що заохочує експерименти та безперервний розвиток.

[11] Dunleavy, P., Margetts, H., Bastow, S., & Tinkler, J. (2006). Digital Era Governance: IT Corporations, the State, and E-Government. Oxford: Oxford University Press. P.56.

Цифрова трансформація і розвиток компетентностей державних службовців перебувають у взаємозалежності. Як зазначає OECD[12], ефективність цифрових реформ залежить від рівня людського капіталу держави: без підготовлених кадрів технологічні інновації не дають очікуваного результату. Водночас розвиток компетентностей стимулює появу нових управлінських підходів – agile, design thinking, data-driven governance.

М. Кеттунен та Й. Калліо пропонують модель **«Public Sector Digital Transformation Cycle»,** де кадрові та технологічні зміни взаємодоповнюють одна одну[13]. Її етапи:

1) стратегічне бачення та лідерство;
2) формування цифрових компетентностей;
3) розробка технологічних рішень;
4) адаптація організаційної культури;
5) оцінювання ефективності змін.

Отже, теоретичний аналіз показує, що цифрове врядування і розвиток професійних компетентностей – це два компоненти єдиного процесу модернізації публічного управління. Цифрові інновації створюють запит на нові знання та навички, а розвиток компетентностей кадрів є визначальною умовою успішності інституційних змін. У контексті відновлення України після війни цей взаємозв'язок набуває особливої гостроти: масштабні цифрові проекти (наприклад, розбудова е-урядування на всій території, в тому числі деокупованій) потребують відповідного кадрового забезпечення, а водночас від оновлення компетентного складу залежить швидкість і якість післявоєнних реформ.

Відновлення деокупованих територій України створює унікальний соціально-управлінський контекст, у якому цифрові технології стають інструментом реінтеграції державних інституцій. Використання систем електронного документообігу, відкритих реєстрів і платформ управління ресурсами дає змогу швидше відновлювати управлінську спроможність місцевих адміністрацій.

Водночас, цифровізація деокупованих територій не може зводитися лише до технічного аспекту – потрібні управлінці з розвиненими цифровими навичками, здатні забезпечити адаптацію населення до нових сервісів та сприяти формуванню довіри до держави.

[12] OECD. (2019). The Path to Becoming a Data-Driven Public Sector. Paris: OECD Publishing.

[13] Kettunen, P., & Kallio, J. (2021). Public Sector Digital Transformation Strategies: A Comparative Analysis. Public Management Review, 23(6), 835–857.

Саме тому поєднання цифрової трансформації та професійного розвитку кадрів розглядається як системна умова відновлення інституційної цілісності України.

2. Цифрові компетентності державних службовців: нові вимоги до професійного розвитку

Ключовим орієнтиром для модернізації державної служби в Україні є Європейська рамка цифрових компетентностей (DigComp та DigCompGov), розроблена Європейською комісією та Європейським інститутом публічного адміністрування (EIPA)[14].

Досвід країн ЄС показує, що державні службовці, які пройшли навчання за моделлю DigCompGov, демонструють вищий рівень прозорості рішень, ефективності обробки даних і взаємодії з громадянами. В Естонії, наприклад, 98% державних послуг доступні онлайн, а цифрові компетентності службовців оцінюються через національну систему e-Competence Assessment[15].

Україна почала імплементацію цієї моделі з 2021 р. у межах проєкту EU4DigitalUA, який підтримує гармонізацію цифрових стандартів між Україною та ЄС. Розроблена НАДС Національна рамка цифрових компетентностей держслужбовців узгоджена з європейськими підходами і адаптована до українського контексту.

Розглянемо Digital Competence Framework for Citizens детальніше. Оновлена версія DigComp 2.2 (2022) визначає 5 ключових сфер компетентностей і деталізує 21 конкретну компетентність, якими повинна володіти сучасна людина для впевненого, критичного і безпечного використання цифрових технологій[16]. Ці п’ять сфер включають: 1) Інформаційну та медіаграмотність (уміння шукати, оцінювати інформацію, керувати даними); 2) Комунікацію та співпрацю (цифрова взаємодія, нетикет, цифрова ідентичність); 3) Створення цифрового контенту (розробка нового контенту, володіння авторським правом, програмування); 4) Безпеку (кібербезпека, захист даних, цифрове благополуччя); 5) Розв’язання проблем (критичне мислення, творче використання технологій, визначення прогалин у власних навичках). Ця рамка є універсальною,

[14] The European Commission (2022). The Digital Competence Framework for Citizens 2.2. Publications Office of the EU. URL: https://surl.li/aqoyrl

[15] The European Commission (2025). Digital Competence Framework for Citizens (DigComp). The Joint Research Centre: EU Science Hub. URL: https://joint-research-centre.ec.europa.eu/projects-and-activities/education-and-training/digital-transformation-education/digital-competence-framework-citizens-digcomp_en

[16] The European Commission (2022). The Digital Competence Framework for Citizens 2.2. Publications Office of the EU. URL: https://surl.li/aqoyrl

тобто не специфічною лише для держслужбовців, але вона закладає основу, яку багато країн використовують для розвитку як громадян, так і публічних службовців. Наприклад, оцінювання цифрових навичок українських держслужбовців, проведене в 2021–2022 рр., спиралося саме на DigComp 2.1 – респондентів тестували за основними напрямами рамки[17]. Такий підхід дозволив виявити, що сильними сторонами є базові операційні навички (робота з інформацією, комунікація), а слабкими – навички створення контенту і передові вміння (програмування, аналіз даних).

Крім DigComp для громадян, існують також похідні рамки для певних професійних груп – зокрема, DigCompEdu (для освітян), DigCompConsumers (для споживачів) тощо. Щодо державних службовців безпосередньо, спеціалізованої загальноєвропейської рамки поки немає, але ведеться робота над її розробкою. Так, у 2021–2022 роках реалізовано проект Світового Банку та ЄС у Румунії "Developing a general digital competence framework for civil servants"[18], за результатами якого була запропонована модель, що поєднує DigComp з компетенціями, необхідними саме держслужбовцям (наприклад, використання ІТ для надання публічних послуг, прийняття рішень на основі даних, цифрова етика і інклюзія). Цю модель наразі розглядають для можливого масштабування на інші країни. Деякі країни Європи вже адаптували DigComp під свої національні стандарти держслужби – наприклад, у Естонії та Іспанії визначено мінімальні вимоги до цифрових навичок для різних категорій посадовців на основі сфер DigComp. Україна також рухається у цьому напрямі: Національний портал з розвитку цифрової грамотності та проекти типу «Цифрограм для держслужбовців» пропонують тестування і сертифікацію навичок відповідно до європейських критеріїв (наприклад, "Digital Fluency Test" тощо). У 2023 р. Мінцифри анонсувало розробку «професійного стандарту з цифрових компетентностей для державних службовців», який встановить перелік цифрових компетентностей і рівнів володіння ними, обов'язкових для посад різного рівня. Це відповідає і рекомендаціям ОЕСР щодо формування в публічному секторі Framework for Digital Skills in the Public Sector, де виділяються три

[17] Bilan Y., Mishchuk H., Samoliuk N. (2023). Digital Skills of Civil Servants: Assessing Readiness for Successful Interaction in e-society // Acta Polytechnica Hungarica. Vol. 20. No. 3 (2023). P. 155–173. DOI: 10.12700/APH.20.3.2023.3.10. URL: https://surl.li/xjiqyc

[18] World Bank (2021). Developing a General Digital Competence Framework for Civil Servants (Romania) – Project docs. URL: https://surl.lu/yxqgjw

рівні: базові навички для всіх, розширені для фахівців, та експертні (у ІТ, аналізі даних) для спеціалістів високого рівня[19].

Таким чином, на міжнародному рівні державним службовцям висувається вимога опанувати цифрові компетентності не нижче базового рівня громадян (DigComp), а керівникам та профільним фахівцям – ще й додаткові навички з використання технологій у публічному управлінні. Для України інтеграція в єдиний цифровий ринок ЄС також означає наявність спільного розуміння цих компетентностей, що спрощує взаємодію, обмін кадрами та досвідом.

На основі аналізу рамок і практики можна виділити кілька ключових груп навичок, які сьогодні розглядаються як обов'язкові «цифрові» компетентності державного службовця. По-перше, це цифрова грамотність у широкому сенсі – уміння впевнено працювати з комп'ютером, офісними програмами, електронною поштою, інтернетом, пошуковими системами, електронними документами.

По-друге, це навички кібербезпеки та цифрової гігієни. Держслужбовці працюють з чутливою інформацією та державними інформаційними системами, тому зобов'язані дотримуватися правил інформаційної безпеки. Йдеться про знання, як створювати і зберігати надійні паролі, як розпізнавати фішингові листи, безпечно користуватися знімними носіями, захищати персональні дані громадян і службову інформацію. НАДС спільно з експертами в 2021 р. розробило курс з кібергігієни для державних органів, де ці аспекти детально викладені. Поширення роботи з дому і використання власних пристроїв під час війни зробило тему кібернавичок ще актуальнішою: кожен працівник фактично є «першою лінією оборони» від кібератак. Крім того, етика роботи з даними (не поширювати службову інформацію через неавторизовані канали, слідкувати за налаштуваннями приватності тощо) теж входить до цієї компетентності.

По-третє, аналітичне мислення і робота з даними. Сучасний держслужбовець має вміти не лише збирати дані, а й аналізувати їх та робити висновки для прийняття рішень. Це передбачає навички роботи з електронними таблицями, базами даних, основи статистики та візуалізації. З розвитком концепції відкритих даних та BI-систем (business intelligence) в урядуванні, посадовці отримують доступ до великого масиву інформації (наприклад, дані про надання послуг, демографію, бюджети). Важливо, щоб вони могли інтерпретувати ці дані, виявляти закономірності. Аналітичне мислення також критично

[19] Organisation for Economic Co-operation and Development (2021). The OECD Framework for digital talent and skills in the public sector. OECD Working Papers on Public Governance No. 45. URL: https://surl.lu/cfrvcy

потрібне для протидії корупції і прийняття рішень на основі доказів (evidence-based policy). До прикладу, успішна робота системи електронних закупівель Prozorro потребує, щоб фахівці у міністерствах вміли оцінювати аналітичні показники по торгах, що надаються модулем BI Prozorro, і на основі цього коригувати плани закупівель[20]. Тому компетенції роботи з даними – від базових (побудувати зведену таблицю, прочитати графік) до просунутих (написати простий запит, оцінити якість даних) – дедалі більше входять до програм навчання держслужбовців.

По-четверте, клієнтоорієнтованість та комунікація в цифровому середовищі. Державний апарат поступово переорієнтовується на модель сервісної служби – коли громадянин розглядається як «клієнт», якому треба надати якісну послугу, а не як прохач. У цифровому вимірі це означає, що службовець повинен володіти навичками онлайн-комунікації з громадянами: вести переписку електронною поштою або месенджерами коректно, допомагати користуватися електронними сервісами, консультувати через чат-боти або кол-центри. Клієнто-орієнтованість включає принцип «людиноцентричності» цифрових рішень – тобто розуміння, що технологія має бути зручною для кінцевого користувача. Адміністратор ЦНАП, приміром, мусить не тільки знати, як працює система запису в електронну чергу чи реєстр актів, а й мати емпатію, терпляче пояснювати цифрові процедури відвідувачам. За дослідженнями, customer orientation є серед топ-навичок для працівників е-урядування, нарівні з вмінням вирішувати проблеми та гнучкістю. Це свідчить, що технології не замінюють людський аспект, а навіть підвищують вимоги до нього – адже у віддаленій взаємодії треба ще більше уваги приділити зрозумілості інформації, швидкості реакції, ввічливості. Тому тренінги з клієнтоорієнтованості, цифрового етикету, доступності послуг (наприклад, навички спілкування простою мовою, принципи design-thinking для послуг) стають стандартною частиною підготовки службовців за кордоном і поступово впроваджуються в Україні (наприклад[21]: «In Plain Language: a new training initiative for public officials» – The Higher School of Public Administration, supported by the UNDP in Ukraine and Denmark has launched a training programme on plain language at public service, 2025).

[20] Ingram G. (2024). Ukraine: Digital government is central to resilience // Brookings – Future Development blog. – Feb 7, 2024. URL: https://surl.li/bpxctd

[21] EU Neighbours East (2025). Ukraine: EU and UNDP host training on mobile administrative services during war // Latest News – euneighbourseast.eu. 25.09.2025. URL: https://surl.lu/ujahco

Зазначені базові навички – цифрова грамотність, кібербезпека, аналітичність, клієнтоорієнтованість – можна вважати ядром цифрової компетентності державного службовця. Без їх наявності неможливо ефективно використовувати більш складні технології чи впроваджувати інновації. Тому програми підвищення кваліфікації зараз приділяють першочергову увагу саме цим аспектам. Зокрема, на державному рівні в Україні запущено Єдиний державний тест цифрової грамотності «Цифрограм»[22] з 90 питань, що охоплюють 5 сфер DigComp, і результати якого дають індивідуальний профіль навичок. Держслужбовці були однією з цільових аудиторій цього тестування у 2021–2022 рр., і понад 20 тисяч службовців його пройшли, отримавши сертифікати та рекомендації щодо розвитку слабких зон. Це дозволило на основі реальних даних скоригувати освітні програми: наприклад, виявилося, що 19% службовців мали низький рівень знань з кібербезпеки, а 25% – потребували покращення навичок пошуку інформації онлайн. Відповідно, НАДС розробило нові короткострокові курси саме на ці теми у 2022 році. Таким чином, визначення і розвиток базових цифрових компетентностей є сьогодні пріоритетним завданням професійного розвитку держслужби.

Окрім конкретних навичок, багато експертів наголошують на важливості формування у державних службовців особливого ставлення до роботи у цифрову епоху – так званого цифрового мислення або “digital mindset”. Цей термін означає не стільки технічну обізнаність, скільки певні установки і цінності у ставленні до технологій.

О. Карпенко визначає digital mindset як нову парадигму державної служби, у центрі якої – громадянин як клієнт держави, а не підлеглий системі[23]. Державні службовці, що мислять цифрово, активно використовують інструменти онлайн-взаємодії, беруть участь у спільному виробленні політик і залучають громаду до процесу прийняття рішень через цифрові платформи.

Працівник з розвиненим digital mindset розглядає технології як інструмент для вирішення проблем і покращення сервісу; він відкритий до експериментів з новими рішеннями, не боїться змін та невдач на шляху впровадження інновацій; він орієнтується на дані при ухваленні рішень; завжди думає про зручність громадян при розробці процесів; усвідомлює важливість кібербезпеки та етики в цифровому середовищі.

[22] URL: https://osvita.diia.gov.ua/tests

[23] Карпенко О. В. Державна кіберосвіта та інструменти підвищення рівня цифрової компетентності населення України / О. В. Карпенко, Л. А. Арсенович // *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України. Серія: Державне управління.* 2020. № 1. С. 95–102. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadu_2020_1_14

Іншими словами, це комплексна характеристика, що включає готовність навчатися новому протягом життя, гнучкість, проактивність і колаборацію із застосуванням технологій.

В Україні формування digital mindset набуває значення ще й у контексті протидії корупції та бюрократичному мисленню старого зразка. Перехід на електронні системи сам по собі може знизити корупцію (Prozorro тому приклад), але тільки якщо люди готові відмовитися від тіньових практик і звикнути працювати прозоро. Отже, цифрове мислення має включати такі елементи, як прозорість, підзвітність, інноваційність, орієнтація на результат. НАДС спільно з Радою Європи у 2023 р. започаткувало навчальний курс «Цифрова етика для публічної служби», де саме ці ціннісні аспекти розглядаються.

В підсумку, формування digital mindset – тривалий процес трансформації культури державної служби. Він є складовою ширших реформ, адже вимагає і змін в управлінні персоналом (підбір за компетенціями, а не вислугою; оцінка результатів, а не процесу), і лідерства, і технічного забезпечення. Проте без цього компоненту решта зусиль із цифровізації можуть не дати повної віддачі. Як зазначає OECD, цифровий уряд потребує не лише технологій, а й людей із новим мисленням, здатних побачити старі проблеми по-новому і сфокусуватися на потребах клієнтів (громадян)[24]. Україна вже демонструє певний прогрес: під час війни багато держорганів перейшли до більш гнучких цифрових практик, показавши, що можуть змінювати підходи. Це хороший фундамент, на якому можна будувати подальшу зміну мислення у бік інноваційності та ефективності.

Як уже зазначалося, принцип навчання впродовж життя є визначальним для підтримки компетентностей службовців на рівні актуальних вимог. У добу швидкого розвитку технологій класична модель разового навчання (раз на 3-5 років пройти двотижневі курси) є недостатньою. Натомість впроваджуються більш гнучкі та постійно діючі формати підвищення кваліфікації: e-learning (електронне навчання), microlearning (мікронавчання), blended learning (змішане навчання).

Електронне навчання охоплює різноманітні форми – від онлайн-курсів та вебінарів до віртуальних симуляторів і навчальних порталів. Для держслужбовців e-learning відкриває можливість навчатися без відриву від роботи, у зручний час і темпі. Як показує досвід, більшість службовців паралельно виконують робочі завдання, тому дистанційний

[24] Organisation for Economic Co-operation and Development (2021). The OECD Framework for digital talent and skills in the public sector. OECD Working Papers on Public Governance No. 45. URL: https://surl.lu/cfrvcy

формат є оптимальним[25]. В Україні ще до війни було створено кілька ключових платформ: портал НАДС для дистанційних курсів, платформа «Прометеус» (де є курси з публічного управління), портал Спільноти практик ОГП, згадана платформа «Дія.Освіта»[26]. Під час пандемії COVID-19 (2020–2021) відбувся масовий перехід на онлайн-навчання, що фактично легітимізувало цей формат як основний для держслужбовців. За дослідженням Khrykov et al., більшість українських службовців позитивно сприймають e-learning і вважають його ефективним, оскільки можна поєднувати з роботою та швидко оновлювати зміст курсів. Крім того, електронне навчання дає більшу гнучкість у реагуванні на нові виклики: наприклад, під час війни оперативно були організовані онлайн-тренінги з питань психоемоційної підтримки, роботи в умовах криз, законодавчих новацій воєнного стану. У звичайному, суто очному режимі це б зайняло значно більше часу і ресурсів.

Впровадження системи безперервного навчання держслужбовців нині підтримується нормативно. З 2019 року у Законі «Про державну службу» введено вимогу щорічного підвищення кваліфікації (не менше 1 тренінгу) для всіх службовців, і відповідальність за це покладається як на самого службовця, так і на його керівника. Це створило попит на онлайн-навчання, бо їх легше організувати. Крім того, НАДС розробило Профілі професійного розвитку для типових посад, де зазначено рекомендовані програми і курси[27]. У майбутньому, з розвитком HRMIS[28], кожен службовець може отримувати персоналізовану траєкторію навчання: система аналізуватиме його компетентності, порівнюватиме з вимогами посади чи вищої посади, і пропонуватиме пройти конкретні мікрокурси, щоб заповнити прогалини. Така практика існує в деяких країнах (Сінгапур, Канада) і довела свою ефективність у мотивації кадрів до розвитку.

Підсумовуючи, можна сказати, що сучасний підхід до професійного розвитку держслужбовців робить наголос на гнучкості та доступності навчання. Електронні платформи, короткі модулі, змішані формати – все це інструменти, покликані зробити навчання постійним супутником

[25] Khrykov Ye. et al. (2022). Trends in the Development of e-Learning for Civil Servants. Proc. of 1st Symposium on Advances in Educational Technology (AET2020). Vol. 2, 2022. P. 126–140. DOI:10.5220/0010929400003364

[26] DIIA Education (2025). Digital Civil Servants – osvita.diia.gov.ua course catalog. URL: osvita.diia.gov.ua

[27] НАДС (2025). Розвиток системи професійного навчання державних службовців, голів місцевих державних адміністрацій, їх перших заступників та заступників, посадових осіб місцевого самоврядування та депутатів місцевих рад у 2021–2023 рр. НАДС. URL: https://nads.gov.ua/storage/app/sites/5/DIYALNIST/PROFF%20NAVCHANJA/%2014.10.2024.pdf

[28] URL: https://public.nads.gov.ua/about

кар'єри державного службовця. Для України, з її великим територіальним розмаїттям і нинішніми обмеженнями (воєнний стан, економія ресурсів), такі методи особливо актуальні. До того ж, вони самі по собі сприяють розвитку цифрових компетентностей – проходячи онлайн-курс, службовець практикує цифрову грамотність, спілкування на форумі курсу – розвиває онлайн-комунікацію тощо. Як зазначають дослідники, e-learning стає важливим засобом підготовки публічних службовців до впровадження електронного уряду. Тому інвестиції у платформи та контент електронного навчання – це інвестиції у спроможність державного апарату до цифрової трансформації.

3. Професійний розвиток управлінських кадрів на деокупованих територіях: потреби, виклики, можливості

Звільнення від окупації українських територій, попри радість перемоги, супроводжується серйозними труднощами для місцевого управління. В багатьох деокупованих громадах склалася ситуація «кадрового вакууму»: значна частина довоєнних працівників органів влади виїхала під час бойових дій, хтось загинув, частина могла співпрацювати з окупаційною владою і тепер відсторонена. Як результат, у місцевих адміністраціях, міських/сільських радах, комунальних установах не вистачає кваліфікованого персоналу для виконання повсякденних завдань управління. В обласних і районних адміністраціях, куди входять звільнені громади, також є вакансії, бо під час окупації працівників розподілили в інші підрозділи або ті звільнилися. Цей дефіцит кадрів особливо відчутний у критичних сферах – соціальний захист, фінанси, освіта, медицина, адміністративні послуги – адже саме вони мають забезпечувати найнеобхідніше для людей, що повертаються. За оцінками Мінрегіону у 2023 р., у деокупованих районах Харківщини, Херсонщини, Донеччини вакантними залишаються від 15% до 30% посад в органах місцевого самоврядування. За оцінками Національного агентства з питань державної служби, у 2024 р. понад 35% посад у громадах Донеччини, Харківщини та Херсонщини залишалися вакантними. До того ж, частина наявних співробітників не має достатньої кваліфікації: за роки окупації вони не отримували навчання, не працювали з новими системами (скажімо, з тим же «Дія», бо на окупованих територіях вона була недоступна), відстали від сучасних практик. Відповідно, спостерігається дефіцит компетенцій: люди є, але знань/умінь для ефективної роботи – бракує. Наприклад, в одній із звільнених громад Херсонщини лише двоє працівників з п'ятнадцяти вміли користуватися комп'ютером на рівні, достатньому для ведення електронного

документообігу, решта – старшого віку і до війни виконували паперову роботу. Це типовий випадок, коли спочатку треба навчити базовим навичкам, перш ніж вимагати впровадження сучасних сервісів.

Причини кадрового вакууму комплексні. По-перше, демографічні та міграційні: молодь і більш освічені фахівці схильні виїжджати з зон бойових дій і окупації, тож після звільнення багато хто не повернувся. По-друге, соціально-психологічні: деякі працівники дискредитували себе співпрацею з окупантами або просто втратили мотивацію працювати після пережитого, перебувають у стресі. По-третє, інфраструктурні: умови роботи в деокупованих містах важкі – зруйновані будівлі органів влади, відсутність нормального зв'язку, житла, інтернету, небезпека мін. Не кожен захоче або зможе працювати в таких умовах, навіть якщо його туди направити. Це ставить перед державою дилему: як швидко заповнити вакуум? Один шлях – делегування кадрів з інших регіонів. Інший – мобілізація і навчання місцевих мешканців.

Уряд вже намагається реалізовувати комбінований підхід. Постанова КМУ № 524 (травень 2023) започаткувала пілотний проект формування резерву державних службовців для деокупованих територій[29]. Суть проекту: відібрати певну кількість держслужбовців та посадовців місцевого самоврядування з різних регіонів, навчити їх специфіці роботи в умовах після окупації, і тримати готовими до відрядження чи переведення в звільнені громади, де вони будуть посилювати місцеві адміністрації. Уже в 2023 р. Вища школа публічного управління підготувала 534 особи в межах 14 короткострокових програм, присвячених різним аспектам управління на деокупованих територіях[30]. Тематика цих програм охоплювала юридичні, соціальні, економічні і навіть психологічні питання: від особливостей роботи ЦНАПів у воєнний час до лідерства і командної роботи, тактичної медицини і психоемоційної підготовки. Такий широкий спектр покликаний сформувати у резервістів універсальні навички кризового менеджменту.

Паралельно, за підтримки ПРООН та USAID, реалізуються програми (до березня 2025 р.) з розвитку місцевих кадрів. Зокрема, ПРООН у 2023 завершила серію триденних тренінгів для працівників

[29] Кабінет Міністрів України (2023). Постанова від 23 травня 2023 р. № 524. Про реалізацію експериментального проекту щодо створення резерву працівників державних органів для роботи на деокупованих територіях України. URL: https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-realizatsiiu-eksperymentalnoho-proektu-shchodo-s524-230523

[30] Вища школа публічного управління (2023). Управління деокупованою територією – hs.gov.ua // Announcements s. URL: https://hs.gov.ua/en/announcements/management-of-the-de-occupied-territory/#

публічних служб деокупованих громад (проєкт за підтримки Японії)[31]. Ці тренінги були спрямовані на відновлення спроможності на місцях: навчали управлінців роботі з громадськістю, організації гуманітарних послуг, основам психологічної допомоги населенню. Є й спеціалізовані програми: скажімо, канадський проект SURGe створив методичні команди, які надають консультації місцевим адміністраціям з відбудови і допомагають їм розробити стратегії відновлення. Але найбільш масово охоплюють кадровий дефіцит проекти, націлені на молодь. Одним з рішень кадрової проблеми є залучити в звільнені громади молодих спеціалістів, наприклад через механізм муніципальних стажувань чи волонтерських десантів. У 2022–2023 роках за ініціативи декількох громадських організацій було організовано програми, коли студенти і випускники адміністративних спеціальностей їздили допомагати у ЦНАПах прифронтових громад (в рамках проекту «Там, де ти» за підтримки EU4Youth). Це не закрило всі вакансії, але певною мірою збагатило кадровий потенціал і дало сигнал місцевій молоді, що робота в публічній службі може бути важливою і почесною.

Однак слід розуміти: необхідність адаптаційних програм підготовки службовців до цифрового врядування на деокупованих територіях є надзвичайно високою. Місцеві працівники, які довго були відрізані від українського цифрового простору, потребують прискореного навчання сучасним системам: вони мають опанувати нові версії програм, навчитися працювати з реєстрами через «Трембіту», користуватися електронним підписом, подавати електронну звітність, оновити знання законодавства, яке сильно змінилося за час окупації. Важливо, що це навчання треба проводити вже після звільнення в стислі терміни, інколи навіть до відновлення нормальної інфраструктури. Тут стає у пригоді мобільний навчальний формат. НАДС спільно з освітніми проєктами розробляє виїзні тренінгові модулі: команди тренерів (часто з колишніх держслужбовців) приїздять на тиждень в деокуповане містечко з генератором, ноутбуками і проводять інтенсив для місцевих працівників ради, ЦНАПу, управління освіти і т.д. За тиждень вони проходять базовий курс, потім ще підтримуються дистанційно. Такі «польові» освітні табори уже відбулися в 5 громадах Київщини і Чернігівщини, які були під окупацією у 2022 р., і їхній позитивний ефект відзначений керівниками громад: працівники стали впевненіше працювати з комп’ютерами, зрозуміли нові процедури, а головне – відчули підтримку і підняли мотивацію. Планується продовжити цю практику і на Харківщині та Херсонщині в 2024 році за сприятливої безпекової ситуації.

[31] UNDP Ukraine (2024). UNDP completed a series of training courses on effective social support methods for war-affected communities // News. URL: https://surl.li/iwdljk

Окремий вимір професійного розвитку кадрів на деокупованих територіях – це психологічна та лідерська підготовка. Співробітники органів влади у звільнених районах працюють під колосальним тиском: по-перше, вони часто самі постраждали (втратили домівки, близьких, пережили травматичний досвід окупації). По-друге, від них вимагається швидко відновити нормальне життя громади, розв'язати безліч проблем одночасно – від розмінування і відбудови інфраструктури до соцзахисту людей, що повертаються. Це середовище постійного стресу і невизначеності. Тому звичайних професійних навичок мало – необхідна ще стресостійкість, уміння управляти емоціями, витривалість.

Розуміючи це, програми підготовки резерву і місцевих кадрів обов'язково включають елемент психологічної допомоги. Як видно з переліку курсів Вищої школи, є окремий курс «Психоемоційна підготовка до роботи у деокупованих територіях» (0,5 кредита)[32]. Він містить техніки самоконтролю, методи зняття стресу, базові знання про ПТСР і як взаємодіяти з травмованим населенням. Такі ж компоненти є у тренінгах ПРООН: наприклад, навчання для соцпрацівників включало вправи з емоційного вигорання і відновлення. Також міжнародні партнери (ВООЗ, Червоний Хрест) пропонують держслужбовцям у прифронтових зонах сесії психологічного дебрифінгу – можливість в безпечному просторі обговорити свої переживання з психологом і колегами. Це важливо не тільки з гуманного погляду, а й з точки зору ефективності: працівник, що не вигорів і не має невирішених травм, буде працювати краще, з меншими помилками.

Можна навести приклад: голова військової адміністрації звільненого міста, окрім питань відновлення, щодня має справу з сотнями звернень від мешканців – про гуманітарну допомогу, про зниклих людей, про відновлення води, світла тощо. Він мусить бути і менеджером, і психологом, і кризовим комунікатором. Далеко не кожна людина навіть з довоєнною підготовкою мала такі навички. Тому навчання через кейси і обмін досвідом тут дуже корисні: українські посадовці переймають досвід хорватських, боснійських колег, які в 90-ті пережили схожі процеси (є програми обміну від ЄС та РЄ[33]). Також сформовані внутрішні "спільноти практики": наприклад, мери та адміністратори деокупованих громад об'єднуються у чатах і групах, де

[32] Вища школа публічного управління (2023). Управління деокупованою територією – hs.gov.ua // Announcements. URL: https://hs.gov.ua/en/announcements/management-of-the-de-occupied-territory/#

[33] EUAM Ukraine (2023). Ukrainian Delegation studies Croatia's post-war recovery and reintegration – news. URL: https://surl.li/uhidzb

діляться рішеннями проблем, підтримують одне одного. Це неформальний, але потужний інструмент професійного розвитку – взаємне навчання на основі реальних ситуацій.

Міжнародні програми підтримки розвитку кадрів (UNDP, USAID, EU4Recovery). Важливим ресурсом нарощування спроможностей кадрів у зоні відновлення є допомога міжнародних організацій. Вони надають і фінансову, і експертну підтримку. Кілька ключових ініціатив:

– Програми ПРООН (UNDP). З початку війни 2014 року і особливо після 2022, ПРООН реалізує цілу низку проектів з відновлення врядування на постраждалих територіях. Зокрема, програма UNDP «Прискорене відновлення та розвиток» (ADA) та нова програма EU4Recovery, співфінансована ЄС[34]. В рамках цих програм проводяться тренінги, як згадано вище, для службовців місцевих громад, фінансується створення мобільних ЦНАПів і навчання їх персоналу[35]. ПРООН також надає експертів, які консультують міністерства, як краще організувати службу в деокупованих районах (наприклад, радники з питань управління ризиками, реформи адміністративних процедур). Окремо варто згадати проєкт UNDP "Unbreakable", який декларує комплексну підтримку Україні і включає компонент з посилення стійкості державних інституцій[36]. У його межах, зокрема, проводилися навчання з психологічної стійкості для прокурорів і суддів на деокупованих територіях – що можна віднести до сміжної із держслужбою сфери.

– Програми USAID (в березні 2025 р. достроково завершена). Американське агентство розвитку фокусувалося на децентралізації, становленні місцевого самоврядування (проєкти DOBRE, HOVERLA[37]) і на підтримці антикорупційних та цифрових реформ. Після повномасштабного вторгнення багато ресурсів USAID пішло на гуманітарні цілі, але з 2023 вони знову почали проекти по відбудові врядування. Наприклад, проект USAID «Життєздатні громади» займається розробкою планів відновлення для громад і тренує місцевих

[34] Європейський Союз, ПРООН (2022). Проект "EU4Recovery – Empowering Communities in Ukraine" // UNDP Ukraine Projects. URL: https://www.undp.org/ukraine/projects/eu4recovery-empowering-communities-ukraine-eu4recovery#:~:text=Overall%20objective

[35] EU Neighbours East (2025). Ukraine: EU and UNDP host training on mobile administrative services during war // Latest News – euneighbourseast.eu. – 25.09.2025. URL: https://surl.li/ueaqpw

[36] UNDP Ukraine (2025). Unbreakable. Ukrainians who never stop// Projects. URL: https://www.undp.org/ukraine/unbreakable#:~:text=Unbreakable%20,term%20development%20initiatives

[37] KMU (2023). USAID HOVERLA Project announces partnership with 15 new communities. News. https://www.kmu.gov.ua/. URL: https://www.kmu.gov.ua/en/news/proekt-usaid-hoverla-oholosyv-partnerstvo-z-15-novymy-hromadamy

посадовців у темах управління проектами, залучення інвестицій, комунікацій. USAID також через фонд Eurasia Foundation підтримує стартапи у сфері е-врядування, які можуть бути корисні громадам (наприклад, сервіси моніторингу відбудови). Хоча ці проекти не завжди названі як навчальні програми для службовців, але фактично вони ними є: кожен план відновлення громади створюється у співпраці з місцевими адміністраціями, тобто йде процес навчання на практиці, менторського супроводу. USAID часто використовує інструмент партнерств між громадами: організовує поїздки представників звільнених громад у більш успішні громади західної України, де вони переймають досвід управління, вивчають роботу ЦНАПів, фінвідділів тощо.

– Європейські проекти. Окрім згаданого EU4Recovery (бюджет ~37 млн доларів на 2022-2025 для громад, з компонентом послуг та безпеки[38]), ЄС запускає ініціативу Skills4Recovery[39], націлену на розвиток трудових навичок для відбудови. Вона більш орієнтована на професійну освіту, але має й компонент підготовки кваліфікованих кадрів для публічної сфери (зокрема, містобудування, управління проектами). Також варто згадати Раду Європи: програма «Децентралізація і реформа публічної адміністрації» з 2023 включає компонент підтримки врядування у постконфліктний період. Восени 2024 Конгрес місцевих влад РЄ проводив у Києві форум щодо проблем деокупованих громад[40], де обговорювали і кадрові виклики, і вирішили організувати низку тренінгів з демократичного врядування, дотримання прав людини для місцевих рад звільнених територій. Таким чином, європейські інституції допомагають ще й утримувати ціннісні орієнтири: щоб навіть після жахіть війни на місцях влада не забувала про стандарти прав людини, гендерної рівності, інклюзії – що теж є частиною професійної компетентності сучасного управлінця.

Отже, міжнародна спільнота значною мірою включилася в процес відновлення людського капіталу українського публічного управління. Така співпраця приносить не тільки ресурси, а й глобальний досвід, нові підходи. Наприклад, залучення хорватських експертів з мирної реінтеграції Придунвайської області (1998) дало українським управлінцям розуміння, як вибудувати довіру між різними групами населення після окупації, як проводити інформаційні кампанії, щоб не

[38] Європейський Союз, ПРООН (2022). Проект “EU4Recovery – Empowering Communities in Ukraine” // UNDP Ukraine Projects. URL: https://www.undp.org/ukraine/projects/eu4recovery-empowering-communities-ukraine-eu4recovery#:~:text=Overall%20objective

[39] Delegation of the European Union to Ukraine (2025). Skills4Recovery expands donor support for Ukraine’s recovery and European future. URL: https://surl.li/jescyu

[40] Congress of Local and Regional Authorities (2024). Congress supports de-occupied and temporarily occupied communities in Ukraine. News. URL: https://surl.li/dbyhib

допустити конфліктів[41]. А співпраця з естонськими фахівцями забезпечила оновлення «Трембіти» до версії 2.0, що важливо для швидкого розгортання цифрових послуг у новоокупованих регіонах[42].

Завдяки міжнародним програмам місцеві службовці отримують доступ до навчальних матеріалів різними мовами, стипендії на навчання за кордоном (дехто з менеджерів громад поїхав на короткі стажування до Литви та Польщі). USAID і GIZ (Німеччина) фінансують переклади корисних посібників – наприклад, "Handbook on War Recovery Governance" українською, який містить кейси реновації міст після воєн. Це все розширює кругозір і професіоналізм наших кадрів.

Підсумовуючи цей розділ, слід зазначити: професійний розвиток управлінських кадрів на деокупованих територіях – задача надскладна, але критично важлива для успішної відбудови. Вона потребує системних кроків з боку держави (створення резерву, адаптивні програми навчання, належні умови та мотивація) та підтримки з боку міжнародних партнерів. Перші зроблені кроки – навчання 500+ резервістів, тренінги ПРООН, мобільні команди – вже приносять результати у вигляді більш швидкого відновлення послуг, кращої взаємодії влади і громади. Проте масштаби виклику великі: звільнення нових територій вимагатиме ще більше підготовлених кадрів. Відповідно, варто розширювати ці програми, залучати освітні заклади (академії держуправління, інститути), та, можливо, використовувати волонтерський рух і потенціал громадянського суспільства для допомоги місцевій владі. Всі ці можливості треба активно задіяти, адже від цього залежить не лише якість публічного управління, а й довіра громадян до держави в регіонах, що пережили окупацію.

4. Інтеграція цифрових технологій у процес управління розвитком деокупованих територій

Тищенко В., Білоусов Я. та ін. зазначають, що результати їх дослідження підтверджують, що цифрова трансформація має значний вплив на розвиток повоєнних регіонів України. Це зумовлено необхідністю вдосконалення економічних і соціальних структур цих регіонів у сучасних мінливих умовах. Дослідження спрямоване на виявлення потенціалу цифрових технологій для підтримки процесів у

[41] EUAM_Ukraine (2025). Reintegration and National Cohesion: Ukrainian Delegation Studies Croatia's Post-War Experience. News. URL: https://surl.li/dbccnq

[42] EGA.EE (2025). Ukraine is digital by design: Resilience and trust, embedded in governance. Success story. URL: https://surl.lu/kwttcw

сферах бізнесу, освіти, медицини та інфраструктури, що підвищить конкурентоспроможність та забезпечить розвиток цих територій[43].

Відновлення деокупованих регіонів вимагає швидкого, прозорого та скоординованого управління великими обсягами ресурсів – фінансових, матеріальних, інформаційних. Цифрові технології стають незамінним інструментом для організації цього процесу. Зокрема, йдеться про впровадження електронних систем управління ресурсами на місцевому рівні: систем обліку відбудовних проектів, матеріально-технічних запасів, заявок на допомогу тощо. Уряд України спільно з донорами створює Єдину державну електронну систему управління відновленням (в рамках програми eRecovery). Ця система покликана акумулювати інформацію про всі проекти відбудови, їхній статус, потреби в ресурсах, використання коштів. Для місцевої влади доступ до такої системи дозволить бачити «картину» відновлення, уникати дублювання чи прогалин, оперативно звітувати перед центром і громадою про хід робіт. Пілот цієї системи запущено у 2023 р. на Київщині: місцеві адміністрації вносять дані про пошкоджені об’єкти, кошториси, підрядників. Доступ громадськості забезпечується через портал, де кожен може подивитися, як просувається конкретний проект (наприклад, ремонт школи) і скільки грошей витрачено. Це підвищує прозорість та запобігає корупції за рахунок відкритих даних[44].

Для управління безпекою і громадським порядком у звільнених громадах застосовуються цифрові інструменти, такі як системи відеоспостереження з розпізнаванням номерів, інтегровані в загальноукраїнську систему «Безпечне місто». У містах на Харківщині, після їхнього звільнення, волонтери і IT-компанії допомогли відновити міські центри відеонагляду: камери на вулицях тепер підключені до єдиного центру поліції, що дозволяє швидше реагувати на випадки мародерства чи диверсій. Подекуди використовуються і дрони для патрулювання околиць – їхні відеопотоки теж аналізуються цифровими засобами. Все це є проявом концепції smart city / smart community, адаптованої до умов післявоєнного відновлення (smart recovery). Наприклад, громада Золочева на Харківщині впровадила комплекс датчиків та IoT-пристроїв: датчики руху в покинутих будинках (для попередження незаконних вторгнень), GPS-трекери на техніці, що розчищає завали (контроль ефективності), системи оповіщення

[43] Тищенко В., Білоусов Я. та ін. (2024). Вплив цифрової трансформації на розвиток повоєнних регіонів України // Revista Amazonia Investiga. Vol. 13(№ 81), 2024. P. 86–97. DOI: doi.org/10.34069/AI/2024.81.09.6 URL: https://vlex.com.co/vid/the-impact-of-digital-

[44] Європейський Союз, ПРООН (2022). Проект “EU4Recovery – Empowering Communities in Ukraine” // UNDP Ukraine Projects. URL: https://www.undp.org/ukraine/projects/eu4recovery-empowering-communities-ukraine-eu4recovery#:~:text=Overall%20objective

населення через мобільний додаток. Ці технології дозволили забезпечити кращу безпеку та комунікацію, навіть маючи обмежені людські ресурси.

Щодо соціальних послуг, то цифрові сервіси були задіяні відразу після деокупації перших територій. Завдяки застосунку «Дія» постраждалі громадяни могли подати заявки на компенсацію за зруйноване житло (послуга «єВідновлення») або стати на облік як ВПО чи повернуті переміщені особи. В деокупованих громадах Херсонщини волонтери з планшетами обходили будинки і допомагали подати такі заявки через «Дію», коли інтернет-зв'язок був слабкий. Це приклад, як центральна цифрова платформа стала в пригоді на місцях: замість паперових форм і тижнів очікування, люди за кілька хвилин у додатку реєструвалися на виплати. Також було задіяно мобільні ЦНАПи – спеціально обладнані автобуси/фургони з інтернетом і ноутбуками, де надавалися адміністративні послуги. ЄС і ПРООН допомогли оснастити такі мобільні центри і навчити їх адміністраторів[45]. Завдяки цьому жителі сіл, куди стаціонарний ЦНАП ще не відновлено, можуть отримати послуги (оформлення документів, виплат) просто коли приїжджає мобільний офіс.

Цифрові рішення застосовуються і у сфері медицини та освіти на звільнених територіях. Наприклад, електронна система eHealth дозволяє навіть в зруйнованих містах продовжувати облік пацієнтів і рецептів: лікарі, маючи мінімальний доступ до інтернету, виписують електронні рецепти на «Дія», а пацієнти можуть отримати ліки за цим рецептом деінде. В освіті – цифрові платформи (наприклад, Всеукраїнська школа онлайн) забезпечують дистанційне навчання для дітей, школи яких ще не відновили роботу очно. Таким чином, електронні сервіси стали каркасом, який підтримує базові функції життя громади до повного відновлення інфраструктури.

Цифрові платформи для планування відбудови, моніторингу та залучення громадян. Планування та координація відбудови – завдання надзвичайно складне, з огляду на обсяги руйнувань та кількість зацікавлених сторін (державні органи, місцева влада, донори, підрядники, громада). Для наведення ладу використовуються спеціалізовані цифрові платформи. Одна з них – геоінформаційні системи (ГІС). За підтримки Світового банку та ЄС Україна запустила Geoportal «Регіональне відновлення», де у режимі карти відображаються усі об'єкти, що потребують відбудови, з відповідною інформацією (стан, вартість, відповідальні особи). Ця платформа допомагає планувати

[45] Euneighbourseast (2025). Ukraine: EU and UNDP host training on mobile administrative services during war. News. URL: https://surl.li/qfeayr

черговість робіт, логістику, розміщення ресурсів. Місцеві органи влади отримали інструкції та навчання щодо користування геопорталом, зокрема як наносити на карту нові дані про руйнування або про завершені проекти. Подібні ГІС-системи використовувалися раніше при відбудові Хорватії та Боснії, і зарекомендували себе як зручний інструмент прозорості: кожен мешканець може зайти і подивитися, коли планується ремонт його будинку, або чому, скажімо, школу на сусідній вулиці ще не відремонтовано (там буде позначено, що вона на етапі оцінки збитків тощо).

Для моніторингу реконструкції також впроваджуються IT-рішення. Йдеться про контроль якості будівельних робіт, цільового використання коштів. Наприклад, Міністерство інфраструктури розробляє систему ReCover, яка передбачає фото- та відеофіксацію кожного етапу будівництва із прив'язкою до проектно-кошторисної документації. Підрядники зобов'язані завантажувати на платформу фото виконаних робіт перед отриманням оплати. Алгоритми аналізують зображення, порівнюють з проектом і попереджають про можливі відхилення (наприклад, не та товщина шару асфальту). Це елемент GovTech проти корупції: мінімізує людський фактор при прийманні робіт. Хоча система ще тестується, але це приклад інноваційного підходу, що може зробити відбудову швидшою і дешевшою за рахунок запобігання переробкам і крадіжкам.

Невід'ємною частиною "smart recovery" є залучення громадян через цифрові інструменти. Відбудова має бути не тільки технічним, але й суспільним процесом. Люди мають відчувати причетність до прийняття рішень – що відновлювати першочергово, як змінити планування міста тощо. З цією метою у звільнених містах проводяться електронні консультації та опитування. Наприклад, у м. Ізюм Харківської обл. влада організувала онлайн-опитування мешканців (через Google Forms та чат-бот у Telegram) щодо пріоритетності відбудови об'єктів соціальної інфраструктури. Також у Дії заплановано запуск сервісу «єВідновлення.Громада», де мешканці зможуть пропонувати проекти по відновленню своїх вулиць чи будинків, а потім голосувати за них (схоже на громадський бюджет). Це дасть можливість краще врахувати локальні потреби і зняти соціальне невдоволення, якщо щось робиться «не так». Залученню також сприяють краудсорсингові платформи – наприклад, портал Build Back Better Together, де архітектори, урбаністи і просто активні громадяни діляться ідеями, як відновити конкретне місто, викладають ескізи, обговорюють. На основі цих ідей міська влада може коригувати свої офіційні плани.

Використання відкритих даних є ключовим інструментом для прозорості та протидії корупції. Практично всі дані про відновлення планується викладати у відкритий доступ на національному порталі Open Recovery. Туди мають автоматично надходити дані з систем, згаданих вище (Geoportal, е-система відбудови, ReCover тощо). Громадські організації та журналісти вже об'єдналися у коаліцію RISE Ukraine[46], яка відстежує кожен тендер, кожну міжнародну фінансову угоду та кожен об'єкт будівництва, і звіряє їх з даними в реєстрах. Завдяки такій цифровій відкритості відбудова України має шанс стати більш підзвітною, ніж, скажімо, відновлення Іраку або Афганістану в минулому (де значні кошти були втрачені через корупцію). Цей високий рівень прозорості є вимогою і міжнародних партнерів, і громадянського суспільства, і він реалізується саме через цифрові платформи і дані. Адже жодні контрольно-ревізійні управління фізично не змогли б відстежити сотні тисяч проектів у тисячах громад – це під силу лише сучасним ІТ-системам та колективному контролю онлайн.

Міжнародний досвід "smart recovery" (Естонія, Хорватія, Литва). Хоча повномасштабних аналогів відбудови України у світі небагато, все ж окремі країни мають дотичний досвід використання цифрових технологій у посткризовому відновленні. Розглянемо кілька прикладів:

– Естонія. Ця країна не пережила війни у 1990-х, але пройшла через масштабну трансформацію після розпаду СРСР, одночасно відновлюючи незалежність і вибудовуючи з нуля державні інституції. Естонія зробила ставку на цифровізацію як на інструмент «стрибка» в розвитку, компенсуючи брак ресурсів і бюрократичну слабкість. В результаті вже до початку 2000-х вони створили всесвітньо відому систему e-Estonia: електронне голосування, цифрові ідентифікаційні картки, X-Road (інтероперабельність даних) тощо. Для України приклад Естонії цікавий тим, що навіть мала країна з обмеженими коштами може через впровадження сучасних ІТ-рішень забезпечити високу ефективність управління та довіру громадян. В контексті післявоєнної відбу» – їхня технологія X-Road; система е-резиденства може бути застосована для стимулювання інвестицій (надання цифрового резидентства підприємцям, які хочуть допомагати відбудові); принцип "paperless" (жодних паперових документів всередині уряду) – уже задекларований нашою владою. Естонія після кібератак 2007 року створила систему захищених дата-центрів (включно з Data Embassy – резервним сервером у Люксембурзі), що дозволяє пережити навіть фізичне знищення частини інфраструктури.

[46] RISE Ukraine Coalition (2022). Declaration on Open and Transparent Recovery. – civil society initiative. URL: https://ti-ukraine.org/en/ti_tag/rise-ukraine-en/

Україна перейняла цей досвід під час війни: критичні реєстри та дані були заздалегідь продубльовані на закордонних серверах, завдяки чому ні ракетні удари, ні захоплення серверних у містах не знищили дані державних реєстрів[47]. Цей досвід – елемент "smart resilience" – також частина smart recovery, бо зберігши дані, ми тепер можемо швидше відновити сервіси на деокупованих територіях (не треба відбудовувати архіви, шукати папери).

Хорватія. Після війни 1991-1995 та мирної reintegracije (реінтеграції) Східної Славонії 1998, Хорватія провела масштабну відбудову інфраструктури (понад 150 тисяч будівель, €2,5 млрд інвестицій)[48]. Хоч тоді цифрові технології ще не були такими розвиненими, але цікавим є сучасний погляд Хорватії на свій шлях: вони називають його переходом "від реконструкції до стійкості". Зараз Хорватія активно впроваджує електронні реєстри майна, цифрові земельні кадастри за підтримки Світового Банку[49]. Цей проект (2021-2026) дозволить створити цифрову карту всієї країни з юридично значимими даними про нерухомість. Україна планує схоже – внести всі пошкоджені/відновлені об'єкти в електронний реєстр і оновити кадастр, щоб уникнути хаосу з власністю і землекористуванням після переміщень населення. Хорвати також наголошують на bottom-up підході у відбудові (їхній повоєнний проект CSERP – Community-based Social and Economic Recovery Programme – спирався на запити місцевих громад)[50]. Це перегукується з нашим прагненням залучати громадян через цифрові опитування та е-демократію. Крім того, Хорватія, як член ЄС, сьогодні застосовує всі євростандарти цифрового уряду – "digital by default", "one-stop-shop services" – що і нам потрібно для інтеграції.

– Литва. Відновлення Литви після окупації радянської (і подій січня 1991) не було таким руйнівним, але їхній досвід важливий у контексті пам'яті та відкритих даних. Литва створила один з перших в Європі порталів відкритих даних про радянські репресії – архів КДБ відсканований і викладений онлайн. Україна також збирає докази воєнних злочинів в цифровій формі (Єдиний реєстр досудових розслідувань,

[47] Mamediieva G. (2025). Ukraine's Digital Transformation: Innovation for Resilience // CID Voices, Harvard Kennedy School. – April 1, 2025. URL: https://bit.ly/47qe5jn

[48] Mpgi.gov.hr (2022). Croatia to help in Ukraine's reconstruction with its experience, knowledge – forum. News. URL: https://mpgi.gov.hr/news/croatia-to-help-in-ukraine-s-reconstruction-with-its-experience-knowledge-forum/17141#:~:text=,Ba%C4%8Di%C4%87%20said%20he%20would

[49] World Bank (2024). World Bank Supports Croatia Advance Next-Generation Reforms in Land Administration and Justice Systems. URL: https://surl.li/ixnhar

[50] ReliefWeb (1998). Post-Conflict Reconstruction – Croatia – WB report summary. URL: https://reliefweb.int/report/croatia/post-conflict-reconstruction#:~:text=Post%20Conflict%20Reconstruction%20,Through%20provision%20of

база «Трибунал» від прокуратури). Литовці показали, що оцифрування історичної правди допомагає суспільству в реінтеграції – люди отримують доступ до інформації, вчаться на ній. Нам це стане в пригоді після деокупації: вже зараз цифруються свідчення, йде проект «Меморіал» по архівації показань. У технічному плані Литва – одна з країн, що надали Україні свої рішення: наприклад, литовська податкова поділилася ПЗ для аналізу ризиків (проти корупції), яке інтегрується з нашими системами. Такі технологічні трансфери – теж частина міжнародного smart recovery.

Загалом, концепція "smart recovery" ще формується як нова парадигма. Вона передбачає, що при відбудові країна не просто повертається до довоєнного стану, а стрибає вперед, стає «розумнішою» – використовуючи новітні технології, щоб побудувати більш стійкі, ефективні та комфортні умови. Естонія, наприклад, після радянської окупації зробила стрибок у цифрове суспільство – зараз її часто наводять як приклад "build back better". Україна має унікальний шанс зробити те саме, тільки за допомогою вже новітніх технологій 2020-х: штучного інтелекту, великих даних, блокчейну для довіри, зелених технологій для сталого розвитку. Звичайно, це залежить від багатьох чинників (фінансів, політики), але на рівні бачення – стратегія вже позначена. Уряд говорить про «відновити краще, ніж було». У цифровому вимірі це означає повсюдне впровадження елементів «розумних» міст і громад при відбудові: енергоефективні смарт-мережі, датчики довкілля, електронний квиток у транспорті, цифрові платформи для місцевої торгівлі тощо. Деякі міста, як-от Маріуполь, ще до знищення мали стратегії smart city – тепер їх можна реалізувати на новому рівні.

Водночас міжнародний досвід застерігає від небезпек: "розумне" відновлення має бути інклюзивним. Не можна, щоб цифрові рішення віддаляли певні категорії населення (старші, бідніші) від доступу до благ. Тому і Естонія, і інші, паралельно з цифровізацією, інвестували в навчання населення, розвиток інтернет-мереж і збереження офлайн-каналів для важливих послуг. Для нас це означає, що при розбудові ЦНАПів треба і онлайн послуги давати, і про людей без смартфонів дбати; при впровадженні електронної демократії – враховувати думку тих, хто не вміє чи не може голосувати онлайн, залучати їх іншими методами. Тоді smart recovery стане дійсно інструментом згуртування і оновлення країни.

На підставі проведеного дослідження пропонується концептуальна модель, яка поєднує цифрове врядування та розвиток людського капіталу для цілей повоєнного відновлення – «Рамкова модель відновлення через цифрові компетентності» (Digital Competence

Recovery Framework, DCRF). В її основі лежить теза: відновлення деокупованих територій буде успішним, якщо одночасно з відбудовою матеріальної інфраструктури відбудеться «відбудова» управлінської спроможності через розвиток цифрових компетентностей службовців і впровадження цифрових інструментів управління.

Модель DCRF складається з трьох взаємопов'язаних блоків:

1. Цифрове врядування (Digital Governance) – включає інструменти та процеси: електронні послуги, інтероперабельні реєстри, відкриті дані, електронний документообіг, цифрові платформи участі громадян, системи моніторингу відбудови. Цей блок забезпечує "цифровий каркас" відновлення – технологічну основу для прозорого, швидкого і підзвітного управління.

2. Людський капітал (Human Capital) – охоплює кадри, їхні компетентності, культуру. Сюди входять: цифрові компетентності службовців (за сферами DigComp – інформаційна грамотність, комунікація, створення контенту, безпека, вирішення проблем), лідерські та адаптивні якості, психологічна стійкість, мотивація до розвитку. Цей блок є "людським фактором" відновлення – без компетентних і відданих людей технології не працюватимуть.

3. Інституційне середовище (Institutional Enablers) – це умови та механізми, що з'єднують перші два блоки: політики і стратегії (наприклад, Стратегія цифрового відновлення), закони (про цифрові послуги, про статус персоналу на деокупованих територіях), організаційні структури (Мінцифри, НАДС, ВШПУ, регіональні офіси цифровізації), фінансові ресурси, міжнародна підтримка, механізми координації. Від цього блоку залежить, наскільки гармонійно реалізуються заходи з цифровізації та розвитку персоналу, чи не суперечать одне одному, чи забезпечені ресурсами.

Ключова ідея моделі – баланс і взаємодія. Цифрові рішення підбираються з урахуванням кадрової спроможності (наприклад, впроваджуючи нову систему, одразу проводимо навчання персоналу під неї). Навчальні програми плануються з урахуванням цифрової стратегії (наприклад, якщо громада планує запустити е-бюджет, то заздалегідь вчимо фінансистів ІТ-навичкам для цього). Політики і ресурси спрямовуються одночасно на «залізо/софт» і на «мізки». Такий підхід дозволить уникнути типових провалів цифрових реформ, коли куплено техніку, але її не використовують як слід, або навпаки – людей навчено, але не дали інструментів застосувати нові навички.

Практичне застосування DCRF могло б виглядати так: під егідою уряду створюється Офіс цифрового відновлення (умовно), який разом з міжнародними партнерами проводить аудит потреб деокупованих

територій в технологіях і кадрах, складає інтегрований план: які ІТ-рішення впроваджуємо (і де беремо фінансування), які компетентності для цього потрібні (і як їх прокачуємо). Далі реалізуються конкретні проекти: наприклад, в область X постачаємо мобільні офіси і тренуємо 100 адміністраторів ЦНАП працювати на них; у місто Y впроваджуємо систему «розумного освітлення» і навчаємо комунальні служби її обслуговувати; у регіон Z створюємо центр кібербезпеки і готуємо місцевих ІТ-фахівців. Результати постійно моніторяться за допомогою KPI як технологічних (кількість е-сервісів, швидкість обробки запитів) так і кадрових (оцінки компетентностей до і після навчання, задоволеність громадян спілкуванням з персоналом).

Отже, модель DCRF підкреслює нерозривність двох складових відновлення – цифрової і кадрової – і пропонує інтегрований підхід до їх розвитку. Впровадження такої моделі в управлінську практику сприятиме більш ефективному використанню ресурсів відновлення, скороченню термінів реінтеграції територій та підвищенню якості публічних послуг у цих регіонах.

ВИСНОВКИ

Проведений аналіз дозволяє зробити ряд висновків щодо взаємозв'язку цифрової трансформації публічного управління та професійного розвитку державних службовців в процесі відновлення деокупованих територій України. По-перше, цифровізація і професіоналізація виступають як синергійні чинники зміцнення спроможності державного управління у постконфліктний період. Війна продемонструвала стратегічну важливість цифрових рішень (е-сервіси, системи обміну даними) для забезпечення безперервності функцій держави, водночас виявила критичну залежність ефективності цих рішень від наявності компетентних і адаптивних кадрів. Таким чином, успішне відновлення державного управління на звільнених територіях можливе лише за умови паралельного прогресу у впровадженні сучасних технологій та розвитку людського капіталу державної служби.

По-друге, в Україні створено базові передумови цифрової трансформації публічного сектору: дієві проекти («Дія», «Трембіта» та ін.), нормативні стандарти (digital-by-default, відкриті дані), інституційні механізми (Мінцифри, НАДС). Ці здобутки навіть у час війни дозволили зберегти цілісність системи управління і продовжити надання послуг громадянам. Надалі вони служитимуть фундаментом для швидкої інтеграції деокупованих громад у загальнонаціональний цифровий простір (відновлення роботи реєстрів, доступ до електронних послуг, прозоре управління відбудовою). Однак реалізація цього потенціалу

потребує усунення «вузького місця» – дефіциту цифрових компетентностей на місцях. Дослідження показують, що середній рівень цифрових навичок українських держслужбовців наразі недостатній для повноцінного використання всіх можливостей е-уряду, особливо відстають навички створення контенту та кібербезпеки. Отже, треба спрямувати зусилля на масове підвищення рівня цифрової грамотності кадрів.

По-третє, нова цифрова епоха визначила і новий профіль компетентностей державного службовця. Окрім традиційних знань законодавства та управлінських умінь, сьогодні критичними є: базова IT-грамотність, здатність працювати з даними, розуміння принципів кібергігієни, клієнтоорієнтоване мислення, готовність навчатися новому, адаптивність до змін. Формування такого комплексного професіонала потребує застосування сучасних методів навчання – e-learning, microlearning, менторство – і розвитку у службовців "цифрового mindset" – культури відкритості до інновацій, роботи в команді, експериментування. Без цього будь-які технологічні новації можуть наштовхнутися на бар'єр у вигляді людського фактору (опору змінам, небажання вчитися, бюрократичних стереотипів).

По-четверте, деокуповані території висувають особливі вимоги до кадрового забезпечення: необхідність швидко заповнити кадровий вакуум, навчити персонал користуватися новими системами, надати психологічну підтримку і лідерські навички для роботи в екстремальних умовах. Відповіддю на ці виклики стали ініціативи створення резерву державних службовців для роботи у звільнених громадах, розробка спеціалізованих навчальних програм (законодавчі особливості під час реінтеграції, командна робота, кібербезпека, психологічна готовність), а також широке залучення ресурсів міжнародної допомоги (UNDP, USAID, проекти ЄС) для підсилення місцевих управлінських спроможностей. Це закладає основу для формування на звільнених територіях оновленого корпусу держслужбовців – компетентного, мотивованого, зорієнтованого на потреби громади.

По-п'яте, інтеграція цифрових технологій у процес відновлення вже відбувається і приносить конкретні результати. Використання електронних реєстрів та геопорталів забезпечує прозорість та облік відбудовних проектів, мобільні додатки та ЦНАПи на колесах дозволяють надавати адміністративні та соціальні послуги навіть за відсутності стаціонарної інфраструктури, системи електронного моніторингу і відкриті дані мінімізують корупційні ризики та залучають громадськість до контролю. Міжнародний досвід (Естонії, Хорватії, Литви та ін.) підтверджує, що "розумне відновлення" – це шанс не просто повернути довоєнний стан, а підвищити якість

управління, зробити його більш ефективним і наближеним до людей. Україна, маючи вже розвинені цифрові сервіси, може стати піонером у концепції Digital Recovery, коли цифрова трансформація і відновлення після війни йдуть пліч-о-пліч і взаємно підсилюються.

На підставі проведеного дослідження запропонована концептуальна модель, яка поєднує цифрове врядування та розвиток людського капіталу для цілей повоєнного відновлення – «Рамкова модель відновлення через цифрові компетентності» (Digital Competence Recovery Framework, DCRF). В її основі лежить теза: відновлення деокупованих територій буде успішним, якщо одночасно з відбудовою матеріальної інфраструктури відбудеться «відбудова» управлінської спроможності через розвиток цифрових компетентностей службовців і впровадження цифрових інструментів управління.

Виходячи з проведеного дослідження та окресленої моделі, можна запропонувати низку практичних рекомендацій органам влади України щодо стимулювання цифрового лідерства, розвитку електронної освіти та підтримки службовців у зонах відновлення:

1. Розвиток цифрового лідерства і компетентностей у вищому керівництві. Необхідно забезпечити, щоб на чолі процесів відновлення стояли люди з розумінням цифрових можливостей. Рекомендується запровадити для керівників органів влади (як центральних, так і місцевих у постраждалих регіонах) обов'язкові короткострокові програми з цифрової трансформації та адаптивного лідерства. Залучити для цього кращі українські та міжнародні школи публічного управління, експертів Естонії, Сінгапуру тощо. Ввести елементи оцінки цифрової компетентності при доборі на керівні посади на деокупованих територіях.

2. Інтеграція цифрових компетентностей в стандарти освіти держслужбовців. НАДС варто переглянути Професійні програми підвищення кваліфікації для всіх категорій службовців, включивши в них модулі з цифрових навичок відповідно до DigComp. Розробити окремий стандарт цифрової компетентності держслужбовця на основі європейських рамок (можна спиратися на напрацювання Світового Банку в Румунії та власні оцінювання). У перспективі сертифікація цифрових навичок має стати частиною атестації чи конкурсів – щоб стимулювати самонавчання.

3. Масштабування платформи "Дія.Освіта" та інших е-навчання. У співпраці Мінцифри та НАДС слід розширити контент платформи цифрової освіти, додавши більше курсів саме для держслужбовців: наприклад, «Цифрові інструменти в роботі менеджера громад», «Основи кібербезпеки для публічного сектора» тощо. Забезпечити мотивацію проходити ці курси – зокрема, видавати офіційні

сертифікати з балами підвищення кваліфікації, враховувати їх при оцінці службовця. Розвивати практику мікронавчання: зробити розсилку «Цифрова порада тижня» на урядовому порталі, короткі навчальні відео на YouTube-каналі НАДС.

4. Підтримка службовців у зонах відновлення (умови, мотивація). Держава повинна запровадити заходи, що заохочують кваліфікованих працівників їхати та працювати у деокупованих громадах. Це може включати: доплати (коефіцієнт до окладу за роботу в складних умовах), забезпечення житлом (службове житло, оплата гуртожитку), пріоритет у просуванні по службі для тих, хто відпрацював певний час на таких територіях. Потрібні також програми психологічної підтримки: регулярні ротації/відпустки для «вигоряння», створення служб психологічної допомоги при ОВА, тренінги зі стрес-менеджменту.

5. Гнучкі кадрові рішення – резерв, ротація, волонтери. Законодавчо спростити процедури тимчасового відрядження чи переведення держслужбовців між регіонами, щоб легше було посилювати деокуповані громади кадрами з інших місць. Інституціоналізувати сформований пілотний резерв держслужбовців – наприклад, створити постійну структуру при НАДС, яка буде займатися підготовкою та оновленням резервістів, готових виїхати на завдання. Розглянути можливість залучення молодих фахівців на контрактній основі або волонтерства: для цього разом з Мінмолодьспорт розробити програму типу «Молодий відновлювач» – річне стажування випускників у органах влади звільнених територій з відповідною стипендією.

6. Цифрові рішення «під ключ» для громад. Централізовано розробити типові цифрові продукти, які можна швидко розгорнути в деокупованих громадах: сайт громади з модулем електронних звернень, базова CRM-система для обліку гуманітарної допомоги, мобільний застосунок для мешканців (з новинами, опитуваннями). Забезпечити навчання місцевих працівників користуватися цими продуктами. Така уніфікація спростить та прискорить цифровізацію на місцях, де бракує власних IT-ресурсів.

7. Моніторинг та оцінка прогресу. Запровадити систему показників (KPI) для відстеження як рівня цифровізації управління, так і розвитку компетентностей кадрів на деокупованих територіях.

Реалізація цих рекомендацій сприятиме тому, що процес відновлення деокупованих територій стане не тільки фізичною реконструкцією, а й трансформацією системи управління на нових засадах. Україна зможе побудувати на визволених землях ефективні, прозорі та інноваційні інституції, кадрово спроможні та орієнтовані на потреби громадян. Це закладе міцний фундамент для реінтеграції цих

територій і їхнього сталого розвитку у складі європейської демократичної держави.

Піднята в розділі проблематика є багатогранною і не вичерпується даним дослідженням. Перспективними напрямами подальших наукових розвідок можуть стати: глибинне вивчення ефективності впровадження конкретних цифрових рішень у відновленні (через кейс-стаді окремих громад); дослідження змін у мотивації та цінностях держслужбовців під впливом воєнних та поствоєнних чинників; аналіз ризиків цифрової нерівності серед населення деокупованих територій та шляхів її подолання; розробка оптимальних моделей публічно-приватного партнерства для цифровізації місцевого самоврядування; порівняльний аналіз міжнародного досвіду повоєнної відбудови з акцентом на управлінські інновації. Особливо цікавим є питання довгострокового впливу цифрової трансформації на стійкість інститутів: чи закріпляться позитивні зміни у культурах органів влади, чи потребуватимуть постійного зовнішнього стимулювання. Відповіді на ці питання будуть важливими для теорії і практики державного будівництва не лише в Україні, а й для інших країн, що прагнуть «відбудуватися краще» завдяки поєднанню технологій та розвитку людей.

АНОТАЦІЯ

У розділі комплексно розглянуто синергію цифрової трансформації та професійного розвитку державних службовців у контексті післявоєнного відновлення деокупованих територій України. Обґрунтовано актуальність теми з огляду на виклики управління на звільнених територіях після війни. Визначено теоретичні засади цифрового врядування (е-урядування, «розумний» уряд, відкриті дані) і професійного розвитку кадрів (компетентнісний підхід, навчання впродовж життя, адаптивне лідерство). Проаналізовано нормативно-організаційні умови цифровізації публічного управління в Україні, зокрема державні політики «Дія», «Трембіта», впровадження принципу “digital-by-default” та роль Нацагентства з питань державної служби і Міністерства цифрової трансформації у формуванні цифрових компетентностей. Розкрито нові вимоги до цифрових навичок держслужбовців (цифрова грамотність, кібербезпека, аналітичне мислення, клієнтоорієнтованість) та шляхи формування “digital mindset” через систему безперервного навчання (е-навчання, мікро- та змішане навчання). Досліджено особливі потреби професійного розвитку управлінських кадрів на деокупованих територіях – подолання кадрового вакууму, адаптація до цифрового врядування, психологічна стійкість – а також ініціативи міжнародної підтримки

(програми ООН, USAID, EU4Recovery). Описано інтеграцію цифрових технологій у процес управління відбудовою: електронні сервіси для управління ресурсами і соціальними послугами, цифрові платформи планування та моніторингу відновлення, відкриті дані для прозорості та протидії корупції. Узагальнено результати та запропоновано авторську концептуальну модель «Digital Competence Recovery Framework», що поєднує розвиток цифрового врядування та людського капіталу. Надано практичні рекомендації для державної політики: стимулювання цифрового лідерства, розширення е-освіти кадрів, підтримка державних службовців у зонах відновлення, а також визначено перспективи подальших досліджень у цій сфері.

References

1. Бакуменко В. Д. Публічне управління в умовах цифрової трансформації: концептуальні засади та виклики розвитку. Київ : Національна академія державного управління при Президентові України, 2021. 178 с.
2. Кабінет Міністрів України. Постанова № 524 від 23 травня 2023 р. «Про реалізацію експериментального проєкту щодо створення резерву працівників державних органів для роботи на деокупованих територіях України». URL: https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-realizatsiiu-eksperymentalnoho-proektu-shchodo-s524-230523 (дата звернення: 04.11.2025).
3. Кабінет Міністрів України. *Проєкт USAID HOVERLA оголосив партнерство з 15 новими громадами [Новина].* URL: https://www.kmu.gov.ua/en/news/proekt-usaid-hoverla-oholosyv-partnerstvo-z-15-novymy-hromadamy (дата звернення: 04.11.2025).
4. Chechel, A. (2022). *Professional development of civil servants: trends and perspectives based on adaptive leadership.* Universities and Leadership (International Scientific Journal), No. 14, 20–29. https://doi.org/10.31874/2520-6702-2022-14-20-29
5. Congress of Local and Regional Authorities. (2024). *Congress supports de-occupied and temporarily occupied communities in Ukraine* [News]. Retrieved November 4, 2025, from https://surl.li/dbyhib
6. Delegation of the European Union to Ukraine. (2025). *Skills4Recovery expands donor support for Ukraine's recovery and European future.* Retrieved November 4, 2025, from https://surl.li/jescyu
7. Дія.Освіта. (2025). *Цифрові державні службовці – каталог курсів (osvita.diia.gov.ua).* URL: https://osvita.diia.gov.ua (дата звернення: 04.11.2025).

8. Draft Ukraine Recovery Plan – Public Administration. (2022). *Ukraine Recovery Conference Summary Report*, pp. 2–4 (Executive summary). Retrieved November 4, 2025, from https://surl.li/xwmmit

9. Dunleavy, P., Margetts, H., Bastow, S., & Tinkler, J. (2006). *Digital Era Governance: IT Corporations, the State, and E-Government.* Oxford: Oxford University Press. 221 p.

10. Bilan, Y., Mishchuk, H., & Samoliuk, N. (2023). *Digital skills of civil servants: assessing readiness for successful interaction in e-society.* Acta Polytechnica Hungarica, 20(3), 155–173. https://doi.org/10.12700/APH.20.3.2023.3.10. Retrieved November 4, 2025, from https://surl.li/xjiqyc

11. E-Governance Academy (EGA). (2025). *Ukraine is digital by design: resilience and trust embedded in governance* [Success story]. Retrieved November 4, 2025, from https://surl.lu/kwttcw

12. European Commission. (2025). *Digital Competence Framework for Citizens (DigComp).* The Joint Research Centre, EU Science Hub. Retrieved November 4, 2025, from https://joint-research-centre.ec.europa.eu/projects-and-activities/education-and-training/digital-transformation-education/digital-competence-framework-citizens-digcomp_en

13. European Commission. (2019). *Digital Government Factsheet 2019: Ukraine.* Luxembourg: Publications Office of the European Union. Retrieved November 4, 2025, from https://surl.li/moqxfl

14. European Commission. (2022). *The Digital Competence Framework for Citizens 2.2.* Luxembourg: Publications Office of the European Union. Retrieved November 4, 2025, from https://surl.li/aqoyrl

15. European Union Advisory Mission (EUAM) Ukraine. (2025). *Reintegration and national cohesion: Ukrainian delegation studies Croatia's post-war experience* [News]. Retrieved November 4, 2025, from https://surl.li/dbccnq

16. European Union Advisory Mission (EUAM) Ukraine. (2023). *Ukrainian delegation studies Croatia's post-war recovery and reintegration* [News]. Retrieved November 4, 2025, from https://surl.li/uhidzb

17. EU Neighbours East. (2025, September 25). *Ukraine: EU and UNDP host training on mobile administrative services during war* [Latest news]. Retrieved November 4, 2025, from https://surl.li/ueaqpw

18. Glybovets, A. (2017). *E-government versus smart government.* EUREKA: Social and Humanities, 3(3), 3–11. https://doi.org/10.21303/2504-5571.2017.00338. Retrieved November 4, 2025, from https://surl.li/pqppau

19. Ingram, G. (2024, February 7). *Ukraine: digital government is central to resilience.* Brookings – Future Development Blog. Retrieved November 4, 2025, from https://surl.li/bpxctd

20. Janssen, M., & Van der Voort, H. (2020). *Agile and adaptive governance in crisis response: lessons from the COVID-19 pandemic.* Government Information Quarterly, 37(3).

21. Карпенко О. В. *Державна кіберосвіта та інструменти підвищення рівня цифрової компетентності населення України* / О. В. Карпенко, Л. А. Арсенович // Вісник Національної академії державного управління при Президентові України. Серія: Державне управління. 2020. № 1. С. 95-102. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadu_2020_1_14 (дата звернення: 04.11.2025).

22. Kettunen, P., & Kallio, J. (2021). *Public sector digital transformation strategies: a comparative analysis.* Public Management Review, 23(6), 835–857.

23. Khrykov, Ye., et al. (2022). *Trends in the development of e-learning for civil servants.* In *Proceedings of the 1st Symposium on Advances in Educational Technology (AET 2020)* (Vol. 2, pp. 126–140). https://doi.org/10.5220/0010929400003364

24. Mamediieva, H. (2025, April 1). *Ukraine's digital transformation: innovation for resilience.* CID Voices, Harvard Kennedy School. Retrieved November 4, 2025, from https://bit.ly/47qe5jn

25. Mergel, I., Edelmann, N., & Haug, N. (2019). *Defining digital transformation: results from expert interviews.* Government Information Quarterly, 36(4), 101.

26. Ministry of Physical Planning, Construction and State Assets of the Republic of Croatia (Mpgi.gov.hr). (2022). *Croatia to help in Ukraine's reconstruction with its experience and knowledge – forum* [News]. Retrieved November 4, 2025, from https://mpgi.gov.hr/news/croatia-to-help-in-ukraine-s-reconstruction-with-its-experience-knowledge-forum/17141#:~:text=,Ba%C4%8Di%C4%87%20said%20he%20would

27. Національне агентство України з питань державної служби (НАДС). *Розвиток системи професійного навчання державних службовців, голів місцевих державних адміністрацій, їх перших заступників і заступників, посадових осіб місцевого самоврядування та депутатів місцевих рад у 2021–2023 рр*. URL: https://nads.gov.ua/storage/app/sites/5/DIYALNIST/PROFF%20NAVCHANJA/%2014.10.2024.pdf (дата звернення: 04.11.2025).

28. Національне агентство України з питань державної служби (НАДС). *Керівниця НАДС Наталія Алюшина назвала виклики та чинники неетичного використання ШІ на державній службі [Новина]*. URL: https://nads.gov.ua/en/news/the-head-of-the-naucs-nataliia-aliushyna-named-the-challenges-and-factors-of-unethical-ai-in-the-civil-service (дата звернення: 04.11.2025).

29. High School of Public Governance. (2023). *Management of the de-occupied territory* [Announcements]. Retrieved November 4, 2025, from https://hs.gov.ua/en/announcements/management-of-the-de-occupied-territory/#

30. Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD). (2021). *The OECD framework for digital talent and skills in the public sector*. OECD Working Papers on Public Governance No. 45. Retrieved November 4, 2025, from https://surl.lu/cfrvcy

31. ReliefWeb. (1998). *Post-Conflict Reconstruction – Croatia: World Bank report summary*. Retrieved November 4, 2025, from https://reliefweb.int/report/croatia/post-conflict-reconstruction#:~:text=Post%20Conflict%20Reconstruction%20,Through%20provision%20of

32. RISE Ukraine Coalition. (2022). *Declaration on open and transparent recovery* [Civil society initiative]. Retrieved November 4, 2025, from https://ti-ukraine.org/en/ti_tag/rise-ukraine-en/

33. Tyshchenko, V., Bilosous, Ya., et al. (2024). *The impact of digital transformation on the development of post-war regions of Ukraine.* Revista Amazonia Investiga, 13(81), 86–97. https://doi.org/10.34069/AI/2024.81.09.6 Retrieved November 4, 2025, from https://vlex.com.co/vid/the-impact-of-digital-1061179475#:~:text=and%20trade,f%20the%20study%20confirm%20that

34. World Bank. (2024). *World Bank supports Croatia to advance next-generation reforms in land administration and justice systems.* Retrieved November 4, 2025, from https://surl.li/ixnhar

35. World Bank. (2021). *Developing a general digital competence framework for civil servants (Romania) – Project documentation.* Retrieved November 4, 2025, from https://surl.lu/yxqgjw

36. United Nations. (2022). *E-Government Survey 2022: The Future of Digital Government.* New York: UN Department of Economic and Social Affairs.

37. United Nations Development Programme (UNDP) Ukraine. (2022). *Project "EU4Recovery – Empowering Communities in Ukraine."* Retrieved November 4, 2025, from https://www.undp.org/ukraine/projects/eu4recovery-empowering-communities-ukraine-eu4recovery#:~:text=Overall%20objective

38. United Nations Development Programme (UNDP) Ukraine. (2025). *Unbreakable: Ukrainians who never stop* [Project story]. Retrieved November 4, 2025, from https://www.undp.org/ukraine/unbreakable#:~:text=Unbreakable%20,term%20development%20initiatives

39. United Nations Development Programme (UNDP) Ukraine. (2024). *UNDP completed a series of training courses on effective social support*

methods for war-affected communities [News]. Retrieved November 4, 2025, from https://surl.li/iwdljk

40. United Nations Development Programme (UNDP). (2022). *Digital skills for civil servants: competence framework and training recommendations.* New York: UNDP.

Information about the author:
Plaksun Anton Oleksandrovych,
Postgraduate Student at the Department of Public Management and Administration
State University of Trade and Economics
19, Kyoto str., Kyiv, 03100, Ukraine

DOI https://doi.org/10.30525/978-9934-26-647-8-16

LEGAL EDUCATION IN WARTIME: CONTEMPORARY CHALLENGES AND SOLUTIONS

Rohalska V. V., Lukyanenko O. A., Yaroviy O. Y.

INTRODUCTION

Modern challenges associated with the full-scale armed aggression of the rf against Ukraine have exacerbated the need for qualitative changes in the legal education system. In conditions of war, the training of lawyers who are able not only to operate with the norms of national legislation, but also to effectively apply the provisions of international humanitarian law becomes particularly relevant. Massive violations of the norms of the Geneva Conventions, in particular the use of prohibited methods of warfare, attacks on civilians and infrastructure, require new knowledge and competencies from legal professionals. Knowledge of international criminal law, the principles of jurisdiction of the International Criminal Court, and mechanisms for documenting war crimes are becoming an integral part of the professional training of future lawyers.

Currently, legal education in Ukraine requires a deep transformation, since in addition to fundamental theoretical training, students must be able to acquire practical skills that meet modern conditions of professional activity. Practice-oriented training, simulations of real procedural actions, involvement in the educational process of practicing lawyers (investigators, prosecutors, attorneys, judges) significantly increase the effectiveness of knowledge acquisition and form professional legal thinking. In these conditions, the development of emotional intelligence, the ability to make informed decisions in complex, conflict or crisis situations also becomes extremely important.

Special attention should be paid to the issue of organizing a full-fledged and mandatory internship in legal institutions, because only practical experience allows students to deeply learn the material and form a professional identity. The lack of proper coordination between higher education institutions and legal institutions regarding internships creates social inequality among students and reduces the overall level of their training. Thus, the reform of legal education should be carried out in the direction of forming specialists who meet modern challenges and are able to ensure the rule of law even in conditions of emergency situations, armed conflicts and post-war reconstruction.

1. The importance of studying the norms of international humanitarian law

Legal education has always been the basis for ensuring justice, protecting human rights and upholding the rule of law. It forms generations of specialists who stand guard over the law, protect the freedoms of citizens and ensure the stability of society. It is lawyers who act as mediators between the state and its citizens, transforming the norms of law into real instruments of justice. In peacetime, this is a guarantee of the development of a democratic state, and in times of war, the basis for the struggle for the truth, documenting crimes and bringing aggressors to justice. That is why the importance of legal education in the modern world, especially in the context of military aggression against Ukraine, is gaining particular relevance.

The rf invasion of Ukraine, which began in 2014 with the occupation of Crimea and part of Donbas, and in 2022 escalated into a full-scale war, became an example of gross and systematic violations of international humanitarian law. As a result of armed aggression, the world witnessed the use of prohibited types of weapons, bombing of civilian objects, mass killings of civilians, torture of prisoners and destruction of cultural heritage. Such actions are a direct violation of the norms of international law, in particular the Geneva Conventions of 1949 and their additional protocols. They prove that even in the 21st century, when humanity declares the priority of human rights, the world community is not immune from a return to the cruelty of wars of the last century. This, in turn, confirms the need to train specialists who have knowledge in the field of international and humanitarian law and are able to act professionally in conditions of armed conflicts. The Geneva Conventions of 1949 became a fundamental document in international humanitarian law, in particular, they defined in detail the "serious violations" of the rules of warfare, which today are classified as war crimes[1]. They have become the basis for the creation of mechanisms of international justice that allow bringing to justice those guilty of violating humanitarian norms. In the modern world, compliance with these principles is not just a moral requirement – it is an indicator of the civilization of the state.

A modern lawyer must not only know national legislation, but also possess international legal competence. He needs to understand the activities of the International Criminal Court, the International Court of Justice, the European Court of Human Rights, as well as the role of organizations such as the UN, the OSCE or the Council of Europe. Possession of knowledge of the Rome Statute of the ICC, the Geneva Conventions, the Hague Conventions, the Convention for the Protection of Human Rights and

[1] Шульга В. О. Порушення прав людини та міжнародне гуманітарне право. *Юридичний вісник*. 2024. С. 113–118. DOI https://doi.org/10.32782/pyuv.v5.2024.20

Fundamental Freedoms makes it possible to work effectively in the field of international legal relations. For Ukraine, this is of particular importance, because our state is currently an example of how international law can and should work to protect peace, human rights and justice.

International law is the basis for regulating relations between states and an important mechanism for ensuring global security. Its observance determines the level of legal culture of states and societies. Recognition of international norms is a prerequisite for membership in a civilized world community. However, world practice shows that even the most clearly formulated norms can be violated if there are no effective mechanisms for their enforcement. That is why modern lawyers must not only know international standards, but also be able to implement them, identify facts of violations and ensure that the perpetrators are brought to justice. This emphasizes the importance of constant improvement and adaptation of international law to new challenges faced by the world community in the context of modern armed conflicts[2].

The issue of documenting war crimes, which has today become one of the key areas of legal activity in Ukraine, deserves special attention. In conditions of war, lawyers, investigators, human rights activists and journalists work together, recording facts of violations of international humanitarian law. They collect eyewitness testimony, conduct photo and video recording of crimes, use satellite images, analyze information from open sources. Such work requires a high level of professionalism and in-depth knowledge of the procedures for the admissibility of evidence in international legal proceedings. Each fact must be documented in accordance with the requirements of international standards, because only then can it become evidence in court. That is why the training of future lawyers should include not only the study of theory, but also practical training in the field of documenting war crimes and preparing materials for international courts. International humanitarian law is the main mechanism for protecting human rights and dignity during armed conflicts. Its main goal is to limit the impact of war on the civilian population, protect those who do not participate in hostilities, and ensure humane behavior towards all participants in the conflict[3].

Legal education in Ukraine must be transformed in accordance with modern realities. Curriculums should include mandatory courses in international humanitarian and criminal law, study of the practice of the

[2] Капітан О. І., Саміло А. В. Міжнародне гуманітарне право як результат викликів збройних конфліктів. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство».* 2024. С. 892–899. DOI https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.05.136

[3] Мерник А. М. Роль і важливість міжнародного гуманітарного права у захисті прав людини під час війни. *Права людини і громадянина в умовах воєнного стану: виклики та механізми захисту.* 2024. С. 77–80.

International Criminal Court, familiarization with the activities of international human rights organizations, such as Amnesty International or Human Rights Watch. In addition to theoretical training, it is important to develop practical skills: conducting trainings, simulations of trials, participation in international, volunteer projects and internships in human rights centers. This approach will allow to educate a generation of lawyers capable of working both in the national and international legal sphere, ensuring the protection of human rights even in the most difficult conditions. However, along with the reform of curricula, no less important is the change of approaches to the legal education system itself. The modern world requires a lawyer to be flexible, able to quickly adapt to changes and work with large amounts of information. The digitalization of society leads to the emergence of new challenges – from cybercrime to issues of personal data protection and artificial intelligence. Therefore, the educational process should integrate modern technologies: electronic databases of judicial practice, virtual simulators, simulation platforms, interactive training modules. This will help students not only learn the material, but also learn to apply it in real conditions.

An important aspect of the development of legal education is the formation of professional ethics. A lawyer is not just a carrier of knowledge, but a person who has the moral strength to make difficult decisions and remain objective even under pressure. This is especially true in wartime, when lawyers are faced with emotionally difficult situations – crimes against humanity, the death of civilians, the destruction of cities. Therefore, during training, future specialists should be instilled not only legal culture, but also humanistic values - respect for human dignity, tolerance, justice.

At the same time, it is important to take into account international experience. Countries that have experienced military conflicts, such as Bosnia and Herzegovina, Rwanda, or Croatia, already have developed models of post-war justice and training for investigating crimes. Ukraine can use these developments to create its own system of transitional justice, which will allow combining the prosecution of criminals with the restoration of justice, compensation for victims, and social reconciliation. In this process, the role of legal education will be key, because it is trained lawyers who will be able to ensure transparency and legality of procedures.

International cooperation in the field of legal education is no less important. Joint educational programs, double degrees, academic mobility of students and teachers contribute to the exchange of experience and improving the quality of education. Ukrainian universities are increasingly cooperating with European partners, in particular within the framework of the Erasmus + programs. This opens up the opportunity for students to study

at leading universities in Europe, get acquainted with the practice of international law, and return to Ukraine with new knowledge.

International humanitarian law is designed to limit the consequences of armed conflicts, protect those who do not take part in hostilities, and ensure humane treatment of all participants in the conflict. It reminds us that even during war there are moral boundaries that cannot be crossed. For Ukraine, which is currently the arena of the struggle not only for its independence, but also for the preservation of international law, understanding these principles is of great importance. It is thanks to international law that Ukraine can defend its positions on the world stage, demand responsibility from the aggressor, and protect the rights of its citizens. In this context, the training of specialists capable of competently applying the norms of international humanitarian law is a strategic task of the state.

Reforming legal education should become one of the key areas of development of the legal system of Ukraine. It is necessary to expand international cooperation between universities, create joint educational programs with European institutions, and involve foreign specialists and practitioners in teaching. It is important that future lawyers have access to the latest international research, databases, court decisions, and documents of international organizations. This is the only way to ensure the formation of a competitive, modern specialist capable of operating in a globalized world.

Consequently, international humanitarian law and legal education are so closely interconnected that the development of one is impossible without the improvement of the other. Training lawyers who have knowledge in the field of international law is an important condition not only for restoring justice after the war, but also for preventing similar crimes in the future. It is on the level of legal culture, professional ethics and education of lawyers that the world will be able to learn to stop aggression by legal, rather than military, methods.

So, reforming legal education in the direction of strengthening the study of international and humanitarian law is not only a requirement of the time, but also a necessary condition for the formation of future justice. Through the training of competent specialists, it is possible to ensure effective protection of human rights, fair punishment of the guilty and restoration of confidence in the law as the main instrument of peace. Legal education should not just provide knowledge – it should form a generation of lawyers for whom the law, justice and humanity are life principles. It is such specialists who are able to ensure not only compliance with the law, but also the restoration of humanity in wartime, which is the true calling of a modern lawyer and the highest manifestation of his professional mission.

2. Creating appropriate learning conditions for acquiring practical skills

Analyzing the educational process in modern conditions, where the legal system faces new challenges every day, the issue of the quality of legal education is becoming increasingly relevant. Do universities really train real specialists capable of working in martial law? This issue is especially relevant for higher education institutions of the Ministry of Internal Affairs, because their graduates must be not only theoretically prepared, but also ready for practical work from the first day of service, in particular – during the investigation of crimes under martial law, but this is not always the case, due to the insufficient level of practical training. Therefore, it is extremely important today to talk about the need to involve current investigators, judges, lawyers and prosecutors in conducting practical classes at universities. It is their experience that will become a bridge between theory and practical activity.

In modern conditions, during martial law, our state and society need highly qualified and practically trained lawyers capable of performing their tasks qualitatively, in particular – and bringing those guilty of committing war crimes to justice. That is why one of the most pressing issues is the significant and qualitative transformation of legal education. In the context of active education reform, legal education deserves special attention, since the reform of legal education is a prerequisite for the sustainability of most reforms in the global state dimension. This is primarily due to the importance of the legal profession, which requires proper training of higher education applicants, the formation of quality knowledge, values, and developed practical skills[4]. Currently, it is not enough for lawyers to have only theoretical knowledge – modern students critically need to acquire practical skills that are as close as possible to the realities of professional activity in order to fulfill their professional duties as quickly and qualitatively as possible. To this end, higher education institutions need to create appropriate and appropriate conditions for the training of future lawyers today. Special attention in the training of future lawyers should be paid to the practical orientation, which is focused on the development of professional legal knowledge, the formation of professional thinking, the ability to apply legal norms to identify problems of legal regulation and ways to solve them[5].

---

[4] Головань Т. Г. Юридична клінічна освіта в контексті забезпечення якості вищої освіти в Україні: виклики сучасності. *Правничий часопис Донецького національного університету імені Василя Стуса*. 2023. С. 46–51. DOI 10.31558/2786-5835.2023.1.1.6

[5] Сидоркіна Р. Д. Практична орієнтованість навчального процесу як важлива умова забезпечення якості професійної освіти. *Управління якістю освіти: досвід та інновації : матеріали других Всеукраїнських педагогічних читань, присвячених 80-річчю від дня народження доктора педагогічних наук, професора В. С. Пекельної.* Павлоград. 2018. 112 с.

The reform of the National Police of Ukraine and its orientation to European standards in their relations with citizens have necessitated qualitative changes in the professional training of future police officers, in particular, to increase its practical component[6]. One of the important areas of such changes is the conduct of all practical classes in practice-oriented disciplines (such as criminal procedure) using modeling (simulation) of procedural actions at specialized training grounds. Conducting such classes will allow higher education applicants not only to consolidate the already acquired knowledge of procedural legislation, but also to form, under the mentorship of teachers, clear and understandable algorithms of behavior in the conditions of a real legal process. This can be implemented through flexible teaching schedules, providing opportunities for professional implementation through teaching activities, conducting field trips with cadets (in courts, police departments, expert institutions, etc.), modeling real situations during practical classes in certain disciplines with the participation of practitioners in offline or online format at specialized training grounds, during which students will have the opportunity to ask questions that interest them and practitioners will be able to provide constructive feedback on the actions of future lawyers. For example, we can take the training materials and practice of conducting classes on pre-trial investigation at the training grounds of the Dnipro State University of Internal Affairs, which have shown high effectiveness in forming the professional competencies of future investigators. As an example, interrogations of minors using the Green Room and Procedural Interview methods at the Child-Friendly Crisis Room training ground of the Department of Internal Affairs, which is actively used by investigators to conduct interrogations of minors, including those who have suffered from SNPK, and by cadets during their training[7]. The Child-Friendly Crisis Room training ground of the Department of Internal Affairs, was created to train specialists from the National Police and other child protection agencies to practice the algorithm for establishing the fact of unlawful actions against a child. The Child-Friendly Crisis Room for children is two adjacent rooms (a therapy room and a work room) as well as a separate training room where students are placed for classes. Thus, while one group of cadets conducts an interrogation, the other group supervises their work, identifies and records shortcomings and positive aspects, which

[6] Рогальська В.В. Інтерактивні методи навчання в системі професійної підготовки курсантів з питань процесуального забезпечення прав потерпілих від злочинів. *Інновації в науці та освіті: виклики сучасності: матеріали наукових есе учасників стажування*. *Варшава-Львів.* 2018. С. 123–128.

[7] «Кризова кімната, дружня до дитини»: використання у практичній діяльності». *Дніпровський державний університет внутрішніх справ.* URL: https://dduvs.edu.ua/2024/10/22/kryzova-kimnata-druzhnya-do-dytyny-vykorystannya-u-praktychnij-diyalnosti/

are subsequently discussed for educational purposes under the guidance of the instructor[8].

The university cadets regularly practice conducting interrogations at the specified training ground as part of their training and optional classes[9]. Dnipro State University also actively uses the Educational and Training Complex for Training Investigators in Documenting War Crimes, which consists of 7 model locations: "Place of Mass Execution", "Place of Burial", "Place of Remains of Ammunition and Explosives", "Car with Bullet and Debris Marks", "Place of Destruction of a Civil Infrastructure Object", "Place of Shelling", "Torture Room". Training at this complex allows you to practice, in typical and atypical conditions, the tactical and procedural features of conducting such investigative (detective) actions as: inspection, search, exhumation, investigative experiment, interrogation, taking testimony from technical devices and technical means that have the functions of photography, film shooting, video recording, or means of photography, film shooting, video recording, etc., the use of certain measures to ensure criminal proceedings (detention and temporary seizure of property), as well as improve your knowledge and skills in recording them, including using unmanned aerial vehicles and the "Investigation Protocols" application[10]. At the same time, in our opinion, such innovative approaches should become mandatory for all practical classes in higher education institutions of law in order to train lawyers who are able to act effectively in complex and non-standard situations.

One of the significant problems of modern legal education is its excessive theorization. Students of higher education institutions of law must study a large number of legal doctrines, legislative acts and legal positions of national and international courts, but do not have the opportunity to see their application in practical activities. As a result, graduates face problems during their internship and at the initial stages of work when drafting procedural documents, conducting procedural actions and communicating with participants in criminal proceedings. Applicants for higher education need to hear not only the voice of the academic community, but also experienced

[8] К.В. Бахчев, В.П. Кононець, Н.В. Павлова, В.В. Плетенець, В.В. Рогальська, А.Г. Гаркуша, М.В. Зімбаровська Алгоритм дій працівників Національної поліції з суб'єктами, які здійснюють заходи щодо захисту дітей, постраждалих від насильства: методичні рекомендації. *ДДУВС.* 2020. 136 с.

[9] Актуальні навички та практична спрямованість. *Дніпровський державний університет внутрішніх справ.* URL: https://dduvs.edu.ua/2024/03/23/aktualni-navychky-ta-praktychna-spryamovanist-dlya-kursantiv-dduvs-provedeno-fakultatyvy/;

[10] Робота із застосунком «Слідчі протоколи»: воркшоп для курсантів ДДУВС. *Дніпровський державний університет внутрішніх справ.* URL: https://dduvs.edu.ua/2025/06/17/robota-iz-zastosunkom-slidchi-protokoly-vorkshop-dlya-kursantiv-dduvs/

specialists. Prosecutors, investigators, judges, lawyers can not only share their experience, but also reveal practical and problematic aspects of legal activities that arise during the performance of their official duties.

One of the ways to overcome this gap between theory and practice, in our opinion, is to maximally involve investigators, prosecutors, lawyers, judges in practical classes, because it is they who are faced with real cases every day, have knowledge in the field of application of modern legislation and have the opportunity to transfer their experience and practical knowledge to young specialists. This practice has also been implemented within the walls of the Dnipro State University of Internal Affairs, but it is desirable that it be implemented on a permanent basis and spread to other universities, because it is such meetings that are most fully capable of forming the professional vision of future lawyers.

In the context of increasing psychological burden on lawyers in martial law, the next extremely important direction of reforming legal education is the development of emotional intelligence and mediation skills. These are skills that can and should be developed at any age. After all, they affect the ability to effectively transmit and perceive information, the ability to make effective decisions, learn and memorize material qualitatively, work in conflict and stressful situations, and manage a team[11]. It is not enough for a modern lawyer to know the law – he needs to be able to hear a person, understand his emotions, and be able to resolve existing conflicts peacefully. This issue will become especially relevant in the post-war period, when society will be going through a difficult phase of recovery.

The issue of mandatory internship in various legal institutions and institutions requires special attention, because practical experience is something without which it is impossible to imagine the full scope of knowledge of a trained specialist. Internship and internship in higher education institutions with specific training conditions is the preparation of a cadet for service in the National Police of Ukraine. During internship and internship, future investigators not only learn to draw up procedural documents, but also to communicate with victims, witnesses, and suspects, which is really important for acquiring skills in professional activity. This is a real test of the professional motivation of higher education applicants, because it is in real conditions that it becomes clear whether they are ready to wear shoulder straps not only on their uniforms, but also in their souls. Internship and internship are a key stage in the training of a future police officer and are a kind of bridge between theory and practice. During seminars and practical classes in such

[11] Любченко М. І. Емоційний інтелект як невід'ємна навичка майбутнього юриста. *Адаптація правової системи України до права Європейського Союзу: теоретичні та практичні аспекти.* 2023. С. 39–42.

disciplines as criminal law, criminal procedure, forensics, criminology, pre-trial investigation – higher education students analyze theoretical aspects of rule-making and judicial proceedings, but only in practical units can cadets really face reality: real offenses, the complexity of collecting evidence, responsibility for decisions made. They begin to see not only the letter of the law, but also the mechanisms of its implementation – in police departments, investigative units, courts, prosecutor's offices. Such practice gives the cadet the opportunity to see how the rules of law are applied in life and what is the role of an investigator, prosecutor, judge, head of a pre-trial investigation body. This is living training that forms not only knowledge, but also skills: analytical thinking, attention to detail and the ability to communicate with participants. However, there are cases when internships turn into a formality. In our opinion, such problems can be solved with the right approach of management and mentors, when the practice is organized systematically, with clear tasks, support from an experienced specialist and the ability to analyze each practical step. For a cadet of a higher education institution of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine, practice and internship are not just "useful experience", they are an integral part of becoming a specialist and a police officer. Without this, knowledge remains dry, and service is unconscious. In our opinion, it is necessary to create conditions in which practice really becomes an educational process: with a clear program, mentor, feedback system and the opportunity for the student to participate in real practical simulations. These are the first steps towards professional identity. At the Dnipro State University of Internal Affairs, conditions are created for internships in state institutions, but unfortunately, many students in other higher education institutions are forced to independently look for opportunities and places for internships. This creates social inequality: not everyone has the connections or resources to organize a full-fledged and high-quality internship. That is why the state must take responsibility for organizing practice, ensuring a sufficient number of places and clearly coordinating this process between higher education institutions and legal institutions.

In conclusion, it is worth noting that modern legal education must change flexibly and systematically. Changes must correspond to the times, ahead of them and prepare those who will protect human rights and restore justice. In conditions of martial law, transformation should not be declarative, but comprehensive and practice-oriented. The training of a modern lawyer is not only the transfer of knowledge, but also the formation of a personality capable of acting decisively and responsibly in crisis conditions. The practical component of the educational process is a powerful factor in the formation of legal thinking of applicants for higher legal education, has a positive effect on improving their legal culture, allows eliminating the

imbalance between demand and supply of qualified workers in the labor market, contributes to the international image of higher education in Ukraine[12].

Today, a future lawyer must be not only an expert in the law, but also a strategist, communicator and psychologist. The proposed changes should become the national standard of legal education. The state must provide methodological and organizational support, as well as form a clear vision of the role of a lawyer in rebuilding the country. It is the quality of legal education that determines who will administer justice, protect citizens in complex processes, represent Ukraine at the international level, fight corruption and restore justice.

CONCLUSIONS

Legal education in Ukraine must undergo a qualitative transformation that goes beyond the simple updating of curricula. It must focus on training a new generation of professionals – competent, resilient to challenges, able to act effectively in both peace and war. The study of international humanitarian law, a deep understanding of the norms of the Geneva Conventions and the Rome Statute, the ability to collect and record evidence of war crimes are critically necessary skills for a modern lawyer. In a modern armed conflict, a lawyer must act not only as a lawyer, but also as a specialist in documenting violations, a representative of the interests of victims before international institutions, and a guarantor of justice in a legal system under the pressure of war. At the same time, the training of lawyers must be inextricably linked to practical activities: simulation classes, training grounds, interaction with representatives of the professional community, and mandatory internships in legal institutions. These components allow to consolidate theoretical knowledge, to form skills of effective law enforcement and to ensure readiness to work in conditions of stress, uncertainty and conflict. Involving current investigators, prosecutors, judges and lawyers in the educational process is not only a step towards improving the level of training of future specialists, but also an opportunity to develop practical thinking, which is necessary in daily work. Such cooperation will help future specialists to understand the specifics of the work, to formulate professional skills and ethical guidelines even during their studies. A special role in this process is played by the development of emotional intelligence – the ability of a lawyer not only to think logically, but also to understand the

[12] Сидоркіна, Р. Д. Практична складова навчального процесу як важливий чинник формування правової культури здобувачів вищої юридичної освіти. *Актуальні питання юридичної науки в дослідженнях молодих вчених*. 2024. С. 20–22.

emotions of others, to overcome conflicts peacefully, to maintain stability and professionalism in difficult situations.

Reforming legal education should become not only a response to current challenges, but also part of the strategy for restoring statehood, strengthening justice, and forming a new generation of lawyers capable of acting in the interests of society, protecting national interests in the international arena, and ensuring the inviolability of human rights and freedoms in the most difficult historical circumstances. Therefore, it is important to create conditions today for the constant and systematic involvement of practitioners in the educational process. Only in this way will legal education meet the real needs of the legal system and effectively train specialists capable of operating in the complex legal situation of Ukraine.

SUMMARY

The work reveals key aspects of the need to transform legal education in Ukraine in the context of the ongoing armed aggression of the rf, which has led to a significant increase in the need for specialists capable of acting effectively in wartime and post-conflict reconstruction of the state. The authors emphasize the importance of systematic study of international humanitarian law as one of the fundamental elements of modern legal education. Special emphasis is placed on mastering the provisions of the Geneva Conventions, the Rome Statute of the International Criminal Court, as well as on studying the mechanisms and procedures for documenting war crimes. It is noted that future lawyers must possess not only theoretical knowledge, but also practical skills in working with evidence, recording violations of international law and interacting with international judicial institutions.

Particular attention is paid to the need to create appropriate conditions for acquiring practical competencies in higher education institutions. This includes, in particular, the introduction of simulations of procedural actions, the development of training and practical training grounds, and the involvement of practicing lawyers in teaching practice-oriented disciplines. The importance of introducing mandatory internships for students of legal specialties is substantiated as a tool for ensuring full-fledged professional training and bridging the gap between theory and practice. Attention is also paid to the development of "soft skills" of a lawyer, in particular emotional intelligence and mediation skills, which are critically important in the work of a lawyer, especially in conditions of increased psychological stress during the war. As a result, the authors conclude that the reform of legal education should be comprehensive, deep, and focused on the real challenges facing Ukrainian society. The creation of a modern model of legal training is the basis of a legal state and a just society.

References

1. Капітан О. І., Саміло А. В. Міжнародне гуманітарне право як результат викликів збройних конфліктів. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство».* 2024. С. 892–899. DOI https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.05.136

2. Мерник А. М. Роль і важливість міжнародного гуманітарного права у захисті прав людини під час війни. *Права людини і громадянина в умовах воєнного стану: виклики та механізми захисту*.2024. С. 77–80.

3. Шульга В. О. Порушення прав людини та міжнародне гуманітарне право. *Юридичний вісник*. 2024. С. 113-118. DOI https://doi.org/10.32782/pyuv.v5.2024.20

4. Сидоркіна Р. Д. Практична орієнтованість навчального процесу як важлива умова забезпечення якості професійної освіти. *Управління якістю освіти: досвід та інновації : матеріали других Всеукраїнських педагогічних читань, присвячених 80-річчю від дня народження доктора педагогічних наук, професора В. С. Пекельної.* Павлоград. 2018. 112 с.

5. Сидоркіна, Р. Д. Практична складова навчального процесу як важливий чинник формування правової культури здобувачів вищої юридичної освіти. *Актуальні питання юридичної науки в дослідженнях молодих вчених*. 2024. С. 20-22.

6. Головань Т. Г. Юридична клінічна освіта в контексті забезпечення якості вищої освіти в Україні: виклики сучасності. *Правничий часопис Донецького національного університету імені Василя Стуса*. 2023. С. 46–51. DOI 10.31558/2786-5835.2023.1.1.6

7. Любченко М. І. Емоційний інтелект як невід'ємна навичка майбутнього юриста. *Адаптація правової системи України до права Європейського Союзу: теоретичні та практичні аспекти.* 2023. С. 39–42.

8. Рогальська В.В. Інтерактивні методи навчання в системі професійної підготовки курсантів з питань процесуального забезпечення прав потерпілих від злочинів. *Інновації в науці та освіті: виклики сучасності: матеріали наукових есе учасників стажування*. *Варшава-Львів.* 2018. С. 123-128

9. «Кризова кімната, дружня до дитини»: використання у практичній діяльності». *Дніпровський державний університет внутрішніх справ.* URL: https://dduvs.edu.ua/2024/10/22/kryzova-kimnata-druzhnya-do-dytyny-vykorystannya-u-praktychnij-diyalnosti/

10. К.В. Бахчев, В.П. Кононець, Н.В. Павлова, В.В. Плетенець, В.В. Рогальська, А.Г. Гаркуша, М.В. Зімбаровська Алгоритм дій працівників Національної поліції з суб'єктами, які здійснюють заходи

щодо захисту дітей, постраждалих від насильства: методичні рекомендації. *ДДУВС.* 2020. 136 с.

11. Актуальні навички та практична спрямованість. *Дніпровський державний університет внутрішніх справ.* URL: https://dduvs.edu.ua/2024/03/23/aktualni-navychky-ta-praktychna-spryamovanist-dlya-kursantiv-dduvs-provedeno-fakultatyvy/;

12. Робота із застосунком «Слідчі протоколи»: воркшоп для курсантів ДДУВС. *Дніпровський державний університет внутрішніх справ.* URL: https://dduvs.edu.ua/2025/06/17/robota-iz-zastosunkom-slidchi-protokoly-vorkshop-dlya-kursantiv-dduvs/

Information about the authors:
Rohalska Viktoriia Viktorivna,
Candidate of Legal Sciences, Associate Professor,
Professor of the of Criminal Procedure,
Dnipro State University of Internal Affairs,
26, Nauky Avenue, Dnipro, 49000, Ukraine

Lukyanenko Olena Andriivna,
cadet of the 4rd year of the Faculty of Training of Specialists
for Pre-Trial Investigation Bodies of the National Police of Ukraine,
Dnipro State University of Internal Affairs,
26, Nauky Avenue, Dnipro, 49000, Ukraine

Yaroviy Oleksandr Yuriyovych,
cadet of the 4rd year of the Faculty of Training of Specialists
for Pre-Trial Investigation Bodies of the National Police of Ukraine,
Dnipro State University of Internal Affairs,
26 Nauky Avenue, Dnipro, 49000, Ukraine

DOI https://doi.org/10.30525/978-9934-26-647-8-17

ФОРМУВАННЯ ІНШОМОВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У МОНОЛОГІЧНОМУ МОВЛЕННІ СТУДЕНТІВ ЗВО З ВИКОРИСТАННЯМ ПРОЄКТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Рогульська О. О.

ВСТУП

Успішна участь фахівців у міжнародній комунікації (конференції, бізнес-переговори, міжнародні проєкти) вимагає не лише знання мови, але й здатності до продукування розгорнутого, логічно структурованого монологу (доповіді, презентації, обґрунтування тощо).

Проблема полягає у наявності протиріччя між: високими вимогами сучасного ринку праці та академічного середовища до рівня іншомовної компетентності у монологічному мовленні (здатність логічно та аргументовано презентувати інформацію, критично мислити, переконувати) та недостатньою розробленістю та ефективністю існуючої методичної системи в ЗВО щодо цілеспрямованого формування іншомовної компетентності у монологічному мовленні в умовах, які максимально наближені до реальної професійної діяльності.

Використання проєктної діяльності обґрунтовується як ефективний шлях вирішення проблеми формування іншомовної компетентності у монологічному мовленні студентів ЗВО, забезпечує автентичний контекст, імітує реальне професійне завдання, де монолог (фінальна презентація, звіт, захист ідеї) є природною та необхідною формою комунікації. Крім того, проєктна діяльність інтегрує всі структурні компоненти іншомовної компетентності у монологічному мовленні, оскільки вимагає від студентів не лише продукування мовлення (уміння), але й застосування знань, стратегічного планування, інтелектуальних та компенсаторних умінь тощо, сприяє розвитку критичного мислення шляхом аргументації та інтеграції матеріалів з різних джерел.

Таким чином, метою дослідження є теоретичне обґрунтування ефективності формування іншомовної компетентності у монологічному мовленні студентів ЗВО з використанням проєктної діяльності.

Про актуальність досліджуваної проблеми свідчать численні наукові доробки як українських, так і зарубіжних науковців. Методиці навчання та викладання іноземних мов присвячені роботи Л. Байдюк, Н. Биць, О. Бігич, Н. Бориско, Г. Борецької, О. Комар, Л. Лукіної, С. Ніколаєвої, О. Тарнопольського, І Холод та ін.; проблемам навчання

монологічного мовлення – публікації Л. Кардаш, Л. Пікулицької, І. Стецько, О. Ничко, О. Мельник, О. Трубіциної, Т. Єременко та ін.; психології мовлення і психолінгвістиці – напрацювання Л. Калмикової, Г. Калмикова, І. Лапшиної, Н. Харченко та ін.; сутність проєктної методики розглядається в працях Е. Арванітопуло, В. Дроздової, В. Зелінської, Є. Іжко, Ю. Коваленко, К. Рудніцької, О. Устименко та ін. Досліджували дану проблему і зарубіжні науковці, такі як: Ф. Бегьом (F. Begum), Дж. Д'юї (G. Dewey), У. Кілпатрік (W. Kilpatrick), Е. Коллінгс (E. Collings), Є. Паркхерст (E. Parkhurst)).

Хоча проблема формування іношомовної компетентності у монологічному мовленні студентів ЗВО з використанням проєктної діяльності вже була предметом наукових досліджень, вона все ще потребує ґрунтовного опрацювання та висвітлення.

1. Теоретичний аналіз сутності іншомовної компетентності у монологічному мовленні

Говоріння – вид мовленнєвої діяльності, що пов'язаний із передаванням різних типів усних повідомлень від мовця до слухача. Якщо у повсякденному житті людина висловлюється лише за потреби, то під час навчання така потреба штучно генерується викладачем, а завдання виконує функцію «спускового механізму», що стимулює висловлення. Формування компетентності у говорінні є довготривалим та поетапним процесом, який включає поступовий прогрес від здатності сформулювати окрему ідею в одному реченні до складання більш розгорнутих та складних висловлювань[1].

Говоріння відрізняється від інших видів мовленнєвої діяльності (слухання, читання, письмо) тим, що вимагає активного створення мовленнєвого продукту в реальному часі.

Говоріння як продуктивний вид мовленнєвої діяльності характеризується такими основними ознаками: (див. табл. 1).

[1] Рогульська О. О. Теоретичний аналіз сутності іншомовної компетентності у монологічному мовленні та її компонентний склад. Science, Technology and Industry in the Digital Age: Collection of Scientific Papers with Proceedings of the 1st International Scientific and Practical Conference. International Scientific Unity. September 24-26, 2025. Hamburg, Germany. 301–305 p. URL: https://isu-conference.com/en/archive/science-technology-and-industry-in-the-digital-age-24-09-25/

Таблиця 1

Основні ознаки говоріння

Ознака	Сутність	Пояснення
Вмотивованість	Внутрішня потреба у спілкуванні.	Говоріння завжди має психологічне підґрунтя – мовець прагне донести інформацію, висловити почуття, отримати відповідь або вплинути на співрозмовника.
Цілеспрямованість	Підпорядкованість практичній меті.	Мовець прагне досягти конкретного комунікативного результату (наприклад, переконати, попросити, проінформувати).
Ситуативність	Співвіднесеність змісту та мовного оформлення висловлювання з умовами спілкування.	Мовленнєва поведінка (вибір лексики, граматики, стилю) залежить від контексту, місця, часу, соціальної ролі та кількості учасників.
Активність	Зовнішня і внутрішня діяльність.	Включає зовнішню (артикуляцію, вимову) та внутрішню (мисленнєві процеси: планування, формулювання, самоконтроль) активність.
Евристичність	Спонтанність, непередбачуваність мовленнєвих дій.	Процес говоріння часто є творчим (евристичним), оскільки мовець постійно адаптується до непередбачуваних реплік співрозмовника, змінюючи свій первісний план.
Темп	Швидкість мовлення.	Критично важлива ознака, що впливає на сприйняття. Оптимальний темп забезпечує зв’язок між формулюванням думки та її вимовою.

Таким чином, говоріння є інтеграцією мисленнєвих (внутрішніх) та моторних (зовнішніх) процесів, які постійно коригуються залежно від конкретної ситуації [2].

Говоріння як вид мовленнєвої діяльності проявляється у двох основних формах, діалог (двосторонній або багатосторонній обмін репліками між двома чи більше учасниками.) та монолог (розгорнуте, зв'язне висловлювання однієї особи, яке не розраховане на негайну вербальну реакцію чи переривання з боку слухача), які принципово відрізняються своєю структурою та комунікативною метою[3].

На відміну від діалогу, який є більш спонтанно-ситуативним і залежить від миттєвих реплік співрозмовника, монологічне мовлення (у формі доповіді чи лекції) є більш плановиним, але залишається контекстно-ситуативним, а саме: зміст і форма монологу завжди залежать від його практичної мети (переконати, проінформувати, розважити), яка формується ситуацією; мовець обирає словник, стиль, рівень деталізації та навіть темп, зважаючи на аудиторію і попередні знання слухачів (аудиторія в ЗВО вимагає іншого монологу, ніж аудиторія на мітингу); ситуація визначає стиль (наприклад, наукова доповідь на конференції вимагає офіційного, високоорганізованого монологу, тоді як розповідь про подорож друзям – неформального); мовець постійно коригує свою подачу на основі невербального зворотного зв'язку аудиторії (жестів, міміки, рівня уваги), що є ситуативною реакцією. Таким чином, монолог завжди функціонує в певному контексті, який визначає його кінцеву форму[4].

Для монологічного мовлення характерні *(тема, ідея, композиція, послідовність, логічність, залежність від мовленнєвого завдання).*

Тема та ідея: тема визначає предмет розмови (про що говорити); ідея визначає головну мету та основну думку (що саме про це сказати, яке ставлення висловити). Саме ідея надає монологу цілеспрямованості і вимагає від мовця послідовно розкрити її, щоб досягти бажаного впливу на аудиторію.

---

[2] Калмикова Л. О. Психологія мовлення і психолінгвістика: Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / Калмикова Л. О., Калмиков Г. В., Лапшина І. М., Харченко Н. В.; За заг. ред. Л. О. Калмикової. – Київ : Переяслав – Хмельницький педагогічний інститут, в-во «Фенікс», 2008. – 245 с.

[3] Харитонова А. Я. Формування іншомовної компетентності у монологічному мовленні учнів 11-х класів з використанням інформаційно – дослідницьких проєктів на матеріалі вивчення теми «Природа і довкілля» : кваліфікаційна робота магістра : 014.02 Середня освіта. Мова і зарубіжна література (англійська) / А. Я. Харитонова ; Хмельниц. нац. ун-т. Хмельницький, 2024. 100 с.

[4] Холод І. В. Методика викладання англійської мови : навчально-методичний посібник для студентів вищих навчальних закладів / І. В. Холод. Умань : Візаві, 2018. 65 с.

Композиція, послідовність, логічність: на відміну від діалогу, де логіка часто є «ланцюговою» і спонтанною, монолог вимагає жорсткої внутрішньої структури. Тема та ідея визначають структуру (композицію) (наприклад, вступ → основна частина з аргументами → висновок). Мовець повинен використовувати засоби зв'язку (сполучники, вставні слова, логічні переходи) для забезпечення когезії та когерентності, щоб думки не розпадалися на окремі речення, а утворювали єдиний смисловий потік.

Залежність від мовленнєвого завдання: мовленнєве завдання (або комунікативний намір) мовця є домінантою, що керує вибором кожної фрази, якщо завдання – переконати (наприклад, у промові), кожна фраза буде аргументом або доказом, якщо описати (наприклад, у звіті), кожна фраза буде містити дескриптивні деталі. Таким чином, у монолозі кожна структурна одиниця (фраза, речення) функціонально підпорядкована загальній ідеї та завданням, що забезпечує його цілісність[5].

Цікавими є трактування даного поняття науковцями. Монологічне мовлення (далі ММ) – є усномовленнєвою формою спілкування, що передбачає зв'язне і неперервне висловлювання однієї особи, яке звернене до одного або декількох слухачів, співрозмовників (іноді – до самого себе) (О. Бігич); ММ є результатом внутрішнього мовлення, яке людина використовує для формулювання власних думок (Л. Виготський); ММ це процес послідовного викладу думок, що є результатом підготовленої або імпровізованої діяльності мовця (І. Зимня); ММ це результат свідомого процесу, у якому мовець висловлює свою суб'єктивну думку, організовану в логічно завершений текст (О. Скрипник); ММ це мовлення, в якому говорить одна особа, а інші слухають і сприймають (В. Москалець) [6].

Поняття «іншомовна компетентність в монологічному мовленні» (далі ІКММ) у науковій літературі розглядається як – здатність людини адекватно та доречно висловлювати свої думки, наміри та бажання у формі розгорнутого мовлення (доповіді, лекції, пояснення) іноземною

[5] Бігіч О. Б. Методика навчання іноземних мов і культур: теорія і практика : підручник для студ. класичних, педагогічних і лінгвістичних університетів / Бігич О. Б., Бориско Н. Ф., Борецька Г. Е. та ін./ за загальн. ред. С. Ю. Ніколаєвої. Київ : Ленвіт, 2013. 590 с.

[6] Рогульська О. О. Теоретичний аналіз сутності іншомовної компетентності у монологічному мовленні та її компонентний склад. Science, Technology and Industry in the Digital Age: Collection of Scientific Papers with Proceedings of the 1st International Scientific and Practical Conference. International Scientific Unity. September 24-26, 2025. Hamburg, Germany. 301–305 p. URL: https://isu-conference.com/en/archive/science-technology-and-industry-in-the-digital-age-24-09-25/

мовою, використовуючи як мовні (слова, граматика), так і позамовні (міміка, жести) засоби виразності (Л. Морська); здатність реалізувати усномовленнєву комунікацію у монологічній формі у життєво важливих для певного віку галузях і ситуаціях та передбачає вміння планувати, здійснювати і коригувати власну комунікативну поведінку під час продукування іншомовного мовлення у різних типах монологічних висловлювань відповідно до конкретної ситуації спілкування (контексту), комунікативного завдання й мовленнєвого наміру (інтенції) та згідно правил спілкування у цільовій національно-культурній спільноті (О. Бігіч); результат мовленнєвої діяльності, в якій відображаються соціокультурні знання, мовні навички та мовленнєві уміння (С. Ніколаєва); вміння створювати висловлювання відповідно до поставленої комунікативної мети, дотримуючись логіки, стилю та мовної правильності. (О. Комар); здатність інтегрувати мовні знання з практичними навичками для створення послідовного і цілеспрямованого висловлювання (Л. Панова); здатність висловлювати думки в послідовному і логічному вигляді, демонструючи адекватний мовний рівень і соціокультурну обізнаність (О. Тарнопольський)[7].

Дане визначення підкреслює комплексний та діяльнісний характер «іншомовної компетентності у монологічному мовленні». Таким чином, це не лише знання мови, а й стратегічна здатність ефективно та культурно доречно реалізувати комунікативний намір в умовах розгорнутого усного висловлювання.

2. Компонентний склад іншомовної компетентності у монологічному мовленні

Науковці О. Бігич, Н. Бориско, Г. Борецька, проаналізувавши структуру іншомовної компетентності у монологічному мовленні, визначили такі її компоненти: *знання, уміння, навички та комунікативні здібності*[8].

Розглянемо їх детельніше. Першим структурним компонентом іншомовної компетентності у монологічному мовленні (далі ІКММ) є *знання*, які в свою чергу поділяються на *декларативні* (знання про

[7] Рогульська О. О. Теоретичний аналіз сутності іншомовної компетентності у монологічному мовленні та її компонентний склад. Science, Technology and Industry in the Digital Age: Collection of Scientific Papers with Proceedings of the 1st International Scientific and Practical Conference. International Scientific Unity. September 24-26, 2025. Hamburg, Germany. 301–305 p. URL: https://isu-conference.com/en/archive/science-technology-and-industry-in-the-digital-age-24-09-25/

[8] Бігіч О. Б. Методика навчання іноземних мов і культур: теорія і практика : підручник для студ. класичних, педагогічних і лінгвістичних університетів / Бігич О. Б., Бориско Н. Ф., Борецька Г. Е. та ін./ за загальн. ред. С. Ю. Ніколаєвої. Київ : Ленвіт, 2013. 590 с.

функції, структуру та мовні особливості різних видів усних висловлювань; невербальні опори, розуміння значення засобів, які супроводжують мовлення, але не є словами (жести, міміка, постава); знання про способи подолання комунікативних труднощів (компенсаторні стратегії), прийоми утримання уваги аудиторії та структурні прийоми (планування, аргументація); значення паралінгвістичних елементів, знання про інтонацію, тембр, гучність, паузи та темп мовлення, які надають емоційного та смислового забарвлення) *та процедурні* (знання поведінки носіїв мовлення, соціокультурних та прагматичних норм спілкування, що дозволяють зробити монолог культурно та ситуативно доречним (наприклад, як починати/завершувати презентацію у цільовій культурі); знання та застосування причинно-наслідкового зв'язку, логічно вибудовувати аргументацію, використовуючи відповідні мовні засоби (наприклад, *therefore, consequently, since*), що є основою для зв'язності (когезії) тексту; знання засобів невербальної комунікації та практичне вміння ефективно використовувати жести, міміку та позу для підсилення, а не суперечності, усного повідомлення тощо).

Декларативні знання є основою, а процедурні знання дозволяють перетворити теорію на практику. Лише інтеграція обох типів знань забезпечує високий рівень іншомовної компетентності у монологічному мовленні.

Наступним компонентом ІКММ є *уміння*, які передбачають правильне використання різних мовленнєвих засобів для донесення своєї думки під час говоріння. Науковці виокремлюють: *загальні уміння* – базові мовленнєві навички, необхідні для розуміння та відтворення інформації (передбачають уміння передавати основний сенс прочитаного або прослуханого у процесі ММ; уміння інтегрувати різні мовленнєві моделі відповідно до поставленої мети, наприклад, поєднати елементи опису та міркування; уміння описувати зображення чи ситуацію); *спеціальні* – більш складні, інтегровані навички, що забезпечують структуру та глибину монологу (уміння поєднувати кілька мовленнєвих зразків у логічну послідовність, дотримуючись певної схеми, наприклад, чітко слідувати плану «теза – аргумент – приклад – висновок»; уміння інтегрувати матеріал суміжних тем для поглиблення основної теми, комбінуючи та змінюючи структуру матеріалу як за змістом, так і за формою; уміння ефективно застосовувати мовний матеріал (лексичний і граматичний) з конкретної теми, розширюючи мовлення відповідно до рівня підготовки); *інтелектуальні* – пов'язані з процесами мислення та самоконтролю (правильність та точність формулювання думок, планування різних висловлювань (складання ментального чи зовнішнього плану), коригування висловлювань (самоконтроль

та внесення виправлень під час мовлення)); *організаційні* – пов'язані з управлінням освітнім процесом та підготовкою до мовленнєвої діяльності (самоорганізовуватися (наприклад, впорядковувати матеріали, виділяти час на підготовку), самостійно навчатися (здатність до автономного поповнення знань та вдосконалення навичок)); *компенсаторні* – критично важливі в умовах реального спілкування, коли виникає дефіцит мовних засобів (передати значення незнайомого слова через синоніми чи пояснення (перифраз), описувати через фізичні властивості та специфічні риси об'єкти, назви яких невідомі; використовувати невербальні засоби спілкування (жести, міміка) для підсилення чи заміни слів; перефразовувати думку для спрощення або уточнення, якщо вона була неправильно зрозуміла або сформульована).

Наступним компонентом є *навички: лексичні, фонетичні та граматичні.* навички допомагають мовцю автоматично виконувати мовленнєві операції та краще зосередитися на змісті свого висловлювання. Розвинені *лексичні* (достатній та багатий словниковий запас, здатність добирати точні та доречні слова для розкриття теми, використання синонімів та фразеологізмів для уникнення повторів), *фонетичні* (правильна вимова звуків, дотримання норм наголосу, інтонації, темпу та ритму мовлення) *та граматичні* (правильне використання граматичних структур, часових форм, синтаксичних конструкцій, застосування складніших речень для вираження комплексних ідей).

Ще одним компонентом ІКММ є *комунікативні здібності*, а саме: мотивація до спілкування (прагнення висловлюватися та взаємодіяти з іншими є ключовим для ефективної комунікації); здатність структурувати та логічно організовувати мовлення (вміння логічно будувати свої думки, забезпечуючи послідовність висловлювань); підтримувати зв'язність (здатність пам'ятати раніше сказане для підтримки контексту та забезпечення логічного зв'язку між реченнями та висловлюваннями); коригувати свої висловлювання (уміння виявляти та виправляти помилки у власних висловлюваннях під час розмови, а також оцінювати себе з точки зору комунікативної ефективності); дотримуватися норм комунікації (здатність приділяти увагу не лише граматиці та лексиці, а й соціальним нормам, етикету та правилам поведінки у конкретній комунікативній ситуації); використовувати паралінгвістичні засоби та фокусуватися на меті спілкування (використання невербальних елементів, таких як інтонація, жести, міміка, які супроводжують мовлення і впливають на його сприйняття)[9].

[9] Бігіч О. Б. Методика навчання іноземних мов і культур: теорія і практика : підручник для студ. класичних, педагогічних і лінгвістичних університетів / Бігич О. Б., Бориско Н. Ф., Борецька Г. Е. та ін./ за загальн. ред. С. Ю. Ніколаєвої. Київ : Ленвіт, 2013. 590 с.

Отже, зважаючи на все вищесказане, можна зробити висновок, що «іншомовна компетентність у монологічному мовленні (ІКММ) – це здатність реалізувати іншомовну усномовленнєву комунікацію у монологічній формі в життєво важливих для певного віку галузях і ситуаціях відповідно до комунікативного завдання та ґрунтується на складній та динамічній взаємодії відповідних умінь, навичок, знань і комунікативних здібностей особистості».

3. Структурні особливості іншомовного монологу

Монолог зазвичай складається з трьох основних частин: вступу (початку), основної частини (середини) та заключної частини (кінцівки). Зміст цих частин може відрізнятися залежно від типу монологу, але загальна структура залишається однаковою, забезпечуючи логічне викладення думки та трансляцію інформації[10].

Розглянемо структуру іншомовного монологу (трикомпонентну модель) (див. табл. 2, 3, 4).

1. Вступ (початок) – вводить слухача або читача в тему монологу, містить певну тезу, яка розвивається, або розкриває причину, що спонукала до мовлення. Функція вступу – встановити контакт та спрямувати увагу аудиторії.

Таблиця 2

Структура іншомовного монологу (вступ)

Елемент	Зміст	Комунікативна мета
Введення в тему	Ознайомлення з предметом мовлення.	Зорієнтувати слухача.
Теза	Ключове твердження, яке буде доводитися або розвиватися.	Сформувати очікування.
Спонукання	Розкриття причини, чому ця тема є важливою/актуальною.	Мотивувати аудиторію до слухання.

[10] Рогульська О. О. Структурні особливості англомовного монологу. Modern Science: Research, Economy and Innovation. Collection of Scientific Papers with Proceedings of the 3rd International Scientific and Practical Conference. International Scientific Unity. October 22-24, 2025. Zagreb, Croatia. 218–222 p. URL: https://isu-conference.com/en/archive/modern-science-research-economy-and-innovation-22-10-25/

2. Основна частина (середина) – найрозгорнутіша частина, де висловлюються міркування стосовно певної теми, наводяться докази та пояснення. Це смислове ядро монологу, де розгортається ідея, висловлена у вступі.

Таблиця 3

Структура іншомовного монологу (основна частина)

Елемент	Зміст	Комунікативна мета
Міркування/ Аналіз	Висловлення власних думок та аналіз проблеми.	Розкрити суть теми.
Докази	Факти, приклади, статистика, цитати.	Аргументувати тезу та забезпечити її переконливість.
Пояснення	Деталізація складних моментів та взаємозв'язків.	Забезпечити повне розуміння.

3. Заключна частина (кінцівка) – підсумовуються висловлені думки, резюмуються ключові моменти та формулюєтья висновок щодо порушеної проблеми. Функція кінцівки – узагальнити сказане, зафіксувати ключову ідею у свідомості слухача та забезпечити логічне завершення.

Таблиця 4

Структура іншомовного монологу (заключна частина)

Елемент	Зміст	Комунікативна Мета
Підсумок/Резюме	Стисле повторення ключових моментів (без деталізації).	Звести аргументи воєдино.
Висновок	Фінальне твердження або відповідь на проблему, порушену у вступі.	Поставити крапку у висловлюванні.
Заклик до дії (опціонально)	Спонукання аудиторії до конкретних кроків чи роздумів.	Підсилити вплив монологу.

Така структура забезпечує цілісність і логічність монологічного висловлювання. Особливе значення у структурі монологу має його тематика, оскільки вона є центральною ідеєю, що забезпечує логічну

цілісність та зв'язок між вступом, основною частиною та висновком, створюючи єдиний, послідовний та змістовний виклад думки[11].

4. Основні типи, функції та психологічні особливості монологічних висловлювань

Основними типами монологічних висловлювань є:

– *монолог-розповідь (монолог-оповідь)* – динамічний тип монологічного висловлювання, виклад подій, що можуть бути як суб'єктивними (особистий досвід, історія) або об'єктивними (хроніка, історія предмета), залежно від мети. *(для відображення послідовності дій та причинно-наслідкових зв'язків переважають прості і складнопідрядні речення, у розповіді про сьогодення, рутину, звички – Present Indefinite про минулі події – Past Indefinite, Past Perfect, про майбутні – Future Indefinite).* До різновидів монологу-розповіді (оповіді) належить *монолог-повідомлення. Монолог-повідомлення* – короткий і лаконічний виклад подій або фактів реальної дійсності в інформативній формі *(прості розповідні речення в Present Indefinite (для загальних фактів, актуальних зараз) та Present Perfect (для подій, які відбулися, але мають актуальний зв'язок із сьогоденням). Для повідомлення часто характерна часова невизначеність (важливий сам факт, а не час його настання));*

– *монолог-опис* – тип монологу, в якому мовець детально описує об'єкт, явище або ситуацію, концентруючись на його зовнішніх (колір, розмір, форма) та внутрішніх (властивості, емоції, враження) ознаках, використовуючи образну мову (епітети, порівняння метафори) для створення живого враження у слухача. У контексті іншомовної компетентності, вміння створювати монолог-опис вимагає гнучкості у використанні прикметників, прислівників та вміння чітко розрізняти часи для фіксації статичних картин *(переважають прості і складносурядні речення; активне використання звороту there is / there are для вказівки на наявність об'єктів або деталей; теперішнього та минулого часів для констатації стану або властивостей: Present Continuous (для опису дій, що відбуваються в момент опису), Present Indefinite (для загальних, постійних властивостей), Past Indefinite (для опису статичної ситуації в минулому));*

[11] Рогульська О. О. Структурні особливості англомовного монологу. Modern Science: Research, Economy and Innovation. Collection of Scientific Papers with Proceedings of the 3rd International Scientific and Practical Conference. International Scientific Unity. October 22-24, 2025. Zagreb, Croatia. 218–222 p. URL: https://isu-conference.com/en/archive/modern-science-research-economy-and-innovation-22-10-25/

– *монолог-роздум (монолог-міркування)* – базується на міркуваннях, які є результатом процесу мислення, під час якого на основі однієї або кількох тез формулюється висновок. Об'єктом роздуму зазвичай виступає проблема, яку необхідно проаналізувати та вирішити, або певна ідея, яку потрібно довести. Це логічний тип висловлювання, де увага зосереджена на причинно-наслідкових зв'язках і процесі мислення. Різновидом монологу-міркування є *монолог-переконання*. Монолог-переконання є прагматично посиленим міркуванням, де логічна аргументація (роздум) використовується як інструмент для досягнення емоційного та вольового впливу на слухача. Переконання, формування певних поглядів або мотивація до дій *(переважають складнопідрядні речення з підрядними причини (тому що, оскільки, завдяки тому, що) і наслідку (так що, в результаті, тому); складнопідрядні речення з підрядними означальними (який, що) і додатковими (що, як, щоб) для деталізації та уточнення тез; інфінітивні звороти для вираження мети, необхідності або наслідку (для того, щоб, з метою, необхідно)*[12].

У контексті іншомовної компетентності у монологічному мовленні, засвоєння цих правил допомагає студентам точно добирати граматичні часи відповідно до мети висловлювання, що є критичним для якісної наратії та інформування.

Функціонально-смислові типи монологів майже не існують, оскільки в реальній мовленнєвій практиці спостерігається їхнє змішування (наприклад, в описі можуть зустрічатися елементи роздумів, а в розповіді – деталі опису). Змішування різних типів монологів відбувається через:

– *комунікативну цілісність* – для повного розкриття теми та досягнення комунікативної мети мовцю потрібні різні інструменти (наприклад, щоб міркування було переконливим, воно потребує фактичних описів і прикладів (наратії));

– *гнучкість мовлення* – реальне мовлення є адаптивним, мовець інтуїтивно перемикається між функціонально-смисловими типами, щоб утримати увагу слухача та забезпечити повне розуміння;

– *складність об'єкту* – будь-який складний об'єкт вимагає його опису (як він виглядає), розповіді про його історію (як він виник) та міркування про його значення.

Таким чином, у практиці монолог функціонує як комплексний, інтегрований тип мовлення, де один функціонально-смисловий тип є

[12] Ніколаєва С. Ю. Методика викладання іноземних мов у середніх навчальних закладах: Підручник. Вид. 2-е, випр. і перероб. / Кол. авторів під керівн. С. Ю. Ніколаєвої. Київ : Ленвіт, 2002. 328 с.

домінантним (основна мета), а інші виконують допоміжну роль. Хоча «чистих» типів майже немає, їхнє теоретичне виокремлення є необхідним для методики навчання іноземних мов, оскільки дозволяє студентам засвоїти структурні та мовні маркери, характерні для кожного типу.

В освітньому процесі монологічне мовлення виконує наступні *комунікативні функції*:

– *інформативну* – повідомлення про об'єкти чи події навколишнього середовища, опис явищ, дій або станів;

– *впливову* – спонукання до певних дій або запобігання небажаним діям, формування поглядів, переконання у правильності чи хибності певних ідей або дій;

– *експресивну (емоційно-виразну)* – використання мовлення для передачі емоційного стану мовця, зняття емоційної напруги або демонстрації почуттів;

– *розважальну* – мовлення, спрямоване на розвагу слухачів, (наприклад, театральний виступ чи розповіді або жарти у неформальній бесіді);

– *ритуально-культову* – висловлювання під час релігійних обрядів чи інших ритуалів.

Кожна з цих функцій має свої специфічні мовні засоби, психологічні стимули та мету висловлювання. Наприклад, для інформативної функції важлива чіткість і точність викладу, тоді як для експресивної функції значення мають емоційна забарвленість мови та інтонація[13].

До психологічних особливостей іншомовного монологічного мовлення належать:

– *односпрямованість* – монологічне мовлення не передбачає безпосередньої відповіді чи вербальної реакції слухача;

– *цілеспрямованість:* мовець має чітку мету, наприклад, переконати, пояснити, розважити, впливати на думки та погляди слухача, прагнучи через монолог змінити його поведінку чи погляди, формуючи у нього конкретні мотиви або спонукаючи до певних дій;

– *зв'язність* – полягає у зв'язності думки, вираженої у композиційно-смисловій єдності тексту як продукту говоріння, та у зв'язності мовлення, яка передбачає володіння засобами міжфразового зв'язку, що робить висловлювання цілісним і неперервним;

– *послідовність та логічність* – проявляється у послідовному та логічному розвитку думки, уточненні, поясненні та обґрунтуванні ідей, що створює цілісну картину висловлювання (дотримуватися логічної

[13] Бігіч О. Б. Методика навчання іноземних мов і культур: теорія і практика : підручник для студ. класичних, педагогічних і лінгвістичних університетів / Бігич О. Б., Бориско Н. Ф., Борецька Г. Е. та ін./ за загальн. ред. С. Ю. Ніколаєвої. Київ : Лнвіт, 2013. 590 с.

структури монологічного висловлювання достатньо складно, оскільки це пов'язано із напруженою роботою оперативної пам'яті людини);

– *тематичність* – співвіднесеність із будь якою досить загальною темою – макротемою, яка в процесі мовлення може бути розділена на підтеми або мікротеми для більш детального розкриття;

– *контекстуальність* – монологічне мовлення є переважно контекстуальним і розуміється без допомоги екстралінгвістичних засобів, однак, монолог може бути ситуативним (наприклад, спонтанне висловлювання у вигляді розгорнутої репліки – мінімонологу – в діалозі);

– *неперервність* – монологічне висловлювання, як правило, не обмежується однією фразою і триває протягом певного часу, що дає змогу повністю розкрити та завершити висловлену думку;

– *завершеність* – монолог має відносно завершену змістову структуру, яка складається з вступу, основної частини та кінцівки;

– *продуктивність* – кожен монолог є унікальним, оскільки це завжди нова комбінація мовних одиниць, а не просто відтворення завченого тексту (якщо це не цитата);

– *самостійність* – мовець не спирається на вербальну чи ілюстративну підтримку інших, а будує своє висловлювання самостійно;

– *виразність* – через монолог мовець висловлює своє ставлення до обговорюваних подій чи явищ, для підсилення ефекту використовуються не лише слова, а й інтонація, логічні наголоси, міміка та жести[14].

З лінгвістичної точки зору, монологічне мовлення характеризується:

– *складністю та різноманітністю речень* – у монолозі використовуються різноманітні синтаксичні конструкції, часто складніші, ніж у діалозі;

– *розгорнутістю та структурною завершеністю речень* – висловлювання є повними, детально розкривають тему та не залежать від миттєвої реакції співрозмовника;

– *використанням експресивних засобів* – мовець активно залучає лексику та синтаксис для вираження емоцій та певного ставлення до висловленого;

– *логічним зв'язком між реченнями* – речення будуються логічно, формуючи чіткий та послідовний виклад думки;

[14] Бігіч О. Б. Методика навчання іноземних мов і культур: теорія і практика : підручник для студ. класичних, педагогічних і лінгвістичних університетів / Бігич О. Б., Бориско Н. Ф., Борецька Г. Е. та ін./ за загальн. ред. С. Ю. Ніколаєвої. Київ : Ленвіт, 2013. 590 с.

– *контекстуалізацією* – у монолозі висвітлюються всі аспекти, весь необхідний контекст, який у діалозі часто розкривається через ситуацію спілкування;

– *використанням засобів міжфразового зв'язку* – забезпечують логічність, послідовність і зв'язність монологічного мовлення. До них належать лексичні й займенникові повтори, сполучники, сполучникові прислівники, адвербалії (прислівники або сполучення іменника з прикметником у ролі обставини місця і часу), артиклі тощо. Наведемо приклади деяких з них:

– *адвербалії часу і послідовності: before, now, then, finally, in the end;*

– *адвербалії причин і наслідку: that's how, so that, firstly, hence, though, since, therefore, as a result of;*

– *словосполучення, які допомагають побудувати висловлювання: почати (to begin with, well, that reminds me), продовжити (by the way, speaking of, bearing in mind) закінчити думку (in conclusion etc.);*

– *вирази, які показують ставлення мовця до проблеми (to my mind, there's no doubt, I believe, I am sure, obviously)* [15].

Розуміння цих функцій, особливостей та типів монологів є ключовим для ефективного формування іншомовної компетентності у монологічному мовленні студентів ЗВО.

5. Проєктна діяльність як ефективний засіб формування ІКММ студентів ЗВО: класифікації, етапи, завдання

Формування іншомовної компетентності у монологічому мовленні має здійснюватися через добре продуману методичну систему, сприятливі умови навчання, ефективну підсистему вправ для розвитку монологічного мовлення, раціональне використання необхідних навчальних засобів, різноманітні форми роботи студентів на заняттях, а також відповідну структуру занять англійської мови. Одним із ефективних засобів формування іншомовної компетентності у монологічному мовленні є проєктна діяльність. Проєктна діяльність може використовуватись з метою навчання основних видів монологів: *розповідь (оповідь), опис, роздум (міркування).* Важливою умовою для здійснення успішної проєктної роботи є розробка *комплексу вправ і завдань*, які виконуються студентами послідовно під час роботи над проєктами.

[15] Рогульська О. О. Структурні особливості англомовного монологу. Modern Science: Research, Economy and Innovation. Collection of Scientific Papers with Proceedings of the 3rd International Scientific and Practical Conference. International Scientific Unity. October 22-24, 2025. Zagreb, Croatia. 218–222 p.

Метод проєктів був розроблений та запропонований Дж. Дьюї та В. Кілпатріком. Студенти через практичну діяльність, опановували теоретичні знання, необхідні для вирішення конкретного завдання. Згідно з цим методом завдання створюються враховуючи індивідуальні особливості студентів та ґрунтуються виключно на їхніх інтересах. Однією з ключових ідей є усвідомлення студентами важливості знань, які вони здобувають виконуючи проєкт та можливість використання цих знань у майбутньому [16].

У методиці викладання проєктна діяльність вважається одним з методів організації навчально-пізнавальної діяльності, що ґрунтується на взаємодії, співпраці та спільному творчому процесі між викладачем і студентами в ході послідовної практичної діяльності з метою досягнення поставлених цілей. На думку О. Устименко, організація процесу проєктування передбачає використання сукупності проблемних, наукових, дослідницьких, пошукових, інтерактивних та рефлексійних методів[17].

Загалом вчені по-різному трактують дане поняття. Німецький вчений А. Флітнер схарактеризував метод проєктів як систему навчання, гнучку модель організації навчального процесу з акцентом на творчу самореалізацію особистості, розвиток її здібностей у процесі створення нового продукту під контролем викладача [1].

За словами О. Рибіної, метод проєктів є педагогічною технологією, яка спрямована не лише на інтеграцію наявних знань, але й на їх практичне застосування та здобуття нових знань, зокрема через самостійну освітню діяльність. Якщо говорити про проєкт як про педагогічну технологію, то вона включає в себе сукупність дослідницьких, пошукових, проблемних методів, творчих за своєю сутністю. Це є раціональне поєднання теоретичних знань і можливостей їх практичного застосування для розв'язання конкретних проблем дійсності у спільній діяльності.

С. Гончаренко визначає метод проєктів як спосіб організації навчання, у якому знання та навички формуються під час планування і виконання практичних завдань, що реалізуються у формі проєктів.

[16] Рогульська О. О., Магдюк О. В. Використання проєктної методики для формування іншомовної компетентності у монологічному мовленні студентів ЗВО. Proceedings of the 1st International Scientific and Practical Conference "Research in Science, Technology and Economics". Luxembourg, Luxembourg. 2025. 84–87. URL: https://isu-conference.com/arkhiv/research-in-science-technology-and-economics/

[17] Устименко О. М. Проєктні технології навчання іноземних мов і культур. Сучасні технології навчання іноземних мов і культур у загальноосвітніх і вищих навчальних закладах :колективна монографія. Київ : Ленвіт, 2015. С. 330–334.

За визначенням Н. Кудрявицької, навчальний проєкт є формою навчально-пізнавальної, дослідницької, творчої або ігрової діяльності, яка здійснюється індивідуально, у парах або в групі. Вона має чітко визначену мету, методи та способи діяльності, спрямовані на досягнення спільного результату при вирішенні конкретної проблеми, яка є значущою для учасників проєкту.

Спільним для всіх вищеподаних визначень є те, що метод проєктів розглядається як засіб досягнення навчальних цілей, спрямований на активну самостійну діяльність студентів, яка може бути індивідуальною, груповою чи парною. Цей метод базується на виконанні конкретного завдання, під час якого студенти здобувають корисні знання, вміння та навички з різних галузей знань.

Широке використання методу проєктів підтверджується широким розмаїттям типів проектів. Вважаємо за доцільне розглянути деякі з них.

Американський професор Е. Колінгс зробила першу спробу класифікації навчальних проєктів, поділивши їх на:

– *Ігрові проєкти* – групові заняття з дітьми, які включають різноманітні ігри, народні танці, драматичні постановки тощо.

– *Екскурсійні проєкти* – організація цільових екскурсій для дослідження питань, пов'язаних із природою та суспільним життям.

– *Оповідальні проєкти* – створення розповідей у різних формах: усній, письмовій, художній, вокальній, музичній тощо.

– *Конструктивні проєкти* – спрямовані на створення корисного продукту[18].

Одна з класифікацій включає монопроекти (пов'язані з одним навчальним предметом) та міждисциплінарні проєкти, прості та складні, відкрито, або приховано керовані вчителем. Кількість учасників також може варіюватися, саме тому проєкти поділяються на індивідуальні та групові (парні). Щодо тривалості виконання проєкти бувають короткочасними (приблизно до 1 місяця), середньої тривалості (від 1 місяця до 6) та довгостроковими (до року).

О. Устименко виокремлює наступні види поєктів: *виробничі, інформаційно-дослідницькі, оглядові, організаційно-ігрові* [19].

[18] Харитонова А. Використання проєктної методики для розвитку монологічного мовлення / А. Харитонова, О. Рогульська. *Розвиток порівняльної професійної педагогіки у контексті глобалізаційних та інтеграційних процесів* : матеріали тез доп. XIII міжнар. наук.-методол. Інтернет-семінару (16 трав. 2024 р.) / Ін-т педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України; Хмельницький національний ун-т ; за заг. ред Н. М. Бідюк. Київ – Хмельницький : «Термінова поліграфія», 2024. С. 58–60.

Особливий інтерес викликає класифікація проєктів, яка була запропонована Є. Полат. Науковиця виокремлює: *дослідницькі, творчі, ігрові, інформаційні та практично-орієнтовані проєкти*.

Розглянемо більш детально кожен з цих типів проєктів:

– *Дослідницькі проєкти* характеризуються структурою, що відповідає справжнім науковим дослідженням. Ці проєкти сприяють розвитку логіки дослідження, оскільки їхня структура подібна до структури наукових робіт. Такий тип проєктів включає: визначення актуальності теми, формулювання проблеми, предмета та об'єкта дослідження, постановку завдань, вибір методів і джерел інформації, визначення методології та обґрунтування гіпотези, розробку плану та шляхів вирішення проблеми. У процесі роботи також проводиться обговорення результатів у груповій діяльності, оформлюються висновки, узагальнюються результати та визначаються нові проблеми для подальших досліджень.

– *Творчі проєкти* передбачають використання нестандартних підходів до розв'язання проблем, які не мають заздалегідь детально розробленої структури спільної діяльності учасників. Вони розвиваються відповідно до запланованого кінцевого результату, узгоджуються з логікою спільної роботи, прийнятою групою, і враховують інтереси її учасників. Творчі проєкти передбачають досягнення конкретних запланованих результатів і визначених форм їх представлення, таких як вечори, свята, журнали різних форматів, колективні колажі, відеофільми, вебінари тощо. Оформлення результатів таких проєктів потребує ретельно продуманої структури, впровадження інновацій у побудову послідовності дій, а також їх інтерпретацію.

– *Ігрові проєкти* мають відкриту структуру, яка формується під час розвитку проекту. Учасники виконують певні ролі, залежно від характеру та змісту проєкту, а також особливостей проблеми, яку потрібно вирішити. Ігрові проєкти відтворюють соціальні та ділові взаємини персонажів літературних творів, реальних осіб, героїв кінофільмів і мультфільмів, доповнюючи їх ситуаціями, створеними учасниками проєкту.

– *Інформаційні або ознайомлювальні проєкти* спрямовані на збір інформації про певне явище, ознайомлення учасників з цією інформацією, аналіз та узагальнення фактів для широкої аудиторії. В інформаційних проєктах учасники опрацьовують зібрану інформацію, аналізують її та узагальнюють різноманітні факти й матеріали. Такі

[19] Устименко О. М. Проєктні технології навчання іноземних мов і культур. *Сучасні технології навчання іноземних мов і культур у загальноосвітніх і вищих навчальних закладах* : колективна монографія. Київ : Ленвіт, 2015. С. 330–334.

проєкти потребують ретельно спланованої структури, яка може змінюватися в процесі виконання. Вони включають аналіз джерел інформації, обробку даних (узагальнення, зіставлення, висновки), оформлення результатів (у вигляді реферату, доповіді, статті, есе) та презентацію проєкту із застосуванням електронних засобів. Інформаційні проєкти часто називають ознайомлювально-орієнтовними, і вони нерідко стають складовою частиною дослідницьких проєктів.

– *Практично-орієнтовані або прикладні проєкти* мають явну спрямованість на результат, який повинен враховувати соціальні інтереси учасників. Вони потребують чіткої структури, що включає діяльність кожного учасника, а також добру організацію та координацію дій. Особливе значення для реалізації такого типу проєктів має організація координаційної роботи, яка включає поетапне обговорення та презентацію отриманих результатів, а також визначення можливих способів їх практичного застосування. Проєкт передбачає розподіл практичних завдань між усіма учасниками із чітким визначенням їхніх функцій[20].

Така різноманітність класифікацій проєктів свідчить про універсальність проєктної методики в навчальному процесі та великий педагогічний потенціал, який вона має. Необхідною умовою для здійснення успішної проєктної діяльності є правильна поетапність.

В цілому можна визначити чотири послідовних етапи проєктування, які реалізуються покроково: *підготовчий; виконавчий; презентаційний; підсумковий* [21].

1. Підготовчийвизначення теми, мети, завдань, гіпотези, формування команди, розподіл ролей, планування ресурсів та термінів планування та організація.

2. Виконавчийзбір, аналіз, систематизація та обробка інформації; проведення досліджень, експериментів; створення продукту проєкту (тексту доповіді, моделі, програми)реалізація та дослідження.

3. Презентаційний підготовка доповіді, візуального супроводу (слайди, демонстрації) публічне представлення та захист проєкту перед аудиторією.комунікація та захист.

[20] Рогульська О. О., Магдюк О. В. Використання проєктної методики для формування іншомовної компетентності у монологічному мовленні студентів ЗВО. Proceedings of the 1st International Scientific and Practical Conference “Research in Science, Technology and Economics”. Luxembourg, Luxembourg. 2025. 84–87. URL: https://isu-conference.com/arkhiv/research-in-science-technology-and-economics/

[21] Дроздова В., Рогульська О., Рудніцька К. Особливості використання проектних технологій у процесі дистанційного навчання іноземної мови в ЗВО. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Педагогіка. Соціальна робота.* 2021. Вип. 1 (48). С. 127–133.

4. Підсумковийсамооцінка та оцінка проєкту, аналіз досягнутих результатів і допущених помилок формулювання висновків щодо ефективності роботи та перспектив подальшого дослідження рефлексія та оцінювання.

В загальному, робота над навчальним проєктом полягає в самостійній (або груповій) діяльності студентів, спрямованій на вирішення проблеми та отримання конкретного практичного чи теоретичного продукту. Робота над проєктом завжди має цілеспрямований характер і відрізняється від традиційного навчання такими особливостями:

– *проблематизація (Problem-Solving):* все починається з реальної або змодельованої проблеми, яка вимагає дослідження, аналізу та пошуку рішення.

самостійність та автономність: студенти працюють автономно, планують свою діяльність, розподіляють ролі та несуть відповідальність за кінцевий результат. Роль викладача – консультативна.

– *практична значущість:* метою є створення конкретного продукту (доповідь, презентація, модель, звіт, веб-сайт, відео), який має значення не лише для навчання, але й для реального життя чи професійної сфери.

– *інтеграція знань:* проєкт вимагає використання та інтеграції знань і навичок з кількох предметів або аспектів (наприклад, іноземна мова + інформатика + професійні знання).

– *циклічність:* робота проходить через чіткі послідовні етапи (підготовчий, виконавчий, презентаційний, підсумковий), які забезпечують логіку процесу[22].

У контексті іншомовної компетентності (зокрема, монологічного мовлення), робота над проєктом створює автентичний контекст, де іноземна мова стає інструментом для дослідження та публічного захисту ідеї.

Найефективнішим проєктом для формування іншомовної компетентності в монологічному мовленні вважаємо *інформаційно-дослідницький проєкт*, який передбачає систематичне дослідження певної проблеми, збір, аналіз і синтез інформації з різних джерел з подальшою презентацією результатів у формі усного монологічного висловлювання, що сприяє розвитку критичного мислення, навичок самостійної роботи та творчого підходу до вирішення поставлених

[22] Рогульська О. О., Магдюк О. В. Використання проєктної методики для формування іншомовної компетентності у монологічному мовленні студентів ЗВО. Proceedings of the 1st International Scientific and Practical Conference “Research in Science, Technology and Economics”. Luxembourg, Luxembourg. 2025. 84-87. URL: https://isu-conference.com/arkhiv/research-in-science-technology-and-economics/

завдань. Розглянемо етапи *інформаційно-дослідницького проєкту для формування компетентності у монологічному мовленні* детальніше (див. табл. 5).

Таблиця 5

Сутність та етапи інформаційно-дослідницького проєкту для формування компетентності у монологічному мовленні

Етап проєкту	Діяльність студента	Формування компонентів ІКММ
І. Організаційно-підготовчий	Визначення теми, гіпотези та мети. Складання плану роботи.	Знання (декларативні)засвоєння знань про функції, структуру та мовні особливості наукових висловлювань. Уміння (інтелектуальні)розвиток планування різних висловлювань (складання зовнішнього плану презентації). Уміння (організаційні)уміння самоорганізовуватися (впорядковувати матеріали, виділяти час на підготовку). Комунікативні здібностіфокусування на меті спілкування (чітке усвідомлення, що потрібно донести до аудиторії).
ІІ. Пошуково-аналітичний	Пошук, відбір та критичний аналіз іншомовних джерел (тексти, інтерв'ю, статистика).	Уміння (загальні) передавати основний сенс прочитаного/прослуханого іншомовного матеріалу, що є базою для вторинного монологу. Навички (лексичні)накопичення достатнього та багатого словникового запасу за темою дослідження, що усуває дефіцит слів під час говоріння. Навички (граматичні)тренування граматичних навичок через опрацювання складних синтаксичних конструкцій наукового стилю. Уміння (організаційні)уміння самостійно навчатися (автономне поповнення знань).
ІІІ. Синтетично-структурний етап (створення тексту)	Обробка даних, структурування матеріалу, написання тексту доповіді/презентації.	Знання (процедурні) практичне застосування причинно-наслідкового зв'язку та використання відповідних мовних засобів (therefore, consequently). Уміння (спеціальні)поєднувати кілька мовленнєвих зразків у логічну послідовність (застосування схеми «теза – аргумент – приклад – висновок»).

Продовження таблиці 5

		Навички (граматичні)автоматизація використання складніших речень для вираження комплексних ідей. Комунікативні здібностірозвиток здатності структурувати та логічно організовувати мовлення, забезпечуючи послідовність висловлювань.
IV. Презентаційний (монологічний)	Безпосередній захист проєкту перед аудиторією (доповідь) та фаза запитань-відповідей. Це кульмінація, де всі компоненти ІКММ використовуються інтегровано.	Знання (процедурні)реалізація соціокультурних та прагматичних норм (як етикетно почати та завершити доповідь). Навички (фонетичні)дотримання норм наголосу, інтонації, темпу та ритму мовлення, що надає смислового забарвлення. Уміння (компенсаторні)передати значення незнайомого слова через синоніми (перифраз) або використовувати невербальні засоби у режимі реального часу. Уміння (інтелектуальні)коригування висловлювань (самоконтроль та внесення виправлень під час мовлення). Комунікативні здібностімотивація до спілкування, підтримання зв'язності (пам'ятати контекст запитання/відповіді), використання паралінгвістичних засобів для підсилення.

Інформаційно-дослідницький проєкт є одним із найбільш ефективних інструментів для формування іншомовної компетентності у монологічному мовленні, оскільки він поєднує в собі пошукову та аналітичну роботу з необхідністю публічної презентації результатів.

Розглянемо вправи та завдання за етапами інформаційно-дослідницького проєкту, спрямованих на комплексне формування іншомовної компетентності в монологічному мовленні студентів ЗВО.

І. Підготовчий Етап (Планування та Організація)

Ці вправи фокусуються на інтелектуальних та організаційних уміннях, а також на декларативних знаннях щодо структури монологу.

– *Завдання 1: Мозковий штурм та формулювання теми.*

Мета: розвинути здатність вербалізувати дослідницьку проблему та обґрунтувати актуальність іноземною мовою.

Студенти обговорюють потенційні дослідницькі проблеми іноземною мовою, формулюючи актуальність та мету проєкту (використовуючи фрази типу: *The main goal is to prove/to find out...; The problem lies in...*).

– *Завдання 2: «Карта монологу».*

Мета: формувати інтелектуальні уміння, закріпити декларативні знання про трикомпонентну структуру монологу-захисту.

Складання трикомпонентної структури майбутнього монологу-захисту: *Introduction (Hook, Thesis, Roadmap), Main Body (Arguments), Conclusion (Summary, Implication).*

Формування: Декларативні знання про композицію та інтелектуальні уміння планування.

– *Завдання 3: Рольове моделювання «Соціокультурний етикет».*

Мета: актуалізувати процедурні знання та комунікативні здібності для дотримання соціокультурних та прагматичних норм початку/ завершення презентації.

Програвання міні-діалогів/монологів на тему: «Як розпочати/ завершити презентацію у цільовій культурі» для тренування процедурних знань і комунікативних здібностей.

II. Виконавчий Етап (пошук та аналіз). Ці вправи направлені на розвиток лексичних та граматичних навичок, а також загальних умінь перетворення інформації.

– *Завдання 4: Лексичний фреймінг (термінологічна база).*

Мета: розширити лексичні навички за темою проєкту та сформувати базу синонімів для забезпечення багатства і точності мовлення

Пошук та створення глосарію (банк слів) ключових академічних та професійних термінів для теми проєкту, з акцентом на синоніми та фразеологізми для уникнення повторів.

Формування: Лексичні навички.

– *Завдання 5: Трансформація інформації.*

Мета: розвинути загальні уміння передавати основний сенс прочитаного/прослуханого іншомовного матеріалу, що є основою для створення вторинного монологу.

Студенти читають (або слухають) іншомовний текст із джерела проєкту і усно передають його основний сенс (міні-монолог на 3–4 речення).

Формування: Загальні уміння (передача сенсу) та самостійне навчання (організаційні уміння).

– *Завдання 6: Практика причинно-наслідкового зв'язку.*

Мета: закріпити граматичні навички та процедурні знання у використанні складних синтаксичних конструкцій для вираження логіки міркування.

Створення усної «логічної низки» (3–5 речень), що демонструє причинно-наслідкові зв'язки у темі дослідження, використовуючи адвербалії (*therefore, since, as a result of*).

Формування: Процедурні знання та граматичні навички (складнопідрядні речення).

III. Синтетичний Етап (Структурування Монологу). Ці вправи розвивають спеціальні уміння та здатність до логічної організації мовлення.

– *Завдання 7: Побудова аргументаційного ланцюжка.*

Мета: Навчити студентів створювати чіткий, послідовний аргументаційний блок за схемою, характерною для наукового монологу.

На основі одного з розділів проєкту студенти усно (або письмово) будують міркування з п'яти обов'язкових частин:

1. Теза (головне твердження).
2. Обґрунтування (чому це важливо).
3. Доказ (факт) (посилання на дані/цитату).
4. Коментар (пояснення, як доказ підтверджує тезу).
5. Міні-висновок (підсумок цього аргументу).

Формування: спеціальні уміння (поєднання зразків у логічну послідовність), комунікативні здібності (логічне структурування).

– *Завдання 8. «Логічний міст» (причинно-наслідковий зв'язок)*

Мета: автоматизувати використання граматичних та лексичних засобів для вираження причини та наслідку, що є основою міркування.

Студенти отримують два незалежні речення (теза та висновок, або причина та наслідок) зі свого проєкту і мають з'єднати їх трьома різними способами, використовуючи складнопідрядні речення та адвербалії (наприклад, *due to, consequently, therefore, since*). *Приклад:* речення 1: "Data shows a significant drop in X". Речення 2: "We must adjust our primary hypothesis".

Студент створює: "Since the data shows..., we must adjust…"

Формування: Процедурні знання (застосування причинно-наслідкового зв'язку), граматичні навички (складнопідрядні речення).

– *Завдання 9. Моделювання інтегрованого монологу.*

Мета: формувати спеціальні уміння інтегрувати різні мовленнєві моделі (опис, розповідь, міркування) у єдине зв'язне висловлювання.

Студенти мають поєднати три типи мовлення (наприклад, опис методології, розповідь про хід експерименту, міркування про результати) в єдиний, зв'язний уривок, використовуючи засоби міжфразового зв'язку. Активне використання оціночної лексики *(appropriate, more effective, due to the complexity of).*

Формування: спеціальні уміння (інтеграція моделей), граматичні навички (різноманітність часових форм), лексичні навички (точний добір слів).

– *Завдання 10. Тренування інтонації та темпу.*

Мета: удосконалити фонетичні навички та декларативні знання про паралінгвістику для забезпечення емоційного та смислового забарвлення монологу.

Студенти на основі записаного тексту своєї доповіді тренують правильну інтонацію для виділення ключових слів та дотримання оптимального темпу.

Формування: Фонетичні навички та декларативні знання про паралінгвістику.

Ці завдання перетворюють процес написання проєкту на активну мовленнєву практику, де мова використовується не для переказу, а для формулювання власних, складних інтелектуальних висновків.

IV. Презентаційний Етап (Захист та Самокорекція). Це кульмінаційний етап, спрямований на інтеграцію всіх компонентів і розвиток компенсаторних умінь та здібностей.

– *Завдання 11. «Монолог під тиском часу».*

Мета: досягти автоматизації мовленнєвих навичок і розвинути інтелектуальні уміння коригування темпу та змісту у режимі реального часу.

Проведення репетиційного захисту проєкту з чітким обмеженням часу (наприклад, 5 хвилин), що вимагає автоматизації мовленнєвих навичок і коригування темпу.

– *Завдання 11. Питання-Відповіді.*

Мета: розвинути компенсаторні уміння (перифраз, використання невербаліки) та комунікативні здібності для імпровізації та підтримки контексту під час дискусії.

Викладач або інші студенти ставлять несподівані, провокаційні запитання. Студент повинен усно відповісти, використовуючи компенсаторні уміння (перифраз, жести) та коригуючи своє висловлювання у відповідь на помилки.

Формування: компенсаторні уміння, інтелектуальні уміння (коригування), комунікативні здібності (використання паралінгвістичних засобів).

– *Завдання 12: Самооцінка за відеозаписом.*

Мета: сформувати інтелектуальні уміння самоконтролю та коригування через рефлексію, а також закріпити знання про критерії ефективності монологу

Студенти переглядають запис свого захисту, оцінюючи себе за заздалегідь визначеними критеріями ІКММ (зв'язність, використання невербаліки, граматична точність).

Формування: інтелектуальні уміння (самоконтроль) та комунікативні здібності (коригування, дотримання норм).

Ця система забезпечує цілісний, діяльнісний підхід до формування ІКММ, перетворюючи теоретичні знання на практичні навички. Для кращого розуміння пропонуємо розглянути табл. 6.

Таблиця 6

Значення етапів інформаційно-дослідницького проєкту у формуванні структурних компонентів іншомовної компетентності у монологічному мовленні (ІКММ)

Етапи проєкту	Призначення	Основний внесок
І. Підготовчий	Закласти когнітивну та організаційну основу. Необхідний для свідомого планування, усвідомлення комунікативної мети та структури майбутнього монологу.	Формування декларативних знань про функції та композицію монологу; інтелектуальних та організаційних умінь (планування, самоконтроль).
ІІ. Виконавчий	Накопичити мовний матеріал та навчитися його трансформувати. Необхідний для розширення словникового запасу і засвоєння граматичних конструкцій, які будуть використовуватися у монолозі.	Формування лексичних та граматичних навичок (складні структури), загальних умінь (передача сенсу) та процедурних знань (логічний зв'язок).
ІІІ. Синтетичний	Струкутрувати матеріал та сформувати логічну зв'язність. Необхідний для перетворення сирої інформації на цілісний, логічний текст-монолог, що відповідає вимогам аргументації.	Формування спеціальних умінь (побудова аргументаційних ланцюжків, інтеграція функціонально-смислових типів мовлення), комунікативних здібностей (логічна організація) та процедурних знань (когезія).

Продовження таблиці 6

IV. Презентаційний	Інтегрувати всі компоненти ІКММ в автентичній ситуації. Необхідний для автоматизації мовленнєвих операцій, тренування імпровізації та подолання комунікативних труднощів у режимі реального часу.	Формує фонетичні навички, компенсаторні уміння (перифраз, жести), інтелектуальні уміння (самокоригування) та комунікативні здібності (впевненість, дотримання етикету).

Відтак, поетапне проєктування забезпечує системний підхід, де кожен етап є фундаментом для наступного, гарантуючи, що до моменту захисту (презентаційний етап) студент володіє не лише мовними навичками, але й знаннями про структуру та уміннями ефективно їх використовувати.

6. Труднощі використання проєктної діяльності для формування ІКММ студентів ЗВО

Будь-який розвиток і успіх неможливі без викликів та труднощів, що виникають у процесі роботи над проєктами. О. Устименко у своїй науковій праці «Труднощі використання проєктної технології навчання іноземних мов» окреслила низку проблем, які можуть виникати при впровадженні проєктної методики, а саме:

– *організаційні* – виникають протягом організації проєкту та передбачають врахування наступних аспектів: тема або тематична галузь майбутнього проєкту; формат кінцевого продукту, який студенти презентуватимуть на завершальному етапі проєкту; практичні, розвивальні, освітні та виховні цілі, які повинні бути реалізовані під час проєктної діяльності; мовний та мовленнєвий матеріал; вправи та завдання; форми та способи контролю/оцінювання;

– *поточного моніторингу* – передбачають контроль за виконанням проєкту: консультації та спостереження за веденням проєктної діяльності; належну якість оцінювання, тобто пошук найдостовірніших способів оцінювання роботи студентів;

– *вживання рідної мови* – у творчому процесі проєктної роботи англійською мовою, на жаль, повністю уникнути рідної мови неможливо, але варто заздалегідь домовитися зі студентами про умови спілкування;

– *психологічні* – залежать не від викладача, а від студента, та передбачають незацікавленість у виконанні проєкту; небажання

працювати в групах тощо. Для усунення слід обирати цікаві завдання та враховувати індивідуальні особливості студентів[23].

До наведених вище труднощів вважаємо за необхідне додати наступні:

методичні та ресурсні:

– труднощі з інтеграцією проєкту в освітній процес, з плануванням достатньої кількості навчального часу для повноцінної роботи над проєктом (особливо в умовах обмеженого аудиторного часу в ЗВО);

– труднощі з доступом до автентичних ресурсів, проблеми із забезпеченням студентів актуальними іншомовними матеріалами (наукові статті, інтерв'ю, спеціалізовані джерела) для проведення якісного дослідження, особливо для вузькоспеціалізованих тем;

– труднощі з технологічним забезпеченням, необхідність у адекватному технічному обладнанні (комп'ютери, стабільний Інтернет, програмне забезпечення для монтажу/дизайну) для створення якісного кінцевого продукту проєкту.

оцінювання та контролю:

– труднощі об'єктивного індивідуального оцінювання, складність об'єктивного вимірювання внеску кожного студента в груповому проєкті, а також розмежування оцінки за мовний аспект (ІКММ) та змістовний (фаховий) аспект;

– труднощі оцінювання компенсаторних умінь, складність валідної оцінки використання студентами компенсаторних стратегій та їхньої здатності до імпровізації під час захисту;

– труднощі стандартизації критеріїв, потреба у розробці чітких, багатоаспектних критеріїв оцінювання, які мають бути зрозумілі студентам і охоплювати всі компоненти ІКММ (граматика, лексика, зв'язність, логіка, невербаліка).

кваліфікація викладача:

– недостатня підготовка викладача до ролі фасилітатора, труднощі з переходом від ролі «джерела знань» до ролі консультанта/ координатора, який лише спрямовує роботу, а не виконує її за студентів;

– складність управління груповою динамікою, викладач має бути готовий до розв'язання конфліктів у групах, роботи з різними рівнями підготовки студентів та забезпечення рівномірного навантаження.

[23] Устименко О. М. Труднощі використання проєктної технології навчання іноземних мов. Матеріали міжнародного науково-практичного семінару «Проектна діяльність як інструмент дослідження, навчання та інновацій». Ніжин: Видавець ПП Лисенко М.М., 2016. С.102–104.

ВИСНОВКИ

Отже, проєкти є важливим засобом для формування іншомовної компетентності у монологічному мовленні, оскільки вони сприяють практичному застосуванню мовних знань, удосконалюють граматичні, лексичні та фонетичні навички студентів; допомагають чітко формулювати думки, аргументувати свої погляди; сприяють розвитку структурованості мовлення, оскільки вимагають логічної організації викладу, що включає вступ, основну частину та висновок, заохочують студентів до творчості, дозволяють експериментувати з формою подачі інформації, стилістичними засобами та презентаційними техніками, що робить мовлення яскравим і виразним; допомагають долати страх перед публічним виступом, покращити вимову, інтонацію та навчитися впевнено висловлювати свої думки перед аудиторією, інтегрують міжпредметні знання, розширюють кругозір і збагачують зміст мовлення; розвивають самостійність, навчають студентів планувати й реалізовувати свої ідеї. Усі ці аспекти роблять проєкти ефективним інструментом для формування іншомовної компетентності у монологічному мовленні, поєднуючи мовленнєву практику, творчість і комунікативні навички, а завдяки актуальним і цікавим темам проєктна діяльність підвищує мотивацію до використання іноземної мови, стимулюючи студентів до активної участі.

Перспективами подальших досліджень є експериментальна перевірка ефективності впроваджених вправ для формування іншомовної компетентності у монологічному мовленні студентів ЗВО з використанням проєктної діяльності на заняттях з іноземної мови.

АНОТАЦІЯ

Формування іншомовної компетентності у монологічному мовленні (ІКММ) студентів закладів вищої освіти (ЗВО) через проєктну діяльність є комплексним, діяльнісним і цілеспрямованим процесом. Проєктна технологія створює автентичні умови спілкування, де іноземна мова стає інструментом для вирішення реальних дослідницьких або практичних завдань.

У дослідженні здійснено теоретичний аналіз сутності іншомовної компетентності у монологічному мовленні та уточнено її компонентний склад; розкрито структурні особливості іншомовного монологу; окреслено основні типи, функції та психологічні особливості монологічних висловлювань; розглянуто проєктну діяльність як ефективний засіб формування ІКММ студентів ЗВО; визначено труднощі використання проєктної діяльності для формування ІКММ студентів ЗВО.

Література

1. Бігіч О. Б. Методика навчання іноземних мов і культур: теорія і практика : підручник для студ. класичних, педагогічних і лінгвістичних університетів / Бігич О. Б., Бориско Н. Ф., Борецька Г. Е. та ін. ./ за загальн. ред. С. Ю. Ніколаєвої. Київ : Ленвіт, 2013. 590 с.
2. Дроздова В., Рогульська О., Рудніцька К. Особливості використання проектних технологій у процесі дистанційного навчання іноземної мови в ЗВО. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Педагогіка. Соціальна робота.* 2021. Вип. 1 (48). С. 127–133.
3. Калмикова Л. О. Психологія мовлення і психолінгвістика: Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / Калмикова Л. О., Калмиков Г. В., Лапшина І. М., Харченко Н. В.; За заг. ред. Л. О. Калмикової. Київ : Переяслав-Хмельницький педагогічний інститут, в-во «Фенікс», 2008. 245 с.
4. Комар О. А. Методика навчання іноземної мови: Лекційний курс з практикумом / укл.: О. А. Комар, Л. М. Байдюк. Умань, 2019. 96 с.
5. Лукіна Л. Р. Методика навчання польської мови: навч.-метод. посіб./ МОН України, Уманський держ. пед. ун-т імені Павла Тичини; уклад. Л. Р. Лукіна. Умань : Візаві, 2023. 140 с.
6. Ніколаєва С. Ю. Методика викладання іноземних мов у середніх навчальних закладах: Підручник. Вид. 2-е, випр. і перероб. / Кол. авторів під керівн. С. Ю. Ніколаєвої. Київ : Ленвіт, 2002. 328 с.
7. Рогульська О. О., Магдюк О. В. Використання проєктної методики для формування іншомовної компетентності у монологічному мовленні студентів ЗВО. *Proceedings of the 1st International Scientific and Practical Conference "Research in Science, Technology and Economics".* Luxembourg, Luxembourg. 2025. 84–87. URL: https://isu-conference.com/arkhiv/research-in-science-technology-and-economics/
8. Рогульська О. Метод проектів як ефективна технологія навчання у ЗВО. *Proceedings of the XXIV International Scientific and Practical Conference.* Varna, Bulgaria. 2023. P. 230–233.
9. Рогульська О. О. Структурні особливості англомовного монологу. *Modern Science: Research, Economy and Innovation. Collection of Scientific Papers with Proceedings of the 3rd International Scientific and Practical Conference. International Scientific Unity.* October 22–24, 2025. Zagreb, Croatia. 218-222 p. URL: https://isu-conference.com/en/archive/modern-science-research-economy-and-innovation-22-10-25/
10. Рогульська О. О. Теоретичний аналіз сутності іншомовної компетентності у монологічному мовленні та її компонентний склад. *Science, Technology and Industry in the Digital Age: Collection of Scientific Papers with Proceedings of the 1st International Scientific and Practical*

Conference. International Scientific Unity. September 24–26, 2025. Hamburg, Germany. 301–305 p. URL: https://isu-conference.com/en/archive/science-technology-and-industry-in-the-digital-age-24-09-25/

11. Тарнопольський О. Б. Методика викладання іноземних мов та їх аспектів у вищій школі: підручник / О. Б. Тарнопольський, М. Р. Кабанова. Дніпро: Університет імені Альфреда Нобеля, 2019. 256 с.

12. Устименко О. М. Проектні технології навчання іноземних мов і культур. *Сучасні технології навчання іноземних мов і культур у загальноосвітніх і вищих навчальних закладах :колективна монографія.* Київ : Ленвіт, 2015. С. 330–334.

13. Устименко О. М. Труднощі використання проєктної технології навчання іноземних мов. *Матеріали міжнародного науково-практичного семінару «Проектна діяльність як інструмент дослідження, навчання та інновацій».* Ніжин: Видавець ПП Лисенко М.М., 2016. С.102–104.

14. Харитонова А. Використання проєктної методики для розвитку монологічного мовлення / А. Харитонова, О. Рогульська // *Розвиток порівняльної професійної педагогіки у контексті глобалізаційних та інтеграційних процесів : матеріали тез доп. XIII міжнар. наук.-методол. Інтернет-семінару* (16 трав. 2024 р.) / Ін-т педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України; Хмельницький національний ун-т ; за заг. ред Н. М. Бідюк. Київ – Хмельницький : «Термінова поліграфія», 2024. С. 58–60.

15. Харитонова А. Я. Формування іншомовної компетентності у монологічному мовленні учнів 11-х класів з використанням інформаційно-дослідницьких проєктів на матеріалі вивчення теми «Природа і довкілля» : кваліфікаційна робота магістра : 014.02 Середня освіта. Мова і зарубіжна література (англійська) / А. Я. Харитонова ; Хмельниц. нац. ун-т. Хмельницький, 2024. – 100 с.

16. Холод І. В. Методика викладання англійської мови : навчально-методичний посібник для студентів вищих навчальних закладів / І. В. Холод. Умань : Візаві, 2018. 65 с.

Information about the author:
Rogulska Oxana Oleksandrivna,
Doctor of Pedagogical Sciences, Full Professor,
Full Professor at the Department of Foreign Language Education and Intercultural Communication,
Khmelnytskyi National University
11, Instytutska Str., Khmelnytskyi, 29016, Ukraine

DOI https://doi.org/10.30525/978-9934-26-647-8-18

APPLICATION OF GRAMMARLY IN ENGLISH FOR PROFESSIONAL PURPOSES CLASSES

Sorokina T. M.

INTRODUCTION

The article discusses the application of artificial intelligence elements through the Grammarly program for university students in English language classes for professional purposes. Artificial intelligence uses its algorithm and databases to analyze information and generate responses to questions indicated by students. This can involve processing large amounts of data and generating results. Based on the definition of meanings, students must clearly understand and formulate specific questions that require answers. These questions should be precisely formulated and be able with the context of the Grammarly program. With the help of a professional teacher, students should learn not only to obtain information in response to their questions but also to analyze and evaluate the answers provided by artificial intelligence, interpreting them according to the real conditions of the tasks, which they have. It is necessary to improve the formation of a clear algorithm, determining subsequent actions based on the results obtained, regarding the need to clarify or adjust the question to achieve more accurate results. If the answers from artificial intelligence are satisfactory, the results are used to implement relevant actions or decisions. The article emphasizes the importance of using Grammarly as a modern tool to ensure a professionally-oriented approach to foreign language learning.

1. The problem's prerequisites emergence and the problem's formulation

Artificial intelligence is one of the most anticipated topics in technological communities, which can contribute to expanding opportunities in the process of educating university students. Today, the value of artificial intelligence for both teachers and students has become relevant for various reasons. Volumes of information exceed human capacity for assimilation and interpretation when making complex decisions. Currently, modern companies, such as OpenAI, announce the operation examples of the SearchGPT system, which is based on artificial intelligence[1]. This is a test

[1] Chung W. Artificial Intelligence in Higher Education: Challenges and Opportunities. *Computers & Education*. 2021; 169:104211.

version, which serves as a prototype for new search features, such as the integration of artificial intelligence models with real-time information from the internet. The SearchGPT will be a more interactive and intelligent product compared to traditional search engines. Users will be able to engage in dialogue with the system, ask clarifying questions and receive accurate and relevant answers.

Let's consider the set of tools necessary for working with machine learning:

Scikit-learn: Scikit-learn is one of the most popular machine learning libraries for the Python programming language. It contains various supervised and unsupervised learning algorithms, as well as tools for data preprocessing.

TensorFlow: TensorFlow is an open-source library for machine learning and deep learning, developed by Google. It provides tools for building and training neural networks, as well as solving various machine learning tasks. Keras: Keras is a high-level interface built on top of TensorFlow that allows for easy construction and training of neural networks.

PyTorch: PyTorch is another open-source library for machine learning and deep learning, developed by Facebook. It has dynamic compilation, which allows for easy creation and training of neural networks. Microsoft Azure ML: This is a machine learning and artificial intelligence platform developed by Microsoft. It allows for the easy development, training, and improving of machine learning models in a cloud environment[2]. XGBoost: XGBoost is an efficient library for gradient supporting, used for various machine learning tasks, including classification and regression problems[3].

H2O.ai: H2O.ai is a distributed machine learning tool that offers a wide range of algorithms and tools for data analysis.

Grammarly: Grammarly is an AI-based bot developed using neural networks and machine learning. The chatbot engages in communication, imitating human language and understanding the context of conversations based on language models designed to process natural language, and learns through the use of large data sets. Big language models can predict the next words, thus creating text that appears connected and logical. The more parameters contained in the program's database, as the result – the more effective it is. For instance, the Grammarly chatbot model consists of 175 billion parameters[4].

[2] Zhang J., Yang Y. Machine Learning for Educational Data Mining: Tools and Techniques. *Educational Technology Research and Development*. 2020; 68(4):2151–2172.

[3] Li Z., Ma J. The Impact of Artificial Intelligence on Education and Learning: A Systematic Review. *Journal of Educational Technology & Society*. 2021; 24(2):129–142.

[4] Guszcza J., Yoon H. AI-Powered Learning Systems: Trends and Future Applications. *IEEE Access*. 2022; 10:1534–1547.

2. The analysis of existing methods for solving the problem and formulating a task for the optimal technique development

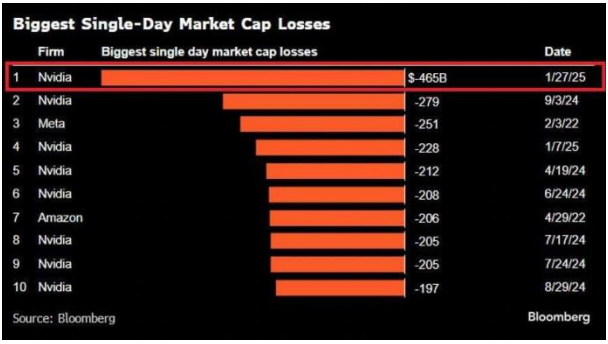

On January 27, 2025, Nvidia's stock dropped by 13%, resulting in a market capitalization loss of $465 billion – the largest single-day decline in U.S. stock market history. This was triggered by news about the Chinese startup DeepSeek, which developed an artificial intelligence model

comparable to Western counterparts, costing less than $6 million. In comparison, companies like OpenAI and Google are spending billions of dollars to develop similar models. DeepSeek managed to train its model without using advanced Nvidia chips, raising doubts about the need for large investments in AI infrastructure and negatively impacting Nvidia's business model, which relies on the sale of powerful graphics cards and chips. The news caused panic in Silicon Valley: the Nasdaq index dropped by 3.5%, equivalent to a $1 trillion loss in market value. Shares of companies like Microsoft, Meta, and Tesla also significantly declined. The DeepSeek reach quickly popularity, topping the charts in the U.S. and U.K. stores, surpassing ChatGPT, in spite of fact, that Italy banned the use of DeepSeek. This event forced investors to review the effectiveness and cost of artificial intelligence research.

As Bloomberg informed, that a new artificial intelligence model from the Chinese startup DeepSeek has caused a $1 trillion drop in the stock value of technological companies in the U.S. and Europe[5]. This AI demonstrates higher economic efficiency while operating on less powerful chips, raising doubts about the justification for high valuations of companies like Nvidia,

[5] Nasdaq futures slump as China's DeepSeek sparks US tech concern [Електронний ресурс]. *Bloomberg*. 27.01.2025. Режим доступу: http://www.bloomberg.com/news/articles/2025-01-27/nasdaq-futures-slump-as-china-s-deepseek-sparks-us-tech-concern (дата звернення: 17.11.2025).

whose stock has fallen by more than 16% today (the largest drop since March 2020).

By the way, interesting fact! Is it possible to generate visual images from text based on specific scenarios? Guess who is it? This image is meant to pay your attention. Its author of this picture stated that this is the best picture showing the topic of Mr. Freeman using text descriptions. Black and white graphic character, egg-shaped head with black eyes in the form of large eye sockets and a black mouth, the body is completely black and the bottom of the body is rags like a rag, from under which legs grow, arms and legs in the form of black hoses, legs without fingers just feet. Is it possible to come up with better one?

The purpose of this article is to explore the language support of artificial intelligence and the use of its tools as Grammarly for translating terminology in specific fields. The object of this study is artificial intelligence tools, so it seems reasonable to review the current directions of its development and

general issues related to the development of AI. Since AI interacts with almost all areas of knowledge, we will look into research results related to IT.

The task of this article is to theoretically justify and systematize the theoretical components of applying artificial intelligence in the context of using AI tools like Grammarly in English for Professional Purposes lessons. The goal of the article is to define the main objectives and means of applying artificial intelligence to prepare students for professional communication activities in English.

Let's consider the capabilities of the Grammarly program: The Grammarly chat is capable of transforming texts[6]. It does not create copy-paste responses; its generated response is completely new. Grammarly operates in the form of dialogue and is able to respond in almost any language. Thanks to this, people from various professional purposes successfully use the chatbot: copywriters, journalists, translators, marketers, SEO specialists, programmers, developers, analysts, students, teachers, and researchers.

For these users, the program writes texts for websites, term papers, essays, assignments, makes translations, generates emails, and creates resumes, speech scripts, graphs, charts, and other supporting materials.

There are main reasons why Grammarly can be indispensable tool for teaches and students:

Personalized learning: Generative AI tools can be used to create personalized learning plans for each student, based on individual needs and interests. This helps students achieve their learning goals faster and more efficiently[7].

Flexible learning: Generative AI tools can be used to create flexible learning opportunities that allow students to learn anytime and anywhere. This can include online learning, distance learning, and mobile learning.

Inclusive learning: Generative AI tools can be used to create an inclusive educational environment for all students, regardless of their abilities or needs.

Task automation: Generative AI tools can be used to automate tasks currently performed by teachers, such as grading assignments and providing feedback.

[6] Ally M., Tsinakos A. The Role of Artificial Intelligence in Education: Current Uses and Future Prospects. *Education and Information Technologies*. 2021; 26(4):4089–4107.

[7] Liu Y., Lin J. Personalized Learning Using Artificial Intelligence in Higher Education: Opportunities and Challenges. *Journal of Educational Technology & Society*. 2020; 23(2): 65–77.

Development of learning materials: Generative AI tools can be used as assistants for creating learning materials that are tailored to the individual needs of students[8].

Student learning: Generative AI tools can be used to help students acquire new skills and knowledge[9].

Computerized learning in professional-oriented English classes is based on principles such as:

Individualization – the ability to work individually with each student, taking into account their abilities, knowledge level, skills, and competencies.

Differentiation – providing the opportunity to choose which option suits the student: text, interactive program, courses on the platform, etc.

Intensification – various methods of presenting educational material and structuring it with a wide range of interactive work types and forms.

Among the main didactic functions that can be implemented through computer technologies, the following should be noted:

Cognitive: For example, using computer technologies and tools (such as Chat GPT, Gemini, Dall-E)[10].

Developmental: Students' work with the educational program not only activates vocabulary but also contributes to the development of essential cognitive processes such as perception, logical thinking, memory, and imagination.

Training: Through computer programs, students can independently practice in a non-traditional format, checking their level of knowledge and skills on specific topics[11].

Diagnostic: Using computer technologies, the teacher can quickly monitor and assess the students' mastery of the educational material.

Communicative: While working with educational programs and interacting with the computer, students overcome the barrier of shyness.

Virtual-interactive: This is a complement and, in a way, an evolution of previous stages. With the use of artificial intelligence, dialogues can be conducted both in text and in real-time, significantly improving students' skills. This is especially useful in situations where frequent travel or communication with native speakers is not possible.

---

[8] Ng K., Wang S. Enhancing Student Learning with AI-Based Tools: A Case Study of Grammarly and Other AI Writing Assistants. *Educational Technology Research and Development.* 2022; 70(3):637–654.

[9] Baker R. S., Yacef K. The Role of AI in Automated Assessment and Feedback in Higher Education. *Computers in Human Behavior*. 2021; 114:106484.

[10] Kukulska-Hulme A., Shield L. The Role of Mobile and Computer Technologies in Language Learning: Emerging Trends and Issues. *Journal of Educational Technology & Society*. 2021; 24(4):123–136.

[11] Cohn C., Duffy S. Artificial Intelligence in Education: Benefits and Challenges of Virtual and Interactive Learning Platforms. *Computers in Education*. 2020; 134:72–82.

Using a computer in the process of learning English helps to accomplish the following tasks:

Interest in English for professional purposes: While working with the educational program, the method of "immersing" students in a linguistic environment for communication and thinking, close to real-life situations, is used. In addition, students develop an interest in working with a computer, particularly with various programs, and acquire skills in using additional resources and tools[12].

Visualization of educational material: With the help of educational programs, sensory, auditory, and visual components can be combined to influence students' perception of the text, as well as work in conditions of augmented or fully virtual reality.

Expansion of students' knowledge on a specific topic: Digital sources provide a plethora of interesting and useful illustrated information on topics that are either not presented in a compelling way in traditional textbooks or lack an interactive component. Students also have the opportunity to expand their knowledge, not only in the "English language" subject but also to gain insights and experience in situations close to real-life scenarios[13].

Checking and self-checking of acquired knowledge and skills: Working with educational programs, students have the opportunity to assess their performance by reviewing the "lesson results"[14].

As one of the program options, Grammarly can be considered an online platform based on artificial intelligence to assist with communication in English, launched in 2009. Grammarly improves the quality of written communication by providing recommendations for correctness, clarity, engagement, and tone of the message. The list of its functionality is quite significant and impressive. Its use can be a powerful tool in both work and learning (see Fig. 1).

As practice shows, in professional-oriented English classes, testing and control exercises are carried out using a computer. The purpose of using such educational computer programs is to teach students English for professional purposes by bringing them closer to real-life situations. In these integrated classes, students improve their knowledge, skills, and abilities acquired during previous periods of study. It is also highly effective to use

[12] Van der Meijden A., Visscher A. AI and the Personalized Learning Environment: Expanding Cognitive Processes through Technology. *Learning Technologies*. 2022; 34(3): 156–171.

[13] Soller A., Martinez-Maldonado R. Collaborative Learning and AI: Improving Communication and Interaction through Educational Technologies. *Computers & Education*. 2021; 165:104–120.

[14] Hennessy S., London D. Enhancing Student Learning in English for Professional Purposes through Educational Programs and Digital Tools. *Journal of Vocational Education & Training*. 2020; 72(4):549–567.

such programs as a means of intensifying and optimizing students' cognitive activities, activating their capabilities, and fostering their creative potential.

The implementation of innovative technologies, particularly the use of computer educational programs in classes, occurs in three stages:

Stage 1: Lexical and grammatical skills on the topic. During this stage, students learn the structure of English sentences and improve their language skills by listening to and repeating phrases and sentences from an electronic source related to their field. At the same time, they can see how effectively they are performing, as the result of their work is displayed on the screen in the form of a "grade." During this stage, the computer acts as a patient tutor, considering the individual characteristics of the student, who may need to repeat a phrase many times.

Stage 2: At this stage, language skills are improved, and the phrases and sentences practiced in the first stage are used in dialogues with the computer. The student must choose one of the three options provided by the computer as the correct answer and respond promptly to the phrase presented by the computer.

Stage 3: This stage focuses on assimilating the material and developing skills in using the lexical and grammatical knowledge acquired during the previous two stages. Students are offered grammatical and lexical tasks, such as arranging words in the correct order to form a sentence, etc. After completing these stages, the student can see how successfully they performed during the lesson by reviewing the lesson results.

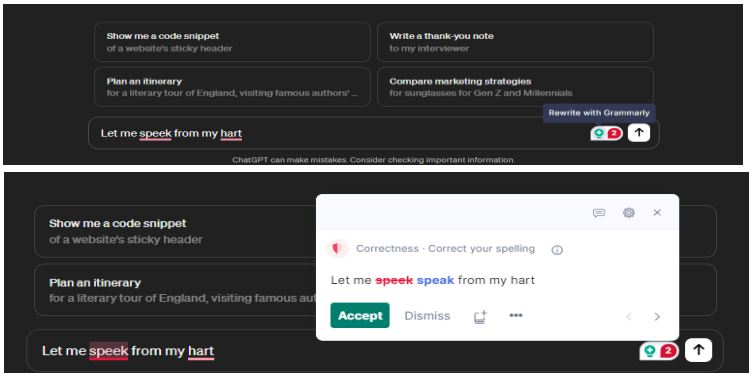

Fig. 1. Example of Grammarly usage.

CONCLUSIONS

The article discusses and analyzes the main characteristics and advantages of using the Grammarly concept in English language lessons for professional purposes for university students. This model shows that it differs from the lecture method and provides a modern approach to independent learning, reviewing common student mistakes, and obtaining necessary clarifications from the teacher. This cooperation ensures a creative and engaging learning environment. It should also be noted that the use of modern computer technologies can have a negative impact on students' learning. Here are a few possible aspects: the use of generative artificial intelligence or its tools for working with test tasks or generating texts (this completely eliminates the student's work on specific tasks or creates the illusion of "knowledge" in a student who receives a high grade for a generated answer to which they contributed no effort), focuses to tools (such as Google Translate). Excessive on such tools that relaxes students and may lead to the degradation of their skills, particularly the use of search engines to find ready-made answers to tasks or similar ones. It is impossible to control or prevent this, and in most cases, it remains the responsibility of the students themselves to decide how to use all available resources. In the future, we will focus on the relationship between the English language teacher and the student in the direction of concentrating on understanding their professional field ESP.

SUMMARY

The article explores the effectiveness of using the Grammarly digital writing assistant as a supportive tool in teaching English for Professional Purposes (EPP). The authors highlight how Grammarly's functions, such as grammar correction, vocabulary enhancement, tone detection, and plagiarism checking can improve students' writing accuracy and confidence. The study emphasizes that integrating Grammarly into classroom activities encourages autonomous learning, helps students identify typical errors, and supports the development of professional communication skills. The article concludes that Grammarly is a valuable supplementary resource that enhances the quality of students' written output and contributes to more efficient and interactive language learning.

References

1. Chung W. Artificial Intelligence in Higher Education: Challenges and Opportunities. *Computers & Education*. 2021; 169:104211.

2. Zhang J., Yang Y. Machine Learning for Educational Data Mining: Tools and Techniques. *Educational Technology Research and Development*. 2020; 68(4):2151–2172.

3. Li Z., Ma J. The Impact of Artificial Intelligence on Education and Learning: A Systematic Review. *Journal of Educational Technology & Society*. 2021; 24(2):129–142.

4. Guszcza J., Yoon H. AI-Powered Learning Systems: Trends and Future Applications. *IEEE Access*. 2022; 10:1534–1547.

5. Nasdaq futures slump as China's DeepSeek sparks US tech concern [Електронний ресурс]. *Bloomberg*. 27.01.2025. Режим доступу: http://www.bloomberg.com/news/articles/2025-01-27/nasdaq-futures-slump-as-china-s-deepseek-sparks-us-tech-concern (дата звернення: 17.11.2025).

6. Ally M., Tsinakos A. The Role of Artificial Intelligence in Education: Current Uses and Future Prospects. *Education and Information Technologies*. 2021; 26(4):4089–4107.

7. Liu Y., Lin J. Personalized Learning Using Artificial Intelligence in Higher Education: Opportunities and Challenges. *Journal of Educational Technology & Society*. 2020; 23(2):65–77.

8. Ng K., Wang S. Enhancing Student Learning with AI-Based Tools: A Case Study of Grammarly and Other AI Writing Assistants. *Educational Technology Research and Development*. 2022; 70(3):637–654.

9. Baker R. S., Yacef K. The Role of AI in Automated Assessment and Feedback in Higher Education. *Computers in Human Behavior*. 2021; 114:106484.

10. Kukulska-Hulme A., Shield L. The Role of Mobile and Computer Technologies in Language Learning: Emerging Trends and Issues. *Journal of Educational Technology & Society*. 2021; 24(4):123–136.

11. Cohn C., Duffy S. Artificial Intelligence in Education: Benefits and Challenges of Virtual and Interactive Learning Platforms. *Computers in Education*. 2020; 134:72–82.

12. Van der Meijden A., Visscher A. AI and the Personalized Learning Environment: Expanding Cognitive Processes through Technology. *Learning Technologies*. 2022; 34(3):156–171.

13. Soller A., Martinez-Maldonado R. Collaborative Learning and AI: Improving Communication and Interaction through Educational Technologies. *Computers & Education*. 2021; 165:104–120.

14. Hennessy S., London D. Enhancing Student Learning in English for Professional Purposes through Educational Programs and Digital Tools. *Journal of Vocational Education & Training*. 2020; 72(4):549–567.

Information about the authors:
Sorokina Tetiana Mykolaivna,
Phd,
Associate Professor at the Department of English for Technical and Agrobiological Specialties
National University of Life and Environmental Science of Ukraine,
15, Heroiv Oborony, Kyiv, 03041,Ukraine

DOI https://doi.org/10.30525/978-9934-26-647-8-19

ЦИФРОВІ АДМІНІСТРАТИВНІ ПОСЛУГИ ТА НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЦИФРОВОГО ВРЯДУВАННЯ

Фоменко А. Є.

ВСТУП

Державне управління з використанням цифрових технологій змінює наше обличчя і дозволяє зробити уряд більш ефективним, прозорим, підзвітним. За сучасних умов «цифровізація» або модернізація державних послуг виступає однією з нових траєкторій розвитку державного управління. Перехід від бюрократичної моделі управління до сервісної моделі, де держава виступає як «сервісна держава», з пріоритетом на якісні послуги для громадян і задоволення їхніх потреб. Ключовою умовою є євроінтеграційні процеси: синхронізація національного законодавства з європейськими стандартами в галузі електронного управління та адміністративних послуг розглядається як один з пріоритетів державної політики України.[1] Цифрова трансформація державних послуг, зокрема, розглядається як спосіб швидкого просування України до інтеграції з Єдиним цифровим ринком ЄС і виконання своїх зобов'язань щодо європейської інтеграції. Вона окреслює характеристики та розширення цифрових адміністративних послуг, досліджує законодавче стимулювання цифрового управління в Україні, акцентуючи увагу на правових та управлінських аспектах, і наводить конкретні приклади з практики країн ЄС щодо цифровізації та процесу інтеграції ЄС. Сьогодні інвестиції в цифрову трансформацію очолюються урядами по всьому світу, і Україна є хорошим прикладом – далеко не єдиним. За даними дослідження ООН 2024 року, Індекс розвитку електронного уряду (EGDI) для України зайняв 30-е місце і піднявся на 16 позицій у порівнянні з 2022 роком. Великим сюрпризом є вражаючий прогрес у залученні громадян, якого досягла Україна: у 2024 році Україна зайняла перше місце у світі в Індексі електронної участі. Це свідчить про те, що цифровізація українського державного сектору є процесом, що триває, і вже почала приносити

[1] Yevtushenko O. Digitalization of public administration and its peculiarities and prospects in Ukraine. Public Administration and Regional Development (PARD), 2023. № 22. pp. 964–983.

глобальні позитивні результати[2]. Було прийнято комплексний підхід для досягнення мети: визначено визначення та концепції електронних послуг, детально проаналізовано чинну нормативно-правову базу України в галузі цифрового управління та узгодження законодавства Європейського Союзу з нею, а також запропоновано деякі найкращі практики її впровадження електронного управління. І для цього ми могли б дослідити сучасні трансформації державного управління та права під впливом цифрових технологій, обговорити досягнення та виклики на цьому шляху та висунути подальші рекомендації для подальшого розвитку цифрового управління в країні.

1. Цифрові адміністративні послуги: сутність, розвиток та європейський досвід

Цифровізація державних послуг передбачає основний принцип надання громадськості Європи ефективних адміністративних послуг через зручний онлайн-формат. Оскільки електронні послуги увійшли в сферу державного управління, їхня роль трансформувалася. Цифрові послуги державного управління дозволяють громадянам дистанційно, у будь-який час, з відносно низькими витратами часу/ресурсів, розміщувати замовлення, отримувати необхідну послугу або сертифікат, подавати заяви, отримувати дозвіл тощо. Це допомагає нам отримувати більше послуг у більш демократичній формі і частіше знижує ризик корупції через менший особистий контакт з чиновниками і більше задоволення громадян. Таким чином, цифровізація адміністративних послуг тісно пов'язана з концепцією «сервісної держави», де держава в основному займається обслуговуванням людей і захистом їхніх прав[3]. Нові технологічні рішення – електронний уряд і електронне управління – сприяли процесу переходу до сервісної моделі. Електронне управління, як підкреслюють деякі українські дослідники, є важливою частиною модернізації державного управління, що робить адміністративні послуги доступними в цифрових середовищах, щоб допомогти громадянам отримати доступ до державних послуг. Україна зробила значні кроки до електронних державних послуг в останні роки. Прогрес почався в середині 2010-х років. Найбільшим успіхом цього періоду став перехід до електронної системи державних закупівель – «ProZorro», яка

[2] United Nations Department of Economic and Social Affairs. United Nations E-Government Survey 2024. Accelerating Digital Transformation for Sustainable Development, 2024. pp. 35–47.

[3] Serhiichuk L. Digitalization of public administration under martial law in Ukraine and the case of smart city Kyiv // CERIDAP Journal. 2025. № 4. pp. 122–155.

підвищує прозорість тендерів і стала визнаним міжнародним успіхом.[4] У 2015–2016 роках з'явилися перші електронні послуги для громадян: Міністерство юстиції створило «електронний кабінет послуг» для реєстраційних дій: було сформовано електронний кабінет платника податків, запущено електронні петиції до Президента, Кабінету Міністрів та Верховної Ради, а також організовано запуск системи електронного декларування для чиновників. Ці кроки стали основою для подальшої цифрової трансформації. Наприклад, зарубіжний досвід свідчить, що в сфері заявок на державні послуги цифрові рішення можуть підвищити ефективність управлінських процесів. Данія, наприклад, займає високе місце в міжнародних рейтингах цифрового уряду і використовує цифрові послуги найбільше серед країн ЄС – за даними самої країни, майже 93 відсотки данців, які користуються інтернетом, зараз використовують цифрові державні послуги. Естонія, Фінляндія, Мальта та Нідерланди є провідними країнами з розвитку цифрових державних послуг у рейтингах ЄС та онлайн-доступу до більшості базових адміністративних послуг. Зокрема, Естонія виграє від своєї складної системи електронної ідентифікації та інфраструктури X-Road (наприклад, громадяни мають право зареєструвати бізнес онлайн, надати необхідні сертифікати або навіть проголосувати за кілька хвилин), і за естонським законодавством державні установи не мають права повторно запитувати інформацію у громадян, яка вже була надана, відповідно до принципу «один раз», що значно полегшує отримання послуг. Відповідно, європейський досвід підкреслив, що інтеграція нових технологій з відповідною нормативною базою дозволяє забезпечити клієнтоорієнтовану та швидку доставку адміністративних послуг[5]. В Україні цифровізація адміністративних послуг стала сильною тенденцією останніх років; вона працює за тими ж принципами, що і нова реформа «держава в смартфоні». Один портал державних послуг, «Дія», та супутній мобільний додаток «Дія» (сам портал послуг), який надає громадянам доступ до десятків найбільш затребуваних послуг онлайн, були розроблені. Портал «Дія» надає понад 125 електронних послуг громадянам та бізнесу до 2024 року, тоді як у мобільному додатку доступно понад 30 послуг. Ці послуги включають реєстрацію бізнесу, отримання витягів з реєстру, подання податкових декларацій, подання заявок на підтримку при народженні дитини, обмін та поновлення

[4] Портал публічних закупівель «ProZorro». Офіційний вебсайт. URL: https://prozorro.gov.ua (дата звернення: 27.10.2025).

[5] Gustafsson M., Matveieva O., Wihlborg E. Adaptive governance amidst the war: Overcoming challenges and strengthening collaborative digital service provision in Ukraine. Government Information Quarterly. Volume 42, Issue 3, September 2025. pp. 1-11.

паспортів, водійських посвідчень тощо. За два роки впровадження цифрових рішень держава заощадила близько 16,3 мільярда гривень[6]. Це свідчить не лише про зручність, але й про те, що електронні послуги працюють більш ефективно економічно. Цифрова трансформація також має сильний антикорупційний ефект: автоматизація та прозорість процедур створюють менше можливостей для зловживань. «Життєві події» в Україні: послуги, організовані на національному рівні на основі життєвих ситуацій. Особливо яскравим прикладом є сервіс «еМалятко», який дозволяє батькам новонародженого отримати близько 10 послуг за однією заявкою (свідоцтво про народження, призначення податкового номера, допомога при народженні тощо). Існують комплексні послуги, включаючи реєстрацію шлюбу, обробку субсидій та пенсій («еСубсидія»), соціальну допомогу тощо. У часи пандемії COVID-19 громадянам допомагали через виплати в «Дії» (йдеться про еПідтримку – виплати, здійснені владою через COVID для вакцинованих людей) на додаток до виданих COVID-сертифікатів. Вже у світі, розірваному війною з 2022 року, існують послуги для допомоги постраждалим: програма еВідновлення, яка приймає заявки на компенсацію за пошкоджене або знищене майно. Лише за кілька місяців українці завантажили понад 64 000 заявок через «Дію», і понад 34 500 домогосподарств вже отримали виплати на ремонт житла (загалом 3,2 мільярда гривень)[7]. Цифрові рішення, такі як ці, швидко вирішують поточні проблеми, з якими стикається суспільство, надаючи негайну допомогу без зайвої бюрократії. Національний портал «Дія», міські та регіональні електронні послуги також знаходяться в стадії розробки. Регіональні офіси цифрових трансформацій (CDTO) розташовані у всіх регіонах, а нова платформа «Дія.Цифрова громада» впроваджується для полегшення обміну досвідом між громадами. У містах є онлайн-сервіси запису на прийом у ЦНАПах (центрах надання адміністративних послуг), місцеві додатки для повідомлень жителів (наприклад, у Києві доступний «1551» або у Вінниці «Цілодобова варта»), електронні черги в лікарні та дитячі садки тощо. І дійсно, завдяки проекту «Інтернет Саботаж» та підтримці західних партнерів, сотні сіл у державі були підключені до високошвидкісного інтернету у 2023 році – незважаючи на відсутність інтернет-зв'язку в Європі протягом багатьох років – і навіть під час війни понад 540 сіл в Україні отримали покриття 4G. Покращена

[6] Yevtushenko O. Digitalization of public administration and its peculiarities and prospects in Ukraine. Public Administration and Regional Development (PARD), 2023. № 22. pp. 964–983.

[7] Gustafsson M., Matveieva O., Wihlborg E. Adaptive governance amidst the war: Overcoming challenges and strengthening collaborative digital service provision in Ukraine. Government Information Quarterly. Volume 42, Issue 3, September 2025. pp. 1–11.

інфраструктура означає, що жителі віддалених сіл можуть отримати доступ до державних електронних послуг на рівні, що відповідає життю в містах. Завдяки цим ініціативам Україна швидко піднялася в міжнародних рейтингах. Україна піднялася з 102-го на 5-е місце у світі за перші шість років згідно з Індексом онлайн-послуг ООН (OSI), який вимірює ступінь розвитку цифрових державних послуг. Південна Корея, Данія, Естонія та Саудівська Аравія є єдиними лідерами. Це вражаючий прогрес: Україна увійшла до п'ятірки країн за обсягом та якістю електронних послуг для населення. Для порівняння, багато країн ЄС займають набагато нижчі позиції.[8] Наприклад, Польща, сусідка України, зайняла близько 37-го місця порівняно з Україною у 2024 році за індексом електронного уряду, і вона значно відстає від України у розвитку онлайн-послуг. Отже, сьогодні Україна є одним із світових лідерів у цифровізації державних послуг, і інші країни вже виявляють такий інтерес. Але разом з успіхом є і виклики. Дослідження практики електронних адміністративних послуг в Україні виявило, що все ще існують виклики для громадян у реалізації права користувачів на доступ до всіх послуг онлайн. По-перше, деякі аспекти електронних послуг не мають правового регулювання. Вони залишають проблему відкритою для плутанини та виникнення правових суперечок. По-друге, в деяких випадках це є наслідком надмірної технічності або процедурної недосконалості – деякі послуги не повністю автоматизовані або вимагають особистих візитів на певних етапах (наприклад, коли потрібно отримати ID-картку). Серед кількох обмежень є недостатнє фінансування розвитку цифрових систем, нерівномірні тенденції розвитку (особливо в сільській місцевості), низький рівень цифрової грамотності серед певних сегментів населення та відсутність єдиного довгострокового плану щодо розвитку електронного уряду. Одним з центральних викликів буде рівний доступ до електронних послуг для всіх осіб. Україна все ще стикається з розривом між міськими та сільськими районами, між міленіалами та старшими поколіннями у проникненні Інтернету та цифровій грамотності[9]. Ситуація поступово покращується в останні роки (оскільки уряд активно розширює інтернет-інфраструктуру, зокрема в реалізації програм Starlink, розвитку 4G/5G, шкіл тощо). Тим не менш, підключення в сільській місцевості та серед літніх людей також нижче і може означати недоступність всіх цифрових послуг, які може

[8] Міністерство цифрової трансформації України. Звіт: Результати цифрової трансформації в регіонах України за 2024 рік. 2024 р. С. 16–20, 48–50, 52–54.

[9] Колеснікова К.С. Цифровізаціядержавних послуг в Україні: успіхи та виклики у реалізації державних реформ. Електронний науковий журнал *«Філософія та управління»*. 2024. Випуск 1. С. 18–21.

запропонувати держава. У 2016 році лише трохи більше 60 відсотків українців були в Інтернеті, і ця цифра також зросла, але все ще існує нерівність[10]. Статистика ООН підтверджує цю точку зору: за формуванням телекомунікаційної інфраструктури (доступ до, швидкість покриття Інтернету) Україна наразі займає лише 78-е місце порівняно з міжнародним середнім. Тому подолання цього цифрового розриву є постійною проблемою – держава повинна інвестувати в мережеві технології, а також у навчання цифровим навичкам. Уряд вже рухається в цьому напрямку, зокрема в рамках ініціативи «Дія.Освіта» та програм цифрової грамотності[11]. Існування цих проблем вказує на необхідність комплексного рішення, оскільки лише системний підхід гарантує належну роботу системи електронних адміністративних послуг. Нам терміново потрібно продовжувати працювати над спрощенням процедур, покращенням інтерфейсів та користувацького досвіду, навчанням громадян цифровим навичкам, особливо для тих, хто на межі (пенсіонери, жителі віддалених громад), та забезпеченням постійного зворотного зв'язку та підтримки користувачів. Європейський Союз давно має амбітні плани на цифрове десятиліття – цілі, які впливають і на Україну. Як зазначено в Програмі цифрового десятиліття ЄС, всі основні державні послуги повинні бути онлайн на 100% до 2030 року. Кожен громадянин ЄС повинен мати доступ до eID, і 100% громадян повинні мати право переглядати свої електронні медичні записи. У своїй заявці на повноправне членство в єдиному цифровому ринку Україна ставить собі за мету повну цифровізацію держави. Міністерство цифрової трансформації заявило, що в найближчі п'ять років планується перевести всі адміністративні послуги в онлайн, включаючи близько 20 відсотків через автоматизацію управління послугами, без необхідності офіційного втручання, за допомогою технологій штучного інтелекту та реінжинірингу процесів на рівні процесу. Отже, цифрове управління стає способом надання адміністративних послуг, однією з основних складових адміністративних програм та одним з найважливіших аспектів реформ у контексті цифровізації та європейської інтеграції.[12] Ще одним серйозним викликом є захист цифрової інфраструктури від кібератак та несанкціонованих дій. Публічні реєстри, портали та послуги стають легкими мішенями для хакерів. З огляду на гібридну агресію Росії, існує

[10] Oliychenko I., Ditkovska M., Klochko A.,. Digital Transformation of Public Authorities in Wartime: The Case of Ukraine// Journal of Information Policy. 2024. Volume 14. pp. 686–746.

[11] Міністерство цифрової трансформації України. Звіт: Результати цифрової трансформації в регіонах України за 2024 рік. 2024 р. С. 16–20, 48–50, 52–54.

[12] Gustafsson M., Matveieva O., Wihlborg E. Adaptive governance amidst the war: Overcoming challenges and strengthening collaborative digital service provision in Ukraine. Government Information Quarterly. Volume 42, Issue 3, September 2025. pp. 1–11.

великий попит на ці системи. За словами урядових експертів, офіційні веб-сайти українських органів влади постійно піддаються кібератакам з боку росії. Електронні послуги вразливі, якщо відбувається витік даних або блокування важливих послуг. Наприклад, у січні 2022 року відбулася велика кібератака на урядові веб-сайти, а в 2023 році зафіксовано DDoS-атаку на портал «Дія». Це допомагає зміцнити ідею постійного вдосконалення системи кібербезпеки: шифрування даних, резервне копіювання каналів, моніторинг мережі тощо. Конфіденційність даних також сприяє соціальним проблемам – чим більше даних переходить у цифровий світ, тим більше людей піддається небезпеці вторгнення в приватне життя або зловживання. Нам потрібно дотримуватися законів про захист персональних даних та впроваджувати найкращі практики цифрової гігієни серед державних службовців та користувачів. Цифрове управління відкриває нові можливості для демократії, але також створює нові загрози маніпуляції громадською думкою за допомогою онлайн-інструментів. Електронні петиції або електронні опитування, наприклад, можуть бути піддані маніпуляціям через автоматизовані підсилення, бот-ферми або скоординовані кампанії дезінформації. Так само електронне голосування, якщо його впровадити, також потребує захисту від шахрайства. Сучасні ІТ-технології дозволяють легше, ніж раніше, створювати великі викиди, фейки, спрямовані на вплив на громадську думку, попереджають експерти. Тому необхідно впровадити комплекс заходів – верифікацію користувачів на порталах електронної демократії, зменшення впливу ботів, прозорі процеси модерації. Незважаючи на всі ці виклики, переваги цифровізації переважають недоліки за умови достатньої відповіді на виклики. Електронне управління підвищує прозорість, зменшує корупцію, а також економить час і гроші громадян та держави. Україна вже реагує, мінімізуючи ризики: кібербезпека посилюється за допомогою міжнародних партнерів, впроваджуються стандарти захисту даних і розробляються закони у сфері цифрової безпеки. Ці зусилля мають бути стійкими в майбутньому – з підвищенням стійкості цифрової інфраструктури, підвищенням рівня цифрової грамотності населення та створенням інклюзивної цифрової трансформації, щоб ніхто не залишився осторонь. Лише таким чином цифровізація державного управління може максимізувати свої переваги, служити суспільству та зменшувати ризики, які з нею пов’язані[13]. Відкритість влади та залучення громадян через відкриті дані та інструменти електронної демократії є основами цифрового управління.

[13] Stoica E., Bogoslov I., O’Connor A., The Digital Battlefield: Exploring the Intersection of Ukraine’s War & Digital Infrastructure . Ukraine's Journey to Recovery, Reform and Post-War Reconstruction 2025. pp.189-202.

Відкриті дані – це інформація про діяльність державних органів у машино читаному форматі, яку ми можемо повторно використовувати для кращих цілей. Наприклад, відкриті дані були розроблені на найвищому рівні в Україні: відкриті дані законодавчо встановлені як доступні для громадськості, безкоштовно. У 2015 році було запроваджено Єдиний державний веб-портал відкритих даних (data.gov.ua), через який публікуються різні набори даних національних та місцевих органів влади – від бюджетів і статистики до реєстрів. Цей портал продовжує отримувати активні дані від понад 11 000 інформаційних менеджерів, що призводить до понад 36 000 наборів даних на сьогодні, навіть під час війни. В Україні було розроблено велику кількість корисних сервісів, використовуючи відкриті дані, такі як проект Open Data Bot, який консолідує дані з усієї економіки, різних реєстрів, включаючи корпоративні перевірки, судовий реєстр і боржників. Уряд створив Центр компетенцій Diia. Open Data, який має на меті заохочувати споживачів використовувати відкриті дані та просувати їхні переваги.[14] Відкриті дані сприяють прозорості та інноваціям: наприклад, журналісти та аналітики використовують їх для виявлення корупції, а IT-спільнота також використовує їх для нових сервісів (мобільні додатки для громадян, інтерактивні карти тощо). Україна є одним з лідерів у сфері відкритих даних за даними європейських опитувань. У рейтингу Open Data Maturity 2024 (для країн ЄС та партнерів) Україна увійшла до трійки лідерів, у яких зрілість відкритих даних становила 97% порівняно з 83% у Європі. Попереду України лише Франція (лідер), а на рівні з Україною – Польща. Такий високий результат був досягнутий завдяки гармонійній політиці: існуванню централізованої національної системи, державній підтримці для просування використання відкритих даних, а також активній участі громадянського суспільства. Наприклад, Україна приєдналася до Міжнародної хартії відкритих даних і виконала вимоги Партнерства «Відкритий уряд». Прозорість і відкритість даних та інформації щодо діяльності влади також є захистом від корупції та засобом для зміцнення довіри людей до влади. Водночас електронна демократія (е-демократія) набирає обертів – вона передбачає участь громадян у державотворенні, управлінні та контролі влади за допомогою електронних технологій. В Україні е-демократія почала розвиватися у 2000-х роках: перші урядові настанови щодо публікації інформації

[14] Voronenko I., Bohush A., Voronenko O., Klymenko N., Kostenko I., Kudrina O., Bozhkova V. Digital transformationresearch trends in Ukraine and the world: meta & bibliometric analysis.Knowledge and Performance Management. 2024. 8(1), pp. 74–90.

державними установами в Інтернеті були випущені у 2002 році[15]. Однак справжній імпульс у цьому напрямку був наданий у 2015 році, коли була створена Дорожня карта розвитку електронної демократії, а зміни до Закону «Про звернення громадян» набули чинності. Вони дозволили електронні петиції як форму колективного звернення громадян до влади. З того часу електронні петиції швидко стали популярними. У 2015 році Адміністрація Президента стала першим урядом, який впровадив свою службу електронних петицій, і згодом були запущені електронні приймальні петицій у Верховній Раді, Кабінеті Міністрів, на сайтах усіх обласних центрів та багатьох громад. На практиці громадяни отримали можливість запускати петиції з важливих питань на кожному рівні влади. Близько 2 мільйонів українців підтримали принаймні одну електронну петицію в перший рік[16]. Якщо громадська петиція успішно набирає необхідну кількість підписів (наприклад, Президенту потрібно 25 000 протягом 3 місяців), вона підлягає обов'язковому розгляду. Щороку активність зростала: у 2023 році, наприклад, кількість петиціонерів досягла рекордних 1 196, що в кілька разів більше, ніж за всі попередні роки разом. Це свідчить про те, що суспільство адаптується до нової моделі участі, і цей канал є ефективним для донесення громадської думки до політичних органів. Окрім петицій, в Україні використовуються й інші інструменти електронної демократії: електронні звернення (які дозволяють людям робити запити або скарги до органів влади онлайн, і стали дуже поширеними серед громадян країни – лише у 2024 році урядовий контакт-центр отримав понад 1,78 мільйона електронних звернень),електронні консультації (обговорення на спеціальних платформах або соціальних форумах проектів нормативних актів) та онлайн-опитування громадської думки. Це двосторонні канали: громадяни можуть впливати на порядок денний та прийняття рішень, а водночас влада повинна отримувати зворотний зв'язок і краще розуміти вимоги суспільства. Стиль опитувань у додатку «Дія» став популярним з 2022 року, тому голосування з питань електронної демократії проводилося в категорії соціальних питань (наприклад, зміна дати Різдва на користь ~1,5 мільйона людей, право на володіння зброєю на користь, скасування святкування 8 березня, з 2,1 мільйона голосів). Такі опитування стали новим підходом для швидкого виявлення настроїв громадян по всій країні. Багато також мають інструменти електронної демократії, впроваджені на місцевому рівні. Одним з найбільш успішних

[15] Yevtushenko O. Digitalization of public administration and its peculiarities and prospects in Ukraine. Public Administration and Regional Development (PARD), 2023. № 22. pp. 964–983.

[16] Serhiichuk L. Digitalization of public administration under martial law in Ukraine and the case of smart city Kyiv // CERIDAP Journal. 2025. № 4. pp. 122–155.

є партисипативні бюджети (громадські бюджети), в яких жителі міст і громад самі обирають, як витратити частину місцевого бюджету, подаючи проекти та голосуючи за них електронно. У Києві партисипативний бюджет, запущений у 2016 році, став особливістю для перших виборів в Україні – кияни мали голосувати онлайн, вони мали обрати 62 проекти, які отримали фінансування, вони мали 50 мільйонів гривень інвестицій. На даний момент обсяг київського громадського бюджету зріс до 250 мільйонів гривень (2024 рік)[17]. Подібні програми існують у десятках міст, також на шкільному рівні (шкільні партисипативні бюджети). Єдина платформа місцевої електронної демократії E-DEM (e-dem.ua) була розроблена – національний портал для місцевих громад для впровадження інструментів електронної демократії. Це призвело до створення підсистем, таких як «Громадський бюджет», «Місцеві петиції», «Відкрите місто» (для вирішення місцевих проблем) тощо – всі вони вже використовуються сотнями міст і десятками тисяч громадян. На цій централізованій платформі інновації можуть бути легко впроваджені для малих громад, надаючи «під ключ» готові інструменти (звісно, за підтримки держави та міжнародних партнерів, включаючи програму EGAP від Фонду Східна Європа). Важливо, що електронна демократія та відкриті дані в Україні традиційно підтримуються нормами. Однак у 2017 році Кабінет Міністрів затвердив Концепцію розвитку електронної демократії та план дій для її реалізації. Такі документи передбачали пункт щодо розвитку електронного голосування, участі в бюджетних пропозиціях, встановлення умов для електронних консультацій тощо. Результатом стало те, що ці заходи були реалізовані з часом. Хоча електронне голосування на виборах залишається в стані спокою (питання безпеки ще потрібно вирішити), багато інших систем і заходів вже ефективно працюють. Електронна демократія України заснована на цінностях прозорості, відкритості, участі та підзвітності. Її розвиток зближує урядові інституції та суспільство, робить їх більш тісно пов'язаними, державне управління буде реагувати більш ефективно, а громадяни будуть краще поінформовані та більш залучені. Не дивно, що Україна посіла перше місце за рівнем електронної участі громадян у цифровізації громадян у 2024 році, як зазначено. Це свідчить про успіх усіх описаних спроб у відкритих даних та електронній демократії[18].

[17] Serhiichuk L. Digitalization of public administration under martial law in Ukraine and the case of smart city Kyiv // CERIDAP Journal. 2025. № 4. pp. 122–155.

[18] Yevtushenko O. Digitalization of public administration and its peculiarities and prospects in Ukraine. Public Administration and Regional Development (PARD), 2023. № 22. pp. 964–983.

2. Інституційна та правова основа цифрового управління в Україні в контексті європейської інтеграції

Електронне управління є ефективним лише настільки, наскільки ефективні регуляторні та правові структури, що існують. Основні акти законодавства, що регулюють відносини в галузі інформаційних технологій, електронного документообігу, надання електронних послуг та захисту інформації, були розроблені в Україні протягом останніх 20 років. Наприкінці 1990-х років був прийнятий Закон України «Про Національну програму інформатизації» (1998), який встановив державні програми розвитку інформаційного суспільства. У 2003 році були прийняті закони «Про електронні документи та електронний документообіг» та «Про електронний цифровий підпис», які заклали правову основу для використання електронних документів та підписів у діловодстві та взаємодії з органами влади. Надалі законодавство розвивалося: Першим кроком стало усвідомлення важливості інформаційного суспільства. Ще у 2007 році був ухвалений Закон «Про основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки. Важливим кроком стало прийняття Закону України «Про електронні довірчі послуги» № 2155-VIII у 2017 році, який імплементував європейські підходи (Regulation eIDAS) у сфері електронної ідентифікації та довірчих послуг (електронних підписів, печаток, часових міток тощо[19]. Цим законом запроваджено поняття кваліфікованого електронного підпису, правила діяльності центрів сертифікації ключів, механізми взаємного визнання електронних довірчих послуг з ЄС. Це створило правові умови для масового використання електронного підпису та ідентифікації у взаємодії з державними е-сервісами. Сьогодні завдяки BankID мільйони українців можуть авторизуватися на державних порталах за лічені секунди, а застосунок «Дія» має вбудований цифровий підпис «Дія.Підпис», що теж регулюється цим законом. Загалом наразі в Україні діє розгалужена система нормативних актів – від законів до підзаконних актів(постанов Кабінету Міністрів, наказів міністерств), що регламентують різні аспекти електронного урядування. Особливу роль у стратегічному плануванні відіграють концептуальні документи уряду. У 2017 році схвалено Концепцію розвитку електронного урядування в Україні (розпорядження КМУ № 649-р від 20.09.2017) та Концепцію розвитку електронної демократії (№ 797-р від 08.11.2017). Ці документи визначили основні цілі та етапи впровадження цифрових технологій у державному секторі, зокрема розвитку публічних електронних

[19] Закон України «Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги» від 5 жовтня 2017 р. № 2155-VIII // Відомості Верховної Ради України. 2017. № 45. Ст. 400.

послуг, відкритих даних, електронної участі громадян, а також передбачили моніторинг прогресу (через систему показників розвитку інформаційного суспільства).[20] У 2013 р. Кабмін схвалив Стратегію розвитку інформаційного суспільства. Ці документи декларували наміри розвивати інтернет-інфраструктуру, впроваджувати електронне урядування та забезпечувати доступ громадян до інформації. Хоча не всі цілі Стратегії-2013 було досягнуто повністю, вона задала вектор руху. У 2015 р. уряд розробив «Дорожню карту розвитку електронної демократії» – фактично план дій із впровадження е-демократії, який передував появі конкретних сервісів електронної участі.з'явилися закони «Про доступ до публічної інформації» (2011), які закріпили права громадян на інформацію та отримання адмінпослуг, визначили порядок захисту персональних даних в інформаційних системах. Нещодавно, у грудні 2022 року, прийнято нову редакцію Закону «Про Національну програму інформатизації» (№ 2807-IX), що актуалізує завдання цифрового розвитку на наступні роки та узгоджує їх із європейськими підходами[21]. Створення Міністерства цифрової трансформації (2019). Важливим організаційним кроком стало заснування у вересні 2019 року Міністерства цифрової трансформації України (постанова Кабміну № 856). У Положенні про Мінцифру чітко прописано мандат – реалізація державної політики у сферах електронного урядування, електронної демократії, розвитку цифрових навичок, відкритих даних, розвитку IT-індустрії тощо. Створення окремого профільного міністерства дозволило зосередити ресурси і увагу на проектах цифровізації. За короткий час Мінцифри ініціювало низку законів та рішень уряду для цифрової трансформації різних галузей: від освіти і медицини до justice (запуск ЄСІТС – Єдиної судової інформаційно-телеком системи) та міграційної служби (цифрові паспорти). Одним із знакових досягнень стала реалізація ідеї «держави без паперу». У 2021 році Верховна Рада ухвалила закон № 5495, який запровадив так званий режим «paperless». З 1 вересня 2021 р. державні органи більше не мають права вимагати паперові документи, якщо необхідна інформація вже є у державних реєстрах. Це нововведення фактично зобов'язало всі органи перейти на взаємодію через електронні реєстри і документообіг, усуваючи дублювання паперових процедур. Також у 2021 р. набув чинності Закон № 1368-IX, який вніс зміни до законодавства і офіційно прирівняв електронні

[20] Закон України «Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги» від 5 жовтня 2017 р. № 2155-VIII // Відомості Верховної Ради України. 2017. № 45. Ст. 400.

[21] Закон України «Про Національну програму інформатизації» (нова ред.) від 1 грудня 2022 р. № 2807-IX // Відомості Верховної Ради України. 2023. № 4. Ст. 48.

паспорти в «Дії» до звичайних (пластикових чи книжечок). Україна стала піонером у цій сфері. Після цього будь-які організації – від банків до пошти – зобов'язані приймати цифровий паспорт або водійське посвідчення з додатку «Дія» як належне посвідчення особи. Ця законодавча зміна потребувала оновлення десятків підзаконних актів, інструкцій тощо, але в результаті громадяни отримали можливість повноцінно користуватися цифровими документами в повсякденному житті. Законодавче забезпечення окремих е-сервісів. Кожен новий електронний сервіс чи реєстр вимагає правових змін. Наприклад, для запуску сервісу єМалятко були внесені зміни до кількох законів та постанов (щоб дозволити комплексну послугу замість окремих звернень у РАЦС, податкову, соцзахист тощо). Для електронних лікарняних приймалися зміни до законів про соцстрах. Запровадження електронних трудових книжок (2021) вимагало змін до законодавства про працю та пенсійне забезпечення. Так само електронні студентські квитки, електронні рецепти, електронна митниця – все це поступово отримує нормативне закріплення. У 2022–2023 роках, у відповідь на воєнні виклики, уряд прийняв постанови, що дозволяють дистанційно отримувати деякі довідки, проводити засідання комісій онлайн, використовувати цифрові документи переселенцями тощо[22]. Таким чином, нормативна база швидко реагує на появу нових цифрових рішень. План цифрової трансформації до 2026 року. У вересні 2023 року Кабінет Міністрів затвердив детальний план дій з цифровізації на 2023–2026 роки. Цей план охоплює понад 100 конкретних заходів у більш ніж 30 сферах – освіта, охорона здоров'я, соціальний захист ветеранів, будівництво, митниця, правосуддя тощо. В контексті євроінтеграції нормативне забезпечення цифрового врядування набуло додаткового імпульсу. Україна, прагнучи наблизитися до законодавства ЄС, проводить регуляторне зближення у цифровій сфері. Це означає, що національні норми поступово гармонізуються з ЄС – сукупністю регламентів, директив та інших актів Євросоюзу, які встановлюють вимоги до цифрових послуг, захисту даних, кібербезпеки тощо. Яскравим прикладом є імплементація Регламенту eIDAS: Україна не лише ухвалила закон про довірчі послуги, але й досягла значного прогресу у взаємному визнанні електронних довірчих послуг між Україною та ЄС. Європейська сторона високо оцінила відповідність українських реформ вимогам eIDAS, завдяки чому відкривається можливість юридично значимого обміну електронними документами між Україною та державами-членами ЄС (підписання електронних

[22] Єдиний державний вебпортал електронних послуг «Дія». Офіційний портал. URL: https://diia.gov.ua (дата звернення: 27.10.2025).

договорів, подання документів в онлайн-сервіси за допомогою українського е-підпису тощо). Україна вже приєдналася до проєкту Європейської цифрової ідентичності (EUDI Wallet) – у 2024 році Україна стала учасницею консорціуму POTENTIAL, який розробляє цифровий гаманець європейської ідентичності спільно з 19 країнами ЄС. Це дозволить українцям у майбутньому користуватися своїми електронними документами на рівні з громадянами ЄС для отримання транскордонних послуг (наприклад, обмін водійських посвідчень, доступ до е-сервісів інших країн). Важливо також зазначити адаптацію національного законодавства до вимог нових європейських актів, що з'явилися нещодавно: зокрема, це Регламент ЄС eIDAS 2 (в новій редакції, яка вводить Європейський цифровий гаманець) та директива NIS2 про високий рівень кібербезпеки мереж та інформаційних систем. Українські органи вже працюють над змінами до законодавства, щоб відобразити положення цих актів – це стосується удосконалення системи кіберзахисту, стандартизації підходів до захисту критичної інфраструктури, впровадження нових інструментів електронної ідентифікації. Важливим напрямом нормативного забезпечення є інтероперабельність та обмін даними. Європейський досвід уособлений у Європейській рамці взаємодії (EIF), яка встановлює принципи сумісності інформаційних систем різних відомств і країн. Україна досягла вагомих результатів у впровадженні європейських стандартів інтероперабельності: за даними Єврокомісії, наша держава отримала максимальні оцінки за імплементацію EIF згідно з Digital Public Administration Factsheets 2024[23]. На практиці це проявляється у створенні єдиної системи обміну даними між реєстрами – системи «Трембіта», аналогічної до естонської X-Road. Урядом затверджено порядок електронної взаємодії державних електронних інформаційних ресурсів (постанова КМУ № 606 від 08.08.2016), що регламентує технічні і організаційні аспекти обміну даними між різними відомствами. В результаті впроваджується принцип «єдиний раз» і «безшовного» обслуговування громадян: якщо інформація про особу вже є в державному реєстрі, вона може бути використана іншим органом без повторного збору у громадянина. Цей принцип, як вже зазначалося, успішно реалізований у країнах ЄС (Естонія, Фінляндія та ін.) і показав свою ефективність у зниженні адміністративного навантаження на користувачів. Серед амбітних цілей: до кінця 2025 р. інтегрувати Україну в єдиний цифровий ринок ЄС (запустити EU Digital Identity Wallet у «Дії» для взаємного визнання е-ідентифікації),

[23] Serhiichuk L. Digitalization of public administration under martial law in Ukraine and the case of smart city Kyiv // CERIDAP Journal. 2025. № 4. pp. 122–155.

забезпечити по всій країні супутниковий резервний інтернет-зв'язок, автоматизувати 90% перевірок кандидатів на держслужбу до 2026 р. (е-перевірки замість паперових довідок), впровадити цифровий нотаріат (80% нотаріальних дій онлайн), запустити систему відстеження підакцизних товарів (е-Акциз), перевести 50 нових послуг у цифру до 2026 р. (у тому числі електронні послуги в сфері соцзахисту, медицини, оподаткування, послуги для ветеранів та водіїв). Також планом передбачено розвиток цифрової освіти (платформа «Мрія» для шкіл), створення е-сервісів для ветеранів у «Дії», впровадження системи «е-Суд» для відстеження судових справ онлайн та багато інших інновацій. Цей план підкріплений Programoю дій Уряду і є дорожньою картою цифрової трансформації на найближчі роки. Його реалізація вимагатиме ухвалення окремих законів (скажімо, про легалізацію віртуальних активів – криптовалют, що також згадується в плані) та численних постанов, але водночас продемонструє незворотність курсу України на цифровий уряд. Отже, правове поле України динамічно змінюється під вимоги цифрового часу. Починаючи від базових стратегій і законів, що заклали фундамент, і до точкових змін, які дозволили конкретні е-сервіси – законодавство забезпечує можливості для цифровізації кожної галузі. Важливо, що нормативні акти українського уряду гармонізуються з європейськими: Україна прагне відповідати вимогам ЄС у сфері цифрового ринку, електронної ідентифікації, захисту даних тощо. Це особливо актуально в контексті набуття статусу кандидата в члени ЄС.

3. Порівняння впровадження цифрових послуг: Україна та країни ЄС

Для кращого розуміння рівня цифровізації публічного управління корисно порівняти показники України з деякими європейськими країнами. наведено таблицю, що відображає позиції України та обраних держав ЄС за ключовими індикаторами електронного урядування станом на 2024 рік (табл. 1).

Як видно з таблиці, Україна за рівнем надання онлайн-послуг випереджає більшість країн Європи. Зокрема, українські цифрові сервіси отримали 5-те місце у світі, тоді як, наприклад, Польща наразі не входить навіть до першої двадцятки за цим показником. Естонія – визнаний європейський лідер е-урядування – займає 2-ге місце за загальним індексом і 3-тє за онлайн-послугами, маючи практично 99% державних послуг доступними онлайн. Україна за якістю та масштабом електронних послуг вже наблизилася до рівня Естонії, про що свідчить

Таблиця 1

Позиція України та держав ЄС за ключовими індикаторами електронного урядування станом на 2024 рік

Країна	Індекс електронного урядування (EGDI) 2024	Рівень онлайн-послуг (Online Services Index)	Індекс е-участі (E-Participation)
Україна	30-е місце серед 193 країн (дуже високий EGDI)	5-е місце у світі	1-е місце у світі
Естонія	2-е місце у світі (один з лідерів)	~3-є місце у світі (входить до топ-3)	7-е місце (дуже високий рівень)
Польща	37-е місце у світі (дуже високий EGDI	не входить до топ-10 (помірний рівень)	42-е місце (середній рівень)

Примітка: EGDI – інтегральний показник розвитку електронного уряду (враховує онлайн-сервіси, телеком-інфраструктуру та людський капітал). Online Services Index – компонент EGDI, що показує доступність і якість цифрових послуг. E-Participation – окремий індекс залученості громадян у цифровій формі.

незначний розрив у індексах[24]. Водночас за компонентом телеком-інфраструктури (Індекс готовності мереж) Україна поступається більшості країн ЄС (для прикладу, рівень проникнення широкосмугового інтернету в Естонії та Польщі значно вищий). Це вказує на асиметрію, де українська держава забезпечила дуже високий рівень диджиталізації послуг, але інфраструктурні та освітні фактори ще потребують підтягування.

Цікавим є показник електронної участі громадян: Україна посідає 1-ше місце у світі, випереджаючи всі країни ЄС, включно з Естонією (7-е місце). Це результат впровадження численних інструментів е-демократії – від петицій до голосувань у «Дії» – та їхньої популярності серед населення. Отже, українське суспільство досить активно користується наданими електронними можливостями для взаємодії з державою. Для порівняння, у Польщі індекс е-участі набагато нижчий (42-га позиція), що може свідчити як про менш розвинуті інструменти залучення, так і про нижчу активність населення.

В цілому, впровадження цифрових послуг в Україні відбувається темпами, які дозволили наблизитися до лідерів ЄС і навіть перевершити деяких з них у окремих аспектах. Естонія залишається взірцем з точки зору комплексності цифрового державного сервісу (у цій країні 99% послуг доступні онлайн, включаючи інтернет-голосування на

[24] Anisimov O. Establishment of a New Planning System in Ukraine: Institutional Change Between Europeanization and Post-Socialist Path Dependence. Planning Theory & Practice. 2024. Vol. 25, no. 4, pp. 482–501.

виборах), але українські досягнення – такі як універсальний мобільний застосунок «Дія» з документами та послугами, законодавче прирівняння е-документів, рекордно швидка реєстрація бізнесу тощо – вигідно вирізняються навіть на європейському тлі. До того ж, українська модель цифровізації має свою специфіку: наприклад, інтегрований підхід «все в одному» через один застосунок (що демонструє «Дія») є унікальним і викликає інтерес за кордоном. Багато європейських країн мають розрізнені портали для різних послуг, тоді як Україна створює єдину екосистему.

З іншого боку, деякі країни ЄС перевершують Україну за інфраструктурними показниками і сталістю систем. Висновок тут такий: Україні важливо не знижувати темп реформ, продовжувати інвестувати в інтернет-мережі і цифрову грамотність, а також обмінюватися досвідом з європейськими партнерами. В рамках руху до членства в ЄС вже відбувається гармонізація цифрових послуг. України з європейськими нормами (інтеграція з Єдиним цифровим ринком ЄС, заплановане впровадження European Digital Identity Wallet та взаємне визнання електронних підписів). Це дозволить українцям у перспективі користуватися своїми цифровими документами та сервісами не лише в межах країни, а й по всій Європі, а європейцям – легко отримувати послуги в Україні. Таким чином, порівняння показує, що Україна рухається у правильному напрямку і вже займає гідне місце серед цифрово розвинених держав. Крім законодавчих актів, значну роль відіграють підзаконні нормативні акти, що деталізують порядки надання електронних послуг та ведення електронного документообігу[25]. Зокрема, Кабінетом Міністрів України прийнято низку постанов, які визначають типові процедури електронного документообігу в органах влади (№ 1453 від 28.10.2004), порядок використання електронного підпису державними установами (№ 1452 від 28.10.2004), порядок функціонування національних електронних інформаційних ресурсів (№ 670 від 18.07.2012, оновлений у 2018 р.), впроваджено Національну систему індикаторів розвитку інформаційного суспільства (№ 1134 від 28.11.2012) тощо.2 Також діють накази центральних органів виконавчої влади, що встановлюють технічні стандарти – наприклад, наказ Мінцифри № 33 від 28.02.2024 затвердив Регламент роботи центрального засвідчувального органу (довірчої послуги), накази Держспецзв'язку регламентують вимоги з кібербезпеки, НБУ – порядок використання електронного підпису в банківській сфері тощо. Така розгалужена

[25] Gustafsson M., Matveieva O., Wihlborg E. Adaptive governance amidst the war: Overcoming challenges and strengthening collaborative digital service provision in Ukraine. Government Information Quarterly. Volume 42, Issue 3, September 2025. pp. 1–11.

нормативна база потребує періодичного перегляду та актуалізації, щоб не відставати від швидкого технологічного розвитку. Експерти відзначають, що необхідно усувати застарілі норми, уникати дублювання і суперечностей в актах, забезпечити узгодженість термінології. Також варто ширше залучати громадськість та фахівців ІТ-сфери до обговорення проектів нормативних актів у сфері цифрового врядування – це підвищить якість правового регулювання і врахує потреби як користувачів, так і бізнесу. Підсумовуючи, нормативно-правове забезпечення цифрового врядування в Україні поступово еволюціонує від поодиноких актів до цілісної системи, гармонізованої з європейськими стандартами. Євроінтеграційний курс прискорює запозичення найкращих практик ЄС у правовому полі – від взаємного визнання електронних довірчих послуг до виконання вимог щодо 100% онлайн-доступності послуг. Водночас залишається низка питань, що потребують вирішення на нормативному рівні: забезпечення кібербезпеки та стійкості е-сервісів, захист прав користувачів (у т.ч. недопущення цифрового розриву для окремих верств населення), вдосконалення процедур електронної ідентифікації та автентифікації, створення механізмів оцінки якості надання електронних послуг. Розв'язання цих питань вимагатиме як оновлення законодавства, так і належної його імплементації.

ВИСНОВКИ

Трансформації в публічному управлінні та праві під впливом цифровізації та євроінтеграції є всеохопними і невідворотними. Проведене дослідження дозволяє зробити такі підсумкові висновки:

Цифрові адміністративні послуги стали ключовим елементом сучасного публічного управління. Їх впровадження сприяє підвищенню якості та доступності сервісів для громадян, зменшенню часу і витрат на отримання послуг, мінімізації корупції. Україна досягла значних успіхів у розбудові електронних послуг (портал та застосунок «Дія», сотні онлайн-сервісів), що підтверджується зростанням кількості користувачів і економічним ефектом від цифрових рішень. Водночас існують проблеми (правові, технічні, організаційні), які стримують повну реалізацію потенціалу електронних послуг – їх вирішення потребує системного підходу та політичної волі.

Нормативно-правове забезпечення цифрового врядування в Україні перебуває у стадії активного розвитку і гармонізації з європейським правом. Сформовано базові законодавчі засади у сферах електронного документообігу, електронної ідентифікації, захисту даних, надання адміністративних послуг тощо. Урядові концепції та стратегії окреслюють бачення цифрової трансформації держави. Євроінтеграційний

контекст зумовлює імплементацію європейських регламентів і директив (eIDAS, NIS2, Single Digital Gateway та ін.) у національне законодавство. Україна вже отримала високі оцінки за впровадження окремих європейських цифрових стандартів (інтероперабельність, взаємне визнання е-підписів).2 Проте нормативна база потребує постійного оновлення у відповідності до появи нових технологій і викликів – зокрема, слід врегулювати питання використання штучного інтелекту в держуправлінні, забезпечення цифрової рівності, участі громадян в електронній демократії. Європейський досвід цифровізації публічного управління є надзвичайно цінним для України. Практики провідних країн ЄС демонструють ефективні рішення як на технологічному рівні (національні портали послуг, системи електронної ідентифікації, реєстри, інтероперабельність), так і на рівні політик та законодавства (стандарти обміну даними, захист прав користувачів, принцип «одноразового подання інформації» тощо). Україна вже переймає ці практики, про що свідчить інтеграція до спільних європейських проектів та регуляторне зближення. Подальше використання найкращих європейських напрацювань – від скандинавських моделей електронної взаємодії до балтійського досвіду побудови «цифрової держави» – допоможе уникнути помилок і прискорити цифрову трансформацію. Важливо забезпечити активний діалог з громадянським суспільством та експертами при формуванні політики у сфері е-врядування, аби впроваджувані рішення були людиноцентричними та враховували потреби користувачів.

Отже, трансформації в публічному управлінні та праві в умовах цифровізації і євроінтеграції проявляються у становленні нової моделі надання адміністративних послуг – цифрової, орієнтованої на громадянина, прозорої та ефективної. Україна знаходиться на шляху до цієї моделі, поступово усуваючи законодавчі та організаційні бар'єри, інтегруючись в європейський цифровий простір. Подальший успіх залежатиме від послідовності державної політики, достатнього ресурсного забезпечення цифрових ініціатив, а також від готовності суспільства прийняти й використовувати нові електронні можливості. Лише за умови синергії технологічних, правових і управлінських рішень цифрове врядування повністю розкриє свій потенціал для демократичного розвитку та процвітання України у європейській спільноті.

АНОТАЦІЯ

У сучасних умовах цифрової трансформації державного управління цифрові адміністративні послуги набувають системо утворювального значення. Їх розвиток формує нову сервісну модель взаємодії держави з громадянами, орієнтовану на доступність, оперативність та прозорість.

У статті досліджено ключові етапи впровадження електронних сервісів в Україні, зокрема на прикладі екосистеми «Дія» та інших національних і локальних ініціатив. Проаналізовано нормативно-правове поле, що регламентує надання цифрових послуг, і виявлено поточні прогалини та виклики, пов'язані з правовими колізіями, кібербезпекою та цифровою нерівністю. Окрему увагу приділено гармонізації українського законодавства з правом ЄС, включаючи імплементацію регламенту eIDAS, принципу інтероперабельності та впровадження цифрової ідентичності. Наведено приклади ефективних європейських практик (Естонія, Данія) та показано успіхи України у міжнародних рейтингах цифрового врядування. Визначено ризики, пов'язані з недостатнім інфраструктурним покриттям та нерівномірною цифровою грамотністю населення. Підкреслено важливість правового забезпечення сталого розвитку цифрових послуг, з урахуванням вимог безпеки, інклюзивності та європейської інтеграції. Зроблено висновок, що цифрове врядування потребує системного і гнучкого регулювання, що відповідає темпам технологічного прогресу та викликам сучасного інформаційного суспільства.

Література

1. Колеснікова К.С. Цифровізаціядержавних послуг в Україні: успіхи та виклики у реалізації державних реформ. *Електронний науковий журнал «Філософія та управління»*. 2024. Випуск 1. С. 18–21.

2. Gustafsson M., Matveieva O., Wihlborg E. Adaptive governance amidst the war: Overcoming challenges and strengthening collaborative digital service provision in Ukraine. *Government Information Quarterly*. Volume 42, Issue 3, September 2025. pp. 1–11.

3. Oliychenko I., Ditkovska M., Klochko A.,. Digital Transformation of Public Authorities in Wartime: The Case of Ukraine. *Journal of Information Policy*. 2024. Volume 14. pp. 686–746.

4. Yevtushenko O. Digitalization of public administration and its peculiarities and prospects in Ukraine. Public Administration and Regional Development (PARD), 2023. № 22. pp. 964–983.

5. Serhiichuk L. Digitalization of public administration under martial law in Ukraine and the case of smart city Kyiv. *CERIDAP Journal*. 2025. № 4. pp. 122–155.

6. Хожило М., Єфіменко Л., Прокопчук І. Оцінка впливу цифрових технологій на трансформацію державного управління в Україні. *Успіхи і досягнення у науці*. 2025. № 2(12). С. 801–818.

7. Yevtushenko O. Ddigitalization: a tool for modernization of public administration in Ukraine. *Public Administration and Regional Development*. 2024. № 26. pp. 1158–1176.

8. Melnykovska I. Sarah W. The local and regional dimension of Ukraine's resilience during Russia's full-scale invasion: an introduction. *Post-Soviet Affairs*. 2025. pp. 401–410.

9. Anisimov O. Establishment of a New Planning System in Ukraine: Institutional Change Between Europeanization and Post-Socialist Path Dependence. *Planning Theory & Practice.* 2024. Vol. 25, no. 4, pp. 482–501.

10. Stoica E., Bogoslov I., O'Connor A., The Digital Battlefield: Exploring the Intersection of Ukraine's War & Digital Infrastructure. *Ukraine's Journey to Recovery, Reform and Post-War Reconstruction* 2025. pp. 189–202.

11. Voronenko I., Bohush A., Voronenko O., Klymenko N., Kostenko I., Kudrina O., Bozhkova V. Digital transformationresearch trends in Ukraine and the world: meta & bibliometric analysis. *Knowledge and Performance Management.* 2024. 8(1), pp. 74–90.

12.Закон України «Про Національну програму інформатизації» (нова ред.) від 1 грудня 2022 р. № 2807-IX. *Відомості Верховної Ради України.* 2023. № 4. Ст. 48.

13. Закон України «Про електронну іденти. *Відомості Верховної Ради України.* 2017. № 45. Ст. 400.

14. Міністерство цифрової трансформації України. Звіт: Результати цифрової трансформації в регіонах України за 2024 рік. 2024 р. С. 16–20, 48–50, 52–54.

15. Міністерство цифрової трансформації України. *Офіційний вебсайт*. URL: https://thedigital.gov.ua (дата звернення: 27.10.2025).

16. Єдиний державний вебпортал електронних послуг «Дія». *Офіційний портал.* URL: https://diia.gov.ua (дата звернення: 27.10.2025).

17. Портал публічних закупівель «ProZorro». *Офіційний вебсайт.* URL: https://prozorro.gov.ua (дата звернення: 27.10.2025).

18. United Nations Department of Economic and Social Affairs. United Nations E-Government Survey 2024. Accelerating Digital Transformation for Sustainable Development, 2024. pp. 1-172

Information about the authors:
Fomenko Andrii Evgenievich,
Doctor of Law, Professor,
Professor of the Department of Public Law
National Technical University "Dnipro Polytechnic"
19, Dmytra Yavornytskyi Avenue, Dnipro, 49000, Ukraine

DOI https://doi.org/10.30525/978-9934-26-647-8-20

ІНФОРМАЦІЙНА БЕЗПЕКА ПРОЦЕСІВ ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ У СФЕРІ ОСВІТИ

Шопіна І. М.

ВСТУП

Цифрова трансформація всіх сфер суспільної діяльності значним чином впливає на особливості здійснення процесів управління, виробничих процесів, підготовку кадрів, контроль за якістю їх діяльності та інші сфери суспільної активності. Однією з таких сфер є сфера освіти, яка у будь-якій державі є надзвичайно чутливою, адже в ній зосереджена квінтесенція позитивного досвіду у науковій сфері, кращі здобитки розвитку сфери управлінських відносин, відомості про новітні технології, які змінюють обличчя сучасного світу. Ця інформація слугує фундаментом освітніх процесів і дозволяє формувати особистість фахівців майбутнього, тому від наповненості освітніх процесів об'єктивною та достовірною інформацією, яка відповідала б усім етичним вимогам і до сфери освіти, і до тих сфер суспільних відносин, в яких будуть працювати випускники університетів, залежить якість підготовки здобувачів освіти.

Однак сучасні реалії світової безпеки свідчать, що інформація в освітніх процесах деяких держав активно використовується для формування зручного для держави типу особистості з некритичним мисленням і несформованою відповідальністю за свої дії, що робить його зручним об'єктом для маніпуляцій. Класичним прикладом такої ситуації є функціонування російської системи освіти, в якій вміння аналізувати підміняється пропагандистськими гаслами. Необхідність формування особистості професіонала з розвиненими ціннісними, мотиваційними та когнітивними якостями, який мав би необхідні для успішної роботи в умовах інформаційного суспільства знання, вміння та навички, обумовлює потребу у постійній ревізії всього масиву освітньої інформації, що, у свою чергу, утворює ризики заміни базової для кожного професіонала сукупності знань на непідтверджені гіпотези, які згодом можуть бути скасовані як недоказові.

Іншим чинником важливості інформаційної безпеки освітніх систем є їх наповненість персональними даними значної кількості громадян, що вимагає здійснення низки заходів у сфері захисту цієї інформації. Захист персональних даних у сфері освіти ускладнюється необхідністю

додержуватися низки вимог правових актів щодо оприлюднення різноманітних списків здобувачів освіти, ведення інституційних депозитаріїв, наявністю вимог щодо розміщення персональних даних укладачів методичних матеріалів. Отже, університети мають постійно балансувати між вимогами до публічності наукової та освітньої діяльності та обмеженнями, пов'язаними з охороною чутливої персональної інформації.

Штучний інтелект, використання якого набуває все більш широкомасштабного характеру, теж впливає на процеси інформаційної безпеки систем освіти, вимагаючи знаходити найкращі варіанти додержання вимог академічної доброчесності в умовах розвитку інформаційних технологій, наслідком яких є підвищення рівня цифровізації сфери освітньої діяльності як в Україні, так і в інших демократичних державах.

Окремий аспект інформаційної безпеки сфери освіти пов'язаний з убезпеченням здобувачів освіти від деструктивного впливу проросійської ідеології. На жаль, існують непоодинокі приклади, коли викладачі провідних національних університетів України мали змогу транслювати свою проросійську позицію здобувачам освіти. Цікавість молоді до новинок розважальних жанрів активно використовується російським агресором для впливу на юнацьку аудиторію за допомогою музичних творів, кінофільмів, комп'ютерних ігор, в яких містяться антиукраїнські імперські наративи. Отже, ефективна протидія інформаційно-психологічним російським операціям є стратегічним пріоритетом для збереження незалежності освітньої сфери.

Вказане вимагає комплексного перегляду освітньої політики та впровадження ефективних механізмів захисту інформаційного простору, що є надзвичайно важливим для формування особистості свідомих та відповідальних громадян демократичного суспільства. При цьому інформаційна безпека освітніх систем в умовах цифрової трансформації має розглядатися як ключовий компонент національної безпеки і важлива складова національної інформаційної політики.

1. Сутність та особливості інформаційної безпеки цифрової трансформації

Конституція України у ст. 17 визначила, що захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу[1]. Особливу важливість уявляє

[1] Конституція України: офіц. текст. ІПС ЛІГА Закон Прайм. URL: https://ips.ligazakon.net/

собою забезпечення інформаційної безпеки процесів цифрової трансформації, які активно здійснюються в українському суспільстві.

Як справедливо зауважує І. Арістова, інформаційна сфера є системоутворюючим елементом досягнення цілей сталого розвитку України, забезпечуючи технологічну основу для економічного зростання, соціальної інклюзії та екологічної безпеки. Цифрові технології оптимізують використання ресурсів та підвищують ефективність різних секторів економіки, а інформаційне право створює правову основу для регулювання цифрового середовища. В умовах воєнного стану цифровізація набуває особливого значення, підтримуючи економічну стабільність і сприяючи післявоєнному відновленню, що підкріплюється Стратегією цифрового розвитку України до 2030 року та євроінтеграцією[2]. Динамічний технологічний розвиток в інформаційній сфері докорінно трансформує всі структури суспільних відносин. Ця глобальна зміна спричинена комплексом об'єктивних факторів. Серед ключових чинників слід назвати скорочення часових витрат на здійснення виробничих робочих процесів завдяки автоматизації виробничих циклів, зростання швидкості збору та поліпшення якості аналізу відомостей і даних, необхідних для ухвалення управлінських рішень. Крім того, спостерігаються значні зрушення у структурі зайнятості громадян: певні професії, типові для доцифрової епохи, поступово зникають, тоді як зміст інших галузей людської діяльності зазнає суттєвої видозміни. Ці обставини вимагають обов'язкового врахування феномену цифровізації на всіх щаблях прогнозування (від загальнонаціонального рівня до планування індивідуальної кар'єри). Не менш важливим є досягнення відповідності між поточним рівнем розвитку інформаційних технологій та правовим забезпеченням їх використання. Проте, темпи прогресу технологій, зокрема цифрових, набагато випереджають розвиток системи інформаційно-правового регулювання. Відтак, першочерговим завданням правової науки в цих умовах є формування термінологічної та методологічної основи для розуміння і супроводу цифрової трансформації[3].

Інформаційна безпека як чинник і умова успішності цифрової трансформації є більш усталеною науковою категорією і вже кілька

[2] Арістова І. В. Роль інформаційної сфери та науки «інформаційне право» у досягненні цілей сталого розвитку в умовах цифрової трансформації в Україні. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. Вип. 4. Ч. 2. С. 96. DOI https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.04.2.14

[3] Шопіна І.М., Грищук А.Б. Поняття, напрями та суб'єкти цифрової трансформації: правові аспекти. *Правовий часопис Донбасу*. 2022. № 4. С. 167–170. DOI https://doi.org/10.32782/2523-4269-2022-81-4-1-167-170

десятиліть привертає активну увагу науковців і практиків. Проблеми забезпечення інформаційної безпеки в Україні набули особливої актуальності ще у 2014 році, із початком збройної російської агресії проти нашої держави. Постійне проведення противником інформаційно-психологічних операцій продовжується і після набуття збройною агресією держави-терориста повномасштабного характеру. Нині ціна помилки в інформаційній сфері є надзвичайно високою – будь-які відомості та дані активно використовуються противником для розвідування позицій підрозділів Збройних Сил України та інших військових формувань, проведення шантажу на основі компрометуючої інформації, здійснення терористичних актів проти цивільного населення та об'єктів критичної інфраструктури[4]. Особливо вразливою групою є діти та молодь, які активно вербуються російською розвідкою через соціальні мережі та месенджери і використовуються для збору інформації про військові об'єкти, об'єкти критичної інфраструктури, для знищення автомобілів, що належать військовослужбовцям та військовим частинам, і навіть для здійснення терористичних актів.

Слід сказати, що перед початком повномасштабної російської збройної агресії наша держава знаходилася на піку розвитку цифровізації процесів взаємодії громадянина і держави, а також діяльності органів публічної влади. Не зважаючи на певні недоліки системи «Дія», а також єдиних та державних реєстрів (переважно пов'язаних із їх вразливістю до витоку персональних та інших даних), можна констатувати, що Україна вийшла на одне з перших місць в Європі у сфері цифрової трансформації органів публічного адміністрування. Єдина судова інформаційно-телекомунікаційна система, яка включає у тому числі й підсистему «Електронний суд», дозволила зробити великий крок уперед на шляху підвищення доступності правосуддя. Цифровізація сфери публічних послуг підвищила зручність та інклюзивність користування ними для громадян, а також сприяла зниженню корупційних ризиків у найбільш чутливих сферах правовідносин. Навіть після 2022 року цифровізація відносин між громадянином і державою не стала на паузу: за рейтингом Online services Index, міжнародного дослідження E-Government Development Index, що оцінює 193 країни світу та розробляється ООН, Україна займає 5 місце за рівнем розвитку цифрових державних послуг. У 2018-му році Україна була в цьому рейтингу на 102-му місці. Так

[4] Шопіна І.М. Інформаційна безпека цифрової трансформації. *Вісник ЛьвДУВС*. 2023. № 1. С. 28–35. DOI https://doi.org/10.32782/2311-8040/2023-1-4

за шість років країна перетнула 97 позицій і посіла 5 місце[5]. У теперішній час, не зважаючи на те, що об'єкти енергетичної інфраструктури України зазнали значних руйнувань, в Україні активно продовжуються процеси цифрової трансформації, інформаційна безпека яких є предметом нашого розгляду.

Значущість категорії інформаційної безпеки настільки загальновизнана й деталізована у наукових дослідженнях, що деякі вчені вважають цей феномен навіть не інститутом, а підгалуззю інформаційного права[6]. Не вдаючись до дискусій з приводу відмінностей між підгалузями та інститутами права, які точаться багато десятиліть, зауважимо, що важливість інформаційної безпеки як правового феномену підтверджується, на нашу думку, двома основними факторами: її практичною роллю для підтримання життєдіяльності держави (саме прогалини у сфері інформаційної безпеки сприяли швидкому і безперешкодному відновленню влади Талібана в Афганістані[7]), а також її ґрунтовним теоретичним осмисленням у багатьох науках (інформаційному, адміністративному, кримінальному, фінансовому, цивільному праві, праві національної безпеки та військовому праві тощо).

Існує декілька підходів до структури інформаційної безпеки. Так, її розглядають як відносини, що складаються в інформаційній сфері і включають: суспільні відносини, що забезпечують реалізацію права на інформацію і на охорону інформації від незаконного втручання; суспільні відносини, що забезпечують безпеку інформаційних ресурсів; суспільні відносини, що забезпечують безпеку використання інформаційно-телекомунікаційних технологій[8]. Безумовно, будь-яке правове явище пов'язано з суспільними відносинами, оскільки право виступає їх універсальним регулятором, водночас це лише один із аспектів, в якому можна розглядати інформаційну безпеку. Багатогранність цього феномену обумовлює необхідність його розгляду з використанням широкого арсеналу методів наукового пізнання, як правових, так і запозичених в інших галузях наукових знань.

---

[5] Кінша Д. Україна посідає 5 місце у світі за розвитком цифрових держпослуг. URL: https://surl.li/payofz.

[6] Довгань О.Д., Ткачук Т.Ю. Правове забезпечення інформаційної безпеки держави як підгалузь інформаційного права: теоретичний дискурс. *Інформація і право*. 2018. № 2(25). С. 73-85. URL: http://ippi.org.ua/sites/default/files/9_8.pdf.

[7] The Fall of Afghanistan and the Taliban Victory of 2021: Was it really an Intelligence Failure? National Security Journal. 2024. Volume 6, Issue 2. https://doi.org/10.36878/nsj20241103.07

[8] Малашко О. Є., Ковалів М. В. Теоретична конструкція поняття «інформаційна безпека». *Інтернаука. Серія: «Юридичні науки».* 2020. № 10. С. 20–33. URL: https://doi.org/10.25313/2520-2308-2020-10-6350.

У діяльнісному аспекті інформаційна безпека розглядається як феномен, що включає до себе: інформаційне забезпечення діяльності; захист інформаційного ресурсу; протидію негативному інформаційному впливу[9]. Діяльнісний підхід, запозичений правовими науками у методологічному апараті загальної психології, дуже ефективно використовується у правничих дослідженнях. Разом з тим не зовсім зрозуміло, як співвідносять між собою захист і протидія, адже ці терміни є близькими за змістом, на наш погляд, захист включає у тому числі протидію, втім, ці питання потребують окремих досліджень.

Адміністративно-правовий підхід до структури інформаційної безпеки передбачає наділення цього феномену адміністративно-правовими властивостями та включення його до всіх рівнів структури адміністративно-правового регулювання. Відповідно до вказаного підходу структуру інформаційної безпеки ототожнюють з її адміністративно-правовим регулюванням і розглядають як сукупність наступних елементів: 1) фізичні та юридичні особи, суспільство, держава, які є носіями прав, свобод і законних інтересів у сфері інформаційної безпеки та охороняються адміністративно-правовими засобами і способами; 2) охоронювані адміністративно-правовими засобами, визначеними у Конституції України та інших нормативно-правових актах інформаційні права, свободи і законні інтереси громадян (об'єктами безпеки у сфері адміністративно-правового регулювання); 3) позначені типізовані умови (ситуації), що виникають та стають шкідливими і небезпечними у сфері адміністративно-правового регулювання інформаційних відносин та їх забезпечення (адміністративно дозволені дії (діяльність) фізичних та юридичних осіб; адміністративно заборонені дії (бездіяльність); адміністративно-правові казуси). При цьому критерієм, що визначає структуру адміністративно-правового регулювання відносин у сфері інформаційної безпеки особи, суспільства і держави, виступають формально закріплені у нормативно-правових актах носії адміністративно охоронюваних законних інтересів, на підставі чого існує потреба у виокремленні наступних видів інформаційної безпеки – безпека особи, суспільна/національна безпека і державна безпека[10]. Погоджуючись з наведеним науковцями критеріями поділу елементів інформаційної безпеки на три категорії залежно від їх носіїв,

[9] Мохнюк А. М., Скорук О. В. Організація та управління інформаційною безпекою на підприємстві: конспект лекцій. Луцьк : ПП «Поліграфія», 2017. С. 31.

[10] Остапенко О., Баїк О. Адміністративно-правова природа інформаційної безпеки. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: «Юридичні науки»*. 2021. № 3 (31). С. 172–173. URL: http: //doi.org/10.23939/law2021.31.167.

зауважимо однак, що повне ототожнення структури інформаційної безпеки зі структурою адміністративно-правового регулювання уявляється нам не зовсім можливим з огляду на поєднання у структурі інформаційної безпеки приватноправових та публічно-правових відносин. При цьому в наукових дослідженнях, присвячених проблемам інформаційної безпеки, і у програмах інвестицій, спрямованих на безпосереднє забезпечення інформаційної безпеки, найбільша увага приділяється саме приватним аспектам досліджуваного явища (це цілком логічно, адже провідну роль серед замовників наукових досліджень та технологічних рішень у сфері інформаційної безпеки займають великі міжнародні корпорації, бюджети яких перевищують розміри бюджетів багатьох держав світу).

Найбільш розгалужений підхід до структури інформаційної безпеки включає низку її різнопланових критеріїв. Так, у широкому аспекті інформаційна безпека класифікується: а) за джерелом походження повноважень щодо здійснення заходів із забезпечення інформаційної безпеки (природні права і свободи людини, Конституція України, закони України, підзаконні правові акти); б) за видами суб'єктів, які забезпечують інформаційну безпеку (людина і громадянин, інститути громадянського суспільства, органи державної влади, органи місцевого самоврядування, військові формування, підприємства, установи та організації всіх форм власності); в) за ступенем обов'язковості здійснення заходів із забезпечення інформаційної безпеки: основна (для спеціально уповноважених органів публічної влади та військових формувань); факультативна (для інших органів публічної влади); делегована (для підприємств, установ та організацій, яким повноваження щодо здійснення заходів інформаційної безпеки делеговано відповідними правовими актами; необов'язкова (для громадян і суб'єктів громадянського суспільства). У вузькому аспекті інформаційна безпека включає наступні види: а) за критерієм суб'єктів, охоплених заходами інформаційної безпеки (інформаційна безпека людини, корпорацій, органів державної влади та місцевого самоврядування, громадянського суспільства і держави в цілому); б) за критерієм інформаційних загроз (політична інформаційна безпека, воєнна інформаційна безпека, економічна інформаційна безпека, екологічна інформаційна безпека тощо); в) за критерієм досягнутих результатів (досконала і недосконала інформаційна безпека)[11]. Цей підхід вбачається нам таким, що враховує максимальну кількість аспектів

[11] Онопрієнко С. Класифікація видів інформаційної безпеки як правової категорії. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: «Військово-спеціальні науки».* 2022. № 1 (49). С. 61–62.

досліджуваного явища, разом з тим хотілося б згадати про позицію О. Золотар, яка наголошує на некоректності ототожнення інформаційної безпеки людини з її забезпеченням. Це, на думку дослідниці, є методологічною помилкою, оскільки забезпечення (щодо інформаційної безпеки людини) стосується більшою мірою заходів (технічних, організаційних, правових, кадрових тощо), а сама безпека – суб'єктивного переживання людиною, що відображає активний зміст її свідомості, яка здатна прогнозувати, передбачити і уявити небезпеки, а також своєчасно і адекватно на них відреагувати. Наступною дилемою, що має місце в правових (і не лише) дослідженнях інформаційної безпеки вчена називає протиставлення її як стану і процесу. На її думку, у самому загальному вигляді під інформаційною безпекою людини можна розуміти її здатність зберігати свої істотні властивості, і забезпечувати власне існування і розвиток незалежно від наявності внутрішніх і зовнішніх інформаційних загроз. Тобто, не слід обмежуватись розумінням її як «стану», а найбільш відповідним, на нашу думку, є комплексний підхід, згідно з яким інформаційна безпека визначається через її істотні риси, найбільш важливі основні функції, беручи до уваги постійну динаміку інформаційних і соціальних систем[12]. Отже, розгляд інформаційної безпеки у динаміці дозволяє з'ясувати не лише притаманні їй закономірності та ризики, а й визначити ступінь впливу на неї кожного з них. Тому структура інформаційної безпеки має включати й розмежування залежно від перманентності або дискретності впливу на неї зовнішніх та внутрішніх факторів, а також залежно від того, статичні чи динамічні особливості узяті дослідником, законотворцем або представником публічної адміністрації як основоположні.

Структура інформаційної безпеки відображує сучасні особливості розвитку науки інформаційного права, а також завдання, які постають перед дослідником у кожному конкретному випадку. Крім того, заслуговує на увагу розмежування між інформаційною безпекою як ідеальним конструктом, що відображується у свідомості суб'єкта та має суб'єктивний характер, інформаційною безпекою як метою, рівень досягнення якої вимірюється за допомогою конкретних (кількісних) показників, і інформаційною безпекою як діяльністю або процесом (у даному випадку доречним є використання терміну «забезпечення інформаційної безпеки»). Це не означає відмову від розмежування між видами інформаційної безпеки за суб'єктами, змістом, джерелами повноважень чи загроз, однак ці критерії, на нашу думку, носять

[12] Золотар О.О. Правові основи інформаційної безпеки людини: дис. …докт. юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2018. С. 70–71.

вторинний характер. Методологічно вірним було б, на нашу думку, спочатку визначити, який саме (моделюючий, телеологічний чи діяльнісний) підхід буде найбільше відповідати цілям дослідника, а вже потім розгалужувати один з вказаних підходів, будуючи власну класифікацію.

Цифрова трансформація, яку ми розуміємо як оптимізацію організації, управління, функцій та методів діяльності, інформаційної культури та інформаційної свідомості суб'єктів правовідносин за рахунок використання ними інформаційних технологій, може розглядатися у двох аспектах: телеологічному, як мета органів публічного адміністрування, і в діяльнісному, як сукупність дій, спрямованих на реалізацію функцій, методів, заходів, що є частиною управлінської системи підприємства, установи, організації або органу публічної влади. Прикладом телеологічного розуміння може бути відображення у проєкті Рішення Європейського Парламенту та Ради 2021/0293 про запровадження Політичної програми до 2030 року «Шлях до цифрового десятиліття цілей цифрового розвитку до 2030 року, до яких віднесено: 1) населення з цифровими навичками та висококваліфіковані професіонали з цифрових технологій: принаймні 80% осіб у віці 16-74 років мають принаймні базові цифрові навички; щонайменше 20 мільйонів зайнятих у сфері інформації та зв'язку працюють як спеціалісти з технологій із конвергенцією між жінками і чоловіками; 2) безпечні, продуктивні та стійкі цифрові інфраструктури: усі європейські домогосподарства охоплені гігабітною мережею з усіма населеними пунктами, охопленими 5G; виробництво передових та стійких напівпровідників у Європейському Союзі становить не менше 20% світового виробництва у вартісному вираженні; розгорнуто принаймні 10000 кліматично нейтральних високозахищених «граничних вузлів» в Європейському Союзі, розповсюджених у спосіб, який гарантує доступ до послуг даних з низькою затримкою (кілька мілісекунд) незалежно від того, де розташовані підприємства; до 2025 року в Європейському Союзі з'явиться перший комп'ютер із квантовим прискоренням, прокладаючи шлях до того, щоб Європейський Союз був на передньому краї квантових технологічних можливості до 2030 року; 3) цифрова трансформація бізнесу: принаймні 75% підприємств Європейського Союзу взяли на себе: послуги хмарних обчислень; великі дані; штучний інтелект; охоплення понад 90% малих і середніх підприємств Союзу принаймні базовим рівнем цифрової інтенсивності; Європейський Союз нарощує коло своїх інноваційних масштабів і вдосконалюється доступ до фінансування, що призведе до принаймні подвоєння кількості

підприємств з високим рівнем капіталізації активів; 4) цифровізація державних послуг: 100% доступне онлайн надання ключових державних послуг для громадян та підприємств Європейського Союзу; 100% громадян Союзу мають доступ до своїх медичних записів (електронні медичні картки (EHR)); принаймні 80% громадян Союзу використовують рішення цифрової ідентифікації (ID)[13]. Діяльнісне розуміння цифрової трансформації базується на здобутках теорії управління та соціальної психології, і передбачає структурування дій суб'єктів суспільних відносин, дотичних до впровадження інформаційних технологій у процеси функціонування та життєдіяльності фізичних та юридичних осіб.

Хронологічно вироблення телеологічного підґрунтя цифрової трансформації має передувати розробці її діяльнісних аспектів: за відсутності цілей, формалізованих і доведених до відома всіх суб'єктів, планування їх конкретних дій уявляється марним. Втім, в національній практиці таке спостерігалося неодноразово: як приклад, можна навести таке декларативне завдання Національної програми інформатизації, як «застосування та розвиток сучасних інформаційних технологій у відповідних сферах суспільного життя України»[14], простежити ступінь реалізації якого не уявляється можливим.

Отже, можливість досягнення поставленої мети залежить від коректності її формулювання, що, у випадку з інформаційною безпекою цифрової трансформації, потребує використання кількісних критеріїв, які дозволяють порівнювати між собою різні сфери суспільних відносин, різні проміжки часу тощо.

Успішна діяльність з цифрової трансформації залежить також від правильного вибору тих сфер суспільних відносин, стосовно яких можна прогнозувати зростання інформаційних ризиків. Однією з таких сфер в Україні є сфера освіти, цифрова трансформація якої з моменту встановлення карантинних обмежень внаслідок пандемії коронавірусної хвороби COVID-19 розвивалася надзвичайно швидкими темпами, які не загальмувалися навіть після початку повномасштабної російської агресії.

Як свідчить досвід технологічно розвинених держав, нині спостерігається посилення основних типів кіберзагроз для сфери вищої освіти. Це значні фінансові втрати, спричинені програмами-вимагачами

[13] Proposal for a Decision of the European Parliament and of the Council Establishing the 2030 Policy Programme "Path to the Digital Decade" (Text with EEA relevance). URL: https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-11900-2021-INIT/en/pdf

[14] Про Національну програму інформатизації: Закон України від 4 лютого 1998 року № 74/98-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1998. № 27-28. Ст. 181.

або знищеними даними. Хоча кібератаки університетів за допомогою програм-вимагачів не є новим явищем, однак протягом останніх кількох років їх стрімко зросла, причому швидше, ніж в інших секторах, особливо після пандемії COVID-19[15]. Наприклад, протягом перших девяти місяців 2025 року дослідниками компанії Comparitech зафіксувано 180 атак на сектор освіти. Це на шість відсотків більше, ніж у 2024 році за той самий період. Багато з цих підтверджених атак на сектор освіти призвели до простоїв системи, що спричинило перебої в роботі мереж та скасування занять на кілька днів, якщо не тижнів. Найчастіше хакери крадуть дані в процесі, в середньому за атаку викрадається 2,6 ТБ. Середня вимога викупу за всі атаки складає приблизно 444 тис. доларів. Так, наприклад, невідомі хакери здійснили атаку на японський університет Токай у квітні 2025 року, спричинивши масштабні порушення. Пізніше університет підтвердив, що внаслідок подальшого витоку даних постраждали майже 43 500 осіб[16] .Серед найбільш значущих прикладів – Маастрихтський університет у Нідерландах заплатив 220 000 доларів як викуп у 2019 році[17]. Той факт, що вища освіта стає прибутковою мішенню для кіберзлочинців, викликає особливу тривогу, враховуючи внесок сектора у ВВП. На додаток до їхніх прямих деструктивних наслідків у формі порушення конфіденційності студентів і співробітників, переривання навчальних процесів, спричинення фінансових втрат і крадіжки прав інтелектуальної власності, кіберінциденти проти освіти можуть також призвести до репутаційних збитків, вплинути на потенціал грантів та іноземних інвестицій та підірвати довіру до сектору загалом. Імовірність таких деструктивних наслідків експоненційно зростає, враховуючи складний цифровий слід освітніх установ, їхню культуру відкритості та їхню відносно обмежену готовність до кібербезпеки порівняно з іншими секторами[18].

[15] Fouad N. S. Securing higher education against cyberthreats: from an institutional risk to a national policy challenge. *Journal of Cyber Policy*. 2021. № 6(2). P. 137–154. DOI: 10.1080/23738871.2021.1973526.

[16] Moody R. Education Ransomware Roundup: Q1-Q3 2025 stats on attacks, ransoms, and data breaches. URL: https://www.comparitech.com/news/education-ransomware-roundup-q1-q3-2025-stats-on-attacks-ransoms-and-data-breaches/

[17] Reuters. University of Maastricht Says It Paid Hackers 200,000-Euro Ransom (2020). URL: https://uk. reuters.com/article/us-cybercrime-netherlands-university-idUKKBN1ZZ2HH. Цит. за: Fouad N. S. Securing higher education against cyberthreats: from an institutional risk to a national policy challenge. *Journal of Cyber Policy*. 2021. № 6(2). P. 137–154. URL: https://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/23738871.2021.1973526.

[18] Top Cyber Threats to Educational Institutions in 2025. URL: https://blog.blackbaud.com/top-cyber-threats-to-educational-institutions.

Заслуговує на увагу, що за деякими кібератаками стоїть цілеспрямована державна політика деяких тоталітарних країни Так, Група Lazarus, ідентифікована у 2014 році, але активна щонайменше з 2009 року, як зазначається у низці розслідувань, пов'язана з Генеральним бюро розвідки Північної Кореї. Lazarus, відома своїми складними кібератаками, спрямованими на фінансову вигоду, шпигунство та руйнування, використовує різноманітні спеціальні шкідливі програми та тактики. У травні 2017 року кілька університетів США, зокрема Массачусетський технологічний інститут (MIT), Трініті-коледж, Вашингтонський університет та Університет штату Північна Дакота, повідомили про зараження внаслідок атаки «Lazarus Wannacry». Ці установи зазнали збоїв у роботі, оскільки WannaCry шифрував файли та вимагав викуп у біткоїнах[19].

Отже, активізація процесів цифрової трансформації потребує більш активного застосування заходів інформаційної безпеки, що обумовлено зростанням кількості та інтенсивності інформаційних загроз у тих сферах суспільних відносин, в яких вказана трансформація здійснюється особливо швидкими темпами. Ці процеси перебувають у нерозривному взаємозв'язку: ефективність інформаційної безпеки обумовлює досягнення цілей цифрової трансформації, тоді як активізація процесів цифрової трансформації викликає необхідність застосування, розвитку та вдосконалення засобів забезпечення інформаційної безпеки.

Отже, інформаційна безпека цифрової трансформації – це ідеальна модель позбавленого інформаційних загроз середовища, в якому динамічно відбувається впровадження інформаційних (цифрових) технологій у всі сфери функціонування та життєдіяльності фізичних та юридичних осіб з метою найбільш повної реалізації ними своїх інформаційних та інших прав, свобод та інтересів. Розуміння сутності цієї моделі можливо або через суб'єктивне сприйняття суб'єктів інформаційних правовідносин, або через систему кількісних критеріїв, які характеризують досягнення цілей цифрової трансформації.

Від інформаційної безпеки цифрової трансформації слід відрізняти забезпечення цього явища. Забезпечення інформаційної безпеки цифрової трансформації – це сукупність дій органів публічного адміністрування, правоохоронних, правозахисних органів та військових формувань, судів, підприємств, установ, організацій всіх форм власності, інститутів громадянського суспільства та окремих громадян, спрямована на оптимізацію організації, управління, функцій та методів діяльності,

[19] Fouad N. S. Securing higher education against cyberthreats: from an institutional risk to a national policy challenge. *Journal of Cyber Policy*. 2021. № 6(2). P. 137–154. DOI: 10.1080/23738871.2021.1973526.

підвищення рівня інформаційної культури та інформаційної свідомості суб'єктів правовідносин за рахунок використання ними інформаційних (цифрових)технологій.

2. Принципи цифрової трансформації освітньої сфери в умовах євроінтеграції

Повномасштабна російська збройна агресія проти України не зупинила процеси правового та технологічного розвитку нашої держави. Руйнування державою-агресором об'єктів української інфраструктури обумовлює необхідність їх відновлення на основі сучасних технологій і з урахуванням тих напрацювань, які накопичені нині державами-членами Європейського Союзу. У листопаді 2022 року держави-члени, Європейський Парламент та Європейська Комісія завершили переговори про цінності ЄС у цифровому світі, результатом яких має стати підписання Європейської декларації про цифрові права та принципи цифрового десятиліття (*European declaration on digital rights and principles for the digital decade*). Цей документ має ознаменувати центрування уваги на правах і потребах людини та громадянина, що слугує закономірним результатом попереднього розвитку інформаційного права та законодавства Європейського Союзу. Враховуючи активізацію євроінтеграційних прагнень України в умовах консолідації всіх європейських демократичних сил для протидії державі, визнаній Європейським Парламентом спонсором тероризму, аналіз досвіду Європейського Союзу у сфері розбудови цифрового суспільства уявляється вельми актуальним.

Масштабні завдання, які постають перед сучасною правовою демократичною державою, яка розбудовує інформаційне суспільство, у галузі цифрової трансформації, вимагають наявності правового та методологічного підґрунтя. У Європейському Союзі рух до сучасного розуміння цінностей цифрового світу ознаменувався прийняттям таких важливих документів, як Європейський кодекс електронних комунікацій (European Electronic Communications Code, 2018), Регламент (ЄС) 2016/679 Європейського парламенту та Ради від 27 квітня 2016 р. про захист фізичних осіб щодо обробки персональних даних та про вільне переміщення таких даних, а також про скасування Директиви 95/46/ЕС (Regulation (EU) 2016/679 of the European Parliament and of the Council of 27 April 2016 on the protection of natural persons with regard to the processing of personal data and on the free movement of such data, and repealing Directive 95/46/EC), Директива (ЄС) 2016/1148 Європейського парламенту та Ради від 6 липня 2016 р. щодо заходів щодо забезпечення високого загального рівня безпеки мережевих та

інформаційних систем на території Союзу (Directive (EU) 2016/1148 of the European Parliament and of the Council of 6 July 2016 concerning measures for a high common level of security of network and information systems across the Union) та низки інших актів[20].

Важливе місце серед правових актів Європейського Союзу у досліджуваній сфері займає Регламент (ЄС) 2021/694 Європейського Парламенту і Ради від 24 квітня 2021 року про створення програми «Цифрова Європа» та скасування Регламенту (ЄС) 2015/2240 (Regulation (EU) 2021/694 of the European Parliament and of the Council of 29 April 2021 establishing the Digital Europe Programme and repealing Decision (EU) 2015/2240). Цілі Програми полягають у підтримці цифрової трансформації промисловості та у сприянні більш ефективному використанню просування політики в галузі інновацій, досліджень та технологічного розвитку на благо громадян та підприємств Європейського Союзу, включаючи його найвіддаленіші регіони та її економічні неблагополучні райони. Програма включає конкретні цілі, що відображають ключові галузі політики, а саме: високопродуктивні обчислення; штучний інтелект; кібербезпека та довіра; просунуті цифрові навички; розгортання та використання цифрових можливостей та функціональної сумісності. Програма також має бути спрямована на краще узгодження політики Європейського Союзу і держав-членів та вимагає підтримки приватних та промислових ресурсів для збільшення інвестицій та розвитку. Крім того, Програма має підвищити результативність Союзу та його економіки. Заслуговує на увагу, що п'ять цілей програми «Цифрова Європа» знаходяться у тісному взаємозв'язку. Так, кібербезпека є важливою для високопродуктивних обчислень, що знаходить своє відображення у оволодінні цифровими навичками, тощо. Взаємозалежність між рівнем розвитку елементів соціальних систем знаходить своє вираження і у підходах, які у досліджуваному документі пропонуються для суб'єктів підприємницької діяльності. У Програмі наголошується на необхідності підтримки малих та середніх підприємств, які мають намір використовувати цифрову трансформацію у своїх виробничих процесах. Така підтримка забезпечує високий внесок цих підприємств у зростання європейської економіки з допомогою раціонального використання ресурсів. Разом з тим центральна роль у реалізації програм відводиться центрам цифрових інновацій, які мають стимулювати широке впровадження передових цифрових технологій у промисловості та інших організаціях, у яких зайнято до 3000 осіб,

[20] Шопіна І.М. Принципи цифрової трансформації України крізь призму досвіду Європейського Союзу. *Південноукраїнський правничий часопис. Тематичний випуск з питань євроінтеграції.* 2022. № 4. С. 29–34. DOI https://doi.org/10.32850/sulj.2022.4.3.6

громадських організацій та академічних спільнот. Наголошується, що мережа європейських центрів цифрових інновацій потребує широкого географічного охоплення всієї Європи та глобального охоплення найвіддаленіших регіонів у єдиному цифровому ринку, системи кібербезпеки, а також для звичайних технологій швидкого доступу. Низькі ціни в центрах інновацій мають бути перевірені технологічними процесами, а також мають відповідати міжнародним стандартам. Вони також повинні викликати зростання в сфері передових цифрових навичок, наприклад, з постачальниками освітніх послуг для отримання короткострокового навчання та стажувань для студентів[21]. Цей підхід, на нашу думку, вартий впровадження в Україні – не зважаючи на високий рівень цифровізації освітньої сфери, формування передових цифрових навичок у студентів під час проходження практики з використанням потенціалу позауніверситетських інноваційних інституцій ще не стало елементом національної системи вищої освіти.

У програмі «Цифрова Європа» підкреслюється важливість цифрової трансформації галузей, що становлять суспільний інтерес, таких, як охорона здоров'я, мобільність, правосуддя, охорона навколишнього середовища, безпека, енергетична інфраструктура, освіта та навчання, а також культура, що вимагає спостереження та розширення інфраструктури цифрових послуг, які роблять можливим транскордонний обмін даними. Координація між шістьма інфраструктурами цифрових послуг проголошується відкритою для використання синергії. Крім того, цифрова трансформація повинна дозволити громадянам безпечно отримувати доступ до своїх персональних даних, використовувати їх та керувати ними через кордони, незалежно від їхнього місцезнаходження чи місцезнаходження даних[22]. Варто згадати, що Україна на момент початку повномасштабної російської збройної агресії випереджала багато держав Європейського Союзу у сфері дистанційного надання адміністративних послуг (у тому числі у цифровому форматі) та розповсюдження у багатьох сферах діяльності довірчих електронних послуг.

Слід також звернути увагу на проєкт Рішення Європейського Парламенту та Ради 2021/0293 про запровадження Політичної програми до 2030 року «Шлях до цифрового десятиліття». Підготовці цього документа передувало повідомлення Європейської Комісії від 9 березня 2021 року «Цифровий компас 2030: європейський шлях для

[21] Regulation (EU) 2021/694 of the European Parliament and of the Council of 29 April 2021 establishing the Digital Europe Programme and repealing Decision (EU) 2015/2240. URL: https://eur--lex-europa-eu.translate.goog/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32021R0694 &qid=1669541141598&_x_tr_sl=auto&_x_tr_tl=uk&_x_tr_hl=uk&_x_

[22] Там само

цифрового десятиліття» («Цифровий компас комунікації»). У цьому повідомленні було представлено бачення, цілі та шляхи успішної цифрової трансформації Європейського Союзу до 2030 р. Ця трансформація, як відкреслюється у документі, також має вирішальне значення для досягнення переходу до кліматично нейтральної та стійкої економіки. Амбіції ЄС – бути цифровим сувереном у відкритому та взаємопов'язаному світі, а також проводити цифрову політику, яка розширює можливості людей і компаній, щоб затверджувати людиноцентричні, стійкі та процвітаючі цифрові технології майбутнього. Це включає усунення вразливостей і залежностей, а також прискорення залучення інвестицій[23].

Хотілося б сказати, що нам уявляється не зовсім реалістичним усунення залежностей у цифровій сфері – враховуючи особливості та розмір капіталовкладень при появи нових цифрових технологій, держава і суспільство завжди будуть відчувати помітний вплив на свою життєдіяльність власників ІТ-підприємств та володільців авторських прав на такі технології. Хоча, безумовно, підвищення рівня прозорості у відносинах таких суб'єктів з органами публічної влади сприяло б зменшенню можливих зловживань у досліджуваній сфері.

«Шлях до цифрового десятиліття» спрямований на те, щоб Європейський Союз досягнув своїх цілей щодо цифрової трансформації суспільства та економіки у відповідності з цінностями ЄС, зміцнюючи цифрове лідерство та просуваючи орієнтацію на людину, інклюзивну та стійку цифрову політику, яка розширює можливості громадян і бізнесу. Це передбачає здійснення цифрової трансформації ЄС відповідно до цього бачення шляхом встановлення чіткого, структурованого та спільного процесу для досягнення такого результату. З цією метою «Шлях до цифрового десятиліття» встановлює конкретні цифрові цілі, досягнення яких до 2030 року базується на чотирьох кардинальних моментах: цифрові навички, цифрова інфраструктура, цифровізація бізнесу та державних послуг. Спільні цілі інститутів Європейського Союзу та держав-членів включають наступне:

а) просувати орієнтоване на людину, інклюзивне, безпечне та відкрите цифрове середовище, в якому цифрові технології та послуги сприяють повазі та зміцненню принципів та цінностей Європейського Союзу;

б) підвищити колективну стійкість держав-членів і, зокрема, скоротити цифровий розрив, просуваючи базові та спеціалізовані

[23] Proposal for a Decision of the European Parliament and of the Council Establishing the 2030 Policy Programme "Path to the Digital Decade" (Text with EEA relevance). URL: https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-11900-2021-INIT/en/pdf

цифрові навички для всіх та сприяючи розробці високоефективних цифрових систем освіти та навчання;

в) забезпечити цифровий суверенітет, зокрема, за рахунок безпечної та доступної цифрової інфраструктури, здатної обробляти величезні обсяги даних, що дозволяє використовувати інші технологічні розробки, що підтримують конкурентоспроможність промисловості Європейського Союзу;

г) сприяти розгортанню та використанню цифрових можливостей, що забезпечують доступ до цифрових технологій та даних на легких та справедливих умовах для досягнення високого рівня цифровізації та інноваційності на підприємствах Європейського Союзу, особливо малих та середніх;

ґ) забезпечити, щоб демократичне життя, громадські послуги та служби охорони здоров'я та догляду були доступні в Інтернеті для всіх, зокрема для вразливих груп, включаючи осіб з обмеженими можливостями, пропонуючи їм інклюзивні, ефективні та персоналізовані послуги та інструменти з високими стандартами безпеки та конфіденційності;

д) забезпечити, щоб цифрові інфраструктури та технології стали більш стійкими, енергоефективними та ресурсоефективними, а також сприяти стійкій замкнутій та кліматично нейтральній економіці та суспільству відповідно до Європейського зеленого курсу;

е) сприяти створенню конвергентних умов для інвестицій у цифрову трансформацію у всьому Європейському Союзі, у тому числі шляхом посилення синергізму між Європейським Союзом та національними фондами, та розробка передбачуваних підходів до регулювання;

є) забезпечити, щоб всі політики та програми, що стосуються досягнення цифрових цілей, враховувалися скоординованим та послідовним чином, щоб повністю сприяти цифровій трансформації[24].

Для визначення досягнення рівня досягнення вказаних цілей має застосовуватися Індекс цифрової економіки та суспільства (*Digital Economy and Society Index*, або *DESI*), який означає річний набір аналізів і показники вимірювання, на основі яких Комісія здійснює моніторинг Європейського Союзу і загальної цифрової ефективності держав-членів у кількох вимірах політики, включаючи їхній прогрес у досягненні визначених вище цифрових цілей. Інституції Європейського Союзу та держави-члени співпрацюють для досягнення наступних показників досягнення цифрових цілей до 2030 року:

[24] Proposal for a Decision of the European Parliament and of the Council Establishing the 2030 Policy Programme "Path to the Digital Decade" (Text with EEA relevance). URL: https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-11900-2021-INIT/en/pdf

1) населення з цифровими навичками та висококваліфіковані професіонали з цифрових технологій: принаймні 80% осіб у віці 16–74 років мають принаймні базові цифрові навички; щонайменше 20 мільйонів зайнятих у сфері інформації та зв'язку працюють як спеціалісти з технологій із конвергенцією між жінками і чоловіками;

2) безпечні, продуктивні та стійкі цифрові інфраструктури: усі європейські домогосподарства охоплені гігабітною мережею з усіма населеними пунктами, охопленими 5G; виробництво передових та стійких напівпровідників у Європейському Союзі становить не менше 20% світового виробництва у вартісному вираженні; розгорнуто принаймні 10000 кліматично нейтральних високозахищених «граничних вузлів» в Європейському Союзі, розповсюджених у спосіб, який гарантує доступ до послуг даних з низькою затримкою (кілька мілісекунд) незалежно від того, де розташовані підприємства; до 2025 року в Європейському Союзі з'явиться перший комп'ютер із квантовим прискоренням, прокладаючи шлях до того, щоб Європейський Союз був на передньому краї квантових технологічних можливості до 2030 року.

3) цифрова трансформація бізнесу: принаймні 75% підприємств Європейського Союзу взяли на себе: послуги хмарних обчислень; великі дані; штучний інтелект; охоплення понад 90% малих і середніх підприємств Союзу принаймні базовим рівнем цифрової інтенсивності; Європейський Союз нарощує коло своїх інноваційних масштабів і вдосконалюється доступ до фінансування, що призведе до принаймні подвоєння кількості підприємств з високим рівнем капіталізації активів;

4) цифровізація державних послуг: 100% доступне онлайн надання ключових державних послуг для громадян та підприємств Європейського Союзу; 100% громадян Союзу мають доступ до своїх медичних записів (електронні медичні картки (EHR)); принаймні 80% громадян Союзу використовують рішення цифрової ідентифікації (ID)[25].

У Звіті Європейської Комісії «Стан цифрового десятиліття 2025» було запропоновано вичерпний огляд цифрової трансформації ЄС. Зокрема, було акцентовано увагу на тому, що колективна відповідальність усіх держав-членів за цілі та завдання «Цифрового десятиліття» є важливою для їх досягнення та забезпечення послідовної, ефективної та інклюзивної цифрової трансформації по всьому ЄС. Держави-члени проактивно впроваджують Програму цифрової політики на десятиліття, яка є, перш за все, спільною основою для держав-членів,

[25] Proposal for a Decision of the European Parliament and of the Council Establishing the 2030 Policy Programme "Path to the Digital Decade" (Text with EEA relevance). URL: https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-11900-2021-INIT/en/pdf

щоб працювати разом, узгоджувати та об'єднувати ресурси у сфері цифрової політики. Усі держави-члени розробили Національні стратегічні дорожні карти Цифрового десятиліття (Національні дорожні карти), що окреслюють політику, заходи та дії, які вживаються з 2024 року для просування цифрової трансформації ЄС з 2024 року. Ухвалення дорожніх карт є значною віхою, оскільки держави-члени колективно беруть на себе зобов'язання щодо загальної кількості 1 910 заходів із загальним обсягом інвестицій у 288,6 млрд євро, що включає 205,1 млрд євро з державних бюджетів (що еквівалентно 1,14% ВВП ЄС). Держави-члени виконали 57% із 306 рекомендацій, наданих Комісією на рівні країн у 2024 році, шляхом або впровадження значних політичних змін (12%), або внесення деяких змін (45%) за допомогою нових заходів. 19 держав-членів виконали принаймні половину своїх рекомендацій за допомогою нових заходів. Серед рекомендацій на рівні ЄС понад 45% демонструють або помітний (35%), або значний прогрес (10%), з вагомими результатами у сферах, пов'язаних із розвитком штучного інтелекту, орієнтованого на людину, та захистом цифрових прав і принципів. З іншого боку, 48% рекомендацій на рівні ЄС, виданих у 2024 році, досягли лише обмеженого прогресу, а 7% не продемонстрували жодного прогресу. Ця змішана картина підкреслює, що, хоча існує чіткий імпульс до досягнення деяких цілей та завдань «Цифрового десятиліття», залишається постійна потреба у структурованих та більш рішучих політичних діях для прискорення та покращення траєкторії ЄС у цьому Десятилітті[26].

Аналіз наведених вище, а також інших актів європейського законодавства у сфері цифрової трансформації, свідчить, що досягнення поставлених перед Європейським Союзом і державами-членами цілей пов'язується із додержанням європейських демократичних цінностей та принципів, які в цілому узгоджуються з нормами українського законодавства і відображені у Конституції України, Законах України «Про інформацію», «Про доступ до публічної інформації», «Про захист персональних даних», «Про електронні довірчі послуги», «Про Національну програму інформатизації» та інших. Однак перманентний розвиток інформаційних технологій обумовлює необхідність постійного руху національної науки та законотворчості у напрямі, обумовленому євроінтеграційними прагненнями нашої держави.

[26] Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions State of the Digital Decade 2025: Keep building the EU's sovereignty and digital future. URL: https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/policies/2025-state-digital-decade-package

Формулювання принципів цифрової трансформації, узгоджених з чинними та перспективними *acquis communautaire* Європейського Союзу, уявляється нині надзвичайно важливим, оскільки зупинення руху у напряму правового забезпечення досягнення цифрових цілей призведе до фатального відставання України у сфері цифрового розвитку. Тому нам уявляється важливим формулювання узгоджених з базовими правовими актами Європейського Союзу і відповідаючих українським правовим цінностям принципів цифрової трансформації.

По-перше, це принцип солідарності, який передбачає проведення заходів цифрової трансформації у межах та на основі консолідації її суб'єктів, до яких належать громадянське суспільство України та його інститути, органи публічної влади нашої держави, правоохоронні органи, військові формування, підприємства всіх форм власності, заклади освіти, наукові установи України, а також Європейський Союз, його держави-члени, міжнародні організації. Складність та багатоплановість цифрової трансформації обумовлює, на нашу думку, широке використання засобів так званого «м'якого права» («soft law»), які можуть не мати традиційних для жорсткого права інструментів реалізації, але, разом з тим, вельми ефективно впроваджуються у площину суспільних відносин на основі вільної згоди сторін. При цьому університети, в силу їх особливого статусу академічної платформи для збору, аналізу і розповсюдження передового досвіду і найкращих практик виступають ключовим організатором заходів, за допомогою яких консолідується суспільство.

По-друге, це принцип інклюзивності, який передбачає включення до процесів цифрової трансформації всіх суб'єктів, не зважаючи на початковий рівень їх цифрової грамотності, вік, стать, стан фізичного та психічного здоров'я, національність, регіони розташування, ведення діяльності або знаходження бажаних цифрових продуктів, форму власності суб'єктів господарювання, відомчу приналежність тощо. Виклики, пов'язані з інклюзивністю у сфері цифрової трансформації, стосуються нині цифрової нерівності, яка характеризує відмінності між мегаполісами та сільськими регіонами, молоддю та людьми похилого віку, та посилюється гендерною нерівністю, притаманною суспільству з домінуванням патріархальних цінностей. Знову-таки, саме університети мають особливу роль у сфері впровадження інклюзивності, що знаходить свій прояв у розповсюдженні знань про права осіб з різним статусом, а також про найкращі практики, спрямовані на подолання цифрової нерівності з урахуванням тих перешкод, які можуть при цьому виникати.

По-третє, це принцип вільного доступу до цифрових послуг, цифрової освіти, навчання та навичок, сутність якого полягає у можливості безперешкодно скористатися цифровими продуктами та технологіями для досягнення своїх особистих, освітніх, трудових, громадських, релігійних, фінансових та інших цілей. Рівень кваліфікованості і, відповідно, рівень конкурентоспроможності працівника на ринку праці вже нині значним чином залежить від його вміння оперативно скористатися цифровими технологіями, і можна прогнозувати, що у майбутньому така закономірність буде посилюватися. Пандемія коронавірусної хвороби COVID-19 з її обмеженнями пересування внаслідок карантинних заходів несподівано мала своїми наслідками подолання стереотипів, які заважали більш широкому впровадженню цифрових технологій. Держава-агресор, крім масового геноциду українського населення, руйнування населених пунктів та критичної інфраструктури, спричинила шкоду і вільному доступу до цифрових продуктів внаслідок руйнування об'єктів енергетики. Однак ми впевнені, що відновлення за допомогою держав-партнерів енергетичної інфраструктури дозволить нашій державі досить швидко вийти на рівень максимального задоволення суб'єктів інформаційних правовідносин можливістю доступу до цифрових послуг, цифрової освіти, навчання та навичок.

Принцип свободи вибору при взаємодії з алгоритмами та системами штучного інтелекту тісно пов'язаний з питанням етики застосування штучного інтелекту, щодо яких нині ведуться активні дискусії. З одного боку, існує позиція, відповідно до якої штучний інтелект не має використовуватися у таких видах діяльності, які потребують особистісного спілкування та емпатії (викладачів, лікарів, медсестер, доглядальниць літніх людей, працівників служби підтримки), а також у професіях, представники яких наділені правом здійснення правосуддя або застосування засобів примусу (судді, військовослужбовці, правоохоронці, працівники пенітенціарних служб). Прихильники іншого підходу вважають, що саме штучний інтелект дозволить подолати всі негативні наслідки спілкування у системі «людина-людина», як то корупція, булінг, формалізм під час виконання професійних обов'язків, низька ефективність внаслідок втоми чи стресу тощо). Поки ці питання не вирішені на рівні суспільної свідомості, користувач товарів чи послуг повинен мати право відмовитися від взаємодії зі штучним інтелектом. Однак слід зазначити, що Міністерством освіти України вже розроблено і поширено у закладах освіти Рекомендації щодо відповідального впровадження та використання технологій штучного інтелекту в закладах вищої освіти, в яких, зокрема, зазначається, що інструменти

штучного інтелекту можуть пробудити цікавість і сприяти командній роботі, пропонуючи унікальні ресурси чи досвід, що доцільно використовувати їх для спільних заходів, як-от генерування ідей або аналізу наборів даних у групових проєктах[27]. Безумовно, такому застосуванню має передувати ретельна підготовка, що включає у тому числі створення внутрішніх університетських стандартів роботи з інструментами штучного інтелекту.

Принцип безпеки цифрового середовища виступає наріжним каменем цифрової трансформації і потребує від суб'єктів інформаційних відносин високого рівня відповідальності під час створення цифрових продуктів або користування ними. На нашу думку, логічним розвитком цього принципу у сфері трудових відносин може стати юридична відповідальність працівника за шкоду, спричинену організації його необережними діями з цифровими продуктами, що актуалізує питання цифрової грамотності у мотиваційній структурі особистості. Цікаво, що стаття 363 Кримінального кодексу України, якою передбачено кримінальну відповідальність за порушення правил експлуатації електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), автоматизованих систем, комп'ютерних мереж чи мереж електрозв'язку або порядку чи правил захисту інформації, яка в них оброблюється, фактично не працює – за даними Єдиного державного реєстру судових рішень з 2004 по 2025 рік жодну особу не було засуджено за вчинення вказаних дій, натомість, за несанкціоноване втручання в роботу інформаційних (автоматизованих), електронних комунікаційних, інформаційно-комунікаційних систем, електронних комунікаційних мереж з 2010 по 2025 рр. винесено 268 вироків. Втім, вирішення проблеми забезпечення безпеки цифрового середовища слід, на нашу думку, шукати у позитивній юридичній відповідальності, яка полягає у інтеріоризації вимог інформаційної безпеки, усвідомленні їх важливості, і оволодінні на цій основі відповідними знаннями та навичками.

Процес цифрової трансформації України дещо уповільнився внаслідок повномасштабної російської збройної агресії Російської Федерації, однак масштабні здобутки нашої держави на шляху цифровізації сфери освіти дозволяє припустити можливість швидкого відновлення та розвитку. Такий розвиток, на нашу думку, має відбуватися з урахуванням векторів руху Європейського Союзу у напряму побудови стійкого цифрового суспільства, заснованого на людиноцентризмі. Принципи солідарності, інклюзивності, вільного

[27] Рекомендації щодо відповідального впровадження та використання технологій штучного інтелекту в закладах вищої освіти. URL: https://storage.thedigital.gov.ua/files/5/b5/1de422b38985d037d9ba8f9f6cb2ab58.pdf

доступу до цифрових послуг, цифрової освіти, навчання та навичок, свободи вибору при взаємодії з алгоритмами та системами штучного інтелекту та безпеки цифрового середовища мають бути покладені в основу процесу цифрової трансформації нашої держави.

3. Напрями удосконалення електронних публічних освітніх послуг в умовах цифрової трансформації

Розвиток інформаційних технологій спричинив кардинальні зміни у всіх сферах суспільних відносин. Особливо чутливою до інновацій є сфера освіти, в якій постійно відбуваються процеси вдосконалення процесів та технологій завдяки появі нових освітніх інструментів. Велику роль в упорядкуванні механізмів та інструмента здійснення освітньої діяльності займає правове регулювання. Однак, крім детально унормованої формальної освіти, в Україні активно розвиваються неформальна та інформальна, правове регулювання та методологічне забезпечення яких не привертало такої великої уваги дослідників, як сфера формальної освіти. При цьому велика кількість освітніх продуктів розробляється та розповсюджується нині за участю центральних органів виконавчої влади, а також підприємств, установ та організацій, які належать до їх сфери управління (Міністерство цифрової трансформації України, Міністерство освіти і науки України, Міністерство охорони здоров'я України, установа «Центр громадського здоров'я» та низка інших). Виникають численні цифрові освітні платформи, розміщення освітніх матеріалів на яких відбувається відповідно до різних правил, зміст яких найчастіше не оприлюднюється. Не завжди можна отримати інформацію про експертну оцінку освітніх продуктів, джерела фінансування їх створення, авторські права, відсутні єдині вимоги щодо сертифікатів про проходження освітніх курсів представників різних професій (відносно врегульованою є ситуація з вимогами до сертифікатів працівників освіти та сфери охорони здоров'я, але оприлюднені освітні продукти стосуються значно більшої сфери суспільної активності)[28]. Вказане обумовлює необхідність більш детального дослідження проблем розвитку електронних публічних послуг в сфері освіти.

Проблеми, пов'язані із правовим забезпеченням надання електронних публічних послуг в Україні ще недостатньо представлені у розглядали у вітчизняних правових дослідженнях. Серед науковців, які започаткували вивчення цієї проблематики, слід назвати Є. Щербину, який дослідив процедуру надання електронної послуги в

[28] Шопіна І.М. Проблеми розвитку електронних публічних послуг у сфері освіти. *Академічні візії.* 2024. № 30. https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/1034. DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.10978140

системі публічних послуг в Україні як регламентовану правовими актами діяльність органів публічної адміністрації за допомогою сучасних інформаційних комунікаційних технологій з розгляду заяви фізичної або юридичної особи про видачу адміністративного акту (дозволу (ліцензії), посвідчення, сертифіката тощо), спрямованого на забезпечення її прав і законних інтересів та/або на виконання особою визначених законом обов'язків[29]. Є. Легеза констатував необхідність прийняти концепцію вдосконалення системи надання публічних послуг, яка спрямована на розбудову сервісної, демократичної держави, основним завданням якої є обслуговування потреб споживачів послуг, забезпечення реалізації ними своїх прав, свобод і законних інтересів, і яка містить загальні положення (основні терміни, які необхідно запровадити, та їх зміст); проблеми, на розв'язання якої спрямована зазначена концепція; мету і завдання; шляхи і способи розв'язання проблем, строки реалізації концепції; очікувані результати від реалізації зазначеної концепції; обсяг фінансових, матеріально-технічних, трудових ресурсів, необхідних для реалізації концепції[30]. І. Лопушинський, В. Клюцевський та О. Момоток зясували, що ухвалення Закону України «Про особливості надання публічних (електронних публічних) послуг» є важливим кроком в напрямку спрощення та цифровізації державних послуг та загалом має позитивну оцінку. Однак вказаний Закон наразі не регулює всі сторони процесу надання публічних послуг, особливо в умовах запровадження воєнного стану в Україні, а отже для його реалізації потрібно Кабінетом Міністрів України ухвалити відповідні підзаконні нормативно-правові акти, що частково вже було зроблено, і лише після цього можна буде говорити про можливість реалізації Закону на практиці[31].

А. Стрельников у колективній монографії «Адміністративістика в умовах цифровізації: теорія, правове регулювання, практика» вказує, що суб'єктивним публічним правом, реалізація якого зазнає суттєвих змін та трансформацій, у зв'язку із цифровізацією публічного управління, є право на освіту. Згідно Конституції України всі громадяни мають право на освіту, що безпосередньо передбачає можливість отримувати від держави освітні публічні послуги, у тому числі мова йде

[29] Щербина Є. М. Характеристика процедури надання електронних послуг в системі публічних послуг в Україні. *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права*. 2022. № 4. С. 185-189.

[30] Легеза Є. Основні теоретичні положення концепції публічних послуг в Україні. *Підприємництво, господарство і право.* 2016. № 9. С. 81-85.

[31] Лопушинський І., Клюцевський В., Момоток О. Особливості надання публічних (електронних публічних) послуг в умовах воєнного стану в Україні. *Наукові інновації та передові технології*. 2023. № 4 (18). С. 110–123.

про електронну освіту, яка має на меті здобуття знань, умінь та навичок у дистанційній формі за допомогою використання інформаційно-комунікаційних технологій. Автор досліджує електронне навчання, яке він визначає як форму навчання з використанням комп'ютерних і телекомунікаційних технологій, які забезпечують інтерактивну взаємодію викладачів та здобувачів освіти на різних етапах навчання і самостійну роботу з матеріалами інформаційної мережі. На думку науковця, застосування «цифрових» технологій в освіті дозволяють не лише сприяти реалізації фізичними особами свого публічного права на освіту, але і інтенсифікувати освітній процес, збільшити швидкість та якість сприйняття, розуміння та засвоєння знань[32]. Однак правове регулювання електронних публічних послуг в сфері освіти ще не здобуло достатнього висвітлення на теоретико-методологічному рівні, що визначає вектори подальших наукових розвідок.

Як ми вже згадували вище, у сучасному українському суспільстві, як і в багатьох інших демократичних країнах з високим рівнем розвитку інформаційних технологій активно розвиваються процеси цифрової трансформації. Вони здійснюють вплив на всі сфери суспільних відносин, змінюють розуміння компетенції органів публічної влади, створюють нові стандарти забезпечення прав людини і громадянина. Цифрова трансформація – це процес кардинальної перебудови організації, управління, функцій та методів діяльності, інформаційної культури та інформаційної свідомості суб'єктів правовідносин за рахунок використання ними інформаційних технологій. Основні напрями цифрової трансформації включають: а) підвищення ефективності технологічних процесів; б) оптимізацію структури організації, змісту її діяльності та системи підготовки, прийняття та виконання управлінських рішень; в) підвищення рівня інформаційної культури та інформаційної свідомості індивідуальних і колективних суб'єктів, включаючи громадянське суспільство; г) зменшення рівня корупції, суб'єктивності та міжрегіональних бар'єрів у системі публічної служби; г) зменшення частки неефективної рутинної праці у структурі зайнятості завдяки використанню штучного інтелекту; д) створення моделі цифрового розвитку, наслідування якої сприяє більш повному задоволенню потреб та інтересів фізичних та юридичних осіб[33]. Однак, разом із безсумнівними перевагами процесів цифрової трансформації, слід вказати і

[32] Адміністративістика в умовах цифровізації: теорія, правове регулювання, практика : монографія / С. В. Ківалов, Л. Р. Біла-Тіунова, Т. А. Латковська та ін. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2022. 800 с.

[33] Шопіна І., Грищук А. Поняття, напрями та суб'єкти цифрової трансформації: правові аспекти. *Правовий часопис Донбасу*. 2022. № 4(81). Ч. 1. С. 167–170. URL: https://doi.org/10.32782/2523-4269-2022-81-4-1-167-170

на існування низки проблем, головна з яких пов'язана з відставанням управлінської та правової реальності від динамічних процесів розвитку інформаційних технологій.

Закріплення у ст. 53 Конституції України права людини і громадянина на освіту ознаменувало взяття на себе державою обов'язку забезпечити реалізацію такого права за допомогою різноманітних правових механізмів. У законах України «Про освіту», «Про повну загальну середню освіту», «Про професійну (професійно-технічну освіту», «Про фахову передвищу освіту», «Про вищу освіту» та низці інших вказані правові механізми знайшли своє закріплення, що дозволяє мільйонам осіб реалізовувати свої освітні траєкторії. Особливе місце серед Національна рамка кваліфікацій – системний і структурований за компетентностями опис кваліфікаційних рівнів, призначений для використання органами державної влади та органами місцевого самоврядування, установами та організаціями, закладами освіти, роботодавцями, іншими юридичними та фізичними особами з метою розроблення, ідентифікації, співвіднесення, визнання, планування і розвитку кваліфікацій. Національна рамка кваліфікацій передбачає вісім кваліфікаційних рівнів і запроваджена з метою гармонізації норм законодавства у сферах освіти і соціально-трудових відносин, сприяння національному та міжнародному визнанню кваліфікацій, здобутих в Україні, налагодження ефективної взаємодії сфери освіти і ринку праці[34].

Ч.1 ст.8 Закону України «Про освіту» визначає, що особа реалізує своє право на освіту впродовж життя шляхом формальної, неформальної та інформальної освіти. В аспекті правового регулювання освітніх публічних послуг нас перш за все цікавить неформальна освіта, яка здобувається, як правило, за освітніми програмами та не передбачає присудження визнаних державою освітніх кваліфікацій за рівнями освіти, але може завершуватися присвоєнням професійних та/або присудженням часткових освітніх кваліфікацій[35]. Слід сказати, що неформальна освіта в її дистанційній формі отримала поштовх для активного розвитку під час пандемії короновірусної хвороби COVID-19, а з початком повномасштабної російської збройної агресії здобула значне поширення у багатьох професійних сферах.

Однією зі сфер, в якій активно застосовують заходи неформальної освіти, є сфера підвищення кваліфікації педагогічних і науково-

[34] Національна рамка кваліфікацій: затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2011 р. № 1341. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1341-2011-%D0%BF#Text.

[35] Про освіту: Закон України від 5 вересня 2017 року № 2145-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text

педагогічних працівників, які зобов'язані постійно підвищувати свою кваліфікацію з метою професійного розвитку відповідно до державної політики у галузі освіти та забезпечення якості освіти. Формами підвищення кваліфікації є інституційна (очна (денна, вечірня), заочна, дистанційна, мережева), дуальна, на робочому місці, на виробництві тощо[36].

Електронна публічна послуга – це послуга, що надається органами державної влади, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами, організаціями, які перебувають в їх управлінні, у тому числі адміністративна послуга (у тому числі в автоматичному режимі), яка надається з використанням інформаційно-телекомунікаційних систем на підставі заяви (звернення, запиту), поданої в електронній формі з використанням інформаційно-телекомунікаційних систем (у тому числі з використанням Єдиного державного веб-порталу електронних послуг), або без подання такої заяви (звернення, запиту)[37]. Виходячи із змісту вказаного визначення, яке знайшло своє відображення у Законі України «Про особливості надання публічних (електронних публічних) послуг» до суб'єктів, які уповноважені їх надавати, слід віднести органи державної влади, органи місцевого самоврядування, підприємства, установи, організації, які перебувають в їх управлінні.

Серед органів державної влади, які надають освітні публічні послуги, одне з провідних місць займає Міністерство цифрової трансформації України, яке створило національну освітню платформу Дія.Освіта, на якій міститися більш ніж 250 освітніх продуктів. З 2020 року, коли ця платформа була створена, нею скористалися більш ніж 2,1 млн користувачів, які отримали сукупно 3,1 млн сертифікатів. Функціонування освітньої платформи Дія.Освіта здійснюється відповідно до принципу Lifelong learning – різні за своїм соціальним статусом, віком, освітнім рівнем громадяни можуть знайти освітні продукти, які здатні задовольнити їх потреби та інтереси[38].

Так, освітній серіал «Антикорупційна робота в ОМС» має своєю метою налагодження ефективної антикорупційної роботи в органі місцевого самоврядування і включає такі теми, як аналіз потенційних контрагентів, захист викривачів, знання стандартів протидії корупції, менеджмент антикорупційної роботи, мінімізація корупційних ризиків,

[36] Порядок підвищення кваліфікації педагогічних і науково-педагогічних працівників: затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 21 серпня 2019 р. № 800. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/800-2019-%D0%BF#n57

[37] Про особливості надання публічних (електронних публічних) послуг: Закон України від 15 липня 2021 року № 1689-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1689-20#Text

[38] Дія.Освіта – національна едьютейнмент освітня платформа актуальних знань та навичок. URL: https://osvita.diia.gov.ua/about

організація антикорупційного навчання, оцінювання корупційних ризиків, розробка антикорупційної політики. Його створено за спільної ініціативи Мінвідновлення, Мінцифри та Фундації інституційного розвитку для платформи Дія.Освіта в межах проєкту «Прозоре відновлення громад через управління ризиками та розвиток системи комплаєнсу», що реалізується за підтримки Антикорупційної ініціативи ЄС (EUACI) – провідної програми підтримки боротьби з корупцією в Україні, що фінансується ЄС, співфінансується та реалізується Міністерством закордонних справ Данії. Цей освітній продукт рекомендовано для публічних службовців і активних громадян[39]. Призначені для вчителів, державних службовців, медичних працівників та широкого кола громадян тести цифрової грамотності дозволяють диференціювати потреби та актуальні сфери застосування цифрових знань, вмінь та навичок залежно від сфери професійної діяльності і отримати сертифікат[40]. Симулятори кількох десятків професій дозволяють отримати уявлення про особливості типового робочого дня спеціалістів різних сфер, що може стати у нагоді під час першого професійного вибору або під час зміни професії та спеціальності[41].

В деяких цифрових освітніх продуктах поєднуються зусилля багатьох суб'єктів надання освітніх публічних послуг – так, освітній серіал «Школа без цькувань» покликаний запропонувати доказові підходи для протидії боулінгу, надати знання для роботи з дітьми з особливими освітніми потребами та створення інклюзивного середовища в школі. Цей курс було розроблено громадською організацією «Студена» за ініціативи Міністерства цифрової трансформації України для платформи «Дія.Цифрова освіта», за підтримки Міністерства освіти і науки України та проєкту «Дружній простір»[42].

До здобутків Міністерства освіти і науки у досліджуваній сфері слід також віднести Всеукраїнську школу онлайн-платформу для дистанційного та змішаного навчання учнів 5–11 класів та методичної підтримки вчителів. Мета Всеукраїнської школи онлайн – забезпечити кожному українському учневі та вчителю рівний, вільний і безоплатний доступ до якісного навчального контенту. Платформа містить відеоуроки, тести та матеріали для самостійної роботи з 18 основних предметів: українська література, українська мова, біологія, біологія та екологія, географія, всесвітня історія, історія України, математика, алгебра, алгебра і початки

[39] Антикорупційна робота в ОМС. URL: https://osvita.diia.gov.ua/courses/antikorupcijna-robota-v-oms

[40] Цифрограм. URL: https://osvita.diia.gov.ua/digigram

[41] Симулятори. URL: https://osvita.diia.gov.ua/simulators

[42] «Школа без цькувань»: серіал для освітян і батьків. URL: https://mon.gov.ua/ua/news/shkola-bez-ckuvan-serial-dlya-osvityan-i-batkiv

аналізу, геометрія, мистецтво, основи правознавства, природознавство, фізика, хімія, англійська мова та зарубіжна література[43].

Активну роботу в сфері надання освітніх публічних послуг проводить державна установа «Центр громадського здоров'я», яка є науково-практичною установою медичного профілю Міністерства охорони здоров'я України, що здійснює функції з забезпечення збереження і укріплення здоров'я населення, проведення соціально-гігієнічного моніторингу захворювань, епідеміологічного нагляду та біологічної безпеки, здійснення групової та популяційної профілактики захворюваності, боротьби з епідеміями, стратегічного управління з питань громадського здоров'я[44]. На офіційному вебсайті Центру розміщено більш ніж 90 курсів з таких тем, як психічне здоров'я та соціальна підтримка, замісна підтримувальна терапія, неінфекційні захворювання, організація та управління в громадському здоров'ї, епідемічний нагляд, лабораторна діагностика, ВІЛ-інфекція, туберкульоз, вірусні гепатити та ін. Курси охоплюють низку гостроактуальних проблем, які виникають у сфері охорони здоров'я. Так, курс «Забезпечення наукової чесності та захисту морально-етичних прав осіб, які виступають суб'єктами дослідження», проходження якого дозволяє набрати 6 кредитів ЄКТС, розрахований на всіх працівників сфери охорони здоров'я, включених до розділів «Керівники» (у разі наявності освіти у галузі знань 22 «Охорона здоров'я»), «Професіонали» та «Фахівці» Довідника кваліфікаційних характеристик професій працівників (випуск 78 «Охорона здоров'я»), затвердженого наказом МОЗ від 29 березня 2002 р. № 117. Програма курсу включає 11 лекцій, у тому числі: міжнародні документи та законодавство України щодо захисту морально-етичних прав учасників дослідження, огляд існуючих етичних комітетів в Україні, Порядок подання заяви до Комісії з питань етики ЦГЗ, види експертиз тощо[45].

Широкомасштабна збройна російська агресія проти України виявила проблему недостатності навичок надання екстренної домедичної і медичної допомоги. Вказане сприяло розробці численних відеокурсів з тактичної медицини, екстреної медичної допомоги та ін. Міністерство охорони здоров'я України також є одним із суб'єктів освітньої діяльності за вказаним напрямом. Так, наприклад, на освітній платформі Prometheus розміщено цикл онлайн-курсів «Надання

[43] Всеукраїнська школа онлайн. URL: https://lms.e-school.net.ua/about

[44] Про утворення державної установи «Центр громадського здоров'я Міністерства охорони здоров'я України»: наказ Міністерства охорони здоров'я від 18 вересня 2015 року № 604. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0604282-15#n28

[45] Забезпечення наукової чесності та захисту морально-етичних прав осіб, які виступають суб'єктами дослідження. URL: https://courses.phc.org.ua/courses/course-v1:PHC+122+2024/about

екстреної медичної допомоги на догоспітальному етапі», який розроблено в рамках реалізації спільного зі Світовим банком проєкту Міністерства охорони здоров'я України, а його розробником виступив Тернопільський національний медичний університет імені І. Я. Горбачевського.

Курс розрахований на медичних працівників, які працюють в системі екстреної медичної допомоги, а також інших медичних працівників, студентів та інтернів, які хочуть поглибити свої знання з медицини невідкладних станів[46].

Як можна побачити з наведеного вище, центральні органи виконавчої влади виступають активними суб'єктами надання освітніх публічних послуг. Однак ч.2 ст.6 Конституції України визначає, що органи законодавчої, виконавчої та судової влади здійснюють свої повноваження у встановлених цією Конституцією межах і відповідно до законів України[47]. Базовим законом, яким регламентовано організацію, повноваження та порядок діяльності центральних органів виконавчої влади України, є Закон України «Про центральні органи виконавчої влади», однак в ньому відсутні повноваження означених органів щодо здійснення освітньої діяльності для широкого кола осіб – компетенція звужена до невеликого сегменту організації підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації державних службовців та інших працівників міністерств та інших центральних органів виконавчої влади[48]. Відсутні і положення щодо надання означеними структурами виконавчої влади публічних послуг, згадуються лише адміністративні, у той час як коло публічних послуг значно ширше за своїм змістом.

Проникнення інформаційних технологій у всі сфери людського життя обумовлює удосконалення багатьох процесів суспільної активності, у тому числі і в галузі освіти. Навіть збереження наявного рівня професіоналізму потребує сьогодні постійного ознайомлення з новими способами та стандартами здійснення своєї професійної діяльності, а бажання професійного зростання потребує безупинного навчання в рамках формальної, неформальної та інформальної освіти. Активну роль в організації такого навчання відіграють нині центральні органи виконавчої влади та установи, підприємства й організації, що перебувають в їх управлінні. Правові можливості здійснювати таку діяльність ці органи мають у межах електронних публічних послуг.

[46] Цикл онлайн-курсів «Надання екстреної медичної допомоги на догоспітальному етапі». URL: https://prometheus.org.ua/course/course-v1:Prometheus+TE_CYCLE101+2023_T3

[47] Конституція України: офіц. текст. ІПС ЛІГА Закон Прайм. URL: https://ips.ligazakon.net/

[48] Про центральні органи виконавчої влади: Закон України від 17 березня 2011 року № 3166-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3166-17#Tex

Однак Закон України «Про центральні органи виконавчої влади» не передбачає можливості здійснення вказаними суб'єктами освітньої діяльності щодо осіб, що не належать до кола їх персоналу. Іншою проблемою, яка виникає у зв'язку з неврегульованістю участі міністерств та інших органів державної влади у системі надання електронних публічних послуг в освітній сфері, є відсутність єдиних стандартів для їх надання. Так, деякі з освітніх продуктів унормовані відповідно до Європейської кредитної трансферно-накопичувальної системи, включаючи відповідну кількість балів (наприклад, освітні продукти Центру громадського здоров'я), а деякі – ні. Спостерігаються значні відмінності у наявності та формі сертифіката про проходження освітнього курсу, наявності рецензентів, кількості та складності тестових питань, за допомогою яких визначається опанування змістом освітньої програми. Не завжди вказані джерела фінансування освітніх фільмів та серіалів, підготовка яких вимагає значних витрат коштів.

Безсумнівною перевагою освітніх продуктів, підготовлених за участі органів державної влади, є їх гостра актуальність та практична спрямованість, а також можливість оперативно підходити до їх створення завдяки мінімізації бюрократичних бар'єрів (якщо фінансування та звітність бере на себе міжнародна або благодійна організація). Однак, на нашу думку, підвищення якості та науковості досліджуваних освітніх продуктів, а також зниження корупційних ризиків при їх виготовленні потребують унормування найбільш важливих аспектів цієї діяльності. Зокрема, це стосується визначення компетенції центральних органів виконавчої влади щодо надання електронних публічних послуг, особливостей проведення експертного оцінювання змісту освітніх продуктів, встановлення єдиних вимог для сертифікатів, відомостей про право інтелектуальності власності, а також обов'язкового оприлюднення інформації про фінансування таких освітніх проєктів.

Правове забезпечення електронних публічних послуг у сфері освіти уявляє собою сукупність правових інструментів, за допомогою яких людина і громадянин отримує змогу реалізувати своє конституційне право на освіту в формальній, неформальній та інформальній формі з використанням інформаційно-комунікаційних технологій. Розвиток правового забезпечення освітніх електронних публічних послуг відрізняється певною нерівномірністю. Формальна освіта і правовий статус закладів освіти, які належать до сфери управління органів державної влади, здобули досить детальне правове регулювання. Однак статус самих державних органів та відмінних від закладів освіти суб'єктів, які надають електронні освітні публічні послуги, має численні прогалини та потребує свого удосконалення.

Процеси поширення цифрових освітніх продуктів, створених за участі центральних органів виконавчої влади, розпочалися в останнє десятиліття, однак активізації ця діяльність досягла під час пандемії короновірусної хвороби COVID-19, коли карантинні вимоги унеможливлювали продовження навчання в очній формі, а також потребували проведення просвітницької антиепідемічної роботи у наочній формі, доступній для різних вікових груп. Початок широкомасштабної російської збройної агресії обумовив нові вимоги до безпеки учасників освітнього процесу внаслідок постійних терористичних атак противника проти мирного населення нашої держави. Нинішній етап поширення освітніх продуктів, створених за участі органів публічної влади, свідчить про намагання постійно збільшувати аудиторію дистанційних освітніх послуг, включаючи до неї не лише студентів та осіб, зайнятих на ринку праці, а й пенсіонерів та дітей дошкільного віку. У поєднанні з високою актуальністю тем освітніх матеріалів це дозволяє зробити висновок про високий рівень активності державних щодо задоволення освітніх потреб широких верств населення, а також їх убезпечення від загроз воєнного часу завдяки просвітницькій роботі.

Однак прогалини у правовому статусі органів центральної виконавчої влади щодо надання ними електронних освітніх публічних послуг та відсутність єдиного стандарту надання таких послуг обумовлюють різні підходи до якості освітніх продуктів. Ця проблема має вирішуватися шляхом доповнення Закону України «Про центральні органи виконавчої влади» вказівкою на надання публічних послуг як частини компетенції вказаних суб'єктів. Крім того, необхідно унормувати підходи до якості та структури освітніх продуктів, створених у системі неформальної освіти, зокрема, щодо їх фінансування, експертного оцінювання, авторського права, умов отримання сертифікату та його форми.

ВИСНОВКИ

Цифрова трансформація системи освіти ставить на порядок денний питання про забезпечення прав і свобод учасників освітніх відносин, важливе місце серед яких займають інформаційні права і свободи. Динамічні процеси цифрової трансформації в Україні потребують більш активного застосування заходів інформаційної безпеки, що обумовлено зростанням кількості та інтенсивності інформаційних загроз у тих сферах суспільних відносин, в яких вказана трансформація здійснюється особливо швидкими темпами. Ці процеси перебувають у нерозривному взаємозв'язку: ефективність інформаційної безпеки обумовлює досягнення цілей цифрової трансформації, тоді як активізація процесів

цифрової трансформації викликає необхідність застосування, розвитку та вдосконалення засобів забезпечення інформаційної безпеки.

Цифрова трансформація освітніх процесів має відбуватися з урахуванням векторів руху Європейського Союзу у напряму побудови стійкого цифрового суспільства, заснованого на людиноцентризмі. Принципи солідарності, інклюзивності, вільного доступу до цифрових послуг, цифрової освіти, навчання та навичок, свободи вибору при взаємодії з алгоритмами та системами штучного інтелекту та безпеки цифрового середовища мають бути покладені в основу процесу цифрової трансформації нашої держави.

Розвиток правового забезпечення електронних освітніх публічних послуг як один із напрямів цифрової трансформації системи освіти характеризується певною нерівномірністю. Це потребує ліквідації прогалин у правовому статусі органів центральної виконавчої влади щодо надання ними електронних освітніх публічних послуг та створення єдиного стандарту надання таких послуг, що дозволить покращити якість освітніх процесів та запобігти ризиків, пов'язаних із можливим наданням здобувачам неформальної та інформальної освіти суб'єктивної, не підкріпленої науковими дослідженнями інформації.

АНОТАЦІЯ

Визначено, що процеси цифрової трансформації в Україні потребують більш активного застосування заходів інформаційної безпеки, що обумовлено зростанням кількості та інтенсивності інформаційних загроз у тих сферах суспільних відносин, в яких вказана трансформація здійснюється особливо швидкими темпами. З'ясовано причини та умови чутливості сфери освіти до інформаційних ризиків. Досліджено тенденції зростання кібератак на заклади освіти. Встановлено, що ефективність інформаційної безпеки обумовлює досягнення цілей цифрової трансформації, тоді як активізація процесів цифрової трансформації викликає необхідність застосування, розвитку та вдосконалення засобів забезпечення інформаційної безпеки.

Аргументовано, що інформаційна безпека цифрової трансформації – це ідеальна модель позбавленого інформаційних загроз середовища, в якому динамічно відбувається впровадження інформаційних (цифрових) технологій у всі сфери функціонування та життєдіяльності фізичних та юридичних осіб з метою найбільш повної реалізації ними своїх інформаційних та інших прав, свобод та інтересів. Розуміння сутності цієї моделі можливо або через суб'єктивне сприйняття суб'єктів інформаційних правовідносин, або через систему кількісних критеріїв, які характеризують досягнення цілей цифрової трансформації.

Цифрова трансформація освітніх процесів має відбуватися з урахуванням векторів руху Європейського Союзу у напряму побудови стійкого цифрового суспільства, заснованого на людиноцентризмі. Принципи солідарності, інклюзивності, вільного доступу до цифрових послуг, цифрової освіти, навчання та навичок, свободи вибору при взаємодії з алгоритмами та системами штучного інтелекту та безпеки цифрового середовища мають бути покладені в основу процесу цифрової трансформації нашої держави.

Комплексний перегляд освітньої політики та впровадження ефективних механізмів захисту інформаційного простору є надзвичайно важливими для формування особистості свідомих та відповідальних громадян демократичного суспільства. При цьому інформаційна безпека освітніх систем в умовах цифрової трансформації має розглядатися як ключовий компонент національної безпеки і важлива складова національної інформаційної політики.

Література

1. Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions State of the Digital Decade 2025: Keep building the EU's sovereignty and digital future. URL: https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/policies/2025-state-digital-decade-package

2. Fouad N. S. Securing higher education against cyberthreats: from an institutional risk to a national policy challenge. *Journal of Cyber Policy*. 2021. № 6(2). P. 137–154. DOI: 10.1080/23738871.2021.1973526.

3. Moody R. Education Ransomware Roundup: Q1-Q3 2025 stats on attacks, ransoms, and data breaches. URL: https://www.comparitech.com/news/education-ransomware-roundup-q1-q3-2025-stats-on-attacks-ransoms-and-data-breaches/

4. Proposal for a Decision of the European Parliament and of the Council Establishing the 2030 Policy Programme "Path to the Digital Decade" (Text with EEA relevance). URL: https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-11900-2021-INIT/en/pdf

5. Regulation (EU) 2021/694 of the European Parliament and of the Council of 29 April 2021 establishing the Digital Europe Programme and repealing Decision (EU) 2015/2240. URL: https://eur--lex-europa-eu.translate.goog/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32021R0694&qid=1669541141598&_x_tr_sl=auto&_x_tr_tl=uk&_x_tr_hl=uk&_x_

6. Reuters. University of Maastricht Says It Paid Hackers 200,000-Euro Ransom (2020). URL: https://uk. reuters.com/article/us-cybercrime-netherlands-university-idUKKBN1ZZ2HH. Цит. за: Fouad N. S. Securing

higher education against cyberthreats: from an institutional risk to a national policy challenge. *Journal of Cyber Policy*. 2021. № 6(2). P. 137–154. URL: https://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/23738871.2021.1973526.

7. The Fall of Afghanistan and the Taliban Victory of 2021: Was it really an Intelligence Failure? National Security Journal. 2024. Volume 6, Issue 2. https://doi.org/10.36878/nsj20241103.07

8. Top Cyber Threats to Educational Institutions in 2025. URL: https://blog.blackbaud.com/top-cyber-threats-to-educational-institutions.

9. Адміністративістика в умовах цифровізації: теорія, правове регулювання, практика : монографія / С. В. Ківалов, Л. Р. Біла-Тіунова, Т. А. Латковська та ін. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2022. 800 с.

10. Антикорупційна робота в ОМС. URL: https://osvita.diia.gov.ua/courses/antikorupcijna-robota-v-oms

11. Арістова І. В. Роль інформаційної сфери та науки «інформаційне право» у досягненні цілей сталого розвитку в умовах цифрової трансформації в Україні. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. Вип. 4. Ч. 2. С. 92–96. DOI: https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.04.2.14

12. Всеукраїнська школа онлайн. URL: https://lms.e-school.net.ua/about

13. Дія.Освіта – національна едьютейнмент освітня платформа актуальних знань та навичок. URL: https://osvita.diia.gov.ua/about

14. Довгань О.Д., Ткачук Т.Ю. Правове забезпечення інформаційної безпеки держави як підгалузь інформаційного права: теоретичний дис.-курс. *Інформація і право*. 2018. № 2(25). С. 73–85. URL: http://ippi.org.ua/sites/default/files/9_8.pdf.

15. Забезпечення наукової чесності та захисту морально-етичних прав осіб, які виступають суб'єктами дослідження. URL: https://courses.phc.org.ua/courses/course-v1:PHC+122+2024/about

16. Золотар О.О. Правові основи інформаційної безпеки людини : дис. … докт. юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2018. 479 с.

17. Кінша Д. Україна посідає 5 місце у світі за розвитком цифрових держпослуг. URL: https://surl.li/payofz.

18. Конституція України: офіц. текст. ІПС ЛІГА Закон Прайм. URL: https://ips.ligazakon.net/

19. Легеза Є. Основні теоретичні положення концепції публічних послуг в Україні. *Підприємництво, господарство і право.* 2016. № 9. С. 81–85.

20. Лопушинський І., Клюцевський В., Момоток О. Особливості надання публічних (електронних публічних) послуг в умовах воєнного стану в Україні. *Наукові інновації та передові технології*. 2023. № 4 (18). С. 110–123.

21. Малашко О. Є., Ковалів М. В. Теоретична конструкція поняття «інформаційна безпека». *Інтернаука. Серія: «Юридичні науки».* 2020. № 10. С. 20–33. URL: https://doi.org/10.25313/2520-2308-2020-10-6350.

22. Мохнюк А. М., Скорук О. В. Організація та управління інформаційною безпекою на підприємстві: конспект лекцій. Луцьк : ПП «Поліграфія», 2017. 99 с.

23. Національна рамка кваліфікацій: затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2011 р. № 1341. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1341-2011-%D0%BF#Text.

24. Онопрієнко С. Класифікація видів інформаційної безпеки як правової категорії. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: «Військово-спеціальні науки».* 2022. № 1 (49). С. 60–62.

25. Остапенко О., Баїк О. Адміністративно-правова природа інформаційної безпеки. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: «Юридичні науки»*. 2021. № 3 (31). С. 167–179. URL: http: //doi.org/10.23939/law2021.31.167.

26. Порядок підвищення кваліфікації педагогічних і науково-педагогічних працівників: затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 21 серпня 2019 р. № 800. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/800-2019-%D0%BF#n57

27. Про Національну програму інформатизації: Закон України від 4 лютого 1998 року № 74/98-ВР. *Відомості Верховної Ради України.* 1998. № 27-28. Ст. 181.

28. Про освіту: Закон України від 5 вересня 2017 року № 2145-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text

29. Про особливості надання публічних (електронних публічних) послуг: Закон України від 15 липня 2021 року № 1689-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1689-20#Text

30. Про утворення державної установи «Центр громадського здоров'я Міністерства охорони здоров'я України»: наказ Міністерства охорони здоров'я від 18 вересня 2015 року № 604. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0604282-15#n28

31. Про центральні органи виконавчої влади: Закон України від 17 березня 2011 року № 3166-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3166-17#Tex

32. Рекомендації щодо відповідального впровадження та використання технологій штучного інтелекту в закладах вищої освіти. URL: https://storage.thedigital.gov.ua/files/5/b5/1de422b38985d037d9ba8f9f6cb2ab58.pdf

33. Симулятори. URL: https://osvita.diia.gov.ua/simulators

34. Цикл онлайн-курсів «Надання екстреної медичної допомоги на догоспітальному етапі». URL: https://prometheus.org.ua/course/course-v1:Prometheus+TE_CYCLE101+2023_T3

35. Цифрограм. URL: https://osvita.diia.gov.ua/digigram

36. «Школа без цькувань»: серіал для освітян і батьків. URL: https://mon.gov.ua/ua/news/shkola-bez-ckuvan-serial-dlya-osvityan-i-batkiv

37. Шопіна І., Грищук А. Поняття, напрями та суб'єкти цифрової трансформації: правові аспекти. Правовий часопис Донбасу. 2022. № 4(81). Ч. 1. С. 167–170. URL: https://doi.org/10.32782/2523-4269-2022-81-4-1-167-170

38. Шопіна І.М. Інформаційна безпека цифрової трансформації. *Вісник ЛьвДУВС*. 2023. № 1. С. 28–35. DOI https://doi.org/10.32782/2311-8040/2023-1-4

39. Шопіна І.М. Принципи цифрової трансформації України крізь призму досвіду Європейського Союзу. *Південноукраїнський правничий часопис. Тематичний випуск з питань євроінтеграції.* 2022. № 4. С. 29–34. DOI https://doi.org/10.32850/sulj.2022.4.3.6

40. Шопіна І.М. Проблеми розвитку електронних публічних послуг у сфері освіти. *Академічні візії.* 2024. № 30. https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/1034.
DOI:https://doi.org/10.5281/zenodo.10978140

41. Щербина Є. М. Характеристика процедури надання електронних послуг в системі публічних послуг в Україні. *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права*. 2022. № 4. С. 185–189.

Information about the author:
Shopina Iryna Mykolayivna,
Doctor of Law, Professor,
Professor at the Department of Administrative and Legal Disciplines
Lviv State University of Internal Affairs,
26, Horodotska Str., Lviv, 79000, Ukraine

NOTES

The project was implemented with the support of

CUESC

The Center for Ukrainian and European Scientific Cooperation is a non-governmental organization, which was established in 2010 with a view to ensuring the development of international science and education in Ukraine by organizing different scientific events for Ukrainian academic community.

The priority guidelines of the Centre for Ukrainian and European Scientific Cooperation

1. International scientific events in the EU

Assistance to Ukrainian scientists in participating in international scientific events that take place within the territory of the EU countries, in particular, participation in academic conferences and internships, elaboration of collective monographs.

2. Scientific analytical research

Implementation of scientific analytical research aimed at studying best practices of higher education establishments, research institutions, and subjects of public administration in the sphere of education and science of the EU countries towards the organization of educational process and scientific activities, as well as the state certification of academic staff.

3. International institutions study visits

The organisation of institutional visits for domestic students, postgraduates, young lecturers and scientists to international and European institutes, government authorities of the European Union countries.

4. International scientific events in Ukraine with the involvement of EU speakers

The organisation of academic conferences, trainings, workshops, and round tables in picturesque Ukrainian cities for domestic scholars with the involvement of leading scholars, coaches, government leaders of domestic and neighbouring EU countries as main speakers.

Contacts:
Head Office of the Center for Ukrainian and European Scientific Cooperation:
88000, Uzhhorod, 25, Mytraka str.
+38 (099) 733 42 54
info@cuesc.org.ua

www.cuesc.org.ua

Izdevniecība “Baltija Publishing”
Valdeķu iela 62 – 156, Rīga, LV-1058
E-mail: office@baltijapublishing.lv

Iespiests tipogrāfijā SIA “Izdevniecība “Baltija Publishing”
Parakstīts iespiešanai: 2025. gada 31. decembrī
Tirāža 150 eks.